

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

146074

DOKTORA TEZİ

746074

TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

1921-1935

MAKBULE SARIKAYA

TEZ DANIŞMANI
YRD.DOÇ.DR. ASUMAN DEMİRCİOĞLU

ERZURUM-2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
ÖZET- ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
KAYNAKÇA.....	X

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

ÇOCUK, ÇOCUK HİMAYESİ VE TÜRKİYEDE ÇOCUK HİMAYESİ TARİHİ

I-ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL HİZMET ANLAYIŞI

A- ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI1

B- TÜRKİYE'DE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL HİZMET.....7

II- TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....12

A- HİMAYE-İ ETFAL KAVRAMI.....12

B- I. DÜNYA SAVAŞINA KADAR TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ.....14

C- I. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ.....20

D- I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ
MESELESİ.....26

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞ VE TEŞKİLATLANMASI

I- HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU.....36

A- İSTANBUL'DA HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ.....36

B-HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN, TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL
CEMİYETİ'NİN ŞUBESİ HALİNE GELMESİ.....46

II- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE
TEŞKİLATLANMASI.....50

A- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU.....	50
B- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN AMAÇLARI.....	54
C-TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN İDARİ TEŞKİLATLANMASI.....	61
D-TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN MERKEZ VE ŞUBELERİ.....	68
1- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Yurt İçi Şubeleri.....	71
2- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Yurt Dışı Şubeleri.....	75
III- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN MALİ YAPILANMASI...80	
A- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU SIRASINDA ÜLKENİN İKTİSADİ DURUMU	80
B- 1920'LERİN İKTİSADİ KOŞULLARINDA ANADOLU'DA ÇOCUK.....	86
C- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN MALİ YAPISI.....	90
1- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Gelirleri.....	95
a- Cemiyetin Mevcutları.....	95
b- Cemiyetin Üye Aidatları.....	96
c- Cemiyetin Rozetleri.....	96
d- Himaye-i Etfal Kumbaraları.....	98
e- Cemiyetin Para ile İşleyen Otomatik Makinaları.....	98
f- Cemiyetin Kartları.....	98
g- Cemiyetin Şefkat Fiş, Pulları ve Lüks Telgraf Kağıtları.....	99
h- Cemiyetin Düzenlediği Eşya Piyangoları.....	101
i- Cemiyetin Kitap-Mecmua ve Neşriyat Gelirleri.....	103
j- Cemiyetin Düzenlediği Sosyo-Kültürel Etkinliklerin Gelirleri.....	103
k- Cemiyet'e Yapılan Çeşitli Bağış ve Yardımlar.....	105
l- Cemiyete Gelir Sağlama Amacıyla Büyük Millet Meclisi'ne Sunulan Kanun Teklifleri.....	112
2- Cemiyetin Giderleri	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ

I- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NE BAĞLI KURULUŞLAR....	125
A- DOĞUM EVLERİ.....	131
B- ANA KUCAKLARI.....	132
C- GÜNDÜZ BAKIM EVLERİ (KREŞLER).....	136
D- ÇOCUK YUVALARI.....	139
E- SÜT DAMLALARI.....	140
F- AŞEVLERİ - YOKSUL ÇOCUK/TALEBE SOFRALARI.....	146
G- MUAYENEHANELER/POLİKLİNİKLER/ DİSPANSERLER.....	150
H- MÜZELER.....	153
İ- SIHHİ BANYOLAR VE HAVUZLAR.....	154
K- ÇOCUK BAKICI OKULU VE ZİYARETÇİ HEMŞİRE TEŞKİLATI.....	156
L- ÇOCUK BAHÇELERİ.....	159
M- ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ.....	163
N- ÇOCUK KAMPLARI.....	164
O- CEMİYETİN SİNEMA FİLMİ VE TİYATRO ETKİNLİKLERİ.....	165
P- İŞ ATÖLYESİ/DARÜLSANAİLER.....	169
R- ANNELER BİRLİĞİ.....	170
II- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN SOSYAL HİZMET FAALİYETLERİ	
A- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN SAĞLIK HİZMETİ FAALİYETLERİ.....	172
1- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Ülkede Sağlık Hizmetlerinin Durumu.....	172
2-Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Sağlık Hizmetleri.....	179
a- Ülkede Nüfus Artışını Temin Gayreti.....	179
b- Gebenin Korunması.....	185
c- Bebek Ölümleriyle Mücadele.....	187
d- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Sağlık Yardım Faaliyetleri..	195

B- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN EĞİTİM VE YAYIN FAALİYETLERİ.....	201
1- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Eğitim Faaliyetleri.....	201
a- Çocuğa Yönelik Eğitim Faaliyeti (Çocuk Davası).....	202
b- Anneye Yönelik Eğitim Faaliyeti.....	209
c- Aileye Yönelik Eğitim Faaliyeti.....	218
2- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Yayın Faaliyetleri	225
a- Çocuk İçin Neşriyat ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti.....	226
b- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetinin Yayınladığı Kitaplar.....	230
ba- Ebeveyne Yönelik Kitaplar.....	230
bb- Çocuklara Yönelik Kitaplar.....	235
c- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Süreli Yayınları.....	240
C- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ.....	244
1- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Ülkede Sosyo-Kültürel Durum.....	244
2- Cemiyetin Düzenlediği Etkinlikler.....	248
a- Gürbüz Çocuk Müsabakası.....	250
b- Güzellik (Güzel Yavru) ve Temizlik Müsabakası.....	251
c- Çok Evlatlılar Müsabakası.....	252
d- Ödüllü Soru Yarışması	254
e- Güreş Müsabakaları (Yağlı Güreş ve Deve Güreşleri).....	254
f- Sunnet Dügünleri.....	255
3- Bayramlar Ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti.....	257
a- Çocuk Baloları	257
b- Çocuk Bayramı ve Çocuk Haftası - 23 Nisan Kutlamaları.....	258
c- Basında Çocuk Bayramı.....	268
D- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN ULUSLARARASI ORGANİZASYONLARA KATILIMI.....	273
1- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Katıldığı Uluslararası Toplantı ve Kongreler.....	273
a- New York Himaye-i Etfal Kongresi- 8 Nisan 1923.....	275

b-	Etfal-e Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 senesinde Viyana ve Budapeşte’de İnikad Eden Çocuk Kongresi.....	276
c-	Amerika’da Açılan İçtimai Sıhhi Çocuk Kongresi - Mayıs 1925.....	278
d-	Cemiyet-i Akvam Kadın Ticareti ve Himaye-i Etfal İstişari Komisyonu Beynelmillel Mesai İdarehanesinden Muhacirlerle İlgili Rapor- Haziran 1925.....	278
e-	Beynelmillel Himaye-i Etfal İttihadının 8. İçtimai Umumisinin Raporu.....	279
f-	Fransa’da Himaye-i Etfal Kongresi- Haziran 1927.....	280
g-	Brüksel Çocuk Sergileri- Haziran 1928 ve Eylül 1929.....	280
h-	Danimarka’da Beynelmillel Çocuk Kongresi- Eylül 1929.....	282
i-	Pedagoji Teşekkülleri Cihan Federasyonu Kongresi- Temmuz/Ağustos 1929.....	282
j-	Amerika’da Toplanan Çocuk Himaye ve Yardım Konferansı- 1931.....	285
k-	Paris’de Toplanan Milletlerarası Çocuk Himayesi Kongresi- Haziran 1933.....	285
l-	Atina’da Toplanan Balkan Çocuk Esirgeme Kongresi-Mart 1936.....	286
	2- Uluslar Arası Alandaki Diğer Faaliyetlere Katılım.....	286
	SONUÇ	291
	EKLER	294

ÖNSÖZ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren maddi veya manevi içerikli sosyal hizmetleri planlayan, programlayan, uygulayan, koordine eden ve denetleyen ve bugünkü Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun temelini oluşturan bir kurumdur.

Ne var ki, bu gün ilgili kurumun tarihine ilişkin kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. Modern Türkiye'nin oluşumunda ve Türkiye'de sosyal hizmetlerin yürütülmesinde asli ve ağırlıklı sorumluluğu üstlenen Cemiyet'in özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllardaki gerek sosyo ekonomik gerekse sıhhi ve kültürel sorunlar paralelinde neler yaptığına dair, yeterince irdelenmemiştir. Bundan dolayı hem Türkiye'de sosyal hizmet tarihi hem Cumhuriyetin ilk yıllarındaki koşullar hem de çocuk tarihi bağlamında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin tarihi yeterince irdelenmemiştir.

Oysaki; 1920'li yılların Türkiye'sinde sosyal devletin oluşumu ve bu oluşumun en önemli kurumsal ifadesi olarak değerlendirilebileceğimiz Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmalarının çok yönlü ele alınıp; Türkiye'de çocuğun kurumsal sorumluluğunu üstlenmesi ve XX. Yüzyılın sosyal hizmet uygulamaları yönüyle çağdaş devletler arasındaki yerinin belirlenmesi gereklidir. Zira Cumhuriyet Türkiyesinin I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında şehit olanlardan geriye kalan evlad-ı şühedayı himayeyi milli vicdan ve görev bilen Cemiyet; hizmet yelpazesini geniş tutarak hem kimsesiz ve muhtaç çocukların doğrudan himayesini hem de sunduğu eğitim, sağlık ve kültür aktivitelerinden yararlanan yüzlerce analı babalı çocuğa da hizmet sunarak bütün vatan çocuklarını himaye etmiştir.

Bununla birlikte Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluş ve yapılanmasıyla tasarlanan; uzun savaşlar sırasında himayeye muhtaç çok sayıda çocuğu himaye etmek ve aynı zamanda bu savaşlar sonrasında bağımsızlığını kazanan Türkiye'nin sosyal devlet anlayışını uygulamaya koymak ve geleceğin bireyinin yani Cumhuriyet kuşağının yetiştirilmesini sağlamaktı.

Dolayısıyla bu çalışma ile Cemiyetin; 1920'li yılların koşullarında ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal hizmet politika ve hedeflerini gerçekleştirmede nasıl bir misyon üstlendiği ve Çocuk Esirgeme Kurumu oluncaya kadar neler yaptığına dair bilinmeyenler; dönemin belge, hatırat, rapor ve süreli yayınlarına dayalı ve 1920 ve 1930'lu yılların kaynaklarının incelenmesi ile hazırlanmıştır.

Dahası bu çalışma ile; sosyal bilim araştırmalarında ve tarih biliminde çocuğun birey olarak algılanıp “çocuk” tarihin konusu haline getirilirken; Türkiye’de çocuğa yönelik sosyal hizmet tarihine ve aynı zamanda çocuk tarihine ilişkin çalışmalara da bir katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Çalışma yapılırken, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin yayınladığı, rapor, tutanak ve broşürlerden dönemin hatıratları ve süreli yayınlarına; canlı tanık ve belgesellerden araştırma eserlerine; fotoğraf ve mektuplardan dergi ve gazete koleksiyonlarına; kurum arşivinden resmi ve özel arşivlere varıncaya kadar geniş bir perspektifte inceleme ve araştırmalar yapılmıştır. Bunun yanında dönemin Türkiye’sinin ekonomik, kültürel ve sosyal problemlerini ele alan süreli yayınlar ve araştırma eserleri incelenerek, çocuk ölçeğinde dönemin sıhhi, sosyo-kültürel problemleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda; sosyal meseleler açasından Resimli Ay mecmuasının 1924 den itibaren bütün sayıları; dönemin sağlık verileri için Sıhhiye Mecmualarına; çocuk ve Cemiyet’in faaliyetleri konusunda; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin genel anlamda amaç ve faaliyetlerini detayı ile değerlendiren Gürbüz Türk Çocuğu’na (1926-1936), ayrıca Türk Kadını ve Ana Mecmuası, Resimli Eytam Mecmuası, Çocuk Bayramı ve Haftasına dair özel sayılar, Ayın Tarihleri ve bir çok çocuk dergisi de tamamına yakın birçok sayısı incelenmiştir.

Bu çalışma hazırlanırken birçok şahsiyet ve kurumun da desteği olmuştur. Bu bağlamda; Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu çalışanlarına, özellikle belge ve bilgi paylaşımıyla sürekli desteğini gördüğüm Turgay ÇAVUŞOğLU’na; röportaj teklifimizi kabul eden Esin U MAY’a, Dr. Neriman UNGUR’a, Dr. Orhan ÖZKAN’a, yine özel arşivinden bazı belgelerini benimle paylaşan Dr. Atom DAMALI’ya, bazı görselleri temin eden Dr. Erdem ÖZKAN’a; çalışmanın çeşitli aşamalarında yardımını gördüğüm Yasime PIÇAK’a inceleme ve eleşitirileriyle katkıda bulunan Elmas şAHİN’e; çalışmalarına sabrıyla destek olan kardeşim İteray’a; tezimin bilimsel sorumluluğunu üstlenen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Asuman DEMİRCİOğLU’na, Tez izleme komitesine, Enstitü Müdürü Prof. Dr. Enver KONUKÇU’ya ve çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen ismini zikredemediğim bütün hocalarıma, arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Öte yandan; 2003/197 nolu Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında desteği olan Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü’ne ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık

Osmanlı Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Mikrofilm servisi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürlüğü'nün arşiv kütüphanesi, Milli Kütüphane, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesinin çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Makbule SARIKAYA

Erzurum-2005

ÖZET

I. Dünya Savaşı'nın sonlarında 1917'de İstanbul'da ve yeniden 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yeni yapılanan Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal hizmet anlayışını ve çocuk davasını gerçekleştirmek için, öksüz, yetim ve kimsesiz çocukları himaye eder.

Dönemin zor koşullarına rağmen yurt içi ve yurt dışında hızla teşkilatlanarak şubeler açan Cemiyet, kendisine bağlı çeşitli kurumlarla çok sayıda yetim ve kimsesiz çocuğun maddi ve manevi himayesini sağlar. Cemiyet amaçladığı sağlık, eğitim ve kültür hizmetini çocuk ölçeğinde, anne, aile ve halka ulaştırır.

Cemiyet maddi gelir elde etmenin yanında kendi tanıtımını da yapmak amacıyla - özellikle çocuk bayramı ve haftasında- çeşitli sosyo-kültürel etkinlikler düzenler, kapsamlı yayınlar yapar. Uluslar arası organizasyonlara katılır ve çocuk ile ilgili her gelişmeyi yakından takip eder.

ABSRTACT

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (The Turkish Children's Protection Society) established in Istanbul in 1917 at the end of the World War I and again in Ankara in 1921, protects the orphan children in order to handle the child action and comprehension of the social service of the New Turkish Republic and in early Republican.

In spite of the hard situations of the period the Society opened several departments in home and abroad keeps financial and moral protection of a lot of orphan children. It leads mother and public in terms of children about health, education and culture as its first aim.

The Society organizes several socio-cultural activities, comprehensive publications especially in the child festival and its week, makes in the aim of its introduction as well as financial income. In addition this it attends the international organizations and deals with every progresses about children in a very closely.

KISALTMALAR

B	Belge
Bkz	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
D	Dosya
DH KMS	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa
DH/ İ-UM	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH/EUM	Dahiliye Nezareti Emniyeti-i Umumiye Evrakı
G	Gömlük
K	Klasör
SHÇEK.	Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TBMM ZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
UNICEF	The United Nation's Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

KAYNAKÇA

I- ARŞİVLER

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

SHÇEK Arşivi (Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kütüphane ve Arşivi)

TBMM Kütüphane ve Mikrofilm Arşivi

II- SÜRELİ YAYINLAR

- 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Hazırlayan Bekir ONUR, Ankara, 2001
- Çocuk Haftası, II
- Gürbüz Türk Çocuğu (1926-1936)
- Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi
- Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, Ankara
- Cerideyi Adliye
- Halk
- III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara
- İdare, Dahiliye Vekaleti Aylık Mecmuası
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi
- Resimli Ay
- Resimli Eytam
- Sağlıkta Strateji
- Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, (Editörler: Emine Gürsoy-Naşkali, Aylin Koç), İstanbul, 2003.
- Sıhhiye Mecmuası
- Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar, İstanbul, 1998
- Tarih ve Toplum
- Tedrisat Mecmuası
- Toplumsal Tarih
- Türk Kadını, Ankara
- "Toplum Ağız ve Diş Sağlığı", İ.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi Seminer Çalışması, İstanbul
- 23 Nisan Çocuk Bayramı ve Haftasının 1934 tarihli programı

- Atatürk Dergisi
- Babalık
- Balıkesir
- Cumhuriyet
- Çocuk Haftası
- Çocuk Haftası, Ankara'da yapılacak Program, Ankara, 1931
- Düstur
- Erdem
- Hakimiyet-i Milliye
- Kastamonu
- Kayseri
- Kırşehir
- Milliyet
- New Perspectives on Turkey
- Resimli Gazete
- Resmi Gazete
- Sicilli Kavanin
- Takvim-i Vekayi
- Türkdili
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
- Varlık

III- NİZAMNAME, RAPOR, BİLANÇOLAR

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1337.

Bakırköy Doğumevi Talimatnamesi, Çocuk Esirgeme Kurumu Bakırköy Koluna Ait Doğum Evinin İç Hizmet ve Vazifeler Talimatnamesi, İstanbul, 1937.

Cem'i İnanat Nizamnamesi, 23 Teşrin-i sani 1331, Numro, 2378.

Cemiyet-i Tedrisat-ı İslamiye Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1341.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye, Cemiyetinin Vezaifine Müsmir Nizamnamedir, 1332.

Heyet-i İdare Karar Defteri (Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti), Ankara, 1928

Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335.

Himaye-i Etfal Cemiyeti 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 Tarihinde Kabul Edilmiş Olan 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1334.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Talimatnamesi, İstanbul, 1334.

Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezine Merbut Anneler Birliği Talimatı, İstanbul, 1926.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Umûmiyesi İstanbul Şubeleri'nin Teşkilat ve Vezafine Dair Talimatnamedir. İstanbul, 1333.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1333.

Himaye-i Etfal Cemiyeti 28 Şubat 1335 Tarihinde İnikad Edilecek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkeziyece 23 Şubat 1335 Tarihinde Kabul Edilmiş Olan 1334 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1335.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 5 Mart 1338 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkeziyenin 12 Şubat 1338 Tarihinde İçtimasında Kabul Edilmiş Olan 1337 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1338.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi ve 1338 Senesindeki Faaliyeti Hakkında 1339 Senesinde İn'ikât Eden Meclis-i Umûmi'ye Takdim Edilen Umûmi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1339.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1925.

Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, Dersaadet, 1331

Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi Nizamnamesidir, Edirne, 1326.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez Heyeti Tarafından Tertip Edilen Takvim, İstanbul, 1335.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1336- 23 Eylül 1337, İstanbul, 1338.

Sıhhiye Memurları Mezunin Cemiyeti Nizamname ve Mesai Programı, Dersaadet, 1335.

Türk Maarif Cemiyeti Cemiyetin Kuruluşundan İtibaren Beş Senelik Faaliyet Raporu 1928-1933, Ankara, 1933.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu 30. Genel Kongre Tutanağı, Ankara, 1951.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongre 25 ve 26 Yıllar İş 1946-1947 İş ve Hesap Raporu , Ankara, 1947.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi On Beşinci ve On Altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, Ankara, 1938.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi On üçüncü ve On Dördüncü Yıllar İş Raporu, 1934-1935, Ankara, 1935.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İzmir Merkezi, 1945-1946 Yılı Genel Kurulunda Okunan Bir Yıllık Faaliyet Raporu ve Hesabatı, İzmir, 1946.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Kırıkkale Kolu, Birinci Devre Kongresi 27 Temmuz 1939 İş Raporu, Ankara, 1940.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez ve Kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, Ankara, 1948.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumi Merkezi, On Yedinci- On Sekizinci Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1938-1939 Seneleri Mesai Raporu, Ankara, 1939.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi, İstanbul 1940.

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1931 Meclisi Umumisine Takdim Olunan Rapor ve Hesabat Cetvelleri, İstanbul, 1931.

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Tarafından 1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen 1335-1338 Dört Senelik Rapor, İstanbul, 1339.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Süt Damlası Hürriyet Varakası.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad Eden Kongrede Kıraat ve Kabul Edilen 1339 Kanunisani İbtidasından 1340 Nisan Nihayetine Kadar On Beş Aylık Mahsus Umumi Rapor Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre Mukarreratı, İstanbul, 1340.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1927.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 925-341.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1930.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu. Ankara, 1931.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, On Birinci ve On İkinci Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1931-1932 Seneleri Mesai Raporu, Ankara, 1932.

Veremle Mücadele Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1334.

IV- MAKALELER VE BİLDİRİLER

“23 Nisan Çocuk Gününü Bütün Millet Teyid Etti”, Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 33-34.

“23 Nisan Her Tarafı Kutlanan İlk Çocuk Bayramı Olmuştur”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 20-30.

“23 Nisan Türklerin Kurtuluş Günü ve Çocuk Günüdür”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 2-4.

“23 Temmuz Bayramında Himaye-i Etfale Yardımı Dokunanlar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.29-31.

“Açık Hava Oyunları”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.14-16.

“Adana’da Mühim Bir Teşebbüs, Çocuk Bahçesi”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.16-18.

“Aile Bültenleri Hülasası” Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.179-183.

“Aile Kadın Çocuk”, Gürbüz Türk Çocuğu, LI, Birinci Kanun 1930, s.3-4.

“Aile, Ailenin Tanımı, Modern Demokratik Ailenin Karakteristiği”, III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.149-171.

“Ailede Tek Çocuk”, Gürbüz Türk Çocuğu, L, İkinci Teşrin 1930, s. 2-4.

“Almanya’da Köy Çocuklarının Eğlenceleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 12-14.

“Amerika Müslümanlarının Darüleytamı” Cumhuriyet, 4 Haziran 1924, s. 4. no: 55.

“Amerika’da Himaye-i Etfal ve Çocuk Haftası”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 39-44.

“Amerika’da Oyun Mektepleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s.17-21.

“Anadolu’yu Tehdit Eden Yeni Bir Hastalık” Resimli Ay, IX, Teşrinievvel 1340/1924, s. 40-42.

“Ankara’da Çocuk Bayramı”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s.1-3.

“Ankara’da Himaye-i Etfal Cemiyeti Çocukların Hayatını Kurtarıyor”, Cumhuriyet 4 Haziran 1924, s. 2-3.

“Anneler Mektebi” Gürbüz Türk Çocuğu, LVIII, Temmuz 1931, s. 8-10.

- “Annelik Sanatı-Bu Kudsi Sanatı Tamimi Etmek Vazifesi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XIV, Teşrinisani 1927, s.21-23.
- “Artistlere Göre Evlenmek”, *Resimli Ay*, XII, Şubat 1930, s. 27-28.
- “Asri Hayatın Aile Hayatımızda, Çocuklarımız Üzerinde Yapacağı Tahribatın Farkında mısınız?” *Resimli Ay*, XI, Kanunievvel 1340/1924, s.12-13
- “Balıkesir Himaye-i Etfal Cemiyeti Menfaatine Yapılan Deve Güreşleri”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVIII, Mart 1928, s.9-10.
- “Beyaz Ev Konferansı”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXIV, İkinci Kanun 1932, s. 4-8.
- “Bilmeyerek Yapılan Hayat Hayırsızlıkları”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, III, Kasım,1926, s.2-3
- “Bir Aile Doktoru, Neler Görür, Neler Öğrenir?” *Resimli Ay*,II, Nisan 1926, s.17-19.
- “Bir Himaye-i Etfal Kongresi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XIX, Nisan 1928, s. 29-30.
- “Bir Himaye-i Etfal Kongresi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVII, Şubat 1928, s.19-20.
- “Brüksel Cemiyetinin Tavsiyeleri”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVI, Teşrinisani 1928, s.19-20
- “Brüksel Çocuk Salonu”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXIII, Ağustos 1928, s.26-28.
- “Brüksel Sergisindeki Faaliyeti”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVI, Teşrinisani 1928, s.18-20.
- “Bursa Merkezimizin Faaliyetleri” *Gürbüz Türk Çocuğu*, VIII, Mayıs 1927, s. 36.
- “Bursa’da Çocuk Müsabakaları”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, IX, Nisan 1927, s.17-18.
- “Bursa’nın En Çok Çocuğu Olan Aile Hangisidir?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXIII, Ağustos 1928, s.16-18.
- “Bütün Dünyayı İstila Eden Yeni Bir Hastalık”, *Resimli Ay*, III, Nisan 1341, s.2-4
- “Büyük ve Alicenap Bir Hareket”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXI, Haziran 1928, s. 4-5.
- “Cebelibereket Meclis-i Umumisi” *Gürbüz Türk Çocuğu*, VIII, Mayıs 1927, s. 35-36.
- “Cemiyetimize Yardım Edenlerin Manevi Zevk Duyacakları Bir Vaka”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, II, Ekim 1926, s.17-19.
- “Cemiyetimizin Memleketin Dört Köşesindeki Faaliyetine Ait Haberler”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXIII, Ağustos 1928, s.27-32
- “Cemiyetimizin Muhtelif Mahallerdeki Faaliyetleri”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVII, Şubat 1928, s.17-19.
- “Cemiyetimizin Tokat Merkezi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, VI, Mart 1927, s.33.

- “Cemiyetimizin Yetiştirdiği Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 5-6.
- “Çocuğun Okuyacağı Kitaplar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.8-10.
- “Çocuk Bakımına Dair Ruhiyat Bahisleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.38-39
- “Çocuk Belemek”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.5-6.;
- “Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı”, Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.7-10.
- “Çocuk Günü Bu Sene”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 21-23.
- “Çocuk Hakları”,Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.6-7.
- “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 31-37.
- “Çocuk Nasihat Ocakları Nerelerdir?”, Hakimiyet-i Milliye, 17 Mayıs 1921, no. 187, s.2-4.
- “Çocuk Nasihat Ocakları Nerelerdir?”, Hakimiyet-i Milliye,17 Mayıs 1921, no. 187, s.2.
- “Çocuk Resimleri Sergisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXII, Temmuz 1928, s.16-18.
- “Çocuk Sarayı Parlak Merasimle Açıldı”, Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, 23-29.
- “Çocuk Terbiyesi Hakkında Bir Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXV, İkinci Kanun 1932, s. 16-18.
- “Çocuk Terbiyesi Hakkında”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.11-13.
- “Çocuk ve Terbiye”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.18-20.
- “Çocuk Yapmalı mı Yapmamalı mı” Resimli Ay, VI, Temmuz 1340/1924, s.21-22.
- “Çocuklar İçin Gündüz Bakım Evleri Kreşler”, Gürbüz Türk Çocuğu, LI, Birinci Kanun 1930, s.6-8
- “Çocuklarda Sıhhi Adetlerin Tesisi Her Gün Kontrol Edilmelidir”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.22-26..
- “Çocukları Fenalıklardan Korumu Cemiyeti”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.10-11.
- “Çocukları Himaye” Hakimiyet-i Milliye, 8 Temmuz 1921, no: 229, s. 1
- “Çocukları Kurtaralım” Resimli Ay,III, Nisan 1341, s. 1.
- “Çocuklarımızı Niçin Nazlı Büyütmeli Şımarık Yapmamalıyız?”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s. 2-4.

- “Çocukların Bel Kemiği Nasıl Çarpılıyor?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVII, Şubat 1928, s.7-8.;
- “Çocukların ve Gençlerin Himayesi İçin İstişarı Komisyon” *Cerideyi Adliye*;1 Eylül 1926 sayı 50 (5.sene)
- “Çocukların ve Gençlerin Himayesi İçin İstişarı Komisyon” s. 1763. *Cerideyi Adliye* 1/50, Eylül 1926, (5.sene)
- “Çocuklarınızı Tasarruf Ediniz”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXIII, Birinci Kanun, 1931, s.7-9.
- “Çocuklarınızla Dost Olunuz”. *Gürbüz Türk Çocuğu*, II, Ekim 1926, s.5-7.
- “Dokuz Çocuk Babası bir Vatandaşımız”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XIX, Nisan 1928, s.11.
- “Dünya Himaye-i Etfal Cemiyetlerine Dair Malumat”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XV, Kanunuevvel 1927, s. 27-32.
- “Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynsizlik”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, II, Ankara, Ekim 1926, s. 1-2
- “Emraz-ı Sariye”, *Sıhhiye Mecmuası*, XIII, Kanunisanı 1338-1922, s. 6-7
- “Eytam-ı Şüheda İçin” *Hakimiyet-i Milliye*,21 Haziran 1921, no: 215, s. 1.
- “Fransa Nüfusu”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXX, Ağustos 1932, s. 13-18
- “Garpta Sanat Mektebi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVII, Şubat 1928, s.3-6.
- “Genç Annelerle Musahabe”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVI, Teşrinisanı 1928, s. 3.
- “Genç Kızları İstikbal İçin Nasıl Terbiye Etmeliyiz?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XX, Mayıs 1928, s. 26-27.
- “Gürbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Eder?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, I, Teşrinievvel 1926, s.1-3.
- “Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 38.
- “Habibe Hanımın Mektubunu Fahr ve Memnuniyetle Derç Ediyoruz”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, VII, Nisan 1927, s.31-32.
- “Hafta İçinde Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezine Gelen Telgraflar” *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXXVII-LXXVIII (23 Nisan özel sayısı), Mayıs 1931, s. 49-67.
- “Hanımlar, Efendiler, Biraz Durunuz Lütfen...”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XV, Kanunuevvel 1927, s. 3-4.
- “Hanımlarımıza Döşen Mukaddes bir Vazife”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVIII, Mart 1928, s. 24-26.

- “Hasta Çocuğa Bakım Yolları”, Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Mayıs 1928, s. 21.
- “Hepimizi Ürkütecek Korkunç Bir Netice”, Cumhuriyet, 14 Ağustos 1924, s.2.
- “Her Türk Ailesi Mutlaka Bir Aile Hekimine Muhtaçtır”, Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s. 2-4.
- “Himaye Edilen Etfalin Esnamı Hakkında Rapor” Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.185-193.
- “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.26-30.
- “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu,I, Teşrinievvel 1926, s.19-20
- “Himaye-i Etfal Cemiyetinin Muhtelif Mesaine Dair Hülasa”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 31-40
- “Himaye-i Etfal Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.17.
- “Himaye-i Etfal Kumbaraları”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXX, Ağustos 1932, s.29.
- “Himaye-i Etfal” Halk, I/11, 22 nisan 1929, s. 3-4.
- “Himaye-i Etfal”, Hakimiyet-i Milliye 1 Temmuz 1921, no: 224, s. 1.
- “Himaye-i Etfalin Bir Ayında İki Gün”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXII, Birinci Teşrin 1932, s.14.
- “Hummayı Tifoide veya Kara Humma veya Sadece Tifo Nedir?” Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.13-15.
- “III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Sosyal Değişme Açısından Çocuk Sorunları ve Sosyal Hizmetler”, III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.241-260
- “İlk Çocuk Yurdu Ankara’da Açılacak Bebeklere Mahsus Çocuk Yurdu” Cumhuriyet, 30 Haziran 1924. s. 1-2. No. 55.
- “İlk Kitaplar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.12.
- “İnsanlar ve Adetler Satranç”Gürbüz Türk Çocuğu, LII, Şubat 1931, s.15-17.
- “İspanya’da Çocuk Ölümleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIII, İkinci Teşrin 1932, s.15-18.
-
- “İstikbal Bize Ne Vaad Ediyor”, Resimli Ay, Mayıs 1341, IV/ XVI, s.39-40.
- “İzmir’de Çocuk Bahçesi”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.28-29.
- “Kan Ağlayan Masum Bir Hayırsız”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.2.

- “Kimsesizler Mektebi”, Gürbüz Türk ocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s.15.
- “Köy Sağlığı ve Tedbirler” Gürbüz Türk ocuğu, LXXIV, Birincikanun, 1932, s.12-13.
- “Kumbara”, Gürbüz Türk ocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 13.
- “Küçük ocuklara Kitaplar 1” Gürbüz Türk ocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.9.
- “Küçük ocuklara Kitaplar 2”, Gürbüz Türk ocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 4.
- “Küçük Hikaye”, Gürbüz Türk ocuğu, XII, Eylül 1927. s. 30.
- “Merkezi Umumimiz Bir Aile ve ocuk Kütüphanesi Tesis Ediyor”, Gürbüz Türk ocuğu, IX, Nisan 1927, s. 54.
- “Milli Siyasetlerin En Mühimi ocuk Siyasetidir”, Gürbüz Türk ocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.2-3
- “Mudanya Şubemizin Bir Muvaffakiyeti”, Gürbüz Türk ocuğu, XXVII, Aralık 1928, s. 27.
- “Muhterem Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretleri Tahriri Nüfusun Ehemmiyet ve Şmul Hakkında Milletimize ve Memurlarımıza Hitaben iki Beyanname Neşrettiler”, Gürbüz Türk ocuğu, XIII, Teşrinievvel 1927, s.4-8.
- “Müsabaka”, Gürbüz Türk ocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 40.
- “Müzakerat” Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.146.
- “Nasıl Terbiye- Nasıl Adam?”, Gürbüz Türk ocuğu, LXXIII, İkinci Teşrin 1932, s.1-10.
- “Nüfus Artımı ve Tedbirler”, Gürbüz Türk ocuğu, 108, Birinci Kanun 1935, s.16-18.
- “Nüfus Mücadelesi” Cumhuriyet, 14 Ağustos 1924, s. 1.
- “Okuma Bilmeli”, Gürbüz Türk ocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 32.
- “Saz Şairleri ve Pehlivan Güreşleri”, Gürbüz Türk ocuğu, LXII, İkinci Teşrin 1931,s.2-3.
- “Güreş Birincilik Müsabakaları”, Gürbüz Türk ocuğu, LXXII, Birinci Teşrin 1932, s.24-27.
- “Sihhi Bahisler”, Gürbüz Türk ocuğu, LXXXVC-LXXXVIC, Birinci Kanun - İkinci Kanun 1934, s.26-32.
- “Sinema ile Gelen Propaganda”, Resimli Ay,XI, Kanunisani 1930, s. 16-18.
- “Sinema Terbiye İçin”, Gürbüz Türk ocuğu, LXXI, Eylül 1932, s.5-10.
- “Sinema zerimize Nasıl Tesir Eder?” Resimli Ay, XI, Kanunisani 1930, s. 8-9.

- “Sosyal Hıfzısıhha Araştırmaları”,Gürbüz Türk Çocuğu, IXC, Şubat 1935, s. 24-32
- “Sosyal Hizmetlere Halkın Katılması Uzmanlar Tarafından Hazırlanan Ön Rapor”, III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.305-315
- “Stokholm İtamhanesinin Islahı”,Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.8-9.
- “Süt Damlası”, Halk, III/7, İstanbul 1929, s. 51-59.
- “Şayan-ı Dikkat Bir Mektup”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 40.
- “Şehit Evlatları İçin” Hakimiyet-i Milliye, 14 Temmuz 1921, no: 335, s. 2.
- “Terbiye İhtiyacı”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.16.
- “Terbiye ve İlmi Terbiye”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.23-26.
- “Tireste’de Himaye-i Etfal Balosu”, Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s. 41.
- “Tokat Himaye-i Etfal Cemiyeti”, Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 25.
- “Tokat Merkezimizin Faaliyeti”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.31.
- “Türk Kadını” Resimli Ay, III, Nisan 1340/1924, s. 41-42.
- “Türkiye Cumhuriyeti Kadın ve Çocuk Esaretini Lağvetmelidir” Resimli Ay, XI, XXIII, Kanun-i evvel 1341, s. 1.
- “Umumi Kongre” Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.27-28
- “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.16-27
- “Vatanın Pek Şerefli Pek Kıymetli Bir Ailesi”, Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.30.
- “Veremle Mücadele Bir Terbiye Meselesidir”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.15-17.
- “Viyana’daki Kresler”, Gürbüz Türk Çocuğu, LII, İkinci Kanun 1931, s. 3-5.
- “Yarının Annelerini Yetiştiren Bir Müessese” Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 15-17.
- “Yeni Anne ve Baba Arayan Yavrular” Gürbüz Türk Çocuğu, LVIII, Temmuz 1931, s.11-13.
- “Yeni Harfler Şenliği”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.29-30.
- “Zeki bir Türk Yavrusu” Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s. 11-13.
- “Ziyaretçi Muallimler”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.3-5.
- A. Faiz, “Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar?” Çocuk Haftası, II, s.22-29.

- A. Nuri, "Osmaneli'nden İltifat ve Malumat", *Gürbüz Türk Çocuğu*, VI, Mart 1927, s.30.
- Ahmed Rasim, "Gıdasız Çocuklar", *Gürbüz Türk Çocuğu*, VI, Mart 1927, s.14-16.
- Ahmet Ekrem "Erkinlik Savaşının Öksüzleri"Çocuk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, IV, Nisan 1936, s. 14-15.
- AKIN, Veysi, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, (Editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç), 2003, İstanbul, 121-140
- Akil Emrullah, "Çocuk Bakımı" Çocuk Haftası, II, s.328-331
- ALBAYRAK, Hasan, "Himaye-i Etfal Cemiyeti" Tarih ve Toplum, LII, Nisan 1988, s. 31-33.
- Ali Süreyya, "Çocuklarımızın Manevi Gıdası", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVII, Aralık 1928, s. 10-11.
- Ali Vahid "Himaye-i Etfal Cemiyetinin Raporu" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.177-178
- ALKAN, Mehmet Ö. "1865-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları" Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar, İstanbul 1998, s.79-146
- Cevad Hüsni, "Beyoğlu'nda Dilenci Çocuklar Mektebi", *Resimli Ay*, II, Mart 1340/1924, s. 10-15.
- ÇAĞLAR, Kerim Ömer, "La Famille et L'enfant a La Campagne la Vie Familiale", *Deuxieme Congres Balkanique de la Portection de L'enfance*, I Belgrade 1-7 Octobre 1938, Ankara, 1938, s. 26-41.
- ÇANLI, Mehmet, "Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851-1926)", *Türkler Ansiklopedisi*, XIV, Ankara, 2002, s. 57-73
- Dr. Ahmet Asım, "Çocuk Bakımı", *Gürbüz Türk Çocuğu*, VIXC, İkinci Teşrin 1934, s.20-22.
- Dr. Ali Bey, "Çocuk Nasihat Yuvaları", *Çocuk Haftası*, II, s. 77-78.
- Dr. Ali Bey, "Çocuk Nasihat Yuvaları", *Çocuk Haftası*, II, s. 78-80
- Dr. Ali Rifat, "Nüfus Tenakusu ve Çocuk Ölümünün Başlıca Sebepleri ve Çareleri", *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXXV, İkinci Kanun 1932, s.6-13
- Dr. Ali Şükrü, "Banyonun Faideleri ve Sıhhi Banyonun Usulü", *Gürbüz Türk Çocuğu*, VII, Nisan 1927, s.15-18.

- Dr. Ali Şükrü, “Çocuk Çamaşırlar” Çocuk Haftası, II,1929, s. 281-283.
- Dr. Ali Şükrü, “Doğacak Çocuklar İçin Sıhhi Ne Gibi Hazırlıklar Yapılmalıdır?” Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.4-8.
- Dr. Ali Şükrü, “Dünyaya Gelen Çocuğu Nasıl Karşılmalı?” Çocuk Haftası, II, s. 269-272.
- Dr. Ali Şükrü, “Sağlam Çocuklarda Muhtelif Aylarda Ne Gibi Esvap Olmalı?” Çocuk Haftası, II, s. 273-276.
- Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi”, Gürbüz Türk Çocuğu, VIXC, ikinci teşrin 1934, s. 13-14.
- Dr. Fatma Arif “Sıhhat Evleri”, Çocuk Haftası, II, s.195-199.
- Dr. Fatma Reşide, “Mekteplerde Ameli Sıhhat Dersleri- Çocuklarda Gizli Hastalıklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.34-36.
- Dr. Fatma Reşide, “Zayıf Çocuklara Oyun ve Jimnastik”, Gürbüz Türk Çocuğu, X, Temmuz 1927, s.1-4
- Dr. Fatma Reşide; “Mekteplerde Ameli Sıhhat Dersleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.6-8.
- Dr. Fuad “Çocuk Parkları”, Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.4-7
- Dr. Fuad, “Amerika’da Çocuklar Saltanat Sürüyorlar”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.6-9.
- Dr. Fuad, “Milli Facia”, Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s. 1-3
- Dr. G. Barrand, “Çocuklarda Su, Güneş banyosu ve Kürlerin Tekniği”, Gürbüz Türk Çocuğu,LXVI, Mart 1932, s.12-16.
- Dr. H. Erdem, “Ulusun Çocuğu”, Gürbüz Türk Çocuğu, IIXC, İkinci kanun 1935, s.13-16
- Dr. Hamit Osman, “Çocuklarda Cinsi Eğitim”, Gürbüz Türk Çocuğu, 102, Haziran 1935, s. 20-28.
- Dr. Hasan Ferid, “Anadolu’yu Kasıp Kavuran Bir Müthiş Hastalık” Resimli Ay, X, Teşrinisani 1340/1924, s. 16-25.
- Dr. İhsan Hilmi, “Süt Çocukları”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXII, Birinci Teşrin 1932, s.6-12.
- Dr. İhsan Hilmi, “Yeni Doğmuş Çocuk Karşısında Babanın Vazifesi” Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXI, Temmuz 1933, s. 19-21.

- Dr. İhsan Şükrü, “Türkiye’deki Uyku Hastalığı Ne imiş”, Resimli Ay, XI, Kanunievvel 1340/1924, s. 11-15.
- Dr. Kamil Emin, “Edremit’te Çocuk Vefatı” Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.175-176.
- Dr. Nazım, “Yardımlı Arttırmak”, Gürbüz Türk Çocuğu, 103, Temmuz 1935, s.26-29.
- Dr. Rıza Tahir, “Çocuk Bakımına Dair Küçük Öğütler”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.18-19.
- Dr. Şemsi Mutver, “Çocuklarda Verem Hastalığı”, Gürbüz Türk Çocuğu, CVII, ikinci Teşrin 1935, s.17-25.
- Dr. Şevket, “Bütün Efradı Kör Bir Aile Ve Bütün Sakinleri Kör Bir Köy”, Resimli Ay, XI, Kanunievvel, 1340/1924, s. 25-27.
- Dr. Şükrü Yusuf, “Çocuklarda Sinir Hastalıkları”, Çocuk Haftası, II, s. 312-316.
- Dr.Ali, Şükrü, “Sıhhi Çocuk Çamaşırları nasıl Olmalı”, Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s. 8-13.
- Dr.Fahriye “Süt Çocuklarında Bol Beslenme ve Arızalar”, Gürbüz Türk Çocuğu, CVII, İkinci Teşrin 1935, s.26-31.
- Emin Şükrü, “Garpta Çocuk Kulüpleri” Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.4-5.
- Emin Şükrü, “Garpta Çocuklara Köy Hayatını Nasıl Sürdürüyorlar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 25-26.
- Emin Şükrü, “İsveç Köy Belediyelerinde Çocuk Teşkilatı”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 13-14.
- Emin Türk, “Köyümde Neler Gördüm?”, Resimli Ay, Kanunievvel 1929, s. 7-9.
- Enver Behnan, “Anne Ekmek”, Çocuk Haftası, II, İstanbul ,1930, s. 61-62.
- ERKAN O. Rıza / Gönül ERKAN, “Darüleytamlar” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, V/1, Ocak 1987, s. 61-72.
- F. Nöymark, “Nüfus”, Gürbüz Türk Çocuğu, CVI, Birinci Teşrin 1935, s. 9-13
- Falih Rıfki, “923 çocuğu”, Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 14
- Falih Rıfki, “Kreş”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXVI, Mart 1932, s.1-3.
- Fatma Reşide, “Çocuk Ölümüyle Mücadele”, Gürbüz Türk Çocuğu, IV, Aralık, 1926, s.3-6.

- Fatma Reşide, "Mekteplerde Ameli Sihat Dersleri", *Gürbüz Türk Çocuğu*, VIII, Mayıs 1927, s. 18-24.
- Ferid, "Portekiz Çocukları Koruma Derneği", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXII, Temmuz 1928, s.10-11.
- Feridun Vecdi, "Cigara İçen Çocuklar", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVIII, Mart 1928, s.12.
- Feridun Vecdi, "Kumarbaz Çocuklar", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 8.
- Feridun Vecdi, "Oyunun Vazifesi", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVII, Şubat 1928, s. 2.
- Fuad Vefik, "Garbda Çocuk Tiyatroları", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVIII, Mart 1928, s.6-7.
- Fuad Refik, "Çocuk Mahkemesi Nedir?", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XIV, Teşrinisani 1927, s. 23-25.
- Fuad Refik, "Garpta Süt Damlaları Nasıl Teşekkül Etti?", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XI, Ağustos 1927, s.4-6.
- Fuad Refik, "İsveç'te Çocuklar Haftası", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVIII, Mart 1928, s. 17-18.
- GILADI, Avner, "İslam Uygarlığında Bir "Çocukluk" Kavramı Var mı? 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Hazırlayan Bekir ONUR, Ankara, 2001, s.105-114
- GÜVEN, Özbay,"Atatürk ve Güreş", *Erdem*, VI/18, Ankara, kasım 1992, s.625-637
- Haki Baha, "Tasarruf ve Terbiyedeki Ehemmiyeti", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XIII, Teşrinievvel 1927, s.28-31.
- Hıfzı Tevfik, "Çocuklarımız Çocuk Terbiyesi" Çocuk Haftası, II, s. 310-311.
- Hikmet Şevki," Küçük Ömer", Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s.6.
- İbrahim Fazıl Pelin, "Nüfus Politikası Bütün Siyasalara Baş Çeken Bir Politikadır", *Gürbüz Türk Çocuğu*, CVI, Birinci Teşrin 1935, s. 14-18.
- İbrahim Necmi, "Çocuk Edebiyatı", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 2-5.
- İsmail Hakkı, "Çocuklar İçin İş Odaları", *Gürbüz Türk Çocuğu*, XIV, Teşrinisani 1927, s. 15-18.
- Kabile Rasha, "Yirmi Senelik Ebelik Hayatımda Neler Gördüm", *Resimli Ay*, IX/ XXI, Teşrin-i evvel, s. 43-46.

- KARAKIŞLA, Yavuz Selim, “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kartpostalları ve Pulları (1912-1923)”, Toplumsal Tarih, 129, Eylül 2004, s. 62-69.
- Kazım Nami “Cemiyetlerin Terbiyevi Tesiri”, Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 14.
- Kazım Nami “Çocuk Sevgisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s. 6-8.
- Kazım Nami, “Ah Bunlar Neler Olmaz” Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 36-39.
- Kazım Nami, “Kreşler”, Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 24-25.
- Kazım Nami, “Muhtelif Yaşta Çocuklar ve Tecrübi Ruhiyat”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım 1926, s. 4-6
- Kazım Nami, “Terbiyevi Musahabe” Gürbüz Türk Çocuğu, XIII, Teşrinievvel 1927, s. 18-20.
- Kemal Hüsni, “Oyun Bahçelerinin Faydaları”, Çocuk Haftası, II, s.36-37
- LİBAL, Kathryn, “The Children’s Protection Society; Nationalizing Child Welfare In Early Republican Turkey”, New Perspectives on Turkey, Fall, XXIII, 2000. s.53-78.
- M. Veçhi “Kadın Ailenin En Pahalı Uzvudur”, Resimli Ay, V, Haziran 1340/1924, s.8-10.
- M. Veçhi, “Nüfusumuzun Üçte İkisini Tufeyliler Teşkil Eder” Resimli Ay, VII, Ağustos 1340/1924, s.36-39
- Mahir Ali, “Çocuk Katillerini Nasıl Tecziye Edebiliriz?”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXII, Temmuz 1928, s. 1-3.
- Mario Ragazzi, “Mektepte Çocuk Sıhhati”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXI, Eylül 1932, s.20-28.
- Mehmet Şevki, “Kıymetli Bir Tarih...”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 12-13.
- Mehmet Şevki, “Son Bir Beyanat Münasebetiyle”, Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Mayıs 1928, s. 1-2.
- Mehmet Zekeriya “İnkılap Yapmak kolay, Muhafaza Etmek Güçtür” Resimli Ay, III, Nisan 1340/1924, s. 1-4
- Mehmet Zekeriya “Maziye Değil İstikbale, Arkamıza Değil Önümüze Bakalım”, Resimli Ay, VI, Haziran 1340/1924, s. 1-5.

- Mehmet Zekeriya“Amerika’da Himaye-i Etfal ve Çocuk Haftası”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, IX, Nisan 1927, s. 44-46.
- Mine TAN, “ Çocukluk Dün ve Bugün”, *Toplumsal Tarihte Çocuk*, 23-24 Nisan 1993, s. 11-30
- Muharrem Feyzi Togay, “Nüfus ve Politika”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, CVI, Birinci Teşrin 1935, s. 19-25.
- Mustafa Şekip “İstikbal Karşısında Çocuk”, *Çocuk Haftası*, II, s. 320-322.
- Müd. Dr. Asaf Derviş- Dr. Hamid Osman, “Süt Çocuklarında Vefiyat”, Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s. 34-85.
- Müd. Dr. Besim Ömer-Müd. Dr. Refik Münir, “Doğumdan Evvel ve Doğum Esnasında Çocuk Zaiyatı”, Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925 s.9-31.
- Müd. Dr. İhsan Hilmi, “Mektep Çocuklarında Muavenet-i İçtimaiye”, Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.121-133.
- Müd. Dr.Kadri Raşid-Müd. Dr. İhsan Hilmi, “ Büyük Çocukların Vefiyatı, Esbabı, Tevakki Çareleri”, Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s. 102-133
- Mümtaz Faik, “Sessizce Çalışan ve Muvaffak olan Kıymetli Bir Müessese” *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1929, no: 1783.
- Mümtaz, “Çocuk Koruma”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, CIII, Temmuz 1935, s.30-32.
- Münir Hayri “Anne Mektebi-Hayat Mektebi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XI, Ağustos 1927, s. 1-3.
- Nahid Ali, “Ankara Sokaklarında Çocuklar” *Gürbüz Türk Çocuğu*, XVIII, Mart 1928, s. 1-2.
- NAŞGALİ Emine Gürsoy “ İzmir’de Cumhuriyet Dönemi Çocuk Bakım Yurtları-Fotoğraflar” *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, (Editörler: Emine Gürsoy-Naşgali, Aylin Koç), İstanbul, 2003, s.195-206.
- Naşit Hakkı, “Çocuk ve Oyuncak”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XL, Kanunisani/Ocak 1930, s.6-9.
- Nazım Sami, “Terbiyede Çocuk”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, II, Ekim 1926, s.20-22
- Neşet Halil “Gürbüz” *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXXXIII, Ağustos 1934, s.6-11.
- Neşet Halil, “Davamızın Bir Tahlili” *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.1-12

- Neşet Halil, "Muhtaç Çocuk ve Himaye-i Etfal",Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s. 1-3
- Neşet Halil, "Ya Memleketimizdeki Çocuk?". Gürbüz Türk Çocuğu, LXIV, İkinci Kanun, 1932, s 1-3
- Nurettin İbrahim, "Çocuklarda Sanat Zevki", Çocuk Haftası, II, s. 317-319.
- ÖZBEK, Nadir, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Sokak Çocukları: Darülhayr-ı Ali" Tarih ve Toplum, 138, Şubat 1999, s.11-14.
- ÖZKAN, Erdem, "Ülkemizde Uygulanan Sağlık Politikaları, Nedenleri ve Sonuçları". (Seminer). İstanbul:Toplum Ağız ve Diş Sağlığı, İ.Ü. Diş Hekimliği Fak.,1997, s. 2-4.
- ÖZSARI, Haluk, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları", Sağlıkta Strateji, LXX, Aralık 1998, Ankara, s.7-10.
- Pakize Ahmet, "Danimarka Halk Darülfünunları" Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIV, Birincikanun, 1932, s.6-11.
- Raşit Tahsin, "Ana Kucağı", Gürbüz Türk Çocuğu, XIIC, Temmuz 1934, s.27-30.
- Reşit Galip "Çocuk Ölümü ile Mücadele" Çocuk Haftası, II, s. 261.
- Reşit Galip "Çocukları Koruyunuz", Çocuk Haftası, II, s. 284-286.
- Reşit Galip "Doğanları Ölümünden Korumalı" Çocuk Haftası, II, (23 Nisan Özel Sayısı), 1930, s. 259-261.
- Reşit Galip, "Cenevre Beyannamesi Nedir?" Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s.8-10
- Sabiha Zekeriya "Muazzez Ailesine Kavuşuyor", Resimli Ay, II, Mart 1340/1924, s. 30-41.
- Sabiha Zekeriya, "Aldatıyor mu Aldanıyor musunuz?" Resimli Ay, Kanunuevvel 1929, s.25-26.
- Sabiha Zekeriya, "Bu Çocuklardan Kim Mesüldür", Resimli Ay, I, Şubat, 1340/1924, s. 35-36.
- Sabiha Zekeriya, "Cemiyetin Müşterek Eli ve Çocuk", Çocuk Haftası, II, s.88-93.
- Sabiha Zekeriya, "Çocuk Haftası'nın Gayesi Nedir?", Çocuk Haftası, II, s. 265
- Sabiha Zekeriya, "Gençlik Bize Ne Vaad Ediyor?", Resimli Ay, I, Şubat 1340/1924, s. 3-4.
- Sabiha Zekeriya, "Himaye-i Etfal'den Neler Bekliyoruz", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s.8-10.
- Sabiha Zekeriya, "İçin İçin Ölen Bir Millet", Resimli Ay, I, 1340/1924, s.6.-9

- Sabiha Zekeriya, “İstikbal Davası”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, IX, Nisan 1927, s. 30-31.
- Sabiha Zekeriya, “Türkiye’nin En Demokratik Cemiyeti”, *Resimli Ay*, X, Teşrinisani, 1340-1924, s. 29-31.
- Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XL, Kanunisani 1930, s. 33-34
- Safiye Ali, “Süt Damlası”, *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1924, s. 5.
- SARIKAYA, Makbule, “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar” *Atatürk Dergisi*, III, Ocak 2003, s. 193-202
- Selim Sırrı “Çocuğunuz mu Var Derdiniz Var Demektir”, *Resimli Ay*, XI, Kanunievvel 1340/1924, s. 9-10.
- Selim Sırrı, “Bakımsız Çocuklar”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, I, Teşrinievvel, 1926, s.10-12.
- Selim Sırrı, “Evlatlarımı Nasıl Büyüttüm?”, *Çocuk Haftası*, II, s. 301-302.
- Selim Sırrı, “Milletlerin en Büyük Derdi; Çocuksuzluk”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, II, Ekim 1926, s.13-17
- Selim Sırrı, “Nasıl İntihar Ediyoruz”, *Resimli Ay*, IV/XVI, Mayıs 1341, s. 19-20
- Selim Sırrı, “Sahipli ve sahipsiz Çocuklar”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, VII, Nisan 1927, s.35.
- Selim Sırrı, “Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, III, Kasım,1926, s. 12-13.
- Servet Rifat.”Çocuklar Para Biriktiriniz ”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVII, Aralık 1928, s. 22.
- Sevim Yıldız, “Çocuklara Karşı Şefkatimizi Nasıl Göstermeliyiz?” *Gürbüz Türk Çocuğu*, V, Kanunisani 1927, s.17-20.
- SOFUOĞLU, Ebubekir, “Yetimler İçin Alınan bazı Sosyal Tedbirler” *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, (Editörler: Emine Gürsoy-Naşgali, Aylin Koç), İstanbul, 2003, s. 49-58.
- Şadiye Muhiddin, “Çocuklarda Diş Hastalıkları”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 103, Temmuz 1935, s.24-25.
- Şadiye Muhiddin, “Diş Bakımı ve Sıhhatimiz” *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXXIV, Birincikanun, 1932, s.14-17.
- Şükufe Nihal Hanım, “Evlatlık”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXI, Haziran 1928, s. 11-13.

- Tarhan Tuğ, "Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir", Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s.10-12
- TOPRAK, Zafer, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul," Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II, İstanbul, 1994, s. 239-242.
- TOPRAK, Zafer, "Fuhuş" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III, İstanbul, 1994, s.342-345.
- TURAN, Refik, "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Çocuk", Osmanlı Toplum Ansiklopedisi, V, Ankara, 2002, s.483-488.
- UMAY, Esin, "Babam Fuad Umay" Bütün Dünya, IV, Nisan 2005, s.29-31
- UMAY, Fuat, "Çocuk Esirgeme Kurumu 25 Yılda Neler Yaptı?" Türk Kadını , III/4, İstanbul, 1946, s. 4-7.
- Vefik Hüsnü, "En Korkunç Hastalık Trahoma", Çocuk Haftası, II, s. 334-335.
- YALÇINTAŞ, Nevzat, "Sosyal Hizmetler Politikası". III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.117-121.
- Yusuf Akçura, "Ana Cemiyet", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 2-4.
- Yusuf Akçura, "Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi", Çocuk Haftası, II, Ankara, 1930, s. 175-176.
- Yusuf Akçura, "Milli Şuur ve İnsani Vicdan Himaye-i Etfale Yardım Emreder", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s.12-14.
- YÜCEKÖK, Ahmet, "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiyesine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri", Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar, İstanbul, 1998, s .3.
- YÜCEKÖK, Ahmet, "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri Gelişiminin Toplumsal Aşamaları ve süreci", Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar, İstanbul, 1998, s.13-43.
- Zeki Mesud, "İnkılap ve Çocuk", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 33-34.

V- KİTAPLAR

75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul, 1998.

AKGÜN KARAL, Seçil - Murat ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, Ankara, 2000.

AKIN, Veysi, Bir Devrim Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay, Ankara, 2000.

- Anneler Öğüt, Ankara, 1935.
- Annelere ve Çocuklara Salname, İstanbul, 1927.
- Atatürk'ün Nöbet Defteri, (Toplayan: Özel Şahingiray), 1955.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Ankara, 1959.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1993.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, I, 1973.
- BAYLAV, Naşid, Eczacılık Tarihi, İstanbul, 1968.
- Besim Ömer, Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefiyat, İstanbul, 1339.
- BROWN, Anna Welles, "İstanbul'da Yetimhaneler", (Editor; Clarence Richard Jhonson, M.A) İstanbul 1920, İstanbul, 1995.
- BUMİN, Kürşat, Batıda Devlet ve Çocuk, İstanbul, 1998.
- Celal Nuri, Türk Devrimi, (çeviren: Özer Ozankaya), Ankara, 2002.
- Cemil (TOPUZLU) Paşa, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul, 2002.
- CLARENCE, Ussher, GRACE. H. Knapp, An American Physician In Turkey A Narrative of Adventures in Peace and in War, New York, 1917.
- Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1946.
- Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, Ankara, 1937.
- ÇAVDAR, Tevfik, Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I. II, İstanbul, 2001.
- ÇAVUŞOĞLU, Turgay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 2001.
- ÇENGELCİ, Ethem, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 1998
- Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul 1937.
- Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı, Ankara, 1946.
- DAMALI, Atom, Osmanlı-Girit Sorunu Sultanın Kermesi, İstanbul, 2005
- DAMALI, Atom, Sosyal Yardım Pulları, İstanbul, 2003,
- Doktor Besim Ömer, Dokuzuncu Vaşington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine Tekliflerim Hakkında, İstanbul, 1328.
- Dr. Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341.
- ELDEM, Vedat, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, 1994.

- Esir Çocuklara Ahlak Aşısı, Sokullu Numune Mektebi Muallimi Abdurrahim Pertev, Necm-i İtiklal Matbaası, İstanbul, 1340.
- Etfal'in Terbiyesi ve Hıfzısıhhatleri Hakkında Validelere Yadigar, Tercüme eden: Binbaşı Abdurrahman, Cerde-i Askeriye matbaası, İstanbul, 1296.
- Ethem İbrahim Paşa, Terbiye ve Talim-i Adab ve Nesayihü'l-Etfal, Davranış Kurallılarının Eğitim ve Öğretimi ve Çocuklara Öğütler, (Hazırlayan; Hıfzırahman Raşit Öymen), Ankara, 1979.
- Evde Mektep I, Annelerle Hasbihal, (Lisanımıza Nakledenler: Sabiha Zekeriya, Belkıs Halim, Mehmet Zekeriya) İstanbul, 1927.
- FRIEDLANDER, Walter, A. Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, (Çeviren: Resan Taşçıoğlu), Ankara, 1966.
- GÖKÇE, Birsen, Cumhuriyet Döneminde Çocuk ve Gençlere Ait Yasal düzenlemeler ve Yayınlar, Ankara, 1983
- GÜLER, Ali, Tarihin Tanıklığında Ermeniler ve Rumlar, Ankara, 2000.
- HEYWOOD, Colin, Baba Bana Top At!, Batı'da Çocukluğun Tarihi, (Çev. Esin Hoşsucu), İstanbul, 2003.
- İNAN, Afet, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara,
- KAPLAN, İsmail, Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi, İstanbul, 1999.
- KARABEKİR, Kazım, Çocuk Davamız, I-II, İstanbul, 1995.
- KARABEKİR, Kazım, Çocuklara Öğütlerim, İstanbul, 2000.
- KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938, Ankara, 1988,
- KURAT, Akdes Nimet, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları, Ankara, 1966.
- MALİK, Hilmi A. Türkiye'de Sinema ve Tesirleri, Ankara, 1933.
- Müstakbel Validelere-Yetişecek Anne, İstanbul, 1928.
- OKAY, Cüneyd, Eski Harfli Çocuk Dergileri, İstanbul, 2000.
- ORTAYLI, İlber, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul., 2001.
- ÖĞÜN, Tuncay, Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayat-ı Şarkiye Mültecileri, Ankara, 2004
- ÖNAL, Sami, Hüseyin Gerede'nin Anıları, İstanbul, 2004.

- ÖZBEK, Nadir, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, İstanbul, 2002.
- ÖZPEKCAN, Meliha, Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası (1923-1933), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.
- PIERSON, Christopher, Modern Devlet, İstanbul, 2000.
- RAWLİNSON, Alfred, Adventures in The Near East 1918-1922, New York, 1924.
- ROUSSEAU J.J., Emile yada Çocuk Eğitimi Üzerine, (Çev. Mehmet Baştürk-Yavuz Kızılcım) Ankara, 1998.
- Safiye Ali, Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası, İstanbul, 1341
- SAĞLAM, Tevfik, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, İstanbul, 1941.
- Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Ankara, 1973.
- SERTEL, Sabiha, Roman Gibi, İstanbul, 1987.
- SÖNMEZ, Cemil, Atatürk'te Çocuk Sevgisi, Ankara, 1997.
- TAŞKIRAN, Tezer, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Ankara, 1973.
- TEMEL, Mehmet, İşgal Yıllarında İstanbul'da Sosyal Durum, Ankara, 1998.
- TOPRAK, Zafer, İttihad ve Terakki ve Cihan Harbi, İstanbul, 2003.
- TOPRAK, Zafer, Milli İktisat-Milli Burjuvazi, İstanbul, 1995.
- TURAL, Akif, Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar, (1920-1938) Ankara, 1987
- UMAY, Fuad, Hayatım, Ankara, 1961
- UMAY, Fuad, Seçmenlerimle Başbaşa, Ankara, 1950
- YALMAN, Ahmet Emin, Turkey in The World War, London, 1930.

VI- ÇEŞİTLİ KAYNAKLAR

- Çocuk Ansiklopedisi, İstanbul, 1927
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II, III, İstanbul, 1994
- Osmanlı Toplum Ansiklopedisi, V, Ankara, 2002
- Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük, Ankara, 1997
- Türk Ansiklopedisi, XII, Ankara, 2002.
- Türkiye'de ve Almanya'da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük, Editörler: Ruşen Keleş, Jürgen Nowak, İlhan Tomanbay, Ankara, 1991
- Türkler Ansiklopedisi, XIV, Ankara, 2002
- UMAY, Esin (Dr. Fuad Bey (UMAY)'ın kızı) ile yapılan söyleşi (23 Haziran 2004)

UNGUR, Neriman ile yapılan 16 Haziran 2004 tarihli söyleşi
ÜNLÜOĞLU, Hüsamettin (Yönetmen), “Cumhuriyet Kanat Gerenler” Belgeseli, 1992,
61. Bölüm, Araştırma ve Metin Yazarları: Hakan Demirbağ, Arın Dörttok
www.usak.gov.tr/egitim.htm
www.aventispasteur.com
www.bolu-bld.gov.tr/ataturk.asp
www.emu.edu.tr/.../kktc/kitaplar/

KISALTMALAR

B	Belge
Bkz	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
D	Dosya
DH KMS	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa
DH/ İ-UM	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH/EUM	Dahiliye Nezareti Emniyeti-i Umumiye Evrakı
G	Gömlek
K	Klasör
SHÇEK.	Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TBMM ZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
UNICEF	The United Nation's Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

BİRİNCİ. BÖLÜM

GİRİŞ

ÇOCUK, ÇOCUK HİMAYESİ VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ TARİHİ

I- ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL HİZMET ANLAYIŞI

A- ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI

Bütün ülkeler çocuk himayesi konusunda minik yurttaşın nasıl yetiştirileceği ve onun ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiği düşüncesiyle çocukla ilgilenirler. Çünkü çocuk ülkenin yarını, milletin geleceği demektir. Bu yönüyle “çocuk nedir ve nasıl algılanmalıdır” sorusuna her ülkenin ve milletin vereceği cevap elbette ki kendine göre olacaktır. Buna göre “çocuk ve çocukluk nedir”i bilmek gereklidir.

Çocuk nedir sorusuna cevap vermek düşünüldüğünden zordur. Çocuk -belki en genel anlamıyla- insan yavrusudur denilerek özetle anlatılabilir de, yetişkin insan ile yavrusu arasında o kadar önemli farklar vardır ki bu durum çocuk kavramını zorlaştırmaktadır.

Çocuk kavramı, Emile Durkheim'in; “*zayıf fakat harekete muhtaç bir mahluk; küçük bünyesi harika bir hızla gelişir. Bedeni tamamıyla gelişinceye kadar şekilden şekle girer. Çocukluğun belirgin niteliği kıvamsızlığıdır. Bu insan taslağı, işleye işleye gelişir.*”¹ olarak belirttiği şekliyle düşünüldüğünde çocuğun, büyük adamın bir nispet dahilinde küçültülmüş modeli olmadığı; bir bakıma şair Abdülhak Hamit Tarhan'ın mısralarındaki gibi; “*Çocuğa kim demiş küçük bir şey, Bir çocuk belki en büyük şey*” olduğu ortaya çıkar.

UNICEF (The United Nation's Children's Fund) Çocuğun Tanımını; Ulusal yasalarca daha erken yaşta reşit sayılma hariç, on sekiz yaşın altındaki her insan çocuk sayılır, şeklinde yapar. Ancak rüşit yaşı kavramı, hem ülkeler arasında hem de belirli bir ülkedeki medeni hukuk, ceza hukuku, siyasal ve diğer kurallara göre değişiklik göstermektedir.²

¹ Selim Sırrı, “Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 12.

² Ülkemizde reşit olma, evlenme, çalışma, ceza-i ehliyet gibi alanlardaki yaşa ilişkin düzenlemelere göre; 22.11.2001 tarihinde kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun 11. maddesinde medeni hakları

Çocuk konusunda ele alınması gerekli başka bir kavram da çocukluktur. Çocukluk kavramı; Son zamanlarda çocukların, tarihin bir konusu olarak fark edilmesiyle ayrı bir araştırma alanı içinde değer kazanır. Çocuk yetiştirmeye yönelik gelişen sosyal bilim araştırmaları istenilen niteliklere sahip bir çocuğun yetişkinliğe hazırlanmasında hangi yolların takip edileceğinin araştırılmasıyla başlar.

Çocuğu anlayabilmek için, onun ana rahminden başlayarak geçirdiği gelişimi takip etmek, onu yetişkinliğe kadar incelemek gerekir.³ Çocukluğun tarihi araştırılırken, öncelikle incelemeye konu olan dönemdeki yetişkinin çocuklar hakkındaki düşünüş ve bakışını bilmek önemlidir. Çünkü çocukluk, çocuklar tarafından tanımlanan bir kavram değil; dönemin yetişkinleri tarafından tanımlanan bir kavramdır. Bununla birlikte çocuğun düşünüşü, hissedışı ve mantığı kendine özgü bir niteliktedir. “Çocuğu yetişkinlerden ayıran şeyler nelerdir?” sorusuna verilecek cevap çocukluk kavram ve anlayışını ortaya koyacaktır. Bu sorulara verilecek cevaplar aynı zamanda birçok yeni çalışma alanlarının kapılarını da aralar nitelikte olacaktır.

Yine çocuk ve çocukluk kavramının farklı toplumlarda; farklı zamanlarda farklı şekillerde algılanması da konuyu genişletir. Konfüçyüs’ün dediği gibi “*evlat senin değil zamanındır.*” anlayışı değişen toplumsal değer yargılarına göre çocukluk anlayışının da değiştiğini özetler niteliktedir. Çocuk, zaman ve toplumdaki farklı toplumsal gruplar tarafından farklı algılanır. Günümüz dünyasının çocuğa ve çocukluk kavramına yaklaşımı büyük ölçüde Rousseau’nun yolunu açtığı, insanın ve dolayısıyla çocuğun doğal olarak iyi kabul edildiği, çocuğun ilk günah’ın sembolü olarak görülmeyip kötülüğünü nedeninin toplumda aranmaya başlandığı XVIII yüzyılın ikinci yarısından mirastır. Bu yıllar, eğitim ile modern anlamda yurttaşın birbirleri için vazgeçilmez görülmeğe başlandığı, politik düşünce tarihinde “Toplumsal Sözleşme” olarak ifadesini bulan yeni bir toplum ve iktidar ilişkisinin şekillendiği yıllardır. Çocuk ve çocuk eğitimi anlayışlarında büyük değişikliklerin gerçekleştiği bu yıllarda toplumdaki diğer kurumlarda da benzer yapısal değişiklikler

kullanma yeterliliğine sahip olma anlamına gelen erginliğin (reşit olma) 18 yaşı tamamlanması ile başladığı, 12.maddesinde ise 15 yaşını dolduran küçük kendi isteği ve velisinin rızası ile ergin kılınabileceği hükme bağlanmıştır. (Resmi Gazete: 22. Kasım 2001;sayı 17)

³ Nazım Sami, “Terbiyede Çocuk”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.20.

belirmektedir.⁴ XVIII. yüzyılda aydınlanma düşünürlerinin ortaya koyduğu yeni yaklaşımlar, Avrupalı çocuğu ilk günah sembolü olmaktan kurtararak, onu şekillenebilen bir balmumu fikrine yöneltir. XX. Yüzyılın başlarında ise, çocuğa ilişkin görüşlerdeki değişme ile “çocuğun dünyaya boş bir sayfa olarak geldiği görüşü reddedilir ve genlerinde de bir şeyler getirdiği düşünülür.”⁵

Avrupa’daki çocuk ve çocukluk anlayışındaki uzun süreli değişimi çok fazla yaşamayan, ancak evrensel fikirleri benimseyen Türklerin çocuk ve çocukluğa ilişkin ne gibi anlayış ve düşüncesi olduğu tarihsel bir örnekle ele alınacak olursa; Osmanlı Devleti’nde çocukluk kavramı konusunda II. Murad’ın söyledikleri bize çocukluk çağına dair bir fikir verir. *“Bu çağ beşikten dokuz yaşına kadar olan suçsuz, günahsız, zarar ve ziyansız ve hepsinin masum olduğu gamsız ve kedersiz bir dönemdir. Bu çağdakilerin bütün düşünce ve anlayışları oyun oynamanın pek ötesine geçemez. Her ne kadar yorulup güçlük çekerlerse, bu bile gülüp oynamak olur... küçük bir oyuncakla hemen avunmayı bilirler.”*⁶ diyerek çocuk, on yaşından küçük, oyun seven ve günahsız bir masum olarak değerlendirilir. Bir Osmanlı padişahı çocuğu bu şekilde tarif ederken, Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılda yaşadığı değişimler, toplumu ve büyük bir ölçüde -özellikle de eğitim yönüyle- çocuğu etkiler.⁷ Çocuğa sunulacak önemli sosyal hizmet onların doğru şekilde yetiştirilmesinin sağlanması olmalıdır. Yeniliklerle milletin tüm çocuklarını ilerinin yurttaşları olarak özellikle ilk öğretim kurumlarında belli bir ideoloji içinde “ağacı yaşken eğmek” hedefi gerçekleştirilmeye çalışılır.⁸ Geleceğin yurttaşlarını yeni okullardan çıkarmak isteyen Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde imparatorluk tebaası için prototip bir Osmanlı yaratma gereğini düşünür.⁹

⁴ Kürşat BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, İstanbul, 1998, s. 9-10

⁵ Colin HEYWOOD, Baba Bana Top Atl, Batı’da Çocukluğun Tarihi, (Çev. Esin Hoşsucu), İstanbul, 2003, s. 45.

⁶ Refik TURAN, “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Çocuk”, Osmanlı Toplum Ansiklopedisi, V, Ankara, 2002, s.486.

⁷ İlber ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, 2001. s. 100.

⁸ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 13

⁹ ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, s. 109.

Şüphesiz çocuk her memleketin dahili ve harici siyasetinde önemli bir amildir. Çocuklar bizim yetiştirdiğimiz eserlerdir. Luther'e göre bir devletin selameti ve gücü özellikle, kendisine iyi yetişmiş, dürüst, akli başında, eğitilmiş yurttaşlar veren bir eğitimde yatar. Bu düşüncelerin gerçekleştirilmesi için yoksullara açık ve zorunlu okullar açılmalıdır.¹⁰ Osmanlı'da medreselerde fakir çocuğun okutulmasına yönelik gayretler görülürken, XIX yüzyılda laik eğitim gelişmesini takiben Osmanlı'da kurulan yüksek okullarda burs sisteminin artması, Galatasaray, Darüşşafaka gibi kurumların ortaya çıkması ve burs ve hayrat sistemine dayalı kurumların artması daha fazla sayıda Osmanlı gencine eğitim imkanı sunuyordu. İstenen tek şey zeka ve gayrete sahip olmaktı. Bu yönüyle fakir birçok çocuğun eğitiminin sağlandığı görülmektedir.¹¹ Aynı zamanda bu okulların yanı sıra çeşitli cemiyetler de fakir, kimsesiz ve yetim çocukların eğitimi için harekete geçer. Osmanlı'daki bu gelişmeler dünyadaki gelişmelerle yakından ilişkili olarak devam eder. Çünkü, dünyada sivil toplum kuruluşlarının sayısı on dokuzuncu yüzyılda artar ve bu yüzyılın sonlarında özellikle hayır ve sosyal yardım dernekleri ve gönüllü faaliyetler gelişir.¹² Bu gelişmeler doğal olarak Osmanlı'yı da etkiler. Sosyal hizmet faaliyetleriyle Devlet, siyasal nüfuzunu toplumun tamamına yayabilir.¹³ XIX. yüzyılda Osmanlı insanı, değişen bir dünyada kendisinin de değişmesi gerektiğini ve bu nedenle ön planda çocuğun eğitimine eğilmek gerektiğini anlar. Bu anlayışın ürünü olarak çocuğa yönelik risalelerin giderek arttığı, çocuk dergisi ve gazetelerinin yayın hayatına girdiği görülür. Bu şekilde çocuk genel anlamda bir birey olarak algılanmaya başlar. Tanzimat döneminde çocuk ve gençlere yönelik eserlerle çağdaş dünya görüşü yansıtılmaya çalışılır ve çocuk eğitimi literatüründe gelişmeler olur.¹⁴

Osmanlı'nın son dönemlerinde milli bilince sahip bir nesil ortaya çıkarmak için çalışmalar yapılır ama, sürekli bir savaş ortamının yarattığı yıkım ve tahribat çocukların durumunu derinden etkiler. Savaşlarda ölenlerin ve göç edenlerin sayısı her geçen zaman daha da artmasına rağmen İttihad ve Terakki idaresi, milli bir nesil

¹⁰ BUMİN, *Batıda Devlet ve Çocuk*, s. 23

¹¹ ORTAYLI, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 101

¹² Nadir ÖZBEK, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, İstanbul, 2002, s. 39.

¹³ ÖZBEK, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, s. 44.

¹⁴ ORTAYLI, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 105-107.

yaratmak isteğiyle çocuğa y6nelik eğitim ve neşriyata 6nem vermeye devam eder. Rejimin teminatı olarak g6r6len çocuk; İttihat Terakki Cemiyeti d6neminde milli nesli temsil ettiğinden ve h6k6metin 6nemli yatırım konusu olarak g6r6ld6đinden 1908-1918 yıllarında yayınlanan çocuk dergisinin sayısı on altıdır.¹⁵ Aynı zamanda savaşın getirdiği olumsuzluklara rağmen yayınlarına devam etmeleri, y6netimin ve aydınların çocuk konusuna 6nem verdiklerini g6stermektedir.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, son yıllarında sosyal hizmete y6nelik sosyal politikayı hayata ge7irme a7ısından son derece elverişsiz şartlara sahiptir. 76nk6 uzun s6ren savaşlar ağırlığını daha da arttırırken, toplumdaki sınıfların cılız ve yetersiz nitelikleri, siyasal rejimi de yıkılışa s6r6klemektedir.¹⁶ Bu durumda sosyal organizasyondan yoksun olarak savaşa giren bir 6lkede, toplumun sosyal hizmet beklentilerini olumlu y6nde karşılamak ve bu anlamda çocuğa sosyal hizmet ulaştırmak neredeyse imkansızlaşmaktadır.

Siyasal iktidar i7in de sosyal meseleler 6nemlidir. Dolayısıyla Modern T6rkiye'nin oluşumu s6recinde devletin, sosyal alana y6nelik d6zenlemeler yapması; n6fusun 6retken kapasitesini arttırması, yenilikleri benimsemesini sağlayacak normları kazandıracak eğitim ve k6lt6r6 verebilmesi gereklidir. Modern devlet toplumu şekillendirirken demografik d6zenleme, sanayileşme, kentleşme ve demokratikleşme a7ısından bir7ok g6revi de 6stlenmek durumundadır.¹⁷ Devlet, sosyal hizmet kurumları sayesinde ihtiya7ı olan halkın yegane koruyucusu misyonunu 6stlenebilmektedir.¹⁸ Doğal olarak savaş ve olağan 6st6 durumlarda ise g6n6ll6 kuruluşlar devletin yanında sosyal hizmetlerde g6rev almak durumundadırlar. Denilebilir ki T6rkiye'de sosyal politikalar, T6rkiye B6y6k Millet Meclisi'nin a7ılmasıyla ve Cumhuriyetin ilanıyla evrensel niteliklerde istenilen 6l76lere doğru yol alır. Artık T6rkiye kendine 6zg6 bir sosyal politika benimseme yoluna girer. Bu sosyal politikanın bir sonucu olarak T6rkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi "Kamu yararına 7alışan cemiyetler" kurulup gelişirler.

¹⁵ C6neyd OKAY, Eski Harfli 7ocuk Dergileri, İstanbul, 1995, s. 216-217.

¹⁶ T6rkiye'de ve Almanya'da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik S6zl6k, Edit6rler: Ruşen Keleş, J6rgen Nowak, İlhan Tomanbay, Ankara, 1991, s. 168.

¹⁷ Christopher PIERSON, Modern Devlet, İstanbul, 2000, s. 65-66.

¹⁸ 6ZBEK, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, s. 21.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, zaman içinde değişen çocuk ve çocukluk kavramının kız, erkek, varlıklı, fakir, köylü, kentli çocuk açısından değişik içermeler göstermesini¹⁹ kabul etmekle birlikte, dönemin ideal çocuk anlayışının da zamanla değiştiğini kabul eder. Aynı şekilde çocuğa yönelik sosyal yardım hizmetlerinde de kurumsal ve zamansal değişimler söz konusu olur.²⁰ Bu yönüyle Osmanlı toplumundaki ideal çocuk ile Cumhuriyetin ideal çocuğu değişim yaşar. Büyük aileden çekirdek aileye geçiş, kadının iş hayatına da daha fazla yer edinmesi, yeni bir devletin kurulmasıyla birlikte yapılan sosyo-kültürel inkılaplarda bütün kurumlarıyla yeniden yapılanan bir toplumda çocuk da payına düşeni almak durumundadır. Dünün anasının dizinin dibinden ayrılmayan ideal çocuğu, bu günün oldukça değişen bireyi olarak karşımıza çıkar. Bu arada savaş sonrası yenilikler, ebeveynin eski hükmedici nüfuzuna darbe indirmekle birlikte ona yeni sorumluluklar da yükler. Kurumlarıyla oluşum sürecine giren yeni devlet, yeni çocuğun şekillendirilmesinde bir dizi görevler alır. Bu yönüyle yeni devletin çocuk meselesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti önemli rolleri üstlenir. Bu bağlamda Cemiyet, çocukları maddeten olmakla birlikte manen de himaye etmekte aynı zamanda çocuk aracılığı ile aileye bu yolla da bütün topluma ulaşmaya çalışmaktadır. Böylece Cemiyet yeni toplumun çekirdeği olan yeni çocuğun bütün ihtiyaçlarını karşılamak için geniş bir sosyal hizmet yelpazesi oluşturmakta; konferanslar, konuşmalar düzenleyerek, makale, mecmua ve broşürler yayınlayarak halka ulaşmak gayretindedir.

Ülkede özellikle bilgi eksikliği ile mücadele etme yönünde cemiyete bağlı mevcut bütün şubeler ulaşılabilen herkese ulaşmaya çalışır. Cemiyet, bakım evlerini ziyaret eden anne ve babalara çocuk bakımı konusunda ihtiyaçları olabilecek bilgileri vermek, çocuklara yönelik hizmet veren oyun alanları sağlamak, kütüphaneler açmak, eğlence ve yarışmalar düzenlemek suretiyle halkta çocuk bilincini oluşturmak ve halka örnek olmak niyetindedir. Aynı zamanda cemiyet, toplumda milli şuur ve vicdanı duyarlılığı arttıran uygulamaları ile Himaye-i Etfal'e yardım temin eder.

¹⁹ Mine TAN, "Çocukluk Dün ve Bugün", Toplumsal Tarihte Çocuk, 23-24 Nisan 1993, s.26.

²⁰ PIERSON, Modern Devlet, s.161.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında içtimai birlik ve dayanışmayı temin eden önemli cemiyetlerden biridir.²¹

B- TÜRKİYE'DE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL HİZMET

Bu günkü ismi Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti; sosyal yardım alanında birçok ilkelerle, sosyal devletin kamusal yükümlülüğe sahip resmi örgütlenmesine önemli katkılarda bulunur.²² XX. Yüzyıl boyunca sosyal hizmet anlayışı ve uygulamaları gelişmiş ve II. Dünya Savaşı sonrasında devlet, sosyal hizmetlerde daha etkin roller alır.²³ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile ilgili olarak düzenlenen 2828 sayılı kanun ile tanımlanan Sosyal Hizmetler kavramı; *"...kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü"*dür²⁴ şeklinde ifade edilir.

²¹ Yusuf Akçura, "Milli Şuur ve İnsani Vicdan Himaye-i Etfale Yardım Emreder", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 12.

²² Ethem ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 1998, s.1 Sosyal Devlet: 1924, 1961, 1982 Anayasalarına bakıldığında; 1961 Anayasası iki dünya savaşı sonrasında, kimsesiz, yetim çocukların ve parçalanmış ailelerin artışı nedeni ile uluslararası bildirgelerinde etkisi ile aile ve çocuk politikalarının temellerini oluşturan hükümler konulan en ileri Anayasal düzenlemedir. 1961 Anayasası, 35. maddesi devleti, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri almak ve bunun için kurumlar kurmakla sorumlu kılmıştır. Çocuğun çalışma yaşamında korunması, ilköğretimin kız ve erkek tüm çocuklara zorunlu olması, eğitimin parasız olması, yoksul öğrencilere burslar verilerek okutulmalarının sağlanması gibi "sosyal adalet" ve "sosyal devlet" kavramlarını yaşama geçiren hükümleri içermiştir.

²³ PIERSON, Modern Devlet, s.161, s. 310.

²⁴ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (2828), Resmi Gazete, 27 Mayıs 1983, Sayı: 18059, s. 6 (madde 3/a) bu kanun ile; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Sosyal güvenlik sistemi açısından eksikliği duyulan temel bazı sosyal yardım hizmetlerini ve önceden, dağınık belirli bir standarttan yoksun ve koordinesiz olarak yürütülen bir kısım sosyal refah hizmetlerini bünyesinde birleştirmiş ve bütünleştirmiş olmaktadır. ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 15

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yani bu günkü Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, “sosyal ve ekonomik yönlerden yoksunluklar içinde bulunan çocuklara, genç ve yetişkin özürlülere, yaşlılara, ailelere ve topluluklara yönelik maddi ve manevi içerikli sosyal hizmetleri planlamak, programlamakla, uygulamak, uygulanmasını teşvik etmek, denetlemekle yükümlüdür.”²⁵ Kurumun temel görevlerini özetlediğimizde toplumun ihtiyaç içindeki birçok kesimlerine yönelmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz.²⁶ Bilindiği üzere sosyal hizmetler programlanırken, ülkenin sosyo-kültürel durumu, örf adet, aile yapısı, dini davranışlar ve manevi değerleri önemli unsurlardır.²⁷ Hızla değişen teknoloji, insanlar için yepyeni çevreler yaratmakta dolayısıyla toplumun değer sistemleri, gelenekleri ve sosyal ilişkileri de

²⁵ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 77

²⁶ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 84 (Geniş bir sosyal hizmet yelpazesine sahip olan kurum bu gün; doğuştan veya sonra her hangi bir hastalık veya kaza sonucunda, bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ruhsal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmeleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve desteğe ihtiyaç duyan engellilere, “sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunmaları sebebiyle korunmaya, bakıma ve yardıma, ihtiyaç duyan yaşlılara ve kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklar sebebiyle; korunmaya, bakıma ve yardıma ihtiyaç duyan ailelere, hem sosyal yardım hem de sosyal refah esaslarına dayalı parasal veya nesnel türdeki hizmetleri ve sosyal hizmet mesleğinin bilgisine ve insanlarla çalışma ihtisasına dayalı destekleme, rehberlik, yönlendirme faaliyetlerini sağlamak imkanına sahiptir. Buna karşılık, korunmaya muhtaç çocuklar, sadece sosyal yardım karakterli para, mal ve hizmet türündeki imkanlardan ve sosyal hizmet mesleğinin rehberliğinden ve desteklemelerinden faydalandırılmaktadır. Esasen, aile ortamını kaybetmiş çocuklar için, sosyal güvenlik açısından başka bir finansman kaynağı ve yöntemi kullanılması da, kural olarak mümkün değildir. Çocuk hizmetleri alanının bir istisnası, gündüzlü bakım hizmetleridir. Bu hizmetler, ücret karşılığı sunulmaları ve esas olarak ücret gelirleriyle geçinen annelere ve babalara yönelik olmaları itibarıyla, sosyal refah karakterli bir özellik göstermektedir. Ancak gündüzlü bakım kuruluşlarından ekonomik muhtaçlıkları sebebiyle ücretsiz olarak faydalanan ailelerin çocukları, hukuken olmasa da 2828 sayılı kanunun ruhu açısından ve sosyolojik bakımdan “korunmaya muhtaç” kabul edilebilecekleri için sosyal yardım kavramı ve kapsamı içinde düşünülmeleri mümkündür. Bkz. SHÇEK Kanunu, md. 3/a,b,c ; ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 16-17)

²⁷ Nevzat YALÇINTAŞ, “Sosyal Hizmetler Politikası”. III. Üçüncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.117.

değişmektedir.²⁸ Çocuklar için sunulan sosyal hizmette hedefler; ailenin ekonomik yetersizlikleri yüzünden çocuğun beslenme, sağlık, yetişme ve eğitim ihtiyaçlarının gereği gibi karşılanmadığı zamanlarda çocukların bu yöndeki ihtiyaçlarını karşılamak; çocukların gelişme ve yetişmelerini engelleyen sosyal ve fiziksel şartları uygun hale getirmek ve çocuklara bu yönlerde hizmet verecek kurumlar meydana getirmek; suçlu duruma düşmüş çocukların ıslah ve rehabilitasyon hizmetlerine yardımcı olmak; çalışan annelerin çocuklarına, özürlü ve devamlı bakım isteyen çocuklara hizmet verecek kurumlar oluşturmak ve genel politikalar benimsemek²⁹ bunlar arasında sayılabilir.

*“Sosyal hizmetler; kişi; grup ve toplulukların yapısından, koşullarından doğan yoksulluk ve eşitsizlikleri gidermek, toplumun değişen koşullarından ortaya çıkan sorunları önlemek, insan kaynaklarını geliştirmek, kişi, aile ve toplum refahını sağlamak amacı ile düzenlenen hizmet programlarını kapsayan bir çalışma alanıdır.”*³⁰ Sosyal hizmetlerden faydalanma konusundaki ölçüt ise, “yoksul olma veya olmama” durumuyla ilişkilendirilmektedir. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olduğundan; konu, Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısıyla yakından ilgili olup, sosyal hizmete duyulan ihtiyaçları öncelikli olarak ekonomik zorluklardan kaynaklanan sorunlar oluşturmaktadır.³¹ *“Bu kişilere sunulan hizmetler, sosyal yardım karakterli sosyal hizmet, bu gün korunmaya muhtaç çocukların yanı sıra korunmaya muhtaç özürülere ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun görevleri arasındadır.”*³² Bu gün bu amaçları gerçekleştirmeye

²⁸ “Aile, Ailenin Tanımı, Modern Demokratik Ailenin Karakteristiği”, III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.151.

²⁹ “III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Sosyal Değişme Açısından Çocuk Sorunları ve Sosyal Hizmetler”, III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.256.

³⁰ “Sosyal Hizmetlere Halkın Katılması Uzmanlar Tarafından Hazırlanan Ön Rapor”, III. Üncü Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 11-14 Aralık 1968, Ankara, s.305.

³¹ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 3-4

³² ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s.7 (1982 yılında kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, sosyal hizmetleri ayrıntılı hükümlerle ele almıştır. Anayasanın 60. maddesinde: “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” ifadesi bulunmaktadır. İfadeden herkese sosyal güvenlik sağlayacak devletin sosyal hizmetleri de bir görev olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Anayasanın 61. maddesinde

çalışan kurumun ilk kuruluş yıllarında açtığı bütün birimlerinde aynı amaçları gerçekleştirmeyi hedeflediği görülür. 1920li yılların Türkiye'sinde savaş yıllarında çok olumsuz koşulları yaşamak zorunda kalan insanların sosyal dayanışmaya daha çok ihtiyaç duyduğu bilinen bir gerçektir. Bu dayanışma savaş yıllarında özellikle geride çoluk çocuğunu bırakanlar ve bırakacaklar için daha da önemlidir. Örneğin, savaş yıllarında özellikle cepheye giden zabitanın çocuklarına ilişkin yapılan himaye çalışmaları, onları rahatlatır ve bu şekilde çocuklarının emin ellerde oldukları bilinci onları cephede de olumlu yönde etkiler.³³

Uzun savaş yıllarında öksüz ve yetim kalmış kimsesiz çocukların toplanması ve bunların himayesi meselesi yardımseverleri ilgilendirdiği kadar askeri ve siyasi yetkililerin de dikkatini çeker. Doğu'da Kazım Karabekir Paşa'nın, yetim ve öksüz çocukları ordu bünyesine alarak onları himaye etmesi, cephe gerisinden toplanan yetimlerin himayesiyle askeri şahsiyetlerin hassasiyetinin göstergesidir. Savaş sahasında kalan biçare çocuklar için Fevzi (Çakmak) Paşa'nın yazılı bir bildirim³⁴ ile Batı Anadolu cephesindeki perişan, altmış yetmiş kadar kimsesiz çocuğun himayeye alınması da başka bir örneği teşkil eder. Bu çocukların bir kısmı bulunabildiği kadarıyla akrabalarına, bir kısmı can evlatlığı usulüyle varlıklı ailelerin himayesine verilir, bir kısmı da bazı ziraat ve sanat mekteplerine yerleştirilir.³⁵ Yine Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından yayınlanan "Gürbüz Türk Çocuğu" adlı dergide; "*Cemiyetimize Yardım edenlerin manevi zevk duyacakları bir vaka*" başlıklı yazıda hikayesi anlatılan Küçük Hayri, Anadolu'daki benzer hikayeye sahip

ise "harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri, malul ve gaziler, sakatlar ve yaşlılar ve korunmaya muhtaç çocuklar özel şekilde korunması gereken kişiler" olarak tespit edilmiş bulunmaktadır. Anayasa, "sosyal güvenlik" kavramı ve kapsamı içinde gerek parasal sosyal yardımlara gerek sosyal bakım, yetiştirme ve rehabilitasyon uygulaması şekillerinde sunulan nesnel sosyal yardımlara yer vermekte; ve bu uygulamada daha çok "Sosyal Hizmet" kavramı ve teşkilatları bünyesinde yer alan sosyal hizmetlerin yürütülmesi için gerekli hukuki zemini yaratmaktadır. Bkz. ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 12-13)

³³ Hüsamettin ÜNLÜOĞLU (Yönetmen), "Cumhuriyet Kanat Gerenler" Belgeseli, 61. Bölüm, 1992, Araştırma ve Metin Yazarları: Hakan Demirbağ, Arın Dörtok.

³⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi, İstanbul, 1940, s. 4

³⁵ "Cemiyetimize Yardım Edenlerin Manevi Zevk Duyacakları bir Vaka", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.17.

çocukların ortamını ve şartlarını ve onlara verilen desteği ortaya koyan bir örnek niteliğindedir. Küçük Hayri'nin yaşadığı Afyon, beş yıl önce düşman saldırılarına maruz kalır ve harabeye döner. Herkesi vatani kurtarmanın kaygısıyla birlikte kimsesiz kalan vatan çocuklarının da kurtarılması düşüncesi alır. Bu duyarlılıklarla hem bu çocukların eğitim alarak toplumun önemli mevkilerinde yer almaları sağlanmış, hem de sosyal dayanışmanın başarılı bir örneği verilmiş olur.

1920'li yıllarda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Türkiye'de çocuğa şümüllü yaklaşan ilk cemiyettir. Kurduğu müesseselerle sadece şehit çocuklarını ve kimsesiz çocukları himaye etmez, aynı zamanda çocuk bakımı konusunda ailelere de her fırsatta eğitim ve yardım ulaştırır. Gayesi; bu ülkenin geleceğini yetiştirmek olan cemiyet, yarının istenilen bireylerini yetiştirmek amacıyla hem himayesindeki çocuklara hem de doğrudan himayesine almadığı, ama sorunlarını ve ihtiyaçlarının her zaman giderme düşüncesinde olduğu bütün vatan çocuklarına ulaşmaktadır. Bu yönüyle Cemiyetin, Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için düşündüğü sosyal devlet anlayışının çağdaş gerekleri ve demokratik ortamda halkın katılımını amaçlayan evrensel nitelikte olduğu söylenebilir. Cemiyetin önemli bir misyonu olduğunu Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözlerinde de görmek mümkündür: *“Demokrasi, vatandaşa, yaşamını gerçekleştirmek ve her türlü bireysel ve toplumsal görevlerinin yerine getirilmesi özgürlüğünü ve olanağını sağlar. Fakat, diğer yandan, hastalar, zayıflar, özürlüler gibi özgürlüklerinden tam anlamıyla yararlanamayan bir kısım vatandaşlara da bir yaşam sağlamak zorunluluğundadır. Bu gibi görevleri sosyal yardım kurumu yapar. Sosyal yardım kurumu fazlasıyla gereklidir. Bu kurum, her yerde çok gelişmiştir. Bu hizmet, bazen devlet tarafından bir elden idare olunur. Bazen de yerel yönetimlere bırakılır... bu kurum, muhtaçlara karşılıksız olarak hekim ve ilaç sağlar. Yoksul yaşlılara, özürlülere ve tedavisi olanaksız hastalara, loğusa kadınlara, çok nüfuslu ailelere, süt çocuklarına yardım eder. Bunlara, durumlarının özelliklerine göre ya kendi evlerinde bakılır ya da uygun kuruluşlara nakilleri yapılır. Yapılacak yardımın şekli ve derecesi, olanaklar ölçüsünde idare tarafından tespit olunur. Yoksa, muhtaçlar, her düşündüklerini isteyemezler. Resmi sosyal yardım*

kurumu ihtiyacı karşılayamaz. Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, yoksullara yardım dernekleri gibi aynı mahiyetteki özel kuruluşlar da yardım ederler."³⁶

II- TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

A- HİMAYE-İ ETFAL KAVRAMI

"Himaye-i Etfal" kavramı "etfalin himayesi" yani "çocukların korunması" demektir. "Etfal", kelimesi Arapça "Tıfil" yani "küçük çocuk" sözcüğünün çoğulu olup "çocuklar" demektir. "Himaye" ise; "koruma, gözetme, esirgeme" anlamına gelir.³⁷ Çocuk ve onun himayesi konusu, yüzyıllar önce birçok toplumda zaman zaman gündeme gelen ve çeşitli uygulama ve düzenlemelerin vücuda getirilmesine neden olan konulardan biridir. Bütün ülkelerde milletin devamlılığı, istikbalin garantisi, gelişme ve refahı sağlayacak gücün habercisi olarak değerlendirilen çocukların himayesine yönelik çalışmalar; özellikle savaş başta olmak üzere insanlığı derinden etkileyen göç, doğal afet ve salgınlar gibi önemli sıkıntıların baş gösterdiği zamanlarda daha büyük bir kaygı olarak ortaya çıkar. Tarihsel süreç içinde devletlerin oluşması ve dinlerin yayılması ile insanlar yardıma muhtaç insanlara özellikle bakıma ihtiyaç duyan hasta ve sahipsiz yetimlere yönelik yardım ve hayırseverlik işlerini daha da arttırır ve bu hayırsever girişimlerle zamanla çeşitli organizasyonlar vücuda getirir.³⁸ Geçmişte, ihtiyacı olan kişilere dinsel ve insancıl duygularla ve gönüllülük anlayışıyla yapılan hizmet, geleneksel bir sosyal dayanışma metodudur. Aynı zamanda İslam dininde her çocuk Allah'ın bir lütfü olarak kabul edilmekte³⁹ ve yetimlerin himayesinde çok sayıda ayet ve hadis bulunmaktadır.⁴⁰ Ancak yapılan hayırkar teşebbüslerde fakir çocuklara yardım yapılabilirken bu yardımlar teşkilattan uzak olduğu için mahalli nitelikte ve değişken miktarlarda olmakta ve süreklilik arz edememektedir.

³⁶ Afet İNAN, Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara, s. 68-69

³⁷ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Ankara, 2005.

³⁸ Walter, A. FRIEDLANDER, Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, (Çeviren: Resan Taşçıoğlu), Ankara, 1966, s. 12.

³⁹ Avner GILADI, "İslam Uygarlığında bir "Çocukluk" Kavramı Var mı? 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Hazırlayan Bekir ONUR, Ankara, 2001, s. 106.

⁴⁰ Hüseyin SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, Ankara, 1943. s. 113.

Milletlerin kendi geleceği olduğuna inandıkları çocuk; bir yurdun, bir ulusun varlığını, onun saadet ve refahını omuzlayacak birey olarak görülür. çocuk, bir yurt geleceği ve millet sonsuzluğunun insancası olarak ele alındığında onun hayatını, ilmin ve tekniğin bütün imkanlarından faydalanarak düzenlemek zorunluluğu daha da önem kazanır. Hatta bu durum iki nesil arasında millet ve memleket sorumluluğunu yeni kuşağa devrini sağlayan büyük bir dava niteliğini kazanır. Bütün bunlar çocuğun himayesi konusunda milletin çocuk ve onun himayesine yönelik görevler almasını kaçınılmaz kılar. 1924 tarihli Çocuk Kongresine katılan Dr. Besim Ömer Paşa konuşmasında: “Çocuğun hususuyla yetimin himayesi, Türklerin babacan ailesince dini olduğu kadar ananevi, ahlaki, milli bir vazifedir. Yetimler hiç çocuğu olmayan yahut bir veya birkaç çocuğu olan aileler tarafından kabul edilmekte ve kendi çocuklarıyla birlikte büyütülüp terbiye ve talim olunmakta idi. Bu en yüksek milli ve vatani bir borç addolunmaktaydı. Bu sebepten dolayı son zamana kadar Darüleytam müesseselerine ihtiyaç hissedilmiyordu. Lakin savaşlar ve iktisadi buhran ve içtimai sorunlar bu gün bizleri Darüleytamlar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi teşkilatlarını kurma ihtiyacı doğurmuştur.”⁴¹ diyerek Türklerin tarih boyu yetimin himayesinde gayretli olduklarını, ancak bir dünya savaşının getirdiği çocuk külfetini kaldırabilecek daha güçlü bir teşkilata ihtiyaç olduğunu belirtir. Bir bakıma, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasındaki başlıca neden; uzun savaş yıllarının ülkede gündeme getirdiği yetim çocukların ve ülkenin mevcut sıhhi ve sosyo-ekonomik sorunlarıyla bakıma ihtiyaç duyan çocuk sayısındaki artıştır.

⁴¹ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, İstanbul, 1341, s. 23-24.

B- I. DÜNYA SAVAŞINA KADAR TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ

Türk milletinin, tarihinin her devrinde, çocuğun korunması, çocuğun iyi ve milletin tarihine uygun bir karakterle yetiştirilmesiyle uğraştığı görülür. Bu anlamda eski Türklerin çocuklara ad koyma törenleri çocuğa verilen önemin bir örneği sayılabilir.⁴² Yine Türklerde ilk devirlerde geleneğe dayanan hayır işleri, daha sonra vakıfların ortaya çıkması ile sosyal alandaki dayanışmayı arttırarak, yoksul bakımsız ve yardıma ihtiyaç duyan insanlara özellikle çocuklara yardım eli uzatılmasına fırsat verir.

Bütün milletlerde olduğu gibi Türklerde de çocuğun himayesi ve yetiştirilmesinin her zaman önemli bir konu olduğu, Türk Tarihi eserleri ve kaynakları incelendiğinde ortaya çıkar. Bu konuda; milattan önceki dönemlerde Çin'in kuzeyinde ve Moğolistan'da yaşayan Hunlara ait yazıtlarda, çocuk himayesine ilişkin bilgilerin bulunması; Doğu Türkistan'da Turfan kesiminde kazılarda bulunan vakıflara ilişkin Uygur alfabesiyle yazılı yazıtlarda çocuk koruması ile ilgili kayıtlara rastlanması; XIV. Yüzyılın başlarında hükümdarlık eden İlhanlı Prenslarından Gazan Mahmut Han'ın, çocuklar için terbiye ve ıslah evleri kurması, yüz çocukluk yetimhaneler açarak metruk çocukların bakımını tasarlaması; Musul'da Erbil Atabeyi Muzafferüddin Ebu Sait'in Gökbörü vakıfları;⁴³ Selçukluların Anadolu'da vücuda getirdiği dinsel vakıflar ile yoksul, dul, yetim ve düşkünlere yardımlar yapılmasını amaçlayan hayratlar kurulması; Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'in vakıflarının çocuklara ayrılmış bölümlerinin olması; Osmanlı devleti döneminde de çocuk bakımı ile ilgili müesseseler kurulması, Türklerin çocuk himaye çalışmalarına birkaç örnek delili oluşturur.⁴⁴

Osmanlı Devleti döneminde, çocuğun himayesine yönelik çalışmaları içine alan sosyal yardımlarla ilgili en önemli teşkilatların vakıflar olduğu ve vakıfların bir sosyal hizmet kurumu gibi çalıştığı görülür. Vakıfların bilhassa "Avarız" ve "Müessesatı Hayriye" adlarını taşıyanları, muhtaç kişilere yönelik sosyal yardımları organize edici bir niteliktedir.⁴⁵ Örneğin, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan

⁴² Çocuk Esirgeme Kurumunun ilk 25 Yılı, Ankara, 1946, s. 2

⁴³ SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s.141-142.

⁴⁴ B.C.A. Fon kodu: 490.01.266. Kutu:106. Doya No: 2 Evrak No:5.

⁴⁵ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s.8.

vakıflarda yetim çocuklara bakıldığı, hatta onların iş sahibi kılındığı bilinir.⁴⁶ Çocuk himayesi bünyesinde evlatlık veya ahretlik olarak alınan çocukların millet tarafından himaye edilmesi,* Osmanlı lonca teşkilatı bünyesinde çırak olarak himaye edilen ve meslek öğrenen çocukların himayesinde bir takım roller üstlendiği görülür.⁴⁷

Avrupa’da vaktiyle kiliselerin ve dini nitelikli hayır cemiyetlerinin himayeci bir fikirle çocuklara yardımının bir benzeri, İslam ülkelerindeki dini nitelikteki vakıf ve çeşitli teşkilatlara verilir. Zamanla Avrupa’da çocuk himayesi işleriyle mahalli idarelerin ilgilenmesi ve himaye edilen çocuklara verilmesi gereken eğitim ve desteğin niteliği konusunda bir takım gelişmeler olur. Böylece XVII. Yüzyılda Avrupa’da eytamhaneler kurularak çocuk himayesini üstlenirler.⁴⁸ Bu şekilde çocuğa ilişkin yeni müesseseler ortaya çıkar⁴⁹ ve dünyadaki bu gelişmelerden Osmanlı da etkilenir. Bu etkilenmenin bir sonucu olarak Tanzimat’tan sonra kurulan Tophane, Tersane gibi kurumlar, Baytar Mektebi ve İplikhane gibi müesseseler faaliyetleri itibariyle çocuk koruma ve kurtarma yurtları gibi çalışır ve hayli başarı gösterir. Yine vakıflar; çeşitli tesisleri, imarethaneler kurmak, fakirlere aş ve iş vermek suretiyle kimsesiz ve fakir çocukları da kavrayan faaliyetler gösterir ve bilhassa memleketin dört köşesinden büyük şehirlere akıp gelen genç öğrencilere yardım sağlamak için tedbirler alır.⁵⁰

Osmanlı’nın son dönemlerinde çocuğun himayesine yönelik müesseselerin sıklıkla kurulduğu, gönüllü faaliyetlerin arttığı ve birtakım yasaların çıkarıldığı bilinir. Bundaki önemli sebeplerden biri yenilgilerin ve kayıpların olduğu uzun savaşlar olmakla birlikte; diğeri de dünyada çocuğa yönelik gelişmelerin Osmanlı’yı

⁴⁶ Mehmet ÇANLI, “Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851-1926)”, Türkler Ansiklopedisi, XIV, Ankara, 2002, s. 61.

* Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bu konudaki bazı istismlarları ortadan kaldırmaya; evlatlık konusunda halkı bilgilendirmeye ve içtimai muavenetin (sosyal dayanışma) bir gereğinin de evlat edinme olduğu olgusunu millete anlatmaya çalışmaktadır. “Yeni Anne ve Baba Arayan Yavrular” Gürbüz Türk Çocuğu, LVIII, Temmuz 1931, s.11-13; Çocuk Haftası,II, s. 168; Şükufe Nihal Hanım, “Evlatlık”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 11.

⁴⁷ Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük, s. 209.

⁴⁸ “Stokholm İtamhanesinin Islahı”,Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.8.

⁴⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s.4-5.

⁵⁰ B.C.A. Fon kodu: 490.01.266. Kutu:106. Doya No: 2 Evrak No:5

etkilemesidir. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasına kadar Osmanlı Devleti'nde yetim ve öksüzlerin himayesi başta olmak üzere ülke çocuklarını himayeye yönelik bir takım kurumlar kurulduğu, yasalar çıkarıldığı, gönüllü faaliyetlerde bulunulduğu ve çeşitli projeler hazırlandığı bilinmektedir. Bu çalışmalar, ana hatlarıyla şöyle değerlendirilebilir:

Öncelikle 31 Aralık 1851 yılında Emval-ı Eytam Nezareti kurulur, yetimlere ve kurumun çalışmasına ilişkin ferman ve hükümler yayınlanır.⁵¹ Yusuf Ziya Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Vidinli Tevfik Paşa, Esat ve Ali Naki Efendilerin çabalarıyla 1865 tarihinde Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye, çocuklara ve gençlere faydalı olmak amacıyla açılır,⁵² cemiyetin amacı; “...kimsesiz ve yetim çocukların tahsil ve terbiyelerine mahsus müessesatı vücuda getirmek...”⁵³ dir. Cemiyet kurulduktan sonra çıraqlara ders vermekle işe başlar ve kız ve erkek yetimler için daha büyük talim ve terbiye müesseseleri kurma girişiminde bulunur ancak istibdad devrinin olumsuz koşulları bu cemiyetin gelişmesini engeller.⁵⁴

Daha sonra 1868 tarihli Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesiyle yetim, bakımsız ve fukara çocukların terbiyesiyle ilgili bazı görevler belediyeye verilir.⁵⁵ Aynı tarihlerde 1868 yılında Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından çocuklar için ıslahhaneler kurulur.⁵⁶ Mithat Paşa'nın valiliği sırasında kurulan ıslahhaneler, doğrudan doğruya kimsesiz, yetim ve fakir çocuklara yöneltilen birer şefkat ve merhamet kuruluşudur. 1872 yılında, Darüşşafaka, çocuklara yönelik sosyal hizmetleri yürütmek üzere faaliyetine başlar ve 1873 yılında kendi bünyesinde İstanbul'da erkek kısmını açar.⁵⁷ Yine Osmanlı Devlet'i döneminde çocuk himayesine yönelik hizmet veren kuruluşlardan biri ve yetim ve öksüz çocuklara eğitim vermek amacıyla açılmış ilk sivil lise olan Darüşşafakadır. Darüşşafaka nizamnamesinde; “*Darüşşafaka'nın eytam ve evlad-ı fukaradan olan etfal-i*

⁵¹ ÇANLI, “Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851-1926)”, s. 61.

⁵² Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 10. ;Türk Ansiklopedisi, XII, Ankara, 2002, s. 326.

⁵³ Cemiyet-i Tedrisat-ı İslamiye Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1341, s. 3.

⁵⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 10.

⁵⁵ ÖZBEK, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, s. 60.

⁵⁶ ÇANLI, “Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851-1926)”, s. 57.

⁵⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 10.

müslümenin talim ve terbiyelerine mahsus...”⁵⁸ olduğu ifadesi müessesenin, yetim ve fakir kimsesiz çocuklara hizmet verdiğini gösterir. 1895 tarihli padişah iradesiyle İstanbul’da 1896’da açılan Darülaceze, Nisan 1916’da Darülaceze Nizamnamesi’ni hazırlar. Darülaceze’de bulunan çocuk yuvasında birçok kimsesiz çocuk himaye edilir.⁵⁹ Yine 1895 yılında “Dilenciliğin Yasaklanmasına Dair Tüzük” kabul edilir.

1897 Yunan muharebesinden sonra, Evlad-ı şüheda ve malulin-i guzat-ı asakir-i şahaneyeye, yani şehit evlatları, sakat ve yaralı askerler ve gazilerin çocuk ve ailelerine yardım edilmesi ve savaşlar dolayısıyla yardıma ihtiyaç duyanlar için yardım kampanyaları düzenlenmesi* toplumsal duyarlılığı arttırmakla birlikte; eytam ve eramil yani yetim ve dullara ve emeklilere yönelik bazı düzenlemeler yapılır.⁶⁰ Bu düzenlemelerin yapılması XIX. yüzyıl Osmanlısının sosyal hizmet uygulamaları içinde, yetim ve dullara öncelik verilmesini sağlar.

Sosyal hizmet veren kuruluşlardan biri olan ve ilk olarak 12 Ağustos 1876 tarihinde “Mecruhin ve Zuefa-yı Askeriyyeye İmdad ve Muavenet Cemiyeti”adıyla teşkilatlanan Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1877 yılında resmen kurulur,⁶¹ ancak 1911 yılından itibaren aktif çalışmaya başlar.⁶² Bu günkü adı Kızılay olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, cephe gerisinde yetimlere yönelik hizmetler de verir,⁶³ ama Hilal-i Ahmer Cemiyeti, cephedekilere destek ulaştırabilme gayretinde olduğundan cephe gerisinde yetim çocuklara ulaşip onlara hizmet vermekte savaş koşullarında yetersiz

⁵⁸ Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye, Cemiyeti’nin Vezaifine Müsmir Nizamnamedir, 1332, Matbaa-i İslamiye, s. 5.

⁵⁹ SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s. 123-124.

* 1897 tarihli Girit Sorunu sırasında şehit olanların dul ve yetimleri yararına 1898 yılında Sultan Abdülhamit tarafından düzenlenen yardım sergisi, ve yine şehit evlatları yararına düzenlenen “Evlad-ı Şüheda ve Malulini Askeriye İane Piyangosu” isimli bir yardım piyangosu düzenlenir. Bkz. Atom DAMALI, Osmanlı-Girit Sorunu Sultanın Kermesi, İstanbul, 2005, s.160-167 ve 212-217.

⁶⁰ ÖZBEK, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet, s. 51.

⁶¹ Seçil KARAL AKGÜN- Murat ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a,I, Ankara, 2000. s. 14.

⁶² Besim Ömer, Dokuzuncu Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine Tekliflerim Hakkında, İstanbul, 1328, s.37.

⁶³ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335. s.62,66.; Hakimiyet-i Milliye, “Şehit Evlatları İçin” 14 Temmuz 1921, no: 335, s.2; Hakimiyet-i Milliye, “Eytam-ı Şüheda İçin” 21 Haziran 1921, no: 215, s. 1

kalabilmektedir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti her ne kadar nizamnamesin de, çocuk vefatının önlenmesine dair tedbirler olsa da ve kimsesiz çocukların himayesiyle meşgul olacağını belirten bir cemiyet gibi görünse de bu tam anlamıyla bir çocuk himayesi sayılamaz.⁶⁴

Böylece yetim ve kimsesiz çocuklar sorunun boyutunun büyümesi üzerine halkın girişimiyle gönüllü teşkilatlar kurularak çözüm arayışlarına girilir, hatta Anadolu'da -örneğin Van'da 1900'lü yılların başında-⁶⁵ farklı ülkelerden birçok insan ve teşkilatın yüzlerce yetim için seferber olduğu görülse de girişimlerin yetersiz kalması üzerine devlet eliyle çözümler aranır. Devlet kanalıyla yapılan çalışmaların ilki II. Abdülhamid döneminde kurulan Darülhayr-ı Ali'dir.⁶⁶ 1903 yılında Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü nedeniyle açılan Darülhayr-ı Ali'de bakılan çocuk sayısı kısa zamanda dört yüze ulaşır ancak 31 Mart ayaklanmasından sonra Abdülhamid'in tahtan indirilmesi sonrasında kurum 22 Ağustos 1909 yılında kapatılır.⁶⁷ Bu arada zamanla vakıf ve imaretler etkinliklerini büyük ölçüde kaybetmeye ve işlevlerini yitirmeye başladığından bunlar, Evkaf Nezareti bünyesinde merkezileştirilir.⁶⁸ Artık cemiyetlerin sahnede daha fazla görünmesi gerekli olur ve XX. Yüzyılın başında Osmanlı'da sosyal amaçlı kamu hizmeti veren cemiyet sayısında da hızlı bir artış görülür.* Hatta bu dönemde çok sayıda kadın derneği de, hayır amacına yönelik hizmet vermekte ve devamlı savaşların ortaya koyduğu sorunları cephe gerisinde çözme girişimi içindedir. Hayırsever kadınların 1908 tarihli Cemiyet-i İmdadiye ile başlayan ilk girişimini, Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kurulması ve dönemin diğer hayır cemiyetlerinin kadın şubelerinin oluşturulması

⁶⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 10.

⁶⁵ CLARENCE, Ussher, GRACE. H. Knapp, An American Physician In Turkey A Narrative of Adventures in Peace and in War, New York, 1917, s.74.

⁶⁶ ÖZBEK, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, s. 195.

⁶⁷ Nadir ÖZBEK, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Sokak Çocukları: Darülhayr-ı Ali" Tarih ve Toplum, 138, Şubat 1999, s.11-14.

⁶⁸ ÖZBEK, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, s. 53.

* 1901-1920 arasında sosyal yardım amaçlı dernek/cemiyet sayısı, 65 den 276'ya çıkarken, 1921-1935 yılları arasında sosyal yardım amaçlı dernek sayısı 390'a yükselmiştir. Bkz. Mehmet Ö. ALKAN, "1865-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları" Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar, İstanbul 1998, s. 144-145.

izler. I. Dünya savaşı yıllarında nisvan derneklerinin sayı ve faaliyetlerinin artırılmasıyla savaşın sonucunda ortaya çıkan kadın sorunları ve yetimlere sosyal hizmet vermek amacıyla sanat evleri açılması, dikiş kursları düzenlenmesi; kimsesizler ve muhtaçlar için yardımların toplanması girişimleri gündeme getirilerek toplumsal dayanışma sağlanır.⁶⁹

Osmanlı'nın XIX. yüzyılın sonlarında çocuk refahına yönelik sosyal ve sağlık hizmetleri, yaşanan savaş yıllarında yetersizleşmeye başlar yeni kurumlara duyulan ihtiyaç artar. Aynı yıllarda İttihat ve Terakki'nin desteği ile ülke çocuklarının himayesine yönelik cemiyet-i hayriyelerin kurulduğu da görülmektedir. Bunlardan biri "Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi" dir. Edirne Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin taht-ı himayesinde kurulan "Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi", 1910 yılının Mart ayında hazırlanan ve otuz üç maddeden oluşan "Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi Nizamnamesi ile; *"yetim ve fakir ve bokes olup da temin-i istikbal edecek vesaitten mahrum zükur ve inas evlad-ı vatani nail nimet maarif ve sanai eylemek üzere bütçesinin müsadesi nisbetinde şimdilik yardım etmek ve ileride eytamhane vücuda getirmek emel ve maksadıyla teşkil etmiş..."*⁷⁰ olduğu belirtilerek, cemiyet; vatan evladı yetim, fakir ve kimsesiz çocuklara istikbal sağlamak için elinden geleni yapma kararlılığındadır. Fakir ailelerin çocuklarına yardım ulaştırmakla birlikte sokağa düşen kimsesiz ve sefil çocukların yarın millet için yararlı hizmet verebilecek bilinç ve nitelikte yetiştirilmesi için cemiyetin ortak bilinçle hareket etmesini ve bu içtimai yararın kangrene dönüşmeden tedavi edilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Yine benzer bir amaçla hareket eden başka bir dernek ise 1912 yılında Hamiyet Hanım Reisliğinde faaliyetine başlayan Esirgeme Derneği olup bu dernek de hem kimsesiz çocuklara hem de onların annelerine himaye ve sanat eğitimi gibi hizmetler sunar.⁷¹

⁶⁹ Tezer TAŞKIRAN, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Ankara, 1973, s.38-39.

⁷⁰ Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi Nizamnamesidir, 326, Edirne Vilayet Matbaası, s.5.

⁷¹ Seniha Sami MORALI, "Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Kurucularından Hamiyet Hanım", Hayat Tarih Mecmuası, I/1, 1 Şubat 1969, İstanbul, s. 69-70.

C- I. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ

I. Dünya savaşından önce yaşadığı savaş ve göç ortamının sıkıntılarını henüz atamamış bir Osmanlı, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının sonucundaki gelişmeler özellikle göçün neticesinde sokakları dolduran kimsesiz çocuklar sorununu çözmeye uğraşırken bir dünya savaşının içinde bulur kendisini. Bunu takiben 1914 tarihinde Osmanlı Hükümeti kimsesiz ve mülteci olan çocukların toplanması ve onların himayesi için çözüm arayışlarına girer, Dahiliye Nezareti ilgili yerlere yazılar yazar,⁷² ancak bunlar savaşın getirdiği olumsuzluklar içinde fazla bir sonuç getiremez.⁷³ Osmanlı'nın başta başkenti İstanbul olmak üzere büyük şehirlere göçün getirdiği sorunlarla uğraşırken; cephe bölgelerinde savaş, çocukları daha olumsuz koşullar içine iter. I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı'ya bıraktığı kimsesiz ve yetim çocuk sayısı hayli yüksek olur ve doğu cephesindeki 3. Ordunun kayıtlarında da belirtildiği üzere; I. Dünya savaşı sırasında sadece Doğu Anadolu bölgesinde on altı binden fazla kimsesiz çocuk toplanır.⁷⁴ Özellikle Ermenilerin isyan ettiği sahalarda bu çocukların sayısı daha fazladır.⁷⁵ Savaşın getirdiği olumsuzluklar karşısında, savaşta yetim kalanlara yardım edilmesi gayesi ile maddi kaynaklar yaratıldığı da görülür. Örneğin, 29 Mayıs 1915 tarihinde posta ücretlerine yeni bir yardım vergisi konularak, savaşta yetim kalan çocuklara destek sağlayabilmek için Evlad-ı Şüheda Vergisi Pulu uygulaması başlatılır.⁷⁶ Ayrıca 1915 yılı sonlarında ise Cem'i İanat nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle, halka faydalı hizmet veren cemiyetlerin bir takım faaliyetlerinde kolaylıklar sağlanır.⁷⁷ Yine 1915 tarihli "Şüheda ve Malulin-i Guzzat-ı

⁷² B.O.A. DH. EUM. EMN. D.77, N. 24 (1332/1914)

⁷³ Ahmet Emin YALMAN, Turkey in the World War, London, 1930, s. 258.

⁷⁴ Tefik SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, İstanbul, 1941, s. 57.

⁷⁵ Ali GÜLER, Tarihin Tanıklığında Ermeniler ve Rumlar, Ankara, 2000, s. 36.

⁷⁶ Atom DAMALI, Sosyal Yardım Pulları, İstanbul, 2003, s. 21; 16 Mayıs 1331 (29 Mayıs 1915) tarihinde alınan bir kararla Evlad-ı Şüheda Pulu bastırılarak yardım amacıyla posta ücretlerine, posta kartlarına ve mektuplara belli bir miktar ücreti olan Evlad-ı Şüheda Pulu yapıştırılması mecburi hale getirilir. Osmanlı resmi posta pulu olarak kabul edilen bu pullar, savaşın sonuna kadar 6 Şubat 1919'a kadar kullanılır. Bkz. DAMALI, Sosyal Yardım Pulları s. 69.

⁷⁷ Cem'i İanat Nizamnamesi, 23 Teşrin-i sani 1331, Numru, 2378 (madde 1 ve 2); DÜSTUR, VIII. (Tertip II), s.190.

Evladiyenin Himayeleri Hakkında kanun Layihası”⁷⁸ yayınlanır ve cihada yani savaşa katılan ve şehit yada gazi olanların evlatlarının himayesine yönelik düzenlemeler yapılır.

Savaşa giden insanların geride bıraktıkları kimsesiz çocukların bakımı ve ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan -şahsi nitelikteki- halkın kendi çabaları, gittikçe artan ihtiyacı karşılayamadığından İttihat ve Terakki döneminde Darüleytamlar* açılır ve böylece binlerce çocuk himaye edilir.⁷⁹ Savaş yetimlerinin barındırılması için devlet tarafından organize edilen bir teşkilat olan Darüleytamlar 2 Nisan 1917 tarihinde resmen kurulur.⁸⁰ İttihat ve Terakki azasından mebus İsmail Mahir Efendi, Darüleytamlar tesisini düşünür, cemiyetin ve hükümetin yardımıyla tütün üzerine vergi konularak elde edilen parayı bu maksat uğrunda kullanmak suretiyle İstanbul’da ve vilayetlerde bir takım okullar açar ve buralarda yetim çocukların eğitim ve öğretimini sağlanmaya çalışır. Darüleytamlar, savaş yıllarında çok uzaklardaki örneğin Halep’deki yetim İslam çocuklarını da himaye etmek durumunda kalır.⁸¹ Ülke geneline yayılan Darüleytamlara öncelikli savaşta ölen veya sakat kalan askerlerin çocukları ve göçmen çocuklar alınır. Devletin tahsisatı ile ayakta kalan Darüleytam’larda çocukların barınma ve eğitimleri sağlanır.⁸² Savaşın ortasında Darüleytam’larda yaklaşık yirmi bin çocuk barındırılmaktadır.⁸³ Öte yandan halkın da yardımlarını alan Darüleytam’larda savaş yıllarında kimsesiz şehit çocuklarının bir kısmı sokakta kalmaktan kurtarılır, ancak yapılanlar ihtiyacı tam olarak

⁷⁸ Şüheda ve Malulin-i Guzzat-ı Evladiyenin Himayeleri Hakkında Kanun Layihası, 1331, İstanbul, (B.O.A. MV. D. 203, N. 35)

* Anna Welles BROWN, “İstanbul’da Yetimhaneler”, (Editor; Clarence Richard Jhonson, M.A) İstanbul 1920, İstanbul, 1995, s. 219-22. Bkz; İstanbul’da yetimlerin sayısı yaklaşık 15.000 olup 1920 yılı sonunda İstanbul’da 47 yetimhane bu yetimlerle ilgilenmekteydi. Bkz. Tevfik ÇAVDAR, Milli Mücadele’ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm, II, İstanbul, 2001, s.48.

⁷⁹ O. Rıza ERKAN-Gönül ERKAN, “Darüleytamlar” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi, V/1, Ocak 1987, s. 61.

⁸⁰ “Darüleytamlar Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkili ve Müteferriatı Hakkında Kanun” Kanun No. 224, 2 Nisan 1333, DÜSTUR, (II. Tertip), IX, İstanbul, 1928.

⁸¹ B.C.A. Fon kodu:272. 0. 0.12. Kutu: 36. Doya No: 8 Evrak No:9 (Tarih: 29.11.1915)

⁸² S. Şefik, “Yetimlerimizi Nasıl Yetiştirmeliyiz?”, Resimli Eytam Mecmuası, V-VI, Eylül 1341, s. 1.

⁸³ Yasemin OKUR, Darüleytamlar, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Samsun, 1996, s. 50.

karşılayamaz.⁸⁴ Nezaretçe kurulan Eytam Sandıklarında yetimlerin mal ve paralarının korunması ve değerlendirilmesi amaçlanır.⁸⁵

Bu arada bu dönemde, bakıma ihtiyaç duyan çocuk sayısının hızla artması aynı zamanda Darüleytam'ların dolu olmasından dolayı,⁸⁶ bu yıllarda sahipsiz, yetim ve öksüz kalan vatan çocuklarıyla ilgilenecek yeni kurumlara ihtiyaç duyulur. Büyük Millet Meclisi'nde İcra Vekilleri Heyeti'nce 1922 yılının sonunda "Darüleytamlar Taalimatnamesi"⁸⁷ hazırlanarak Darüleytamların üsül ve idaresine yönelik esaslar tespit edilir. Darüleytamlar 1926 yılına kadar kimsesiz ve yetim çocuklara hizmete devam eder.*

⁸⁴ "Çocukları Himaye" Hakimiyet-i Milliye, 8 Temmuz 1921, no: 229, s. 1; Ebubekir SOFUOĞLU, "Yetimler İçin Alınan Bazı Sosyal Tedbirler" Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, (Editörler: Emine Gürsoy-Naşgali, Aylın Koç), İstanbul, 2003, s. 54; S. Şefik, "Öksüzlere ve Öksüz Yurtlarına Umumi Bakış", Resimli Eytam Mecmuası, III, Temmuz 1341, s. 1.

⁸⁵ ÇANLI, "Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851-1926)", s. 65.

⁸⁶ B.O.A, DH. KMS. D. 38, N. 3 (1334/1918)

⁸⁷ B.C.A. Fon kodu:30.18.1.1. Kutu:6. Doya No: 203-5 Evrak No:39 (Tarih. 5.12.1338)

* 2 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen bir Kanun (Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun) ile icra vekilleri içinde Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti'nin (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) de bulunması kararlaştırılarak (Anadolu'da bulunan Darüleytamlar, öksüz yurtları, yetim evleri bu bakanlığa bağlanır. (DÜSTÜR, I, s. 6, Kanun no: 6, Resmi Gazete sayı: 1) 5 Aralık 1922 de Darüleytamların "Büyük Millet Meclisi Sosyal Yardım Komisyonu" tarafından denetlenmesini de hükme bağlayan "Darüleytamlar yönetmeliği" yürürlüğe girer. (DÜSTÜR, III, (Tertip III) Kanun No: 2042 s. 170) Daha sonraki yıllarda Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği işi bir koruma meselesi değil bir eğitim davası sayarak müesseseleri Maarif Vekilliğine devreder.(3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Yasası "Madde 5- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisat-ı umumiyye ile müsteğil olup şimdiye kadar Müdafaa-ı Milliyeye merbut olan askerî rüşdi ve idadilerle, Sıhhiye Vekâletine merbut olan Darüleytamlar bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine rapt olunmuştur." Resmi Gazete, 6 Mart 1340 Sayı: 63; DÜSTÜR,V (Tertip III) s.322 Kanun No: 430) Maarif vekilliği de sonradan bir takım düzeltmeler yaparak Darüleytamlar geliri umumi bütçeye eklenir ve kurum öncelikle, öksüz yurdu sonra şehir yatı mektebi haline sokulur, (DÜSTÜR, V, (Tertip III), s. 321, Kanun no: 1074, "Şehir ve Köy Yatı Mekteplerinin Sureti İdaresine Dair Kanun") şehir yatı mektepleri de ad değiştirerek yatılı ilkokullara dönüştürülür. (B.C.A. Fon kodu: 490.01 Kutu: 266. Doya No: 106 Evrak No:2) Neticede uzun savaş yılları süresince bütün olumsuzluklara rağmen birçok çocuğu korumuş olan Darüleytamlar, Cumhuriyet döneminde 1926 yılında kapatılır (DÜSTÜR, IV, s. 1054,

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra I. Dünya Savaşı gibi ağır bir savaşı da yaşayan Osmanlı Devleti, iş yapabilir nitelikte ve üretken insan gücünü cephelere gönderir ve bunların çoğu geri dönemez. Bununla birlikte kimsesiz çocukların sayısında anormal artış olur. Savaş zamanında ülkenin bütün şartları savaş koşullarına göre düzenlenir ve ihtiyaçların giderilmesindeki öncelik orduya verilir. Ordu ise askeri anlamda savaşı kazanmak için mücadele ederken, savaş ortamının olumsuzluklarıyla da uğraşmak durumunda kalır. Savaşın getirdiği en önemli sorunlardan biri de; cephe gerisinde her geçen gün sayıları artan kimsesiz, yetim ve hasta çocukların himayesidir. Bu anlamda ordu yetkilileri, gerek I. Dünya Savaşı gerekse Milli Mücadele döneminde doğu ve batı cephelerindeki vatan evlatlarıyla ilgilenmişlerdir. Kimsesiz çocukların savaş ortamında neler yaşadığı ve onlar için ordunun ne gibi çözümler ortaya koyduğu konusunda, I. Dünya savaşı yıllarında doğuda 3. Ordu'nun bölgedeki faaliyetleri önemli bir örneği oluşturur. 1916-1917 yıllarında doğu cephesindeki çocukların durumu şu şekildedir: *“Erzincan düştükten sonra başlayan büyük muhaceret hareketinden itibaren yollarda birçok çocukların kimsesiz ve perişan bir halde bırakılmış oldukları görüldüğünden bunlar ordu komutanlığının emriyle sıhhi müessesler tarafından toplattırılır, orada iâşe ve bakımları temin olunur. Bu işe ilk olarak 28 Temmuz 1916 da Suşehri'nde başlanır. İlk toplananların hastaları tedavi olunur, sağlamları Sivas'a gönderilir ve Temmuz 1917 nihayetinde Sivas'ta 700 den fazla çocuk toplanır. Bilahare bu tertibatı daha genişletmek lüzumu gerekli olduğundan Ağustosta İncesu şifa yurdununun 100 yatağı sıhhiye istasyonu olarak bırakılıp geri kalan yatakları kimsesiz çocuklara tahsis edilir. 28 Ağustos 1917 de ordu komutanlığından kolordu komutanlarına, kolordu muntıkasında aç ve sefil bir halde ötede beride dolaşan veya yatan küçük çocukların*

kanun No. 931.) ve 1926 yılından sonra Eytam Sandıklarında biriken paraların nemalandırılması için “Eytam ve Eramil Bankası” kurulur (DÜSTUR, IV (Tertip III), s. 707, Kanun no: 844 ; ÇANLI, “Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851-1926), s. 67; 22 Mayıs 1926 tarih ve 844 nolu kanun kabul edilir. Böylece tasfiye edilen eytam sandıklarının yerine Eytam ve Emlak Bankası kurulur. SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s. 126-127. 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM III. Dönem II. Yasama yılını açış konuşmasında Atatürk, “Öksüzlerin haklarını korumak için koyduğumuz önlemlerin bu günkü verimi cidden sevindirecek bir sonuçtur.” diyerek bankanın başarısını övmüştür. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, III/V, s. 2.

*hastanelere kabul edilerek hayatlarının kurtarılması ve bunlardan anası ve babası olanların iyileştikten sonra velilerine teslimi ve kimsesiz olanların kabil-i sevk hale gelince, geriye menzil hastanelerine sevkleri emri verilir.”*⁸⁹ Bu şekilde binlerce çocuk toplatılıp himaye edilir. 3. ordunun yaptığı istatistiğe göre dokuz ay içinde 16.416 çocuk toplanmış, giydirilmiş, iâşe edilmiş, hasta olanlarına bakılmış, bunlardan 1527’si ölmüş ve Nisan 1918 sonunda ordunun sıhhi müesseslerinde 5403 çocuk kalmıştır.⁹⁰

Savaş ortamında olunmasına rağmen cepheden toplanan bu kimsesiz çocukların himayesi ve gelecekleri için de endişe duyan ordu yetkilileri bazı projeler dahi üretir. Örneğin; Ordu komutanlığı, Sıhhiye Riyaseti’ne toplanan çocukların istikballerine ilişkin bir teklif sunar. Bu teklifte; beş binden fazla kimsesiz çocuğun erkeklerin küçük zabıt, kızların, askeri hastanelerde hastabakıcı olarak büyütülmesi uygun görülmüş bu konuda eğiticiler ve bakıcılara ihtiyaç duyulduğu ifade edilerek, bu çocukların 10-15 yıl sonra ülkeye okur yazar ve eğitimli insanlar olarak hizmet vereceği belirtilir ancak bazı nedenlerle bu çalışmalar hayata geçirilemez.⁹¹ Görüldüğü üzere yetim çocuklar konusunda bütün olumsuz koşullara rağmen ordu, çocukların himayesinde önemli roller üstlenir.

Gerek I. Dünya savaşı sırasında gerekse Milli Mücadele yıllarında vatanının her yerinde ordunun çocuk himayesinde rol aldığı başka bir örneği olarak; Anadolu’nun doğusundaki Kazım Karabekir Paşa’nın kimsesiz çocukları korumak ve kurtarmak teşebbüsü yine himaye-i etfal konusundaki büyük bir gayret olarak tarihteki yerini almaktadır. Kazım Karabekir Paşa, Doğu Anadolu bölgesinde savaş sahasından topladığı üç ile on üç yaşına kadar birçok çocuk için bir takım kuruluşlar vücuda getirerek ve okullar açarak bu çocukların himayesinde başarılar sağlar.⁹² Savaş yıllarında Kazım Karabekir Paşa, 5-6 yaşlarındaki binden fazla çocuğa iyi bir temel eğitim verecek nitelikte yapılanmalar ile bu çocuklara gelecek kazandırır.⁹³

⁸⁹ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s. 56-57.

⁹⁰ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s. 57.

⁹¹ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s.57-58.

⁹² B.C.A. Fon kodu: 490.01. Kutu: 266. Doya No: 106 Evrak No:2 ; Kazım KARABEKİR, Çocuk Davamız, II, İstanbul, 1995, s.33.

⁹³ RAWLİNSON, Alfred, Adventures in The Near East 1918-1922, New York, 1924, s.269.

1920li yılların Türkiye'sinde ana mektebi, sanayi gürbüzler mektebi ve askeri ilk mektep şeklindeki Kazım Karabekir Paşa'nın açtığı okullarda yaklaşık altı bin yetime iyi bir gelecek sağlanır.⁹⁴ Doğu illerinde önemli ölçüde kültürel ve sosyal teşebbüsleri geliştirmek ve bakıma muhtaç yoksul ve bakımsız çocukları hayata hazırlamak için, Sarıkamış merkezinde 12 Kasım 1921 de Çocukları Himaye Cemiyeti kurulur.⁹⁵ Bu konudaki ilk haber daha cemiyet açılmadan önce Sarıkamış'ta yayınlanan Varlık Gazetesi'nde "Hayırlı ve Ulvi bir Teşebbüs" başlığı ile duyurulur.⁹⁶ Milli mücadelenin başladığı yıllarda Erzurum ve Sivas kongreleri sırasında kolorduların, bakımsız çocukların himayesinde yardımcı olmalarına ilişkin girişimleri⁹⁷ olan Kazım Karabekir Paşa, yetimlerin babası olur ve 1922 de 17 alaylık bir çocuklar ordusu kurmayı başarır. Kazım Karabekir Paşa'nın, bakımsız çocukların himayeleri ve yetiştirilmeleri için 1920'li yıllarda hükümete görüşlerini sunduğu görülür.⁹⁸ Hatta Kazım Karabekir Paşa, çocuklar için "Çocuklara Öğütlerim" eserini kaleme alır.⁹⁹ Doğuda Ermenilerin katlettiği ailelerin ve savaşlarda şehit düşenlerin çocuklarının himaye edildiği, aldıkları eğitim ve kurslarla bu çocuklar (sıhhiye, elektrik, dişçilik, ziraat, matbaa, tayyare, baytariye, muzika, şömendifer, ebelik) iş sahibi olabilmek imkanı bulurlar.¹⁰⁰

I. Dünya savaşı sırasında savaş sahasından devamlı surette çocuk toplanarak onların himaye edilmeye çalışıldığı, hem askeri birimlerin hem de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin verdiği bilgilerden bütün netliğiyle ortaya çıkar.* Bunlarla birlikte

⁹⁴ Kazım KARABEKİR, Çocuk Davamız, I, İstanbul, 1995, s.23.

⁹⁵ Ali Servet ÖNCÜ, Varlık Gazetesi (25 Ağustos 1921-31 Aralık 1923), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2000, s. 273

⁹⁶ Varlık , 10 Kasım 1921, s.10, s. 2

⁹⁷ KARABEKİR, Çocuk Davamız, I, s. 21.

⁹⁸ KARABEKİR, Çocuk Davamız, I, s. 45.; KARABEKİR, Çocuk Davamız, II, s. 126-137.

⁹⁹ Kazım KARABEKİR, Çocuklara Öğütlerim, İstanbul, 2000.

¹⁰⁰ KARABEKİR, Çocuk Davamız, I, s. 90-91.

* Doğuda 3. ordunun 1916 yılında şu şehri civarında etfali metruke olarak tabir edilen yüz kadar çocuğun toplanarak Sivas'a sevki; 9. ordu mıntikasında içinde bulunan bölgede 1917 yılında aç ve yetim 1043 çocuğun hastanelere yerleştirildiği bunlardan 91'nin vefat ettiği yine Şubat 1918 sıhhi raporunda yetim ve hasta çocuklardan eytamhanelere 2436 çocuk gönderildiği, Nisan ayında 3. ordu bünyesinde 3123 çocuğun hastaneye giriş yaptığına dair kayıtlarına (SAĞLAM, Büyük Harpte 3.

Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yapılandırıldığı ve Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda devletin bütün kurumlarıyla cephe gerisindeki çocuklara ulaşmaya çalıştığının bir örneği; 3 Temmuz 1921 tarihli Müdafaa-i Milliye Vekaleti Üsera Şubesinin de şehit yetimlerinin himayesi ve talim ve terbiyesiyle ilgilendiği bir kararnameden açıkça görülmektedir.¹⁰¹

D- I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİMAYESİ MESELESİ

Dr. Fuad Bey, "Hayatım" adlı eserinde; 1908 yılında birkaç arkadaşıyla Kırklareli'nde bir Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulduğunu ve reisliğine de kendisinin seçildiği belirtilmekle birlikte¹⁰² bu müessese, Balkan Harbi'nin ilanına kadar devam eder. Sonra İstanbul'da 1333 (1917) tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti adıyla bir müessese kurulur. Büyük hedeflerle yola çıkan cemiyet, şube sayısını fazla arttıramadığı gibi sadece İstanbul'da sınırlı alanda faaliyet gösterebilir. Milli Mücadele yıllarında şehit yetimlerine hizmet vermek gayesiyle, 30 Haziran 1921 yılında bütün yurttan, hatta yurt dışında şube açabilen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulur.¹⁰³ Böylece Cemiyet, "*bikes ve bivaye kalan evladı şüheda ve sair eytamın Türkiye cemiyetine yararlı bir insan olacak şekilde yetiştirilmesine...*"¹⁰⁴ hizmet etmek teşebbüsüyle işe başlar.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkedeki evlad-ı şüheda sayısının on dört binin üzerinde olup bunların yaklaşık %10'na yakın bir kısmı 1920li yıllarda Türkiye

Orduda Sıhhi Hizmet, s.170, 211, 231, 241) -ki bu sayıların devam eden aylarda artmakta- dair bilgilerin devamlı surette verilmesi; aynı şekilde Hilal-i Ahmer Cemiyeti raporlarında savaşın hüküm sürdüğü doğu ve batı Anadolu'da çocukların sayı ve vaziyetine ilişkin verileri, savaşan Anadolu'da çocukların durumunu resmi kayıtlardan gösteren önemli örneklerdir.

¹⁰¹ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 01. 03. Kutu: 28. Doya No: 17 Kararname sayı: 1026, (Tarih: 3 Temmuz 337/1921)

¹⁰² Fuad Umay, Hayatım, 1961, Ankara, s. 1.

¹⁰³ Fuad Umay, Seçmenlerimle Başbaşa, Ankara, 1950, s. 28-29.

¹⁰⁴ B.C.A. Fon kodu: 030. 13. 01. 02 Kutu: 33 Doya No:1. Evrak No:2, Kararname no: 1223, (Tarih, 26 Teşrinisani/Kasım 337/1921)

Himaye-i Etfal Cemiyetinin himayesindedir.¹⁰⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, o yıllardaki öncelikle Avrupa ve Amerika'da kurulan çocuk himaye müesseselerinin faaliyetlerini, hatta daha da gerilere giderek 1633'de Stokholm Eytamhanesi'ndeki çocuk himayesine yönelik yapılanları¹⁰⁶ inceleyerek; böyle bir çalışmaya yönelir.* Bu

¹⁰⁵ Cemiyetin 35 şubesinden gelen raporlar neticesinde hazırlanan cetvele göre şehit çocuklarının doğrudan himaye edilenlerinin sayısı 1.192; aile veya akrabalarının yanında himaye edilenlerin sayısı 13.013 olarak belirtilmekte. Cumhuriyetin ilk yıllarında toplam 14.205 şehit çocuğu vardır. Aynı tarihlerde (1924) Darüleytamlardaki çocuk sayısı beş bine yakındır. Bkz. "Himaye Edilen Etfalin Esnanı Hakkında Rapor" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.184-185. ancak dönemin bazı dergilerinde; Türkiye'nin 1924lü yıllarında hayattaki çocuklarından, sayısı iki yüz bin olan yetimlerin beş bini hükümet tarafından himaye edilirken gerisi himayeden mahrum olduğu yani himayeye muhtaç çocukların % 2.5'i himaye edildiği belirtilir. Bkz. Sabiha Zekeriya, "İçin İçin Ölen Bir Millet", Resimli Ay, I, 1340/1924, s.6.

¹⁰⁶ "Stokholm İtamhanesinin Islahı", Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.8-9.

* *Dünyada çocuk himayesinin genel hatları*; Sosyal hizmetler alanında; XIV. Yüzyıl İngiltere'sinde 1348 tarihinde Fakirler Kanunu çıkarılarak ulusal bir felaketten dolayı bütün halka sağlık ve yardım hizmeti ulaştırılması, 1572 yılında ise Kraliçe Elizabeth tarafından fakirlere yardım için genel bir vergi kaynağı konusunda kanuni düzenlemeler yapılması bu alandaki önemli ve öncü uygulamalardır. Çocukların korunması konusunda ilk adım, 1802 tarihli Sağlık ve Ahlak Kanunu ile Sir Robert Peel'in girişimiyle ortaya konulur ve çocuk işçilerin yaşam kalitelerine olumlu katkılarda bulunulur. 1844 tarihinde İngiltere'de gençliğe sosyo kültürel hizmet vermek amacıyla bazı girişimler ortaya çıkar ve İngiltere'de kurulan Genç Hıristiyan Kurumu'nun (Young Men's Christian Association- YMCA) benzeri Amerikalılar tarafından da benimsenir. Daha sonra kızlar için de açılan bu teşkilatta amaç, gençlere ruhsal ve sosyal eğitim ve hizmet vermektir. (FRİEDLANDER, Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, s. 18, 20, 34. ve 107.) XX. yüzyılda bütün ülkelerde yaygın olarak görülen; bebek ölümlerinin fazlalığı, kimsesiz fakir ve muhtaç çocuklarının fazlalığı, dilencilik ve çocuk işçiliği ve suçluluğunun önlenmesi konuları çocuk sorunlarının başlıcalarıdır. (Kathryn LIBAL, "The Children's Protection Society; Nationalizing Child Welfare In Early Republican Turkey", New Perspectives on Turkey, Fall XXIII, 2000. s.55.) I. Dünya Savaşı büyük yıkımıyla bittikten sonra özellikle Avrupa'da Salib-i Ahmer, Etfale Muavenet ve Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin hemen işe giriştikleri, dini kurumların da desteği ile yardımlar topladıkları hatta 1920 yılı Aralık ayında Cemiyet-i Akvam Heyet-i Umumisi, harp dolayısıyla felakete maruz kalan ülke çocuklarına acilen yardım arzusuyla yardım etmeye karar verir ve çocukla ilgili kongrelere temsilci gönderir. Aynı şekilde Beynelmilel Salib-i Ahmer Komitesi de bütün ülkelerdeki Salib-i Ahmer cemiyetlerini ortak harekete hazırlar. (Dr. Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 5-6.) 1909 tarihli Beyaz Saray toplantısında çocuk bakımı ve korunmasında

şekilde batının gerek hizmet sunumlarını, gerekse örgütlenmelerini örnek alan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, faaliyet ve yapısında aynı amaçla anne ve çocuğa hizmet götürme çabası içindedir

1920'lerden itibaren Türkiye, uzun yüzyılların sonucu olan yeni ve çağdaş kavramlarıyla ve kurumlarıyla sosyal yardımı değerlendirmeye başlar. 1920 yılında Büyük Millet Meclisi kurulur. Büyük Millet Meclisi sosyal hizmetlerin temini için önemli düzenlemeler yapmış olan "Devrim Meclisi" olarak çalışır. Bu bağlamda, 2 Mayıs 1920 de kabul edilen Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanunu'nun I. Maddesinde belirtildiği gibi; sosyal hizmetlerden de sorumlu olan Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekaleti¹⁰⁷ (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) kurulur ve bu vekaletle birlikte çocukların korunmasını amaçlayan hizmetler uygulanmaya başlanır. Darüleytamlar da bu vekaletle bağlanır. 15 Haziran 1921 tarihinde ise, Büyük Millet Meclisi'nde Sosyal Yardım Komisyonu oluşturulur.¹⁰⁸

Cumhuriyet ilan edildikten sonra da, geçmişte kazanılan teknik bilgilerin ışığında sosyal hizmetler laik Cumhuriyetçi bir anlayışla yeniden örgütlenir ve çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarını etkileyecek düzenlemeler yapılır ve çocuk ve gençlere yönelik kanunlar çıkarılır.¹⁰⁹ Çocuğa sunulacak sosyal hizmetler ve çocuğun himayesiyle ilgili bazı esasları içeren kanunlardan arasında: 1921 tarihli Ereğli Havza-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun,¹¹⁰ sonrasında Cumhuriyetle birlikte 1924 tarihli Köy Kanunu,¹¹¹ 1926 tarihli Medeni Kanun, 1926 tarihli İş Kanunu ve Ceza Kanunu¹¹² 1927 tarihli Küçükleri Muzır

standartların geliştirilmesi üzerine gönüllü teşkilatlar kurulması çalışmalarına başlanır. Buna örnek teşkilat 1920 tarihinde Amerika'da "Çocuk Refahı Birliği" adı altında hayata geçirilir ve konuyla ilgili bilgi vermek için Child Welfare (Çocuk Refahı) dergisi çıkarılır.(FRIEDLANDER, Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, s. 123)

¹⁰⁷ DÜSTUR, (Tertip III) I, s. 6, Kanun no: 3, Resmi Gazete, sayı: 1

¹⁰⁸ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s.9

¹⁰⁹ Birsen GÖKÇE, Cumhuriyet Döneminde Çocuk ve Gençlere Ait Yasal düzenlemeler ve Yayınlar, Ankara, 1983. s. 9; SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s.115-117.

¹¹⁰ DUSTUR, II, (Tertip III) s.91, Kanun no: 151 (Tarih 10.9.1921)

¹¹¹ Resmi Gazete, 7 Nisan 1924, sayı 68, Kanun no: 442.

¹¹² Resmi Gazete: 13 Mart 1926 Sayı : 320 DÜSTUR, VII (Tertip III), s.519 Kanun no: 765.

Neşriyattan Koruma Kanunu,¹¹³ 1928 tarihli Türkiye’de Gençlik Teşkilatının Türk Vatandaşlarına Hasrı Hakkında Kanun,¹¹⁴ 1929 tarihli Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun,¹¹⁵ 1930 yılında 1580 sayılı Belediyeler Kanunu,¹¹⁶ 1930 yılında kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu,¹¹⁷

¹¹³ Resmi Gazete, 1. Temmuz 1927, sayı 627, kanun no: 1117.

¹¹⁴ Resmi Gazete, 12. Mayıs 1928, kanun no: 1246.

¹¹⁵ Resmi Gazete, 16 Nisan 1929 sayı: 1169, kanun no 1416.

¹¹⁶ Resmi Gazete: 14 Nisan 1930 Sayı :1471 DÜSTUR, XI (Tertip III), s.80 Bu görevler şu maddelerdir:

Madde 1 - Belediye, beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmi bir şahsiyettir.

Madde 15/18 - Bırakılmış ve bulunmuş çocukları, delileri, dalanmış ve kudurmuşları, sokakta bayılanları, kazaya ve afete uğrayanları koruyup gözetmek;

Madde 15/33: 33 - Halk için kütüphane ve okuma salonları açmak, belediye bahçeleri, fidanlıkları, çocuk bahçeleri, oyun ve spor yerleri yapmak, belediye koruları yetiştirmek, bunları korumak ve işletmek (Bu işler için kafi mütehassıs bulunamayan belediyelere alakadar mahalli daireleri yardım eder);

Madde 15/34 - Fakir ailelerin ikiz çocuklarına, alelümum öksüz, fakir, kimsesiz çocuklara para, hekim, ilaç, yeme, içme, giyinme, barınma, tahsil, terbiye cihetlerinden yardım etmek, fakir hastalara meccanen bakmak, ilaç vermek, fakir cenazelerini meccanen kaldırmak, alil, işten aciz olup da bakacak kimsesi olmayanlara bakmak;

Madde 15/ 45 - Yetimhane, acezehane, doğum ve emzirme ve mecburi olarak meccani doğum evleri tesisat ve teşkilatı ve mahalleri Sıhhat Vekaletince tayin ve tasdik edilmek şartıyla tımarhane, fenni tebhırhane ve tathir istasyonları vücade getirmek ve işletmek;

Madde 15/54 - Gençler için mahallin ihtiyacıyla mütenasip stadyumlar tesis etmek ve işletmek;

¹¹⁷ Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, sayı 1489, Kanun no: 1593. Umumi Hıfzısıhha Kanun çocuklarla ilgili maddeleri:

madde 3/ bend:7 - Çocukluk ve gençlik hıfzısıhhasına ait işlerle çocuk sıhhat ve bünyesinin muhafaza ve tekamülüne ait tesisatın murakabesi ile (Madde 20/bend 13 ve 14) Hastahane, dispanser, süt çocuğu muayene ve tedavi evi, aceze ve ihtiyar yurtları ve doğum evi tesis ve idaresi; Meccani doğum yardımı için ebe istihdamı planlanırken, Kanunun “Çocuk Hıfzısıhhası” başlıklı 151-169. maddeleri ve İşçiler hıfzısıhhası başlığı altında yer alan 173-177. maddeler çocuk ve onun sağlık ve himayesine yönelik hükümleri içermekte.

1934 tarihli Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu,¹¹⁸ 1936 yılında 3017 sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş Kanunu¹¹⁹ gibi kanunlar sıralanırken; bunların yanı sıra çeşitli tarihlerde çocuğun himayesiyle ilgili esasları içeren bazı tüzük ve yönetmelikler de çıkarılır.¹²⁰ Yine konuyla ilgili bazı projeler* de gündeme getirilir.

Yukarıda belirtilen kanunlar içinde çocuk konusundaki en kapsamlı düzenlemeyi barındıran 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu¹²² olup, çocuğun himayesine ve yetiştirilmesine yönelik şu önemli hükümleri kapsamaktadır. Madde 272: “*Ana ve baba vazifelerini ifa etmedikleri takdirde hakim çocuğun himayesi için muktezi tedbirleri ittihaz ile mükelleftir.*” Ve madde 273: “*çocuğun, bedeni veya fikri tekamülü tehlikede bulunur veya çocuk manen metruk bir halde kalırsa hakim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile nezdine veya bir müesseseye yerleştirebilir. Çocuk, şirretliği hasebiyle ana ve babanın emirlerine karşı gelmekte temerrüt ederse; müessir başka bir ıslah çaresi bulunmadığı takdirde, aynı tedbirler, ana ve babanın talebi üzerine hakim tarafından ittihaz edilir. Bu tedbirlerin iltizam ettiği masarif - ana baba ile çocuk tediye eden aciz iseler- devletçe tesviye olunur.*”^{*} denilmekte ve çocuğun himayesiyle devlete yani resmi kurumlara kanuni bazı haklar verilmektedir. Cumhuriyet Türkiye’sinin bütün bu kanunlarla ortaya koyduğu çocukların korunması

¹¹⁸ Resmi Gazete, 14 Temmuz 1934 Sayı: 2751 Kanun Numarası: 2559 DÜSTUR, XV, (Tertip III) s. 575 (bu kanunun I. Maddesinde “Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder” ibaresi aynı zamanda muhtaç çocuğun himayesinde dair maddeler içerir.)

¹¹⁹ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s.9-10

¹²⁰ GÖKÇE, Cumhuriyet Döneminde Çocuk ve Gençlere Ait..., s. 66-67.

* Sabiha Zekeriya Hanım öncülüğünde hazırlanan sosyal araştırma projesine göre; çocuk meselesi, yalnız savaştan dolayı milli kurtuluş savaşı sırasında sokaklarda kalan on binlerce çocuğun korunması, barındırılması meselesi değil, aynı zamanda memleket çapında çocukların eğitim, sağlık ve iş durumlarının incelenmesi ve kontrolünün yapılabilmesidir. Sosyal Proje için önce Ankara’nın köyleri seçilir ve farklı alanlardaki uzmanlar ile anlaşılır, proje Himaye-i Etfal Cemiyetince oluşturulan uzmanlar heyetince incelenir üzerinde olumlu konuşmalar yapılır ancak bu proje uygulanmaz. Sabiha Hanıma göre, projenin uygulanmamasında Mustafa Kemal’in eşi Latife hanımın etkisi olmuştur. Sabiha SERTEL, Roman Gibi, İstanbul, 1987, s. 74-77.

¹²² Resmi Gazete, 4 Nisan 1926, sayı, 339, Kanun no: 743.

* Medeni Kanunu’nun bu konulardaki hükümleri 1965 tarihli “Türk Medeni Kanununun Velayet, Vesayet ve Miras Hükümlerinin Uygulanmasına Dair Tüzük” ile açıklığa kavuşturuluncaya kadar yürürlükte kalmıştır. ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s.9

konusu ve sosyal hizmetlerin çocuğa ulaştırılması çalışmaları isteğe bağlı ve dini kavramlardan ayrılarak bilimsel, akılcı ve yasal yaklaşımlara bağlanır. Devletin anayasalarında ailenin ve çocuğun korunması konusunda hükümler bulunur ve yasalar çocuğun korunması kapsamında devlet ve diğer kamu kurumlarını gerekli tedbirleri almaya yönlendirir.¹²³

Ancak bütün hukuki düzenlemelere ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin faaliyetlerine rağmen sokakta kimsesiz çocukların eksik olmadığı, 1928li yıllarda "Ankara Sokaklarında Çocuklar"¹²⁴ başlıklı bir yazıda çocuk himayesinde istenilen düzeye henüz ulaşamadığı üzüntüsü; Cumhuriyet Ankara'sında bile küçük çocukların sokakta bulunmasından anlaşılmaktadır.

Bu arada belirtilmesi gereken önemli mevzulardan biri de; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti faaliyet gösterirken; onunla birlikte çocuk davasında cemiyetin yanında yer alan veya cemiyetin çalışmalarına benzer himaye çalışmalarında bulunan müesseselerin var olduğudur. Bunlardan bazıları Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden önceki tarihlerde kurulmuş olmakla birlikte bu müesseselerin konu ile ilgili çalışmalarına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi bu müesseseler de, yeni nesli yetiştirmek meselesinde öncü rol oynamakla birlikte, bakes, yetim, fakir, öksüz ve metruk çocuk gibi felaketzede yavruları büyütmek hizmetiyle meşguldür.¹²⁵ Himaye-i Etfal Cemiyeti kadar kapsamlı hizmet vermese de Cumhuriyete kadar ve Cumhuriyetin ilk yıllarında çocuk meselesine duyarlı, çocuğa sosyal, kültürel, eğitsel ve sıhhi hizmet götüren cemiyetlerden bazıları; Hilal-i Ahmer, Darülaceze, Darüşşafaka, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*, Talebeleri Himaye Cemiyeti, Yetimleri Himaye Cemiyeti,

¹²³ Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961 sayı, 10859. III. Bölüm madde 35. Medeni Kanun yanı sıra çocuk ihmaline karşı önlemler alındığına dair bir örneği; Küçükleri himaye komisyonunca ikame edilen 8 Mart 1928 tarihli bir karardır. Öyleki; Gayri ahlaki davranışından dolayı mahkeme edilen hafif meşrep bir kadının doğurduğu çocuğu yetiştirmesinin uygun olmadığına dair bir karar ile, çocuğun ahlaki eğitimi üzerinde olumsuzluklara sahip olduğu düşüncesiyle kadının velayetini uygun bulmamıştır. Cerideyi Adliye; 73-74-75, Teşrin-i evvel 1928, (I sene) s. 105.ve s. 4541

¹²⁴ Nahid Ali, "Ankara Sokaklarında Çocuklar" Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s. 1.

¹²⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s.4.

* Topkapı Fukaraperver Cemiyeti; 1909 dan beri Dr. Galip Hakkı Bey'in riyaseti altında çalışan cemiyet, bayramlarda fakir ve kimsesiz çocuklara ayakkabı, elbise dağıtmakta, ailelere kömür yardımı

Emlak ve Eytam Bankası, İlk Okul Himaye Heyetleri¹²⁶, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti (1913), Osmanlı Donanmayı Milliye İane Cemiyeti (1909), Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi (1910), Türk Ocakları ve Türk Teavün Cemiyeti (Amerika)*, Türk Maarif Cemiyeti** Halkevleri* ve bazı vakıflar sayılabilir.

yapmaktadır. örneğin 1929 yılındaki çocuk haftasında 90 çocuk giydirilmiştir. Çocukların ve ailelerin hasta olanlarına da bakan cemiyet, elinden geldiği ölçüde ailelere gıda yardımında bulunmaktadır. Cemiyetin yaptığı önemli işlerden biri de çocuk bakım evleri ile muhtaç anne ve çocuklara sağlık hizmeti ve ilaç yardımında bulunulmasıdır. Cemiyet mali kaynağını azalarından ve hükümetten sağlamaktadır. Bkz. Mümtaz Faik, “Sessizce Çalışan ve Muvaffak olan Kıymetli Bir Müessesesi” Cumhuriyet, 25 Nisan 1929, no: 1783; Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 1924 yılında yıllık kongresini akt ettiğinde 600 liralık küçük bir bütçeye sahip olmasına rağmen bütçesinin üzerinde bir hizmet sunarak birçok fakir çocuğun hayatını kurtarmış, onlara eğitim ve iş imkanı sağlamıştır. Siyasetten uzak, milletin desteği ile yaşayan bir halk müessesesidir. Bkz. Sabiha Zekeriya, “Türkiye’nin En Demokratik Cemiyeti”, Resimli Ay, X, Teşrinisani, 1340-1924, s. 29-31.

¹²⁶ SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s.131.

* **Türk/Osmanlı Teavün Cemiyeti**, Amerika’ya giden Türkler ve Müslümanlar tarafından kurulan New York’ ta The Ottoman Welfare Association yani Osmanlı Teavün Cemiyeti adıyla kurulur ve Amerika’da çeşitli şehirlerde şubeler açar ve Birlik adında bir gazete yayınlar. SERTEL, Roman Gibi, s. 48-49; Veysi AKIN, Bir Devrim Cemiyet Adamı Doktor Fuad Umay, Ankara, 2000. s. 83 Cemiyetin başkanı Sabiha Hanımdır. Dr. Fuad Bey, savaşın sonucunda yurttan sayıları yüz binleri aşan şehit çocuklarına yardım etmek için çalışan Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne yardım sağlamak amacıyla, Amerika’daki Müslüman ve Türklerin desteğini aldığı bir dönemde öncelikle Türk Teavün cemiyeti ile irtibat kurar. Türk Teavün Cemiyeti ile olan bu yazışmalar neticesinde şehit yetimleri için yardım sağlanması konusunda çalışmalar başlatılır ve 1923 yılı öncesinde New York, Detroit gibi yerlerde toplantılar düzenlenir ve önemli miktarlarda yardımlar toplanarak Ankara’ya gönderilir. Yardımların devamlılığı için meselelere vakıf bir yetkilinin Amerika’ya ziyarette bulunması yararlı görüldüğünden, Dr. Fuad Bey, Türk Teavün Cemiyeti tarafından Amerika’ya davet edilir. Dr. Fuad Bey, burada çeşitli toplantılara katılır, inceleme gezilerinde bulunur. Amerika’daki Müslüman ve Türklerden Türkiye’ye gönderilen yardımlar bu tarihten itibaren sürekli hale getirilir ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Gurbüz Türk Çocuğu adlı mecmuasının her sayısında detaylı olarak yer alır. SERTEL, Roman Gibi, s.55-56; Dr. Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika’da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341, s.14-15.

** **Türk Maarif Cemiyeti**; 31 Aralık 1928 tarihinde Ankara’da kuruldu. Kuruluşundan sonra birçok ilde talebe yurtları açan Türk Maarif Cemiyeti, nizamnamesinin ikinci maddesinde; “*memleket dahilinde ve haricinde bulunan irfan merkezlerinde Türk talebesine mahsus yurtlar tesis, idame ve himaye etmek, yüksek tahsilini ikmale maddi imkan bulamayan zeki ve çalışkan talebeye tahsillerini bitirmek için tayin edilecek şartlar dahilinde muavenette bulunmak, Türk çocuklarını ecnebi*

Yukarıda ismini saydığımız cemiyet ve müesseseler arasında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile yakın ilgisi olan ve üzerinde durulması gereken bir cemiyet de Bugünkü ismi Yardım Sevenler Derneği olan, Himaye-i Etfal Yoksul Kadına Yardım Cemiyetidir.

Himaye-i Etfal Yoksul Kadına Yardım Cemiyeti, 29 Ocak 1928 tarihinde düzenlenen Himaye-i Etfal Cemiyeti toplantısında, Dr. Fuad (Umay) Bey'in, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonunda gerek evlatlarını gerekse eşlerini kaybeden, maddi manevi yoksulluk içine düşen kadınlarımızın da korunması gerektiğine ve ona el uzatacak kuruma ihtiyaç olduğuna dair görüşü benimsenir.¹²⁹ Bu görüş doğrultusunda "Himaye-i Etfal Yoksul Kadına Yardım Cemiyeti" kurulmasına karar verilir. Cemiyet 19 Şubat 1928 yılında kurulur ve ilk toplantısını da aynı tarihte yapar. Derneğin kuruluşuna ilişkin, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey'in Ankara'daki kadınlara, "maddeten ve manen durumu iyi olmayan kadınlara yardım" amacıyla yaptığı bir toplantıda; anaya yapılan yardımın çocuğa da yansıtacağı ve böyle bir amacın ancak kadınların görev alacakları bir yardım derneğinin kurulmasıyla gerçekleştirilebileceği inancı dile getirilir. Bu toplantıda, Başbakan İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe (İnönü) Fahri Başkanlığa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın eşi Fitnat (Çakmak) "Başkanlığa" getirilirler. Celal

mekteplere müracaattan vareste kılacak mektepler vücuda getirmek." olduğunu belirterek, çocuk himayesinde üstlendiği rolü ortaya koyar. Türk Maarif Cemiyeti, Cemiyetin Kuruluşundan İtibaren Beş Senelik Faaliyet Raporu, 1928-1933, Ankara, 1933, s. 5-6; Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 11.

* Halkevleri 1930'lu yıllarda devletçi bir anlayışın ürünü olarak kurulan Halk Evleri, Cemiyet ile yakın ilişkilerde bulunarak ortak çalışmalar yapmaktadır. Yine Cemiyet çocuk haftasıyla ilgili konferans, tiyatro gibi aktivitelerini şubeleri aracılığı ile halk evlerinde gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da kendi himayesinde çocuk bakım yurtları da kurarak çocuk himayesinde rol üstlendiği bilinir. Heyet-i İdare Karar Defteri, (2 Haziran 1932), Numara.8.; Halk evleri, çocuklar için şubeler çocuk okuma odaları açar, talebe yurdu ve sinema hizmeti verir. Bkz. SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s. 133.; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, On Beşinci ve On Altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, Ankara, 1938, s. 12.; Emine Gürsoy-NAŞGALİ " İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Çocuk Bakım Yurtları-Fotoğraflar" Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, (Editörler: Emine Gürsoy-Naşkali, Aylin Koç), İstanbul, 2003, s.195 (195-206)

¹²⁹ Nüket SARAÇEL, Sosyal Yardım ve Hizmetler Kuruluşlarının Sosyal Politikası ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği Uygulaması, Afyon, 1997, s. 17.

(Bayar)'ın eşi Reşide (Bayar) ile Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanlığı yapan Ahmet (Ağaoğlu)'nun eşi Süreyya Hanım da üyeler arasında yer alırlar. Hakimiyeti Milliye gazetesinin 20 Şubat 1928 tarihli sayısında yer alan ilk toplantıya ilişkin haberde; *“Harp meydanlarında terk ettiklerimizin hasretini çekerken, bize emanet ettikleri kadınların, annelerin ve yavrularının ıstıraplarını kalplerimizde hissediyoruz. Kadın işsizliği ile nineler ve hemşirelerin sefaletiyle, sıhhat ve fikir geriliği ile küçük yavruların bağımsızlığı ile mücadele edeceğiz.”*¹³⁰ İnancı yer almaktadır.

Türkiye Himaye-i Etfal Yoksul Kadına Yardım Cemiyeti'nin tüzüğünde yer alan çalışmaları şunlardır.

- Kadınlar için iş evleri kurulması,
- Kütüphaneler ve dersaneler açılması,
- Kadınların parasız muayenelerinin temini ve işe yerleştirilmesi, doğumlarının yaptırılması için ebe temini,
- Çalışan annelerin çocuklarına yuvada bakılması

Başlangıçta Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ayrı bir şubesi olarak düşünülen cemiyet, cemiyetler kanununun tek bir cins üzerine cemiyet kurulmasının yasak etmesi üzerine Cemiyet adını, 28 ocak 1938 tarihinde Yardım Sevenler Cemiyeti'ne çevirir.¹³¹ Dr. Fuad Bey, uzun yıllar cemiyetin idare heyetinde çalışır.¹³² Gönüllü hastabakıcılık ve gönüllü muhabere kursları düzenleyen Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 1930'lu yıllardan itibaren ilk burslu öğrenci statüsünü de oluşturmayı başarır.¹³³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin umumi kongre raporlarında; cemiyetin üç sene içinde fakir anneleri himaye ettiği, genç kızlara iş edindirmek amacıyla iş evleri açtığı ve 1930 yılında teşkilatını genişleterek beş ilde şube açabildiği görülür.¹³⁴ Yardım Sevenler Derneği'nin çocuklara yönelik sosyal

¹³⁰ <http://www.yardimsevenler.org.tr>

¹³¹ <http://www.yardimsevenler.org.tr/tarih.htm>

¹³² U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.27

¹³³ <http://www.yardimsevenler.org.tr/tarih.htm>

¹³⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 11.

faaliyetleri arasında konser, eŖya piyangosu, balo, yemek ve geziler düzenlemesi de sayılabilir.¹³⁵

¹³⁵ SARAÇEL, Sosyal Yardım ve Hizmetler Kuruluşlarının..., s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞ VE
TEŞKİLATLANMASI

I- HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU

A- İSTANBUL'DA HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında şehit ve kimsesiz çocukların himayesine yönelik yapılan çalışmalar, 1917 yılına kadar "Himaye-i Etfal Cemiyeti" anlayışının kapsam ve niteliği yönünden farklılıklar göstermektedir. 1917 yılına kadar devletin kurduğu bazı kurumlar ve yardım sever insanların desteklediği gönüllü çalışmalar, etkili bir organizasyon ve yapılanmadan uzak olmakla birlikte uzun ve yıkıcı savaş yılları içindeki bir toplumun artan ihtiyacına cevap verecek kadar gelişmiş bir nitelikte de değildir. Uzun süren savaşın getirdiği olumsuzluklarla birlikte savaşın hâlâ devam etmesi, mevcut yetim ve kimsiz çocukların sayısını iyice arttırdığından, onların himayesinde daha etkili ve programlı bir çalışmanın yapılmasını da elzemleştirir. Bu anlamda mevcut çocuk sorununa cemiyet anlayışıyla yaklaşarak, ülkenin savaş yetimlerini himaye etme yolundaki ilk gayret, I. Dünya Savaşının son yıllarında 1917 Martında görülür. Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar için düşünülen Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin, ilk olarak 1908 yılında Kırklareli'nde kurulduğu belirtilmekte¹ ise de; 1909 Cemiyetler Kanuna uygun olarak kurulan ilk cemiyet, 1917 tarihli İstanbul merkezli Himaye-i Etfal Cemiyeti'dir.*

Çocukları korumak amacıyla daha örgütlü bir teşkilat kurulması yolunda, 6 Mart 337/1917 yılında Galatasaray Yurdu'nda toplanan ve yirmi kişilik ilk Hey'et-i Merkeziyeyi (Merkez Heyeti) kuran cemiyet, kısa zamanda Hükümetten gerekli

¹ "Çocuk Sarayı Parlak Merasimle Açıldı", Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.24; Hasan ALBAYRAK, "Himaye-i Etfal Cemiyetii" Tarih ve Toplum, 52, Nisan 1988, s. 32.

* Himaye-i Etfâl Cemiyeti, mevcut 1909 Cemiyetler Kanunu'na göre kurulur. 1909 Cemiyetler kanunu göre; Cemiyet, kar amacı güdülmeyen oluşturulan bir örgütlenme olup, cemiyet kurulmadan önce izin alınması gerekmemekle birlikte kuruluşun hemen sonrasında, cemiyetin adını, amacını ve yönetim merkezini, idari görev alacakların isim ve adreslerinin yer aldığı bir beyanname ve cemiyetin nizamname-i esasisi Dahiliye Nezaretine verilecekti. Cemiyetin nizamnamesinde, idarecilerinde veya ikametgahında oluşacak her hangi bir değişiklik hemen hükümete bildirilecekti. Bkz. DÜSTUR, I, (Tertip II) İstanbul, 1329, s.604 ; Cemiyetler Kanunu, Numru: 3 Ağustos 1325/1909, s. 1-2.

çalışma iznini alarak faaliyetlerine başlar.² Cemiyetin seçilen Heyet-i Merkeziyesi şu üyelerden oluşur: Reis: İsmail Canbulat Bey; Reis-i sani: Muhtar Bey, Katib-i Umumi: Celal Derviş Bey, Muhasebeci: Osman Tevfik Bey, Muhasebeci: Kemal Derviş Bey, Aza: Adnan Bey, Aza: Servet Efendi, Aza: Nesim Mezalyah Efendi, Aza: Haralambadi Efendi, Aza: Doktor Rasim Ferid Bey, Aza: Mustafa Reşat Bey, Aza: Ahmet Emin Bey. Bu arada Hükümetten gerekli izinin alınmasıyla; Cavid Bey, Ahmet Hakkı Bey, Orfanidis Efendi, Arif Bey, Doktor Ömer Fuad Paşa, Emanuel Karasu Efendi, Mustafa Asım Bey ve Michael Noradinkyan Efendi'ler de kurucular grubuna katılırlar.³

Cemiyetin başkanları ve merkez heyeti geçen yıllar içinde yenilenir. Cemiyetin ilk başkanı İsmail Canbulat Bey'in Nisan 1917 tarihinde Stockholm Elçiliği'ne tayin edilmesinde sonra cemiyetin reisi 1 Mayıs 1333/1917 tarihinde Maliye Nazırı Cavid Bey, Birinci Reis Vekaletine Muhtar Bey, İkinci Reis Vekaletine Servet Bey, Katib-i Umumiliğe; Asım Bey, Muhasebeciliğe Osman Tevfik Bey seçilir.⁴ Cemiyetin 1917-1923 yılları arasındaki başkanları sırayla; İsmail Canbulat, Cavid Bey ve Dr. Besim Ömer Paşa'dır.⁵

Çalışmalarına hemen başlayan Cemiyet, altmış yedi maddelik "Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamnâme-i Esasisi"⁶ ve otuz altı maddelik "Cemiyetin İstanbul Şubeleri Teşkilat ve Vazifesine Dair Talimatname"⁷yi yayımlar. Oluşturulan kurucular kurulu ilk toplantısını 1 Mayıs 1333/1917 tarihinde yapar. Şurayı Devlet'in kararı yani devletin onayını 335947/458 numaralı tezkire ile ve 11 Ağustos 1917 tarihinde alan cemiyet, "*menafii-i umumiyye hadim*" (kamuya yararlı cemiyet) sayılması için gerekli statüyü

² Himaye-i Etfal Cemiyetii, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi ve 1338 Senesindeki Faaliyeti Hakkında 1339 Senesinde İn'ikât Eden Meclis-i Umûmi'ye Takdim Edilen Umûmi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1339, s. 1.

³ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi...s. 48-49.

⁴ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide.... s. 6.

⁵ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 49.

⁶ Himaye-i Etfal Cemiyetii Umumiyesi Nizamnâme-i Esasîsi, İstanbul, 1333.

⁷ Himaye-i Etfal Cemiyetii Umûmiyesi İstanbul Şu'beleri'nin Teşkilat ve Vezâifine Dair Ta'limatnâmedir, İstanbul, 1333.

resmen kazanır.⁸ I. Dünya Savaşı'nın son yıllarına gelindiğinde, faaliyetlerine hız veren Cemiyet, 1918 yılında doksan bir maddelik oldukça kapsamlı "Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çocuk Misafirhânesi Talimatnamesi"⁹ni hazırlar. 19 Haziran 1333/1917'de Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bünyesinde "Hanımlar Heyeti" kurulur ve heyet-i merkeziyece "Hanımlar Heyeti Talimatnamesi" hazırlanarak 24 Şubat 1334/1918 tarihinde kabul edilir.¹⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hanımlar Heyetini; Subhiye Hanım, Madam Kartali, Suad Reşad Hanım, Mebruke Hanım, Esma Habib Hanım, Naile Hamdi Hanım, Hadiye Selim Sırrı Hanım, Leyla Hanım, Kamuran Hanım, Madam Panceyiri, Madam Mazelyah, Madam Vogliyeri, Feriha Muhtar Hanım ve Azize İsmail Hakkı Hanımlar oluşturmaktadırlar.

Yeni kurulmuş olmasına rağmen Cemiyet, 1917 yılı süresince on bir şube açar. Bu şubeler Kırkkilise, Samsun, İzmit, Konya, İstanbul (Üsküdar, Beyoğlu, Haliç, Kadıköy, Makriköy, Yeniköy Şubeleri)¹¹ olmakla birlikte cemiyetin 1917 yılı içinde Kırkkilise'ye bağlı Babaeski, Üsküp, Mustafa Paşa, Pınarhisar ve Vize kazalarında¹² şubeleri olup, 1918 yılında ise Musul ve Erzurum'da şubeler açar.¹³ Himaye-i Etfal Cemiyeti, nizamnamesinde amaç ve görevlerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyar. Nizamnameye göre; cemiyetin himaye edeceği çocukları için belirlediği yaş limiti, sıfır-on üçtür. Cemiyet; kimsesiz ve yetim olmasa bile, anne babaları tarafından da olsa

⁸ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide.... s. 6; Himaye-i Etfal Cemiyeti; 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 2. ayrıca İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin, 17 Ocak 1921 yılında "*Himaye-i Etfal Cemiyeti, umumiyesinin menafii umumiyeye hadim cemiyetler meyanına ithali hakkında irade-i seniye*" şurayı devletçe uygun görüldüğü ve bu buyruğun icrasına Dahiliye Nazırı memur kılındığı görülür. Sicilli Kavanin, XVI, 17 Kanun-i sani 1337, s. 909 (No. 2626) Neşri: 22 Kanun-i sani 337, Takvim-i Vekayi, no: 4065, DÜSTUR, XII, (Tertip II), s. 376.

⁹ Himaye-i Etfal Cemiyetii Çocuk Misafirhanesi Talimatnamesi, İstanbul, 1334.

¹⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... s 2.

¹¹ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... , s. 8.

¹² Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide.... s.8.

¹³ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 28 Şubat 1335 Tarihinde İnikad Edilecek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Uzere Heyet-i Merkeziyece 23 Şubat 1335 Tarihinde Kabul Edilmiş Olan 1334 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1335. s. 5.

çocuklara işkence edilmemesi, okullarda sıhhi şartların iyi olması, hasta çocuklar için gerekli kurumların kurulması, çocukların kötü alışkanlıklardan korunması için gerekli düzenlemelerin yapılarak bazı önlemlerin alınması, fakir anne ve çocuklara çeşitli yardımlarda bulunulması, gibi esasları geniş bir şekilde ele alarak, sağlıklı, eğitilmiş ve bilinçli bir kuşak yetiştirilmesini hedefler.¹⁴ İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin, savaş yıllarında ve sonrasında ülkedeki olumsuz koşullar ve zorluklara rağmen yaptığı çalışmalarla öksüz ve yetim çocukların barınması, beslenmesi, sağlığı ve eğitimi konusunda başarılı faaliyetlerde bulunduğu, yayınladığı nizamname, talimatname ve düzenli tutulan raporlardan* anlaşılmalıdır.

Savaş yıllarında olduğu gibi Mondros Mütarekesi'nden sonra da kimsesiz çocukların sahipliği ve koruyuculuğu konusunda gayretle çalışan cemiyet, bu çocukların yaşatılması ve hayata hazırlanması konusunda ülkenin mevcut şartlarında başarılı çalışmalarda bulunur. Cemiyet kurulduğu ilk yılın sonunda hazırladığı umumi raporda; "*Birbirini takip eden iki büyük harbin yetim ve bakes bıraktığı biçare yavruları açlıktan ve bakımsızlıktan sokak ortasında bırakması*"¹⁵ gerçeğini vurgular. Cemiyetin faaliyet gösterdiği yıllarda ülkenin yıkıma uğramış durumu göz önüne alındığında Cemiyet'in, büyük zorluklarla mücadele ettiği anlaşılır. Takdir edileceği üzere Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulduğu ve faaliyet gösterdiği yıllarda Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve sıhhi durumu incelendiğinde vahim bir manzara ile karşılaşılır. Uzun süren savaşlar, Osmanlı'nın geleneksel yapısını büyük ölçüde çökertir ve mevcut tüm dengeleri alt üst eder. Osmanlı Devleti, bir tarım ülkesi olmasına karşın, o yıllarda temel besin maddelerinin bulunmasında bile sıkıntılar yaşar. Savaşın ilk aylarında temel ihtiyaç maddelerinden ekmek dışında şeker, tuz ve gaza da narh konulur; Hey'et-i Mahsûsa-ı Ticâriyye, İstanbul halkına buğday, şeker, bulgur, zeytin gibi diğer temel

¹⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1333.

* Cemiyetler Kanunu'nun on sekizinci maddesinde; cemiyet idari işlemleri ve hesaplarının inceleneme izni Zabıta Nazırı'nın veya vilayetlerdeki en büyük mülki amirin iznine dahilinde görülmüş, (DÜSTUR, I, (Tertip II) İstanbul, 1329, s.604 ; "Cemiyetler Kanunu, 3 Ağustos 1325/1909,s. 5." 20 Aralık 1923 deki düzenleme ile her türlü cemiyetin idari işlemlerini ve hesaplarını denetleme işinin hükümet tarafından yapılacağı hükmüne yer verilmiştir. DÜSTUR, V (Tertip III), İstanbul, 1931, s. 503, "3 Ağustos 1325 Tarihli Cemiyetler kanununun 18. maddesine Müzeyyel Kanun" Kanun no: 387.

¹⁵ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide.... s.4.

tüketim maddelerini de sağlamaya çalışır. İâşe-i Umum Müdürlüğü, toplumsal içerikli bir dizi önleme başvurur; yoksulların yalnız ekmek tükettiği gerçeğini göz önünde bulundurarak fakir halka daha fazla ekmek verilmesini öngörür ve fakirler için aşevleri açılır. 1918 yılında İâşe Nezâreti, ordunun, yoksul halkın ve devlet memurlarının iâşesi için gerekli besin maddelerini ve diğer temel tüketim maddelerini sağlayacak düzenlemeler yapmak ve fiyat artışlarını önlemek, ayrıca kamu yararına hizmet gördükleri bakanlıkça onaylanan kurum ve derneklerin ihtiyaçlarını da karşılamak için çalışır.¹⁶

Savaş yıllarında İstanbul, servet ve sefaleti birlikte yaşar. Savaş enflasyonunun neden olduğu spekülâtif girişimler geleneksel Osmanlı gelir bölüşümünü çarpıttığından kısa sürede zengin bir sınıf doğarken, diğer yandan da toplumun geniş bir kesimi yoksulluğa itilir. Savaşın yol açtığı insan kaybı ve maddi yıkımla birlikte gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikler geleneksel Osmanlı toplumsal yapısını da bozar.¹⁷ I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal durumundaki olumsuzluklar, sağlık hizmetleri alanında yaşanan sıkıntıları bariz bir şekilde arttırır. Balkan Savaşları'ndan sonra da devam eden savaşlarda, salgın hastalıklar (çiçek, sıtma, verem, trahom, lekeli humma, tifüs v.b) halk sağlığını kötü şekilde etkiler.

Savaş ve Mütareke yıllarında ülkenin toplumsal dokusunun köklü dönüşümlere uğramasına göçlerin de etkisi olur. Örneğin, savaş ve işgal koşulları nedeniyle hareketli bir nüfusa sahip olan İstanbul, akın eden yüz binlerce göçmen, işgal kuvvetlerinin varlığı, eğlenceye düşkünlüğün giderek artması, toplumsal ahlâkın çöküntüye uğraması ile yoksulluk ve sefalet yuvasına dönüşür. Bu arada eskiden birkaç mahalleye sıkışıp kalan fuhuş ortamı çoğalır, hatta Müslüman kesime de sirayet eder, İslam "içtimai terbiyesi" yaralanır. Savaş sırasında ailelerin erkeklerinin cepheye gönderilmesi, sefalet, yoksulluk, açlık, kimsesizlik aile normlarını zorlar ve bunlar da aile bağlarını gevşetir.¹⁸ Bu dönemde özellikle bakımsız ve sahipsiz çok sayıda çocuğun durumu, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun her yerinde kanayan bir yara durumundadır. Böyle bir dönemde sahipsiz çocuklar ise sokaklarda sefaletin pençesinde kıvranarak

¹⁶ Zafer TOPRAK, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul," Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, II, İstanbul, 1994, s. 240-241.

¹⁷ TOPRAK, "Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul," s. 242.

¹⁸ Zafer TOPRAK, "Fuhuş" Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III, İstanbul, 1994, s.343

ölümü beklemekle birlikte, sayıları çok olan bu çocuklara sahip çıkılması ve onların kötü yollara düşmesinin önlenmesi ve sağlıklarının korunması daha da önemli bir sorun haline gelir.¹⁹ Her yönüyle sıkıntılı bir dönemin yaşandığı bir ortamda faaliyet gösteren Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin, çocukları barındırma ve onlara iyi bir gelecek hazırlama konusunda hayli zor bir görev üstlendiği açıktır. Cemiyet; “Dört yıl süren ve memleketin iktisadi kaynaklarını tüketen umumi harb sırasında”²⁰ faaliyet gösterirken birçok kurum, cemiyet ve şahıslardan da destek görür. Azaların aidatı ve yardımsever halkın yardımlarının yanında; Osmanlı İttihad ve Terakki, Müdafaa-i Milliye Vekaleti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslamiyesi ve Asker Annelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyetlerinden destekler sağlanır.²¹ Hatta Papa'dan ve Amerikalı ve Avusturyalı tüccarlardan da önemli miktarlarda maddi destek alınır.²² Ne var ki bunlarda yeterli gelmez.

Cemiyet, savaşın bütün olumsuz koşulları içinde yaptığı 10 Haziran 1917 tarihli toplantısında; harp mıntıklarından hükümetçe toplanarak getirilmiş harbiye mekteplerinde bulunan birçok kimsesiz, şehit yavrularını koruma altına almaya karar verir. Harbiye nezareti ile yapılan görüşmeler neticesinde cemiyete Hükümetçe bir miktar tahsisat ayrılır ve bu çocukların himayesi Himâye-i Etfâl Cemiyetine verilir. Hem bu çocukları hem de bundan sonra gelecek olan çocukları iskân edip yerleştirmek için 27 Kasım 1917'de Firuz Ağa'da bir çocuk misafirhanesi* açılır.²³ Bu çocuk misafirhanesi birkaç ay içinde yüzden fazla çocuğu sefalet hayatından kurtarır. Cemiyet'in Firuz Ağa'daki çocuk misafirhanesi, 8 Ekim 1917 tarihinden itibaren başladığı çalışmasının neticesinde, 1917 Aralık ayı sonlarında yani üç ay gibi kısa bir

¹⁹ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkeziyece 16 Şubat 1334 tarihinde Kabul Edilmiş Olan 1333 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1334, s.12

²⁰ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide.... s.11.

²¹ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide.... s.11.

²² Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide.... s.9-10.

*18 Mart 1919 yılında tasarruf ve düzen yönünden kuruluşun merkezi bu misafirhane binasına taşınmıştır.

²³ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden.... s. 4

sürede elli biçare çocuğu bünyesine dahil ederek onları sefaletten kurtarır.²⁴ 1918 yılında misafirhanedeki çocuk sayısı ise 216'ya ulaşır.²⁵

Biçare vatan evladını korumak ve onları hayata hazırlamak amacıyla faaliyet gösteren Himâye-i Etfâl Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'nın çetin yıllarında hayata geçirdiği Çocuk Misafirhanesi için 1918 yılında oldukça kapsamlı bir de talimatname hazırlar. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul'daki idare merkezine doğrudan doğruya bağlı bulunan Çocuk Misafirhanesi'nin, Çocuk Misafirhanesi Talimatname'si²⁶ doksan bir maddelik olup sekiz fasıla ayrılmaktadır.²⁷ Açıldığından itibaren misafirhane devamlı ve aktif çalışır, bu çalışmaları neticesinde 1917-1922 yılları arasında misafirhaneye 2.027 çocuk kabul edilir.²⁸ Bir yandan kimsesiz çocukları korumak bir yandan bütün çocukların bu millet için en iyi şartlar içinde, ilim ve tekniğin bütün imkânlarını zorlayarak en mükemmel şekilde yetişmelerini sağlamayı amaç edinen Himâye-i Etfâl Cemiyeti için çocuk, milletin istikbalidir. Bu ilke ile muhacirler arasındaki yetim çocuklara da yardım edilir. Örneğin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımıyla toplanan çocuklardan on beş çocuk misafirhaneye alınır, aynı zamanda Muhacirin Umum Müdürlüğü ile temasta bulunularak misafirhaneye birçok muhacirin evladı kabul edilerek muhacirin perişan halde olanlarının çocuklarına imkanlar ölçüsünde yardım edilir.²⁹

²⁴ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide.... s. 12 (Bu çocuklardan 45 Müslim, 4 Hıristiyan ve 1 Musevi olup bunların 11'i kız idi.) bkz. Makbule SARIKAYA "Savaş Yıllarında Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar" Atatürk Dergisi, III, Ocak 2003, s. 196.

²⁵ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 28 Şubat 1335 Tarihinde İnikad Edilecek Meclis-İ Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-İ Merkeziyece 23 Şubat 1335 Tarihinde Kabul Edilmiş Olan 1334 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor Ve Bilanço, İstanbul, 1335. s.3.

²⁶ Himaye-i Etfal Cemiyetii Çocuk Misafirhanesi Talimatnâmesi, s. 2

²⁷ SARIKAYA " Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Çocuk Misafirhanesi ve Çocuklar" s. 196.

²⁸ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Tarihçesi... s. 5

²⁹ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... s.22. 1920'li yıllarda Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki Hilal-i Ahmer heyetleri tarafından çok sayıda çocuk sokaktan toplanarak onlara yardım edilir. AKGÜN-ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, I, s.255-256.

Yine Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çocuklar için vücuda getirdiği Kalender Ziraat Yurdunda; çocuklara, sebzeçilik, çiçekçilik, bağcılık eğitimi verilmekle birlikte, çocukların açık havada sıhhat kazanmasına da yardımcı olunur. Burada kabiliyeti olan büyük yaştaki çocukları, ziraat alanında hazırlamak için, onlara nazari ve ameli bilgiler verilir. Cemiyet bu yurdu, Türk Çalıştırma Derneği'nin bu kurumu cemiyete devretmesine yönelik 7 Eylül 1338/1922 tarihinde bir mukavelenameyi akd ederek³⁰ alır ve cemiyet tarafından bazı tamiratlar yapılarak eğitim için hazırlar. Cemiyet, Kalender Ziraat Yurdunda tatbik olunacak genel mesai programına ilişkin dört maddelik esasları da belirler.³¹ Ve 1924 yılında arıcılık ve tavukçuluk mektepleriyle Kalender Ziraat Yurdu daha da genişletilir.³² Bikes ve yetim çocuklar, bu şekilde sıhhi bir ortamda toprağa ısındırılarak ve ziraat eğitiminden geçirilerek meslek sahibi olabilmektedirler. Sanatoryum gibi de hizmet veren bu müessesedeki büyüyen çocuklar ticaret ve sanat evlerine yerleştirildiği gibi şehir yatı mekteplerine de yerleştirilmektedirler.³³

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından, İzmir ve İstanbul'un işgalinden sonra faaliyetlerine güçte olsa devam eden Cemiyet, kuruluşundan itibaren tanıtım ve neşriyata özellikle önem verir. Buradaki amaç, cemiyetin tanıtımı ve cemiyete yardım toplanmasını sağlamak olduğu gibi; hedeflere ulaşılması yönünde halkın aydınlatılması ve çocuk konusuna dikkatlerin çekilmesi ve bilinç uyandırılabilmesidir. Cemiyet 1917 yılına ait faaliyet raporunda, Çocuk bakımı ve bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere özellikle çocukları ilgilendiren konularda konferanslar düzenlediklerini ve kitaplar neşrettiklerini belirtir.³⁴ Öte yandan Cemiyet, açtığı dispanser, süthane, çocuk barakaları ve polikliniklerle halka ücretsiz sağlık hizmeti ve çocuk bakımı eğitimleri verir. Ayrıca 1918 yılı için de çocuğu ve anasını koruyan müesseseler açma gayretinde

³⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... s. 36.

³¹ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 36-37.

³² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad Eden Kongrede Kıraat ve Kabul edilen 1339 Kanunisani İbtidasından 1340 Nisan Nihayetine Kadar On Beş Aylık Mahsus Umumi Rapor Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre Mukarreratı, İstanbul, 1340, s. 7.

³³ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 116.

³⁴ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide.... s.17.

olduğunu bildirerek, ırzahaneler, atölyeler, bakımevleri, oyun alanları ve ıslahhaneler açma planından söz eder.³⁵ Bu amaçlara ulaşma yolunda çalışan cemiyet Kadıköy, Makriköy ve Üsküdar'da birer muayenehane açarak fakir ailelerin evlatlarına yardım ulaştırır.³⁶ Çocuk Baraka'larında çocukların muayenesi yapılmakla birlikte annelere ve gebelere sıhhi bilgiler verilerek çocuk ve sağlığı konusunda eğitimleri sağlanır.³⁷ Sağlıklı bir nesil için sütün önemli olduğunu bilen Cemiyet, 1919 yılı içinde bir süthane tesisini planlar.³⁸ Bununla birlikte, yardım sağlamak ve cemiyeti tanıtmak için çay ziyafetleri, yaz eğlenceleri ve çocuklar arasında sıhhat ve zarafet yarışmaları düzenlenir.³⁹ 1921 ve 1922 yıllarında (12 Haziran 337/1921 ve 10 Kanun-i sani 338/1922) düzenlenen iki müsamere ile önemli hasılat elde eden cemiyet, milli ticaretin güçlendirilmesine destek düşüncesiyle Türk Pazarı düzenlenmesine girişir.⁴⁰

Cemiyet, faaliyetlerini sadece yurtiçiyle sınırlı tutmaz, Avrupa'daki Himaye-i Etfal Cemiyetleri ile ilişki kurar. 25 Şubat 1920 tarihli "Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi" kongresine katılır. Bu kongreye Zühdü Bey temsilci olarak katılır. 3 Ekim 1920 tarihinde Cenevre'deki merkez tarafından tanınan "Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi Türk Komitesi" için seçilen heyetin içerisinde; Orfanidis Efendi, Dr. Rasim Ferid, Dr. Nureddin Bey, Dr. Akil Muhtar, Hasan Tahsin, Dr. Hikmet ve Haydar Beyler yer alır.⁴¹ Yurt dışındaki çalışmalarını yakından takip eden Cemiyet, 1921 yılında açılan Beynelmilel Salib-i Ahmer Konferansı'na Cemiyetin reisi Dr. Besim Ömer Paşa ile Dr. Akil Muhtar Bey'i seçer. Seçilen bu iki kişi, konferansı

³⁵ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide.... s.20.

³⁶ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 28 Şubat 1335 Tarihinde İnikad Edilecek Meclis-i Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-İ Merkeziyece 23 Şubat 1335 Tarihinde Kabul Edilmiş Olan 1334 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor Ve Bilanço, İstanbul, 1335. s.3.

³⁷ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 28 Şubat 1335 Tarihinde İnikad Edilecek Meclis-i Umumide....s.3.

³⁸ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 28 Şubat 1335 Tarihinde İnikad Edilecek Meclis-İ Umumides.5.

³⁹ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... s. 41-42.

⁴⁰ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 5 Mart 1338 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-İ Umumide Kıraat Edilmek Üzere Heyet-i Merkeziyenin 12 Şubat 1338 Tarihinde İctimaında Kabul Edilmiş Olan 1337 Sene-i Maliyesine Mahsus Senelik Umumi Rapor ve Bilanço, İstanbul, 1338. s.4-7.

⁴¹ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 9.

müteakiben toplanan Etfale Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiye Kongresi'ne gerek cemiyet adına gerekse Osmanlı komitesi adına katılarak çocukların o günkü vaziyetlerini izah ederler.⁴²

Kurulan diğer cemiyetlerde olduğu gibi bu cemiyet de, yaptıkları işlemlere ve harcamalarına dair, her zaman denetime açık nitelikte yazılı dokümanlar hazırlamak durumunda olduğundan çalışmalarına dair her sene sonunda faaliyet raporları ve yıl sonu bilançoları yayımlar. İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti de Ankara'ya bağlı bir şube olmadan önce 1917 tarihinden itibaren rapor ve bilançolarını düzenli olarak hazırlar. Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağlanmadan önce 1338/1922 yılına ait mesai programını da tespit edip, 1922 yılındaki programını özetleyen Cemiyet, 1339/1923 yılı için de yeni bir program belirler. 1923 yılından sonra Ankara'da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşen ve cemiyetin İstanbul merkezi haline geldikten sonra da faaliyetlerine ilişkin umumi rapor ve bilançolarını düzenli olarak yayımlayan şube, kapsamlı faaliyetlerine devam eder. Merkeze bağlı bir şube olarak 6 Haziran 1340/1924 tarihinde Dr. Besim Ömer Paşa başkanlığında Cemiyetin Firuz Ağa'daki Misafirhanesinde yaptığı meclisi-i umumi kongresinde on beş aylık (Ocak 1923 –Nisan 1924) çalışmalarını detaylı olarak anlatmaktadır.⁴³ 1923 yılına ilişkin hazırlanan bir mesai programında, on beş maddede yapılması planlanan işler anlatılır.⁴⁴ 1923 yılına ilişkin bütçe de tasdik edilir.⁴⁵ Cemiyet, altı yıl boyunca yaptıklarını şu şekilde özetler: *“Her işte ilmi ve tecrübeyi rehber ittihaz etmiş, çocukları ölüm ve sefaletten kurtarmaya çalışmış, misafirhanesi çocuklar için korumacı bir kurum haline getirilmiş, hayatlarını kurtarabildiği yavrucukların terbiyesine itina edilmiş, onların bedeni, fikri ve ahlaki mürebbisi olunmuş, birçok çocuk evlatlık verilmiş, İzmir evlad-ı muhacirinden bir kısmına ücretli tahsil sağlanmış veya okullara yerleştirilerek yardım edilmiş, yetenekli olanlar fabrika ve sanat evlerine yerleştirilmiş,*

⁴² Himaye-i Etfal Cemiyeti, 5 Mart 1338 Tarihinde İnikad Edecek Meclis-i Umumide ...s.4.

⁴³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad eden Kongrede Kıraat..., s. 1-7.

⁴⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s.43-44.

⁴⁵ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 45.

Kalender Ziraat Yurdu'nda çocuklar istihdam edilmiş, mümkün olan yerlerde şubeler açılmış, etfal muayenehaneleri vücuda getirilmiş, süt damlaları için hazırlık yapılmış, Harbzede Memleketlerin Çocuklarına Muavenet Beynelmilel Heyet-i İttihadiyesi ile ilişki kurulmuş ve Heyet-i İttihadiyenin İstanbul'da Türk Komitesi kurulmuş, Kıbrıs, Mısır ve Hindistan gibi ülkelerden yardım sağlanmıştır.”⁴⁶

B- HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN, TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN ŞUBESİ HALİNE GELMESİ

Bilindiği gibi İstanbul'un işgali, Ankara'da Milli bir hükümetin kurulması ve İstiklal harbinin devam ettiği sıradaki gelişmeler neticesinde Ankara ile İstanbul arasındaki bağlar zayıflar, posta ve telgraf haberleşmesine sansür konulur. Böylece İstanbul ile her türlü resmi ilişkiler kesilir. İstanbul Hükümeti, 16 Mart 1920 tarihinden itibaren gayrimeşru addedilerek yaptığı işlemler hükümsüz sayılır.⁴⁷

Ankara'da Hükümetin kurulmasından sonra, İstanbul'daki cemiyet, önceden tasarlandığı gibi itilafsız bir şekilde, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile görüşmeye başlar.⁴⁸ “İzmir ve İstanbul'un işgali üzerine hayatına kast edildiğini hissederek hak ve istiklalini can pahasına müdafaa azmiyle kıyam eden (ayağa kalkan) büyük ve mukaddes Anadolu'nun ulvi mücahedesini esnasında birçok evlad-ı şühedayı korumak için Ankara'da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin teşekkül edildiğini...”⁴⁹ öğrendiğinde memnuniyet duyan İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin nizamname-i esasisinin hemen hemen aynı olmasından ve bazı üyelerinin de kurulan cemiyette yer almalarından gurur duyduğunu belirtir. Himaye-i Etfal Cemiyeti, “...harice karşı Türkiye etfali için yaptığımız müracaatlarda umum şehid yavruları namına hareket ederek Türklük ve Müslümanlığa karşı gösterilen şefkat ve muaveneti tahrike dalalet hususunda da kendimizi hak ve vazife sahibi

⁴⁶ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 31.

⁴⁷ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.198.

⁴⁸ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi.. s 25.

⁴⁹ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi...s 25.

*bildik...*⁵⁰ düşüncesiyle ve cemiyetlerin nizamnamelerde belirtilen gaye ve mesaideki benzerliğine rağmen, iki merkezliliğin İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti için bazı karışıklıklar ve tereddütler yarattığını kabul eder. Cemiyet, bu durumu İstanbul'un Ankara Hükümetine iltihakından daha önceki tarihlerde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bildirir.⁵¹

26 Teşrin-i evvel (Ekim) 1338/1922 tarihinde İstanbul'un Ankara Hükümeti'ne biatı konusunda görevlendirilen ve Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olan Refet Paşa İstanbul'da Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bir ziyarette bulunur. Bu ziyareti sırasında Refet Paşa'ya, Cemiyetin reisi Dr. Besim Ömer Paşa her iki cemiyetin de ortak amaçları hedeflediğini belirterek çalışmalar hakkında açıklama yapar ve benzer faaliyetlerde bulunan cemiyetleri "iki hemşire cemiyet" olarak değerlendirir. Refet Paşa da cevabi konuşmasında buna benzer bir vurguyu yaparak; "*aynı ruhtan mülhem alarak kurulan İstanbul ve Ankara'daki müesseselerin iki hemşire-i şefkat olduğunu ve büyük hemşire olarak İstanbul Merkezinin müşahede edildiğini, cemiyetlerin tevhid-i mesai yolundaki teşebbüsatını bütün kuvvet ve bütün kalbiyle kolaylaştırmayı vaat buyurduğunu*"⁵² dile getirerek o da aynı düşüncede olduğunu ifade eder.

İki cemiyet arasındaki resmi görüşmeler ve ziyaretler devam eder. Bu amaçla İstanbul'da Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni ziyaret edenlerden biri de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti katib-i umumisi Dr. Fuad Bey'dir.* 18 Teşrin-i Nisani (Kasım) 1338/1922 tarihinde İstanbul'a gelir ve Cemiyetin reisi Dr. Besim Ömer Paşa ile görüşür. Dr. Fuad Bey, Himaye-i Etfal için Anadolu'da gerçekleştirilen teşebbüslerden bahseder, yetimlere yardım konusunda birlikte çalışmanın her iki cemiyet için yararlı olacağı ve hariçten gelen yardımlar konusunda karışıklık yaşanmasının engellenmesi için bir merkeze ihtiyaç olduğunu belirtir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin birlikte

⁵⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... s. 25.

⁵¹ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi...s. 26-27.

⁵² Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... s. 28-29.

*Dr. Fuad Bey, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağlı 20 Eylül 1333/1917 tarihinde açılan Kırklareli subesinin reisi olup, o tarihlerde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nde Katib-i Umumi görevindedir.

çalışmasının iyi sonuçlar vereceğine olan inanç ve düşüncesine rağmen İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti, Ankara'daki merkezin faaliyetlerini takdir ettiklerini, buna karşın kendilerinin hem kalabalık nüfuslu bir hilafet şehri olmasından, hem uluslararası kuruluşlarla diyaloglarının mevcudiyetinden, hem de altı yıl içinde başarılı ve gayretli çalışmalarından dolayı basit bir şube veya basit bir vilayet merkezi olarak görülmemesi isteklerini, 25 Kanun-i evvel (Aralık) 1338/1922 tarihli mektupla Ankara'ya bildirir.⁵³ Anlaşıldığına göre İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti, Ankara'da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bir şubesi olarak, merkez olma özelliğini kaybetmemek için iki cemiyet arasında sorun olabilecek konulara bazı çözümler sunma girişimindedir. Bu yüzden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin altı yıl içinde yaptıklarının özetlendiği mektupta; İstanbul'daki cemiyet tarafından; bir yandan Anadolu'daki savaş sürerken, diğer yandan da zaferin büyük bir ümitle beklendiği bir dönemde hizmete devam ettikleri belirtilir. Buna müteakip, iki heyetin ortak çalışmalarına ilişkin yedi maddelik bir dizi ortak tedbir sıralanır. Bu hususlar genel hatlarıyla; Ankara ve İstanbul'daki heyetler tarafından tevhid ve teşrik-i mesai kararının ilanı, hariçten gelecek yardımı, cemiyetlerin birbirine bildirerek makbuz düzenlenmesinin sağlanması, heyetlerin ortak icraat ve teşkilatına uygun olarak programlarının birleştirilmesi, İstanbul'un nüfus ve istisnai mevkiinden dolayı buradaki teşkilatın gelişmesinin sağlanması, nizamname esasına uygun ortak bir kongre toplanmasıdır.⁵⁴ İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin isteklerini içeren mektuba Dr. Fuad Bey'in 13 Ocak 1339/1923 tarihli cevabında; aynı gaye ve emel ile teşekkül etmiş cemiyetin isteklerini bildiren mektubun, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin heyeti merkeziyesinin son toplantısında okunduğu ve merkez olarak tanınmasından memnunluk duyulduğu belirtilerek, diğer hususlar hakkında karar vermenin ancak kongrenin toplanması ve konuları görüşmesi ile mümkün olacağı bildirilir.⁵⁵

⁵³ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 30.

⁵⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi... s. 31-32.

⁵⁵ Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s. 32.

İstanbul'daki Cemiyetin bu mektuplarına benzer birkaç mektubu daha Ankara'ya, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne gönderilir. Mektuplarda Ankara'daki Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti merkez olarak tanınmakta, ortak çalışmalarda bulunması yararlı görülmekte ve İstanbul'daki cemiyetin durumunun özellikli olması istenilmektedir.⁵⁶ Bütün bu görüşmelerden ve mektuplaşmalardan sonra cemiyetin, 1923 yılına kadar Ankara'daki Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşmediği, cemiyetin 1922 yılında hazırladığı raporda 1923 yılına ait bir programın olmasının da bunu ispatladığı görülse de, cemiyetin 1924 yılında yayınladığı umumi raporundan iki cemiyetin 1923 öncesi birleştiği anlaşılır. Cemiyetin ocak 1923 tarihinden itibaren başlayarak on beş aylık faaliyetlerini anlattığı umumi raporunda "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi" başlığını kullanması, bu birleşmenin Ocak 1923 yılından önce olduğunu ortaya koyar.⁵⁷ Yine, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi olarak ilk meclis-i umumi kongresini Dr. Besim Ömer Paşa başkanlığında 6 Haziran 1340/1924 tarihinde toplayan cemiyet,⁵⁸ 1923 yılında birleşme olduğunu, son heyeti umumi toplantısını yaptıkları 1923 yılından sonra artık Ankara'da akt edilen Umumi Kongre'nin kabul ettiği yeni nizamname-i esasiye tabi olduklarını ve bu nizamnamede belirtilen şekilde bir vilayet merkezi olarak teşkilat ve müesseseleri ile devamlarının sağlandığını⁵⁹ belirtir. Bu da Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1917-1923 yılları arasında İstanbul merkezli faaliyette bulunduğunu; 1923 tarihinden sonra Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul Vilayet merkezi şubesi olarak görev yaptığını ve artık Türkiye'de sadece tek bir Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin var olduğunu göstermektedir.

İstanbul'da 1917 yılında kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin savaş sırasında ve savaştan sonra ülkenin birçok yerinin işgal altında bulunmasından dolayı yeterince yayılamadığı ve zamanla zayıflayan faaliyetlerini güçlendirmek için Ankara'ya

⁵⁶ Himaye-i Etfal Cemiyetii, 6 Mart 1333 Senesinde Teşekkül Eden Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Tarihçesi..., s.34-35.

⁵⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad Eden Kongrede Kıraat..., s.1.

⁵⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad Eden Kongrede Kıraat..., s.3.

⁵⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad Eden Kongrede Kıraat..., s.3.

bağlandı⁶⁰ düşünölmekle birlikte; Büyük Millet Meclisi'nin teşkilatlanmasından sonraki yıllarda bir çok cemiyet, Ankara'ya bağlanarak; yeniden teşkilatlandırılmaktadır.⁶¹ Böylece Milli Mücadele yıllarındaki dönemde öksüz ve yetim çocuklar ile ilgilenilmeye devam edilir ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin yeni kurulduğu ve modern yeni devletin inşa edildiği bu dönemde, Ankara'da 30 Haziran 1921 yılında Ankara Himâye-i Etfal Cemiyeti yeniden yapılandırılır.⁶²

II- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE TEŞKİLATLANMASI

A- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU

Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet olarak kamusal yükümlölüğe sahip olduğunun bir göstergesi olan⁶³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bu günkü ismi Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu olup; sosyal konulara dair alanlarda birçok ilklerle Türkiye'de Sosyal hizmet anlayış ve uygulamalarına önemli katkılarda bulunur. Her ne kadar Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1917'den itibaren İstanbul'da faaliyet gösterdiyse de; Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılmasından sonra modern sosyal hizmetleri, devlet hizmetlerinin bir parçası addetmiştir. Aynı zamanda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, bütün kurumlarıyla yeniden teşkilatlanan Türkiye Devleti'nin Sosyal hizmetler alanındaki hedef ve faaliyetlerini ifade etmesi yönüyle de ortaya koyarak; devletin sosyal hizmet anlayış ve uygulamalarını⁶⁴ hayata geçirebilmeyi amaçlamaktadır.

⁶⁰ Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, 1937, İstanbul, s. 6; "Çocuk Sarayı Parlak Merasimle Açıldı", Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.24.

⁶¹ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1336- 23 Eylül 1337, s.2.

⁶² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s. 3 Cemiyet, 1931 yılında Himaye-i Etfal'in onuncu yıldönümünü kutlarken, Cemiyetin Ankara'da ikinci kuruluşunun onuncu yıl dönümünün kutlandığını belirtir. Bkz. Gürbüz Türk Çocuğu, LIX, Ağustos 1931, s. 1.

⁶³ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 111

⁶⁴ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s.1 Sosyal devlet: 1924, 1961, 1982 Anayasalarına bakıldığında; 1961 Anayasasının iki dünya savaşı sonrasında, kimsesiz, yetim çocukların ve parçalanmış ailelerin artışı nedeni ile uluslararası bildirgelerinde etkisi ile aile ve çocuk politikalarının temellerini oluşturan hükümler konulan en ileri Anayasal düzenlemedir. 1961 Anayasası, 35. maddesi devleti, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri almak ve bunun için kurumlar kurmakla sorumlu kılmıştır. Çocuğun çalışma yaşamında korunması, ilköğretimin kız ve erkek tüm

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti/Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, 30 Haziran 1921 yılında kurulur.* “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi” hazırlayarak, İcra Vekilleri Heyetince yapılan 26 11. 337 (1921) tarihli toplantı neticesinde, cemiyetin toplumun menfaatine hizmet eden bir nitelikte olduğuna karar verilir. 26 Kasım 1921 tarihinde ise “*Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, menafii umumiyyeye hadim cemiyetler meyanında ithali kanunen... İcra Vekilleri Heyetince...*” uygun görülerek onaylanır.⁶⁵

çocuklara zorunlu olması, eğitimin parasız olması, yoksul öğrencilere burslar verilerek okutulmalarının sağlanması gibi "sosyal adalet" ve "sosyal devlet" kavramlarını yaşama geçiren hükümleri içermiştir.

* Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 30 Haziran 1921 de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak Ankara’da faaliyetine başlamış, 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını almış, 1937 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla kamu yararına çalışan bir dernek statüsünü kazanmıştır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun yönetim ve denetimi, 1981 yılında, Milli Güvenlik Konseyi’nin 51 sayılı kararı gereğince, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verilmiş ve dernek statüsünde faaliyet sürdürmüştür. Nihayet Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 24 Mayıs 1983 tarihli ve 2828 sayılı Kanun ile kurulmuş, karma bütçeli ve tüzel kişilikli bir kamu kuruluşudur. Bkz. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, kanun no: 2828, Resmi Gazete, 27 Mayıs 1983, Sayı: 18059; DÜSTUR, XXII (Tertip V), s. 355; Başlangıçta, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 24 Ocak 1989 tarihli ve 356 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereği, 18 Mart 1989 tarihinden bu yana Başbakanlık bağlı kuruluşu olarak faaliyet göstermekte olup başbakanın atadığı bir devlet bakanı tarafından dir. Bu konudaki düzenlemeler 14 Mart 1991 tarihli ve 3703 sayılı Kanun hazırlanmış. 2828 sayılı SHÇEK kanununda, 6 Haziran 1997 tarihli ve 23011 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 30 Mayıs 1997 tarihli 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kanuna yeni hükümler eklenmiştir. Bkz.ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme s. 63.

⁶⁵ 26 Teşrinisani /Kasım 337/1921 tarihli Kararname’de bu tasdik şu şekilde belirtilir: “...Ankara merkezinde teşekkül eden Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince tasdiki hakkında cemiyet-i mezkure riyaseti tarafından mu’ta takrir ile sebk eden iş’ar üzerine Dahiliye Vekaletinden mevrud ve işbu cemiyetin Menafii-i umumiyyeye hadim cemiyetler meyanına idhali kanunen nizamnamesinin şurayı Devletçe tedkik ve tasdike vabeste olup halbuki elyevm Şurayı Devlet teşkilatı mevcut olmadığından iktizasın icra Vekilleri Heyetince Emniyeti Umumiye Müdürriyeti 5595/28095 numaralı tezkire İcra Vekilleri Heyetinin 26.Kasım 337 tarihli içtimaında kıraat olunarak Ankara’da teşekkülü bildirilen nizamname-i esasisi merbut Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin menafii umumiye hadim cemiyetler adadından olduğu anlaşılmasına mebni tasdiki mevcudiyeti karargir olmuştur.” bkz: B.C.A. Fon kodu: 030. 13. 01. 02 Kutu: 33 Doya No:1. Evrak No:2, Kararname no: 1223, (Tarih, 26 Teşrin-i sani/Kasım 337/1921)

Fakat dikkat edilmesi gereken bir nokta ise, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ismi ile ilgili bazı farklı kullanımlardır. 30 Haziran 337/1921 tarihinde Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk adının "Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti" olduğu Cemiyetin 30 Haziran 1337 tarihli nizamnamesinin kapağında anlaşılmaktadır.⁶⁶ Aynı zamanda Cemiyetin "Ankara" başlıklı ismi kullandığı pul, makbuz ve belgelerinde de görülmektedir.⁶⁷ Ne var ki, 1923 yılı ocak ayına ait heyet-i idare defterinde "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti" ismini kullanan Cemiyet, bu tarihten sonraki rapor ve kayıtlarında bu ismi sıklıkla kullanır. Yapılan incelemeler sonucunda belirtmek gerekir ki; Cemiyet'in, isim konusunda; "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti" ve "Himaye-i Etfal Cemiyeti" veya "Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti" isimlerini kullandığı, buna çok da dikkat etmediği görülür. Yine aynı şekilde dönemin süreli yayınlarında Cemiyetin ismi çeşitli şekillerde kullanılır. Örneğin, cemiyetin kurulduğunun ilk duyurulduğu zamanlara ilişkin kaynaklarından biri olan 1 Temmuz 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de de cemiyetin ismi "Himaye-i Etfal Cemiyeti" olarak belirtilmektedir.⁶⁸ Bunlara benzer birkaç örnek de aynı şekilde 1923-1924 tarihli Cumhuriyet gazetesinde görülmektedir.⁶⁹ Hatta 1927-1928 yılında Cemiyet tarafından yayınlanan önemli bir süreli yayın olan Gürbüz Türk Çocuğu'nda da bazen "Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti" bazen "Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti" bazen de "Himaye-i Etfal Cemiyeti" ismi kullanılır. Nihayet Cemiyet, 1935 tarihinden itibaren Çocuk "Esirgeme Kurumu" adını kullanır.⁷⁰

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulduğu ilk zamanlardan itibaren bütün faaliyetlerini nizamname ve tüzükler çerçevesinde sürdürür. Cemiyet, zaman içinde değişen koşullara göre tüzüğünde yenilemeler ve değişiklikler yapar. Cemiyetin 1921 tarihli Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'nde yer alan diğer

⁶⁶ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337, Ankara, s.1.

⁶⁷ EK: IV, V.

⁶⁸ Hakimiyet-i Milliye, "Himaye-i Etfal", 1 Temmuz 1921, no: 224, s. 1; Hakimiyet-i Milliye, "Çocukları Himaye" 8 Temmuz 1921, no: 229, s. 1; B.C.A. Fon kodu: 30.18.01. Kutu: 6. Doya No: 41, Evrak No:9, (Tarih: 21.12.337/1921)

⁶⁹ Cumhuriyet; 30 Haziran 1924, s.2, no.55, *Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti* olarak geçen isim; Cumhuriyet, 29 Temmuz 1924, s. 1, no.84, *Himaye-i Etfal Cemiyeti* olarak geçmektedir.

⁷⁰ Milliyet, 5 Aralık 1934.

Gürbüz Türk Çocuğu, CV, Eylül 1935; Gürbüz Türk Çocuğu, CIV, Ağustos 1935.

esaslardaki gibi, teşkilata dair esaslar, çok büyük ölçüde 1917 tarihli Himaye-i Etfal Cemiyeti (İstanbul) nizamnamesine benzer nitelikte iken; daha sonraki yıllarda hazırlanan yeni bir nizamname ile bazı değişikliklere uğratılır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulur kurulmaz, 30 Haziran 337/1921 tarihli altmış sekiz maddelik “Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi” başlıklı nizamnamesini hazırlar. Cemiyetin bu ilk nizamnamesi sonraki nizamnamelerden farklıdır. Şöyle ki; 1921 tarihli bu nizamnamenin ilk üç maddesi ve son eklenen 68.maddesi haricinde diğer maddeleriyle; 1917 yılında İstanbul merkezli kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin “Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi” başlıklı nizamnamenin hemen hemen aynısıdır.⁷¹ Ancak Ankara’da kurulan bu cemiyetin “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti” adıyla yayınladığı en eski tarihli nizamname-i esasi olan 1925 tarihli bu nizamname, bundan sonra yayınlanacakların büyük ölçüde başlangıcıdır. Öyleki Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin ilk nizamnamesi 1917 tarihli Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Nizamnamesine benzerken daha sonra yayınlanan nizamnameler bu ilk nizamnamelerden farklıdır. Zira sonraki tarihte yayınlanan ve genellikle cemiyetin yıllık umumi kongrelerinde tadilen tanzim edilen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne ait 1925, 1927, 1930 ve 1935 nizamnameleri çok ufak tefek eklentilerle birbirlerine benzer bir devamlılık gösterir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kurucuları; İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi Raûf Bey, Kozan Mebusu Fevzi Paşa, İstanbul Mebusu Doktor Adnan Bey, Bolu Mebusu Doktor Fuad Bey, İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey, Tüccardan Erzurumlu Nafiz Bey, Bayezid Mebusu Doktor Refik Bey, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey, Saruhan Mebusu Necati Bey, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey ile Heyet-i Merkeziye

⁷¹ Bkz. Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi, 333, İstanbul; Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337. Hem 1917 hem de 1921 tarihli nizamnamelerin kapaklarında kullanılan üstü başı perişan çocuğun sokakta iki büklüm halde verilen tasviri bile benzer iken bu iki nizamname arasında bazı farklarda bulunmaktadır. Şöyleki; Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Nizamname-i Esasisi’nde başta Atatürk olmak üzere her sayfada birer tane olmak üzere cemiyetin 20 kurucusunun fotoğraflarına yer verilmiş; nizamnamelerin ilk maddelerinde cemiyetin isim ve amaçlarına dair kısımlarında değişiklikler yapılmış; cemiyetlerin kullandıkları amblemlerde değişikliklere yer verilmiştir.

azaları; Niğde Mebusu Vehbi Bey, Edirne Mebusu Faik Bey, Edirne Mebusu Şeref Bey, Eskişehir Mebusu Eyyüp Sabri Bey, Vasıf Bey, Aydın Mebusu Hoca Esad Efendi, Ertuğrul Mebusu (Bilecik) Hamdi Bey, Canik Mebusu Emin Bey, İzmir Mebusu Enver Bey.⁷² 21 kişilik ilk kurucuların, on ikisi “Cemiyetin Müessileri” ve dokuzu “Heyet-i Merkeziye Azaları” olmak üzere iki kısma ayrılır.

Cemiyetin Heyet-i merkeziyesi Haziran ayındaki ilk toplantısında nizamname-i esasisi gereğince reisini seçer. Cemiyetin reisliğine İstanbul Mebusu Muhtar Bey, Katib-i Umumiliğine Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey, Muhasipliğe ise Niğde Mebusu Vehbi Bey seçilir.⁷³ Cemiyet kurulurken, cemiyetin Katib-i Umumi olan Dr. Fuad Bey, 1924-1950 arasında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetinin başkanlığını yapacaktır.

B- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN AMAÇLARI

30 Haziran 1921 tarihli Karar Defteri'nin ilk sayfasındaki yazıda; “*I. Dünya Savaşı ve onu izleyen bir sürü çetin ve acılarla dolu savaşların, ülkemizde doğurduğu yıkımlardan olmak üzere, şehit çocukları ile bakım ve korunması millete kalan diğer sıkıntılara ve felaketlere uğramış çocukların, milletçe korunması ve yedirilip içirilmesi ve öteki felaket görmüş çocuklar ve bütün memleket çocuklarının hayatlarının korunması, maneviyatlarının güçlendirilmesi, her birinin hayatla savaşmaya yatkın ve ülkeye faydası olabilecek düzeyde eğitilmesinin sağlanması, araştırılması ve hazırlanması ve geleceğimizin temeli olan, bu günkü ülke çocuklarının bütün şefkatli bir gözle gözetilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi için..*”⁷⁴ şeklinde belirtilerek, Cemiyetin niye kurulduğu ve neleri hedeflediği ortaya koyulmaktadır.

“Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi” başlığını taşıyan, altmış sekiz maddelik ve 30 Haziran 337/1921 tarihli ilk nizamname-i esasisi'nin birinci maddesini “merkezi Ankara’da olmak üzere Himaye-i Etfal Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir” bilgisini, Cemiyet maksadını açıklayan ikinci ve üçüncü maddeler şu şekilde takip eder:

⁷² Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337. (Her sayfada bir müessisin fotoğraf ve ismi yer almaktadır.) cemiyetin Heyet-i Merkeziyesini 18 kişi olarak belirten Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Rauf ve Vasıf beylerin adı yer almamakta, Matbuat müdürü umumisi Hüseyin Ragıp beyin ismine yer verilmektedir. Hakimiyet-i Milliye, “Himaye-i Etfal”, 1 Temmuz 1921, no: 224, s. 1.

⁷³ Hakimiyet-i Milliye, “Himaye-i Etfal”, 1 Temmuz 1921, no: 224, s. 1.

⁷⁴ Heyet-i İdare Karar Defteri, s. 1.

“Madde 2- Cemiyet evvela şehit çocuklarıyla, saniyen harp malullerinin ve harp felaketzedelerinin çocuklarıyla iştigal eder.”

*“Madde 3- Cemiyet, bunun haricinde alelumum etfalin himayesine ait hususat ile meşgul olur.”*⁷⁵ Denildikten sonra çocuk ve onu ilgilendiren birçok konuda cemiyetin ne gibi işlerle meşgul olacağına dair birçok alt maddelere yer verilir. Buna göre cemiyetin meşgul olacağı işler ve dikkat edeceği esaslar arasında;

- çocuklara eziyet edilmemesi,
- çocuklara ebeveynleri de dahil olduğu halde kimse tarafından bedeni ve ruhi gelişmesini engelleyecek tarzda hizmetler gösterilmemesi,
- çocukların bedeni gelişmesinin ve sağlıklı büyümelerinin korunmasını sağlayan şartlara dikkat edilmesi,
- okullarda çocuklara özen ve şefkat gösterilen bir ortamın sağlanması, okul binalarının ve derslerin çocuğu yıpratıcı ve onun sağlığını bozacak derecede olmaması, çocuğun sağlığı konusunda okullardaki maddi ve manevi durum ile ilgilenilmesi ve çocukların okullarında yerleşme, gıda, aydınlatma, ısınma ve beden terbiyesi yönünden gelişimlerini olumlu yönde etkileyecek imkanların temin edilmesi,
- çocukların aralıklarla muayene edilerek ailelerine bilgilendirmelerde bulunulması için dispanserler açılması; süt ve ilaç verilmesinin sağlanması ve hıfzısıhhat konusunda halkın bilgilendirilmesi için risaleler yayınlanması,
- çocuklu ailelerin yaşadıkları ortamın sıhhi imkanlarının incelenerek ihtiyacı olanlara bu konuda yardım sağlanması,
- veremli çocuklar için hastaneler ve sanatoryumlar kurulması,
- fakir hasta çocukların tedavilerinin temini,
- ihtiyacı olan çocuklara tebdil-i hava imkanının sağlanması,
- fakir okul çocuklarının tatil zamanında kırlara ve yazlık tatil yerlerine gönderilmesinin temini,
- çocukların tütün ve alkol kullanmasının engellenmesi,
- çocukların kendini fena ve ahlaksız yetiştirecek ortamdan –ailesi de dahil- alınarak uygun muhite naklinin sağlanması,

⁷⁵ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337,s.3-4.

- çocukların meyhane ve ahlak sağlığını bozabilecek yerlere, uygunsuz sinema ve tiyatrolara girmelerinin engellenmesi,
- çocukların fuhuş ve ahlaksızlığa sevk, teşvik ve sürüklenmesinin yasaklanması,
- ahlak sağlığını bozabilecek kitapların okunmasının engellenmesi,
- serseri ve yuvasız sokaklarda kalan çocukların toplatılarak uygun yerlerde iskan edileceği misafirhaneler kurulmasının sağlanması, ıslahhaneye ihtiyaç duyan çocuklar için ıslahhaneler kurulması,
- çocuk ticaretinin ve çocukların dilenciliklerinin yasaklanması,
- hizmetçi, besleme ve evlatlıkların suiistimallerinin engellenmesi, aileler nezdinde bakılan çocukların durumlarının teftişi,
- iş yapabilecek yaştaki çocuklara iş temini,
- Himaye-i etfale dair bir kütüphane kurulması,
- Cemiyet tarafından, kanuni hükümlerin yerine getirilerek çocukların hak ve hukuklarının korunmasının sağlanması,
- Yabancı ülkelerdeki himaye-i etfal teşkilatlarıyla ilişkiler kurulmasına gayret edilmesi,
- Bedeni ve akli yönlerden özürlü çocuklar için eğitim ve sıhhi hizmet verecek uygun yerlerin temini,
- Çocuklara sağlıklı oyun alanları sunulabilmesi,
- Cemiyetin maksadını anlatan ve bilgilendirmeye sağlayacak neşriyatın yapılması⁷⁶ yer almaktadır.

Cemiyetin yukarıda belirtilen amaçlarının tamamında, çocuklara ve annelerine yardımın amaçlandığı hatta çocukların bakımı konusunda ailelere bir takım katkılarda bulunmayı ve destek olmayı da amaçladığı görülür. Bu kapsamda Cemiyetin Nizamname-i esasinin dördüncü maddesinde; “sokağa bırakılmış, ebeveyni tarafından iyi bakılamayan çocuklar için irzahaneler açılmasına gayret edileceği; kız çocuklarına ücretsiz el ve ev işi öğretecek yerlerinin kurulmasına yardım edileceği; okul yaşına gelen çocukların mecburi eğitime yardımcı olacak faaliyetlerde bulunulacağı; fakir çocuklara okullarda sıcak yemek verilmesinin temin edileceği; çalışan çocuklar için bir

⁷⁶ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337,s. 4-9.

tasarruf sandığı tesis edileceği; himaye-i etfalın gayesini ortaya koyacak tarzda neşriyatlar yapılacağı; gebelikte, doğumda ve doğumdan sonra annelere gerekli bilgilerin ve desteğin verileceği; çalışan kadınların çocuklarına gündüzleri bakmak üzere bakım evleri tesis edileceği...”⁷⁷ belirtilir.

1921 tarihli Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin nizamname-i esasisinde belirtilen “Cemiyet evvela şehit çocuklarıyla, saniyen harp malullerinin ve harp felaketzedelerinin çocuklarıyla iştigal eder.” ve “Cemiyet, bunun haricinde alelumum etfalın himayesine ait hususat ile meşgul olur.”⁷⁸ Esaslarının, 1925 yılında ve sonraki tarihlerde yayınlanan diğer nizamnamelerinde de “şehitlerin ve harp felaketine uğrayanların çocuklarını himaye ve terbiye amacıyla yapılan bağışlara dayanarak belirtilen görevleri yerine getirmekle uğraşır”⁷⁹ şeklinde benzer ifadelere dönüştürülerek, Cemiyetin bütün yurt çocuklarının himayesine ait hususlarla ilgilendiği⁸⁰ ortaya konulur.

Cemiyet, yukarıda belirtilen amaçlarını gerçekleştirebilmek için ise; 1927, 1930, 1935 tarihli nizamnamelere temel teşkil eden 1925 tarihli nizamnamede üç başlık altında topladığı; neşriyat, tetkikat, murakabe (bakma, gözetme) esaslarını belirtilen yayın, inceleme ve bakım hizmetlerini gerçekleştirmek için bazı görevleri* yerine getirmeye gayret etmeyi benimser.

⁷⁷ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337,s. 9-10.

⁷⁸ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337, s.3-4; Hakimiyet-i Milliye, “Himaye-i Etfal”, 1 Temmuz 1921, no: 224, s. 1. Cemiyet'in , “*bikes ve bivaye kalan evladı şüheda ve sair eytamın Türkiye cemiyetine yararlı bir insan olacak şekilde yetiştirilmesine ilişkin amacı, Cemiyetin menafı umumiyeye hadim cemiyet kabul edildiğine dair belgede de belirtilmektedir...*” B.C.A. Fon kodu: 030. 13. 01. 02 Kutu: 33 Doya No:1. Evrak No:2, Kararname no: 1223, (tarih, 26 Teşrinisani/Kasım 337/1921)

⁷⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 925-341, s.5; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1927, s. 5; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1930, s. 5.

⁸⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 10.

* Cemiyetin anne ve çocuğa yönelik kapsamlı bu görevleri 1925 tarihli Nizamnamenin 2.maddesinde şu şekilde;

- Çocuk dispanserleri kurmak,
- Misafirhaneler ve yetim yuvaları kurmak,
- Muakkam süt dağıtma yerleri oluşturmak,

Kurulduktan üç ay sonra Cemiyet, 1 Ekim 1921 yılında ilk iş olarak; yurdun bütünlüğünü, milletin egemenliğini sağlamak için cephede savaşanların çocuklarına ve analarına kucak açar. Bu şekilde kurtuluş savaşına ordu safında da katılarak, Türk askerinin yavrusunu korumakta başarı ve gayretini göstermiş olur.⁸¹ İstiklal savaşı sırasında şehit olmak üzere olan bir babanın köyde kalan yavrusu için endişelendiği bir sırada yanındakiler ona bütün Türk yetimlerine sahip çıkan ve yardım eden Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden söz ederek onu rahatlattıkları bir anıdan⁸² da anlaşılacağı gibi kurtuluş savaşı yıllarında da cemiyet cephedeki askere güven verir niteliktedir. Şehit evlatlarını himaye eden Himaye-i Etfal Cemiyeti, cephelerden ve cephe gerisinden vatanın yetimlerini topladığını ve bütün imkanlarını onlara seferber ettiğini birçok belge de ifade etmektedir.⁸³ Öyle ki Cemiyet, on yıl içinde himayesindeki bu çocuklardan yirmi bin kadarını evlatlık verirken, geriye kalan bir kısmını sanat

-
- Fakir ve hasta çocukların tedavilerine yardım,
 - Fakir çocuklara gıda ve malzeme vermek suretiyle yardım,
 - Fakir okul çocuklarına gıda ve kırtasiye malzemesi vermek suretiyle yardım,
 - Ücretsiz veya iaşesi (geçindirilme) ücreti cemiyet tarafından karşılanmak üzere çocukların aileler nezdine verilerek bunların durumlarının kontrol edilmesi sağlamak,
 - İş görecek yaş ve yapıda olan çocuklara iş bulunması,
 - Çocukların dairelerde ve muhakemelerde hukuklarının korunmasını sağlamak ve velisiz ve vasisiz çocukların kanuni temsilciliğini almak ve kanun dairesinde çocukların hak ve menfaatlerinin korunmasını üstlenmek,
 - Çocuklara ait kütüphaneler kurmak,
 - Çocuklar için örnek çalışma yerleri kurmak,
 - Doğumlarda müracaat edenlere yardım,
 - Çocuklara ait adli, tıbbi, terbiyevi birçok hususta müracaat edeceklere, bilgi verilmesi,
 - Çocukları sağlıklı bir tarzda eğlendirmek için oyun meydanları ve oyun bahçeleri oluşturulması,
 - Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin amaçlarını gerçekleştirmek için evliliklerde yaş, bünye,

mizaç gibi özelliklerin denk olması lüzumunu anlatan neşriyat yayını yapmak idi. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s.4-5.

⁸¹ Çocuk Esirgeme Kurumunun ilk 25 Yılı, s.4 (Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1935 tarihinde adını Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirmiş (Milliyet, 5 Aralık 1934) ve Bakanlar Kurulu'nun 26/11/1937 gün ve 1223 numaralı kararı ile Kurum kamu yarına çalışan dernek olarak kabul edilmiştir.)

⁸² Ahmet Ekrem "Erkinlik Savaşının Öksüzleri"Çocuk, IV, Nisan 1936, s. 14-15.

⁸³ B.C.A. Fon kodu: 030.18.01. Kutu: 06. Doya No: 41 Evrak No:09. (tarih: 21.12.337)

müesseselerinde çırak, bir kısmını da okullara öğrenci olarak gönderir.⁸⁴ Böylece Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in de dediği gibi; “*Büyük milletimizin ve aziz yurdumuzun her ikbalini yarın evlerimizin bu günkü başlıca saadetini teşkil eden Türk çocuklarının itina ve kudretlerine bırakacağımızı düşündükçe onların iyi, kuvvetli ve kabiliyetli yetişmesi için yapılan her teşebbüsü en derin minnet ve hürmetle alkışlamamak kabil midir? Bu itibarla çalışmasını çocuk mevhumuna ve ehemmiyetine memleketimizde silinmez ve sönmez bir alaka uyandırmaya vakfeden muhterem Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti...*”⁸⁵ çalışmalarını sürdürür.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, asıl amacı olan çocukları koruma ve yaşatma çarelerini temin eylemek için, ilk faaliyetleri arasında süt çocuklarına mahsus, Hacımusa mahallesinde büyük bir ev kiralayarak bir Çocuk Bakımevi, yani bir çocuk yuvası açar,⁸⁶ ve faaliyete başlar başlamaz da, yoğun bir taleple karşılaşır. Cumhuriyetin ilk yıllarında şehit çocuklarının (evlad-ı şüheda) sayısının on dört binden fazla olduğu⁸⁷ bir ortamda, Ankara’da yapılandırılan Himaye-i Etfal Cemiyeti ilk iş olarak “...*harp şehitlerinin, harp malullerinin, harp felaketzedelerinin çocuklarının bakımını ve hizmetini üstlenir.*” Cepheden ve cephe gerilerinden toplanıp katile katile Ankara’ya gönderilen kimsesiz çocukların himayesiyle işe başlar. Bunları yaş, tahsil ve kabiliyet derecelerine göre, sanat okullarına, çırak olarak iş yerlerine, yatı mekteplerine yada darüleytamlara gönderir, aileler yanına muvakkaten evlatlık yerleştirir, hatta birçoğunu askeri okullara yerleştirerek şehit yetimlerini, babaları gibi asker yetiştirmeyi başarır.* Hastalarını tedavi ve pek küçük yaşta olanlarını bizzat himaye eder.

⁸⁴ “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 31.

⁸⁵ Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s.5.

⁸⁶ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s.29; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s.6.

⁸⁷ “Himaye Edilen Etfalin Esnanı Hakkında Rapor” Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.184-185.

* Bulunduğu yerde sahipsizliğinden dolayı horlanıp bakımsız kalan bir şehit çocuğunun Ankara’da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne getirilerek himaye edilmesi ve şehit yavrusu olmaktan dolayı duyduğu gururunun anlatıldığı, bu çocuğun sonraki yıllarda Askeri Kuleli Lisesine yerleştirilerek babası gibi asker olacağını belirtildiği anı, aynı zamanda cemiyetin “Şehit yetiminin himayesi” bilincini topluma çok olumlu şekilde benimsettiğinin de bir örneğidir. Bkz. “Küçük Hikaye”, Gürbüz Türk Çocuğu, XII, Eylül 1927. s. 30.

Cemiyet; bu çocukların ve harple sefaletleri artan diğer aile çocuklarının sağlıklarıyla da uğraşır, o zamanki Ankara'nın ve Anadolu'nun olumsuz koşullarında yaşayan çocuklar için sihhi seferberliğe başlar. Ankara'da bir poliklinik açarak, hatta gerekli gördüğü durumlarda evlere doktorlar gönderir. Harp senelerinin imkansızlıkları içinde Himaye-i Etfal Cemiyeti, cephelerden ve cephe gerilerinden toplanıp Ankara'ya gönderilen bu anasız babasız veya anası muhtaç olan çocuklar⁸⁸ için bir melce (sığınacak yer) açarak çocuklar burada himaye edilir. Bu amaçlarla Cemiyet, ilk yıllarda çocuklar için; yirmisi süt çocuğu bebeklerinden oluşan elli yatağın üzerindeki kapasitesiyle Ana kucağı'nı Ankara'da tesis ederek⁸⁹ çeşitli yaşlarda çok sayıda çocuğu himaye eder.

Cemiyetin ilk yıllarında istihdam ettiği çocukların yaş oranları hakkında yaklaşık bir değerlendirme; 1923-1924 yılında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin elli beş şubesinden gelen raporlarda yer alan 3058 çocuğun himaye yaşlarına göre yüzdeleri incelendiğinde yapılabilir. himaye edilen çocukların yaşlarına göre yaklaşık yüzdeler oranları; 0-1 yaş %10; 1-3 yaş %11; 3-5 yaş %13; 5-7 yaş %20; 7-10 yaş %23 ve 1-13 yaş %23'tür.⁹⁰ Verilerden cemiyetin 1-13 yaşındaki çocukların oranlarının birbirine yaklaşık yakınlıkta olduğu, sıfır yaşındaki çocukların bile yüksek bir yüzdeyi ihtiva ettiği; çocukların büyük bir kısmı on yaşın altında olmakla birlikte 5-10 yaş arası yaşlarda himaye edilen çocuk oranı daha yüksek görülür. Bu durum, cemiyetin nizamnamesinde de çocukların korumasına ilişkin; "genel olarak 12 yaşına maddi daha yukarısı için de manevi nitelikte..."⁹¹ olacağı şeklindeki esasla da örtüşür.

Görüldüğü gibi savaş ortamındaki önceliklere önem verilmekle birlikte bütün yurt çocuklarının ihtiyaç duyduğu şekil ve nitelikte himayesi de hedeflenmektedir. Öyle ki önce şehit yetimlerine hizmet veren cemiyet, savaşlar sırasında aile ve akrabasını kaybeden yetimlere daha sonra göçmen, felaketzede ve terkedilmiş çocuklara hizmet verir. Bu çocukları askeri okullara, sanat mekteplerine, yatı okullarına veya ticaret ve ziraat mekteplerine yerleştirerek onlara gelecek de temin etmek için birçok kurum ve

⁸⁸ "Üç Konferans", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.17-18.

⁸⁹ "Himaye-i Etfal Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.17.

⁹⁰ "Himaye Edilen Etfalin Esnamı Hakkında Rapor" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.184.

⁹¹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s. 3

sektör ile yakın ilişkiler kurar.⁹² Belirtilen bu faaliyetleriyle cemiyet, büyük ölçüde cephe gerisinde kalan yetimlere hizmet götürerek, yani şehit çocuklarına sahip çıkarak⁹³ kurtuluş savaşında başarılı bir cephe gerisi hizmeti de verir.

C- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN İDARİ TEŞKİLATLANMASI

Cemiyet XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında birçok ülkede görülen cemiyetleşmelere benzer nitelikte olup devletten tam bağımsız değildir. 1920li yılların Türkiye'sinde hem gönüllü hem de devlete bağlı bir niteliği ile melez bir yapılanmaya sahip olan cemiyetin yönetici, kurcu ve üyeleri devletin çeşitli kurumlarında da görevli kişilerdir. Yani gönüllü bir organizasyon olmakla birlikte limitli de olsa devletin etkisindedir. Hükümete tam olarak ekonomik ve politik olarak bağlanmayan⁹⁴ Cemiyet, çocuk konusunda devletin politikasına büyük destek vererek çocuk davası için çalışır.

Nizamnamenin diğer altmış dört maddesinde ise, hem cemiyetin teşkilatına ilişkin esaslara yer verilir; hem de sekiz fasıl halinde; genel teşkilatlanma, cemiyet üyeliği, genel meclis, merkez heyeti, idare heyeti, encümenler, merkez teşkilatı, vilayet ve şube teşkilatı, cemiyetin maliyesi gibi konular detaylı bir biçimde ele alınır. Bu nizamname doğrultusunda, merkezi Ankara'da bulunan Cemiyetin; merkez umumi kongresi ve merkez umumisi; vilayet kongreleri, merkezleri ve yurt içi ve yurt dışında şubeleri bulunmaktadır. Bu teşkilatlanma ışığında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezi umum reisi, cemiyeti temsil eder.

Umumi kongre; merkez de dahil olmak üzere doğrudan doğruya merkezi umumi ile iletişim içinde bulunan merkezlerden, aza sayısı beş yüze kadar olanlar için birer, beş yüzden fazla olanlar için ikişer ve binden fazla olanlar için üçer olmak üzere seçilen temsilcilerden ve genel merkez üyelerinden oluşur.⁹⁵ Genel kongre, olağan ve olağanüstü olmak üzere iki şekilde toplanır. Genel kongre; her yıl Mart ayı içinde

⁹² Kathryn LİBAL, "The Children's Protection Society; Nationalizing Child Welfare In Early Republican Turkey", New Perspectives on Turkey, Fall XXIII, 2000. s.61.

⁹³ Hakimiyet-i Milliye, "Çocukları Himaye" 8 Temmuz 1921, no: 229, s. 1.

⁹⁴ LİBAL, "The Children's Protection Society; s.57.

⁹⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s.8-9

yapılması planlanmakla birlikte, bazen iki yılda bir yapılmaktadır.* Olağanüstü kongre ise, olağanüstü durumlarda genel merkezin kararı ile yapılır.⁹⁶ Genel kongre, genel merkez reisi tarafından açılır ve kongre görüşmelerini idare etmek üzere bir başkan, bir başkan yardımcısı ve iki katip seçilir. Genel Kongre'nin uğraştığı bazı işler vardır. Bunlar içinde; genel merkez yıllık rapor ile gelecek yıla ait plan ve hesapları düzenleyerek kongreye sunulması; merkezi umumi rapor ve bütçesinin incelenmesi ve sonraki senede yapılacakların değerlendirilmesi için beşer kişilik idari ve bütçe program encümenlerinin seçilmesi ve genel kongre üyeler tarafından sunulan hususlarda görüşmelerde bulunulması gibi konular bulunmaktadır.⁹⁷

Cemiyetin iki yılda bir düzenlediği umumi merkez kongrelerinde; merkez ve şubelere ilişkin bütün işlem ve tasarılar kontrol edilip birtakım kararlara varılır. Merkezi Umumi, genel kongre tarafından bir yada iki yıl için seçilen yirmi bir kişiden oluşur.⁹⁸ Üyeler tekrar seçilebilme hakkına sahiptir. Merkezi umumi, her yıl Umumi Kongrenin bitmesini müteakip yaptığı ilk toplantıda kendi üyeleri arasından bir reis (genel başkan), iki genel başkan vekili, bir katib-i umumi (genel sekreter) ve bir muhasip (muhasibeci) seçer. Bu kişiler genel merkez kurulu idari üyelerini oluşturur.⁹⁹ Heyeti idarenin seçiminde kişilerin belirlenmesine büyük titizlik gösterildiği; Cemiyetin Reisi Dr. Fuad Bey'in Cumhuriyet Halk Fırkası Katibi Umumisine gönderilen, seçilecek kişilerin cemiyetin yararlarına hizmet edecek zihniyet ve yeterlilikte olması isteğini belirten bir yazıdan açıkça anlaşılır.¹⁰⁰ Merkezi Umumi, bütün merkez heyetleri ve kendisine doğrudan doğruya bağlı bütün şubelerin başvuru yeridir. Merkezi umumi, yıllık hesaplar, rapor ve layihalar veya nizamnameye ilişkin düzenlemeler ve gerekli talimatnamelerin çıkarılması işleriyle uğraşır. Merkezi umumi, cemiyetin bütün işleyişini yürütme ve uygulamalarını hazırlama yetkisine sahip olup

* 1925 ve 1927 nizamnamelerinde her yıl denilmesine ve 1930 tarihli nizamnamede genel kongre toplantısı iki yılda bir olarak belirtilmesine rağmen, umumi merkez kongreleri iki yılda bir yapılmaktadır.

⁹⁶ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.9.

⁹⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.10-11.

⁹⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.11.

⁹⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.11.

¹⁰⁰ B.C.A. Fon kodu: 490.01.0. Kutu: 1. Doya No: 2 Evrak No:15, (Tarih. 8.1.1928)

Umumi Kongre'ye karşı sorumlu bir heyettir.¹⁰¹ Masraf ve harcamaları işiyle de Merkezi umumi ilgilenmekte olup, ayda bir kez belli gün ve saatte olağan olarak toplanır. Ancak başkanın veya heyeti idarenin teklifi üzerine olağanüstü toplantı da yapılabilir, erkek veya kadınlardan oluşan heyetler kurabilir.¹⁰² Merkezi umumi cemiyetin yürütme ve bir bakıma denetleme organı olup Merkez-i Umumi Reisi, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne ait her türlü hususta cemiyetin işlerinin idaresinde yetkilidir.¹⁰³ Cemiyetin katib-i umumisi, bütün yazı işleriyle sorumlu olup, muhasip; cemiyetin hesap işleriyle ilgilenerek, kayıt tutmak ve denetim yapmak suretiyle rapor, bütçe layihası ve bilançoların hazırlanmasıyla görevlidir.

Cemiyetin iki yılda bir yapılan umumi kongrelerinde hazırlanan raporlar basılarak yayınlanır.* Bu Mesai Raporlarında genel olarak; umumi merkez heyeti üyelerinin, idare heyeti üyelerinin isimleri, kongre görüşmelerindeki gündem, umumi merkez hesap müfettişinin hesabat teftiş raporu ve illere göre genel kongre murahhaslarının listesi yer almaktadır. Uzun bir iş raporunu, mesai raporu ve bütçeler tamamlamaktadır. Cemiyetin Umumi Kongrelerinde; kongre görüşme gündeminde; kongrenin açılması, kongre müzakerelerini idare için bir reis, bir yardımcı reis ve iki katip seçilir, umumi merkez raporu okunur, hesap müfettişi raporu okunur, umumi merkezin teklifleri sunulur, bütçe encümeni ile idare encümenleri seçilir, encümenlerin rapor ile teklifleri görüşülür, genel merkez heyet-i azası, ihtiyat azası ve murakıplar seçileceği belirtilir.¹⁰⁴

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin iki yılda bir yaptığı Umumi Kongrelerinin ilki; "1340/1924 tarihli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Birinci ve İkinci Seneler Kongresi" adını taşımakta olup daha sonra; 17 Teşrin-i evvel/Ekim 1926 tarihli üçüncü ve dördüncü seneler; 15 Mayıs 1928 yılındaki beşinci ve altıncı seneler; 30 Haziran 1930 tarihli yedinci ve sekizinci seneler; 18 Mayıs 1932 yılındaki dokuzuncu ve

¹⁰¹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.12.

¹⁰² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.13.

¹⁰³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.14.

* Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk yıllarından itibaren yayınladığı raporların ancak 1930 sonrası mevcut olup daha önceki yıllara ait mesai raporları mevcut değildir.

¹⁰⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, Ankara, 1932, s. 1-8.

onuncu Umumi Kongresi; 1934 yılında on birinci ve on ikinci seneler, 13 Haziran 1936 tarihli on üçüncü ve on dördüncü seneler umumi kongreleri toplanır.

Cemiyetin genel merkezince yapılan ve Umumi Kongre olarak belirtilen bu toplantılar sırasında, cemiyete ve faaliyetlerine ilişkin önemli kararlar alınır. Bu kararlar genellikle cemiyetin maddi durumunu ve idaresini ilgilendiren konulardan oluşmakta olup; cemiyete bağlı tesislerin gelir gider durumunun tespitini, cemiyetin yardım, propaganda ve çeşitli etkinliklere ilişkin harcama ve kazançlarına dair durumlarının değerlendirilmesini içerir. Örneğin, 15 Mayıs 1928 tarihinde yapılan altıncı umumi kongresinde cemiyet, bütün merkez ve şubelerinin gelirlerinin %10'nun genel merkez emrine verilmesine karar verir.¹⁰⁵ Yine bu genel kongrelerde; görevlilerin tayin ve atamaları, uluslararası toplantı ve etkinliklere katılım, yayınlanacak eserlerin nitelik ve sayısına dair konular da karara bağlanır. Cemiyetin genel kongrelerinde hangi kararların alındığına dair 1926 tarihli kongre kararları şu şekilde örnek olarak gösterilebilir:

- “1- İzmir’de Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından tesis edilen süt damlasının işletilmesi için İzmir merkezine iki bin lira ikraz edilmesine,
- 2- Bu yıl Kanun-i sani (ocak) zarfında Ankara’da verilecek olan Himaye-i Etfal Cemiyeti balosunun Merkez-i Umumi tarafından verilmesine,
- 3- Ankara mekteplerindeki fakir ve yardıma muhtaç çocuklardan sıhhi durumundan dolayı sıcak ve fazla miktarda gıda almaya ihtiyacı olanlara öğle sıcak gıda temini için Ankara Merkezi emrine 2.000 lira tahsisine,
- 4- Beynelmilel Etfale Muavenet Türk Komitesi’ne Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından merkezi Umumi reisi ve Kırklareli mebusu Dr. Fuad, reis vekilleri İzmit Mebusu İbrahim Süreyya ve Adın Mebusu Dr. Reşit Galip Beylerin seçilmesine,
- 5- İstanbul merkezi tarafından idare edilen müessesat masraflarına
- 6- Neşriyat Müdürlüğüne Aka Gündüz Bey’in tayinine,
- 7- Amerika’da neşredilen Çocuk Ansiklopedisi isimli eserin Türkçe’ye tercüme ettirilerek tab ve neşrine karar verilmiştir.”¹⁰⁶

¹⁰⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Bütçe Tatbikatı Talimatnamesi, Ankara, 1928, s.1.

¹⁰⁶ Gurbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.26.

Merkezi Umumi Kongrelerinde; merkezi umuminin iki yıllık faaliyet raporları okunduktan sonra cemiyetin merkezi umumisi olan yirmi bir kişinin seçimi yapılarak,¹⁰⁷ Cemiyet'in idare heyeti ve merkez heyeti belirlenir.¹⁰⁸ Düzenlediği kongrelerde, kongre öncesi katılımcılara çay ziyafetleri de veren¹⁰⁹ Cemiyetin bu genel kongrelerine; genellikle Büyük Millet Meclisi Başkanı başkanlık eder. Aynı zamanda bu Umumi Kongreye devletin üst düzey resmi şahsiyetlerinin katıldığı ve bazen de konuşmalar yaptıkları bilinmektedir. Örneğin, Ankara'da Türk Ocağı salonunda yapılan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yıllık kongresine Mustafa Kemal Paşa ve Meclis Başkanı Fethi Bey de katılır.¹¹⁰ 13 Haziran 1936 Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin on üçüncü ve on dördüncü seneler umumi kongresinde kongreye Başbakan İnönü ve bazı bakanların da katılması ve kongre sonrasında Başbakan İsmet İnönü bir konuşma yapması başka bir örnek olarak verilebilir.¹¹¹

Cemiyetin genel kongresine, cemiyetin amaçları doğrultusunda yapılacaklar konusunda bazı önerilerin teklif edildiği görülür. Örneğin, 1340/1924 yılında; çeşitli sebeplerle okulda gıda alamayan fakir çocukların iaşesine ve mektep çocuklarına yardım edilmesinin memleket meselesi sayılması yönündeki Dr. Besim Ömer Paşa başkanlığında oluşturulan bir heyetin teklifinin 1340/ 1924 yılında Ankara'da toplanan Himaye-i Etfal Cemiyet Kongresine sunulduğu bilinmektedir.¹¹² Yine Cemiyetin umumi kongresinde umumi merkez heyetinin veya bazı üyelerin teklif ettiği tavrileri de görüşülür. Umumi Kongreye sunulan tavrilerin niteliğine bir örnek olması açısından Merkez heyetinin sunduğu üç tavriler şöyledir:¹¹³ *“Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin gerek teşekkülünde ve gerekse hizmetlerinde azami yardımlarına mazhar olduğu Reisisumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım, Başvekil İsmet, Büyük Erkanı Harbiye Reisi Kırklareli Mebusu Dr. Fuad*

¹⁰⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.11. Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2-3.

¹⁰⁸ Heyet-i İdare Karar Defteri, Ankara, (6 Mayıs 1928), Numara. 1

¹⁰⁹ Heyet-i İdare Karar Defteri, (6 Mayıs 1928)

¹¹⁰ SERTEL, Roman Gibi, s.75.

¹¹¹ “Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı”, Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.7.

¹¹² Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 130-131.

¹¹³ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2-3.

Beyefendiye birer kıta altın Himaye-i Etfal madalyası takdimi. Himaye-i Etfal aza taahhüdatına ait nizamname-i esasi maddesinin (üye aidatı) miktarı asgari yirmi dört lira olarak değiştirilmesi ve Kongreye arz edilen memurin nizamnamesini tasdik edilmesi"¹¹⁴ aynı zamanda Viyana'da tedavi gören Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Kırklareli Mebusu Dr. Fuad Beyefendiye arkadaşlarının sıhhat ve afiyet temennileri ile hürmet ve muhabbetlerinin bildirilmesine ilişkin başka bir takrir¹¹⁵ de yine Umumi Kongreye sunulur.

Cemiyet faaliyetlerine ilişkin bazı rakamları genel kongrede sunmayı da ihmal etmez. Örneğin, 30 Haziran 1930 tarihli genel kongrede, Cemiyetin iki yıl içinde gürbüz çocuk yetiştirmek konusunda neler yaptığı konusundaki faaliyetleri değerlendirilir. Kongrede çocuk konusundaki çalışmalarda amaçlanan üç unsur; memlekete çok ve gürbüz çocuk yetiştirmek, çocuğun bedeni ve fikri gelişimine yardım etmek ve cemiyette büyük oranda çocuğa ilgi uyandırabilmek konularına önem verilir.¹¹⁶ Aynı zamanda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin umumi kongresine katılan Fethi Bey konuşmasında; Türkiye'de çocuk meselesi konusunda bir çocuk davasının benimsenmesi gerektiğini belirtir.¹¹⁷ Mayıs 1928 tarihli cemiyet Umumi Kongresinde, ülkedeki çocuk inkılabının başladığı ve büyük bir süratle ilerleyeceği belirtilir. Bir yandan hanımların yardımıyla bir yandan da milletin artan alakası, Çocuk inkılabının başarıyla devam edeceğinin kanıtı olarak görülür.¹¹⁸

Sonuç olarak; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin merkezi ve bütün şubeleri nizamnamede belirtilen gayeleri gerçekleştirmek için çalışmaktadırlar. Bu amacı gerçekleştirmek için bir çok yerde süt damlaları, kreşler, çocuk bahçeleri, muayenehaneleri kurarak ihtiyaç içinde olan çocuklara maddi ve manevi yardımlarda bulunarak sosyal faaliyette bulunmaktadır. Sadece on yıl içinde altı yüz binden fazla çocuğa bakılır.¹¹⁹ Bu şekilde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1925 yılına ait

¹¹⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

¹¹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 5.

¹¹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2-3.

¹¹⁷ SERTEL, Roman Gibi, s.75.

¹¹⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXII, Temmuz 1928, s.32.

¹¹⁹ Çocuk, II, Şubat 1936, s.10-11.

Nizamname-i Esasisi'nde belirtildiği üzere; “cemiyyetin gayesi etfalın hayat ve hukukunu himaye etmektir.” İlkesini gerçekleştirme gayretindeki başarısı ortaya çıkar.

Merkezi Ankara'da olan; yurt içinde ve yurt dışında örgüt kurabilme hakkına sahip, ticaret ve siyasetle uğraşmayan ancak kendisine gelir getirmesi amacıyla bazı işletmeleri kurma ve işletme hakkına sahip kılınan,¹²⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bütün merkez ve şubelerinde, kimsesiz ve yetim çocukları himaye etmekle birlikte; gerek maddi gerek sıhhi ve gerekse kültürel konularda ihtiyacı olan çocuk ve ailelere her türlü yardımı yapmak gayretindedir. Nakdi ve aynı yardımlar nitelikleri oldukça kapsamlıdır. Bu yardımlar; sıcak yemek, süt gibi gıda yardımları, kundak takımı, ayakkabı, elbise gibi giyim, okul malzemesi, kitap kırtasiye gibi nakdi yardımlar,¹²¹ Sağlık yardımları; doğumevleri, muayeneler, diş muayenehanesi, dispanserlerdeki rutin kontroller, çocuk bahçelerindeki eğitim faaliyetleri, çocuk banyo, havuzları mektepli çocukların da kullanabilmesi, seyyar hastabakıcı ve ebelerin evleri ziyaret ile gezici sağlık hizmetlerinin yanında maddi yardımlar kadar önemli olan sosyal içerikli diğer yardımlar da mevcuttur. Özellikle fikri ve terbiyevi yardımın aile eğitimi, doğumevlerinde gebe kadın eğitimi, çocuk bakımı, beslenmesi, pratik bilgiler, hijyen koşullarının annelere öğretilmesi önemlidir.¹²² Çocuk ve bakımına yönelik birçok telif ve tercüme eserinin yayınlanması ve cemiyetin broşür, poster ve dergiler vasıtasıyla birçok konuyu vatandaşlara duyurması onları eğitmesi ve bebek, çocuk, aile, sağlık vb. konular üzerinde etkinliğe sevk etmesi de önemli bir kültürel hizmettir. Bunun yanında 23 Nisan'ın çocuk bayramı olarak kabul edilmesi ile çocuk haftasının bütün yurttan kutlanması ve çocukların sorunlarının bu hafta boyunca halka duyurulması; cemiyetin ve devletin çocuk konusundaki faaliyet ve gayelerini anlatma girişimi de önemli çalışmalarından biridir.

¹²⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.22.

¹²¹ Gülbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.26.

¹²² Örnek, Kabile Rasha, “Yirmi Senelik Ebelik Hayatımda Neler Gördüm”, Resimli Ay, Teşrin-i evvel, IX/ XXI, s. 43-46.

D- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN MERKEZ VE ŞUBELERİ

Modern bir sosyal hizmet fikriyle 30 Haziran 1921 yılında hizmete başlayan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yurt içinde ve yurt dışında hızla teşkilatlanmak üzere şubeler açar. Nizamnamesinde belirtildiği gibi bütün vilayet, kaza, nahiye ve köylerde şube açma hakkına sahip kılınan Cemiyet,¹²³ ilk yılda açtığı on şubesiyle 2234 çocuğa faydalı olur.¹²⁴

İlk başlarda Ankara'da kurulduğunda; Hakimiyet-i Milliye matbaasının perdesiz bir odasında bir masa ve on kadar sandalyeden ibaret olan eşyası ve yirmi liralık bir bütçe ile hayli zor şartlar altında çalışmaya başlayan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti,¹²⁵ ilk aylarında bir binayı kiralayarak, alt katındaki odalarından birini memurları için ayırırken; diğer bir odayı ise hasta çocukları muayene ve tedavi hizmeti vermek için kullanır.¹²⁶ Bu binanın üst kattaki iki odası ve bahçesi kiraya verilerek bir miktar kazanç sağlamak amaçlanırken, binanın en üst kattı ise kimsesiz çocuklar için küçük bir misafirhane olarak tesis edilir. Geniş bir himaye yelpazesini hedefleyen Cemiyet'in ilk başta çok büyük olmayan bu binasında sahipsiz kalmış vatan evladını koruma ve yetiştirme hedefine başlanılır.

Cemiyete üye kaydı konusunda Cemiyet Nizamnamesi'nde, altıncı madde de, hayır sever bütün kadın ve erkeğin cemiyete üye olabileceği ve yedinci maddede, üyeler için belli bir miktar yıllık asgari tutarı ödemesi gerektiği belirtilmektedir.¹²⁷ Cemiyet, daimi üyeleri yanında cemiyete maddi ve manevi yardımda bulunanlar için kongre kararıyla, fahri üyelik de vermektedir.¹²⁸ Üyeler, taahhüt ettikleri senelik aidatlarını iki yıl içinde ödemedikleri veya görevlerini yerine getirmedikleri zaman merkez heyetinin kararı ile istifa etmiş sayılırlar. Aynı zamanda Cemiyetin haysiyet ve maksadına zarar veren durumlarda merkez heyetinin inceleme ve kararı neticesinde üye

¹²³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.7.

¹²⁴ "Üç Konferans", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

¹²⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s. 3-4.

¹²⁶ U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.29; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s. 4.

¹²⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi,1925, s.6; (cemiyetin 1921 tarihli ilk nizamname-i esasisinde bu madde 9. ve 14. maddelerde yer almakta bkz. Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 337, s. 11-12.)

¹²⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.7.

cemiyetten atılabilmektedir.¹²⁹ Devlet memurlarının Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne devamlarının da mahsuru olmaması,¹³⁰ üyelerin aktivitesi yönünden olumlu bir durum yaratmaktadır.¹³¹ Örneğin Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1930 yılında üye sayısı 18.113 erkek 4.504 kadın olmak üzere toplam 22.617 dir.¹³² Cemiyete maddi ve manevi yönde olağanüstü hizmette bulunan kişilere, büyük gayret ve faaliyet gösteren merkez ve şubelere madalya veya iftihar (takdir) belgesi de verilmektedir. Altın madalya kongrece, diğerleri merkez-i umumi tarafından verilir.¹³³ Cemiyete yardımda bulunan kişilerin ödüllendirilmesine yönelik olarak teşviklere ilişkin ilk düzenlemeler, Cemiyetin 1927 yılındaki nizamname-i esasisinde yer alır¹³⁴ ve bu bağlamda Cemiyetin hazırladığı ve umumi kongrece de takdimi kabul edilen altın madalyalarından 1930 yılında; Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Bey, Başvekil İsmet Paşa, Erkanı Harbiye Reisi Müşir Fevzi Paşa ve Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkez Reis Dr. Fuad Bey'e verilir. Cemiyete hizmeti geçen VI. Ordu kumandanı Naci Paşa ve Cemiyetin Bursa merkezi Reisi Dr. Rıza Tahir Bey'e birer gümüş madalya verilir.¹³⁵

Nizamnamesinin 12. maddesinde belirtildiği gibi "Bir reisi, umumi kongresi, merkez-i umumisi , her vilayet veya livalarda kongreleri, heyet-i merkeziyeleri, heyet-i idareleri ve şubeleri"¹³⁶ olan Cemiyet, amaçlarını gerçekleştirmek için kuruluşundan itibaren yurt içinde ve yurt dışında şubeler açar ve bunların hem sayısını hem de faaliyetlerini her geçen zaman daha da arttırmayı başarır. Kuruluşunun ilk yılında on şubesi olan Cemiyetin, 1929 yılındaki dahili şube sayısı 441 ve harici şube sayısı 38

¹²⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, s.7-8.

¹³⁰ B.C.A. Fon kodu: 51.0.0. Kutu: 14. Doya No: 122 Evrak No:5, (Tarih: 2.2.1928)

¹³¹ B.C.A. Fon kodu: 51. 0. 0.0. Kutu: 14. Doya No: 122 Evrak No:5 (Tarih: 2.2.928)

¹³² A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.26.

¹³³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.23.

¹³⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1927, s. 24. (madde 59)

¹³⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s.12; Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 4.

¹³⁶ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s.7-8.

olmak üzere toplam şube sayısı 479'a çıkarılır.¹³⁷ Hatta 1927 yılına gelindiğinde Himaye-i Etfal Cemiyeti köylere kadar taşra teşkilatını da genişletir.¹³⁸

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin nizamnamesinde, vilayet teşkilatına ait esaslarının ele alındığı, 31-47. maddeler de; genel merkez ve şubelerin aza seçimleri, vilayet kongresi ve çalışmaları, merkez heyeti üyeleri ve görevleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Cemiyet merkezine bağlı olan yurt içindeki ve dışındaki şubeler ve onların yönetici ve üyelerine dair kanun ve işleyişlere ilişkin olarak da nizamname maddelerinde ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır: Bu bilgileri kısaca özetlemek gerekirse; Vilayet merkezinde yedi kişiden on beş kişiye kadar üye bulunmaktadır. Merkez heyeti üyeleri, vilayet kongresince veya kongre toplanamadığında merkezde bulunan cemiyet üyeleri tarafından seçilirler. Üyelerin memuriyet süresi bir yıl olup, tekrar seçilebilmektedirler.¹³⁹ Yurt dışında Türkler ve Müslümanlar tarafından teşekkül edilen merkezlerin idare heyeti üyeleri 7-15 kişi olabilmektedir. Bu merkezler doğrudan doğruya genel merkeze bağlıdır.¹⁴⁰

Cemiyete üye olan kişiler, her il veya ilçenin önde gelen şahsiyetlerinden seçildiği gibi Cemiyet kurulduğu ilk günlerden itibaren, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere dönemin tüm devlet büyüklerinin de desteklerini alır. Cemiyetin devlet büyüklerinin bu himaye ve desteklerinden onur ve memnuniyet duyduğunun bir örneği; 30 Haziran 1921 tarihli Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'nde yer alan Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafının altında yazılan "*Cemiyetimizi himayelerine almak lütfünde bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri*" ibaresinde görülmekle birlikte başka bir örneği ise; Mustafa Kemal Paşa'nın, 11 Temmuz 1921 tarihinde kendi el yazısıyla cemiyete telgraf göndererek "...himayesini kemal-i iftiharla kabul ederim."^{*} diyerek desteğini belirttiği yazısı oluşturur. Yine aynı zamanda

¹³⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2-3.

¹³⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.14.

¹³⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s.15.

¹⁴⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s.16.

* Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Baş Kitabeti

Evrak ve Tahrirat Kalemi

Adet 1143

Ankara 1.8. 337 (1921)

Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti Muhteremesi Riyasetine

Mustafa Kemal Atatürk, “Memleketin çocuklarını korumayı üzerine alan Çocuk Esirgeme Kurumuna vatandaş yardımı mecburdur” sözleriyle vatandaşların desteğini ister. Cemiyetin kuruluşunun ilk günlerinde Hakimiyet-i Milliye’de yayınlanan bir yazıda da cemiyetin himayesini Mustafa Kemal Paşa’nın aldığı belirtilir.¹⁴¹ Devlet adamlarının yanı sıra yabancı elçiler, özellikle yurt dışındaki şubelerde Türk konsolosları ve onların eşlerinin, Türk iş adamlarının ve aydınlarının cemiyete üyelikleri ve faaliyetlerinin yanında cemiyetin üyeleri arasında çiftçi, imam ve ev hanımı olması da cemiyetin toplumun her kesiminin desteğini aldığı bir göstergesidir.

1- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ’NİN YURT İÇİ ŞUBELERİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Nizamnamesi’nde yer alan 32. maddeye göre: “Her hangi kaza, nahiye karyede Himaye-i Etfal Cemiyetinin gayesi yolunda çalışmayı deruhte eden aza adedi laakal ona baliğ olunca orada bir şube teşkil eder. Taraflarından vukuu bulacak işar üzerine merkez-i umumiden verilecek mezuniyete binaen bu aza bir araya toplanarak içlerinden bir reis, bir katip, bir veznedar olmak üzere üç kişiden mürekkep heyet-i idareyi intihap ederler. Merkez-i umumi verdiği mezuniyette bu şubenin nereye merbut olacağı da tayin edilir.”¹⁴² denilerek cemiyetin şehir yada köy fark etmeksizin hemen hemen her yerde sadece heyeti-i idaresini kurmak kaydıyla şube açabileceği ve şubenin genel merkez tarafından onaylanacağı belirtilir. Cemiyetin umumi kongre raporlarından anlaşıldığı üzere şubeler, faaliyet ve harcamalarına dair istatistikleri düzenleyerek,¹⁴³ bütün mali işlemlerine dair hesapları çeşitli defterlerde tutarak ve onları heyet-i idareleri tarafından onaylayarak genel merkeze göndermekle görevlidirler. 5/5/1928 tarihli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti

11. Temmuz . 337 Tarih ve bir numaralı tezkereyi aliyelerinde talep buyurulduğu veçhile Himaye-i Etfal Cemiyeti Muhteremesinin himayesini kemali iftiharla kabul ettim. Cemiyetin kıymetkar ve feyizkar mesaisinde muvaffak olmasını temenni eylerim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi M. KEMAL

Varide numarası 2

¹⁴¹ Hakimiyet-i Milliye, “Himaye-i Etfal”, 1 Temmuz 1921, no: 224, s. 1.

¹⁴² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s.15.

¹⁴³ Örnek olarak Bkz. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 10.

Bütçe Tatbikatı Talimatnamesi'ne göre, merkez ve şubeler, şefkat fişinden rozetlere kadar gelir ve harcamalarını detayıyla ilgili defterlere yazmakla sorumludurlar.¹⁴⁴

Şubelerin heyeti idaresinde seçimle iş başına gelen üyelerin, genel olarak bölgenin ileri gelen şahsiyetlerinden veya resmi birimler de görevli kişilerden oluşturduğu dikkati çekmektedir. Özellikle belediye başkanı, doktor, emniyet amiri ve mektep müdürleri yönetimde önemli nispeti oluşturmakla birlikte, üyeler arasında farklı meslek gruplarına da mensup kişiler de (öğretmen, çiftçi, tüccar, imam gibi) bulunmaktadır. Bu kişilerin buldukları yerin ileri gelen, eğitilmiş ve halka önderlik edecek nitelikte insanlar olması; hem cemiyetin amaçlarına uygun faaliyetlerde başarı kazanılması hem de cemiyetin saygın bir itibara ulaşması açısından önemli bir unsurdur. Yurt içi ve yurt dışında birçok şubesi olan cemiyetin şubelerine ilişkin bilgi, genel olarak cemiyetin düzenli olarak yayınladığı Gülbüz Türk Çocuğu'nda yer almaktadır.

Öte yandan Cemiyet, Umumi merkeze bağlı şubelerine de nakti yardımlarda bulunmaktadır. Örneğin, 1927-1929 yılı umumi kongre raporundan anlaşıldığına göre genel merkez şubelere iki yıl içinde 25.803 lira yardımda bulunur.¹⁴⁵ Başka bir örnek de; İstanbul Sanat Yurduna sermaye olarak kullanılmak üzere yapılan 2.000 liralık bir yardımdır. Aynı zamanda Cemiyet şubeleri, kendilerine gelir sağlamak ve buldukları bölgede cemiyetin faaliyetlerini tanıtarak halkın desteğini kazanmak için, kendi adlarına balo, güreş ve piyango vb etkinlikler düzenleyebilmektedirler, örneğin bir yurt içi şube olan Erenköy kolu bir yıl içinde balo, güreş, piyango ve yardım kampanyaları organize etmeyi başarır.¹⁴⁶

Böylelikle 1923 yılında çocuk koruma teşkilatının oluşturup, kısa sürede tüm yurtda yaygınlaştırılmasıyla¹⁴⁷ Cemiyet'in hizmetinden sayısız çocuk yararlandırılır. Böylece on yıl içinde genel merkezde 139.445, şube merkezlerinde 676.611 olmak üzere 816.056 çocuğa yardım yapılır.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Bütçe Tatbikatı Talimatnamesi, Ankara, 1928, s.5, 8.

¹⁴⁵ Gülbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

¹⁴⁶ Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul, 1937, s. 12.

¹⁴⁷ "Çocuk Müesseseleri", Gülbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 31.

¹⁴⁸ "Çocuk Müesseseleri", Gülbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 32.

Kısa bir süre içerisinde yüzlerce şubeye ulaşan cemiyetin, tespit edilebildiği kadarıyla, yurt içi ve yurt dışı şubelerinin yıllara göre sayısı şu şekilde verilebilir:

Yıllar	Dahili şube sayısı	Harici şube sayısı	Toplam şube sayısı
1921	10 ¹⁴⁹		10
1922	10		10
1923	68 ¹⁵⁰		
1924	138 ¹⁵¹		
1925	218	32	250 ¹⁵²
1926	318 ¹⁵³		
1927	318	34	352 ¹⁵⁴
1928	433 ¹⁵⁵		
1929	441	38	479 ¹⁵⁶
1930	441	38	479 ¹⁵⁷
1931	442	38	480 ¹⁵⁸
1932	442	38	480 ¹⁵⁹

¹⁴⁹ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

¹⁵⁰ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

¹⁵¹ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

¹⁵² Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 19-20.

¹⁵³ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

¹⁵⁴ “Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 38.

¹⁵⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel merkezi On üçüncü ve On dördüncü yıllar iş Raporu, 1934-1935, s. 15

¹⁵⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

¹⁵⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, Ankara, 1932, s.9.

¹⁵⁸ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

¹⁵⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIV, Birincikanun, 1932, s. 3; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 9.

1933	447	38	485 ¹⁶⁰
1934	554	38	592 ¹⁶¹
1935	574	38	612 ¹⁶²

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda Ankara merkezinin yanı sıra Cemiyet'in 1925 tarihli yurt içi şubelerinin 52 vilayet merkezi, 166 merkez şubesinin bulunduğu listeler şöyledir:

Vilayet Merkezlerinin listesi: Artvin, Ardahan, Adana, Aksaray, Antalya, Aydın, Edirne, Ordu, Erzincan, Erzurum, Ertuğrul, Ergani, Isparta, Eskişehir, Elaziz (Elazığ), İzmit, Bitlis, Bursa, Burdur, Bozok, Bolu, Biga, Tekirdağ, Tokat, Canik, Çorum, Dersim, Denizli, Diyarbakir, Zonguldak, Sinop, Sivas, Siverek, Saruhan, Trabzon, Kars, Kırklareli, Karesi, Kastamonu, Konya, Kırşehir, Kayseri, Gelibolu, Gümüşhane, Çankırı, Kütahya, Giresun, Rize, Mardin, Mersin, Uşak, İstanbul, ¹⁶³ şeklindedir.

Cemiyetin merkez şubeleri ise: Çıldır, Ceyhan, Havza, Korkuteli, Kaş, Elmalı, Fenike, Alanya, Manavgat, Akseki, Nallıhan, Çubuk abad, Haymana, Kalecik, Keskin, Ayaş, Zir, Bala, Beypazarı, Yaban abad, Nazilli, Söke, Lalapaşa, Kavaklı, Uzun Köprü, Göl Pazarı, Söğüt, Osmaneli, Bozüyük, Menemen, Bayındır, Foça, Karaburun, Ödemiş, Kuşadası, Seferihisar, Urla, Çeşme, Yalvaç, Yalova, Kemaliye, Arapkir, Harput, Keban, Pötürge, Kandıra, Adapazarı, Karamürsel, Gebze, Iğdır, Karaköy, Diyadin, Eleşkirt, Tutak, Orhaneli, Mudanya, Boğazlayan, Mudurnu, Göynük, Düzce, Karabiga, Erenköy, Çal, Ayvacık, Ezine, Sarıcalı, Lapseki, Çanakkale, Saray, Malkara, Çorlu, Hayrabolu, Zile, Erbaa, Reşadiye, Artova, Dörtöy, Mecitözü, Osmancık, Sungurlu, İskilip, Ayancık, Soma, Eşme, Kula, Ahmedli, Alaşehir, Akhisar, Kırkağaç, Demirci, Gördes, Salihli, Kasaba, Maçka, Of, Vize, Babaeski, Bekarhisar, Lüleburgaz, Demirköy, İğneada, Balya, Üsküp, Bandırma, Edremit, Burhaniye, Sundurgu, Ayvalık, Erdek, Aziziye, İnebolu, Cidde, Akşehir, Ereğli, Iğın, Ermenek, Beyşehir, Seydişehir,

¹⁶⁰ "Çocuk Müesseseleri", Gurbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 31; Cumhuriyet'in 10. Yılı, 1923-1933, s.167.

¹⁶¹ "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.8.

¹⁶² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Umumi Merkezi, On Yedinci- On Sekizinci Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1938-1939 Seneleri Mesai Raporu, s. 13.

¹⁶³ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gurbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 19.

Sultaniye, Akviran, Cumra, Mucur, Avanos, Develi, Eceabad, Keşan, İpsala, Şarköy, Şabanözü, Çerkeş, Ilgaz, Altıntaş, Armutlu, Virancık, Gümüş, Uşak, Sivaslı, Tirebolu, Görele, Atina, Milas, Köyceğiz, Bodrum, Ürgüp, Nevşehir, Ulukışla, Bor, Dimetoka, Mürefte, İncik, Pınarhisar, Burhaniye, Laba, Ula, Enez, Havsa,¹⁶⁴ şeklindedir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin süreli yayını olan mecmua ve raporlarından edinilen bilgiler ışığında ismi belirlenebilen şubelerin yıllarıyla birlikte isimleri: 1926; Ahlat, Cizre, Şarkikarahisar, Lice, Tefenni; 1927 Kozan, Mapavri, Orhangazi; 1928, Akıncılar, Bozdoğan, Siirt, Gaziantep, Gürün, Tarsus, Erbaa-Niksar, Boyabat; 1929 Adıyaman, Balıkesir, Çorum, Keçiborlu, Gemlik, Gönan, Hüseyinabad, Mihaliç; 1930, Bafra, Bartın, Gediz, İnegöl, Yozgat; 1931; Kemalpaşa, Devrekan, Bucak, Polatlı, Kırıkkale, Pınarbaşı, Bünyan, Şabanözü, Niksar, Yaylak, Suşehri, Çarşamba, Carablus, Nizip, Van; 1932, Alaca, Şebinkarahisar, Akçadağ, Cebelibereket, İcel, Arpaçay, Terem, Bigadiç, Su şehri, Refahiye; 1933, Emet, Zara, Akçaşehir, Gerede, Sürmene, Kadınhanı, Karaman, Ayrancı, Hekimhan, Şarkışla, Tire, Yenişehir, Zıvaçık.'tır.

2-TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN YURT DIŞI ŞUBELERİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulduktan sonra sadece yurt içinde teşkilatlanmaz aynı zamanda yurt dışında da şubeler açar. Cemiyet, nizamnamesinde belirtilen esaslar dahilinde farklı ülkelerdeki Türkler ve Müslümanlar buldukları şehirlerin isimleriyle Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin şubelerini kurarlar. Amerika Birleşik Devleti'nin yanı sıra Kıbrıs, Almanya, Avusturya ve Mısır'da şubeler açılır. Bu şubeler düzenledikleri müsamere, konferans, sergi ve bazı yarışmalar ile cemiyete yüklü miktarda yardım toplamayı ve cemiyeti tanıtmayı başarırlar. 1925 yılında cemiyetin yurtiçi ve yurt dışındaki bütün merkez ve şubelerinin isimlerinin yer aldığı listeden, yurt dışında 25'i Amerika'da olmak üzere, 32 şubenin açıldığı görülmektedir.¹⁶⁵

ALMANYA

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yurt dışında açtığı şubelerden biri de Berlin'dedir. 1927 yılında Berlin'deki hayırseverlerden önemli miktarlarda bağışlar toplanarak Türkiye'ye gönderilmesinden sonra¹⁶⁶ 1929 yılı sonbaharında Almanya'da,

¹⁶⁴ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 19-20.

¹⁶⁵ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s.19-20.

¹⁶⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.32.

Türkiye'nin Berlin Büyük Elçisi Kemalettin Sami Paşa'nın ve eşinin yardımlarıyla Berlin Himaye-i Etfal Merkezi açılır. Bunu 1930 yılında Berlin'de açılan ikinci bir şube takip eder. Almanya'da ve Avrupa'da Türk kadınının hayır işlerine ve memleket meselelerine duyarlılığını göstermesi bakımından da önemli olan bu cemiyetin heyet-i idaresi şu şekildedir:¹⁶⁷

“Reis: Berlin Sefareti Müsteşarı Basri Reşit Bey'in eşi Mihri hanımefendi; Fahri reis: Berlin Büyük Elçisi Kemalettin Sami Paşa'nın eşi Emine Kemalettin Sami Hanımefendi; Muhasebeci: Tayyareci Binbaşı Savmi Beyin eşi Vedia Savmi Hanımefendi; Aza; Tüccardan Ziya Balcı Bey'in eşi Mükerrerem Hanımefendi; Veznedar: Berlin Sefareti Müsteşarı Basri Reşit Bey'in kız kardeşi Fatma Hanım; Katip: Berlin Ticaret Mümessili Dr. Necdet Bey'in eşi İffet Hanım; Aza: Tüccardan Ali Rıza Bey¹⁶⁸

AVUSTURYA

1930 yılında açılan Viyana Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne reis olarak Albert Ben Basat Efendi seçilir. Türk çocuklarına yardım gayesiyle Viyana'daki Türk vatandaşların gayretleriyle kurulan cemiyet, milli ve kültürel ilgi ve ilişkilerin gelişmesine de yardım edilmesini amaçlar.¹⁶⁹ Amacına uygun olarak faaliyet gösteren Viyana'daki şube, 1930 yılı sonunda yaptığı çalışmalarını bir rapor halinde genel merkeze gönderir.¹⁷⁰

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

İnceleyebildiğimiz kadarıyla cemiyetin yurt dışındaki en fazla teşkilatlanması yani şube sayısındaki yoğunluğu, Amerika Birleşik Devletlerinde görülür. Bundaki sebeplerden biri; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin önce umumi katibi sonra uzun yıllar reisi olan Dr. Fuad Bey'in, 1923 ve 1925 tarihli Amerika seyahatleridir. Öyle ki, Dr. Fuad Bey'in ilk Amerika seyahati esnasında Amerika'nın çeşitli şehirlerinde cemiyetin yirmi beş şubesi açılır.¹⁷¹ Cemiyetin yurt dışındaki diğer şubeleri gibi, Amerika'daki şubeler de 23 Nisan Çocuk Bayramı ve çocuk haftasına dair kutlamaları

¹⁶⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s.31.

¹⁶⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s.31.

¹⁶⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLVII, Ağustos 1930, s.43.

¹⁷⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, LI, ikinci kanun 1931, s.27.

¹⁷¹ Fuad UYAY, Hayatım, 1961, Ankara, s. 4.

oldukça canlı etkinliklerle gerçekleştirirler. Örneğin, 1927 yılında kutlanan çocuk bayramında Amerika'daki şubeler tarafından önemli miktarda maddi yardımlar toplanarak Türkiye'ye gönderilir.¹⁷²

Dr. Fuad Bey'in ilk Amerika seyahatinden sonra hızla sayıları artan Amerika'nın çeşitli şehirlerindeki Himaye-i Etfal Cemiyeti Şubeleri, Türkiye'deki yetimler için uzun süreli ve sürekli yardımlarda bulunarak, aylık veya üç aylık bağış listelerini ve faaliyetlerine dair bilgileri, cemiyetin genel merkezine gönderirler. 1925 yılında, Amerika'da var olan 25 Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezlerinin isimleri şöyledir:

- Detroit Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Wokifan Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Buffalo Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Philedelphia Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Canton Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Sacramento Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- P/butnamontana (?) Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Chicago Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Türk Giritliler Cemiyeti
- Laval Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Warting (Warrington) Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Lawrence Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Petkiran Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Manchester Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Clerton Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Wooster Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Cleveland Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Nunavut (?) Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- New York Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Milwaukee Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
- Peabody Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi

¹⁷² Mehmet Zekeriya "Amerika'da Himaye-i Etfal ve Çocuk Haftası", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 44.

Providence Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
Nashville Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
Youngstown Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi
Akron Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi¹⁷³

Dr. Fuad Bey'in Amerika'ya yaptığı ilk gezide Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına yaptığı toplantılardan birinde 15 Nisan 1923'de New York Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi açılır ve Cemiyetin merkez yönetim kurulu oluşturulur.¹⁷⁴ New York merkezini takiben, Clarton ve Petkiran gibi şehirler başta olmak üzere yirmi beş şehirde şubeler açılır. Amerika'da açılan Himaye-i Etfal şubeleri için, 8 Nisan 1923 tarihinde New York'ta yapılan bir toplantı ile merkez olarak New York'a karar verilir.¹⁷⁵ Diğer şubelerde toplanan paralar merkez New York'a gönderilir oradan da Ankara'ya Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin merkezine ulaştırılır.¹⁷⁶ Her şubenin kendi adına dolar cinsinden yüklü miktardaki yardımları; yardımseverlerin ad, yaşadığı yer ve bağış miktarı şeklinde bazen de fotoğraflar eşliğinde cemiyetin süreli yayınlarında hemen hemen her ay uzun listeler halinde halka duyurulmakta ve katkılarından dolayı bu kişilere teşekkürler edilmektedir. Cemiyetlerin yurt dışı şubelerinin faaliyetleri de yine aynı duyarlılıkla Türk halkına duyurulmaktadır. Cemiyetin yurt dışı şubelerinin faaliyetlerine dair birkaç örneği şu şekilde sıralayabiliriz: 1927 yılında toplanan yüklü miktardaki yardımı Türkiye'ye gönderen¹⁷⁷ Amerika- Detroit Himaye-i Etfal

¹⁷³ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 19. (Umay'ın 1923 tarihli gezi sırasında toplantı yapılan yerler Pittsburg, Petkiran, Werton, Washington bu şubelerin dışındaki yerlerdendir.)

¹⁷⁴ Dr. Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341, s. 34.

Reis: Taşköprülü Mustafa Efendi

Reisi sani: Romanyalı Ali Ağa

Katip: Kıbrıslı Mehmet Saffet Efendi

Muhasip: İstanbullu Şevki Efendi

Tahsildar ve Veznedar: Rodoslu Mustafa Tayyar Efendi,

Tahsildar yardımcısı: Hafız Ahmet Efendi.

¹⁷⁵ Dr. Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341, s.23.

¹⁷⁶ AKIN, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", s. 137-138.

¹⁷⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.32.

Cemiyetinin, sadece bir yıl içindeki bazı faaliyetlerine ve gönderdiği yardım miktarlarına bakıldığında bu şubenin aktifliği ortaya çıkar. Örneğin bu cemiyet şubesi, 10 Şubat 1929 yılında bir yandan bir müsamere düzenleyerek toplam 1.133 dolar bağış toplarken, bir yandan da Amerika'nın farklı yerlerinden vatandaşlarca toplanılan 2.503 dolarlık yardımla birlikte 25 Mayıs 1929 yılında Milwaukee, Wisconsin şehrinde tertip edilen müsamerede de 1.050 dolar yardım temin eden Detroit Himaye-i Etfal Cemiyeti, tüm bu yardımları Türkiye'ye ulaştırır.¹⁷⁸ Yine 1929 yılının Şeker Bayramında Mayking Himaye-i Etfal adlı başka bir Cemiyet tarafından, Türkiye'deki yetimlere yardım için bir müsamere düzenlenir ve 111 dolar toplanır.¹⁷⁹ Bu etkinliklere benzer girişimler Cemiyetin Amerika'daki diğer şubeleri tarafından da gerçekleştirilir. Bu bağlamda, Mayıs 1929 yılında Amerika Peabody şubesi üyelerince Ramazan Bayramı öncesi 702 dolar, ayrıca Amerika Potakit şehrindeki vatandaşlarca, 25 dolarlık yardım Cemiyete gönderilir.¹⁸⁰ En kayda değer çalışmalarından biri de, Amerika Vayting Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından gerçekleştirilir. 1932 yılı başında Ramazan bayramında bu cemiyetin düzenlediği güreş ve müsamereden elde ettiği 366 dolarlık¹⁸¹ yardıma ek olarak Amerikanın Providens ve Klarton gibi çeşitli şehirlerinden birçok vatandaşın fitre ve zekatları da Himaye-i Etfal cemiyetine gönderilir.¹⁸²

KIBRIS

1925 yılında cemiyetin Kıbrıs'ta 6 şubesi bulunmaktadır.¹⁸³ Kıbrıs'taki şubeler de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Anadolu'daki yetimlere yardımlarını esirgemezler. Örneğin; Kıbrıs Lefkoşe Himaye-i Etfal Merkezi'nin yanı sıra Magosa Himaye-i Etfal Merkezi, 1927 yılında toplanan kurban derilerinden elde edilen hasılatı Türkiye'ye gönderirler.¹⁸⁴

MISIR

¹⁷⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXV, Ağustos 1929, s.34.

¹⁷⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/Ocak 1930, s.25.

¹⁸⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXII, Mayıs 1929, s.26-29.

¹⁸¹ Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s. 23-24.

¹⁸² Gürbüz Türk Çocuğu, LXVI, Mart 1932, s.25.

¹⁸³ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 20.

¹⁸⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.32.

Mısırlı Müslümanlar daha I. Dünya savaşı sonlarında İstanbul'daki Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne çeşitli miktarlarda yardımlarda bulunmaktaydı. Kahire Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi 1925 yılında cemiyetin yurtdışındaki 32 şubesiinden biri¹⁸⁵ olduktan sonra da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetine faydalı olmaya devam eder ve 1927 yılında Mısır Merkezi Umumisi toplantı yaparak; Türkiye'ye yardım gönderir.¹⁸⁶

Bazen cemiyetin şubesi olmayan yurt dışındaki bazı yerlerde de zaman zaman çeşitli etkinliklerle yardımlar elde edildiği görülür. Örneğin Tiflis'de Türkiye Baş Şehbenderi Ali Refik Bey, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti adına güzel bir müsamere düzenler. Gürcistan'ın üst düzey yetkililerinin de iştirak ettiği müsamereye yaklaşık dört bin kişi katılır, Türkiye ve Türklere özgü dans, müzik ve etkinliklerle bir eğlence gerçekleştirilir ve önemli miktarda bir maddi yardım toplanır.¹⁸⁷

III-TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN MALİ YAPILANMASI

A- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞU SIRASINDA

ÜLKENİN İKTİSADİ DURUMU

I. Dünya Savaşı ve sonrası yaşananlar bütün ülkelerde benzer sorunları gündeme getirdiğinden bütün ülkeler, istikbal davası olarak düşündükleri çocukları için, çeşitli organizasyonlar oluşturmak durumunda kalırlar. Bu bağlamda Avrupa'da Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadi'nin kongreler toplaması, yardım komiteleri oluşturulması ve çocuklara hizmet götürecek bütün dernek, cemiyet ve komitelerle işbirliği yapılarak, Rusya'dan Ermenistan'a, Almanya'dan Yunanistan'a kadar birçok ülke çocuğuna çeşitli yardımların yapılması¹⁸⁸ girişimleri çocuk konusundaki evrensel bir kaygının göstergesidir.

Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, bir çok cephede savaşması nedeniyle cepheye sürekli asker sevk etmek durumunda kalır. Cephelerde savaşanların büyük bir çoğunluğunun şehit düşmesinin yanı sıra, savaş sonrası yaşanan toprak kayıpları sonucu, Devletin başta İstanbul olmak

¹⁸⁵ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 20.

¹⁸⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.19.

¹⁸⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s.29.

¹⁸⁸ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadi 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 12.

üzere diğer vilayetleri büyük göçler alır. Savaş sırasından ve sonrasında yaşanan olumsuzluklar, ailelerin sosyal ve ekonomik yönden çöküşüne neden olduğu gibi sosyal psikoloji açısından da olumsuzluklar yaratır. Bu olumsuzluklar içinde yeni kurulan Türkiye'nin en önemli problemi Kazım Karabekir Paşa'nın da belirttiği gibi "hükümetin kurulduğu ilk yıllarda ülkenin bakımsızlık, nüfus azlığı, aydın yokluğu, fakirlik, cahillik ve harabilik içinde..."¹⁸⁹ olan bu durumunu düzeltmek gayreti olacaktır.

Savaş yıllarında Osmanlı toplumunun içine düştüğü sıkıntı ve yıkım çok ağırdır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasından önce yani 1920li yıllara gelinmeden önce ağır kayıplar verdiren bir dizi savaş yaşayan Türkiye'nin iktisadi durumuna bakıldığında İttihat ve Terakki Fırkası'nın savaşın sonuna kadar uyguladığı milli iktisat görüşü, Cumhuriyete miras kalmakla birlikte, savaş yıllarının mali yapısını da belirler.¹⁹⁰ I. Dünya Savaşı öncesi ve savaş yıllarında önemli sarsıntılar geçiren Devletin ekonomik ve iktisadi yapısı, büyük ölçüde insan gücüne dayalı olduğundan, ancak gerekli insan gücü başka bir alana kaydırıldığından, ülkenin iktisadi düzeni de bozular. Bilindiği gibi savaşın getirdiği olumsuz koşullar cephede askere ihtiyacı artırır ve uzun yıllar devam eden savaş, yerine daha yenileri yetişmeden mevcudun tüketilmesine neden olur. 12 Mayıs 1914 tarihli Askeri Mükellefiyet Kanunu ve bundan sonra çıkan kanunlar ile silah altına alınanların sayısı her yıl artarak devam ettiği için özellikle ziraat ile meşgul olan, büyük oranda üretken bir nüfus iktisadi çalışma sahasından cepheye çekilir. Savaş yıllarında silah altına alınanların %80'inin ziraat ile ilgisi olan kişiler olduğu düşünüldüğünde zirai alanın yaşadığı tahribat rahatça anlaşılır.¹⁹¹ Ancak savaşın önemli gücü, devletin sahip olduğu insan kaynağı, yani beşeri sermayesi olduğundan ziraat ile uğraşan kitlenin askere alınmasıyla oluşan boşluk kadın ve çocuklarca doldurulmaya çalışılır. Hükümet, 18 Eylül 1916 tarihinde Zirai Mükellefiyet Muvakkat Kanunu'nu kabul ederek kadın ve çocukların da çalışmasını sağlar.¹⁹² Bu yönde Kadın işçi taburları kurulur. Nüfus ekonomik güç ile

¹⁸⁹ KARABEKİR, Çocuk Davamız, II, s. 7.

¹⁹⁰ Zafer TOPRAK, İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi, İstanbul, 2003, s.XIV.

¹⁹¹ Tefik ÇAVDAR, Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I, İstanbul, 2001, s. 23.

¹⁹² ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.33.

alakalı bir durum olduğundan savaş yıllarında ve sonrasında işçi ve hammadde sıkıntısı birçok işyerinin kapanmasına neden olur.¹⁹³ I. dünya Savaşı'nın son yıllarında emekli ve özellikle dul ve yetim maaşı bağlananların sayında büyük bir artış olur, hatta bu kişilerin sayısı ve onlara ödenen miktar yaklaşık iki kat artar.¹⁹⁴ Bu durum bir kez daha savaşla birlikte dul ve yetim sayısının arttığını ve ihtiyaçlarını da zor karşıladıklarına dair ipuçları verir.

I. Dünya Savaşı sırasında ziraatın geçirdiği buhran, Milli Mücadele yıllarında da devam eder. Doğu'da Rus işgalinden sonra Anadolu'nun harabe haline gelmesinin yanında¹⁹⁵ özellikle Milli Mücadele yıllarında önemli hububat bölgesi olan Eskişehir ve Afyon, savaşlar sırasında büyük zararlar görür ve verimli Menderes ovası da tahrip olur. Bu yüzden 1920-1922 yıllarındaki bu bölgedeki zirai üretim en düşük seviyelerini bulur. Ankara Hükümeti, sorunu çözmek için 9 Ekim 1921 tarihinde Zirai Mükellefiyet Kanunu'nu yeniden uygulamaya koyar.¹⁹⁶ Ziraat, milli ekonominin temelini teşkil ettiğinden öncelikle bu sektörün kalkındırılması gerekmektedir. Oysa savaş, tarımı çok olumsuz etkiler ve "*harbi umuminin bidayetinden sonra, memlekette ziraat yapacak kolların silah altına alınmasıyla, dışarıdan gıda ithalatıyla*"¹⁹⁷ ziraat yapılamaz ve ihtiyaç duyulan zirai ürünler de yetiştirilmez hale gelir. Bununla birlikte geleneksel toplumun tarıma dayanan ekonomik tabanı ve kapalı pazar ekonomisi içinde kendi ürettiğini tüketen insanlar iş bölümünden uzak yaşarlar. Toprağa bağlı ve ihtisaslaşmamış hareketsiz bir yapının varlığının¹⁹⁸ yanı sıra sulama meselesinin çözülmesi, hayvancılığın teşviki ve ıslahı meselesi, tarımla ve hayvancılıkla ilgili en önemli sorunlardır.

¹⁹³ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.167.

¹⁹⁴ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.96.

¹⁹⁵ RAWLİNSON, Adventures in The Near East 1918-1922, s.158; YALMAN, Turkey in The World War, s.257.

¹⁹⁶ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.161

¹⁹⁷ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335. s.51-54.

¹⁹⁸ Ahmet YÜCEKÖK, "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiyesine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri", Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar, İstanbul, 1998, s.3.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte, ülkenin iktisadi durumu vahim iken Milli Mücadele yıllarında da devam eden savaşlar bu vahameti iyice arttırır. Durum böyle olunca elbette ki, savaş yıllarında yiyecek ve giyecek stokları tükenir, ithal yolları kapanır, oldukça kötü şartlar altında tarımsal üretim düşer, inşaat ve ticaret durur ve temel ihtiyaç maddelerinin bulunmasında güçlükler yaşanır. Buna paralel olarak da sefalet çeken halk maddi ve manevi olarak yıpranır.¹⁹⁹ Özellikle Ermenilerin isyan bölgelerinde köyler harabeye döner, insanlar katledilir.²⁰⁰ Demiryolu bağlantılarının kötü oluşu, karayolunun olmayışı, yerleşim yerlerinin olumsuzlukları, Anadolu'nun savaş yıllarından kalan olumsuz ve değişmez görüntüsü haline gelir.²⁰¹

Yoksulluk içinde ve sınıflaşmamış bir toplum, pazara yönelik olmayan üretim yapısı ve yüksek vergiler; hem ekonomik hem de sosyal düzeni olumsuz etkileyen ve gelişime açık olmayan eski usullere bağlı bir yapının oluşmasına yol açar. Bu da Cumhuriyet yıllarında Osmanlı'dan alınan mirasın ürünüdür. Bu mirası devralan Modern Türkiye, Cumhuriyetle birlikte, özellikle İzmir İktisat Kongresi sonrası, devletçe yaratılmak istenen bir burjuvazi ile ülkeye nisbi canlılık getirilmeye çalışılır.²⁰² Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni teşekkül eden bütün ülkelerde yeni bir iktisadi hareket başlar. Bu ülkelerin yeni şiarları; kendi hudutları dahilinde kendi yağlarıyla kavrulmaya çalışmak olacaktı. Çünkü milli varlıklarını iktisadi bir temele dayandırmak isteyen milletler öncelikle yabancı istilasından kurtulmak ve iktisadi istiklallerini kazanmak yolunda önemli girişimlerde bulunmak zorundaydılar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün ülkeler gibi hatta onlardan daha fazla iktisadi mücadeleye önem vermek durumunda kalan ve nüfusunun 4/3ü çiftçi ve köylüden oluşan Türkiye'nin iktisadi yapılanmasında ve mali durumunu düzeltmesinde daha da özverili ve dikkatli davranması gerekiyordu. Buna karşın, modern Türkiye'nin kuruluşunun ilk yıllarındaki birtakım olumsuzlukların uzun bir zaman devam ettiği, 1935 tarihli bir yazıda, "*Türk ekonomisinin daha uzun zaman köy ekonomisi şeklinde devam*

¹⁹⁹ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.131

²⁰⁰ Ali GÜLER, Tarihin Tanıklığında Ermeniler ve Rumlar, Ankara, 2000, s. 36.

²⁰¹ RAWLİNSON, Adventures in The Near East, s. 170; KURAT, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları, s. 27.

²⁰² YÜCEKÖK, "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri Gelişiminin Toplumsal Aşamaları ve Süreci", s. 22-23,25.

*edebileceği ancak endüstriyel bir devriminde hızla geliştirilmeye çalışıldığı...*²⁰³ ifade edilir.

Durum böyle olunca Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin, milli emeği ve tasarrufu koruyacak, milli esaslara dayanacak ve memlekette kalkınma hamlesi sağlayacak bir düzene,²⁰⁴ şüphesiz, yeni bir ekonomi siyasetine. ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçlar Türkiye'nin bazı hamleler yapmasına fırsat verince; 1920-21 senelerinde ithalat harp yıllarındakinin sekiz katına çıkarılır ve böylece İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya ile yapılan ticaret sonucunda pamuklu ve yünlü kumaşlar, un ve şeker ön planda gelen ithal maddelerini oluşturur.²⁰⁵ Bundan başka Milli mücadele yıllarında, savaş sırasında zarar gören veya üretimi duran maden ocakları da Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeniden kullanılmaya başlanır.²⁰⁶ Fakat Ankara Hükümeti uzun savaşlar sonrasında büyük yatırımlar yapacak bir ekonomiye sahip olmadığından, bayındırlık işlerine fazla tahsisat ayıramaz.²⁰⁷ Tüm bu olumsuzluklara rağmen, yeni kurulan hükümetin ilk büyük yatırımlarından biri, 9 Nisan 1923 yılında imzalanan Chester projesi ile Doğu Anadolu'da bir demiryolunun hayata geçirilmesidir.

Zirai tabanlı ekonomik yapıya sahip Türkiye'nin iktisadi koşullarını büyük ölçüde etkileyen unsurlardan biri de ülkede mevcut nüfusun nitelikleridir. Toplumun iş gören kesimi, yani ülkenin iş kudreti, memleketin iktisadi ve içtimai gelişimi açısından önemli bir unsurdur. Aynı zamanda üretken nüfusun çok sağlıklı olması ve tam kapasiteyle çalışır olması da mühimdir. Dönemin süreli yayınlarında; 1920li yıllarda on milyonluk nüfusun %34'ü yani 3.400.000 kadarı doğrudan doğruya müstahsil durumda olup geriye kalan; kadın, çocuk, ihtiyar, hastaların v.b. ise, onların ürettikleriyle geçindikleri belirtilir.²⁰⁸ Bütün bu zorlukların yanı sıra 1920li yıllarda on milyonluk nüfusun 1.600.000'ini üretime katılmayacak yaştaki çocukların oluşturduğu²⁰⁹ ülke için, aynı zamanda bu çocukların yarının iyi üreticileri olarak yetiştirilmesi de

²⁰³ Muharrem Feyzi Togay, "Nüfus ve Politika", Gürbüz Türk Çocuğu, 106, Birinci Teşrin 1935, s. 25.

²⁰⁴ Şevket Süreyya AYDEMİR, Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1993, s. 423.

²⁰⁵ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.139.

²⁰⁶ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.177.

²⁰⁷ ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s.199.

²⁰⁸ M. V. "Nüfusumuzun Üçte İkisini Tufeyliler Teşkil Eder" Resimli Ay, VII, Ağustos 1340/1924, s.36.

²⁰⁹ M. V. "Nüfusumuzun Üçte İkisini Tufeyliler Teşkil Eder", s.37.

halledilmesi gereken önemli bir meseleydi. Oysaki uzun savaş yıllarındaki insan kayıplarına rağmen 1920'li yıllarda Kurtuluş Savaşının devam ettiği, salgın hastalıkların sürdüğü ve eldeki mali mevcutların büyük ölçüde tüketildiği bir ortamda mali durumun iyi olması düşünülemeyeceği gibi kısa sürede düzelmesi de beklenemezdi.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda yani 1920'lerde Türkiye'de önemli nüfus sorunlardan biri de; muhacirinin ve onların çocuklarının olumsuz durumudur. Savaş dolayısıyla ülke dışından gelen göçmenler ile ülke içindeki işgal ve saldırılar dolayısıyla yer değiştiren insanların yarattığı bunalım da önemli bir diğer sorundur. Balkan harbini müteakip başlayan ve I. Dünya Savaşı içinde, Mütareke sonrası ve milli mücadele yıllarında da devam eden dışarıdan Türkiye'ye yönelik kalabalık göçler ve aynı zamanda yurt içindeki kitlesel göçler muhacirin sorunlarını da beraberinde getirir. Göçmenler büyük oranda perişan ve hasta durumdadır.²¹⁰ Bu yüzden işgaller ve savaşlar sırasında büyük ölçüde tahrip edilen yerlerde yerleşimin sağlanması ve muhacirinin durumunun iyileştirilmesi için kanuni düzenlemeler yapılır.²¹¹ Savaş yıllarında Muhacirinin yetimlerinin kötü durumuna çözüm arayan cemiyetlerden biri olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Raporlarında; cemiyetin nekahethanesine (prevantoryum) dört günde aç ve çıplak beş yüz yetimi kabul ederek iâşe ettiği ve şifa yurtlarına yerleştirdiği belirtilerek; yetimlerin çok sayıda ve kötü durumda olduğu anlatılır.²¹² Devlet bu sorunları çözmek için, Cumhuriyetin ilk on yılında muhacirine ev, arazi ve iş teminine yani muhacirinin yerleştirilmesine gayret sarf eder.²¹³ Hatta bu yıllarda ermeni muhacirinine de yardım edilir.²¹⁴ Savaş sonrası

²¹⁰ CLARENCE, Ussher, GRACE. H. Knapp, An American Physician In Turkey A Narrative of Adventures in Peace and in War, New York, 1917, s.296.

²¹¹ İDARE, Dahiliye Vekaleti Aylık Mecmuası, 67, 29 Birinci Teşrin 1933, (Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha), İstanbul, 1933, s.157.

²¹² Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335. s.8, 62.

²¹³ İDARE, Dahiliye Vekaleti Aylık Mecmuası, s.155-157.

²¹⁴ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine..., s.42; Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen 1335-1338 Dört Senelik Rapor, İstanbul, 1339. s.40-41.

muhacirinin durumunun olumsuzluklarına Anadolu'nun her yerinden sayısız örnek vermek mümkündür. Rus işgalinden kurtulan Doğu Anadolu'da evlerine geri dönenlerin açlık ve sefaletine yardım beklentisi,²¹⁵ yine Batı Anadolu'da Yunanlılardan dolayı "evi yanmış, hayvanları öldürülmüş çaresiz insanlar... açlıktan, soğuktan ağlayan çocuklar..."²¹⁶ binlerce kadın ve çocuğun dramı bitmez gibidir. Batı Anadolu özellikle İzmir'de yaşanan savaş ortamında, çocukların aç ve biçare oldukları ve kurtarılmaları için uluslararası platformlarda dahi çareler arandığı görülür.²¹⁷ Göç sonrası artan kimsesiz çocuk sorununun 1923 sonrası mübadele ile de gündeme geldiği ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bu soruna çözüm aradığı bilinmektedir.²¹⁸

B- 1920'LERİN İKTİSADİ KOŞULLARINDA ANADOLU'DA ÇOCUK

1920li yılların başındaki Türkiye, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin raporlarında şu şekilde tasvir edilmekte: "memleketin şarkında harb-i umumi istilası, garbında Yunanlıların İzmir ve havalisinde vakii olan saldırı ve istilaları neticesinde vukua gelen muhaceretler ve bu muhaceretlerin tevellüt ettiği en şiddetli sefaletler..."²¹⁹ Aynı şekilde milli mücadelenin sonuna gelindiği bir dönemde Anadolu'da insanlar; "yiyecek ne bir lokma ekmekleri ve ne de barınacakları bir damları olmayan, ekinleri yanmış, zahireleri çalınmış, ihtiyarlar otlardan ve yapraklardan yatak yapmaya genç kadınlar yıkık duvarlar üzerine dam kurmaya çalışmakta, herkes açıkta, yulgin, harabeler arasında perişan..."²²⁰ durumdadır.

Cemil Topuzlu'nun hatıratında ise memleketin ve çocukların durumu şöyle değerlendiriliyor: "...geçen beş sene içinde savaşlar sırasında çaresiz halk hudutlarda vatanın savunmasıyla meşgul iken, kadın, çocuk ve yaşlılar her türlü eziyet ve cefayı çekmiş, sefaletin son derecesine düşmüş ve bir çokları açlıktan ve hastalıktan

²¹⁵ Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine... s.37; Tuncay ÖĞÜN, Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayat-ı Şarkiye Mültecileri, Ankara, 2004, s.222.

²¹⁶ Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine...s. 57,69-71.

²¹⁷ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 7.

²¹⁸ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.12.

²¹⁹ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1336- 23 Eylül 1337, İstanbul, 1338, s. 1.

²²⁰ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1336- 23 Eylül 1337, s. 45.

ölmüştür.”²²¹ Savaş yıllarının en kötü koşullarında dahi çocuklarla yakından ilgilenen ve bir çok çocuğu himaye eden Atatürk’ün de Hatıra Defterinde yer alan bir bölüm, savaştan Anadolu’da çocukların ve ülkenin içerisinde bulunduğu durumu yansıtmaları açısından gerçekten ehemmiyetlidir. 9 Kasım 1916 “*Yollarda bir çok muhacirin gördük, Bitlis’e avdet ediyorlar. Cümlesi aç, sefil, ölüme mahkum bir halde 4-5 yaşlarında bir çocuğu ebeveyni yol üzerinde terk etmişler, bu da bir karı kocanın peşine takılmış. Onları ağlayarak 100 metreden takip ediyor. Kendilerini niçin çocuğu almadıkları için takdir ettim. “Bizim evladımız değildir”²²² dediğini belirtmektedir. Anılardan da anlaşılacağı üzere savaş yıllarında kimsesiz çocuklar sorunu, ülkenin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu sorunlar Milli Mücadele yıllarında da devam eder. Himaye-i Eftal gibi cephe gerisinde çalışan başka bir cemiyet olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin raporlarında 1921 tarihinde Anadolu’nun savaş bölgesindeki çocuklar için “...ayakları çıplak küçük çocuklar yollar içinde yanmış buğday taneleri topluyorlardı... sefalet ve felaket bu zavallılar arasında muhtelif emrazın zuhuriyetine de sebebiyet veriyordu...”²²³ durumunun değişmediğini ortaya koymaktadır.*

Ekonomi, insan gücü, doğum oranı, kaynak kullanımı, dış borçlar, ulaşım, sanayi, tarım, ulusal üretim açısından ülke perişan durumdadır. Balkan Savaşlarından sonra I. Dünya savaşı’nda birçok cephede çocuk denecek yaşta 17-20 yaşındaki gençler ve 45-55 yaşındaki yaşlılardan oluşan ordusuyla düşmana karşı koymaya çalışarak genel direniş gücünü (takat-ı umumisini) yitiren devletin savaş sonrası,²²⁴ durumuna bakıldığında; ülkedeki erkek nüfusun hızla azaldığı, ailelerin parçalandığı, göçler nedeniyle işsizliğin had safhaya ulaştığı, korunmaya muhtaç çocuklar sorununun büyük boyutlara vardığı görülür. Savaşın olumsuz şartları içinde yaşayan çocuklar, çoğunlukla cephe gerisinde çalışır.²²⁵ Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti’nin kurulduğu yıllardaki Anadolu’da çocuklar; Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin raporlarında anlatıldığı gibi

²²¹ Cemil (TOPUZLU) Paşa, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, İstanbul, 2002, 185-186.

²²² Şükrü TEZER, Atatürk’ün Hatıra Defteri, Ankara, 1999, s. 66.

²²³ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1336- 23 Eylül 1337, s. 37-38.

²²⁴ Akdes Nimet KURAT, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerinin Raporları, Ankara, 1966, s. 12.

²²⁵ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s. 1.

“açlıktan ve soğuktan ağlayan çocuklar pek çok...”tur. Ve ilgili raporun içinde yer alan, İnönü ve Sakarya Savaşlarında babaları şehit olan veya Yunanlılarca dövülen çocuklara ait fotoğraflar,²²⁶ o dönem, çocukların dramını günümüze taşıyan önemli görsellerdir.

Genel olarak bu anlatılanlar çerçevesinde savaş yıllarında ve sonrasında Osmanlı toplumunda insanlar aç, hasta ve yılgın iken; savaşlardan sonra mütareke dönemi ise mevcut koşulları daha da olumsuzlaştırır, Anadolu’da yeni bir ulusal savaşın başlatılması sonucunda da büyük ölçüde sefalet ve yokluk açısından son noktaya gelinir. Bu bağlamda her yönüyle sıkıntılı bir dönemin yaşandığı bir ortamda faaliyet gösteren Himâye-i Etfâl Cemiyeti’nin, çocukları barındırma ve onlara iyi bir gelecek hazırlama konusunda hayli zor bir görev üstlenir. Cemiyetin bu konudaki ilk icraatı 1917 yılında İstanbul’da Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kurulması ile gerçekleştirilir. I. Dünya Savaşı’nın bütün şiddetiyle sürdüğü bir dönemde savaş bölgelerinden toplanan birçok kimsesiz şehit yavrusu Cemiyet tarafından koruma altına alır. Kurtuluş savaşı yıllarında ve sonrasında ise Ankara’da yeniden yapılandırılan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ülke evladını himayeye devam eder. Genç Türkiye’nin istikbal davası için çocuk sorununu çözmek amacıyla yola çıkan Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin kurulduğu yıllar zor koşulların yaşandığı bir dönemdir. Cemiyetin nasıl bir ortamda doğduğunu Cemiyetin uzun yıllar reisliğini yapan Dr. Fuad Bey şu şekilde ifade eder: “337 (1921) Türkiyesini tanıyanlar, kurtuluş harbi cephesinin saflarının dolduran aç, kimsesiz ve bakımsız harp çocuklarını hatırlayanlar, 337 senesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Ankara’da ne ağır ve aynı derecede ne büyük milli bir vazife hissiyle, teşkil edildiğini taktir ederler.”²²⁷ Savaşın ülkenin çocuklarının durumu, Cemiyet’in merkez heyetince hazırlanan yıllık umumi raporlarından da anlaşılmaktadır. Bu raporlarda çocuklar, “sokaklarda perişan, hastalıktan, açlıktan ve bakımsızlıktan ölüme terk edilmiş veya vicdansız menfaatperestlerin eline düşmüş”²²⁸ durumda anlatılır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ailelerin ekonomik ve sosyal sıkıntılarından dolayı kendi çocuklarını bile sokağa bırakacak noktaya geldiklerine dair haberlere rastlanmaktadır.²²⁹ Bu yıllarda on binlerce çocuğun sokaklarda perişan olduğu dönemin yayınlarında da ifade edilir.²³⁰

²²⁶ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1336- 23 Eylül 1337, s. 39.

²²⁷ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.17.

²²⁸ Himaye-i Etfal Cemiyetii 24 Şubat 1334 Tarihinde İnikad Ederek Meclis-i Umumide... s. 4

²²⁹ SERTEL, Roman Gibi, s.84.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, kurumlarını teşkilatlandırırken, savaş sonrası yeniden yapılanan özellikle kendisi gibi I. Dünya savaşını yenik bitiren ülkelerdeki çocuk sorunlarına aranan çözümlere benzer çözüm arayışları içerisindeydi. Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı'nın Almanya, Avusturya, Macaristan ve Rusya gibi ülkelerin yetim ve bakes çocuklarına 1920-1923 yıllarında yaptığı faaliyet ve çalışmalardan bu ülkelerde de Türkiye'deki gibi milyonlarca çocuğun himayeye ihtiyaç duyacak kadar muhtaç oldukları, ülkelerin önemli sosyo-ekonomik sorunları olduğu²³¹ yani Türkiye'ye benzer manzaraları yaşadığı görülmektedir.

Büyük ölçüde beşeri sermayeye dayalı iktisadi yapının olumsuzlukları içinde faaliyetlerine başlayan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti için Türkiye'de himayeye muhtaç çocuklara istenilen nitelikte yardım götürülmesi, cemiyetin önemli miktarda bir para problemiyle karşılaşmasını ortaya çıkaracaktır. Bilindiği gibi Cemiyetin kuruluş yılları, yıllardan beri devam eden harplerin toplumun hayat ve sıhhat şartlarını olumsuz etkilediği, özellikle çocukları birçok yönden himayeye muhtaç bıraktığı bir dönemdir.²³² İktisadi refahın medeni seviyeyi de etkilediği²³³ gerçeğinden hareketle, ülkenin iktisadi koşullarının doğrudan doğruya aileleri etkilediğinden dolayı ailelerin çocuk sayılarını ve çocuklara vereceklerinin kalitesini de etkilemektedir. Ekonomik mahrumiyetler aileleri; okuyamayan, tedavi edilemeyen, yetiştirilemeyen, giydirilemeyen ve bakılamayan hatta çalıştırılmak zorunda kalınan çocuklarla yüz yüze bırakmaktadır. Öyle ki 1930'lu yıllarda bile ülkede okuyamayan çocuk sayısı, okuyan çocuk sayısından daha fazladır. 1931 yılında yayınlanan makaledeki verilere göre; himaye ihtiyacı olan yarım milyon çocuğun yetmiş bini himaye görmekte ve devletin mali yetersizliklerinden dolayı gelecekteki varislerini yetiştirmede halktan destek beklendiği belirtilmektedir. Ülkenin mali sıkıntıları cemiyet için de geçerlidir. 1930 yılında yıllık geliri 200 bin lirayı geçmeyen cemiyetin tam teşkilatlı himaye için yıllık 8

²³⁰ LİBAL, "The Children's Protection Society; s.62.

²³¹ Dr. Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 16.

²³² B.C.A. Fon kodu: 30.10..0. Kutu: 3. Doya No: 16 Evrak No:30.

²³³ Neşet Halil, "Muhtaç Çocuk ve Himaye-i Etfal",Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s. 1

milyon liraya ihtiyacı olduğu halde, devletin çeşitli sebeplerden dolayı çocuklar için ayıracağı bütçenin azlığı da ülkenin ekonomik durumuyla bağlantılıdır.²³⁴

C- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN MALİ YAPISI

Yirmi liralık küçük bir bütçesi ile ve kuruluş yıllarındaki kısıtlı imkanlarıyla işe başlayan Cemiyet, kısa sürede kendi müesseselerini kurmayı ve kendini çalışma amaçları doğrultusunda idare edebilecek güce ulaştırmayı başarır. Cemiyet, katma bütçeli ve tüzel kişilikli bir statüye 2828 sayılı kanun ile, ancak yıllar sonra 1983 yılında kavuşarak; özel gelir kaynaklarına da sahip bir biçimde, mali yönden iyice kuvvetlendirilinceye kadar büyük ölçüde çeşitli yardımlarla çalışmalarını sürdürür.²³⁵

Buna göre 1925 tarihli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi'nde yer alan ve beş maddede toplanan başlıca kaynaklar şunlardır.

- 1- Daimi üye aidatı,
- 2- Devlet yardımı (hükümetin, vakıfların ve bazı belediye dairelerinin verecekleri tahsisat),
- 3- Bazı işletme imtiyazları ve gayrimenkul kiralari, (Cemiyete ait taşınır ve taşınmaz malların gelirleri ve darülmesaielerinin (İş evleri) hasılatı),
- 4- Düzenlenen etkinlikler (Balolar, sergiler, konferanslar, müsamere, şefkat pazarı, çiçek ve rozet dağıtılması, Piyangolar ve bazı yarışlar)

²³⁴ Neşet Halil, "Ya Memleketimizdeki Çocuk?". Gürbüz Türk Çocuğu, LXIV, ikinci Kanun, 1932, s.2-3.

²³⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, dernek olan yapısını 27 Mayıs 1983 tarihli 2828 nolu "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurum Kanunu" kabule edilmeye kadar sürdürmüş ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı katma bütçeli ve tüzel kişilikli kamu kuruluşu statüsünde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kurulmuş 24 Ocak 1989 tarih ve 356 sayılı kanun hükmünde kararname ile başbakanlığa bağlı bir kurum olmuştur. Bkz. ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s.13,21-22,56. Gönüllü bir dernek olarak kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1983 yılındaki yeni statüsünden sonra, Türkiye'de çocuk hakları ve hizmetleri alanında etkin olan yeni bir sivil toplum örgütü oluşmamış ise de Türkiye Cumhuriyeti, bir sosyal devlet olarak kamusal yükümlülüğe sahip resmi örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Bkz. ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 107-111.

5- Hayır kurumlarıyla paylaşılan fitre ve kurban derileri hasılatı ve halkın bağışları.²³⁶

Ne var ki, Cemiyet bir hayır kurumu olduğundan büyük ölçüde halkın desteği ile ayakta durmakla birlikte;²³⁷ aynı zamanda kamu yararına çalışan bir cemiyet olarak kabul edildiğinden dolayı Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, devlet tarafından küçük de olsa bazı yardımlar alır.²³⁸

Cemiyetin Nizamnamesinde yer alan “Emvali ve Varidatı” başlığı altında detaylı olarak belirtilen açıklamalara göre; gayrimenkul mal tasarruf hakkına sahip olan Cemiyet, vasiyet ve bağış gibi taşınmaz mal edinme ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunma hakkına da sahiptir. Merkez ve şubeler tarafından sahip olunan veya inşaa edilen emlak, genel merkez adına tapu sicillerine kaydedilmekte; ancak bu emlakın kullanım gelir ve giderleri mahalli merkez ve şubelere bırakılmaktadır.²³⁹ Nizamnamesinde de belirtildiği gibi ticaret ve siyasetle uğraşmayan cemiyet, kendisine gelir getirmesi amacıyla, ancak maddi ve manevi zarar vermeyecek nitelikte ki bazı işletmeleri, kurma ve işletme hakkına sahiptir.²⁴⁰ Bu anlamda cemiyetin ilk yaptığı uygulamalardan biri, cemiyet için alınan ilk binanın üsteki iki odasının ve

²³⁶ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.21 (Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 337, s. 26. Cemiyetin Varidatı konusu 59. madde de 6 başlık altında şu şekilde yer almakta:

- Azanın tediyaat-ı senevyelerinden,
- Hükümetin, evkafın ve devair-i belediyenin verecekleri tahsisattan,
- Cemiyetin emval ve emlakının varidatından,
- Nukud-ı mevcudesinin nemasından,
- Tertip edeceği sergi, müsamere, tenezzüh konferans, çiçek fûruhtu ve saireden mütevellid hasıllattan,
- Zekat, teberruat ve ianat ile cihat-ı saireden vuku bulacak hasıllattan ibarettir.

²³⁷ B.C.A. Fon kodu: 030.10.0. Kutu: 178. Doya No: 234 Evrak No:1; B.C.A. Fon kodu: 51.0.0. Kutu: 2. Doya No: 6 Evrak No:20, (Tarih: 8.2.1927); B.C.A. Fon kodu: 30.10.0. Kutu: 198. Doya No: 355 Evrak No:5, (Tarih: 8.10.1922); Gürbüz Türk Çocuğu, XXXI, Nisan 1929, s.4.

²³⁸ Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük, s. 172. B.C.A. Fon kodu: 30.10.0. Kutu: 178. Doya No: 233 Evrak No:17, (Tarih: 4.3.1933); B.C.A. Fon kodu: 30.18.1.2. Kutu: 30. Doya No: 54 Evrak No:7, (Tarih: 19.7.1932); B.C.A. Fon kodu: 30.18.1.2. Kutu: 28. Doya No: 39 Evrak No:8, (Tarih: 17.5.192)

²³⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1925, s. 21

²⁴⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.22.

arkadaki küçük bahçesinin kiraya verilmesidir. Bu şekilde binada parasız oturulur ve bir miktar varidat temin edilir.²⁴¹

Bu mali yapı içerisinde merkez ve şubelerin borçlarından merkezi umumi, sorumluluk kabul etmemekle birlikte, merkez ve şubeler sadece kendi bölgeleri dahilindeki gelir kaynaklarını kullanılabirler.²⁴² Buna karşın Cemiyetin merkez ve şubelerin mali güçlüklerden dolayı mesken konusunda bile önemli sıkıntılar yaşadığı ve bunları çözmek için hükümetten yardım istediği de görülür. Örneğin, 14 Mayıs 1925 tarihli Başvekalete gönderilen yazıda; Cemiyetin Reisi Dr. Fuad Bey, emval-i metrukeden, yani birçok boş meskenin varlığından bahsederek bunların kullanılmayanlarından bazılarının hükümet tarafından cemiyete tahsis edilmesini talep eder.²⁴³ Cemiyetin bu talepleri bazen kabul edilebilirken²⁴⁴ bazen de çeşitli nedenlerle kabul edilemez.²⁴⁵

Cemiyetin mali konulardaki kayıtlarıyla muhasipler ilgilenirken, düzenli hazırlanan yıllık hesap cetvelleri ve bilançolar, umumi kongrede görüşülerek kabul edilir ve bu hesaplar, oluşturulan teftiş heyetlerince de denetlenir. Aynı zamanda umumi kongrede sonraki yıla ait tahmini hesaplar da hazırlanır. Cemiyetin merkez ve şubelerinin gelir ve giderleri genellikle birbirine benzer niteliktedir. Örneğin bir şubenin iş raporu incelendiğinde; gelirler ve giderleri konusunda²⁴⁶ öncelikle şubenin idare heyeti tarafından onaylanmış, bir yıllık yapılan yardımlar, (süt verilen, beslenen; giydirilen, ayakkabı, kasket, çamaşır, mektep eşyası verilen çocuklar; muayene ve

²⁴¹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 3.

²⁴² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s.24.

²⁴³ B.C.A. Fon kodu: 030.10.0. Kutu: 178. Doya No: 232 Evrak No:19, (Tarih: 10.5. 341)

²⁴⁴ B.C.A. Fon kodu: 272.0.0. 12. Kutu: 58. Doya No: 154 Evrak No:17, (Tarih: 28.3. 1928); B.C.A. Fon kodu: 272.0.0. 12 Kutu: 56. Doya No: 146 Evrak No:8, (Tarih: 14.12.1927); B.C.A. Fon kodu: 030.18.1.1. Kutu: 26. Doya No: 63 Evrak No:10, (Tarih: 20.11.1927); B.C.A. Fon kodu: 030.18.1.1. Kutu:26. Doya No: 56 Evrak No:16, (Tarih: 13.10.1927)

²⁴⁵ B.C.A. Fon kodu: 030.18.1.1 Kutu: 7. Doya No: 37 Evrak No:6, (Tarih: 11.10. 1923); B.C.A. Fon kodu: 030.10.0. Kutu: 140. Doya No: 2 Evrak No:3, (Tarih: 5.1.1926); B.C.A. Fon kodu: 272.0.0.12 Kutu: 47. Doya No: 89 Evrak No:32, (Tarih: 26.2.1926); B.C.A. Fon kodu: 030.10.0. Kutu: 178. Doya No: 232 Evrak No:19, (Tarih: 20.7.1925)

²⁴⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Kırıkkale Kolu, Birinci Devre Kongresi 27 Temmuz 1939 İş Raporu, Ankara, 1940, s. 5.

tedavi edilen, para ve doğum yardımı yapılan çocuklar) sayı ve masraf itibariyle detaylı olarak belirtilir; gelir kaynakları ise lira ve kuruş cinsinden iki dönem halinde belirtilen başlıklarla (teberrular, ianeler; aza taahüdatı, kağıt rozet, belediye ve hükümetten yardım, müsamere, piyango gelirleri, bankadaki paranın faizi, genel merkez adına yapılan satışlardan gelirler, müteferrik gelirler)²⁴⁷ ifade edilir.

Çeşitli tarihlerde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, mali yapısını güçlendirmek için bir takım kararlar alarak tamimler hazırlar. Cemiyet, 15 Mayıs 1928 tarihli altıncı umumi kongresinde faaliyetlerin daha iyi idare edilmesi ve ihtiyaçların belirlenerek nakti yardımların daha rahat yapılabilmesini sağlamak amacıyla, cemiyetin bütün merkezleri ve şubelerinin gelirlerinin %10'nunu merkezi umumi emrine vermelerini kararlaştırır.²⁴⁸ Cemiyet, 5 Temmuz 1928 tarihinde merkez ve şubelerin bütçe uygulamalarına dair 18 maddelik bir talimatname hazırlayarak; talimatname ile bütün merkezler ve şubelerin 1 Ocak 1928-31 Aralık 1928 tarihleri arasında bütçelerini ikişer nüsha olarak hazırlamasını ve bunlardan birini onay için merkezi umumiye göndermesini ister. Hazırlanan talimatnamede, Bütçe Tanzimi'nin birinci maddesini takip eden maddelerde, ayrıntılı bir gelir gider defteri ve cetvellerinin nasıl hazırlanacağı da anlatılır.²⁴⁹

Nizamnamesinden de anlaşılacağı üzere sabit bir geliri olmayan cemiyet, üye aidatları, çeşitli kurum ve hayırseverlerin bağış ve yardımları, kendi işlettiği gayrimenkul ve işletmelerin kârı ve yine cemiyetin kendi imkanları ile düzenlediği etkinliklerden gelirler elde etmektedir.²⁵⁰ Kurulduğu dönemdeki diğer cemiyetlerinkine benzer nitelikte gelir kaynaklarına sahip olan²⁵¹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin gelir ve gider kayıtları yıllar itibariyle aşağıdaki şekildedir:

²⁴⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Kırıkkale Kolu, s. 9.

²⁴⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Bütçe Tatbikatı Talimatnamesi, Ankara, 1928, s.1.

²⁴⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Bütçe Tatbikatı Talimatnamesi, s.2.

²⁵⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.26.

²⁵¹ Türk Maarif Cemiyeti Cemiyetin Kuruluşundan İtibaren Beş senelik Faaliyet Raporu 1928-1933, Ankara, 1933. s. 7.; Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi raporu, İstanbul, 1335. s. 74-76; Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1931 Meclisi Umumisine Takdim Olunan Rapor Ve Hesabat Cetvelleri, İstanbul, 1931. s.12.; Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin gelir kaynakları arasında; oyun kağıtları, şefkat pulları, cemiyet rozetleri, maden suyu işletmesi, sanat evi,

**Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti'nin 1921-1935 Yılları Arasındaki Gelir
Gider Tablosu**

Sene	Gelir		Gider	
	(Lira)	(Kuruş)	(Lira)	(Kuruş)
1922		18.507 27		5.856... 10
1923		145.235 55		31.651 14
1924		137.668 35		66.286 46
1925		62.721 33		52.119 26 ²⁵²
1926		195.746 90		272.015 83
1927		218.236 14		250.306 02
1928		241.855 76		271.925 76
1929		269.765 55		207.276 76 ²⁵³
1930		193.198 06		184.687 60
1931		152.895 38		168.073 83
1932		144.181 45		142.591 89
1933		152.564 84		141.045 31
1934		166.218 87		115.094 91
1935		175.355 53		191.325 04 ²⁵⁴

Cemiyetin giderlerini; başta şehitlerin öksüz ve yetimleri olmak üzere himaye edeceği vatan çocuklarının himaye için harcamalar, çocukları hedefleyen faaliyetlerle halka yönelik sıhhi, ahlaki, parasal ve eğitsel yardım harcamaları ve yeni açtığı müessese ve neşriyat harcamaları oluşturmaktadır. Bunların dışında İhtiyat akçasından hayır cemiyetlerine ayrılan paradan Himaye-i Etfal Cemiyetine de pay verilmesiyle,²⁵⁵ tahlisiye idaresi yıllık bütçesinden Himaye-i Etfal cemiyetine yardıma izin

kurban derileri ve çeşitli bağışlar, balolar önemli başlıklardır. Bkz. AKGÜN-ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, II, s.117-174.

²⁵² "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

²⁵³ A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.25.

²⁵⁴ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 22

²⁵⁵ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.2. Kutu: 30. Doya No: 54 Evrak No:7 (Tarih: 19.7.1932)

verilmesiyle,²⁵⁶ yıllık mali bütçeden artan ödeneklerden bir miktarın Himaye-i Etfal Cemiyetine verilmesiyle,²⁵⁷ hayır derneklerinin yaptığı kırtasiye masrafları ve satın almalarının maliye vekaleti dairesinin desteğiyle yapılmasıyla²⁵⁸ cemiyete çeşitli yararlar sağlanır.

1- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN GELİRLERİ

a- CEMİYETİN MEVCUTLARI

Cemiyetin 1939 yılında bağlı merkezlerin bina, dükkan, arsa, tarla ve bahçe toplamı 129 parça ve sıhhi ve içtimai müesseselerin toplamı 256 olarak verilmektedir.²⁵⁹ Cemiyet amaçlarına ulaşmak yolunda cemiyetin gelişmesini sağlayacak gelir kaynaklarını yaratmak için büyük apartmanlar, sinemalar, dükkanlar, havuzlar ve garaj gibi bazı tesisleri vücuda getirir.²⁶⁰ Cemiyet, hükümetten mümkün olan yardımı gördüğünü belirtmekteyse de²⁶¹ bu yardım, cemiyetin mali problemlerini çözebilecek miktarda olmamakla birlikte Cemiyetin bilançosunun gelirler kısmında hükümetten yardım alınmasına dair bilgiler 1931 ve sonrası yıllardır.²⁶² Bundan dolayı kuruluşundan itibaren kendisine gelir kaynağı arayışına giren cemiyet, bazı teşebbüslerde bulunmakla birlikte birçok kişi, kurum ve kuruluşlardan da yardım ister.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Umumi kongre raporunun bilanço bölümünde yer alan cemiyetin gelirler kısmındaki başlıklar ışığında ve 1930-1935 yıllarındaki raporların incelenmesi ile cemiyetin gelirlerinde, gelir türleri ve onların ortalama bir oranı şu şekilde tespit edilebilir:

Teberruat, % 5

Taahhüdat, %1

Bina kirası, %24

Ortak yardımlar, % 30 (azalarak)

²⁵⁶ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.2. Kutu: 32. Doya No: 74 Evrak No:18 (Tarih: 15.12.1932)

²⁵⁷ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1. 2. Kutu: 28. Doya No: 39 Evrak No:8 (Tarih: 17.5.1932)

²⁵⁸ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.1. Kutu: 28. Doya No: 21 Evrak No:5 Dosya; 123/20; (Tarih: 11.4. 1928)

²⁵⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, 11

²⁶⁰ Fuad U MAY, Hayatım, 1961, Ankara, s. 4.

²⁶¹ B.C.A. Fon kodu: 030.18.01. Kutu: 06. Doya No: 41 Evrak No:09 (tarih: 21.12.337)

²⁶² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s.19.

Şefkat pulları,müşamere, lüks telgraf kağıdı, %11

Mecmua, kitap ve matbuat, % 2

Süt hasılatı ve bakım gelirleri, % 3

Şubelerden %10'luk pay, % 1

Hükümetten yardım, %15

Madeni ve kağıt rozet, % 2

Banka faizi, % 2

Piyango, % 3

Otomatik makine, % 4

Görüldüğü üzere Cemiyetin 1930'lu yıllardaki gelirlerinde en önemli oranı ortak yardımlar ve cemiyetin binalarından elde ettiği gelirler teşkil etmekle birlikte, cemiyetin çeşitli faaliyetlerinden belli oranlarda gelir sağlanmaktadır.

b- CEMİYET'İN ÜYE AİDATLARI

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin nizamname-i esasisinde, Cemiyete üyelik konusunda yelpaze geniş tutularak "*hayır seven ve cemiyete hizmet etmek isteyen kadın erkek herkes cemiyete üye olabilir*" denilmekle birlikte her üyenin belli bir miktarda üye aidatı ödemesi gerektiği belirtilir.²⁶³ Bu şekilde Cemiyete üye olanlar belli miktarda aidat ödemeyi kabul etmekte olup bu aidatı peşin veya iki taksite de bölebilmektedirler. Üyelerin aidatlarına dair miktarlar günün koşullarına göre belirlenerek bu miktar nizamnamelerde belirtilir. Üyeler, taahhüt ettikleri senelik aidatlarını iki yıl içinde ödemedikleri zaman merkez heyetinin kararı ile istifa etmiş sayılırlar.²⁶⁴

c- CEMİYETİN ROZETLERİ

Cemiyet bayramlarda, çocuk haftasında ve bazı özel günlerde halka kâğıt veya madeni rozet tevzi ederek kendine kazanç sağladığı gibi halkın da sevgi ve desteğini almayı amaçlar. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti; I. Dünya Savaşı ve sonrası yıllarda bütün cemiyetler için yaygın bir yardım toplama ve tanıtım şekli* olan cemiyetin

²⁶³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1925, s. 6; Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

²⁶⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1925, s.7-8.

* Dönemin önemli sosyal hizmet kurumlarından biri olan Hilal-i Ahmer cemiyeti, daha 1913 yılından itibaren hem cemiyete gelir sağlamak hem de faaliyetlerini geniş kitlelere yaymak için cemiyetin

rozetlerinin satılmasıyla yaklaşık %2'lik rozet gelirleri elde eder. Cemiyet, rozetleri dağıtırken hemen hemen her ortamı değerlendirmeye çalışır.

Cemiyetin aylık faaliyetleri içinde sık sık Himaye-i Etfal yararına rozet tevzi edildiğine dair haberlere rastlanmakta olup bu rozet tevzi tarihleri 23 Temmuz, Cumhuriyet Bayramı, Şeker Bayramı ve çocuk günlerinde yoğunluk kazanmaktadır. Cemiyetin bayramdaki faaliyetleri incelendiğinde, dini ve milli bayramlarda cemiyetin rozetlerini tevzi etmek suretiyle mali kazanç elde etme girişiminde başarılı olduğu açıkça görülür.²⁶⁵ Cumhuriyet bayramında rozet dağıtma hakkı da Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne verildiğinden²⁶⁶ 1926 tarihli Cumhuriyet Bayramındaki çocuk gününde; Cemiyetin İstanbul merkezi, Cemiyete yardım sağlamak ve muhtaç ve fakir çocuklara yardım edebilmek için rozet dağıtarak halktan yardım temin eder. Örneğin, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Ürküp (Ürgüp) şubesi çocukları, 1929 yılında Cumhuriyet Bayramında halka rozet tevziinde bulunarak yardımlar toplar. Başka bir örnek de, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Lice Şubesi, 1929 da Cumhuriyet Bayramıyla ilgili rozet tevziinde bulunmasıdır. Bayramlarda olduğu gibi çocuk haftalarında da cemiyet rozetleri gündemdedir.

Rozetler, üzerinde Himaye-i Etfal Cemiyeti yazısı bulunan kutu veya sepetlerin içinde olup, genelde ilkokul öğrencileri tarafından taşınmaktadır.²⁶⁷ Cemiyetin rozet takılmasına ilişkin çalışmalara günler öncesinden başladığını 23 Nisan Çocuk Bayramı sırasında da rozet tevzi işinde görev almak isteyenlerin müracaatları için gazetelere verilen ilandan²⁶⁸ ve başka bir örneğini de; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara Merkezi tarafından Hakimiyyet Matbaasına gönderilen gazete ilanında; "23 Temmuz rozet talik ilanı" başlığı ile, "23 Temmuz 1930 Çarşamba günü rozet takmak üzere talip olan hanım kızların ve efendilerin Samanpazarı'ndaki Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezine müracaat ederek isimlerini kaydettirmesi" ilanında görmekteyiz. Bu ilan

rozetlerini kullanmaktadır. KARAKIŞLA Yavuz Selim, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kartpostalları ve Pulları (1912-1923)", Toplumsal Tarih, 129, Eylül 2004, s. 63.

²⁶⁵ Heyet-i İdare Karar Defteri, (22 Eylül 1927)

²⁶⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, L, İkinci Teşrin 1930, s.10.

²⁶⁷ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 156.

²⁶⁸ Heyet-i İdare Karar Defteri, (14 Nisan 1929), Numara.2

gazetede dikkat çekecek nitelikte büyük harflerle 19 ve 20 Temmuz günleri iki defa ilan edilir.²⁶⁹

d- HİMAYE-İ ETFAL KUMBARALARI

Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi tarafından isteyenlere verilmek üzere hazırlanan bu kumbaralar, öksüz ve kimsesiz çocuklara yardım için tasarlanır. Bu kumbarayı alan aileler günde birkaç kuruş atmak suretiyle bir para biriktirilir ve bu paralar yılın belli gününde bir memur tarafından açılır, aileye içindeki miktarı belirten bir makbuz verilir. Bu şekilde ailenin ve çocukların tasarrufa alıştırılması sağlanmakla birlikte, binlerce anasız ve babasız çocuk için de para hazırlanmış olur.²⁷⁰

e- CEMİYETİN PARA İLE İŞLEYEN OTOMATİK MAKİNALARI

Cemiyete gelir sağlamak amacıyla 1930 yılında Meclis başkanlığına verilen “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne Varidatını Tezyid Maksadıyla Para ile İşleyen Otomatik Makineleri Getirme, İmal ve Kullanma Hakkının Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne verilmesi Hakkında Kanun teklifi” kabul edilir.²⁷¹ Bu şekilde para ile işleyen otomatik makinelerin imal ve kullanımı hakkı, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne verilerek Cemiyet için önemli bir gelir kaynağı yaratılmış olur. Cemiyetin Umumi kongre raporlarında da, İstanbul, Bursa, Ankara ve Samsun’daki bu makinelerden elde edilen gelirin memnuniyet verici düzeyde olduğu belirtilir.²⁷² Umumi kongre raporlarının gelir tablosundan takip edildiği kadarıyla bu otomatik makinelerin; 1931 yılında %3, 1932 yılında %6 ve 1933 yılında %5 oranıyla cemiyetin toplam gelirleri içinde önemli bir payı aldığı görülür.

f- CEMİYETİN KARTLARI

Özellikle dini ve resmi bayramlarda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne ait tebrik kartlarının ve telgraflarının kullanılması cemiyetin kazanç sağladığı bir menbaa olmakla birlikte, Cemiyetin propagandasının da yapıldığı bir araçtır. Bu anlamda

²⁶⁹ SHÇEK Arşivi, numarasız belge.

²⁷⁰ “Himaye-i Etfal Kumbaraları”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXX, Ağustos 1932, s.29.

²⁷¹ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s.12.

²⁷² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 14.

Cumhuriyet Bayramı, 23 Temmuz Bayramı,²⁷³ Kurban ve Ramazan Bayramları ve çocuk bayramı, Cemiyetin yardım ve propaganda imkanı bulduğu zamanlardır. Cemiyet şubelerinin merkezlere, merkezin de şubelere gönderdiği kutlama ve tebriklerde, cemiyetin kartlarının kullanılmasına dikkat ederek,²⁷⁴ bütün şubeler bayramlarda birbirlerine tebrik kartları ve telgrafları göndermektedirler. Bu şekilde hazırlanan birçok tebrik ve kutlama amaçlı hazırlanan ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin amaç ve faaliyetlerini ortaya koyabilecek nitelikte resim ve yazılardan oluşan kart örneklerini, Gürbüz Türk Çocuğu'nda görmek mümkün. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti adına yayınlanan tebrik kartlarının kullanımına yönelik da yapılan reklamlar da; "*Himaye-i Etfalin Tebrik telgrafını kullananlar, o güzel günlerde yetimlere neşe hediye etmiş olurlar!*" denilerek yardım isteği ve tanıtım amacı gerçekleştirilmeye çalışılırken; "*Tebrik Telgrafnameleri, doğumlarda, düğünlerde milli bayramlarda Himaye-i Etfal tebrik telgrafnamelerini kullanınız. Hem kimsesiz çocuklara yardım etmiş hem de muhatabınıza fazla hürmet etmiş olursunuz.*"²⁷⁵ denilerek cemiyete ait telgraf ve kartların kullanılmasının yaygınlaştırılması amaçlanır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yararına yardım sağlamak amacıyla hazırlanan kurutma kartlarına ilişkin yazılı bir reklamda; "*Himaye-i Etfalin kurutma kağıtları yalnız yazı değil, yetimlerin göz yaşlarını da kurutur...*" yazısının yanı sıra çeşitli resimler de kullanılmış olup büyük puntolarla Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin birçok yayınında tam sayfa olarak yer alır.

g- CEMİYETİN ŞEFKAT FİŞ, PULLARI VE LÜKS TELGRAF KAĞITLARI

Cemiyetin önemli kaynaklarından biri de cemiyetin kendi adına hazırlanan şefkat pulu, Himaye-i Etfal pulu ve şefkat fişleridir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, gelirinin büyük bir kısmını uzun süre şefkat pullarından elde eder. Şefkat pulları kanalıyla hem genel merkez hem de şubeler bağış toplayarak, yeni hizmetler için mali kaynaklara sahip olurlar. Cemiyetin umumi kongre raporları incelendiğinde; şefkat fişleri cemiyetin toplam gelirlerinin yaklaşık %10'na yakın bir kısmını oluşturmaktadır.

²⁷³ "23 Temmuz Bayramında Himaye-i Etfale Yardımı Dokunanlar", Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.29.

²⁷⁴ Selim Sırrı, "Milletlerin en Büyük Derdi; Çocuksuzluk", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.13.

²⁷⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, LII, Şubat 1931, s.6.

Merkez ve şubelerin yaptıkları binalarla açtıkları yuvaların birçoğu şefkat fişleri hasılatı ile kurulur.²⁷⁶

İlk 1923 yılında İstanbul'da sana-i Nefise matbaasında bastırılan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Şefkat Pulu'nu 1928 yılında Londra'da basılan Türkiye Himaye-i Etfal Yardım Pulu gibi pullar takip eder.²⁷⁷ Cemiyet, şefkat pullarının toplumun bütün kesimi tarafından özellikle esnaf gibi kazançlı olanlarınca alınmasını sağlamak girişimindedir.²⁷⁸

Kullanılması kolay, sevimli ve zevkli olan şefkat fişleri birçok yerde kullanılabilir olduğundan sürümü büyüktür. Şefkat fişleri muhtelif kıymetlerde olduğundan, her merkez ve şube kendi mıntikasında piyasaya çıkaracağı kıymetlerin miktarlarını gösterir bir teskere ile şefkat fişlerini Umumi Merkezden ister. Şefkat fişleri, resmi daireler evraklarından, ticaret evrak ile faturalarına, her türlü vesikalarla mukavelenameler, makbuzlar, biletler ve pusulalara, hayvan pazarlarında kullanılan iktisap teskerelerine, sayım makbuzlarına kadar her yerde ve muamelede kullanılır.²⁷⁹ Şefkat fişleri merkez ve şubelerin her istedikleri vakit genel merkezden gönderilir. Satılan şefkat fişlerinin gelirlerinin bir miktarı Genel Merkeze aittir. Cemiyetin merkez ve şubeleri, şefkat fişlerine dair yaptıkları harcamaları ve gelirleri heyet-i idarelerince onaylanmış defterlere kayıt etmek suretiyle genel merkeze göndermekle yükümlü²⁸⁰ kılınarak denetime tabii tutulurlar.

Cemiyetin, 1922 yılı Şubat ayı içinde Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan teklifte, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü'nün satışa sunduğu bazı pullarda Himaye-i Etfal yararına gelir elde edebilecek nitelikte uygulamalar yapılması yönünde olan isteği,²⁸¹ görüşmeler sonucunda Himaye-i Etfal Cemiyetince "Şefkat Pulları" veya "Himaye-i Etfal Pulları" gibi pulların belirli gişelerde satılabileceği izni çıkmasıyla

²⁷⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Merkez ve kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, s. 26.

²⁷⁷ Bkz. DAMALI, Sosyal Yardım Pulları, s. 73,76.

²⁷⁸ Heyet-i İdare Karar Defteri, (25 Kasım 1928)

²⁷⁹ Turgay ÇAVUŞOĞLU, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 2001, s. 74.

²⁸⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Bütçe Tatbikatı Talimatnamesi, Ankara, 1928, s. 8.

²⁸¹ B.C.A. Fon kodu: 030.18.01. Kutu: 06. Doya No: 41 Evrak No:09 (tarih: 17.12.338); TBMM ZC. (Devre: I) XV, s. 214.

sonuçlanır.²⁸² Böylece Cemiyet, kartpostal ve pullu zarflardan belli bir miktar gelir elde etme imkanı bulur, aynı tarihlerde Cemiyet, Genova’da basılan TBMM Hükümeti posta kartları, mektup kartları ve zarflara “Himaye-i Etfal menfaatine” damgasıyla satılarak maddi kazanç elde etmeye başlayan²⁸³ Cemiyet, 23 Nisan ve Cumhuriyet Bayramı zamanlarında “Teberru Zarfları” denilen bağış zarflarıyla yardım toplama imkanı bulur.²⁸⁴

Çocuk Bayramı ve haftasının bütün yurttaki kutlandığı bir dönemde Dr. Fuad Bey tarafından çocuk haftasında mektup ve telgraflara “Çocuk Şefkat Pulu” yapıştırılmasına dair bir istek 9 Nisan 1932 tarihinde meclis başkanlığına sunulur²⁸⁵ ve teklif o yıl çocuk bayramına kadar 11 Nisan 1932 tarihinde kabul edilir.²⁸⁶ Şefkat pullarından cemiyete gelir elde edilmesine dair girişimler Cemiyetin Reisi Dr. Fuad Bey tarafından çeşitli tarihlerde gündeme getirilir ve Himaye-i Etfal pulu hazırlanması için kanun teklifleri sunulur²⁸⁷ ve nihayet 2 Ocak 1933 tarihli kararnameyle, Himaye-i Etfal Cemiyeti menfaatine ait olmak üzere lüks telgraflara Himaye-i Etfal pulu yapıştırılması kabul edilir.²⁸⁸

h- CEMİYETİN DÜZENLEDİĞİ EŞYA PİYANGOLARI

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin gelir getirici etkinliklerden biri de eşya piyangolarıdır. Büyük eşya piyangosu, kıymetli eşya piyangosu, yerli mallar piyangosu gibi isimlerle düzenlenen piyangolar vardır. Bayramlarda ve özel günlerde çeşitli eşya piyangoları düzenlenmesine heyet-i idarece karar verilir,²⁸⁹ tespit edildikten sonra bir

²⁸² B.C.A. Fon kodu: 030.18.01. Kutu: 06. Doya No: 41 Evrak No:09 (tarih: 17.12.338); (Bu dönemde Şehit yetimlerine yardım amacıyla Evlad-ı Şüheda Pulları, Öksüz Yurdu Pulu adlarıyla bazı pullar da basılmıştır. DAMALI, Sosyal Yardım Pulları, s. 70-72.)

²⁸³ DAMALI, Sosyal Yardım Pulları, s. 73.

²⁸⁴ Heyet-i İdare Karar Defteri, (3 Mart 1932).

²⁸⁵ TBMM ZC, (IV. Devre),VII, s. 24, 37-39.

²⁸⁶ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s. 12.

²⁸⁷ B.C.A. Fon kodu: 030. 10. Kutu:3. Doya No:16, Evrak No:30 (Belge tarihi: 28.2. 928 ve 27.2.1928)

²⁸⁸ B.C.A. Fon kodu: 030. 13. 01. 02. Kutu: 33. Doya No: 1 Evrak No:2 Kararname sayı: 13678, (Tarih: 2.1.933)

²⁸⁹ Heyet-i İdare Karar Defteri, (17 Temmuz 1929)

“Tertip Heyeti” seçilir, piyangoonun mesuliyet ve idaresi bu heyete bırakılır ve piyango bu suretle bu zatların himayesine verilmiş olur.²⁹⁰

Eşya piyangoları Cemiyetin merkez ve her şubesi tarafından bağımsız olarak yürütülmektedir. Her piyangoonun düzenlenmesi sırasında kurulan tertip komitesi, yerel kaynaklardan çeşitli eşyalar toplayarak piyangoonun zenginleştirilmesine çalışır. Eşya piyangolarında, yazı makinesinden, bisiklete kadar birçok eşya piyangoya sunulabilmektedir. Örneğin 3 Haziran 1928 tarihinde düzenlenen Himaye-i Etfal Piyangosu çekilişinde büyük eşya piyangosu düzenlenir.²⁹¹ Merkezden gönderilen piyango biletlerinin satışlarını cemiyetin şubeleri de yapar.²⁹² Bu yüzden düzenlemeler için taşeron kullanılmaması istenilmektedir.²⁹³ Piyango biletlerinin satışı konusunda dönemin bütün gazetelerinden de destek sağlanır.²⁹⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin düzenlediği bu piyangolarda bazen başka cemiyetlerle ortaklıklara da girilir. Örneğin, 1932 tarihli “Yerli Mallar Piyangosu” Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ile Himaye-i Etfal Cemiyeti genel merkezinin ortaklaşa düzenlediği bir organizasyon olup, şanslı biletlerin sahiplerinin otomobilden, ev eşyalarına kadar yerli üretim olan ürünleri kazanabildikleri bir piyangodur.²⁹⁵ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere hedef hem cemiyete maddi kazanç sağlamak hem de yerli malı kullanma bilincini halka yaymaktır.

Cemiyet için özellikle Çocuk Bayramına denk gelen günlerde eşya piyangosu düzenlemek, bir gelenek haline getirilir. Aynı zamanda Cemiyete gelir sağlamak amacıyla genellikle cemiyete üye olan bayanlar tarafından yapılan ve yine düzenlenmesine Cemiyetin Heyet-i İdaresince karar verilen tombala çekilişlerinin düzenlendiği ve halkın tombala günlerine rağbet ettiği de bilinmektedir.²⁹⁶ Heyet-i İdarenin de desteğiyle düzenlenen eşya piyangolarının yanı sıra Cemiyetçe düzenlenen

²⁹⁰Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Merkez ve Kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, s. 28.

²⁹¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.25.

²⁹² Heyet-i İdare Karar Defteri, (17 Temmuz 1928)

²⁹³ Heyet-i İdare Karar Defteri, (31 Temmuz 1929).

²⁹⁴ Heyet-i İdare Karar Defteri, (3 nisan 1932),

²⁹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, LXXI, Eylül 1932, s.30.

²⁹⁶ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 150.

müsamere, umumi çay, gezinti, konferans, çeşitli yarışmalar ve halk bahçelerinde eğlenceler ile cemiyetin hem propagandası yapılmakta hem de gelir sağlanmaktadır.

i-CEMİYETİN KİTAP- MECMUA VE NEŞRİYAT GELİRLERİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kendi süreli yayınları; anne ve çocuklara yönelik kitap ve ansiklopedilerin satışından da gelir temin ettiği ve cemiyetin genel gelirleri içinde kitap-mecmua gelirlerinin yaklaşık % 2 oranında olduğu bilinmektedir. Yine hem yurt içi hem de yurt dışındaki yardımseverler ile şubelerin cemiyete yardım sağlamak amacıyla özellikle Cemiyet'in önemli bir süreli yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu'na abonelik konusunda gayretle çalışırlar.²⁹⁷ Cemiyete yardım amacıyla bazı kitapların gelirlerinin bağışlandığı da bilinmektedir. Cemiyet'in kendine kazanç sağlayabilmek amacıyla bazı kitapların gelirlerini kullanabildiğine dair birkaç örneği; muallim Afet Hanımın "Askerlik Vazifesi" "Vergi Bilgisi" ve "İntihap" adlı eserlerinin gelirini Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağışlaması oluşturur.

j- CEMİYETİN DÜZENLEDİĞİ SOSYO-KÜLTÜREL ETKİNLİKLERİN GELİRLERİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti gelir sağlamak, cemiyeti tanıtmak amacıyla bayramlarda ve önemli günlerde balo, müsamere ve eğlenceler düzenler. Özellikle genel merkez tarafından düzenlenen bu etkinliklere, devletin üst düzey yöneticileri, yabancı temsilciler, çocuklar, askeri ve mülki erkan ile cemiyetten ve halktan kimseler katılır. Merkez ve şubelerin tertip edecekleri balolarla müsamereler, yılda bir kez olmak üzere kendi tarafından kendi hesaplarına hazırlanır. Balo, müsamere ve eğlenceler gününden bir ay evvel mahallin en yüksek idare amirine müsaade için müracaat edilir. Müsaade almak için verilecek dilekçede balo, müsamere ve eğlencenin türü, günü, saati, yapılacak masraf ile tahmin edilen gelir miktarı, satılığa çıkarılacak bilet sayısı ve fiyatları gösterilir. Balo, müsamere ve eğlenceler merkez ve idare heyetiyle bunların tertip heyetlerinin mesuliyetleri altında yapılır ve onların himayesine verilir. Müsamere ve baloları tertip eden heyet üyelerinin bu organizasyonu genellikle eşleri ile yaptıkları,²⁹⁸ cemiyetin merkez ve şubeleri tarafından düzenlenen bu etkinliklerin

²⁹⁷ "Cemiyetimizin Memleketin dört Köşesindeki Faaliyetlerine Ait Haberler", Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.29.

²⁹⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.26.; Heyet-i İdare Karar Defteri, (1 Eylül 1928)

düzenlenmesi sırasında hiç bir zaman aracı ve komisyoncu kullanılmadığı görülür. Cemiyetin saygınlığını korumak amacıyla bu tür etkinlikler politikadan uzak tutularak cemiyet ve çocukların çıkarları sürekli ön plana alınır. Cemiyet, dini ve milli bayramlarda bazen kendi adına bazen de başka hayır kurumlarıyla birlikte belli yüzdelerde hasılatı cemiyete bırakmak suretiyle anlaşarak balo, eğlence ve müsamereler düzenlenir.²⁹⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, teşkilatının balo ve müsamereleri yalnız bir eğlence yeri olmamasına, Türk içtimai hayatının ve medeni yaşayışının bir örneği olmasına ve cemiyetin gayelerine maddi ve manevi hizmet edebilecek nitelikte olmasına dikkat eder.³⁰⁰

Cemiyete yardım sağlamak yolunda önemli bir yeri olan özellikle çocuk Bayramı ve haftasında yapılan Çocuk Balosu, Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına düzenlenen Himaye-i Etfal Balosu, Kıyafet Balosu ve yılbaşında düzenlenen Yeni yıl Baloları vardır. Gerek Cemiyetin kendi yayınlarında gerekse ulusal basında çocuk haftası dolayısıyla düzenlenen balo ve müsamerelere ilişkin merkez ve şubelere ait çok sayıda fotoğraf yayınlanır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin önemli miktarda yardım toplama imkanı bulabildiği, Cumhuriyet Bayramı, yeni yıl ve çocuk haftası gibi bazı önemli günlerde düzenlediği balolar, Hilal-i Ahmer cemiyeti'nin düzenlediği balolara benzer niteliktedir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Çocuk Haftası boyunca Çocuk Balolarına ağırlık verir. Özellikle 23 Nisan haftasına rastlayan günlerde düzenlenen çocuk balolarında hem gelir elde eder, hem de Çocuk Bayramı'nın önemi vurgulanır. Örneğin balolardan birini 23 Şubatta Büyük Millet Meclisi reisi Fethi Bey'in de katılımıyla coşkulu bir şekilde gerçekleştirilirken, balodan 8.166 lira gibi önemli miktarda bir gelir sağlanır.³⁰¹ 1928 yılında cemiyetin Bursa şubesi tarafından benzeri bir organizasyon olan çocuk balosu, çocuklar için çok eğlenceli ve faydalı olur ve Cemiyetçe bu balo, diğer şubelere örnek olarak gösterilir³⁰² bunun sonucu olarak da

²⁹⁹ Heyet-i İdare Karar Defteri, (22 Eylül 1927); Heyet-i İdare Karar Defteri, (8 Mart 1928); Heyet-i İdare Karar Defteri, (28 Mayıs 1928)

³⁰⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Merkez ve Kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, s. 30

³⁰¹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad Eden Kongrede Kıraat ve Kabul Edilen..., s.12.

³⁰² Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.26.

1928 yılındaki Bayezid ve Sandıklı örneklerinde olduğu gibi,³⁰³ Cemiyetin birçok şubesi de balolar düzenler. Örneğin; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Antalya şubesiyle ilgili “Resmi Antalya” gazetesinde yer alan bir haber: 1929 yılının yılbaşı akşamı cemiyet tarafından düzenlenen balodan bahseder.³⁰⁴ Türk Ocağı’nda düzenlenen çocuk haftası eğlenceleri büyük bir çocuk balosuna çocuklar ile birlikte birçok aile ve Himaye-i Etfal’in bakımı altında olan çocuklar iştirak ederek çeşitli eğlenceler tertip edilir³⁰⁵ 1929 yılında Çocuk Haftası içinde tertip edilen ve duyurusu yirmi gün öncesinden yapılan ve balonun bütün idaresinin çocuklara bırakıldığı Çocuk Balosu’na fakir zengin bütün çocuklar katılır.³⁰⁶ Başka bir örnek de 1929 yılı ocak ayında Balıkesir’de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına Ana Mektebi (Ferda Yuvası) tarafından bir müsamere ve çocuk gecesinin düzenlenmesidir.³⁰⁷

k- CEMİYET’E YAPILAN ÇEŞİTLİ BAĞIŞ VE YARDIMLAR

Savaş yılları ve sonrasındaki olumsuzluklara rağmen halkın Cemiyete yardım ettiği görülmüştür. Cemiyete Akçeşehrli Arif Bey tarafından verilen ve fakir yavruların giydirilmesinde kullanılan iki top kumaş³⁰⁸ yardımın ilk örneklerindedir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin merkez ve şubelerinin faaliyetleri halkın cemiyete karşı sevgi şefkat ve yardımını arttırdığından³⁰⁹ birçok yardımsever insan Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne arsa, bina bağışlamakta hatta miraslarını da bırakmaktadırlar. Yine bu bağışlar arasında süt hayvanından okul çocuklarının cep harçlıklarına varıncaya kadar birçok bağış Cemiyeti maddi olarak desteklemek içindir. Örneğin; Ordu Memişzade Hacı Abdullah Ağa’nın eşi Zeynep Hanım, yaklaşık yirmi altı bin metrekarelik tarlasını Ordu Himaye-i Etfal cemiyeti merkezine bağışlar.³¹⁰ Başka bir örnek; vatanından çok uzaklarda Amerika’da ölen bir vatandaşın, Cemiyete bir miktar parayı miras olarak

³⁰³ Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s. 29-30.

³⁰⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXIX, Şubat 1929, s. 25.

³⁰⁵ “Çocuk Haftası”, 22 Nisan 1929, Halk, I/11, s. 84.

³⁰⁶ Çocuk Haftası, II, s.138.

³⁰⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXIX, Şubat 1929, s. 26.

³⁰⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Küçük bir Tarihçesi, s. 3.

³⁰⁹ “Cemiyetimizin Memleketin Dört Köşesindeki Faaliyetine Ait Haberler”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.27.

³¹⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.29.

vasiyet etmesidir.³¹¹ Yardımlarla Amerika'daki yetimlerin ulaştığı imkanlara Türk yetimlerinin de ulaşabileceğini düşünen Dr. Fuad Bey, Cemiyet için özellikle bu konularda ülkenin varlıklı insanlarından daha fazla destek beklediğini belirtir.³¹² Yardımsever insanların da birçok kez bazı yardımları cömertçe yaptıkları görülür. Örneğin; Mısır'dan Kani Paşazade İhsan Bey, İstanbul'daki iki köşk, bir bahçe ve bir arsasını ve Ankara'da Cemile Hanım ile Ayşe Azize Hanım birer evi cemiyete bağışlarlar.³¹³ Cemiyete bazı kurum ve kuruluşlar da çeşitli bağışlarda bulunmak suretiyle cemiyetin faaliyetlerini desteklerler. Örneğin Ordu müfettişlerinden I. Ferik Fahrettin Paşa, Tefenni'de mutasarrıf bulunduğu sırada eski askeri depo binasını mahalli Himaye-i Etfal şubesine bağışlayarak bu bina, Türkiye Himaye-i Etfal yatı mektebi haline getirilmesine fırsat verir.³¹⁴ Yine Türkiye Sınai ve Maden Bankasının yardımıyla 1926 yılında kurulan Hereke Fabrikasında tesis edilen ve birçok öğrencinin yerleştirildiği Himaye-i Etfal Yurdu³¹⁵ da bu yardımlardan birine örnektir. Dönemin önemli kurumlarından olan Tütün İhisarı Umum Müdürlüğü de yaptığı yardım ve gösterdiği yakınlıktan dolayı Cemiyet tarafından teşekkür hak kazanır.³¹⁶

Cemiyet kendisine yardımda bulunan ve cemiyete başarılı hizmet veren bu tür hayırsever kişi ve kurumları zaman zaman teşekkür ile onurlandırır. Aynı şekilde cemiyetin bütün yardımsever kişilere şahsen de teşekkür ettiği görülür. Mısır Kahire Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ve Kahire Türk Cemiyeti Hayriyesi'nin faal üyesi Ahmet İdris Bey bu şekilde ödüllendirilenlerden birisidir.³¹⁷ Bir başka ödül de 20 Eylül 1927 yılında cemiyetin heyet-i idaresince Dr. Hamdi Osman Bey'e hastalara gösterdiği ilgiden dolayı verilir.³¹⁸ Yine cemiyete yardımlarından dolayı Mayıs 1928 tarihinde belediyelere, maarif ve sıhhiye vekaletine ve evkaf müdüriyetine, Heyet-i İdare

³¹¹ "Büyük ve Alicenap Bir Hareket", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 4.

³¹² Dr. Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, s.162.

³¹³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 14.

³¹⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.29.

³¹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.37.

³¹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932

³¹⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.24.

³¹⁸ Heyet-i İdare Karar Defteri, (20 Eylül 1927)

tarafından yazılı teşekkür edilmesine karar verilir.³¹⁹ Cemiyet maddi anlamda nakdi yardımlarda bulunanların yanında Cemiyetin yararına çeşitli organizasyonlarda bulunanlara ve özel günlerde cemiyeti bilgisiyle ve kalemiyle destekleyenlere de teşekkür eder.

Cemiyete yardım toplanması için Cemiyetin güçlü bir propaganda yaptığı bilinmektedir. Örneğin, “Milli Devlet Nasıl İnkışaf Eder?” başlıklı bir yazıda; günde 10 para ile bir yılda 6.000 çocuğu ölümden ve sefaletten kurtarmanın mümkün olduğu belirtilerek halkın bu uğurda çalışan Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne yardımı istenmektedir.³²⁰ Yardımı teşvik eden yazılarının yanında yardımda bulunan kişiler örnek niteliğinde, Cemiyetin süreli yayınlarında gündem bulmaktadır. Örneğin Şaziye Kazım Hanım’ın Ankara’da çok sayıda kişiyi cemiyete üye yapması;³²¹ rozet tevzii konusunda öğrencilerin cemiyete yardımlarının yanında onların okulca da yardımlar topladıkları ve bunları cemiyete gönderdikleri örnekleri, cemiyetin süreli yayınında övgüyle anlatılan faaliyetler olarak ele alınmakta ve hatta bu yardımı yapan okulların ismi uzun listeler halinde halka duyurulmaktadır.³²² Cemiyet özellikle çocuk günü, çocuk bayram ve haftası, ayrıca milli ve dini bayramlarda yardım toplama işini daha da artırır. Örneğin bayramlarda öğrenciler, şehirde işlek yerlerde ellerindeki Himaye-i Etfal cemiyetinin kutularıyla yardımseverlerden para toplayarak cemiyete katkıda bulunmaktadır.³²³ Bu şekilde, gerek çocuk gününde ve gerekse çocuk haftasında yüklü miktarda yardımlar toplayan Cemiyet, milli ve dini bayramlarda halkın yardıma çağrılmasında diğer cemiyetlerden ve gazetelerden ve güçlü kalemlerden de destek bulur. Cemiyete yardım edilmesinin mukaddes bir görev olduğuna dair bir örneği; 23 Nisan 1925 tarihli Süleyman Nazif’in “unutmayın... ve verin!...” başlıklı yazısı oluşturmakta olup, bu yazıda halkın dini ve milli duygularına seslenilmekte ve Himaye-i Etfal bünyesindeki şehit çocuklarına bütün milletin yardım etmesinin bir görev olduğu

³¹⁹ Heyet-i İdare Karar Defteri, (8 Mayıs 1928)

³²⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, LXIV, ikinci Kanun, 1932, s .16.

³²¹ Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.34.

³²² Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 156-157.

³²³ Dr. Nazım, “Yardımlı Arttırmak”, Gürbüz Türk Çocuğu, 103, Temmuz 1935, s. 26.

etkili bir edebi lisanla anlatılmaktadır.³²⁴ Yine Kurtuluş savaşı yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hanımlar merkezi, yaptığı çağrılarda; “*Ey evlatlarına karşı en aziz şefkat hisleriyle çarpan valide ve hemşire kalpleri! Duyunuz ki: analarından babalarından ebediyetin ayırdığı yetimler ve bedbahtlar, yavrularını kaybeden biçare valideler, sizden gelecek yardımları bekliyorlar.*”³²⁵ diyerek her türlü yardımın yapılması amaçlanır.

Aynı zamanda “...Evlad-ı şühedayı ve eytam-ı etfali himaye gayesinde olan...” Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetine, halkın yardımını sağlamak konusunda fetvalar halinde yayınlanan bilgilerle halktan destek beklentisindedir. Bunun bir örneği Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 11 Nisan 1925 tarihli Muğla Müftülüğüne gönderdiği yazısından da görülmektedir.³²⁶ Bu şekilde zekatın Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne verilmesinin caiz olduğuna dair fetva alınmasının yanında³²⁷ yine zekat, fitre ve kurban derilerinden elde edilen gelirin Tayyare, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri arasında paylaşılması³²⁸ temin edildiği ve bu konuda Şubat 1928 tarihli yazıdakine benzer, Türk Tayyare Cemiyeti, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal cemiyetine halkın ellerinden gelen yardımı göstermeleri konusunda müftülerden yardım isteyen tebliğ,

³²⁴ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 171-172. Süleyman Nazif; “*Dinimizde kurban kesmek vacip, zekat vermek farzdır. Himaye-i Etfal ianesine iştirak etmenin kurban kesmekten daha büyük vacib ve zekat vermekten daha mübrem-i fariza olduğunu söylersem, emenim ki Allaha da hoş gelir. Çünkü bu etfalın kısm-ı azamı şehit yetimleridir. Babaları bu din yolunda kurban gitmiş, canlarını bu dine zekat vermişlerdi.*”

Şehitlerin ruhlarının ıstırap içinde çırpındıkları ihtimali hepimizi daima bihuzur etsin. Hayatından yer yüzünden zihayat nakise kalan çocuğunun hem de düşmandan kurtarmak için kendi nefsinin feda etmiş olduğu toprağın üstünde!... sefil ve zelil kaldığını duyan ve gören bir ruh mübeşşir bulunduğu cennette cehennemlerin gazabını çekmez mi?...

Unutmayınız!

Unutmayınız ki babaları sizi kurtarmak için mazide meydana atıldılar... öldüler ve öldüler ve kurtardılar. Kendileri de evladınızı kurtarmak için müstakbelde iktiza ederse, tıpkı babaları gibi ateşe atılacaklar ve belki yine onlar gibi ölecekler!... veriniz!” Bkz: “Çocuk Günü Bu Sene”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 22.

³²⁵ AKGÜN- ULUĞTEKİN; Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, s. 178.

³²⁶ B.C.A. Fon kodu: 51. 0. 0.0. Kutu: 13. (V48) Doya No: 114 Evrak No:25.

³²⁷ B.C.A. Fon kodu: 51. 0. 0.0. Kutu: 13. Doya No: 114 Evrak No:25 (Tarih: 13.4.925)

³²⁸ B.C.A. Fon kodu: 51. 0. 0.0. Kutu: 2. Doya No: 6 Evrak No:20 (Tarih: 8.2.927)

yardım konusunda dini ve vicdani duygulara hitap edilmek suretiyle maddi ve manevi destek arayışlarını göstermektedir.³²⁹ Cemiyet, diyanet işleri başkanlığından Ramazan ayında camilerde halka, cemiyete yardım çağrısında bulunmasını istemekte,³³⁰ Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi bazı cemiyetlerin yetimlere yardım sağlanması konusunda katkılarını arttırmak girişimindedir.³³¹

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulduktan sonra sadece yurt içinde değil aynı zamanda yurt dışında da teşkilatlanır. Yurt dışındaki Türkler ve Müslümanlar buldukları şehirlerin isimleriyle Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin şubelerini kurarak, buradaki çeşitli faaliyetleriyle Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetine yardım gönderirler. Türkler ve Müslümanlar tarafından yurt dışında açılan şubelerin sayısında Amerika Birleşik Devletlerinde yoğunluk görülmekle birlikte Kıbrıs, Mısır ve Almanya gibi ülkelerde de şubeler açıldığı ve İtalya ve Marsilya gibi ülkelere 1920li yıllardan itibaren çeşitli yardımlar gönderildiği³³² bilinmektedir. 1923 yılında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin umumi katibi olan Dr. Fuad Bey'in Amerika Birleşik Devleti'ne yaptığı seyahatini bitirip Türkiye'ye dönerken hazırladığı "Yetimlerimize yardım lütfünde bulunan muhterem Türk ve İslamlara"³³³ başlığını

³²⁹ B.C.A. Fon kodu: 51. 0. 0.0. Kutu: 13. Doya No: 112 Evrak No:19 (Tarih: 26.2.928)

³³⁰ Heyet-i İdare Karar Defteri, (9 Şubat 1929), Numara.2

³³¹ Hakimiyet-i Milliye, "Şehit Evlatları İçin" 14 Temmuz 1921, no: 335, s. 2; Hakimiyet-i Milliye, "Eytam-ı Şüheda İçin" 21 Haziran 1921, no: 215, s. 1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kendini tanıtmak amacıyla; Kızılay haftası düzenlediği, radyo konuşmaları, konferans ve film gösterimleri yaptığı, Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, broşür, kitap ve madalyalar hazırladığı bilinmektedir. Bkz. AKGÜN-ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, II, s.293-313.

³³² Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.32.

³³³ Mehmed Fuad (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, s. 192 (Vedanemede; vatanın her tarafında hayatlarını feda ederek şehit olanların emaneti olan yetim yavruların selamlarını ve şükranlarını getirdiği bu insanlar arasında hayatının en tatlı anlarını yaşadığını belirterek, onların yetim yavrulara gösterdikleri samimiyet, destek ve yardımın ulviliğini ve unutulmazlığını vurgulayarak, yardımseverlere teşekkür eder. Cemiyete yapılan bütün yardımlar cemiyetin haklı teşekkürünü kazanmakla birlikte cemiyet bu yardımları övgüyle birer destek örneği olarak duyurur.)

taşıyan vedanameden ve ziyaret programından Cemiyete yüklü miktarda yardım yapıldığı görülür.³³⁴

1923 ilkbaharında Dr. Fuad Bey'in yaptığı Amerika seyahati neticesinde buradaki Türk ve Müslümanlardan Türkiye'deki çocuklar için toplanan yardımlar cemiyetin önemli bir gelir kaynağı olur ve bu para ile kurum ilk binalarını kurar.³³⁵ Buradaki yardımseverlerin desteği ile uzun yıllar Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne maddi yardım imkanı yaratılır. yine New Yorklu Suriyeliler'den 19/20 Nisan 1923'de 1.500 dolar ve Yahudiler ile 15-16 Nisan 1923'de toplantı yapılır.³³⁶ Dr. Fuad Bey, Amerika'ya 1925 yılında tekrar bir ziyarette bulunur. Dr. Fuad Bey'in Amerika'ya yaptığı seyahatlerde amaçlanan, cemiyete maddi destek sağlanması olmakla birlikte,

³³⁴ Veysi AKIN, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler, (Editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç), 2003, İstanbul, s.135-136. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına düzenlediği toplantılara ilişkin veriler şu şekildedir.

<u>Toplantı Yapılan Şehir</u>	<u>Toplantı Tarihi</u>	<u>Katılan Kişi Sayısı</u>	<u>Bağış Miktarı (Dolar)</u>
New York	8 Nisan 1923	200	7.000
Lavrence	23 Nisan 1923	120	3.598
Peabody	25 Nisan 1923	220	6.678
Providence	27 Nisan 1923	90	3.960
Wooster	29 Nisan 1923	170	17.500
Buffalo	1 Mayıs 1923	40-50	2.101
Pittsburg	3 Mayıs 1923	---	---
Petkiran	4 Mayıs 1923	40-50	3.764
Clerton	5 Mayıs 1923	50	3.522
Werton	6 Mayıs 1923	120	6.225
Youngstown	7 Mayıs 1923	50-60	1.800
Canton	8 Mayıs 1923	---	473
Akron	8 Mayıs 1923	40-50	850
Cleveland	10 Mayıs 1923	34	1.000
Detroit	13 Mayıs 1923	---	14.000
Washington	16-24 Mayıs 1923	---	---
Chicago	27 Mayıs 1923	200	9.000
Detroit	3 Haziran 1923	---	7.000
Philedelphia	9/10 Haziran 1923	60	2.000.

³³⁵ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s.8.

³³⁶ AKIN, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", s. 136.

diğer önemli amacın propaganda olduğu, modern Türkiye Devleti'nin ve onun çocuklar konusundaki çalışmalarının tanıtılması olduğu görülür. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile yaklaşık aynı tarihlerde kurulan Amerikan Çocuk Esirgeme Kurumu'na bir inceleme ziyareti yapar.³³⁷ Bu gezisi sırasında çocuk konusunda tetkikler yapan Dr. Fuad Bey, Amerika'da aile refahında çocuğun oynadığı rol, ev ekonomisine yönelik cemiyetlerin yapısını da inceler. Amerika'da yapılan çeşitli geziler sonucunda da cemiyetleşmenin toplumun sosyo ekonomik ve kültürel yapısında olumlu katkılarda bulunduğunu gören Dr. Fuad Bey, ülkesine döndükten sonra da bazı cemiyetlerin kurulmasına öncülük eder.³³⁸

Amerika'daki yardımseverler gibi Kıbrıs Türkleri de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetine daha kuruluş yıllarından başlayan katkılarını sürekli devam ettirir. Kıbrıs'taki vatandaşlar, 1920-1921 yılları arasında Kuvay-i Milliye ve şehit çocuklarını himayesine alan "Himaye-i Etfal" cemiyeti yararına otuzdan fazla oyun ve müsamere düzenleyip, açık artırmalar ve bağış kampanyaları organize ederler. Bütün bu kampanyaları koordine etmek için Kıbrıs Türk Örgütleri, "Muhacirin-i İslamiyeye Yardım Cemiyeti" adlı bir üst örgüt kurar. Bu cemiyetler, kasaba ve köylerde doğrudan o bölgenin gençleri ve kadınlarının katılımıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına 1920-22 yılları arasındaki tiyatro, sergi ve film gösterimleri yapar ve toplanan yardımlar Türkiye'ye gönderilir. Aynı zamanda gazetelerde yayınlanan çeşitli yazılarla Anadolu'daki yetimlere yardım çağrılarında bulunulur. Örneğin; Mehmet Remzi Okan şehit yetimlerine yardım için 29.Kasım 1920 tarihli "Söz" gazetesindeki yazısı ve yine Mehmet Remzi Okan'ın "Söz"ün 6 Mart 1920 tarihli sayısında "Şehit Çocuklarına Muavenet" başlıklı yazısı yetimlere yardım çağrılarını içerir.³³⁹

Cemiyetin Amerika, Kıbrıs, Mısır gibi yabancı ülkelerdeki şubelerinden gelen yardımları (yıllara göre Türk Lirası olarak) şu şekildedir:

<u>Yıl</u>	<u>Lira</u>	<u>Kuruş</u>
1922	3.612	43
1923	126.669	48
1924	119.588	41

³³⁷ U MAY, Bir Devrimci Doktorun Anıları, s. 109.

³³⁸ U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.25-26.

³³⁹ www.emu.edu.tr/.../kktc/kitaplar/sabahattinismail_kibrsturkuvarolusu/ bolumler/

1925	42.752	36
1926	77.490	34
1927	14.172	55
1928	20.588	14
1929	18.177	22

 TOPLAM 423.050 Lira 93 Kuruş³⁴⁰

Cemiyet, yardım yapanları cemiyetin mecmualarında yayınlamayı gelenek haline getirerek, yardımları konusunda halk teşvik edilmektedir. Yardımların her ay tam listesi, yardım da bulunan şubelerin adı, yardım eden kişi sayısı, kişilerin tek tek isimleri ve yardım miktarı o ülkenin para birimleriyle birlikte Cemiyetin süreli yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde hemen hemen her ay yayınlanmakta olup ilgili şubelere ve yardım eden kişilere teşekkür de edilmektedir.³⁴¹

m- CEMİYETE GELİR SAĞLAMA AMACIYLA BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE SUNULAN KANUN TEKLİFLERİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmaları özellikle çocuk davası misyonuyla TBMM tarafından da desteklenir. Bu nedenle Cemiyetin uzun yıllar reisliğini yapan Dr. Fuad Bey, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ve çocuklar adına TBMM'ne birçok kanun teklifi sunar. Sunulan bu kanun teklifleri ve sonuçları kısaca şöyle özetlenebilir:

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kamu yararına çalışan ve halkın yardımlarıyla ayakta duran bir cemiyet olmasından dolayı bazı masrafların devletçe karşılanması düşüncesiyle Dr. Fuad Bey, Cemiyetin posta ücretlerinden muaf tutulmasına dair bir düzenleme için 16 Ocak 1922 tarihinde Meclis Başkanlığı'na bir teklif sunar.³⁴² Teklifin görüşülmesi sonucunda, 26 Kasım 1923 tarihli Posta Kanunu ile Himaye-i Etfal Cemiyeti posta ücretlerinden muaf tutulur.³⁴³ Cemiyetin posta

³⁴⁰ A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.25-26.

³⁴¹ Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.30 (sürekli olarak mecmuanın hemen hemen her ay uzun yardım listeleri yayınlanır.)

³⁴² TBMM ZC. (Devre: I), XVI, s. 55.

³⁴³ DÜSTUR, (Tertip III), V, s. 347-348. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Posta Ücretlerinden Muaf Tutulması Hakkındaki teklif 16 Ocak 1922 tarihinde Meclis başkanlığına sunulur, (Türkiye Büyük Millet

işlemlerinde, özellikle cemiyetin merkez ve şubelerinin birbirlerine ve genel merkeze gönderdikleri belge ve dokümanlar için bu hizmetin kullanıldığı görülür.³⁴⁴ Bu hizmetle, cemiyete, hem büyük bir kolaylık sağlanmış olur, hem de cemiyet, maddi bir yükten kurtarılır. Şehit evlatlarının refah ve saadetini sağlamak için kurulmuş olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, postadan elde ettiği yardımların yanı sıra posta için yapılan yeni bir düzenleme ile tasarruf imkanına da kavuşarak çok sayıda yetim yavruya hizmet götürebilme imkanı bulur. Şubat 1922 tarihinde, Himaye-i Etfale maddi gelir elde etmek için üzerlerinde matbu pul bulunan kart ve zarflara pul yapıştırılarak gelirinin Himaye-i Etfal Cemiyetine verilmesi hususunda bir kanun teklifi hazırlanır.³⁴⁵ Bunun yanı sıra 23 Nisan günü ve Çocuk Bayramı dolayısıyla 1929'dan itibaren düzenlenen etkinliklerin istenen sonuçları tam karşılaması ve halkın tam ilgisini çekilebilmesi düşüncesiyle ve cemiyetin tanıtımı ve daha fazla gelir sağlanması amacıyla "Çocuk Bayramı Münasebetiyle Nisan'ın 20'sinden 30'una Kadar Posta Müraselatı ile Telgraflara Şefkat Pulu Yapıştırılması Hakkında Kanun Teklifi" meclis başkanlığına verilir ve dört maddelik olan kanun 11 Nisan 1932'de kabul edilir.³⁴⁶ 23 Nisan'ın çocuk haftası olarak kabul edilmesi, Cemiyet için önemli bir imkandır. Çünkü Çocuk Bayramı münasebetiyle 20-30 Nisan tarihleri arasında her türlü mektup, telgraf ve telefonlar ile ilgili posta işlemlerinde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin şefkat pulları kullanılır.³⁴⁷

Meclisi Zabıt Ceridesi, XVI,1959, Ankara, (Devre, I), s. 55) ancak teklifin Posta kanunu ile ilgili olduğu belirtilerek teklif gündeme alınmaz. Bu arada yeni basılan pullardan sürşarj yaptırılarak koleksiyonculara fazla fiyatla satılacak kısmın Himaye-i Etfal Cemiyetine verilmesiyle ilgili karar da kaldırılır,(B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.1. Kutu: 6. Doya No: 41 Evrak No:9, sayı: 2089, (Tarih: 17.12.1922) daha sonra Posta Kanununun 3 Eylül 1923'te müzakereye alınması sırasında, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin posta ücretlerinden muaf tutulması istenir. Dr. Fuad bey de topluma yönelik çalışmalarında aynı gayeye yönelik hizmet sunan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin de posta ücretinden muaf tutulması ister. (TBMM ZC. I, Ankara, (Devre, II), s.383.) Meclis başkanlığına verilen tahrir ile Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti posta ücretlerinden muaf tutulur. DÜSTUR, V, (Tertip III), s. 347-348.

³⁴⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Bütçe Tatbikatı Talimatnamesi, Ankara, 1928, s. 8.

³⁴⁵ B.C.A. Fon kodu: 030. 10. 0.0. Kutu: 178. Doya No:232 Evrak No:2 (Tarih: 20.2.922)

³⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, VII, Ankara, 1959 (Devre,IV), s.37-39; DÜSTUR, XIII, (III. Tertip), s. 203.

³⁴⁷ B.C.A. Fon kodu: 030. 10. 0.0. Kutu: 3. Doya No: 16 Evrak No:30 (Tarih: 28.2.928)

Yeni kurulmuş ve faaliyetlerin hızlı bir şekilde sürdürmek gayretinde olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, büyük binalara ve geniş arazilere ihtiyaç duyar. Cemiyetin ihtiyacı olan arazilerden biri, Dr. Fuad Bey'in doksan altı arkadaşıyla hazırladıkları ortak bir teklifin, Büyük Millet Meclisi'ne sunulmasıyla elde edilir. 4 Aralık 1924 tarihinde Ankara Şengül Hamamı Caddesindeki bir arsanın Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bırakılması hakkında sunulan teklif,³⁴⁸ 3 Mart 13341/1924 tarihinde üç maddelik bir kanun olarak kabul edilir.³⁴⁹ Bu arsa üzerine, Amerika'da yaşayan Türk ve Müslümanlardan gelen yardımlarla, içinde çocuk kliniği, çocuk bakım evlerinin bulunduğu büyük bir apartman ve üç müstakil bina yapılır.³⁵⁰

Cemiyete maddi gelir sağlamak için Dr. Fuad Bey öncülüğünde yapılan bir diğer girişim ise Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Damga Vergisi'nden muaf tutulması hakkındaki teklifidir. 17 Mart 1926 tarihli teklifinin³⁵¹ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne ait Evrakın Damga Resminden İstisnası Hakkında Kanun"³⁵² un kabulü ile 22 Haziran 1926 tarihinde kabul edilerek,³⁵³ Cemiyet, damga vergisinden muaf tutulur. Yine cemiyetin gelirlerini arttırmak amacıyla gündeme gelen başka bir teklif ise Dr. Fuad Bey ve dört arkadaşınca 1928'de meclis başkanlığına sunulur. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne gelir getirmesi için altı madde halinde hazırlanan "Oyun ve Eğlence Mahalleri Tesis ve İdare Etmek Hakkının Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne Verilmesi Hakkında Kanun Teklifi"³⁵⁴ bu hakkın belediyelere ait olduğu gerekçesiyle 11 Mart 1928'de reddedilir.³⁵⁵

³⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, XI, Ankara, 1959, (devre, II), s.3-4.

³⁴⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, XV, Ankara, 1959, (devre,VI), s. 127; DÜSTUR, VI, (III. Tertip), s. 143.

³⁵⁰ Fuad UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, Ankara, 1950, s.11.

³⁵¹ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s. 11. B.C.A. Fon kodu: 030. 10.0. 0. Kutu: 178. Doya No: 233. Evrak No:1 sayı: 20321, (Tarih: 21.3.1926); Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, XXIII, Ankara, 1959, (Devre II), s.233.

³⁵² DÜSTUR, (Tertip III), VIII, s. 949.

³⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, XXIII, Ankara, 1959, (Devre, II), s. 326-329.

³⁵⁴ B.C.A. Fon kodu: 030. 10. 0.0. Kutu: 3. Doya No: 16 Evrak No:29 (Tarih: 1.3.928); Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, XVII, Ankara, 1959, (Devre, III), s. 162.

³⁵⁵ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s. 12.

Cemiyete yeni bir gelir sağlama arayışı, yeni girişimlerle devam eder ve böylece 1930 yılında Meclis başkanlığına verilen “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne Varidatını Tezyid Maksadıyla para ile İşleyen Otomatik Makineleri Getirme, İmal ve Kullanma Hakkının Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne verilmesi Hakkında Kanun Teklifi”³⁵⁶ sekiz madde olarak 26 Mart 1931 yılında kabul edilir.³⁵⁷ Bu şekilde para ile işleyen otomatik makinelerin imal ve kullanımını hakkı Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne verilerek önemli bir gelir kaynağı yaratılmış olur.

Bu yönüyle TBMM kurtuluş savaşının ilk yıllarından itibaren Cemiyete yardım sağlamak ve çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla hazırlanan kanun tekliflerinden bazılarını kabul eder. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki TBMM’ne sunulan ve maddi destek sağlayacağı düşünülen bazı teklifler, çeşitli nedenlerle kabul edilmez. “Himaye-i Etfal Yararına Sigara ve Tütün Paketlerinden Tüketim Vergisi Alınmasına Dair Kanun Teklifi”nin maliye encümenlerince kabul edilmemesi buna bir örnek olarak verilebilir.³⁵⁸ Başka bir örnek ise daha sonraki yıllarda da çocuk davasıyla ilişkili görülecek bazı girişimler gündeme gelir bunlar arasında yer alan önemli bir girişim, Cemiyetin Reisi Dr. Fuad Bey’in; Büyük Millet Meclisine sunulacak bir “Çocuk Vergisi” kanun teklifidir. Ancak daha çok zenginleri ilgilendiren Çocuk Vergisi ihdası hakkındaki teklif maliye bakanlığınca kabul edilmez.^{359*}

³⁵⁶ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s.12.

³⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, XXVI, Ankara, 1959, (Devre, III), s.118-119.

³⁵⁸ B.C.A. Fon kodu: 030. 10. 0.0. Kutu: 178. Doya No: 232 Evrak No:7 (Tarih: 27.1.923)

³⁵⁹ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s. 16.

* Kurumun 22 ve 24. yıllar genel kongresinde ve 25. yıl genel bütçe raporunda; Büyük Millet Meclisine takdim edilen “Çocuk Vergisi” kanun teklifi kabule mazhar olursa çocukların ve çocuklu annelerin ıstırapları dindirilecek, çocuk ölümünden akan yaşlar çok azalacaktır.” denilmektedir. Nüfusu çoğaltmak, çocuk ölümü ile mücadele etmek, doğum öncesi ve sonrasında annelere ve ailelere kurulacak çeşitli müesseseler ile yardım yapılması için büyük paralar ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı temin ve Çocuk davasının başarılması için sunulan ve daha çok zenginleri ilgilendiren Çocuk Vergisi ihtası hakkındaki teklif maliye bakanlığınca kabul edilmez.

2- CEMİYETİN GİDERLERİ

Bütün ülke genelinde çocuk koruma teşkilatını oluşturmak için kısa sürede yüzlerce şubesi açılan³⁶⁰ ve yapılan hizmetlerden sayısız çocuğun yararlandığı Cemiyetin doğrudan doğruya koruduğu çocuk miktarı 1924-36 arasında 295.138.³⁶¹ idi. Öte yandan, yardım edilen çocuk sayısı ise her geçen yıl artarak, 1921-1931 yılları arasında 601 binden fazla;³⁶² Cumhuriyetin ilanının onuncu yılında bu sayı 850 bine yaklaşır. 1923-1933 yılları arasındaki veriler incelendiğinde; bu çocukların yaklaşık %17'si genel merkezde, %83'ü şubelerde himaye edilir.³⁶³ Hedefi daha çok sayıda

³⁶⁰ “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 31.

³⁶¹ “Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda toplandı”, Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.10.

³⁶² “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s. 16. Konferans 6 Şubat 1933 tarihinde Ankara Radyosu'nda Neşet Halil bey tarafından verilmiştir.

³⁶³ Cemiyetin çocuğa yönelik hizmetlerle himaye ettiği çocukların sayısının yıllara göre dağılımı;

1922	2.234
1923	3.951
1924	7.832
1925	15.300
1926	89.178
1927	82.890
1928	101.336
1929	97.306
1930	81.649
1931	119.174
1932	142.487
1933	104.723
1934	
1935	170.000

Bazen cemiyetin farklı kayıtlarında himaye edilen çocuk sayısı farklı sayılarda da gösterilmiştir. Örneğin; 1930-32 yılında cemiyetin yardım ettiği çocuk sayısı 228.843 belirtilirken, (Bkz. “Umumi Kongre” Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.27) diğer kaynaklardan tespitlerimizde bu sayı 243.876 çıkabilmektedir. Yine bazı rakamlar ise yüzdelik oranlarla verilmek suretiyle bazı anlaşılır tespitler yapılmaya çalışılmıştır. “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 10. “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz

çocuğa ulaşabilmek olan Cemiyet ne var ki 1930'lu yılların başında muhtaç olan çocukların sadece yüzde yirmisine ulaşabilir.³⁶⁴ Ancak bilindiği gibi 1920'lerin yeniden yapılanan ve savaşın yaralarını sarmaya çalışan ülke, Cumhuriyetin ilk yıllarında çocuk sorununu istenilen şekilde çözememişken 1930'lu yıllarda bütün dünyayı sarsan ekonomik buhranın olumsuz etkilerine maruz kalır; bunu sonucu olarak da kasaba ve şehir sokaklarındaki çocukların sayısı ve ailelerin sorunları iyice artar.³⁶⁵ Bütün bunlara rağmen Cemiyetin umumi kongre raporuna ilişik olarak yayınladığı bir grafik incelendiğinde; kuruluşundan 1935'e kadar yapılan yardımların 1925 yılından itibaren yaklaşık beş kat arttığı, yine 1930-1933 yılında da devamlı ve hızla yükseldiği görülür. Bu grafiğe göre cemiyetin en yüksek noktayı yakaladığı yıl, yüz altmış binden fazla çocuğa yaptığı yardım 1933 yılıdır.³⁶⁶

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti için; çalışanların maaşları, memur ikramiyeleri, kırtasiye, kalorifer, elektrik ve su, matbu evrak, neşriyat ve propaganda, film, muhaberat, harcırah, tamirat ve demirbaş eşya, müsamere, hizmet araçları, nakdi yardımlar, doktor ücretleri, madalya, sigorta, telefon, eyş piyangosu, süthane ve hamam, inşaat, kreş ve hastane, memurin sigortası, otomatik makine ve hayvanat giderleri başlıklı masrafları³⁶⁷ ile özellikle yeni bina ve müesseselere ilişkin harcamalar; masraf bütçesini oluşturan başlıca giderlerdendir.³⁶⁸

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi kongresindeki raporlardan anlaşıldığına göre; bu giderlerin başlıcalarını merkez ve şubelerin yaptığı: süt, mama, pirinç unu, buğday unu, kundak takımı, yemek, elbise, ayakkabı, çorap, başlık, çamaşır, mektep malzemesi, para yardımı, muayene ve tedavi, banyo, diş muayenesi hizmeti, yatı

Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 32. Mümtaz, "Çocuk Koruma", Gürbüz Türk Çocuğu, CIII, Temmuz 1935, s. 32.

³⁶⁴ Neşet Halil, "Muhtaç Çocuk ve Himaye-i Etfal", Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.2.

³⁶⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 9; LİBAL, "The Children's Protection Society; s. 5.

³⁶⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi On Üçüncü ve On Dördüncü Yıllar İş Raporu, 1934-1935, s.18.

³⁶⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s.21.

³⁶⁸ A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.26.

mekteplerine kayıt ve evlatlık verilmesi ve sünnet ettirilen çocuklar³⁶⁹ için yapılan yardımlar oluşturur. Aynı zamanda çocukların yanı sıra ailelere ayakkabı, kasket, çorap, çamaşır ve kırtasiye eşyası verildiği; süt ve para yardımı yapıldığı; muayene ve tedavi, banyo hizmeti verildiği ve eğitici filmler gösterildiği, gezi, ziyafet ve eğlenceler hazırlandığı görülür.

Kurulduğundan beri Cemiyet, merkez ve şubelerinin faaliyet alanlarını ve hizmet kalitelerini arttırma gayretiyle çalışır. Örneğin, 1926 yılında 250'den fazla üyesi olan Mersin Himaye-i Etfal Şubesi, şehir civarında güzel bir bahçeyi satın alarak bu bahçede tenis kortu, çocuk bahçesi, kum banyosu ve doğumevi tesis ederek sunduğu hizmet çeşitliliğini ve kalitesini arttırmaya çalışır.³⁷⁰ Aynı yıllarda Dr. Cevdet Şakir Bey'in başkanlığındaki Mardin şubesi ise, Cizre ve Savur kazasında da birer şube açmayı başarır. Cizre'de, Denizlili Dr. Ahmet Tevfik Bey ve eşinin gayretleri ile açılan şube başarılı çalışmalarda bulunur, Şube bir müzayedede düzenler ve kaza dahilindeki devlet ve askeri erkanın da destek ve yardımını temin eder.³⁷¹

1920'li yılların Türkoğlu Gazetesi'nde yer alan bir haberde; Bolu Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından vatan ve memleket yolunda hayatlarını feda eden şehitlerin bıraktıkları evlatlardan 186 çocuğun Memleket Hastanesi'nde sünnetlerinin yapıldığı ve hepsine de bir kat elbise, ayakkabı ve muhtelif hediyeler verildiği, gerekli bakımları ve dinlenmelerinin sağlandığı belirtilir.³⁷² Yukarıdaki örnekteki gibi çocuklara yönelik çeşitli yardımlar 1930'lu yıllarda da devam eder. 1930'lu yıllarda Cemiyetin bazı şubelerinin fakir ve yetim çocuklara yaptığı yardımları gösteren birkaç örneği; Nisan 1929 tarihinde Adana Şubesi, 64 fakir çocuğa giysi ve ayakkabı dağıtılması;³⁷³ 1929 yılında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Çorum şubesinde birçok kimsesiz yavrunun;³⁷⁴ Afyonkarahisar şubesinde 1930 yılı baharında 152 kimsesiz yavrunun;³⁷⁵

³⁶⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 16.

³⁷⁰ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.27.

³⁷¹ Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s.31.

³⁷² www.bolu-bld.gov.tr/ataturk. asp (Enver KONUKÇU, Atatürk Ve Bolu)

³⁷³ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXI, Nisan 1929, s.27.

³⁷⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXI, Nisan 1929, s.27.

³⁷⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIII, Nisan 1930, s. 31.

Bolu şubesinde 1931 yılı başında 45 yetim yavrunun;³⁷⁶ Bafra şubesi, 1930 yılında çok sayıda yavrunun giydirilmesi³⁷⁷ oluşturur. Bunların yanı sıra yapılan önemli yardımlardan birkaçı da şöyledir: Kırklareli’nde, 1931 yılında 157 yetime ve 96 fakir çocuğa yardım sağlanır.³⁷⁸ 1929 yılı başlarında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Tokat Şubesi, mekteplerde bulunan kimsesiz fakir çocuklardan iki yüz elli tanesini himayesi altına alır.³⁷⁹ Kimsesiz ve yetim çocukların okula gitmesine yardım ettiği gibi bazı çocukların yüksek tahsillerine de yardım eden Cemiyet, doğumda ihtiyacı olanlara da yardım eder.³⁸⁰ Cemiyetin aktif çalışan önemli merkezlerinden biri olan İzmir’de, fakir kadına doğum yardımından fakir ve şehit çocuklarına giyim yardımına kadar birçok alanda yardımlar yapılır.³⁸¹ Yine Himaye-i Etfal Cemiyeti bünyesinde çalışan, Kırklareli’ndeki Kadın Yardım Cemiyeti, yardım toplayıp elbise ve çamaşır dikerek, 160 yetime Eylül 1931’de giysi yardımında bulunur.³⁸²

Cemiyet tarafından çeşitli organizasyonlar oluşturularak ülke nüfusunu arttıracak gürbüz çocukları yetiştirmek gayesiyle çocuğa olduğu kadar onun annesine de hizmete önem verir. Bu bağlamda birçok muayenehane ve dispanser ile Cemiyet, birçok çocuğa ve annesine ücretsiz muayene ve tedavi hizmeti götürür ve ücretsiz ilaç dağıtımını yapar. Cemiyetin şubelerince anne ve çocukların sağlığına yönelik hizmetlerine dair yapılan sağlık hizmetleri ile ilgili çalışmalar içerisinde; Ankara muayenehanesinde 1926 yılı Ekim ayı içerisinde 133 çocuk muayene edilip bunlardan 35’nin ilacının parasız verilmesi;³⁸³ 1926 yılı Kasım ayı içinde cemiyetin merkezi umumisinde 27 hastanın muayene edilmesi, 17 hastanın parasız ilaç alabilmesi ve bir ay içinde iki ebe tarafından 15 doğum yaptırılması;³⁸⁴ 1931 yılında Urfa Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından fakir çocuklar için bir muayenehane açılması ve burada çocuklar muayene

³⁷⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, LII, Şubat 1931, s.32.

³⁷⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIII, Nisan 1930, s. 32.

³⁷⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, LXI, Teşrinievvel 1931, s.22.

³⁷⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIV, Temmuz 1929, s. 34.

³⁸⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s. 30.

³⁸¹ Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.35.

³⁸² Gürbüz Türk Çocuğu, LXII, İkinci Teşrin 1931, s.19.

³⁸³ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.29

³⁸⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım, 1926, s.38.

edilerek bedava ilaç verilmesi,³⁸⁵ Denizli şubesi'nin, Haziran 1931 yılında açtığı Süt Damlası'nda bir ay içinde 215 çocuğu muayene ederek onlara bedava ilaç vermesi³⁸⁶ sayılabilir.

Bir diğer önemli konu da çocuk sağlığında çok önemli bir unsur olan süt dağıtımıdır. Özellikle sıhhi koşullarda hazırlanmış sütlerin bebek ve çocuklara ulaştırılması cemiyet için önemli bir sağlık meselesi olur. Cemiyet, başta İzmir ve İstanbul olmak üzere birçok merkez ve şubede sıhhi süt dağıtımı konusunda gayretler göstererek³⁸⁷ süt damlası vasıtasıyla çocuklara ve çocuklu annelere parasız ve sıhhi süt dağıtma imkanı yaratır.³⁸⁸ Cemiyet, imkanları elverdiği ölçüde süt dağıtımı konusunda cömert davranarak çok çocuklu fakir aileler ile ikiz üçüz çocuğu olan bazı köylülere bol süt veren inekler de verir. Örneğin 1930 yılında 13 ve 1931 yılında ise 12 inek, süt ihtiyaçlarını karşılamaları için fakir ailelere verilir.³⁸⁹

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti imkanları ölçüsünde, muhtaç ve şehit ailelere de uygun miktarda maaş vermektedir.³⁹⁰ Örneğin, Mart 1929 itibariyle Ankara merkezi ayda 1.300 ile 1.400 lirayı, yemek verilen çocuklara ayırırken 300 ile 400 lirayı da maaş verdiği ailelere ayırmaktadır.³⁹¹ başka bir örnekte; harp malulü birinin dört çocuğu ve eşi Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Terme şubesinde himaye edilir.³⁹² 1922 yılında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Uşak Şubesinin açtığı çocuk yurdunda seksenden fazla şehit çocuğunun ve kimsesiz yavrunun himaye edilerek, eğitimlerinin sağlandığı bilinir.³⁹³ Cemiyet, kendisine yardım için başvuran çok çocuklu ailelerin

³⁸⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, LI, birinci Kanun 1931, s.27.

³⁸⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, LXIII, Birinci Kanun, 1931, s. 23.

³⁸⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

³⁸⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.35.

³⁸⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 10.

³⁹⁰ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.34.

³⁹¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.27.

³⁹² Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s. 26.

³⁹³ Uşak'taki yurt, 1926 tarihinde kapanmasına karşın yurt yavrularına yardımlar devam ettirilir. Gürbüz Türk Çocuğu, IV, Aralık, 1926, s.39.

muhtaçlık durumunu tetkik ederek onlara nakti yardım yapar, bu şekilde 1930 yılında 622 bin, 1931 yılında ise 660 bin liranın verildiği görülür.³⁹⁴

Cemiyet, imkanları ölçüsünde merkez ve şubelerinde ulaşabildiği yetim ve muhtaç çocukların eğitimine katkıda bulunmaktadır. Kimi çocuğa burs, maaş veren cemiyet kimi çocuğu yurt, okul ve kurslara yerleştirir. Örneğin 1928 yılında Ankara'daki kimsesiz çocuklardan 35'i himayeye alınarak maaş tahsisi edilir. 80 çocuk Leyli (yatılı) Mektepler'e yerleştirilir.³⁹⁵ Yine Cemiyete bağlı İstanbul Kalender Ziraat Yurdu ve Edirne'deki Leyli müesseselerde de çocuklar himaye edilerek, onlara mesleki eğitim de verilir.³⁹⁶ Tokat şubesi 1927 yılında bakımevindeki çocuk muayenehaneleri ve öksüz yurdundaki çocuklara ilişkin faaliyetleri ve çocuklar için sanat ve gece dersleri düzenleyerek³⁹⁷ çocukların eğitim alması konusuna gayret gösterilmekle birlikte İzmir Himaye-i Etfal şubesi örneğinde olduğu gibi birçok kimsesiz çocuk, darüleytamlara ve ırzahanelere yerleştirilir.³⁹⁸

Çocukların eğitimlerine olduğu kadar eğitim araçlarının teminine de gayret gösteren Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, şubeleri aracılığı ile birçok okul çocuğuna sayısız yardımda bulunur. Bunlara birkaç örnek; Cemiyetin Mersin şubesi tarafından 1929 yılında yaptırılan bir binada, kimsesiz yüz çocuğa bakılmakta ve onların eğitimleri sağlanmakla birlikte yetim yavruların bakımının yapıldığı şubede çocukların düzen, temizlik ve terbiyelerine itina gösterildiği bilinir.³⁹⁹ Kars Şubesince 1929 yılında bazı çocuklar, giydirilerek okula gönderilir;⁴⁰⁰ 1930'lu yıllarda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Karaköse Şubesi, Gazi Antep şubesi⁴⁰¹ ve Kastamonu'da yardımsever bir Kütüphane sahibi Osman Nuri Bey ile Tüccar İsmail Bey'in;⁴⁰² okul çocuklarına çeşitli kırtasiye yardımları çok sayıda mektep yavrusunun giydirilmesi; mektep

³⁹⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 10.

³⁹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

³⁹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

³⁹⁷ "Tokat Himaye-i Etfal Cemiyeti", Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 25.

³⁹⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.35.

³⁹⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, Ocak 1929, XXVIII, s. 30.

⁴⁰⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s. 27.

⁴⁰¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIII, Nisan 1930, s. 31.

⁴⁰² Gürbüz Türk Çocuğu, LII, Şubat 1931, s.32.

öğrencilerinden yetim ve kimsesiz olanlara elbise, ayakkabı, çorap gibi yardımlar yapılması cemiyetin çocuklara sunduğu destekler arasındadır.

Öte yandan Giresun şubesinde 1929 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağlı bir yemekhane yapılarak, fakir ve kimsesiz çocuklara yemek imkanı sunulur.⁴⁰³ Ayrıca, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti okullarda fakir öğrencilere sağlık yardımı yapmakla birlikte, fakir okul çocuklarına öğle yemeği de vermektedir.⁴⁰⁴ Örneğin, 1931 yılı başında Eskişehir Himaye-i Etfal Cemiyeti, ilk mektepteki fakir çocuklar için yemek yardımında bulunur.⁴⁰⁵ Cemiyet, yetimler için ziyafetler de verir. Örneğin cemiyetin İstanbul şubesi himayesindeki bazı yetim ve kimsesiz çocuklarla süt damlasındaki çocuklar için, 14 Mayıs 1926 tarihinde bir kır ziyafeti düzenlenir.⁴⁰⁶

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, bayramlarda muhtaç çocukları sevindirmek için bütçesinden tahsisat da ayırır. Özellikle çocuk haftasında, dini ve milli bayramlarda konser, ziyafet, eğlence, gezi ve müsamereler düzenler⁴⁰⁷ ve bayramlarda fakir, kimsesiz yavrulara yardım eder. Bayramlarda, anne ve çocuğa gıda yardımlarının yanı sıra sağlık, sosyo-kültürel, eğitsel ve ilmi bir takım desteklerde de bulunur.⁴⁰⁸ Bayramlarda özellikle çocuk haftasında Cemiyetin yeni kuruluşlar açtığı, halkın ve çocukların katılımıyla kutlamalar yapıldığı ve bu kutlamalar sırasında birçok fakir çocuğun da giydirildiği görülür.⁴⁰⁹ Örneğin; Cumhuriyet Bayramı günü Ödemiş'te Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetinin Ödemiş şubesinde bir bakım evi açılır.⁴¹⁰ Manavgat'ta çocuk haftasında altmış sekiz fakir çocuğa elbise ve ayakkabı dağıtılır ve bağışlar toplanır.⁴¹¹ 1927 yılında Cemiyetin Bursa merkezi, bayramlarda okullardaki fakir ve kimsesiz çocuklara yardımlarda bulunur, hasta çocuklara muayene ve ilaç

⁴⁰³ Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.27.

⁴⁰⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s.24

⁴⁰⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, LI, birinci Kanun 1931, s.27.

⁴⁰⁶ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 159-161.

⁴⁰⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.27.

⁴⁰⁸ Neşet Halil, "Muhtaç Çocuk ve Himaye-i Etfal",Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.2; Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s. 26.

⁴⁰⁹ Çocuk Haftası, II, s. 357.

⁴¹⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s. 26; Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIII, Haziran 1929, s. 34.

⁴¹¹ Çocuk Haftası, II, s. 358.

imkanı sunar.⁴¹² Yine Kars şubesi, 23 Nisan 1929 yılındaki çocuk haftasında yaptığı kutlamalar sırasında bir çocuk balosu düzenler, ilde; idman yarışmaları, Türk ocağında Gürbüz Türk Çocuğu Yarışması yapılır.⁴¹³

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, muhacirin çocuklarına gerek savaş yıllarında gerekse 1923 sonrası yaşanan mübadele sırasında muhacirin çocukları tahsisat ayırır ve çeşitli yardımlar yapar. Nisan 1924 de İstanbul'da Çocuklara Muavenet Türk Komitesinin Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı'na verdiği bilgidenden de Himaye-i Etfal merkez ve şubelerinin, muhacirin çocuğuna elbise, süt, gıda ve para gibi yardımlarda bulunduğu, muhacirinin nakli, yerleştirilmesi ve ana ile çocuklarının sıhhatlerinin korunması konusunda önlemler aldığı anlaşılır.⁴¹⁴ Yine Dünyadaki muhacirine dair toplantı ve kongreleri de yakından takip eden Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, bu bağlamda uluslar arası nitelikte çeşitli toplantı ve kongrelere katılır. Buna bir örnek olarak, İstanbul Şubesi'nin, 29 Şubat 1340/1924 tarihinde muhacirine dair Cenevre'de yapılan genel toplantıya bir delege göndermesi ile 15 Mayıs 1340/1924 tarihinde Roma'daki Muhacirin Kongresi'nden muhacir çocuklar için önemli miktarda maddi yardım (3.500 lira) sağlanması⁴¹⁵ girişimleri verilebilir.

Cemiyet, doğal afetlerde ve tabii felaketlerde de çocukların korunması konusunda aktiftir. Cemiyet, kuraklıktan zarar gören bölgelerdeki muhtaç çocuklar için maddi yardımda bulunur. Mesela, Mart 1929 yılında Ankara çevresindeki ve Kırşehir'deki köylerde yaşanan kuraklıktan etkilenen bölge çocukları⁴¹⁶ ve 1930 sonbaharında İzmir'de sel ve yağmur felaketi sonucu yardıma ihtiyaç duyanların çocuklarına ulaşılarak onlara nakdi yardımda bulunur.⁴¹⁷ Cemiyet çocukları olumsuz etkileyebilecek beklenmedik durumlara hazırlıklı olmak ve gerektiğinde erken müdahalede bulunup, çeşitli uyarılarda bulunarak bazı felaketleri de önlemek gayretindedir. Örneğin,

⁴¹² "Bursa Merkezimizin Faaliyetleri" Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 36.

⁴¹³ Çocuk Haftası, II, s. 356.

⁴¹⁴ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 12.

⁴¹⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad Eden Kongrede Kıraat ve Kabul Edilen..., s.11.

⁴¹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.27.

⁴¹⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, L, İkinci Teşrin 1930, s.31.

Cemiyetin Uşak şubesinin bildirdiğine göre; havaların gayet kurak devam etmesi nedeniyle çocukların grip ve sıtma tehlikesine karşı böyle mevsimlerde Cemiyet şubesi, ebeveynleri çocuklara karşı itinada bulunmalarını tavsiye ederek uyarır.⁴¹⁸ Başka bir örnek de ise; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Giresun merkezince “Yeşil Giresun” da yayınlanan bir yazı ile, yöre halkı bazı hastalıklar konusunda uyarılır. Bu haberde, mektepte bakımsız fakir çocukların yüzlerinde görülen bazı deri hastalıklarının Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Giresun şubesi doktoru tarafından tedavi edildiği de belirtilir.⁴¹⁹

Görüldüğü üzere, Cemiyet, çocukların sağlık eğitim ve kültür ihtiyaçlarını dahası geleceğini kuracak imkanları karşılamak gayretiyle çalışmaktadır. Yine çocuk eksenli çalışmalarla annelere, ailelere ve topluma ulaşılmakta ve toplumsal bir hizmet sunulmaktadır.

⁴¹⁸ Himaye-i Etfal Cemiyetinin Muhtelif Mesaine Dair”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s.38.

⁴¹⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s.24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ

I-TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NE BAĞLI KURULUŞLAR

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti nizamnamesinde belirttiği amaçlarını gerçekleştirmek için bazı müesseseler kurarak, çocuğa ve anneye yönelik faaliyetlerde bulunur. Uzun savaş yıllarının çocuklara hazırladığı sefalet ve felaket Türkiye’de binlerce çocuğun açıkta, kimsesiz ve öksüz kalmasına neden olur. Cemiyet öncelikle şehit yetimleriyle meşgul olacağını belirtmekle birlikte, ülkenin bütün çocuklarını himaye edecek çalışmalar yaparak, çocukların korunması konusunda hukuk ve insaniyet vazifesiyle de meşgul olur.¹ Çocuğa, anneye ve hatta aileye yönelik hizmet vermeyi hedefleyen Cemiyet amaçlarını gerçekleştirmek için;²

- çocuk bakım kursları açmak,
- ana bakım evleri oluşturmak,
- aşevleri açmak,
- parasız banyolar kurmak,
- süt damlaları açmak,
- gündüz bakım evleri kurmak,
- sanatoryum ve prevantoryumlar ve poliklinikler açmak,
- gebe kadınlara yönelik sağlık kuruluşları yapmak ve yayınlarda bulunmak,
- parasız ilaç yardımı yapmak,
- öğrenci sofraları kurmak,
- öğrenci kampları düzenlemek,
- çocuk bahçeleri kurmak,
- çocuk tiyatro ve sinemaları açmak,
- çocuk kitapevleri ve okuma odaları kurmak,
- çocukların hukuki haklarını koruyucu önlemler almak,
- çocuk mahkemelerinin kurulmasına yardımcı olmak,*

¹ Hakimiyet-i Milliye, “Çocukları Himaye” 8 Temmuz 1921, no: 229, s. 1

² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1925, s.4-5.

* *Çocuk Mahkemeleri* Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti nizamnamesinde belirttiği üzere; çocukların hukuki haklarının himayesi ve hukuki sorumluluklarının üstlenmesi konularında ve çocuk mahkemesinin

- çocuklara iş bulmak,
- çocuk ölümünü azaltıcı tedbirler almak,
- çocuklara sosyal güvence sağlayacak tedbirler almak,
- özel ve tüzel kişilerce kurumun amacına uygun yapılan bütün çalışmalarda yer almak,
- bağışları kabul etmek,
- Anneye bebek bakımını öğretmek, gibi konularla ilgilenir.

Görüldüğü gibi Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, nizamnamede belirtildiği şekliyle; çocuk dispanserleri, misafirhaneler, yetim yuvaları, kütüphaneler ve oyun bahçeleri kurulması; fakir çocuklara gıda ve malzeme dağıtılması, fakir okul çocuklarına kırtasiye ve gıda yardımı yapılması; çocuklar için çalışma atölyeleri ve iş sahaları sağlanması; doğuma müracaat eden annelere ve gebelere sıhhi yardım ve bilgi verilmesi; çocuklara ilişkin adli, tıbbi ve terbiyevi konularda bilgi isteyenlere gerekli desteğin sağlanmasını hedeflemektedir. Cemiyetin çocuk ve annesine yönelik yardımlarının yanında gerek kendi bünyesinde yetiştirdiği gerekse gelin olacak fakir kızlara gümrük mallarından gelinlik ve giysi gibi çeyizlik eşya vererek³ yardımlarda da bulunur.

kurulmasına da ön ayak olur. Suçlu çocukların, büyükler gibi yargılanmasının çocukluk ruh ve mantığına ters olması dolayısıyla onlar için mahkemeler ve hapisaneler kurulması gerekliliği bütün dünyada kabul gören bir gerçektir. Türkiye’de suçlu çocuklar için Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk mahkemeleri ve hapisaneleri vücuda getirilmesine gayret göstererek; bu hapisanelerin bir tür “çocuk kazandıran mektep” niteliğinde olmasını ve eğitilmelerinin sağlanmasını düşündür. Fuad Refik, “Çocuk Mahkemesi Nedir?”,Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s. 23-25. Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani /ocak 1930, s.34; SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s. 61-62. Yine kötü alışkanlıkları olan çocukları ıslah ve tedavi edecek kurumlar ve organizasyonlar kurulması yolunda Cemiyet çalışmalarda bulunur. Örneğin kumarbaz çocukların toplumsal kayıp olmasını önlemek; onları ıslah edecek hayır cemiyetlerine yerleştirmek ve ıslah için oyun merkezleri oluşturulmak çabasıdır. Bu anlamda Avrupa’da birçok ülkede mücrim çocuklar için açılan bakım evi, bakım yurdu, ıslah evi gibi kurumları örnek almaktadır Feridun Vecdi, “Kumarbaz Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 8. “Çocuk Hakları”,Gürbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.6-7.

³ Fuad Bey (UMAY)’ın kızı Esin Umay ile yapılan söyleşi (23 Haziran 2004) Türk Kadını, II/9, 15 Kasım 1945, s.6; Hüsamettin ÜNLÜOĞLU (Yönetmen), “Cumhuriyet Kanat Gerenler” Belgeseli,1992, 61. Bölüm; Esin Umay, “Babam Fuad Umay” Bütün Dünya, IV, Nisan 2005, s.31.

Genel anlamda savaş sonrası bir dünyada, nüfusa olan ihtiyaç neticesinde, devletlerin nüfus artırma politikaları benimsenerek bütün dikkatler çocuğa çevrildiğinden bazı yeni kuruluşların ortaya çıkması gerekli olur. Bu gereklilik, Avrupa'nın büyük şehirlerinde bebekler için süt depoları, bebek sağlığı klinikleri ve kreşlerin kurulmasını, sağlık gönüllülerinin, bedava okul yemeği veren yerlerin sayısının gün geçtikçe artmasını sağlar. Bu süreç içinde gönüllü kuruluşların yanı sıra devletin birçok birimi de nüfusun nitelik ve nicelik yönünden arttırılması yönünde halkı eğitmek ve yönlendirmek için seferber edilir. Bu bağlamda bebek ölümleri önlenmeye çalışılır, çocuk ve aileye yönelik sosyal hizmetler planlanır, salgınlar ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilir ve sosyal yardım yasaları ortaya konularak etkinleştirilir.⁴ Böylece bütün bu amaç ve çalışmaların sonucunda çocuk refahına katkıda bulunmak isteyen birçok kurum ortaya çıkar. Savaş sonrası bütün dünya ülkelerince özellikle nüfus kaygısı, onları modern bir çocuk himayesi benimsemeye yönlendirir. Avrupa'da vaktiyle kiliselerin ve dini nitelikli hayır cemiyetlerinin himayeci bir fikirle çocuklara yardımını gibi, İslam ülkelerindeki dini nitelikteki vakıf ve cemiyetlerinin çalışmalarını da artık yeni kurumlar üstlenir. Bu yeni dünya; ana kucakları, kreşler, çocuk bahçeleri gibi sayısız çocuklara yardım kuruluşları ile çocuk ve çocuğun sorununa ilişkin problemleri çözmeye çalışır.

Savaş sonrası 1920'li yıllarda Dünya çocuklarına yardım konusunda önemli misyon üstlenen Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı'nın çocuklara yönelik yardım programının içeriğinde; çocuklara ve annesine yönelik hizmet veren kreşler, hastaneler, süt damlaları, çocuk bahçeleri ve çalışma evleri açtığı ve muhtaç çocuklara kundak, beşik, yemek gibi yardımlarda bulunduğu⁵ bilinmektedir. Bu hizmetlerin aynısı aynı yıllarda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetince anne ve çocuklara verilmektedir. Belirtmek gerekir ki Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından kurulan bir çok anne ve çocuk müessesesi amaç, yapı ve işleyiş yönünden Avrupa ve Amerika'daki teşkilatları örnek almış ve benzer faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden ve bunu ülke şartlarının imkan verdiği ölçüde gerçekleştirmeye çalışan cemiyet, çocuğun dünyaya getirilmesi sürecinden ülkeye faydalı bir şekilde

⁴ HEYWOOD, Baba Bana Top At, s.179.

⁵ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 17.

yetiştirilmesine kadar oldukça uzun bir dönemde çocuk sağlık ve ahlakına hizmet veren kurumlar oluşturmak ve faaliyetlerde bulunmak amaç ve gayretindedir.

Bu bağlamda Cemiyetin sunduğu en önemli hizmetlerden biri olan çocuk korunmasında; çiftlerin bünye, kültür, karakter itibariyle denk olmalarının teminine uğraşarak, çocuğun ana rahmine düşmesiyle fiilen başlayan çocuk korumasıyla ilgilenilmesidir. Bu amaçlarla, dönemin en son teknolojik araçları kullanılarak, anaların kontrol ve muayeneleri yapılır, gebeler haftada iki gün muayene edilebilmekte, tedavi imkanına sahip olabilmekte ve gebelik ve bebek bakımı; hatta hastalıklar konusunda bilgilendirilmektedirler. Türkiye'nin şartları itibariyle savaş koşullarının olumsuzlukları ve eğitimin yetersizliğinden kaynaklanan bilgisizliğin ortadan kaldırılması için gebelere çocuk bakımı ve korunması konusunda görsel ve işitsel materyaller ile eğitim veren cemiyet, eksik ve yanlış bilgilendirmelerin azaltılması için çalışmalarda bulunmaktadır. Sadece gebe kadının değil aynı zamanda anne olan tüm kadınların da ihtiyacını karşılama gayretinde olan Cemiyet, anne ve çocuklara çocuk uzmanları tarafından muayene ve tedavi imkanı sunar.⁶ Cumhuriyetin ilk yıllarında sıhhi alanda başlatılan yoğun çalışmalara katkının⁷ yanında çocukların sağlıklarının kontrolü ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda, cemiyet kurulduğu ilk yıllardan itibaren gezici sağlık teşkilatları kurarak ve "sıhhat rehberleri" ile köy köy sağlık taramalarında bulunmaktadır.⁸

Zira Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, ilk yıllarından itibaren çalışmaları; muayene ve tedavi, giyecek, yiyecek, para yardımı ve koruma olarak yapar.⁹ Cemiyet, 1923 yılında, daha ilk yıllarında, çocuk bahçesi, misafirhane, çocuk muayenehanesi, süt damlası gibi kurumlarını kurar¹⁰ ve devam eden yıllarda ana kucakları, banyolar ve bakım yurtları açar.^{*11} Genel merkez binasında hususi muayene daireleri anneleri ve

⁶ Türk Kadını, II/2, 15 Nisan 1945,s.8.

⁷ Cumhuriyet'in 10. Yılı, 1923-1933, Ankara, 1933, s. 140.

⁸ Cumhuriyet, 4 Haziran 1924, s. 3,no 29.

⁹ Turgay ÇAVUŞOĞLU, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara, 2001, s. 47.

¹⁰ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 12.

* Ankara'da Anakucağı, İstanbul'da çocuk bakım yuvaları, Adana'da bakım yurdu, Edirne'de muayene evi, İzmir'de süt damlası, Isparta'da muayene evi, bursa ve Bolu'da bakım yurdu, Tokat'ta muayene evi

çocukları muayene ve tedavi etmekte; banyolarında temizlik hizmeti sunulmakta; süt tevzi dairesinde bebek, çocuk, gebe kadın ve annelere süt verilmektedir. Cemiyetin vilayet merkezleri, kaza ve nahiye şubeleri; yoksul çocukları doyurmak, onların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaktadır.¹² Hatta yeterince beslenemeyen, barınamayan, okula gidemeyen yoksul ve öksüz çocukların ailelerine de erzak, para ve giyecek yardımlarında bulunur ve bazı ebeveynlere sürekli iş imkanı sağlanmaya çalışılır.¹³

Yukarıda belirtilen tüm bu çalışmaları gerçekleştiren Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin umumi merkez ve şubelerinde faaliyette bulunan 122 müessesesinin 1933 yılı umumi kongresinin raporlarına göre sayısal dağılımı ise şöyledir: 2 Ana Kucağı, Ankara, Diyarbakır; 8 Gündüz Bakımevi, Ankara, Balıkesir, Bursa(2), Elazığ, İzmir, Giresun, Adalar; 9 Süt damlası, Ankara, Denizli, Eskişehir, İstanbul, Tokat, Mersin, Konya, Sivas; 24 Muayenehane, Ankara(3), Adana, Balıkesir, Denizli, Bolu, Diyarbakır, Bursa, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Giresun, Tokat, Mersin, Antalya, Konya, Üsküdar, Zile, Fatih, Kasaba, Bakırköy; 1 Doğumevi, Bakırköy; 28 Aşhane; Adana, Balıkesir, Çorum, Eskişehir, Elazığ, Tokat, Mersin, Kars, Muğla, Adalar, Adapazarı, Biga, Erbaa, Ereğli, İnegöl, İnönü, Gelibolu, Hendek, Kalecik, Kadıköy, Karapınar, Uzunköprü, Lapseki, Reşadiye, Zile, Fatih, Ankara, Sivas; 11 Şefkat Yurdu; Artvin, İzmir, Giresun, Tokat, Kars, Biga, Lapseki, Reşadiye, Ödemiş, Adana, Balıkesir; 3 yetimevi; Çanakkale, Edirne, Adana; 22 Çocuk Bahçesi; Ankara, Antalya, Kayseri, Giresun, Niğde, İzmir, Eskişehir, Bolu, Denizli, Çorum, Balıkesir, Konya, Gaziantep(2), Emet, Merzifon, Seydişehir, Malkara, Salihli, Safranbolu; 6 Banyo; Ankara, Aydın, Adana, Artvin, Balıkesir, Ayancık; 6 Sinema, Balıkesir, Çorum, denizli, Mersin, Çorlu, Salihli; 1 Okuma odası, Ödemiş; Çocuk Bakıcı Mektebi, Ankara.¹⁴ 1935

ve süt damlası, Samsun'da bakım yurdu, Çorum'da muayene evi, Denizli'de sinema, Diyarbakır'da ve Mersin'de muayene evi, Avanos'ta demirhane, Turgutlu'da bir bakım yurdu, Ceyhan'da terzihane, Biga'da bakım yurdu ve Ereğli'de dokuma fabrikası bulunmaktadır.

¹¹ A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.27.

¹² A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi nedir, Nasıl Çalışıyorlar?", s.25; Türk Kadını, II/2, 15 Nisan 1945, s. 8.

¹³ "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.10.

¹⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, On Birinci ve On İkinci Seneler Umumi Kongresine Takdim Edilen 1932-1932 Seneleri Mesai Raporu, s. 12.

yılında Cemiyetin faaliyette bulunan müesseselerinin sayısı ise 15¹⁵'tir. Cemiyetin bu kurumları, Rousseau'nun ifadesiyle insanın ruh ve bedenini aynı anda geliştirilmesi gerektiği¹⁶ düşüncesiyle hizmet verir. Ayrıca Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı'na birçok ülkenin milli komiteleri tarafından sunulan raporlardaki faaliyetler¹⁷ ile karşılaştırıldığında Cemiyetin, hem faaliyetleri hem de kurumlarıyla evrensel ölçüt ve hedeflere ulaştığı rahatlıkla söylenebilir.

Neticede; Cemiyetin bütün gayretinin çocuklara yönelik olduğu görülür. Çocuklar için yuvalar açılması, yoksul çocukların yuvalardan parasız yararlandırılması, çocuk poliklinikleri, hastaneleri, prevantoryum ve sanatoryumlarının açılması, ihtiyacı olan yoksul çocuk ve annesine parasız ilaç verilmesi, okul çocuklarına kırtasiye, giyim ve beslenme malzemesi dağıtılması, çocuklara çocuk parkları ve bahçeleri kurulması, çocuk kampları ve banyoları tesis edilmesi, çocukların eğitimi ve eğlencesi için kütüphaneler ve çocuk tiyatro ve sinemalarının işletilmesi Cemiyetin doğrudan doğruya çocuklar için düşündüğü ve ilk akla gelen önemli çalışmaları arasındadır. Bundan başka çocukların geleceğini garantiye alacak işlere sahip olmalarının sağlanması, barındırdığı çocukların hukuki sorumluluğunu üstlenmesi¹⁸ de yine tamamıyla çocuklara yönelik hizmetlerdendir.

Öyleki Yusuf Akçura'nın ifadesindeki gibi, *"binlerce bebeği emzirip, büyüten, temizleyip giydiren ve okutup hayata hazırlayan cemiyet bir ana şefkati sunmakta"*¹⁹ olan Cemiyet, himaye edip yetiştirdiği çocuklar için Genel Merkezinde bir dosya hazırlayarak, himayesindeki çocukları hayata atılıp iş sahibi oluncaya kadar takip eder. Çocuğun durumuna göre 18 yaşına kadar kesilmeyen mali yardımın devam etmesinin yanı sıra kız çocukları evleninceye kadar yuvadan ayrılmamakta ve onlar çocuk bakıcı okulunda veya hemşire okullarında yetiştirilerek iş sahibi kılınmakta evlendiklerinde ise

¹⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi On Beşinci ve On Altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, Ankara, 1938, s. 16.

¹⁶ J.J. Rousseau, Emile yada Çocuk Eğitimi Üzerine, (çev. Mehmet Baştürk-Yavuz Kızılcım), s. 11.

¹⁷ "Dünya Himaye-i Etfal Cemiyetlerine Dair Malumat", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 27-32.

¹⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1927, s. 4-5; Çocuk himayesi hukukuna dair detaylı bilgi için bkz. Hüseyin SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, Ankara, 1943. s.43.

¹⁹ Yusuf Akçura, "Ana Cemiyet", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 2.

onlara her türlü yardım yapılmaktadır.²⁰ Cemiyetin uzun yıllar reisliğini yapan Dr. Fuad Bey'in de belirttiği gibi; "*çocuğu ana rahminden itibaren korunmasını hedefleyerek gebe polikliniği, banyo, doğum evi, muayene eveleri, süt damlaları, kreşler, geceli çocuk yuvaları, çocuk poliklinikleri, diş poliklinikleri, dispanserler, havuz, çocuk bahçeleri ve çocuk kütüphaneleri gibi birçok kurumlar vücuda getiren*"²¹ Cemiyetin bu kurumlarının faaliyetleri ayrı başlıklar altında şöyle değerlendirilebilir:

A- DOĞUM EVLERİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurduğu doğum evleri, doğum masraflarını karşılayamayan, gebelik hastalıklarını tedavi ettiremeyen analar için tesis edilen içtimai himaye kuruluşlarıdır. İç hizmet ve vazifelerine dair talimatnameleri de olan²² doğumevlerinden, gebe kadınlar kendilerine ilk sıhhi yardım ihtiyacını hissettikleri zaman başvurdukları zamandan, doğuruncaya kadar sıhhi ihtiyaçlarının derecesine göre ya kurumlarda yahut evlerine gidilerek doğum zamanı da dahil kişiye özel yardımlar alırlar. Doğumevlerinde kadına gösterilen ilgi ve alaka çocuk doğduğu zamana kadar devam etmekte ve bazen çocuk doğduktan sonra ananın çocuğa bakamayacağı tespit edilirse çocuk, ana kucağına gönderilebilir ve bu kurumun defterine ana ve babasının ismi ile kaydedilerek himaye edilir.²³

Hizmetlerinden yararlanmada hiçbir kayıt ve şart olmayan doğumevlerinde, gebelere sıhhi bilgiler; genç kızlara da doğum ve çocuk bakımına ilişkin konferanslar verilir. Hatta Cemiyet, ebe Rasiha hanım ve iki alman mürebbiye hanım örneklerindeki gibi dönemin başarılı sağlık personelini kurumlarında göreve davet ederek onlardan faydalanır.²⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, gebeye ilişkin çalışmalarında gayretlidir. Cemiyetin genel merkezi nisaiye polikliniği 1929 yılı hastalıkları ve hasta sayısı

²⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Kısa Bir Tarihçesi, s. 22

²¹ Fuad ÜMAY, Hayatım, s. 3.

²² Bakırköy Doğumevi Talimatnamesi, Çocuk Esirgeme Kurumu Bakırköy Koluna Ait Doğum Evinin İç Hizmet ve Vazifeler Talimatnamesi, İstanbul, 1937.

²³ Çocuk Haftası, 23 Nisan Özel Sayısı, 1931, Ankara, s. 21.

²⁴ Ebe Rasiha hanım, alanında başarılı olan yurt dışında da bunu ispatlayan ve cemiyetin daveti üzerine Ankara'ya gelip bebek yurdunu tesise girişen biridir. "İlk Çocuk Yurdu Ankara'da Açılacak Bebeklere Mahsus Çocuk Yurdu" Cumhuriyet, 30 Haziran 1924. s. 1-2. No. 55. Çocuk Yuvasında görev alacak eğitimli iki alman mürebbiye ise alanlarında uzman kişilerdir. "Amerika Müslümanlarının Dartüleytamı" Cumhuriyet, 4 Haziran 1924, s. 4. no: 55.

incelendiğinde; gebelik ve kadın hastalıklarıyla ilgili 14 hastalıktan 300 kadının tedavi gördüğü; kadınların doğurganlık dönemi olan 15-40 yaş arası birçok kadının gebelik ve doğum ile ilgili ihtiyaçları dahilinde ameliyatı gerekli olanların ameliyatlarının yapıldığı görülmektedir. Sıhhi şartlarda ve uzman gözetiminde doğumlara önem veren Cemiyet'in doğumevlerinde on yıl içinde iki bine yakın doğum yaptırılır.²⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkenin sağlık işleriyle ilgilenen Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaleti, doğum ve çocuk bakım evleri açarak doğumdan önce ve doğumdan sonra annelere ve süt çocuklarına hizmet verir.²⁶ Ancak Bakanlığın çalışmalarına rağmen gebe kadın ve doğum konusunda halkın ihtiyaçları tam ve istenilen şekilde karşılanabilmesi için Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağlı doğum evleri de faal çalışmakta ve dönemin Sağlık Bakanlığı'na bu hizmetiyle de yardımcı olmaktadır. Bu anlamda; Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitilmiş ebeler, çocuk hastanelerine ve çocuk uzmanlarına olan ihtiyaçları gidermek konusunda Cemiyet, çocuk bakıcı okulunda hemşire yetiştirmek deneyimli ve başarılı ebe, bakıcı ve uzmanları kuruma davet etmek veya görevlendirmek ve doğumevlerinden bakım yuvalarına kadar bir çok kurumyla hizmet vermek suretiyle Sağlık Bakanlığı'na destek olmaktadır.

B- ANA KUCAKLARI

Ana Kucaklarına, anasız babasız çocuklar, özellikle köylerde ana ve babasını süt çağında iken kaybetmiş, kendisini koruyacak akrabası olmayan çocuklarla, şehirlerde ana ve babadan mahrum kalmış yoksul süt çocukları alınmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle Ana Kucaklarına; anası doğururken ölüp anasız kalan çocuklar, babaları meçhul veya çocuğunu kabul etmeyerek süt annelikle kuruma alınanların çocukları, anası hastaneye düşen veya bakamayacak durumda olup babası olmayan çocuklar, sokağa bırakılmış çocuklar ve ayrıca ücretle bakılan çocuklar da kabul edilir.²⁷ Cemiyete bağlı Ana Kucaklarında; meme, mama ve mektep çocukları olmak üzere üç

²⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.33; "Çocuk Müesseseleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 33.

²⁶ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 348-350. (Türkiye'de, 1923'den önce belediyelere ait 6 hastane vardı, 1926 -1938 yılları arasında Ankara, Konya, Adana, Balıkesir, Malatya, Kars, Van, Erzurum, Çorum illerinde doğum ve çocuk bakım evleri açılmıştır.)

²⁷ H. Erdem, "Ulusun Çocuğu", Gürbüz Türk Çocuğu, IIXC, İkinci kanun 1935, s.14.

bölüm vardır. Ana Kucağında; büyük bir oyun bahçesi, süt merkezleri, sıhhi nitelikte düzenlenmiş mama salonları ve banyoları bulunmaktadır.²⁸ Cemiyete bağlı şubelerde de Ana Kucağı teşkilatları bulunmaktadır. Bu çocuklara ilk tahsil çağına kadar bakılır ve bunlar daha sonra şehir yatı okullarına ve sanat mekteplerine yerleştirilir.²⁹ Amaç bu gibi çocukları ölümden ve sokaklarda sürünmekten kurtarmak, bunları okul yaşına kadar barındırmak ve genelde yedi yaşından sonra geceli ve parasız okullara yerleştirmek veya yatı mekteplerine devretmektir.* Bu devretme 1931 yılına kadar kısmen temin edilebilirken, şehir yatı mekteplerinin kaldırılmasından sonra yedi yaşına gelen çocuklar müessesede barındırılarak en yakın okullara gönderilmeye başlanır.³¹ Ana Kucakları, himayesine aldığı çocuklar için, daimi doktorların, çocuk bakıcılarının kontrolünde çocuklar sıhhi ve bedeni gelişimlerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu şekilde Ana Kucaklarında çocuklar, maruz kalabilecekleri bazı sıhhi ve fikri tehlikelerden korunarak burada iyi yetişme ortamına sahip olurlar.

Ana Kucaklarının kurulurken; ailenin medeni seviyesini, yeni neslin sıhhat ve terbiyesini temin edecek bir nitelikte olmasına yardım etmek amaçlanır. Denilebilir ki Ana Kucaklarının hedefi; yeni neslin bedeni ve ruhi ihtiyacını karşılayacak niteliklere sahip bir aile oluşturmak ve bütün yurtta kazandırılmak istenen çocuk bilincini halka benimsetmektir. Bu amaçla çocuklar için yapılması gerekenleri gerçekleştirme

²⁸ Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s.42.

²⁹ "Üç Konferans", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.19; Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul, 1937, s. 8; Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 138.

* Yatı Mektepleri; Muhtaç, yetim, başı boş, manen ve maddeten bozuk çocuklar da geniş bir hizmet yelpazesine sahip olan cemiyete yardımcı kurumlardan bir olan yatı mekteplerinde kalabilmektedir. Yatı mektebine gidebilecek bu gruptaki çocuklar aynı zamanda Himaye-i Etfal Cemiyetinin himaye kapsamına da girer. Umumi harbin sonucunda ortada kalan yüzlerce yetimin eğitimi için bazı tedbirler vardır. Yetimler, yatı mektebinin himaye ettiği asıl sınıf olup aynı zamanda Himaye-i Etfal Cemiyetinde de terbiye edilirler. Sabiha Zekeriya, "yatı Mektebinin Gayesi", Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.33; Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 33. Cumhuriyetin ilk yıllarında Darüleytamlar, yatı mektebine çevrildiğinde yetiştirme yurtlarında eğitimini tamamlayan öğrenciler, yatılı meslek ve sanat okullarına yerleştirilir. B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.1. Kutu: 10. Doya No: 40 Evrak No:7 (Tarih: 20.8.924); Kazım Nami, "Ah Bunlar Neler Olmaz" Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 36.

³¹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel merkezi On üçüncü ve On Dördüncü Yıllar İş Raporu, 1934-1935, Ankara, 1936, s. 11; "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.8.

konusunda cemiyetin; ailenin içine girmekten ziyade, çocuğu kendi himayesine almak suretiyle daha faydalı faaliyet gösterebileceği düşüncesiyle, elinden geldiği kadar çok Ana Kucakları tesis etmektedir.³² Bunda da başarılı olduğu, şubelerden gelen haberlerde görülür.³³ Cemiyetin umumi kongre raporlarında belirtildiği üzere 1930 yılında Ana Kucağında himaye edilen kimsesiz çocuk sayısı 90 iken ihtiyacı karşılamadığı endişesiyle kurumun mevcutlarını arttırmak düşüncesinde³⁴ olduğu görülür.

Bir yönüyle de Çocuk doğduktan sonra yaşatılması yolunda devletin, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurumları ile birlikte önemli ve etkin önlemler aldığıın örneğidir Ana Kucakları. Çünkü çocuk konusunda ilerlemiş ülkelerdeki örneklere benzer şekilde, iyi bakamayacak veya bakımlarını ihmal edecek olan ebeveyne, çocuk verilmiyor. Böylece yetiştirilirken ailenin vermediği veya veremediği şeyleri çocuk cemiyetten alır. Bu şekilde çocuğun yükünün ailenin sırtından alınması da sağlanır. Öyle ki Ana Kucaklarındaki bakım varlıklı bir ailenin bakımından daha etkin ve itinalı olarak değerlendirilmektedir.³⁵ Ana Kucağından izlenimlerin anlatıldığı "Zaman" gazetesinde yayınlanan bir yazıda; çocuklara sunulan yemeklerin çeşit ve nitelikleriyle çok mükemmel olduğu, geniş bir alanda çocukların bakım ve yetiştirilmesine yönelik bütün müesseselerin var olduğu, geniş arazide meyve bahçelerine kadar birçok yerin olduğu, spor alanları, kum havuzları ve bahçelerin çocuklara çok başarılı hizmetler verdiği anlatılır.³⁶ Çeşitli tarihlerde yeni Ana Kucakları açılarak sayı arttırılırken mevcut Ana Kucaklarının ise yeni ilavelerle genişletilmesi yoluna gidilir. Örneğin 1927-1929 yılları umumi kongre verileri incelendiğinde; Ana Kucağı'nın yeni bir bina ilavesiyle genişletildiği görülür.³⁷ Bu arada cemiyete bağlı başka kurumlarda zamanla Ana Kucağı haline getirilerek sayı arttırılır. Örneğin, 1922 yılında teşkilatlandırılan Kalendar

³² Çocuk Haftası, 23 Nisan Özel Sayısı, 1931, Ankara, s.22

³³ "Cemiyetimizin Muhtelif Mahallerdeki Faaliyetleri", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.17.

³⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s.10.

³⁵ Çocuk Haftası, 23 Nisan Özel Sayısı, 1931, Ankara, s.21.

³⁶ Raşit Tahsin, "Ana Kucağı", Gürbüz Türk Çocuğu, XIIC, Temmuz 1934, s.27-30.

³⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

Öksüzler Yurdu, sonraki yıllarda Ana Kucağı gibi hizmet vererek bünyesinde küçük yaşta kimsesiz ve yetim çocukları barındırmaya başlar.³⁸

Cemiyetin Ana Kucağı müesseseleri, ihtiyacı nispetinde hem çocuğa hem de annesine yardım edebilmek gayretindedir. Cemiyetin yardım eli uzattığı birçok çocuk ve annenin Ana Kucağı'nda istihdam edildiğine dair birkaç örnek şu şekildedir: “Zonguldak maden amelesinden Erzurumlu Bayram'ın vefat etmesi üzerine yetim ve cidden muhtac-ı muavenet kalan çocuklarından yedi yaşındaki Mustafa ile dört yaşındaki Kamil'in Ankara'da Ana Kucağı müessesine alınmış” olmaları yine “Yozgatlı Hasan kızı 25 yaşında Ayşe kadının kocası beş ay evvel firar ettiğiinden kadın hamile olduğu halde kimsesiz kalır. 17 Ekim 1926 Pazar günü Ana Kucağına iltica eden kadının doğumuna yardım edilmekle birlikte onun Ana Kucağı'nda süt anne olarak kabul edilmesidir.”³⁹ Aynı zamanda hem Ana Kucağına yardım için başvuran fakir dul annelere yardım etmek, hem de kimsesiz çocuklara bakım sağlamak amacıyla ücretli bakım uygulamasının yapıldığı 1930 yılında 20 kadar kimsesiz çocuk, 20 fakir anneye ücret karşılığı baktırılır.⁴⁰ Bunların yanı sıra kurum ücretli bakım hizmeti vererek gelir elde edebilme olanağı da aramaktadır. Ana Kucağı, ücretli bakılan çocuklardan alınan aylık bakım ücreti ile yardıma ihtiyacı olan çocukların çeşitli ihtiyaçları karşılanmak ve daha çok çocuğa ulaşmak istemektedir.⁴¹ Ana Kucağına okul çocuklarından

³⁸ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 117.

³⁹ “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi”, Gülbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.27.

⁴⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 11.

* Çocuğun himayesi meselesinin maddi yönü değerlendirilerek meselenin çözümünün maddi bilançosu çıkarmaya çalışan cemiyetin bu müessesesinin tahmini hesaplarına göre; Bir çocuğun doğduğu günden 7 yaşına kadar bir aylık masrafı toplam 15 lira olarak kabul edildiğinde, cemiyet 1 yıl içinde bir çocuk için 180 lira, 100.000 çocuk için 18.000.000 lira sarf edebilirse memlekette çocuk ve nüfus derdi tamamen halledilebileceği düşüncesindedir. Ana kucaklarının gelir kaynakları arasında hükümet, belediye ve halkın yardımları ve bu kurumlarda ücretli bakılan çocuklardan alınan paralardan oluştuğuna göre Ana kucaklarının bu hedefe ulaşılabilmesi için şu şekilde bir hesaplama yapılmaktadır;

Ana kucaklarında 100.000 çocuğa bakıldığına göre;

% 20 ücretli çocuk olup, 3.600.00,

köylerden gönderilecek çocuklar için köylü hisse-i iştiraki %20 olup 3.600.000,

belediyelerin % 25 hisse-i iştiraki 4.250.000,

kimsesizlerin tahsillerine de çeşitli şekillerde yardım edilir. Örneğin, “*Aydın Sanayi Mektebine tahsile gönderilen kimsesiz çocuklardan İbrahim ve Ziya'nın Aydın'a kadar yol masrafları verilir.*”⁴²

C- GÜNDÜZ BAKIM EVLERİ (KREŞLER)

Ailenin geçimini erkeğin sağladığı dönemlerde erkeklerden ziyade kadın, çocuk bakımı ile uğraşmak durumunda kalmaktaydı. Bu yüzden bir çocuğun ilk eğitimi büyük ölçüde anne kucagında başlarken anne evden çıkıp çalışma hayatına atılınca çocuk bir sıkıntı kaynağı teşkil eder. Değişen sosyo-ekonomik düzen ve kültürel değişimler babaların çocuk bakımında arka planda kalmasını engelleyerek ve onları otorite figürü olmaktan kurtararak çocuk bakımı konusunda anneye ortak kılar. Zamanla meydana gelen gelişmeler anneye yardım için başka ortakları da gündeme getirir. Bu gereklilik üzerine dünyada ilk kreşler 1844 tarihinde Paris'te açılır. Türkiye'de ise ilk defa 1922 yılında konu olan Kreşler, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimai Vekaleti, Darüleytamların idaresini aldığı vakit bazı yerlerde ırzahane, kreş gibi kurumlar açmak teşebbüsünde gündeme gelir ancak Darüleytamların Maarif Vekaletine devrinden sonra bu müesseselerin kurulması da başarılmaz. Nihayet Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1927'li yıllarda Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde kreşler açmasıyla hayata geçirilir.⁴³

halkın bağışları ve ana kucakları lehine hükümetin milli günlerde şefkat pulları, lüks telgrafların gelirlerinden % 15 kısmı alması ile ortaya çıkan miktar 2.700.000, hükümet tarafından yapılacak yardım 3.850.000 olduğu takdirde toplam 18.000.000 rakamına yani istenen hedefe ulaşılabileceği gösterilmektedir. Çocuk Haftası, 23 Nisan Özel Sayısı, 1931, Ankara., s.23

⁴¹ “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, II, Ekim 1926, s. 26

⁴² “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, II, Ekim 1926, s. 26

* Cemiyetin açtığı kreşlerin sunduğu imkanlar Avrupa ve Amerikadaki kreşlere benzer nitelikte olup Ankara'da açılan elli yataklı kreşi diğer şehirlerdeki kreşler takip eder. Ayrıca 1936 yılına gelindiğinde ise Ankara, İstanbul, Bursa ve İzmir, Giresun, Elaziz, Balıkesir ve Adana'da gündüz bakım evleri var olur. “Viyana'daki Kreşler”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, LII, İkinci Kanun 1931, s. 3-5; Falih Rıfkı, “Kreş”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, LXVI, Mart 1932, s.1. “Çocuk Müesseseleri”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 32; Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı”, *Çocuk*, VII, Temmuz 1936, s.8.

⁴³ Kazım Nami, “Kreşler”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, XV, Kanunuevvel 1927, s. 24.

Cemiyete bağılı Kreşler, çocuklara gündüz bakan aile yardım kuruluşlarıdır. Bu kuruluşların varlığına ilişkin gereklilik, cemiyetin ilk nizamnamesinde de yer almakta ve çalışan kadınların çocuklarına bakabilecek gündüz bakımevlerinin kurulacağı belirtilmektedir.⁴⁴ Kreşler her ne sorunla olursa olsun aileleri tarafından gündüzleri bakılamayan çocuklar için açılmış olup, özellikle anneleri gündüzleri çalışmak zorunda olan çocuklara hizmet verir. Bebek ve oyun çocuklarına mahsus olmak üzere iki kısımdır. Çocuklar burada sabah kahvaltısını, öğle yemeğini, ikindi kahvaltısını yerler. Gündüz öğle yemeğinden sonra uyurlar.⁴⁵ Kreşlerdeki çocuklar eğitimli terbiyeciler tarafından bakıldıkları için toplumsal kuralları öğrenmekte ve çocuklar küçük yaşlardan itibaren şahsiyet kazanabilmektedirler.⁴⁶ Kreşler, tıpkı Ana Kucakları gibi çocukların öğle uykuları için yatakhanelere, oyun salonlarına, bahçelere ve banyoya sahiptir. Gündüz Bakımevleri sağlık şartları elverişli, güneşli ve havalı binalarda kurulabilir. Çalışma ve yemek salonları ile bir bahçesi olan bol ışıklı ve havalı temiz bir binanın çocuk çalışma yeri öğleden sonra uyku yeri haline konulur. Bahçesi olan Kreşlerde, çocuklara mahsus oyuncakları, yemek takımları, portatif yatakları bulunur. Tuvalet ve lavabonun temizliğine de önem verilir.⁴⁷ Çocuklara günde iki defa kahvaltı (yaşlarına göre) veya öğle yemeği verilir ve akşam ailelerine iade edilirler. Kreşlerde de uzman bir çocuk doktoru bulunur, hasta olan çocuklar tedavi edilir ve çocukların sıhhi gelişmeleri haftalık raporlar ile aileler bilgilendirilir.⁴⁸ Sıhhat ve hareketleri, doktor ile çocuk bakıcı hemşirelerin kontrolü ve nezareti altındadır. Büyüklerin, program dahilinde şarkılı oyunlar, el becerileri, ritmik hareketlerle, yaşlarına göre zihinlerinin geliştirilmesine çalışılır.

Kreşlerin açılmasındaki amaç, çocuğu aile için sefalet unsuru yapmamak, fakir aileler nezdinde, bakımsızlıktan ayrıca sıhhi ve terbiyevi tehlikelere maruz kalması

⁴⁴ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337,s.8.

⁴⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihiçesi, s. 19.

⁴⁶ ÇAVUŞOĞLU, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 61-62.

⁴⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez ve Kollarına Mahsus çalışma Talimatnamesi, s.40 (Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk başhekimisi olan Şahende Köymen, cemiyetin hem çocuk yuvasında hem de diğer kurumlarında sürekli ve başarılı sağlık hizmeti verdiğini belirtir. Bkz. ÜNLÜOĞLU (Yönetmen), "Cumhuriyet Kanat Gerenler" Belgeseli,)

⁴⁸ Çocuk Haftası, 23 Nisan Özel Sayısı, 1931, Ankara, s.24, Neriman UNGUR ile 16 Haziran 2004 tarihli söyleşi.

durumundan çocuğu kurtarmaktır. Yine Kreşlerin açılmasıdaki amaçlardan biri, her ailenin çocuklarının daha fenni ve daha gürbüz yetişmesini sağlamak, öteki de işe giden annelerin çocuklarını bırakacak emin bir yer ihtiyacını karşılamaktır. Kreşlere ilk tahsil çağına kadar olan küçük yaştaki çocuklar alınır, yaşları ilerleyenler mektebe gönderilir. çocuğa bakmanın cemiyetin görevi olduğu düşüncesinde olan Cemiyet, annenin çocuğa bakabilecek nitelikte olmaması durumunda da devreye girerek çocuğu aileden daha çok; cemiyetin serveti olarak kabul edip bu serveti korumak vazifesini üstlenir.⁴⁹ Kuruluş yıllarındaki Türkiye için çocuk konusu, bir ölçüde milli müdafaa vazifesidir. Bu yönüyle I. Dünya Savaşı'ndan sonra her devletin, nüfus kaygılarından dolayı çocuk meselesine önem vermek durumunda kalışı gibi, doğumların arttırılmasının yanında doğanları iyi yaşatmak amacıyla hizmet veren Kreşler de ülkenin nüfus siyasetine ve çocuk davasına katkıda bulunur.⁵⁰

Cemiyet, çocuklara yönelik birçok hizmetinde olduğu gibi bu hizmetiyle de aileleri çocuk yapmaya teşvik eder. Ailelere çocuk yetiştirirken yardımcı olan kurum çocukları çeşitli tehlikelerden de koruduğu için çocuğunu ufak bir ücretle Kreşe bırakan annenin kalbini ferahlatır. Anne çocuğu için kaygı duymadığından işindeki performansı daha da yüksek olur ve verimli bir çalışma randımanına girer.

Görüldüğü üzere, görevli kişilerce özenli bir bakım altında bulunan bütün çocuklar belli yaş kategorilerine ayrılmaktadırlar. Çocukların zihinsel ve bedensel gelişimine uygun bir program izlenmesi de yine önemli bir husustur. Kısa süre sonra Cemiyet için gündüz bakımevleri, çok faydalı ve pratik yardım şekli olur ve ülkede günden güne gelişmekte olan sosyal hayatın düzene girmesinde sosyal hizmet açısından gerekli bir varlık haline gelirler. Cemiyetin açtığı kreşler; çalışan annenin çocuklarına, fakir aile çocuklarına ve annelere hizmet sunarak;⁵¹ hem çalışan kadını ve çok çocuklu modern çekirdek aileyi desteklerken hem de çocuk davasına ve ülkenin nüfus arttırma politikasına da büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Kreşler, hem en iyi şekilde çocuk yetiştirmeyi amaçlamakta ve bunu uygulamadı olarak göstermekte hem de büyük ölçüde çalışan kadına yardım etmek ve kadının iş hayatında aynı zamanda sosyal hayatta yer edinmesine katkıda bulunmaktadır.

⁴⁹ "Çocuklar İçin Gündüz Bakım Evleri Kreşler", Gürbüz Türk Çocuğu, LI, Birinci Kanun 1930, s.6-8.

⁵⁰ Kazım Nami, "Kreşler", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 25.

⁵¹ Falih Rifkı, "Kreş", Gürbüz Türk Çocuğu, LXVI, Mart 1932, s.2.

D- ÇOCUK YUVALARI

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin en önemli ve ilk teşkilatlarından biri Çocuk Yuvalarıdır. Himaye-i Etfal Cemiyetinin yuva açma çalışmalarının başlangıcı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa'nın, Cemiyete telgraf çekerek, savaş sahası olan köylerde kimsesiz çocukların çokluğu ve yıkılmış evlerin duvarları dibinde yaşayan yavruların korunmasını istemesi üzerine başlar. Böylece Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü yıllarda cepheden gönderilen bin beş yüze yakın çocuk, Ankara muhtarlarının ve halkın yardımıyla giydirilip evlere yerleştirilir.⁵² Bu sırada Cemiyetin Ankara'da Hacımusa mahallesindeki bir binada geçici olarak kurduğu yuva hizmete sokulur. Cemiyet'in bu ilk yuvası, 1925 yılında Abdülhalik Renda'nın Maliye Vekilliği zamanında, Keçiören'de hazineye ait binanın hükümet tarafından Cemiyet'e satılması ile Keçiören'e taşınır.⁵³ Cemiyetin Hacımusa mahallesinde kiralarak açtığı ilk çocuk yuvasının yetersizliği nedeniyle 1925 yılında taşındığı Keçiören'deki yurt, bu günkü Atatürk Çocuk Yuvasıdır. Keçiören'deki Çocuk Yuvası, zamanla duyulan ihtiyaç üzerine yeni binalar ile genişletilir ve bina sayısı arttırılır. Bu yuvanın açılmasında Amerika'daki yardımseverlerin bağışlarının da önemli katkısı vardır.⁵⁴ Böylece çocuk yuvasında oluşturulan kompleks içinde yer alan üç bina, meme ve mama çocuklarına; biri gebe ve doğum yapmış, ama bakıma ihtiyaç duyan annelere; biri Çocuk Hastanesi, biri Çocuklara özgü Prevantoryum, biri iş evi* ve sonuncu bina ise çeşitli sebeplerle zihinsel ve bedensel özürli çocuklara tahsis edilir.⁵⁵ Bu kompleks içinde hizmetliler için odalar; süt inekleri için ahır, yuvanın ihtiyaçları için fırın, kümes, bahçe ve tarlanın da var olduğu da görülmektedir.⁵⁶ Ayrıca yuvada çocukların süt ihtiyacını karşılayan sütanneler, yuvanın yöneticisi bir doktoru ve onun psikolog yardımcısı bulunur. Ayrıca iki ayrı bölümden oluşan havuzun bulunduğu, yuvanın 3,5 dönümlük sebze ve meyve

⁵² U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.29

⁵³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s.23

⁵⁴ "Amerika Müslümanlarının Darüleytamı" Cumhuriyet, 4 Haziran 1924, s. 4. no: 55.

* Cemiyet tarafından yetiştirilen kızları evlendirinceye kadar barındırmayı ve onları el işlerine alıştırmayı ve bu işleri ile gelir kazanarak masraflarını çıkarmalarını sağlamak için açılmıştı.

⁵⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s.32-33.

⁵⁶ ÜNLÜOĞLU (Yönetmen), "Cumhuriyet Kanat Gerenler" Belgeseli, (Çocuk Yuvası'nda kızlar terzilik erkekler ise fırıncılık eğitimi de alabilmektedirler. Ayrıca halk, Cemiyet'in bu fırından belli bir ücret karşılığında yemek pişirtme imkanına da sahip idi.)

bahçesinde tarım yapıldığı ve modern tavuk kümesinden ve yuva bünyesinde bulunan fırından yuvanın ihtiyaçlarının sağlandığı bilinen⁵⁷ Çocuk Yuvasında, süt çağından itibaren alınarak eli ekmek tutuncaya kadar himaye edilen çocuklara bakılmaktadır. Yuvaya alınan çocukların ekseriyetini, köylerde süt çağına iken anası ölen ve öksüz kalan yavrular teşkil etmektedir.⁵⁸ Bu kapsamda, yuvada ilk dört yılda tam 257.561 çocuğu himaye eden⁵⁹ Cemiyet'in Avrupalı devletlerdeki köylerde çocuklar için kurulan teşkilatları örnek alarak; köy sakinlerinin birlikte çalışmaları ile ortak bütçeli bir teşkilat kurularak kimsesiz çocukların himaye edilebileceği fikriyle⁶⁰ de çalıştığı görülür.

E- SÜT DAMLALARI

XX. yüzyıldaki gelişmeler, bir yandan kadınların iş hayatına atılmasına ortam hazırlarken; bir yandan da onların çocuklarına anne ihtimamı ile bakacak kurumların oluşmasına zemin hazırlar. Türkiye'de savaş sonrası yıllar, sosyo-ekonomik ve kültürel birçok eksikliği beraberinde getirdiğinden; gelişmelerin dönemin çocuk, anne ve ailesini kötü etkiler, bunun yanında annelerin bilgisizliği, eğitimsizliği ve sıhhi yetersizlikler gebe ve bebek sağlığını tehdit eder. Bu da bazı kurumların kurulması ihtiyacını daha da arttırır. Bu bağlamda hem bebeğe hem annesine sağlık ve eğitim hizmeti vermek için Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından kurulan Süt Damlası, dünyadaki benzer yapılanmalar örnek alınarak oluşturulan bir kuruluştur. Hem paralı hem de parasız hizmetler veren Süt Damlalarında annelere ve çocuklara sağlıklı süt verilir, onların beslenme ve gelişimleri takip edilir, tedavileri yapılır, ilaçları verilir; ayrıca cemiyetin amaçlarına yönelik bilgilendirme ve eğitim amaçlı propaganda imkanı yaratılır.⁶¹ Süt

⁵⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s.34; Esin Umay'ın 23 Haziran 2004 tarihli söyleşi; Neriman UNGUR; 16 Haziran 2004 tarihli söyleşi,

⁵⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s.24.

⁵⁹ A. Faiz, "Himaye-i Etfal niçin Doğar, Gayesi nedir, nasıl çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.27.

⁶⁰ Emin Şükrü, "İsveç köy belediyelerinde Çocuk Teşkilatı", Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 13-14.

⁶¹ Safiye Ali, Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası, s. 2; Fuad Refik, "Garpta Süt Damlaları Nasıl Teşekkül Etti?", Gürbüz Türk Çocuğu, XI, Ağustos 1927, s.4-6. Safiye Ali, "Süt Damlası", Cumhuriyet, 31 Ağustos 1924, s. 5.

damlalarında sadece süt dağıtımı yapılmaz,⁶² buraya gelen çocukların sağlık kontrolleri de gerçekleştirilir, fakir ailelerin süt dönemi geçmiş çocuklarına mama, pirinç unu, şeker sebze vb yardımlar yapılır, sağlık kontrollerinin yanı sıra verem aşısı ve frengi kontrolleri de yapılır. Süt damlasında, laboratuvar, bekleme odası, doktor odası, muayenehane, konferans salonu ve lavabo bölümleri bulunur.⁶³

Süt Damlalarının gerekliliği konusunda; "*Umumi harp belası memleketi yakıp kavurduğu vakit zavallı yavrular içecek süt değil, yiyecek ekmek bile bulamıyorlardı. O vakit nice yavrular açlık ve düşkünlük yüzünden helak olup gitmişlerdi. Bu gün Himaye-i Etfal Cemiyetinin vücuda getirdiği Süt Damlası sayesinde her yıl yüzlerce yavrunun ölümden kurtulduğunu görüyoruz. Çocuk ölümlerinin başlıca sebebi süttür. Temiz ve gıdalı süt içemeyen, ana sütünden her ne sebeptense mahrum kalan bebekler, midelerinin hazmedemediği şeyleri yediklerinden, ister istemez, mideleri bozuluyor, ishale tutuluyor, yavaş yavaş kuruyup sönüyorlar,*"⁶⁴ sözleri müessesenin ne kadar önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir. "*Bir hayrathane, aynı zamanda ameli bir dersane*"⁶⁵ olarak belirtilen Süt Damlaları herhangi bir nedenle anne sütünden yoksun bulunan veya annenin sütünün yetersiz geldiği çocuklara mikropları öldürülmüş sıhhi sütün yanında hastalara ilaç vermek amacıyla hizmet verir.

Anneleri tam beslenemediğinden veya annesizlikten dolayı süte ihtiyacı olan çocuklara fenni esaslara uygun hazırlanmış süt dağıtılır.⁶⁶ Süt damlasında, her çocuk için hazırlanan Hüviyet Varakasında; çocuğun Süt Damlasına kayıt numarası, muayene ve bakımlarına ait umumi defterin sayfa numarası, ismi, adresi, doğum tarihi gibi bilgilerin bulunduğu; çocuk, anne ve baba olmak üzere üç bölümlük sağlık bilgilerinin yer aldığı sayfalar; çocuğun muayene sonucunun yazıldığı bir cetvel ve çocuğun boy ve kilosunu gösterir çizelge bulunmaktadır.⁶⁷ Ayrıca Süt Damlasında annelerin

⁶² Süt Damlasına gelen çocuklardan, fakirlere bedava, işçi ve memur çocuklarına yarı ücretli durumu iyi olanların çocuklarına ise parayla süt verilirdi. Safiye Ali, Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası, s.10.

⁶³ Safiye Ali, Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası, 1341, s. 13.

⁶⁴ "Süt Damlası", Halk, III/7, İstanbul 1929, s. 51.

⁶⁵ Annelere ve Çocuklara Salname, İstanbul, 1927, s.43.

⁶⁶ Türk Kadını, II/9, 15 Kasım 1945, s. 6.

⁶⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Süt Damlası Hürriyet Varakası.

çocuklarına ve bilgilendirilmelerine dair gelişmelerin kaydedildiği bir de “Ana Defteri” bulunmaktadır.⁶⁸

Himaye-i Etfal'in ilk çalışmalarından birini oluşturan Süt Damlaları ile, genç Cumhuriyetin çocuk nüfusu arttırılmakla birlikte sağlıklı bir kuşak yetiştirmek de hedeflenen amaçlardandır. Süt Damlasının 1926 yılındaki faaliyet çizelgesi incelendiğinde cemiyetin süt damlası vasıtasıyla çocuklara süt dağıtmakla birlikte, suni güneş (ültraviyole ışın), kum banyosu, muayene, tedavi ve gelişimlerini takip hizmetleri verdiği; müessesenin dışındaki evleri de ziyaret ederek çocuk ve annesine hizmet götürdükleri; süt ve pirinç unu dağıttıkları onlar için takip çizelgeleri hazırladıkları anlaşılmaktadır.⁶⁹ Bu şekilde halk sağlığı konusunda da gerekli hassasiyet gösteren Cemiyet, okumayan annelerin sayısının fazlalığını göz önüne alarak, çocuk bakımı ve sıhhati konusunda anneleri bilgilendirmek için daha çok görsel malzemeleri kullanmak suretiyle halk sağlığı eğitimi verir. Hatta İstanbul Süt Damlası örneğinde olduğu gibi, ziyaretçi hastabakıcılar vasıtasıyla ailelere bilgiler de verilir.⁷⁰ Cemiyetin ilk kuruluşlardan biri olan ve 1923'de İzmir'de açılan Süt Damlası'nın gayretli çalışmalar yaptığı,⁷¹ aynı tarihlerde İstanbul'daki Süt Damlası'nın da başarılı hizmetler verdiği bilinmektedir. Cemiyetin diğer illerdeki şubelerinde faaliyet gösteren Süt Damlaları da aynı şekilde hizmet verir.⁷² Örneğin, 1927 yılında Tokat'ta faaliyet gösteren Süt Damlası üç ay içinde 157 çocuğa saf süt dağıtır, anne ve çocuk hastalara muayene ve tedavi imkanı verir, sıhhi konferans ve telkinlerde bulunmakla birlikte bir de kütüphane tesis eder.⁷³

Cemiyet'in Süt Damlalarında sütlerin hazırlanması ve dağıtımıyla ilgili uygulamalarda hassasiyet gösterilir. Sütler günü gününe hazırlanır. Bu sütler, 1927'de

⁶⁸ Safiye Ali, Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası, s.21-22.

⁶⁹ Annelere ve Çocuklara Salname, İstanbul, 1927, s.47.

⁷⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.38.

⁷¹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu İzmir Merkezi, 1945-1946 Yılı Genel Kurulunda Okunan bir Yıllık Faaliyet Raporu ve Hesabatı, İzmir, 1946, s. 3

⁷² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel merkezi On Üçüncü ve On Dördüncü Yıllar İş Raporu, 1934-1935, s. 12; “Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı”, Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.9. (1935 yılında biri genel merkez Ankara'da olmak üzere cemiyetin on süt damlası vardır.)

⁷³ Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 40.

Avrupa'dan ısmarlanıp getirilen ağzı lastikli, yaylı tıpalı şişelerde annelere dağıtılır.⁷⁴ Cemiyetin Süt Damlalarında dağıtılan süt miktarına ve muayene hizmetine dair bir fikir vermesi açısından, 1927 tarihli bir istatistiki veriye bakmak faydalı olacaktır. 1927 senesinde her gün süt verilen çocukların sayısı 1.605, bunlara verilen süt miktarı da 16.568 kilodur. Aynı zamanda 1.046 çocuk muayene ve tedavi edilir, 82 anne ile çocuk göz hastalığı için parasız muayene edilirler.⁷⁵ Yine On yıl içinde (1923-1933) 115 bine yakın çocuğa süt verilirken dağıtılan süt miktarı 120 bin kilo kadardır.⁷⁶

Süt damlaları, birçok ülkede Çocuk Nasihat Yuvaları ile birlikte faaliyet gösterir, çünkü bu iki kurum da çocuklara süt temin edip, anneleri çocuk bakımı konusunda bilgilendirerek eğitmeyi hedeflerler.⁷⁷ Nüfus artırma endişesiyle çocuk ölümlerini en aşağı seviyeye çekmeyi düşünen birçok ülke gibi Türkiye'de de, Süt Damlası teşkilatı gayretle çalışmak ve çağdaşı kuruluşların çalışmalarını takip etmek durumundadır. Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihatlarına ülkelerin sunduğu raporlardan anlaşılacağı üzere çağdaş ülkelerdeki kadar başarılı olan Süt Damlalarındaki çalışmalar Avrupa'da ve Amerika'daki çalışma alanlarına benzer nitelikler gösterir.⁷⁸ Özellikle annelere bilgi verilmesini sağlamak amacıyla Çocuk Nasihat Ocakları'nın açılması yararlar sağlar.⁷⁹

Birçok yönüyle Cemiyetin faaliyet alanları ve çalışmaları büyük ölçüde evrenseldir. Çünkü 1930'lu yılların başında cemiyetin dergilerinde çıkan yazılardan Himaye-i Etfal'in bünyesindeki Süt Damlaları olumlu çalışmalar yaptığı ve bebekleri ölümden kurtarmak yolunda başarılı adımlar attığı anlaşılmaktadır.⁸⁰ Başka bir örnek de, kurulduğu günden beri başarılı hizmetleri olan Himaye-i Etfal Cemiyetinin, İstanbul merkezine bağlı Süt Damlası'nda 1924 Temmuz ayından itibaren süte ihtiyacı olan fakir çocuklara ve annelere her gün veya belli zamanlarda sıhhi süt verilmesidir. Aynı zamanda ayda 600 kadar çocuk muayene ve tedavi de edilirken zayıf ve kansız kalan

⁷⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.33.

⁷⁵ "Süt Damlası", Halk, III/7, İstanbul 1929, s. 51.

⁷⁶ "Çocuk Müesseseleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 33.

⁷⁷ Safiye Ali, Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası, s.2.

⁷⁸ "Dünya Himaye-i Etfal Cemiyetlerine Dair Malumat", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 27-32.

⁷⁹ Dr. Ali Bey, "Çocuk Nasihat Yuvaları", Çocuk Haftası, II, s. 77; Hakimiyet-i Milliye, "Çocuk Nasihat Ocakları Nereledir?", 17 Mayıs 1921, no. 187, s.2.

⁸⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.6

çocuklara yazın çocuk bahçesinde kum ve güneş banyoları da yaptırılmaktadır.⁸¹ Bunlara ilaveten Cemiyet, yayınlarında süt konusunda okuyuculara yararlı bilgileri vermeyi sürekli hale getirir, bilinçli bir süt tüketimi için aydınlatıcı bilgiler konunun uzmanı doktorlar tarafından sunulur.

Süt dağıtımını hizmetlerinde masraftan kaçınmayan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk sekiz yılı içinde, merkez ve şubeler tarafından muhtaçlara dağıtılan süt ve mama masrafı oldukça yüksektir.⁸² Cemiyet, çocuklara parasız sağlıklı şişe sütlerini 1927'lerden itibaren dağıtmaya başlar ve 1927-1929 yılı verilerine göre iki yıl içinde çocuklara 53.000 şişe bedava süt dağıtır.⁸³ İlk on yıl içinde sadece genel merkez, yılda otuz iki bin çocuğa süt verir.⁸⁴ Hatta bir bayramdaki geçiş resminde yer alan Himaye-i Etfal Cemiyeti otomobilinin içinde, büyük bir süt şişesiyle beşik içinde bir süt çocuğunun taşınması Cemiyetin süt ve çocuk yaklaşımını anlatır bir görseldir.⁸⁵

Cemiyetin süt konusunda uğraştığı en önemli meselelerden biri pastörizasyon meselesidir. Louis Pasteur'ün, mikropların hastalıklara neden olduğunu tespiti ile dezenfeksiyon ve antiseptiklerle mikropların mücadelesine başlanır. Beslenme aletlerinin temizliğinin sağlanması, yeni hijyen kurallarının benimsenmesi ve özellikle pastörizasyon ile sütlerin mikroplardan büyük ölçüde arındırılması, bebeklerin sağlık güvenliğini artırır. Doktorların muayene ve tavsiyelerine uyulması ile bebek ölümleri azalırken, sağlıklı çocuklar yetiştirme imkanı da sağlanır.⁸⁶ Dönemin önemli bulaşıcı hastalıklarından biri ve çocuk ölümlerinde bir etken olan verem konusunda özellikle sütlerin pastörize edilmesi gerekmektedir. Hayvan sütlerinden bulaşan verem ve diğer hastalıkların önlenmesi için sütün pastörize edilmesi gerekmektedir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından verilen sütlerin sağlıklı olduğu bilinmekle birlikte⁸⁷ bu konuda kurulan süt müesseselerinin ihtiyacı karşılamak amacıyla gayretle çalıştığı ancak

⁸¹ Annelere ve Çocuklara Salname, İstanbul, 1927, s.43.

⁸² A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.25.

⁸³ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

⁸⁴ "Üç Konferans", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.19.

⁸⁵ Arzu ÖZTÜRKMEN, "Milli Bayramlar: Şekli ve Hatırası, I" Toplumsal Tarih, XXVIII, Nisan 1996, s.34.

⁸⁶ Colin HEYWOOD, Baba Bana Top At!, Batı'da Çocukluğun Tarihi, (Çev. Esin Hoşsucu), İstanbul, 2003, s.86.

⁸⁷ Yusuf Akçura, "Ana Cemiyet", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 2.

bütçesinin yetersizliği ve savaşın getirdiği sıhhi sorunların etkisiyle bazen ihtiyaca cevap veremediği de görülmektedir.⁸⁸

Pastörize sütün yanı sıra bebek ve onun sağlığı için çok gerekli olan anne sütünün bebeğe verilmesi konusunda da hassasiyet göstererek, anneleri bu yönde bilgilendiren Cemiyet, kendisine bağlı kurumlarda bakımını yaptığı bebekler için de süt anne hizmeti vermekte⁸⁹ ve annesi olan çocukların anne sütü ile beslenmesinin yararı konusundaki uyarıcı ve bilgilendirici yayınlarına ağırlık vermektedir. Süt anneler birçok zaman olumsuz bir durum olarak değerlendirilse de bazen şartlar süt anneleri gerekli kılar.⁹⁰ Çocuğun en önemli gıdası olan anne sütünün, herhangi bir sebepten dolayı çocuktan esirgenmesi suç olmakla beraber bunun sebebi, emzirmede sıhhi engeller olabildiği gibi, annenin bebeği emzirmeme veya süt anneye verme isteği de olabilir. Amerika ve Avrupa'da süt anneliğe XX. Yüzyılda karşı çıkılarak, bebeklerin hayatının dikkatsiz beslenme yüzünden tehlikeye atılmasının engellenmesine çalışılır.⁹¹ Süt anneye verilen çocuk, sütü diğer süt kardeşleriyle paylaştığından eksik gıda almakta ve bebeğin doğal gelişimi engellenmektedir.⁹² Öte yandan anne sütü, çocukların sağlıklı beslenmesinde olduğu gibi anne sevgisinin algılaması için de önemlidir.⁹³ Anne emzirme sırasında bebeğini sever, öper ve dokunurken çocuk ile arasında duygusal bir bağ geliştirir. Gerek fizyolojik ve biyolojik gerekse psikolojik yönleriyle anne sütünün önemini sürekli dile getiren Cemiyet, anne sütünün paylaşılmasının bebek için sağlıksız bir beslenmeye ve dolayısıyla yetersiz bir fiziki gelişime neden olduğu mesajıyla annelerin vicdanına seslenir. Çocuğun hayatından çalınan bu gıda ile bir cürüm işlendiği, bir çocuğun karnını doyururken diğerinin feda edilmesinin ahlaken ve vicdanen uygun olmadığı ve

⁸⁸ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s.22.

⁸⁹ "Yaşayan Tarih", Pazar Milliyet, 7 Aralık 2003, s. 7.

⁹⁰ J.J. Rousseau, Emile yada Çocuk Eğitimi üzerine, s.29-30.; Avner GILADI, "İslam Uygarlığında bir "Çocukluk" Kavramı Var mı? 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Hazırlayan Bekir ONUR, Ankara, 2001, s.113.

⁹¹ HEYWOOD, Baba Bana Top Atl, s.81; XX. Yüzyılın başında Amerika'da bebek bakımına dair bilgiler okullarda verilmekteydi. Doktor Besim Ömer, Dokuzuncu Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine Tekliflerim Hakkında, İstanbul, 1328, s.50.

⁹² "Bilmeyerek Yapılan Hayat Hayırsızlıkları", Gülbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 3.

⁹³ J.J. Rousseau, Emile yada Çocuk Eğitimi üzerine, s.30.

bu durumun hukuken de engellenmesi gerektiği belirtilir.⁹⁴ “Çocuklarımız yalnız bizim değil aynı zamanda vatanındır,” düşüncesi ile çocuklara anne sütü verilmesi önerilmektedir. Cemiyetin önemli bir yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu mecmuasının, ilk sayısında bir bebek fotoğrafı eşliğinde anneleri uyaran bir yazıda; “memedeki bir çocuk için her milletin her ana babanın korktuğu şey, ölüm tehlikesinin çokluğudur. Halbuki bu yavruyu, bu tehlikeden korumak gayet basit ve pek kolaydır” denilerek çocuk için anne sütünün önemine, süt verme zamanına dikkat edilmesine ait öneriler sıralanır.⁹⁵ Yine nüfusun arttırılması ve bebek ölümlerinin azaltılması yönüyle de anne sütü önemlidir. Bilindiği gibi dönem itibariyle çocuk ölüm oranlarında en fazla oran süt çocuklarına aittir.⁹⁶ Süt çocuklarının ölümlerindeki önemli bir neden olan annelerin bebek bakımı konusundaki eksiklerini gidermek ve onları eğitmek için çalışan Süt Damlaları bu bağlamda önemli bir ihtiyacı karşılar.⁹⁷

F- AŞEVLERİ - YOKSUL ÇOCUK/TALEBE SOFRALARI

Ülkemizde aşevleri denilince akla ilk gelen kuruluşlardan birisi Hilal-i Ahmer olmakla birlikte Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti de aşevleri açarak önemli bir hizmeti başlatır. Savaşın ağır yükünü üzerinden atamayan, Kurtuluş Savaşı sonrası sosyal ve ekonomik kalkınma savaşı veren genç Türkiye Devleti’ne muhtaç, aç mektep çocuklarına yemek verilmesinde ve çocuğa yiyecek yardımında bulunmasında⁹⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yardımcı olmaya çalışarak, sağlıklı kuşaklar yetiştirilmesinde rol alır.

1920’li yıllarda Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Darülmualimin ve Darülmualimat Mezunları Cemiyeti gibi cemiyetlerin de çeşitli vesilelerle okulda gıda alamayan fakir çocukların iaşesine yönelik gayretleri olur; ancak gıdasız çocuklara sıcak yemek verilmesi konusunda ne Hilal-i Ahmer Cemiyeti⁹⁹ ne de diğer cemiyetler ihtiyaca tam

⁹⁴ “Bilmeyerek Yapılan Hayat Hayırsızlıkları”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 3.

⁹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s. 8.

⁹⁶ Asaf Derviş- Hamid Osman, “Süt Çocuklarında Vefiyat”, Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.36.

⁹⁷ Fatma Arif “Sıhhat Evleri”, Çocuk Haftası, II, s. 195.

⁹⁸ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 132.

⁹⁹ Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti İstanbul Merkezi, 1931 Meclisi Umumisine Takdim Olunan Rapor Ve Hesabat Cetvelleri, İstanbul, 1931. s. 6; AKGÜN-ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a, II, s.258-260.

cevap veremez..¹⁰⁰ Aynı zamanda Türkiye’de yüksek olan çocuk ölüm oranı bakımından okul çocukları da çocuk vefatıyla mücadelenin kapsamına girdiğinden dolayı okul çocuklarının nasıl himaye edileceği konusundaki çalışmalar, Cumhuriyetin ilk yıllarında başlar.¹⁰¹ 1340/1924 yılında Ankara’da toplanan Himaye-i Etfal Cemiyeti Kongresine, Dr. Besim Ömer Paşa başkanlığında oluşturulan bir heyetin sunduğu, mektep çocuklarına yardım edilmesinin memleket meselesi sayılması yönündeki teklifi¹⁰² sonucu Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, böylece dengeli ve sağlıklı bir beslenmeyi sağlamak amacıyla aşevleri çalışmaları başlatır. Gıdasızlık, yoksulluk ve felaketler dolayısıyla çocuklarda fizyolojik sefaletin ortaya çıktığı yerlerde aşevleri açılır. Açılan aşevlerinde yoksul ve cılız çocuklarla, sıcak yemek bulamayan fakir talebeye öğle ve akşamları sıcak yemek ve çorba verilir. Aşevleri için özel ve geniş tesislere lüzum olmadığından aşevleri için bir okulda, terkedilmiş boş bir medresede, hatta temiz bir barakada kurulacak mutfakla, bir idareci ve iki aşçı yeterli olur. İsrraftan kaçınmak, intizam ve temizliğe dikkat etmek, sıkı bir sağlık kontrolüne uymak, temiz erzak, temiz hizmet temin etmek aşevlerindeki kalite için gereklidir. Yardıma ihtiyacı olan yoksul ve kimsesiz çocuklara, fakir ve cılız talebeye sıcak yemek veren aşevleri sıhhi, ciddi, temiz ve hesaplı idare edildiği takdirde fevkalade neticeler verdiği için çocuklara yapılan sosyal yardımın en göze çarpan ve en çabuk neticeler veren kapsamlı ve manalı şeklidir.¹⁰³ Aşevleri genellikle okulların yakınında açılarak okul çocuklarına hizmet verir ve bu tür faaliyetlerinde başka cemiyetlerden de destek görür.¹⁰⁴

Umumi harbin ve seferberliğin bıraktığı öksüz, yetim ve fakir çocukların gıdasızlık sorununu gidermek için aşevlerinde çocuklara iyi gıda ve sıcak yemek verilir. Savaştan sonra Türkiye’de fakir ve bakımsız çocukların fazlalığı göz önüne alındığında, mektep çocuklarının büyük bir kısmının gıda ihtiyacı bu aşevlerinden karşılandı¹⁰⁵

¹⁰⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.6.

¹⁰¹ Müd. Dr. İhsan Hilmi, “Mektep Çocuklarında Muavenet-i İçtimaiye”, Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.121-133.

¹⁰² Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 130-131.

¹⁰³ Türkiye Çocuk esirgeme Kurumu Merkez ve Kollarına Mahsus çalışma Talimatnamesi, Ankara, 1948, s 42.

¹⁰⁴ Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul, 1937, s. 22.

¹⁰⁵ Enver Behnan, “Anne Ekmek”, Çocuk haftası, II, İstanbul ,1930, s. 61-62.

görüldür. Kuruluşunun ilk yıllarında da Cemiyetin şubelerinin ve merkezinin faaliyetinden anlaşıldığı kadarıyla fakir ve bakımsız okul çocuklarına öğle yemeği verilir.¹⁰⁶ Cemiyet açtığı aşevlerinin sayısını arttırma gayretindedir. 1932 yılında Cemiyet, aşevi sayısını 28'e çıkararak özellikle mektep yaşındaki çocuklara uygun gıdalar sunmayı başarır.¹⁰⁷ Cemiyet, bu aşevlerini Kars'tan Mersin'e, İstanbul'dan Zile'ye kadar Anadolu'nun birçok yerinde açar. Cumhuriyetin ilk yıllarında okullardaki çocuklara gıda yardımı sağlayan Cemiyet, gazetelerde ve kendi yayınlarında dikkati çekecek ilanlarla halkı yardıma çağırır.¹⁰⁸ Cemiyetin merkez ve şubelerinin yaptığı faaliyetler incelendiğinde; büyük ölçüde mektep çocuklarına özellikle öğlen yemeği verildiği ve çeşitli nakdi yardımlarda bulunulduğu görüldür. 1930'lu yıllardan itibaren yoksul okul çocuklarına tam gıda vermek, özellikle süt çocukları ve ilk okul öğrencilerinin korunması konusu milli ve sosyal bir mesele olarak kabul edilerek cemiyetin bu çocuklara besin yanında muayene, tedavi, giysi ve para yardımı da yaptığı görüldür.¹⁰⁹

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında aşevleri gibi çalışan ve "çocuk ve anne mutfağı" ismiyle tesis edilen yerlerde de mekteplerdeki gıdasız çocuklara öğle zamanları sıcak ve etli yemek verildiği bilinmektedir. Bir defada 1.200 çocuğa ve gebe yada emzikli kadına yemek verecek kapasitede olan bu teşkilat gündüz bakım evinin mutfağındadır.¹¹⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yemekhaneler de açtığı bilinmektedir.¹¹¹

Yine okul çocuklarına gıda hizmeti sunmak üzere teşkilatlandırılan "talebe sofraları" da; çocukluk devresindeki türlü hastalık ve tehlikelerden yakasını kurtararak yaşama hakkını kazanmış olan gençleri, sırf yiyecek ve geçinme zoru ile sefalet düşürmekten korumak, okullardaki talebenin memleket ve millete faydalı olabilecek

¹⁰⁶ "Cemiyetimizin Tokat Merkezi", Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.33.

¹⁰⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, on birinci ve onu ikinci seneler Umumi Kongrasına Verilen 1932-1933 Mesai Raporu, Ankara, 1934, s.9.

¹⁰⁸ Ahmed Rasim, "Gıdasız Çocuklar", Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.14-15.

¹⁰⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi On Üçüncü ve On Dördüncü Yıllar İş Raporu, 1934-1935, s. 13.

¹¹⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 19

¹¹¹ "Cemiyetimizin Muhtelif Mahallerdeki Faaliyetleri", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.17.

şekilde gelişmelerini sağlamak için açılır.¹¹² Adından da anlaşılacağı üzere bu sofralar ailenin yoksulluğu, kimsesizliği yüzünden yetecek kadar yemek alamayan, doymayan, sıcak yemekten mahrum kalan çocukları bu sefaletten kurtarmak, sıhhat ve hayatlarını korumak suretiyle genç nesil arasında çelimsiz, düşkün ruhlu, hasta elemanları azaltmak için hizmet verir. Okul çocuklarının beslenmesine önem vererek sağlıklı bir kuşak yetiştirme davasına ivme kazandırmayı amaçlayan¹¹³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yoksul okul çocuklarına götürdüğü bir önemli hizmet işte bu talebe sofralarıdır. Cemiyet, bu şekilde çocuklara programlı yardımlarda bulunur.¹¹⁴ Talebe sofraları hizmeti, cemiyetin merkez ve taşra örgütünce bağımsız olarak yürütülür. Her şube bulunduğu yerde eğitim hizmeti götüren okullarla işbirliği yaparak yoksul öğrencileri saptar ve okullu öğrencinin yemek yiyeceği yeri belirleyerek; yardımsever kişilerden yemek yardımları ister yahut da yemeğin maliyetini ödeyip cemiyete yardımda bulunmaları talep edilir.¹¹⁵ Çok sayıda muhtaç ve kimsesiz öğrenciye öğle yemeği veren Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, okullarda fakir öğrencilere sağlık yardımı,¹¹⁶ okul çocuklarına giysi, kırtasiye ve gıda yardımlarında bulunur ve okullarda yardıma muhtaç çocukların durumlarını düzeltmek için gerektiğinde Maarif Vekaletiyle yazışmalarda bulunur.¹¹⁷ Maarif Vekaleti'nin yardımıyla Cemiyetin de desteğiyle özellikle şehit yetimlerine eğitim için okullar kurulmaya çalışıldığı¹¹⁸ gibi, Cemiyetin yurt dışına eğitime gönderilen birçok yetim öğrencinin ihtiyaçlarının karşılanmasında gayret gösterdiği ve bu anlamda Hilal-i Ahmer Cemiyetiyle birlikte çalıştığı bilinmektedir.¹¹⁹

¹¹² Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez ve Kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, s. 43

¹¹³ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.36.

¹¹⁴ "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.9.

¹¹⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongre 25 ve 26 Yıllar İş 1946-1947 İş ve Hesap Raporu, s. 11.

¹¹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s.24.

¹¹⁷ Heyet-i İdare Karar Defteri, (27 Eylül 1928)

¹¹⁸ "Kimsesizler Mektebi", Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s.15.

¹¹⁹ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Múnakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi raporu, İstanbul, 1335. s.50-51.

Okula devam eden çocukların yeterli derecede kalori alamadığı, ailesinin çocuğun gıdasıyla yeterince meşgul olamadığı, çocukların derse yetişmek için kahvaltısız dışarı çıktığı, öğlen zamanı oyuna zaman ayırdıkları ve akşam yorgun düşüp uydukları düşünüldüğünde bu çocukların gıdasız kaldığı ve gıdasız kalan çocuğun bedeni gelişimi güçsüzleştiği için zekası da gelişemez.¹²⁰ Her yerde, ihtiyacı olan çocuğa yetişmek ve yardım etmek gayretinde olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1928 senesinde kimsesiz çocuklardan 40.531 çocuğa; 60.706 kıyeye ekmek ve 271.407 tabak yemek;¹²¹ 1934-1935 yılında fakir ve yoksul okul çocuklarına 90.025 öğün yemek; 14.271 çocuğa giyim; 37.544 çocuğa muayene ve tedavi hizmeti verir.¹²²

G- MUA YENEHANELER/POLİKLİNİKLER/ DİSPANSERLER

Savaş sonrası her ülkede sıhhi yetersizlikler, bulaşıcı hastalıklar ve bakımsızlık yüzünden, hasta sayısı ve tedavi ihtiyacı her zamankinden daha fazla olması olağandır. Uzun süren savaşların yıkımından kendini kurtarmaya çalışan modern Türkiye sağlık konusunda Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekaleti'ni kurarak; bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadelede çalışır.¹²³ Savaş sonrasında yaşanan olumsuzlukların, çocuklara yansıyan sorunlarının çözümü amacıyla, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti merkez ve şubelerinin muayenehane, dispanser, poliklinik ve muayene evi adlarıyla bir takım sağlık hizmet kurumlarını teşkilatlandırmakla birlikte Süt Damlası, ana kucağı, doğum evlerinde de çocuk ve anne muayenesi yapılır. Aynı zamanda çocuk ve annesine yönelik sağlık hizmeti veren belediye hastaneleri, doğum ve çocuk bakım evleri, dispanserler, süt çocuğu muayene ve müşavere evleri ve çocuk yuvaları da Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kuruluşlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren özellikle çocuğa yönelik hizmet veren sağlık kuruluşlarının sayısı arttırılmaya çalışılır. Örneğin süt çocuğu muayene ve müşavere evlerinin 1932 yılında sayısı bir iken 1935 tarihinde bu sayı dörde çıkarılır.¹²⁴

¹²⁰ Kazım Nami, "Muhtelif Yaşta Çocuklar ve Tecrübi Ruhiyat" Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.3.

¹²¹ A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.27.

¹²² "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.9.

¹²³ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 334.

¹²⁴ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 350-351.

Devletin Sıhhiye Vekaleti aracılığı ile yaptıklarına, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti de, bütün merkez şubeleriyle destek vererek, çocuk ve annesine sağlık hizmeti götürür.¹²⁵ Cemiyet ilk yıllardan itibaren sağlık taraması yapan ve taşraya mobil sağlık hizmeti sunan “sıhhat rehberleri” aracılığıyla yeni doğan bebek ve çocuklara sağlık hizmeti ulaştırır.¹²⁶ Cemiyetin merkez ve şubelerinden çevreleri elverişli olanların hasta çocuk ve annelerinin muayeneleri için muayenehaneleri (poliklinik) ve dispanserleri vardır. Cemiyet, çocuk ve annesine maddi ve manevi büyük faydalar sunan muayenehaneler ve dispanserlerde, küçük çocuklara verilen “*Sıhhat Tecil Defteri*” ile çocukların sıhhi durumlarının kontrol ve takibi de sağlanmaktadır.¹²⁷ Halkın sıhhati, milli bünyeye doğrudan doğruya ilgili olduğundan çocuk himayesi¹²⁸ konusunda şubelerde birer muayene odası ve muayene servisi bulunması sağlanarak, belirli zamanlarda tıbbi muayene hizmeti verilir. Muayenehanelerde doktor, diş hekimi, ebe ve hemşireler görev yapmaktadır. Belirli gün ve saatte hizmet veren Cemiyetin muayenehaneleri ve dispanserleri üç farklı kategoride hizmet sunar;

- 1 - Çocuk hastalıkları muayeneleri
- 2 - Annelere yönelik olarak, kadın hastalıkları muayeneleri
- 3 - Çocuk ve annelere yönelik olarak diş kontrolleri ve tedavileri.

Kurulduğu ilk yıllarda bile genel merkez polikliniklerinde yılda on beş bin anne ve çocuğu muayene ve tedavi eden¹²⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti umumi merkez ve şubelerinin idaresinde olan bakım evleri ve muayenehanelerde 1925 yılında bakılan küçük yaştaki çocuk hasta adedi 7634 dir.¹³⁰ Bu sayı 1928 yılında 18.294 çocuk; 709

¹²⁵ Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaleti Ana ve çocuk sağlığının korunması konusunda, doğum öncesi ve sonrası annelere de, bebek ve çocuklarda meydana gelmesi muhtemel hastalık ve ölümleri önlemek amacıyla, 1925 yılında Ankara ve Konya, 1929 yılında Adana, Çorum, Erzurum, Kars ve Malatya, 1931 yılında Balıkesir, 1933 yılında Van illerinde doğum ve çocuk bakım evleri açmıştır. Bunların yatak sayı da her geçen zaman arttırılmaya çalışılmıştır. Bkz. Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s. 256.

¹²⁶ “Ankara’da Himaye-i Etfal Cemiyeti Çocukların Hayatını Kurtarıyor”, Cumhuriyet 4 Haziran 1924, s. 2-3.

¹²⁷ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

¹²⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez ve Kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, s. 48.

¹²⁹ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.19.

¹³⁰ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

çocuklu anne olmak üzere 19.003 kişidir.¹³¹ Aynı zamanda sadece umumi merkezin polikliniklerinde 1923'den 1930 senesine kadar 41.129 çocuk¹³² ve muhtelif hastalıklardan toplam 52.371 kişi ücretsiz muayene ve tedavi edilir. Yine 1927 yılında cemiyetin Zile Şubesi örneğinde olduğu gibi haftanın belirli günleri çocuk bakım evinde çocuk muayeneleri yapılırken; ilaca ihtiyacı olanlara bedava ilaç ve hamilelere de sıhhi ve terbiyevi bilgiler verilir.¹³³ Dispanser ve muayenehaneler özellikle sıhhi eğitim konusuna titizlik göstererek anneleri bilgilendirmek suretiyle çocuk ölümlerini azaltma çabasıdır.¹³⁴ Cemiyet yayınlarında süt çocuklarına ilişkin köşelere ve geniş açıklamalara ve bazı kitapçıkların hazırlanmasına önem verir. Örneğin 1932 yılında Gürbüz Türk Çocuğu'nda "Süt Çocukları" sütununda anne sütü, mama, ek gıdalara ilişkin bilgiler, diğer ülkelerde süt çocukları ve hasta süt çocukları için neler yapıldığına dair konular genişçe anlatılmaktadır.¹³⁵ Yine çocuğun bakımına ilişkin olarak Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin başka sosyal yardım teşekkülleriyle ortak çalışmalarda bulunduğu görülmektedir.¹³⁶

Diş sağlığına ayrı bir önem veren ve birçok diş muayenehanesi açan¹³⁷ Cemiyetin merkez ve şubelerinde çocukların dişleri, diş hekimi tarafından muayene ve tedavi edilir.¹³⁸ Diş polikliniklerinde özellikle fakir çocuklar ve ilk okul talebelerinin dişleri

¹³¹ A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.26.

¹³² Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.33. (1923'den 1930 senesine kadar 41.129 çocuk 1.428 dahili 554 harici, 663 asabiye, 1.271 kulak burun boğaz, 1.122 cilt, 1.383 göz, 1.034 nisaiye, 62 hamile, 3. 633 muhtelif hasta ki toplam; 52.371 kişiyi ücretsiz muayene ve tedavi edilmiştir.)

¹³³ Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.31.

¹³⁴ Asaf Derviş-Hamid Osman, "Süt Çocuklarında Vefiyat", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.73.

¹³⁵ İhsan Hilmi, "Süt Çocukları", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXII, Birinci Teşrin 1932, s.6-12. "Çocuk Müesseseleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 33.

¹³⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIX, Aralık 1929, s. 31. Örneğin 1929 yılındaki bir haberde Eskişehir Şubesi'nce açılan bakım evinin (Cemiyetin dergisinde yayınlanan bir fotoğraftaki tabelada; "Türk Ocağı ve Himaye-i Etfal Muayene ve Tedavi Evi" yazılıdır.) başarıyla çalıştığı belirtilmektedir.

¹³⁷ ÇAVUŞOĞLU, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 65

¹³⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel merkezi On Üçüncü ve On Dördüncü Yıllar İş Raporu, 1934-1935, s. 13; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 13.

ücretsiz olarak muayene ve tedavi edilir ve bu konudaki problemleri giderilir.¹³⁹ Cemiyet, yayınlarında diş temizleme alışkanlığı kazandırıcı nitelikte çocukları özendirici resimli broşürlerin yanı sıra, bu konularda annelere, çocuklarına yönelik dişler konusunda yapılması gerekenler diş hekimleri tarafından yazılan makale ve hazırlanan konuşmalarla bilgiler verilir.¹⁴⁰ 1929 yılında Diş polikliniklerinde dört ay gibi bir süre içinde 1.553 çocuğu¹⁴¹ bulan bu rakam, 1934-36 yılları arasında sadece genel merkez diş muayenehanesinde 20.000 kişiye ulaşır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de ilk yaşlarda çocuk ölümlerine neden olan başlıca çocuk hastalıkları; difteri, boğmaca, kızıl, kızamık olmakla birlikte; frengi, verem ve sıtma ayrıca yetersiz beslenme ve ishal de bebek ölümlerinde etkindir.¹⁴² Bu nedenle o yıllarda Köylere gidip sağlık taraması yapan sıhhat rehberleri teşkilatı¹⁴³ Türkiye Himaye-i Etfal cemiyeti için başarılı bir girişimdir. Cemiyet yayınlarında çocuk, anne, gebe ve aile sağlığına ilişkin çok sayıda makale yayınlamak, çocukların sağlıkları için tavsiyelerde bulunmakta¹⁴⁴ bu şekilde halkı sağlık konusunda uyarmayı amaçlamaktadır.

H- MÜZELER

Halk sağlığı ve eğitiminde sağlık müzelerinin önemli bir yeri vardır. Okuma-yazma oranının az olduğu yıllarda Türkiye’de açılan ilk sağlık müzesi, 1918’de İstanbul’da Hıfzısıhha Müzesi’dir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaletince hazırlanan müzelerde; bulaşıcı ve sosyal hastalıklarla mücadele konusunda panolar, mulajlar, resim ve grafikler sergilenir ve müzelerin

¹³⁹ Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul, 1937, s. 8, “Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı”, Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.10.

¹⁴⁰ Şadiye Muhiddin, “Çocuklarda Diş Hastalıkları”, Gürbüz Türk Çocuğu, CIII, Temmuz 1935, s.24-25.; Şadiye Muhiddin, “Diş Bakımı ve Sıhhatimiz” Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIV, Birincikanun, 1932, s.14-17; “Dişlerimizi Niçin Temizleriz” isimli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin hıfzısıhha şubesinde yayınlanan resimli 11 sayfalık eserde çocuklara diş fırçalamanın aşamaları resimlerle anlatılmaktadır.

¹⁴¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.33.

¹⁴² Asaf Derviş-Hamid Osman, “Süt Çocuklarında Vefiyat”, Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.41-43.

¹⁴³ “Himaye-i Etfal Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.17.

¹⁴⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.20; “Hasta Çocuğa Bakım Yolları”, Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Mayıs 1928, s. 21.

sayıları birçok ilde arttırılır.¹⁴⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, merkez ve şubeleri ile halkı aydınlatmak ve çocuk ve cemiyet konusunda bilgilendirmek amacıyla müzeler açar. Çocuklarını muayeneye getiren kadınlar intizar odasında (bekleme odası) beklerken, çocuk bakımı ile ilgili levhaları görebilme imkanına sahiptir. Kadın sırasını beklerken bu sıhhi müzeden yararlanır ve çocuk bakımı hakkında bilgisini arttırır.¹⁴⁶ Amerika'da seyahati sırasında dikkat çeken görüntülerin olduğu levhalarda kısa ama etkili sözlerle eğitim ve propaganda yapıldığını gören Dr. Fuad Bey, Amerika'dan yüzlerce levha satın alır.¹⁴⁷ Bu levhalar Türkçeye çevrilerek cemiyetin çeşitli müesseselerinde bilgi ve propaganda amaçlı bir eğitime yönelik olarak annelerin hizmetine sunulur. Böylece görsel materyaller kullanılarak bebek bakımı konusunda anne eğitimi ve aynı zamanda halk sağlığı eğitimi de verilir.

İ- SİHHİ BANYOLAR VE HAVUZLAR

Kurtuluş Savaşı sırasında ülkenin içinde bulunduğu sıhhi ve sosyal yetersizliklerin anne ve çocuklara olumsuz yansımaları bütün Anadolu'nun her yerinde hissedilir nitelikte olmakla birlikte; savaşın hemen sonrasında kasaba görünümündeki başkent Ankara'da bile düzenli bir yerleşim bulunmadığından, evlerde tuvalet ve banyo sistemi sağlıklı bir şekilde oluşturulamamıştır. Böyle bir ortamda, hem temizlik hem de spor imkanı sağlayan banyo ve havuzlar anne ve çocuklar için önemli bir sıhhi hizmet üniteleridir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara sokaklarında elverişsiz koşullardaki cılız çocuklar için endişe duyan¹⁴⁸ Cemiyet, yoksul durumda olan anne ve çocuklara yardım edebilmek ve sağlık hizmeti verebilmek için Sıhhi Banyoları açar. Bu banyolardan çok sayıda çocuk, gebe kadın ve anne istifade eder. Ankara'daki Çocuk Sarayı'nda* bulunan

¹⁴⁵ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s. 217.

¹⁴⁶ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi, s. 13, Türk Kadını, II/2, 15 Nisan 1945, s. 8.

¹⁴⁷ Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341, s.163.

¹⁴⁸ Nahid Ali, "Ankara Sokaklarında Çocuklar 2", Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 1.

* Cemiyetin faaliyetlerini gerçekleştirmek için inşa ettiği önemli müesseselerden biri de *çocuk sarayıdır*. Ülke nüfusunun arttırılması ve doğan bebeklerin yaşatılmasının sağlanmasını en önemli vazife olarak gören cemiyet, çocuk yaşatma usullerini fenni ve asri bir şekilde tatbik için çocuk sarayı inşasına başlar. Ankara'da Çocuk Sarayında, dershaneler, kütüphane, sinema salonu, muayenehane, eczane, laboratuvar, süt damlası ve banyo daireleri bulunmaktadır. Yine gündüz işe giden kadınların çocuklarını bıraktıkları bir yer olan çocuk sarayı büro ve süt dağıtım hizmetleriyle Dr. Fuad Bey'in öncülüğünde Himaye-i Etfal

banyolardan ise 1927’li yıllarda günde yüz çocuk yararlanırken,¹⁵⁰ genel merkezdeki banyolardan 1927-1933 arasında banyo hizmetinden yararlananların sayısı elli bini geçer ki; bu rakamın 34 binini çocuklar oluşturur.¹⁵¹ Cemiyetin banyolarından çocuklar ücretsiz faydalanırken; haftanın belirli günlerinde fakir ve hamile kadınlar da aynı şekilde yararlanabilmektedirler.¹⁵² Cemiyetin banyo hizmetinin yanında büyük yüzme havuzlarında yüzme hizmeti de sunulur. Cemiyetin yüzme havuzunu spor amaçlı kullanan çocuklar, bir öğretmenin denetiminde belli saatlerde havuzda bulunurlar. Kapalı yüzme havuzu, cemiyete kira temin etmekle beraber çocukların, su sporunu öğrenmek ve beden gelişimini sağlamak amacıyla kullanılır. Kışın sıcak suyla doldurarak -bazen yüzme müsabakalarının yapıldığı- kapalı yüzme havuzu kompleksi dahilinde duş yerleri, banyo yerleri ve geniş bir gazino var¹⁵³ olup dönemin mevcut şartlarına göre oldukça modern ve sıhhi bir ortamda çocukların hizmetine sunulur.

Banyo ve havuzlarıyla verdiği hizmeti konunun uzmanları tarafından verilen bilgilerle de pekiştirmek gayretinde olan Cemiyet, süreli yayınlarında sıhhi banyonun yararlarından ve usullerinden bahseden makalelere yer vermekte ve halka uygun aralıklarla yapılacak banyolarla temizliğin nasıl sağlanacağı, sıhhatin nasıl korunacağı ve uygun sıklıktaki banyonun -düşünüldüğünün aksine- bebekleri hastalıklardan nasıl koruyacağı belirtilerek; çocuğun yaşlarına göre banyo vakit ve şekillerine dair detaylı bilgiler verir.¹⁵⁴

mevkuresini uygulamaya çalışılır. Cemiyet için Avrupalı ülkelerin standartlarında örnek bir kurum olarak yapılandırılan Çocuk Sarayı’nı yurt dışından ve içinden gelen ziyaretçiler Dr. Fuad Bey’in refakatinde gezerlerdi. “Himaye-i Etfal Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.17; “Yaşayan Tarih” Pazar Milliyet, 7 Aralık 2003, s. 7. (Neriman UNGUR ile yapılan 16 Haziran 2004 tarihli söyleşi) Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 138.

¹⁵⁰ “Çocuk Sarayı Parlak Merasimle Açıldı”, Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.25.

¹⁵¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.33; “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 34.

¹⁵² Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul, 1937, s. 8; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Küçük bir Tarihçesi, s.14.

¹⁵³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Küçük bir Tarihçesi, s. 16.

¹⁵⁴ Ali Şükrü, “Banyonun Faideleri ve Sıhhi Banyonun Usulü”, Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.15-18.

K- ÇOCUK BAKICI OKULU VE ZİYARETÇİ HEMŞİRE TEŞKİLATI

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti; süt damlaları, ana kucakları ve muayenehaneler vasıtasıyla ana- çocuk sağlığına yönelik çalışmaların öncülüğünü yapar. Cumhuriyetin ilk yıllarında çocuk bakıcılarının olmaması ve sağlık personeli ebe ve hemşirelerin sayısının yetersizliği dönemin önemli problem ve ihtiyaçlarındandır.¹⁵⁵ Bu ihtiyaçlardan dolayı Cemiyet, hizmetleri yürütmek amacıyla sistemli bir çalışma başlatır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti hem kendi yuvalarındaki çocukların bakımlarını sağlamak, hem de bu yuvalardan yetişen kızları meslek sahibi yapmak amacıyla, Ankara Keçiören'de Çocuk Bakıcı Okulu'nu 1929 yılında tesis ederek¹⁵⁶ çok sayıda mezun verir. Çocuk Bakıcı Mektebi, kendisinden beklenen görevi yerine getirmek için fenne uygun çocuk bakımını en esaslı şekilde öğretir. İlk zamanlarda talebe kadrosu 20 iken zamanla bu sayının artırıldığı okulda * iki yıl süre ile teorik ve pratik dersler verilir.¹⁵⁷ Mektepten mezun olan kızlar, evlerde ve çocuk müesseselerinde çeşitli görevler üstlenirler.¹⁵⁸ Ayrıca Cemiyetin birimlerinde muayeneye gelen çocukların; evde takip edilmesi, icap edenlerin evlerinde kontrol edilmesiyle, yardıma ihtiyacı olanların sosyal ve ekonomik durumlarını inceleyerek konuyla ilgili bir rapor hazırlanması işlemleriyle de uğraşan Çocuk Bakıcı Okulu mezunları, çocuk bakımı hakkında evlerde annelere bilgiler vermekle de görevlidirler.¹⁵⁹ Cemiyet, gündüz bakımevlerinin de ihtiyacını

¹⁵⁵ Besim Ömer-Refik Münir, "Doğumdan Evvel ve Doğum Esnasında Çocuk Zaiyatı", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.28; AKGÜN-ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, II, s.85.

¹⁵⁶ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s.8.

* Çocuk Bakıcı Okulu olarak açılan okullar daha sonra yetersiz kalması nedeniyle Hemşire Koleji haline getirilmiştir. 1929 da yuva dahilinde tesis edilen orta dereceli Çocuk Bakıcı Okulu 1964 senesine kadar 600'e yakın mezun vermiş olup, bunlar teşkilatımızın yuvalarında vazife görmekte, mecburi hizmetini bitirenlerden bir kısmı Almanya Amerika hastanelerinde ve yurdumuzun çeşitli sağlık tesislerinde vazife almışlardır. 1964 senesinde bu okul Lise seviyesine çıkarılarak (Özel Hemşire Koleji) haline getirilmiştir. 1968 yılında ilk mezunlarını verecektir. Daha sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın Hemşire Okullarını ülke düzeyine yayması ve eğitim düzeyini yükseltmesi nedeniyle, Çocuk Esirgeme Kurumu Hemşire Okulu işlevselliğini yitirmeğe başlamıştır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, 30. Genel Kongre Tutanağı, s .53.

¹⁵⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s.24.

¹⁵⁸ Fuad Umay, Çocuk Esirgeme Kurumu 25 Yılda Neler Yaptı, Türk Kadını, III/4, s. 4, İstanbul, 1946.

¹⁵⁹ Türk Kadını, II/2, 15 Nisan 1945, s. 8; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 13.

karşılaman çocuk bakıcıları Cemiyetin bazı kurumlarında ve hastanelerinde de görev alırlar.¹⁶⁰ Aynı zamanda bu deneyimli bakıcılar, Cemiyetin himayesindeki çocuklara bakıp; onların her türlü ihtiyaçlarıyla ilgilenirler.¹⁶¹ Fennin usullerini öğrenen ve diplomalı olan çocuk bakıcı ve hemşireler, modern eğitim ve sağlık hizmetlerini yetişen yeni kuşaklara sunmak için rol alırlar. Cemiyet, yetiştirdiği hemşireler kanalıyla mahalle mahalle çocuk ve anne sağlığıyla ilgili çalışmaları yürütür. 1927-1929 Himaye-i Etfal cemiyetinin umumi kongre raporu incelendiğinde; bir çocuk bakıcıları kursunun açıldığı, gebe kadınlar ve umumi fakir hastalar için muayenehaneler tesis edildiği¹⁶² görülür.

Cemiyetin bakıcı hemşireleri, stajlarını cemiyetin Ana Kucaklarında yaparak, hem köy şartlarında hem de şehirde zengin aile çocuklarının bakımını üstlenecek nitelikte yetişirler.¹⁶³ Türkiye’de ilk defa olarak Cemiyet tarafından Ankara’da Ana Kucağı müessesinde açılan Çocuk Bakıcı Hemşireler Mektebi’nde öğrencilere teorik ve pratik olarak çocuk bakıcılığı öğretilir. Bu okuldan mezun olanlar, ülkenin refahlı aileleri için yabancı çocuk bakıcılarının yerine yeni bir alternatif olmakla birlikte, ailelerin bebek ve çocuk bakımındaki eksikliklerini telafi edecek bilgileri de yeni nesle verir nitelikte yetiştirilirler.¹⁶⁴

Dönemin devlet büyüklerinin, çeşitli zamanlarda Bakıcı Okulunu ziyaretleri mektebe verilen önemin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. 1929 sonrası Başvekil İsmet Paşa’nın ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey’in ziyaretleri bu yönüyle önemlidir.¹⁶⁵ Ziyaretler esnasında Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne ait bu müessesenin çalışmaları ve çocukların durumları da tetkik edilir.

Ülkede mevcut çocuk bakımı bilgisinin arttırılması için Bakıcı Okulu’nun yanı sıra Maarif Vekaleti’nin İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nde, çocuk bakımı dersleri de

¹⁶⁰ “Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı”, Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.8-9.

¹⁶¹ Neriman UNGUR ile yapılan 16 Haziran 2004 tarihli söyleşi.

¹⁶² Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

¹⁶³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 11;“Emine Hanımın Nutku”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXV, İkinci Kanun 1932, s.23.

¹⁶⁴ “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 34.

¹⁶⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.30.

verilmesine başlanır. Bu derslerin verilmesindeki en önemli amaç, çocuk vefatına sebep olan cehaleti ortadan kaldırmaktır. Nüfusun artmasını sağlamak için çocuk ölümlerini önlemek gerektiğinden, çocuk bakımı için mümkün olduğunca nitelikli bilginin eğitim aracılığı ile verilmesi yararlıdır. Bu amaçlarla düzenlenen kurslar ile anne ve anne adayları sıhhi şartlarda çocuk nasıl bakılır ve büyütülürü öğrenmektedirler. Ev kadının en önemli görevlerinden biri çocuk yetiştirmektir.¹⁶⁶ Genelde bir çok genç kız evlilik hayatına başlarken çocuk bakımı hakkında yeterli derecede bilgi sahibi değillerdir. Bu durum bebeğin sağlığı ve eğitimi için önemli sakıncalar yaratmaktadır. Potansiyel anne adaylarının ihtiyaç duyduğu bilgi boşluğunu doldurmak üzere, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde Maarif Vekaleti tarafından açılan Çocuk Bakımı Kursu'nda; çocuk bakımı teorik ve pratik eğitim, mama hazırlanması, çocuğun giydirilmesi ve banyosu gibi birçok konuda bilgi verilir.¹⁶⁷ *“Bu kurslara devam eden kızlarımızın ileride mükemmel anneler olarak memlekete gürbüz ve sıhhatli çocuklar yetiştirecekleri kesindir.”*¹⁶⁸ Çocuk bakımı kursları, yalnız okul öğrencileri için değil aynı zamanda dışarıdan isteyenlere de verilmekte olup bu dersler Perşembe günleri bir buçuk saat kadardır. Çocuk bakımı konusundaki yetersizliklerden dolayı, yani büyük ölçüde annelerin cehaletinden dolayı, çocukların %80'i iki yaşına gelmeden ölen¹⁶⁹ bir ülkede çocuk bakımı sorunun çözülmesi gereklidir. Kadınlar çocuklarını nasıl yetiştireceklerini geleneksel olarak annelerinden, ebelerden, akraba ve arkadaşlarından öğrenmektedirler. Annelerin annelik bilgisindeki eksiklik ve yanlışlıklar ise bebek ölümlerinin artışına neden olmaktadır. Bu nedenle anneleri çocuk bakımı konusunda bilgilendirmek için düzenlenen çocuk bakım kurslarında; çocuk vefatının nedenleri anlatılır, çocuk anatomi ve fizyolojisi öğretilir, çocuğun beslenme, diş çıkarma, elbise, banyo, oyuncak ve oyun alanı ile ilgili bilgiler verilir ve ayrıca bazı içtimai bilgiler de verilir. Bu program başarılı bir şekilde uygulanırsa ve çocuk bakımı konusunda gerekli bilgiler daha genç kız iken annelere verilirse, diğer ülkelerdeki gibi Türkiye'de de çocuk ölüm oranları

¹⁶⁶ Akil Emrullah, “Çocuk Bakımı” Çocuk Haftası, II, s. 330.

¹⁶⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.32.

¹⁶⁸ “Yarının Annelerini Yetiştiren Bir Müessesese” Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 15; Selim Sırrı, “Nasıl İntihar Ediyoruz”, Resimli Ay, IV/XVI, Mayıs 1341, s. 19.

¹⁶⁹ Selim Sırrı, “Bakımsız Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.10.

düşecek¹⁷⁰ ve büyük ölçüde çocuk vefatına neden olan fikri ve sıhhi hataların önüne geçileceğinden ülke nüfusu da arttırılabilecektir.¹⁷¹ Öte yandan bu girişimlerin yanı sıra Cemiyetin yayınlarında da; bebeğin yatağı, banyosu, beslenmesi, giydirilmesi, temizliği, hastalıkları, emzirilmesi, maması gibi bebeğin ilk senelerine ilişkin bilgilere yer verilir.¹⁷²

1920'lerin Türkiye'sinde Cemiyetin gayretleriyle çocuk bakımı derslerinde; çocuk bakım usulleri konusunda bilgiler verilmekle birlikte annelerin ve çocukların verem, frengi gibi hastalıklardan ve gıdasızlık sorunlarından korunması yönünde uluslar arası gayretlere başvurduğu görülür.¹⁷³ Bu anlamda dünyadaki bebek bakımına ilişkin radikal değişikliklerin Türkiye'de de uygulama alanı kazanmasına yardımcı olunur. Örneğin dünyada tıbbi otoritelerin bebeğin özgürlüğünü kısıtlayan kundak konusuna çareler araması ve öneriler getirmesi, kundağın zararlarını insanlara benimsetmesi¹⁷⁴ girişiminin olumlu etkileri, XXI. Yüzyılın ilk yıllarında kundak konusunda eski usullerin pek terk edilmediği Türkiye'de bebek kundaklanmasının sağlıksız olduğu bilgisinin yayılması ve benimsenmesine daha ağırlık vermesinden anlaşılır.

L- ÇOCUK BAHÇELERİ

Çocuk Bahçeleri, çocukları büyüklerden ayıran ve onlara ilk defa cemiyet içinde hür bir insan olmak zevkini tattıran ve milli ve sosyal terbiyeyi aldıkları yerler arasındadır.¹⁷⁵ Çünkü bahçeler; çocuğun fikirlerini, kanaatlerini ve eşit haklarla paylaşımını öğrendikleri, dahası cemiyet içinde yaşamının ne demek olduğunu, görev ve sorumluluklar üstlendikleri yerlerdir. Çocuk bahçelerinde her sınıftan ailelerin çocukları bir arada ve birlikte olduklarından, onlar kendi içlerinde kaynaşmakta, oyun oynarken bir çok bilgi ve beceriyi de kazanabilmektedirler.¹⁷⁶ Bahçelerde çocukların oynadığı oyunlar, yaşlarına göre seçilmekte ve beden eğitimi öğretmeni tarafından

¹⁷⁰ Selim Sırrı, "Bakımsız Çocuklar", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.10.

¹⁷¹ Akil Emrullah, "Çocuk Bakımı" Çocuk Haftası, II, s. 331.

¹⁷² Selim Sırrı, "Bakımsız Çocuklar", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.10.

¹⁷³ "Bir Himaye-i Etfal Kongresi", Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 29.

¹⁷⁴ HEYWOOD, Baba Bana Top At!, s.84; J.J. Rousseau, Emile yada Çocuk Eğitimi Üzerine, s.29.

¹⁷⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIX, Aralık 1929, s.3. Çocuk Haftası, II, s. 325.

¹⁷⁶ Feridun Vecdi, "Oyunun Vazifesi", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s. 2. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 16.

oynatılmaktadır. Burada paylaşmayı ve dayanışmayı da öğrenen çocukların toplumsal dayanışmayı ve uyumu daha bu yaşlarında öğrenmeleri sağlanır. Cemiyetin Reisi Dr. Fuad Bey'in de ifadesiyle “Cumhuriyete layık yeni bir nesil yetiştirmek için nazarı dikkate alacağımız hususattan biri de çocuklarımızı sokaktan kurtarıp, sıhhi ve güzel yerlerde meşgul olmalarını temindir... burada çocukların hem dimağı hem de bedeni gelişmektedir.”¹⁷⁷ Bu yüzden bahçelerin pedagoglar ve mimarlar tarafından dizayn edilmesi ve içeriğinin çocuklara göre hazırlanması önemlidir. Yer seçilirken iklime, yerin trafik durumuna, dere yataklarına yakınlığına ve uzaklığına, oyuncakların ölçülerinin uygunluğuna, kum ve çim havuzlarının sıhhi nitelikleri devamlı koruyabilecek özellikte yapılmasına dikkat edilir.¹⁷⁸ Çocuk eğlence yuvaları yani çocuk bahçeleri; çocuklara ihtiyaç duydukları oyuncakları sağlayacak nitelikte olmalı, çocukların sıhhatini ön planda tutan bir özellikte olması gereken¹⁷⁹ bahçe, uygun şekilde ağaçlandırılmalı ve çiçeklerin renk ve cinsleri, bahçenin duvarları ve oyuncakların renklerinin çocuklara göre seçilmesine dikkat edilmelidir. Hatta bu çocuk bahçeleri biraz daha zenginleştirilerek botanik ve hayvanat bahçeleri ve akvaryumlar ile çocuk kültür parkları haline getirilmesi¹⁸⁰ istenmekle beraber bazen, Çocuk Bahçesi içinde kum bahçeleri, salıncaklar, kaykay, merdiven, dönme dolaplar, tahterevalli, paralel, atlı karınca, demir halkalar gibi oyun aletleri, top oyun sahaları, atletizm ve yüzme için özel yerler ve havuzlar bulunması, açık hava sineması, konser ve temsiller için sahneler bulunmaktadır.¹⁸¹ Ancak bazen bahçelerin beklentilere tam olarak cevap veremediği görülür.¹⁸² Çocuklara yönelik bütün hizmetler ücretsizdir ve bu bahçeler, çocuklar için, bir nevi açık hava mektebi görevi yapar. Herhangi bir kaza durumuna karşı önlem alabilmek amacıyla da bahçede küçük bir dispanser de bulunmaktadır. Çocukların hem vücut gelişimi hem de direnç kazanmalarında açık hava ve güneşin önemi, Cemiyetin bütün yayınlarında özellikle dergi ve broşürlerinde yer alan önemli bir konudur.¹⁸³

¹⁷⁷ Fuad “Çocuk Parkları”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, VI, Mart 1927, s.4.

¹⁷⁸ *Türk Kadını*, II/5, 15 Temmuz 1945, s. 8-9.

¹⁷⁹ *Gürbüz Türk Çocuğu*, XLII, Mart 1930, s.21-23.

¹⁸⁰ *Türk Kadını*, II/5, 15 Temmuz 1945, s.9.

¹⁸¹ *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi*, s.14.

¹⁸² Sabiha Zekeriyâ, “Aldatıyor mu Aldanıyor musunuz?” *Resimli Ay*, Kanunuevvel 1929, s.25-26.

¹⁸³ Ali Şükrü, “Dünyaya Gelen Çocuğu Nasıl Karşılmalı?” *Çocuk Haftası*, II, s. 269-272.

Belediyeler tarafından açılan Çocuk Bahçeleri, mahalli maarif idaresiyle ortaklaşa olarak Himaye-i Etfal kuruluşları tarafından idare edilir. Belediyeler büyükler için yaptıkları parklarda bazen çocuklara da bir yer ayırmak suretiyle çocuk bahçeleri konusunda Cemiyete destek olur.¹⁸⁴ Her şubenin bulabileceği saha ve yerin vaziyetine göre plan ve krokiler hazırlanarak düzenlenen bahçenin, kuruluş ve idare masrafları okullar ve belediyelerle Cemiyet'in Umumi Merkezince yapılan ortaklaşa çalışmalarla hayata geçirilir.¹⁸⁵ Dr. Fuad Bey, Amerika'daki gezisinde, Amerika'da çocuk parklarında çocuklar için oyun yarışmaları düzenlendiğini bunun çocukları hem eğittiğini hem de eğlendirdiğini belirtmekle¹⁸⁶ birlikte cemiyetin yöneticileri, gürbüz neslin yetişmesinde oyun ve oyun bahçelerinin önemini benimseyerek bu bahçelerin artırılması amacıyla çalışan¹⁸⁷ Cemiyetin 1936 yılında 26 çocuk bahçesi vardır.¹⁸⁸ Cemiyet tarafından açılan çocuk bahçeleri özellikle büyük şehirlerde olup, çocuklara tehlikeden uzak eğlenip, spor yapabilme ortamı sunar ve bu bahçelerden yılda yaklaşık 140 bin çocuk yararlanır.¹⁸⁹ Böylece hiç hijyenik olmayan koşullarda, sokak ve çöplüklerde kendilerini oyalayacak bir oyuncak arayan çocuklar¹⁹⁰ bu bahçelerde oyun alanı ve oyuncak ihtiyaçlarını karşılama şansı elde ederler.

Çocuğu en çok mutlu eden şeyin oyun olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Oyun, çocuğun yeteneklerini geliştirmesinde ve kendini ifade etmesinde önemli bir

¹⁸⁴ "Adana'da Mühim Bir Teşebbüs, Çocuk Bahçesi", Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.16. "İzmir'de Çocuk Bahçesi", Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.28-29.

¹⁸⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez ve Kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, s. 45.

¹⁸⁶ Dr. Fuad, "Çocuk Parkları", Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.5-7.

¹⁸⁷ Kemal Hüsnü, "Oyun Bahçelerinin Faydaları", Çocuk Haftası, II, s.36

¹⁸⁸ "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.10. (Cemiyet'in çocuklar için tesis ettiği Çocuk bahçelerinden 1927 yılında Ankara, İzmir, Mersin, Elazığ'da var olan çocuk parklarını, 1929 yılında Eskişehir, Isparta, İstanbul'da açılan bir çocuk bahçeleri takip eder. Hatta bazı şehirlerde Adana örneğinde olduğu gibi ikinci çocuk bahçesinin de yapıldığı görülmektedir. Fuad, "Çocuk Parkları", Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.4; Çocuk Haftası, II, s. 146. Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.23. Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIX, Aralık 1929, s. 29.

¹⁸⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 13.

¹⁹⁰"Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynsizlik", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ankara, Ekim 1926, s. 1.

araçtır.¹⁹¹ Çocuğun bedeni ve ruhi gelişmesi için oyun ve spor çok önemlidir.¹⁹² Bu durumda 1911 yılının Temmuzunda Danimarka’da düzenlenen Terbiye-i Bedeniye Kongresi’nde, çocukların oyunları ve oyun alanları hakkında sunulan raporlarda dikkat çekilir.¹⁹³ Daha 1830’lu yıllardan itibaren Avrupa’da tesis edilen çocuk bahçelerinin, aile ocağı gibi eğitim vererek, çocukların hem bedeni hem fikri gelişimlerine yardımcı olması;¹⁹⁴ Amerika’nın 1917 yılında çocuklar için programlı bir oyun okulu vücuda getirmesi;¹⁹⁵ Çocuk bahçelerinde çocukların oynadıkları oyunlar ve oyuncaklar hakkında New York Oyun Komisyonu’nun Raporu’na¹⁹⁶ uygun oyun ve oyuncaklar hazırlanması girişimleri Türkiye’yi de etkiler. Bu anlamda Cemiyet, çocuklara tenis, binicilik ve kürek çekmek gibi oyunları tavsiye eder.¹⁹⁷ Bunu destekleyici bir örnek de 1928’li yıllarda Gürbüz Türk Çocuğu’nda çocukların oynayacağı oyunları kurallarıyla tanıtip bilgi veren “Açık Hava Oyunları” başlıklı bir köşe ile okuyucuların dikkatlerine sunulur.¹⁹⁸ Oyunlar gibi oyuncaklar da, çocukları eğlendiren araçlar olduğu kadar onların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini de hızlandıran vasıtalarlardır.¹⁹⁹ Bütün dönemlerde, çocuklar ellerinin altındaki nesnelere oyuncaklar yaratmayı ve oyunlar ortaya koymayı başarırken büyük ölçüde kendi fantezi dünyasındaki yaratım kabiliyeti ölçüsünde hareket ederler ve çocuklar hazır oyuncaklar yerine onların yaratıcı kabiliyetlerini geliştirecek oyuncaklarla oynarlar.²⁰⁰ Çünkü sanatın başlangıcı olan oyun,²⁰¹ çocuklar için ihtiyaçtır. Çocuk çevresinden gördüğü muameleyi ve isteklerini

¹⁹¹ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s. 25-26.

¹⁹² Selim Sırrı, “Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım, 1926, s. 13.

¹⁹³ Tedrisat Mecmuası, XI/53, Mart 1336/1920, s. 558.

¹⁹⁴ Selim Sırrı “Çocuğunuz mu var Derdiniz ver Demektir”, Resimli Ay, XI, Kanunuevvel 1340/1924, s. 9.

¹⁹⁵ “Amerika’da Oyun Mektepleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 17.

¹⁹⁶ Kemal Hüsnü, “Oyun Bahçelerinin Faydaları”, Çocuk Haftası, II, s.37.

¹⁹⁷ “insanlar ve adetler satranç”Gürbüz Türk Çocuğu, LII, Şubat 1931, s.15-17.

¹⁹⁸ “Açık Hava Oyunları”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.14.

¹⁹⁹ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s.151.

²⁰⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIV, Temmuz 1929, s.24-25.

²⁰¹ Çocuk Haftası, II, s. 177; Selim Sırrı “Çocuğunuz mu var Derdiniz ver Demektir”, Resimli Ay, XI, Kanunievvel 1340/1924, s. 10.

oyuna uyarlar.²⁰² Çocuklar oyunlarında, yaşadıkları ortamı ve büyüklerinden gördüklerini²⁰³ kendi oyunları ve oyundaki düzenleri, yaşadıkları ortam ve eğitim ve kültür düzeylerini kolayca ortaya koyarlar. Oyun oynanan yerlerin çocukların sağlığına uygun temizlik ve düzene sahip olması gerektiğinden onlar için en iyi oyun alanı şüphesiz çocuk bahçeleridir.²⁰⁴ Çocuk bahçelerinin yanında çocuğun oyun oynadığı en önemli ortamlardan biri de kendi odasıdır. Dolayısıyla çocuğun odasının güneş alan, havalandırılan, statik sıcaklıkta olmasına, eşyaların (dolap, yatak, elbiseleri) çocuk için uygun niteliklerde olmasına dikkat eden Cemiyet, bu konuda çocuk doktorlarının da tavsiyelerini alır.²⁰⁵

M- ÇOCUK KÜTÜPHANELERİ

Kültürel ve sosyal bağlamda çocukların günlük yaşantıları ve gelecekleri üzerinde derin tesirler bırakan çocuk kütüphaneleri, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin, çocuklara yönelik en önemli hizmetleri arasındadır. Çocukların ders çalışabileceği ve boş vakitlerini değerlendirebilecekleri faydalı yerler şüphesiz çocuk kütüphaneleridir. Aynı şekilde Cemiyet kütüphanesinden aileler de yararlanmaktadır. Bu nedenle kütüphanede sadece çocuklar için değil aynı zamanda aileler için de faydalı olan eserlere yer verilir. Örneğin 1927 yılında tesis edilen, aile ve çocuk terbiyesine dair kitap, roman, risale ve resimlerlerin yer aldığı Cemiyetin Ankara merkezindeki aile ve çocuklara yönelik açılan kütüphane, diğer şube merkezlerinde de aynı şekilde yaygınlaştırılır.²⁰⁶ Çocuk kütüphanelerinde kitap, dergi, levha, harita, resimler ve masa, sandalye gibi araçlar bulunmaktadır.²⁰⁷ Cemiyet, kütüphanelerinde özellikle çocuk ve annelere yönelik olarak eğitici ve öğretici bir çok yayının yanı sıra ilk ve ortaokullara yönelik kendilerinin çıkarttığı süreli yayınlar ile çocuklara özgü kitaplar da bulundurur. Ayrıca çeşitli kuruluşlar ve kişilerden dergi, gazete ve kitap konusunda yardım da

²⁰² Naşit Hakkı, "Çocuk ve Oyuncak", Gülbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisanı/ocak 1930, s. 6.

²⁰³ Gülbüz Türk Çocuğu, XXXIV, Temmuz 1929, s. 35.

²⁰⁴ Selim Sırrı "Çocuğunuz mu var Derdiniz ver Demektir", Resimli Ay, XI, Kanunievvel 1340/1924, s. 9-10.

²⁰⁵ Ali Şükrü, "Dünyaya gelen çocuğu nasıl karşılamalı?" Çocuk Haftası, II, s. 270-272.

²⁰⁶ "Merkezi Umumimiz Bir Aile ve Çocuk Kütüphanesi Tesis Ediyor", Gülbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 54.

²⁰⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez ve Kollarına Mahsus Çalışma Talimatnamesi, s. 46.

toplayan Cemiyet, bu çalışma çerçevesinde kütüphaneyi zenginleştirme yolunda halktan kitap bağışları ister. Öte yandan başarılı öğrencilere kart, dergi, rozet vererek çocukların cemiyet kütüphanesini kullanmaları yolunda teşvik edici faaliyetlerde bulunur.²⁰⁸ Örneğin İstanbul merkezine bağlı Eminönü kazası Divanyolu'ndaki çocuk kütüphanesine, günde altmış kadar çocuğun geldiği bilgisi, çok sayıda okuyucuya hizmet verildiğini gösterir.²⁰⁹

Kütüphanelerin yanı sıra eğitim amaçlı oluşturulan çocuk kulüpleri de kütüphane ve oyun imkanı sunabildiğinden Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye'de çocuk kulübü kurulmasında öncü teşebbüste bulunmuştur.²¹⁰ Bunun yanında 1931 yılı faaliyetleri incelendiğinde; Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin okuma odaları açtığı da bilinir. Cemiyet okuma odalarında birçok mecmua, kitap ve resimlerle çocukların dikkatini çeker; çocukları eğlendiren ve düşündürten ödüllü bilmece ve yazı yarışmaları ve çocukların sabırsızlıkla beklediği 23 Nisan'da düzenlenen bir çok yarışmalar düzenler.²¹¹

N- ÇOCUK KAMPLARI

Bütün yıl okulda yorulan ve bünyece zayıf düşen çocukların tatil kamplarına ihtiyacı vardır. Bu bağlamda yaz kampları, çocukların büyümesinde önemli rolü olan güneşten ve temiz havadan en çok yararlanılabilecek yerdir. Çocukları buldukları ortamlardan, hiç olmazsa senede bir ay kamplara götürerek onlara kamp hayatını, deniz veya yayla hayatını yaşamalarına olanak tanıyan Cemiyet, yaz tatillerinde çocukları tabiat ile iç içe olmalarını sağlayarak, şehrin kirli havasından ziyade bol temiz hava ve bol güneşin olduğu kıy ve denizlerde eğlenmelerine yardımcı olur.²¹² Benzer şekilde Cemiyetin yayınlarında temiz hava bol güneşin olduğu yerlere çocukların götürülmesi önerilerek, okul çocuklarının hafta sonu kamplarına götürülmeleri tavsiye edilir.²¹³ Bu kapsamda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetinin gerek merkez ve gerekse şubeleri

²⁰⁸ ÇAVUŞOĞULU, Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 63.

²⁰⁹ Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul, 1937, s. 10.

²¹⁰ Emin Şükrü, "Garpta Çocuk Kulüpleri" Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.4.

²¹¹ Gürbüz Türk Çocuğu, LXI, Teşrinievvel 1931, s.22-23.

²¹² G. Barrand, "Çocuklarda Su, Güneş banyosu ve Kürlerin Tekniği", Gürbüz Türk Çocuğu, LXVI, Mart 1932, s.12.

²¹³ "Almanya'da Köy Çocuklarının Eğlenceleri", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunievvel 1927, s. 12. Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.12.

buldukları yerlerde çocuklar için kamplar düzenlerler.²¹⁴ Çocuklar için hazırlanan bu kamplarda bir doktor ile spor lideri görevli olup beslenme ve sportif aktivitelerle çocukların fiziksel ve ruhsal yapıları güçlendirilmeye çalışılır.²¹⁵ Hasta çocukların tedavisi için yapılan açık hava mektepleri ve çocuk bahçelerinin yanında 1928'lerden beri hayata geçirilen tatil kampları, özellikle büyük şehirlerde yaşayan öğrencilerin tatillerde açık havadan yararlanmalarına fırsat verir.²¹⁶

O- CEMİYETİN SİNEMA FİLMİ VE TİYATRO ETKİNLİKLERİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bazı etkinliklerini gerçekleştirmek ve daha geniş bir kitleye özellikle görsel araçlarla ulaşmak ve aynı zamanda gelir kazanmak amacıyla sinema salonları işletir, tiyatro ve temsil gibi etkinlikler düzenler. Cemiyetin sinema salonunda çocuklara özel filmler seyrettirilir, çocuk tiyatrosu, kukla ve asri karagöz perdesi tesisleri de aynı amaçlarla yapılmıştır. Kiraya verilerek cemiyete maddi kazanç sağlayan ve iyi bir sahne düzenine sahip olan Cemiyetin merkezdeki sineması 600 kişiliktir.²¹⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin farklı illerde de sinemaları vardır.²¹⁸ 1937 yılında cemiyetin yedi sinema salonu bulunmaktadır.²¹⁹ Öte yandan hem maddi kaynak yaratmak hem de Cemiyetin tanıtımını yapmak için bazı şubelerce de sinema salonları açılır. Örneğin 1929 yılında Antalya'da,²²⁰ 1930 yılında Denizli'de Cemiyete sinema salonları kazandırılır. Sinema salonu bulunmayan şubeler ise, buldukları yerlerdeki sinema salonları ile anlaşarak haftanın bazı günleri -fakir öğrencilere bedava olmak üzere- "Talebe filmi" izletirler.²²¹ Örneğin 1927 tarihinde İzmir şubesi, öğrencilere ahlakı ve sıhhi terbiyelerini arttırmaları için ücretsiz filmler seyrettirir.²²²

²¹⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIV, Temmuz 1929, s.18-19.

²¹⁵ Fatma Reşide, "Zayıf Çocuklara Oyun ve Jimnastik", Gürbüz Türk Çocuğu, X, Temmuz 1927, s.3.

²¹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.16.

²¹⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 19; Türk Kadını, II/2, 15 Nisan 1945, s. 8.

²¹⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XLVI, Temmuz 1930, s. 34.

²¹⁹ SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s.150.

²²⁰ "Terbiye ve İلمي Terbiye", Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.23.

²²¹ Çocuk Esirgeme Kurumu Erenköy Kolu, İstanbul, 1937, s. 14.

²²² Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.35.

1932 yılında Türkiye’de mevcut sinemaların sayısı 129 olup bunlardan otuzu İstanbul, sekizi İzmir, dördü Ankara gibi büyük şehirlerde²²³ iken; aynı yıllarda Cemiyetin sinema filmi ve yayınları arttırılarak ta köylere kadar ulaştırılır. Çocuk haftası süresince okullarda, halk evlerinde, şehir tiyatrosu ve sinemalarında çocuklar için sıhhi ve terbiyevi temsiller yapılır ve filmler gösterilir. Bu filmler çocuklar kadar çocuklu aileleri de ilgilendirir içeriktedir. Bunun başarılı bir örneği olarak, 1933 yılında Ankara’da terbiyevi ve sıhhi bilgilerin olduğu dokuz filmin yirmi binden fazla seyirci toplaması verilebilir. Bu filmlerin Anadolu’da cemiyet tarafından beş yüzden fazla gösterilmiş²²⁴ olması da filme olan ilgiyi ortaya koyar. Böylece Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti merkez ve şubelerinin çocuklara özel sinema filmi gösterimleri bir süre sonra meyvelerini vermeye başlar. Cemiyet 1927 yılında Tokat Himaye-i Etfal şubesi örneğinde olduğu gibi çocuklara mahsus sinema filmlerini ilçelerde de bedava seyrettirerek²²⁵ cemiyetin amaç ve gayretini anlatmakta görsel materyaller ile başarılı sonuçlar elde eder.

Görsel etkisi bakımından oldukça önemli bir bilgi iletişim aracı olan sinema, özellikle 1920’li yıllardan sonra belki de toplumu en çok etkileyen araçlardan biridir. O dönemde televizyonun, her yerde yaygın olmamasına rağmen; ses, görüntü ve mesajı ile, izleyen herkesi etkisi altına alabilen sinema, yirminci asrın çocuğunun göz alıcı eğlencesidir. Bilindiği üzere insan hayatındaki en önemli devrelerden biri çocukluktur. Bu devrede çocuklar sinemada yetişkin insanların hayatları hakkında fikir edinmekte ve onları örnek almaktadırlar. Çocuklar filmlerdeki aktörün başarılarını sanki kendi başarılarıymış gibi telakki ederler. Bu yönüyle çocuklar, yaşlarına uygun olamayan filmlere götürülmemeli, çocuklara uygun filmler iyi seçilmedir. Bu yüzden anne ve babaların çocukları için hangi filmlerin iyi olacağını doğru seçmeleri gereklidir. Bu özelliği dolayısıyla çocuk ve sinema meselesinin göz ardı edilmemesi gerekliliğinin yanında uzmanlarca çocuk ve sinema konusu detaylı olarak incelenmelidir. Bu bağlamda 1932 yılında 8-14 yaş arasındaki 60 kadar öğrenciye bir sinema filminin iki ay aralıklarla göstermesiyle düzenlenen bir ankete göre; çocukların, izledikleri filmdeki

²²³ Hilmi A. MALİK, Türkiye’de Sinema ve Tesirleri, Ankara, 1933, s. 12.

²²⁴ “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 36.

²²⁵ “Tokat Merkezimizin Faaliyeti”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.31.

olayların %70'ini hatırladıklarının görülmesi²²⁶ onların filmlerin etkisinde kalma oranını da ortaya koyar.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk sineması ve tiyatrosu konusunda çalışmalarda bulunarak yayımlarında; çocuk ve sinema konusu dahilinde; çocuk sinemasında anne ve çocuk sevgisi ve sinemanın çocuklar üzerindeki etkisi, özellikle büyükler için olan sinemaların çocukları olumsuz yönde etkileyebileceğinden dolayı duyulan endişe ve bu konuda bilgilendirilmelerinin gerektiği üzerinde durur.²²⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, anne ve çocuklar için yararlı filmleri seyrettirerek amaçlarına ulaşmak niyetindedir. Çocuklara izletilecek olan filmlerin ve tiyatroların niteliği, 1930'lu yıllarda tüm dünyada tartışılan bir konu olarak dikkatleri çeker.²²⁸ Bu anlamda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, sinemacıları ve sinemaları cemiyetin yararına kullanmak isteğinde²²⁹ olmakla birlikte; genel anlamda devletin genç çocukların denetimsiz filmlerden etkilenmesi konusunda endişelerini de destekler. Sinemanın özellikle çocukların eğitim işlerinde propaganda malzemesi olarak kullanılması düşüncesinin ortaya çıkmasıyla, Avrupa'da çocuklara mahsus filmlerin benzerlerinin Türkiye'de de gösterilmesi ihtiyacı gündeme gelir.²³⁰ Bu nedenle, Cemiyet, diğer ülkelerden örnekler alıp incelenmesi amacıyla eğitsel film senaryosunun yazımından, seyrettirilmesine ve sonuçların değerlendirilmesine kadar birçok gelişmenin nasıl takip edileceğini araştırarak,²³¹ ülkede bir çocuk sineması ve tiyatrosu geliştirmeye öncülük eder. Zira o yıllarda, en büyük propaganda vasıtasının sinema filmleri olması, Cemiyeti de bu görsel araçtan yararlanmaya iter. 1920'lerin değerlendirmesiyle Sinema kuvvetli bir propaganda aracı olarak insanlara yeni bir telkin şekliyle; yeni aile, çocuk insan ve

²²⁶ MALİK, Türkiye'de Sinema ve Tesirleri, s. 17.

²²⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.6; Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.15; Gürbüz Türk Çocuğu, XXXI, Nisan 1929, s.11.

²²⁸ Beyaz Ev Konferansı", Gürbüz Türk Çocuğu, LXIV, İkinci Kanun 1932, s.7.

²²⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIII, Haziran 1929, s. 10.

²³⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIII, Nisan 1930, s. 8.

²³¹ "Sinema Terbiye İçin", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXI, Eylül 1932, s.5-10.

toplum imajını, yeni değer yargıları ve yeni duygu düşünce tarzları kazandıran yenilikleri içerir.²³²

Toplumun sorunlarını ve çözümlerini ele alan filmler 1920-30'lu yıllardaki Türkiye'nin eğitimi için de gereklidir. Çünkü okuma yazmanın az olduğu bir ortamda görsel eğitim, daha etkin olup halkı eğitici ve okullarda öğrenciler için etkili ve verimli niteliktedir.²³³ Bu yönüyle filmlerin halkı yanlış yönlendirmesinin engellenmesi için filmlerin kontrol edilmesi gereklidir. Dönemin yönetimince bu iş için bir heyet kurulur ve kontrol işi için heyet-i vekilece on iki maddelik bir talimatname kabul edilir.²³⁴ Benzer görüşü savunan Cemiyetin uzun yıllar reisliğini yapan Dr. Fuad Bey, halka gösterilen eğitsel filmlerin çok yararlı olduğunu belirterek,²³⁵ filmlerin adap ve genel ahlaka ve milli duygulara zararlı olup olmadığının kontrol edilmesini, çocuğun akıl ve ruh sağlığına etkisi bakımından da kontrol edilmesi ve bazı filmlerin çocuklara seyrettirilmemesinin gerekli ve yararlı olduğuna inanarak bu amaçla kanun teklifleri hazırlar.²³⁶ Sağlıklı ve dengeli nesiller yetiştirilmesini sağlamak gayesiyle hazırlanan "Çocukların Umumi Filmlere ve Tiyatrolara Gitmelerinin Men'i Hakkında Kanun" u 8 Mart 1928'de meclis başkanlığına teklif edilir. Ancak kanunun çeşitli tarihlerde de (1928, 1935 ve 1941) gündeme gelmesine rağmen çeşitli nedenlerle kabul edilmez.²³⁷

²³² "Sinema ile Gelen Propaganda", Resimli Ay, XI, Kanunisanı 1930, s. 16-18; "Sinema Üzerimize Nasıl Tesir Eder?" Resimli Ay, XI, Kanunisanı 1930, s. 8-9; "Artistlere Göre Evlenmek", Resimli Ay, XII, Şubat 1930, s. 27-28.

²³³ MALİK, Türkiye'de Sinema ve Tesirleri, 46.

²³⁴ MALİK, Türkiye'de Sinema ve Tesirleri, s. 40. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu kontrol işi İstanbul'da Büyük Erkanı Harbiye Reisliğinden, Maarif ve Dahiliye Vekaletlerinden seçilen birer memurdan oluşan heyet tarafından yapılmaktadır. İDARE, Dahiliye Vekaleti Aylık Mecmuası, 67, 29 Birinci Teşrin 1933, (Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha), İstanbul, 1933, s. 29.

²³⁵ Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, s.124.

²³⁶ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s.13-14.

²³⁷ 1928 yılındaki "çocukların sinema ve tiyatrolara kabul edilmeleri hakkında Kırklareli Mebusu Dr Fuad Bey'in kanun teklifi sunulur, B.C.A. Fon kodu: 030. 10. 0. 0. Kutu: 3. Doya No: 16 Evrak No:34. (Tarih: 14.3.1928) ancak 15 yaşını bitirmemiş çocukların sinema, tiyatro, dans salonu ve barlara kabul edilmemelerine dair Fuad Bey'in kanun teklifi mart 1941 yılında tekrar gündeme getirilir. B.C.A. Fon kodu: 030. 10. 0. 0. Kutu: 4. Doya No:22 Evrak No:20 sayı: 4221, (Tarih: 13.3.1941) UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s. 13. sinemalarla eğitim veren ülke örnekleri için bkz. MALİK, Türkiye'de Sinema ve Tesirleri, s. 48-51.

Cemiyet, çocuklara seyrettirilecek sinema filmi gibi tiyatroların seçiminde de titizlik gösterir.²³⁸ Yayınlanan süreli yayınlarda çocuklara yönelik masal ve hikayelerin yanında, bazı çocuk tiyatrosu eserlerinin yayınlandığı ve çocuk tiyatrosuna yönelik çevirilerin çocuk okuyuculara ulaştırıldığı görülür.²³⁹ Cemiyetin, yayınlarda çocuk tiyatrolarına ağırlık verilmesi çocukların ruhi ve akli gelişimine olumlu katkılarda bulunma kaygısından kaynaklanmaktadır. Tiyatro, belki büyükler tarafından icat edilmeseydi mutlaka küçükler tarafından icat edilecekti. Çünkü onların hayata dair öğrendikleri birçok bilgi ve beceri onların oyunlarında gizlidir. Ülkemizde çocuk edebiyatının istenen düzeyde olmaması çocuk tiyatro eserlerinin sayısını da etkilediğinden, ancak 1935'lerden sonra çocuk temsil ve piyeslerinin gelişmeye başladığı görülür.²⁴⁰ Bu eksikliği gidermek gayretinde olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yayınlarda çeviri tiyatro eserleri yayınlar ve batıda çocuk tiyatrosu üzerine yapılan çalışmaları yakından takip ederek bunları okuyucusuna ulaştırır.²⁴¹

P- İŞ ATÖLYESİ/DARÜLSANAİLER

Cemiyet kurduğu bütün kurumlarında olduğu gibi çocuklar için iş sahaları yaratma konusunda bazı organizasyonlar yapar. Cemiyet, çocuklara hem eğitim vermek hem de onları üretici hale getirmek düşüncesiyle belli nitelikteki çocuklara bir tür çıraklık eğitimi verir. Dönemin çocuk eğitim uzmanlarından İsmail Hakkı Bey'in çocuklar için, Avrupa'daki örneklerden esinlenerek ülkemiz şartlarına uyarladığı iş odaları başarılı bir fikirdir. İsmail Hakkı Bey; Türkiye'de bütün şehirlerde bulunabilecek boş mescit ve cami gibi yerlerin geniş salonlarından yararlanmak suretiyle; yüzlerce fakir, aç ve çıplak çocuğun buralarda basit iş eğitimi görebileceklerini; fırçacılık, dokumacılık ve sepetçilik gibi basit ve küçük sanatlarda çıraklık eğitimi alıp, ürettiklerini satarak para kazanabilecekleri ve bir sanat öğrenebileceklerini belirtir ve bu teşkilatı oluşturabilecek

²³⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIII, Haziran 1929, s. 21-22.

²³⁹ Çocuk bakımı konusunda annelerin eğitimine yönelik tiyatro. Müstakbel Validelere-Yetişecek Anne, İstanbul, 1928, s. 1-8.

²⁴⁰ Türk Kadını, IV/12, 1 Mart 1948, s. 13. (Türkiye'de çocuk tiyatrosu 1935 de İstanbul'da Muhsin Ertuğrul'un öncülüğünde gelişme imkanı bulabilmiş, bu bağlamda çocuk tiyatrosunda "Çocuklara İlk Tiyatro Dersi" adlı çocuk oyunu ile başlayan ve "Gülmeyen Çocuk" adlı eserler ile çocuk tiyatrosu ilk faaliyetlerine başlayarak gelişmişlerdir.)

²⁴¹ Fuad Vefik, "Garbda Çocuk Tiyatroları", Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.6-7.

kurumun ise Himaye-i Etfal Cemiyeti olacağına inanır.²⁴² Bununla birlikte batıda sadece çocuklar için sanat eğitimi veren sanat okulları olduğu ve sanatkar yetiştirdiklerini takdirle karşılayan Cemiyet, bunların Türkiye’de de açılması gerektiği düşüncesindedir.²⁴³ Bilindiği gibi Cemiyet kurulduğundan itibaren yetenekli öğrencilerin; sanat okullarına veya yetenekleri doğrultusunda iş yerlerine yerleştirerek eğitim almalarını sağlamaktadır.

R- ANNELER BİRLİĞİ

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezine bağlı olarak 16 Kanun-i sani 1341/Ocak 1925 tarihinde kurulan Anneler Birliği, cemiyetin gebe kadına ve bebeklere ulaşmak amacıyla yaptığı faaliyetlerinde önemli yer tutan müesseselerdir. Anneler Birliği, çalışmalarına yönelik esasları on sekiz maddelik “Anneler Birliği Talimatı”²⁴⁴ ile belirtildiği gibi; muhtaç ve fakir gebelerin muayenesini, bebelerin kundak, bez, beşik gibi ihtiyaçlarını sağlamak, anneler arasındaki yardım ve dayanışmayı arttırmak ve doğum yapan muhtaç annelere ulaşmak amaçlanmaktadır.²⁴⁵ Anneler birliği, gebelik döneminde, doğumda ve doğum sonrasında annelerin birbirine sıhhi ve içtimai yardımlarını sağlamak ve Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin amacına uygun olarak çocukları doğmadan evvel ve doğduktan sonra da onların sağlık durumlarıyla ilgilenme amacını gerçekleştirmek, çocuk vefatını önlemek ve gülbüz çocuk yetiştirmek hedefindedir.²⁴⁶ Anneler Birliği Heyet-i İdaresini oluşturan hanımlar haftada bir gün süt damlasında toplanarak faaliyetlerini sürdürürler.²⁴⁷ Bebekleri ve iki yaşına kadar çocukların özellikle sıhhi gelişimlerini

²⁴² İsmail Hakkı, “Çocuklar İçin İş Odaları”, Gülbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s. 15.

²⁴³ “Garpta Sanat Mektebi”, Gülbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.4; Hanımlar, Efendiler, Biraz Durunuz Lütfen...”, Gülbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 3.

²⁴⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezine Merbut Anneler Birliği Talimatı, İstanbul, 1926.

²⁴⁵ Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezine Merbut Anneler Birliği Talimatı, s. 4-6; Annelere ve Çocuklara Salname, İstanbul, 1927, s.34.

²⁴⁶ Annelere ve Çocuklara Salname, İstanbul, 1927, s. 34.

²⁴⁷ Anneler Birliği Heyet-i idaresi;

Reis: Fethiye Reşid Hanımefendi,

Muhasebeci; Kerime Hamid Hanımefendi,

Katip; Lamia Refik Hanımefendi,

takip etmek gayesinde olan Anneler Birliği'nin gelirlerini; üye aidatları, konferans ve yarışmalar sırasında elde edilen yardımlar ve belediyenin yardımları oluşturur.²⁴⁸ Kadınlara bu müesseselerde yanlış ve gayri sıhhi olan uygulamaların yerine fenni ve sağlıklı bilgiler verilerek yeni neslin sağlıklı yetiştirilmesine yani annelerin eğitimine de gayret edilir.²⁴⁹ Örneğin dönemin başarılı uygulamalarından biri olan dönüp dolaşan beşik-sepet* ile yoksul annenin ihtiyacı karşılanır.²⁵⁰

Anneler Birliği'nin önemli faaliyetlerinden biri de fakir ve kimsesiz çocuklara "can ana" ve "can baba" imkanı sunmasıdır. Anneler Birliği Talimatı'nın ekinde yer alan "Anneler Birliği Can Evlat Hüviyet Varakası"²⁵¹ ile "Can ana" veya "Can baba" olunmakta²⁵² ve "can oğul" ve "can kız"lara sahip olunmakta ve can analığı veya can babalığını kabul edenlere "Levha-i şükran" belgesi takdim edilir.²⁵³

* * *

Sonuç olarak söylenilebilir ki; Himaye-i Etfal Cemiyeti çocuk himayesi kapsamında; hem çocuk hem de ailenin himayesini benimseyerek, çocuk davasını milli bir mesele olarak ele alıp, maddi ve manevi yardım için müesseseler kurar. Cemiyetin, doğmadan önce daha cenin iken başlayan çocuk himayesi, o çocuğun bir ebeveyn oluncaya kadar, hatta olduktan sonrada devam edecek kadar uzun sürelidir. Çünkü bebek iken himayeye alınan bir kız çocuğu anne olduğu zaman da cemiyetin yardımlarından yararlanabilmektedir. Böylelikle Cemiyetin eli, çocuk ve ailesine yönelik hizmetleriyle toplumun bütün kesimine ulaşabilmektedir. Cemiyetin doğumevi,

Aza; Dr. Safiye Ali Hanımefendi,

Aza; Fatma Fehmi Hanımefendi olup aza-i fahriyeler arasında İsveç sefiresi madam Valenebrig, Miss Raventri, İsveç müsteşarı Madam Kolmadın, Madam Ezelestaz ve Madam Labron Ravanis bulunmaktadır. Annelere ve Çocuklara Salname, İstanbul, 1927, s.34, s.166.

²⁴⁸ Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezine Merbut Anneler Birliği Talimatı, s. 6-7.

²⁴⁹ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s.92.

* Dönüp dolaşan Beşik-Sepet içinde, beşik, yastık, muşamba, fanila ve örme örtü, 4 patiska gömlek, 4 fanila, 2 yelek, 4 don, 4 pazen bez, 6 bez, 6 amerikan bez, patik, 4 Göğüslük, anne gömleği, 6 çengel iğne, sabun, iplik pudra, pamuk v.b bulunmaktadır.

²⁵⁰ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s.93.

²⁵¹ Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezine Merbut Anneler Birliği Talimatı, s. 8.

²⁵² Annelere ve Çocuklara Salname, s.34.

²⁵³ Annelere ve Çocuklara Salname, s. 166.

poliklinik, kütüphane ve ana kucaklarında eğitim verilmekte; ziyaretçi hemşire ve sıhhat rehberleri eğitim ve sağlık hizmeti sunmakta, radyo ve konferans salonlarında birçok konuda halk bilgilendirilmektedir. Öyle ki Cemiyetin doğrudan doğruya bünyesinde barınmayan insanların cemiyetin yayınlarını okuyarak, konferanslarına, davet ve sergilerine katılarak yardım aldıkları düşünüldüğünde; cemiyetten yardım alanların sayısının milyonları aştığı tahmin edilebilir.

II. TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN SOSYAL HİZMET FAALİYETLERİ

A. TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN SAĞLIK HİZMETİ FAALİYETLERİ

1- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULDUĞU YILLARDA ÜLKEDE SAĞLIK HİZMETLERİNİN DURUMU

Savaş ortamının olağanüstü koşullarında sağlık hizmetlerinin yeterince gerçekleştirilememesi ve salgın hastalıkların hızla artması, insanlık için savaşın getirdiği en önemli yıkımdır. Sıtma, kolera, dizanteri, tifüs, veba, gibi savaşan dünyayı etkileyen önemli salgınlar ve hastalıkların yanında, olumsuz sağlık koşulları ve yetersiz sağlık hizmetleri sıradan bir hastalığın bile bazen büyük kısımlara sebebiyet vermesine neden olur. Çeşitli zamanlarda hastalıklar ve salgınlarla mücadele etmek ve ihtiyaç duyulan sağlık hizmetini verebilmek için ülkede yeni kurumlar açılır, kanunlar çıkarılır, gönüllü çalışmalar artırılır ve cemiyetler kurulur.*

Savaşın getirdiği olumsuz koşullara paralel olarak Osmanlı Devleti'nin savaş yıllarındaki en önemli problemlerinden biri bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele olur.²⁵⁴ Örneğin, çok sayıda insanın canını alan kolera salgını, 1912-1915 yıllarında etkin olurken, aynı yıllarda sıtma da en büyük oranda ölüm nedenidir. Bu hastalıklara karşı I. Dünya savaşında başarılı çalışmalar yapılmasına rağmen savaş yıllarında

* Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yanısıra I. Dünya savaşında ve sonrasında da ülkenin ihtiyacı olan sağlık elemanı ihtiyacını karşılamak için kurulan cemiyetlerden biri olan ve 1919 yılında nizamname-i esasisini yayınlayan Sıhhiye Memurları Mezunin Cemiyeti Nizamnamesi'nin 3. maddesinde ülke ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte memur yetiştirilmesine gayret gösterileceğini belirtilir. Bkz. Sıhhiye Memurları Mezunin Cemiyeti Nizamname ve Mesai Programı, 1919, Dersaadet, 1335. s. 1.

²⁵⁴ Meliha ÖZPEKCAN, Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası (1923-1933), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s.31-32.

özellikle savaş bölgelerinde çeşitli hastalıklardan²⁵⁵ dolayı cephelerde kaybedilenden fazla sayıda sivil, cephe gerisinde ölmektedir.²⁵⁶ I. Dünya savaşı sırasında doğuda bulunan 3. ordunun ölüm oranının %12 kadarını şehit olanlar oluştururken %88'ini hastalıktan ölenler oluşturur.²⁵⁷ Bir bakıma Dr. Wieting'in ifadesiyle "düşman ateşi, hiçbir zaman bulaşıcı ve salgın hastalıklar kadar yıpratıcı olamıyordu."²⁵⁸ Oysaki aynı yıllarda Türklerin müttefiki Alman ordusunda hastalıktan ölenlerin oranı sadece % 1 idi.²⁵⁹ Görüldüğü gibi ölümlerde hastalıklar cephedeki düşmandan daha etkilidir ve bu oran Türkiye'de daha yüksektir. Bu bağlamda genç Türkiye'nin miras aldığı oldukça kötü bir bilanço içinde halkın sefaleti dehşet verecek niteliktedir. Örneğin I. Dünya savaşı sırasında bazı salgınlar –ki ölüm oranları %50 idi- ve halkın muhacereti, Erzurum'da halkın aynı zamanda hekimlerin bile sağlığını çok tehdit ederek, sıhhi imkanları yetersiz hale getirir.²⁶⁰

Hastalıklardan ölüm ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik durumu, milli mücadelenin devam ettiği ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da istenilen çözüme ulaştırılmış değildir. O yıllarda Memlekette halk arasında geniş tahribat yapan frengi, sıtma, verem ve trahom ile mücadele etmek gereklidir.²⁶¹ O günün sıhhi koşullarının sebep olduğu ölüm, büyük harplerin verdiği zayıf yanında pek korkunç kalmakla birlikte, bazen bir hastalık köyleri bile haritadan siler.²⁶² Bu durum karşısında; 1920'li

²⁵⁵ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335. s. 4-5.

²⁵⁶ Mehmet TEMEL, İşgal Yıllarında İstanbul'da Sosyal Durum, Ankara, 1998, s.224.

²⁵⁷ 1914-1918 I. Dünya Savaşı öncesinde köylerimizde durum Ordu Sağlık Bürosu kayıtlarına göre; Köylerin %80'i sağlığa uygun olmayan çevrelerde kurulu. Halkın; %14'ü sıtmalı, %9'u frengili, %72'si bitli ve evlerin %97'si tuvaletsiz. Erdem ÖZKAN. "Ülkemizde Uygulanan Sağlık Politikaları, Nedenleri ve Sonuçları". (Seminer). İstanbul:Toplum Ağız ve Diş Sağlığı, İ.Ü. Diş Hekimliği Fak.,1997, 2-14.

²⁵⁸ Kemal ÖZBAY, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneler, I, İstanbul 1976; ÖZKAN, "Ülkemizde Uygulanan Sağlık Politikaları, s. 2.

²⁵⁹ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s. 76. Ancak 1918 yılında Fransa'da gripten seksen bir kişinin ölür. Bkz. Dr. Ali Rifat, "Nüfus Tenakusu ve Çocuk Ölümünün Başlıca Sebepleri ve Çareleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXV, İkinci Kanun 1932, s.7.

²⁶⁰ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s.9,12.

²⁶¹ U MAY, Hayatım, s. 2.

²⁶² T.B.M.M.Zabıt Ceridesi, X, Ankara, 1959, (devre,II), s. 297-298.; YALMAN, Turkey in The World War, s.81.

yılların yeni kurulan devleti için, sağlık alanında sistemli mücadele etmesi gereken birçok hastalık vardır.²⁶³ Bunlardan biri olan ve bazı bölgelerde çok yüksek oranlarda görülme sıklığına sahip sıtmaya karşı Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren etkili tedbirlere ihtiyaç duyulur. Örneğin I. Dünya savaşı yıllarında Samsun bölgesinde %70, 1921 yılında Antalya’da %70 oranında, yine Milli mücadele yıllarında askerler arasında %40 sıklığında sıtma tespit edilir.²⁶⁴ Sıtma konusunda hassasiyet gösterilerek kanunlar oluşturulur, toplantılar yapılarak durum değerlendirilir. Bu bağlamda, 1925 yılında Ankara’da toplanan I. Milli Türk Tıp Kongresi’nin önemli konularından birini sıtma ile savaş mevzuu teşkil eder. Yine Dr. Fuad Bey, arkadaşlarıyla birlikte meclis başkanlığına sıtma ile mücadele hakkında bir kanun teklifi sunar.²⁶⁵ Ve 13 Mayıs 1926 yılında 839 sayılı kanun numarasıyla “Sıtma ile Mücadele Kanunu” 17 madde ile Meclisçe kabul edilir.²⁶⁶ Ancak 1920’li yıllarda Türkiye sıtma hastalığı ile mücadelede istediği sonuçlara ulaşmakta zorlanır.²⁶⁷ Çünkü Anadolu’yu yıllarca kırıp geçiren ve nüfusu azaltan sıtma hastalığı 1914-1924 yılları arasında Türkiye için ciddi bir nüfus kaybı gündeme getirmeye devam etmekte ve özellikle Anadolu’nun güney bölgelerinde sıtmaya yakalanma oranı tehlikeli boyuta ulaşmaktadır.²⁶⁸

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk yıllarda sağlık hizmetleri ve kurumların yapılandırılmasında başarılı düzenlemeler ve gelişmeler görülür. Kurtuluş Savaşı’nın yorgunluğuna rağmen ülkede, “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” gayretiyle ortaya konulan birtakım sosyal ve örgütsel hareketlilik, kısa sürede toplumsal yapıyı etkileyerek halk eğitimi ve halk sağlığı konusunda çalışmaların artmasını sağlar. Bu örgütsel hareketliliğin en önemlisi Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaleti’nin 3 Mayıs

²⁶³ “Emraz-ı Sariye”, Sıhhiye Mecmuası, XIII, Kanunisani 1338-1922, s. 6-7.

²⁶⁴ ÖZSARI, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları”, s. 8.

²⁶⁵ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, X, Ankara, 1959, (Devre,II), s. 297-301.

²⁶⁶ DÜSTUR, VII, (Tertip III), s. 1834-1837.

²⁶⁷ “Anadolu’yu Tehdit Eden Yeni Bir Hastalık” Resimli Ay, IX, Teşrinievvel 1340/1924, s. 40.

²⁶⁸ Hasan Ferid, “Anadolu’yu Kasıp Kavuran Bir Müthiş Hastalık” Resimli Ay, X, Teşrinisani 1340/1924, s. 16. (Örneğin, 1328/1912 yılında 21.223 evde 55.600 nüfus var iken 1337/1921 yılında 18.600 evde 81.800 nüfus kalır.)

1920 yılında kurulmasıdır.²⁶⁹ Böylece Türkiye'deki sağlık hizmetleri tek elde toplanır ve sağlık sorunlarına daha etkin çözümler aranır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sıtma, frengi ile ilgili kanunlar ve bazı hastalıklarla ilgili nizamnameler çıkarılır.²⁷⁰ 1923'lerde ülkenin en önemli sağlık sorunu olan bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadelede sağlık teşkilatı, bu hastalıklara bağlı ölüm oranlarını düşürmeye çalışır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, çiçek hastalığından 1925 yılında ölüm hızı % 14 iken bu oran 1935 yılında çok aşağı çekilir, frengi hastalığına 1926 yılında yakalanma hızı sonraki yıllarda azaltılır ve bazı hastalıkların oranlarındaki artış durdurularak vaka sayısı düşürülür. Örneğin tifüs hastalığı 1925 yılında 333 vaka sayısına sahip iken, 1935 yılında 420 olur, yine I. Dünya Savaşında da önemli nispette görülen²⁷¹ ve körlükle sonuçlanan bir hastalık olan trahom hastalığı 1925 yılında 2.067 vaka sayısına sahip iken 1930 yılında 54.326 sayısına ulaşır.²⁷² Bu hastalıktan çocuklar da nasibini alır. Öyle ki Cumhuriyetin ilk yıllarında trahom İstanbul'da iki bin beş yüz kişilik öksüzler yurdundaki çocuklardan sekiz yüzünden fazlasında görülür.²⁷³

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bir istatistiğine göre; toplam 47 hastalıkla ilgili olarak tedavi hizmeti alan 1.291 kişinin²⁷⁴ hastalıklarının temel nedeni pislik ve kalabalık ortamlardan kaynaklı olması gerçeğinden hareketle Cumhuriyet idaresi

²⁶⁹ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 333-334. Ülkenin sağlık konularıyla ilgilenen öncü kurum Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti, doğumu çoğaltmak ve kolaylaştırmak, çocuk ölümlerini azaltmak, annelerin doğumdan önce ve doğumdan sonra sağlıklarını korumak, ülkeye sair ve salgın hastalıkların girmesini önlemek ve ülkedeki salgınlar ile mücadele etmek, sağlık personelinin sayı ve niteliğini arttırmak, ilaç, aşı ve serum gibi ihtiyaçları üretmek, çocuk, genç, okul, hapisane ve iş hıfzısıhhalarını düzenlemek, göçmen işleriyle ilgilenmek, sağlık istatistik ve propagandalarını düzenlemek işleriyle ilgilenmektedir.

²⁷⁰ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 336-337; "Fransa Nüfusu", Gürbüz Türk Çocuğu, LXX, Ağustos 1932, s. 13-18 (Frengi, neslin geleceğini tehdit edebilen önemli bir hastalık olup, gebe anne ve çocuğa büyük zararlar verir. Bu yüzden dünyada birçok ülke bu mesele konusunda gayret içinde olmak zorunda kalmıştır.)

²⁷¹ CLARENCE, Ussher, GRACE. H. Knapp, An American Physician In Turkey A Narrative of Adventures in Peace and in War, New York, 1917, s.12.

²⁷² ÖZSARI, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları", s. 8.

²⁷³ Akif TURAL, Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar, (1920-1938) Ankara, 1987, s. 53.

²⁷⁴ A. Faiz, "Himaye-i Etfal Niçin Doğar, Gayesi Nedir, Nasıl Çalışıyorlar? Çocuk Haftası, II, s.27.

mevcut durumu düzeltmek için problemleri araştırır ve yeni kurumlar ve düzenlemeler ile sorunları çözmeye çalışır. Cumhuriyet Türkiye'si sadece büyük şehirlerde olan kurum ve hizmetleri bütün Anadolu'ya yaymaya çalışır. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında Sağlık ve İçtimai Muavenet Vekaletine bağlı 1924 yılında Ankara, Erzurum, Diyarbakır, ve Sivas'ta numune hastaneleri hizmet verirler.²⁷⁵ Aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sağlık kuruluşları ve çalışanlara ait verileri 1930 sonrası veriler ile karşılaştırdığımızda aradaki fark, Türkiye'de sağlık konusunda neler yapıldığına dair önemli veriler sunar. Örneğin, 1923 yılında ülkede, 86 yataklı tedavi kurumu ve 554 hekim, 69 eczacı, 4 hemşire, 560 sağlık memuru ve 136 ebe hizmet verir.²⁷⁶ Yine 1923 yılında bir hekime ve bir sağlık memuruna yaklaşık yirmi bin hasta, bir ebeye ise seksen bin hasta düşerken, bu oran 1930 yılında bir hekime ve bir sağlık memuruna on iki bin kişi düşer hale getirilir.²⁷⁷ Hekim ve sağlık memuru ve ebe yetiştirilmesine hız verilir hatta eczacılık konusunda 1923-26 yıllarında çok başarılı adımlar atılır.²⁷⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ilk doğum ve çocuk bakımevleri açılır,²⁷⁹ hastanelerin sayısı ve hizmet nitelikleri artırılır. Türkiye Cumhuriyeti yeni teşkilatlandırılırken; ülkenin nüfusunu eksilten, güçsüzleştiren, ekonomisini ve geleceğini tehdit eden başlıca tehlikelerden halkını koruyabilmek için, Sağlık ve İçtimai Muavenet Vekaleti'ni yapılandırarak sağlık işlerine önem verir. Sağlık işleriyle bir bakanlığın ilgilenmesine rağmen mevcut sorunlar tamamen çözülmez, çünkü Anadolu'nun en ücra köşelerine ulaşılması, halkın bilinçlendirilmesi de gereklidir. Aslında, 1920 sonrası Türkiye'sinde her alanda olduğu gibi sağlık alanlarında top yekun bir mücadeleye ihtiyaç duyulur. Sıhhiye Vekaletinin 1923-1938 yıllarına ait verileri incelendiğinde; ülkenin sıhhi şartlarının düzeltilmesi için, mevcut hastalıklarla mücadele edilmesi, gelecek neslin sağlıklı yetiştirilmesi gayreti, ülkenin her yerine tıbbi ve içtimai yardımın ve hizmetin götürülmesi amaçlanır.

²⁷⁵ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 344; Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s. 250.

²⁷⁶ Orhan ÖZKAN, "Atatürk Döneminde Sağlık Politikası" Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara, 1982, (193-198) s. 196; Haluk ÖZSARI, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları", Sağlıkta Strateji, LXX, Aralık 1998, Ankara, s.8.

²⁷⁷ ÖZSARI, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları", s. 9.

²⁷⁸ Naşid BAYLAV, Eczacılık Tarihi, İstanbul, 1968, s. 389.

²⁷⁹ İLKER, Şişli Çocuk Hastanesi Tarihi, 99; Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s.183-184.

Bu kadar çok hastalığın kol gezdiği bir ortamda çocukların sağlığı konusunda ciddi endişeleri olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, konuyla ilgili gerekli hassasiyeti gösterir, gıdasızlık ve sefaletin neticesinde bazı hastalıkların arttığını belirterek savaş sırasında günde 150-200 aileye sıcak etli yemek yedirilmesi için çalışır.²⁸⁰ Cemiyetçe, çocukların sağlıkları konusunda onların rutin kontrollerle sağlıklarının takip edilmesi, dispanserlerde, yada evlere gidilmek ve ailelere bilgi verilmek ve yardımlarda bulunmak suretiyle, çocukların sağlıklarıyla ilgilenilmesi; yaşadıkları yerlerin sağlık koşullarına uygunluğunun incelemesi ve gerekli bilgilendirme çalışmalarının yapılması amaçlanmaktadır. Cemiyetin bu düşüncesi nizamnamenin beşinci maddesinde şu şekildedir; “*çocukları vakit vakit muayene ederek ailesine beslenme usulü hakkında bilgi vermek üzere dispanserler kurmak, sağlıklı süt ve ilaç verilmesi, arasına evlerin dolaşarak çocukların yaşayabileceği sıhhi şartlara sahip olup olmadığının incelenmesi ve konuyla ilgili risaleler dağıtılması.*”²⁸¹

Türkiye’deki halkın bakımsız, hastalıklı, aç ve çıplak durumu, uzun süren savaşlardan mirastır.²⁸² Dönemin yayınlarında ifade edildiği gibi “*Harbin döküntüsü olan ölüm, felaket, açlık, çocuk şeklinde tecessüm etmiş...*”²⁸³ durumdadır. Örneğin, 1920’li yıllarda süt çocuklarının büyük bir kısmı sıtmadan dolayı ölümle yüz yüze olduğundan²⁸⁴ Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921 tarihli kuruluşunu müteakiben hemen çocuklar için sıtma mücadelesine girişerek kinin teminine girişir.²⁸⁵ Ve aşı yöntemlerindeki gelişmeleri yakından takip eder.²⁸⁶ Yine verem konusuna önem vererek, veremli çocuklar konusunda çalışmalar yapıldığı^{287*} nizamnamenin yedinci

²⁸⁰ U MAY, Hayatım, s. 1.

²⁸¹ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337, s.5.

²⁸² KURAT, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerinin Raporları, s. 14.

²⁸³ Sabiha Zekeriya, “İçin İçin Ölen Bir Millet”, Resimli Ay, I, 1340/1924, s.9.

²⁸⁴ Fuad, “Milli Facia”, Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.2,

²⁸⁵ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

²⁸⁶ Mario Ragazzi, “Mektepte Çocuk Sıhhati”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXI, Eylül 1932, s.20-28.

²⁸⁷ Şemsi Mutver, “Çocuklarda Verem Hastalığı”, Gürbüz Türk Çocuğu, CVII, İkinci Teşrin 1935, s. 17.

*Savaş yıllarında Verem hastalığı yaygın olup çok sayıda insanın ölmesine neden olduğundan, 1914 yılında Türkiye’de ilk Verem Savaş Derneği kurularak sanatoryumlar açılır. 1918 yılında Veremle Mücadele Cemiyeti bir nizamname yayınlar. Merkezi İstanbul’da kurulan bu cemiyet amacını uzun uzun anlattığı nizamnamesinde veremle nasıl mücadele edileceğini de belirtmektedir. 1923 yılında Verem

maddesinde; “*Müteverrim (veremli) çocuklar için uygun yerlerde hastaneler, sanatoryumlar kurulması*”²⁸⁸ esasında açıkça görülmektedir Bilindiği gibi bu tarihlerde verem hastalığı bütün dünya nüfusunun büyük bir kısmına bulaşmış durumdadır. Ekonomik ve politik krizler, savaşlar, fuhuş, uyuşturucu, alkolizm ve anti sosyal davranışlar ruh sağlığını önemli ölçüde etkilediğinden Cemiyet, çocukların bunlardan etkilenmemesi konusunda nizamnamesinin on ikinci maddesinde; “*çocukların kendilerini fena ve ahlaksız yetiştirecek yerlerden –ailelerinin evleri olsa bile- kanun kuvvetiyle alınarak temiz bir muhite naklinin temini*”²⁸⁹ ni amaçlar. Görüldüğü gibi ahlaki ve ruhi bakımdan toplumun iyi nitelikli fertlerinden biri olması yönünde çocukların olumsuz koşullardaki çevrelerden mutlak surette uzak tutulması sağlanmaya çalışılır.²⁹⁰ Bu yönüyle sigara içen çocukların kurtarılması yolunda ve sigaralı ortamlardan onları koruyacak teşkilatların kurulması gerektiğine inanan²⁹¹ Cemiyetin Reisi Dr. Fuad Bey, çocukların tütünden uzak tutulmasını amaçlayan bir takrir hazırlar.²⁹² benzer kanun tekliflerinden biri de “Çocukların İçki ve Tütün Kullanmalarının Men’i Hakkında Kanun” idi. 13 Aralık 1926’da Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na sunulan kanun teklifi²⁹³ reddedilir.²⁹⁴

Ülkenin sağlık koşullarını ve bu koşullarda çocukların durumlarını tespit etmek amacıyla çalışan Cemiyetin, 1922-1923 yılı içinde Ankara’nın sekiz köyünde bir sağlık taraması yaparak aile içindeki çocukların durumunu tespit etmeye ve çocuk ölümlerinin

savaş Dispanseri açılır, 1922’de İzmir’de Verem savaş cemiyeti teşkilatlandırılır ve 1924 yılında ise İstanbul’da açılan bir verem Sanatoryumunun açılması ile Türkiye’de savaş yıllarından itibaren gönüllü teşkilatlarca başlatılan veremle mücadele çalışmaları Sağlık bakanlığınca ele alınır. Veremle Mücadele Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1918-1334, s. 2-4. ÖZSARI, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları”, s. 8.

²⁸⁸ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337,s.5.

²⁸⁹ Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 30 Haziran 337,s.5

²⁹⁰ Makbule SARIKAYA, “Savaş Yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Çocuk Sağlığı Konusundaki Hedef ve Faaliyetleri”, Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler, (Editörler: Emine Gürsoy-Naşgali, Aylin Koç), İstanbul, 2003, s.38.

²⁹¹ Feridun Vecdi, “Cigara İçen Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.12.

²⁹² “Çocukları Fenalıklardan Korumu Cemiyeti”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.10-11.

²⁹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, XVIII, Ankara, 1959, (Devre, III), s. 8.

²⁹⁴ U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s. 14.

nedenlerini bulmaya çalıştığı, anketler hazırladığı ve bu aile anketlerine takip eden yıllarda da devam edildiği bilinir.²⁹⁵ 1924 tarihli Emraz-ı Akliye Cemiyeti'nin Anadolu'da büyük tahribat yapan uyku hastalığına dair yaptığı açıklamadan 1920li yıllarda başka bir problemin varlığı anlaşılır.²⁹⁶ Böylece I. Dünya savaşı sonrasında ülkemizde yoğun görülen uyku hastalığıyla mücadele edilir.²⁹⁷ Savaş yıllarındaki koşullar o kadar olumsuzdur ki insanlarda görülen hastalıklarla birlikte hayvanlarda da kuduz, ruam gibi tehlikeli hastalıklar insanların sağlığını tehdit eder niteliktedir, hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında kuduz Anadolu'da ve İstanbul'da tehlikeli olarak çoğalır.²⁹⁸ Mevcut hastalıklarla mücadele eden cemiyetlerden²⁹⁹ biri olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, kendi süreli yayınlarında da ülkede çok sayıda insanın ölümüne neden olan hastalıklar hakkında bilgiler vermekte ve onlarla mücadele yolunu anlatmaktadır.

2- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN SAĞLIK HİZMETLERİ

a- ÜLKEDE NÜFUS ARTIŞINI TEMİN GAYRETİ

Dünyanın nüfus açısından yaşadığı en kritik dönemlerden biri XX. yüzyılın başları olup, dünya savaşları ülkelerin birçoğunda nüfus yoğunluğunu azaltırken,³⁰⁰ uluslararası ekonomik rekabet ve örgütlü işgücünün ortaya çıkması gibi gelişmeler de nüfusa ihtiyacı artırır ve ülkeler nüfusun arttırılmasına yönelik bir politika izlerler. Bu çalışma, 1921-1935 yılları ile sınırlandırılmış olduğundan burada bu dönemlerde izlenen politikalar ile yapılan faaliyetler üzerinde odaklanılacaktır. Daha önceki bölümlerde de yer yer bahsedildiği üzere tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye'nin de nüfus problemi; politik, askeri, sosyal ve ekonomik bütün konularda öncül unsurdur. Türk ulusunun yaşadığı uzun savaşlar, ülke nüfusunu büyük ölçüde azalttığından bu durum,

²⁹⁵ "Hummayı Tifoide veya Kara Humma veya Sadece Tifo Nedir?" Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.13; "Himaye Edilen Etfalin Esnanı Hakkında Rapor" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.185-193.

²⁹⁶ "Anadolu'yu Tehdit Eden Yeni Bir Hastalık" Resimli Ay, IX, Teşrinievvel 1340/1924, s. 40.

²⁹⁷ İhsan Şükrü, "Türkiye'deki Uyku Hastalığı ne imiş", Resimli Ay, XI, Kanunievvel 1340/1924, s. 11.

²⁹⁸ Cumhuriyet, 19 Mayıs 1924, "Kuduz Çoğalıyor" s. 3. no. 15; AKGÜN-ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, I, s. 198.

²⁹⁹ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335. s. 6-7.

³⁰⁰ Besim Ömer-Refik Münir, "Doğumdan Evvel ve Doğum Esnasında Çocuk Zaiyatı", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.9.

Türkiye'nin yeniden yapılanmasında belki de dünyada nüfusa en çok ihtiyaç duyan ülke olmasına neden olur. Türkiye de, savaşlardan etkilenen birçok ülke gibi, bir yandan nüfusunu yok eden hastalıklar, salgınlar ve savaş sonrası kayıpları telafi etme, mevcut nüfusu nitelikli hale getirme, muhacirini yerleştirme gibi birçok sosyal sorunla uğraşırken, bir yandan da yaklaşan yeni bir dünya savaşının getireceği olumsuz koşullara karşı hazırlıklı olmak durumundadır. Daha 1910'lu yıllardaki doğum-ölüm oranındaki istatistikler, ülke nüfusu için tehlike çanları çalarken; yeni kurulan Türkiye'de de nüfus azlığı önemli bir sorun olarak gündemdeki yerini korur.³⁰¹ Dönemin yayınlarında belki de konuya dikkat çekmek için abartılarak verilen rakamlara göre,³⁰² yüzde iki yüz ölüm olduğu ve nüfusun yüzde yüz bir azalmaya girdiği belirtilir. 1920'li ve 1930'lu yılların dünyasında, ülkenin istikbali ve milletin geleceği ve kuvvetini teşkil edecek nitelikte bir beşeri sermaye, ülkelerin nüfus politikalarını şekillendirir. Nüfus, ülkenin beşeri sermayesi ve içtimai düzenlemelerin, yani bütün sosyal işlerin anahtarı ve öncül unsuru olduğundan ülkeler için nüfus politikasının sağlıklı yapılması zorunludur. Bilindiği gibi sağlıklı nüfusu sayıca fazla olan bir ülke; hem askeri, hem idari, hem de sosyal ve ekonomik açıdan güçlü olabilmektedir.³⁰³ İşte bu dönemde nüfus, ülkelerin birbirlerine karşı kullanabilecekleri askeri ve ekonomik gücün öncü unsuru niteliğindedir. O günün dünyasında hâlâ makineden ziyade insan gücü ön plandadır. İş görebilecek nitelikte bir nüfus için en gerekli şart nüfusun sağlıklı olabilmesidir. Çünkü sağlıklı bir nüfus üretime ve ilerlemeye işlerlik kazandırabilir. Ülkelerin nüfus politikaları büyük oranda sağlık politikalarına göre belirlenmek durumundadır. Sağlıklı bireylerden oluşan nüfusu arttırmak için yapılması gerekenler; şüphesiz ülke nüfusunu yüksek oranda tahrip eden veya onun direnme gücünü kıran mevcut hastalıkların ortadan kaldırılmasından geçer. Bu açıdan bakıldığında nüfusu olumsuz etkileyen başlıca sorun elbetteki savaşlar ve savaşların bıraktığı hastalıklardır.

³⁰¹ Sıhhiye Mecmuası, XIII, Kanuni sani, 1338, s.2.

³⁰² Hasan Ferid, "Anadolu'yu Kasıp Kavuran Bir Müthiş Hastalık" Resimli Ay, X, Teşrinisani 1340/1924, s. 16; 1336/1920- 1337/1921 doğum-ölüm oranları şu şekildedir: 1920 de doğum 1299, ölüm 2597 ve 1921'de 1056 doğum, 2684 ölüm vardır.

³⁰³ İbrahim Fazıl Pelin, "Nüfus Politikası Bütün Siyasalara Baş Çeken Bir Politikadır.", Gürbüz Türk Çocuğu, CVI, Birinci Teşrin 1935, s. 15; "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin 1 Mart 1340 Nutku", Ayın Tarihi, III, Ankara, 1340, s. 4.

Örneğin savaş yıllarında henüz 12-13 yaşındaki çocukların orduya katılmak durumunda kalmasıyla genç insan ölümünün fazlalığı,³⁰⁴ salgınlar, bebek ölümleri ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler sonucu birçok ülkede nüfus azlığı problemi baş gösterir, bu nedenle 1920'li yıllarda Avrupa'daki ülkelere bile en yüksek yaşam süresi 40-60 yaş arasında seyrederek,³⁰⁵ savaş ortamının yaşam kalitesini etkilemesi, savaş sonrası pek çok toplumda olduğu gibi, savaş kayıplarından kaynaklanan üretken -özellikle genç erkek- nüfusun azalması, ülke politikası ve üretim başta olmak üzere bütün yaşamın insan gücüne dayandığı bir ülke için ciddi bir sorun olur. Doğal olarak savaşlar sırasında, nüfus artışının yavaşlamasında, erkeklerin silah altında olması, evliliklerin ertelenmesi, doğurganlığın azalması, çocuk ve yetişkin ölümlerinin yüksekliği, salgın ve bulaşıcı hastalıklar ve sosyo-ekonomik yokluklar gibi nüfusu azaltıcı faktörler etkindir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1922 tarihli "*memleketimizin sıhhatini korumak ve takviye etmek, ölümü azaltmak, nüfusu çoğaltmak, bulaşıcı ve salgın hastalıkların tahribine karşı koymak ve bu suretle millet fertlerinin dinç ve çalışmaya kabiliyetli sıhhatli vücutlar halinde yetişmesini temin etmeliyiz.*"³⁰⁶ ifadesi; nüfus konusunda dönemin Türkiye'sinde sıhhi durumu ve yapılması gerekenleri özetler nitelikte olup onun bu hedefi gerçekleştirilmeye çalışılır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bile Türkiye sağlık problemlerini uzun bir süre aşamamış bir ülke durumundadır.³⁰⁷ Buna paralel olarak da 1925 tarihli ilk Milli Tıp Kongre'sinin açılış konuşmalarından birini yapan İsmet Paşa'nın, Cumhuriyet Türkiye'sinin sıhhi mücadeleyi yılmadan devam edecek sağlık politikasını benimseyen³⁰⁸ girişimleridir Kongrede üzerinde durulan konulardan Türkiye'nin o yıllardaki sıhhi öncelikleri ortaya çıkar. Buna göre; çocuk vefatının önlenmesi, sıtma ile mücadele başlıca konular olmakla birlikte diğer bulaşıcı hastalıklar ve sıhhi teşkilatlanma konusunda bazı girişimlerin sinyalleri verilir.

Sıhhi teşkilatlanma konusunda dönemin problemlerinin çözümünde el atılması gereken sorunlardan biri; o günün Anadolu'sunun köy ve kasabalarında yaşayan, okula

³⁰⁴ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 22.

³⁰⁵ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, (Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi Tarafından Neşredilmiştir) s. 12.

³⁰⁶ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Ankara, 1973. s. 6.

³⁰⁷ Emin Türk, "Köyümde Neler Gördüm?", Resimli Ay, Kanunievvel 1929, s. 7-9.

³⁰⁸ Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s. 2-3.

gitmeyen, batıl itikat ve cehaletin pençesindeki yavruların ölümden kurtarılması meselesidir. Milletin çocuklarının kaderci ve cahil zihniyetlere kurban verilmesini hiçbir vakit kabul etme lüksü olmayan genç Türkiye'nin bu konuda radikal önlemler alması gerekmektedir. Bu durumda köylerde annelerin ve çocukların kliniklere yönlendirilmesiyle onların bilgilendirilmeleri hayati bir konu olup; bebek ölümlerinin yüksek oranda köy ve kazalarda görülmesi ve birçok zaman orada yaşayan halkın, sağlık konusundaki yayınlardan da habersiz kalması; köylere ve kazalara, eski yanlış itikatları kaldıracak, halkın güvenini kazanacak ve onlarla kurduğu diyaloglarında onları ilmi usullerde tedaviye ikna edebilecek ve sıhhi eğitim verebilecek nitelikte hastabakıcıların görevlendirilmesi³⁰⁹ ve aynı zamanda belediyeler desteğinde Çocuk Nasihat Yuvalarının açılması³¹⁰ ile bazı başarılar elde edilebilir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmadan önce nüfusun durumunun ne olduğuna bakıldığında; genel harp sırasında yaklaşık üç milyon insanın seferber edildiği,³¹¹ bunların büyük bir kısmının silah altına alındığı, bir kısmının orduların emrinde veya geri hizmetlerde kullanıldığı bilinir.³¹² Hastalıktan ölenler ve savaş meydanlarında ölenlerin sayısı yaklaşık bir milyonunun üzerinde³¹³ olmakla birlikte bu kayıplara esir ve yaralılar da eklendiğinde toplam sayı iki milyona yaklaşır. I. Dünya savaşı sırasında sadece İstanbul'da 5.500 yataklı yedi hastanesiyle hizmet veren Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin, birkaç ay içinde yirmi bin yaralıyı tedavi etmesi³¹⁴ savaşta ne kadar insanın yaralandığına dair ipuçları verir. Savaş yıllarında sadece silah altına alınanların kaybının yanında, asker adaylarının yani küçük çocukların da ölüm oranı yüksektir. Sadece İstanbul'da I. Dünya Savaşı yıllarındaki ölüm oranları incelendiğinde; 1914-1918 yılında yani sadece savaş yıllarındaki çocuk ölümlerinin yaklaşık 25.000

³⁰⁹ Fatma Reşide, "Çocuk Ölümüyle Mücadele", Gürbüz Türk Çocuğu, IV, Aralık, 1926, s.5.

³¹⁰ Dr. Ali Bey, "Çocuk Nasihat Yuvaları", Çocuk Haftası, II, s. 78.

³¹¹ YALMAN, Turkey in the World War, s. 252.

³¹² ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında..., s. 213.

³¹³ YALMAN, Turkey in the World War, s. 252.

³¹⁴ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335. s.10.

civarında³¹⁵ olduğu görülmekle birlikte bu sayı -yine İstanbul ölçeğinde- Cumhuriyetin ilk yıllarında hemen hemen aynıdır.³¹⁶ Bununla birlikte savaşan bir ülkede üretken nüfusun asker olması ailelerin çocuk sayısını da olumsuz etkiler. Örneğin, 1917 yılında 3. orduda 18-50 yaş arası askerlere yapılan bir ankette katılımcı kişilerin, %30'unun bir, %20'sinin iki, %10/12'sinin üç, % 7 kadarının da dört çocuğa sahip oldukları tespit edilir.³¹⁷ Bu anket, ülke nüfusunun üretken kesiminde bile ne kadar çocuğa sahip olduğu konusunda ortalama ve tahmini bir veri sunar. Bu yıkıcı savaşlar esnasında binlerce çocuğunu yitiren Türkiye'de,³¹⁸ 1924 yılında yetim ve kimsesiz çocukların sayısı 800.000 den fazladır.³¹⁹ Oysaki I. Dünya savaşı öncesinde bir dizi kanlı savaşlar sonucu harap ve bitap düşen Türkiye, yeni bir ülke ve yeni bir ulus yaratma ülküsüyle bir milli mücadeleye başlar.

Nüfus meselesi tetkik edilirken; ülkede doğum oranının arttırılması, doğum ve ölümlere dair istatistiklerin tutulup yayınlanması, doğumdan önce hatta evlenilince çiftlerin sıhhi durumlarının tetkik edilmesi, gebelere sağlıklı doğum ve annelik konusunda bilgi verilmesi, kız okullarında bebek bakımı ve hıfzısıhhat bilgilerinin verilmesi, bebek besleme ve büyütmeyle dair hem anneye ve hem de aileye ilmi bilgiler verilmesi; yanlış uygulamalara engel olunması, gebelere ve fakir çocuklara karşı gerekli yardımlarda bulunulması; anneler birliği, çocuk bakım evleri, süt damlaları gibi cemiyetin diğer kurumlarının hizmetlerinden yararlanmanın yaygınlaştırılması; ülkede çocuğa hizmet götüren kurumlara yardım edilmesi³²⁰ gibi problemlere çözüm yolları

³¹⁵ 1914 yılında 4.530, 1915 yılında 4.226, 1916 yılında 4.080, 1917 yılında 4.421, 1918 yılında ise 6.979 çocuk ölmüştür. Bkz. Tevfik ÇAVDAR, "Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm, II, s. 23.

³¹⁶ İstanbul'da çocuk ölümleri; 1919 yılında: 4.391, 1920 yılında: 5.618; 1921 yılında: 5.522; 1922 yılında: 5.775; 1923 yılında: 5.554; 1924 yılında: 4.654 ve 1925 yılında: 4.227. Bkz. YALMAN, Turkey in The World War, s. 249.

³¹⁷ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s. 66.

³¹⁸ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnıkad Eden Çocuk Kongresi, s.32.

³¹⁹ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnıkad Eden Çocuk Kongresi, s.34.

³²⁰ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s.68-69.

aranılır. Bu konuda Cemiyet bu düşünce ile yayınlarında; anne sağlığı, gebelik, doğum ve bebek ölümlerine dair açıklamalara ağırlık verir.

1904 yılında yapılan umumi tahrirden 28 Ekim 1927 yılında yapılan genel sayıma kadar savaşın en faal anlarını yaşayan Türk insanının; savaşlar, göçler ve salgın hastalıklar dolayısıyla nüfus kütükleri sağlıklı tutulamamakla birlikte³²¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusu 13.294.880'dir (bu nüfusun yaklaşık % 48'i, erkek ve %52 kadındır)³²² bu sayının artırılması yolunda Türkiye, 7'den 77'ye tüm halkıyla yorgun çıktığı savaşın kötü izlerini yok etmek ve ülkenin yeniden imarı için kaybettiği üretken nüfusunu yeniden canlandırma yoluna girer. Bu gerçekten hareketle "*Biz memleket için çoğalmaya ve çocuk yapmaya mecburuz*" düşüncesini halka benimsetmeye çalışan cemiyet, savaşlardan dolayı azalan ülke nüfusunu arttırmak kararlığında olup devletin nüfus artırıcı politikalarına destek verir. bu amaçla; bebek ve çocuk ölümleriyle mücadele edilir, sağlıklı, çalışmaya elverişli, eğitilmiş bir nesil yetiştirilmesi desteklenir. Hatta çocuk yapmaya engel olacak nitelikteki fiil ve hareketlerin ırkın devamı ve sağlığı aleyhine cürüm sayılarak, gebeliği önleyici araç ve gereçlerin dış alımının ve satışının yasaklanması ve doğurganlığın artırılmasına yönelik uygulamalara da destek verilerek, çok çocukluluğun teşviki ve bu ailelerin ödüllendirilmesi gibi bir dizi düşünce ve uygulamalar gündeme getirilir.

1920'li yıllarda yaklaşık dört milyon çocuğa sahip olan³²³ Türkiye, bir yandan önemli sosyal ve politik reformları başlatılırken bir yandan da doğumu destekleyen pro-natalist bir politika* benimsemesine rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında ne var ki; bebek ölümü ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelede arzu edilen sonuçlara tam olarak ulaşılamaz³²⁴ ve üstüne üstelik 1930 ekonomik krizinin etkisi, çocuk merkezli

³²¹ İDARE, Dahiliye Vekaleti Aylık Mecmuası, s.170, 177;

³²² YALMAN, Turkey in The World War, s.299.

³²³ 1925 yılı için 1-13 yaş arası çocuk sayısı yaklaşık olarak 4 milyon olarak düşünülmektedir. Kerim Ömer Çağlar, "La Famille et L'enfant a La Campagne la Vie Familiale", Deuxieme Congres Balkanique de la Portection de L'enfance, I Belgrade 1-7 Octobre 1938, Ankara, 1938, s. 28.

* Türkiye kuruluşundan 1956 tarihine kadar doğumu teşvik eden pro-natalist bir politika takip eder. Türkiye'de Anne ve Çocukların Durum Analizi, (T.C. Hükümeti – UNİCEF İşbirliği) Ankara, 1991, s.25.

³²⁴ Sabiha Zekeriya, "İçin İçin Ölen Bir Millet", Resimli Ay, I, 1340/1924, s.5.

çalışmalardan olumlu sonuçlar alınmasını engeller³²⁵ ve çocuk sorunu, savaş koşullarındaki dönemi yeniden yaşatır. Ancak, yaşanan ekonomik olumsuzluklara rağmen devletin nüfus artışına yönelik politikası Cemiyet'in destekleri ile ivme kazanır.

b-GEBENİN KORUNMASI

Anne sağlığına özel önem veren cemiyet, çocuk himayesinin anne karnında başladığını kabul ederek, yardıma muhtaç durumda bulunan ve kendisini besleyemeyen bir gebenin karnındaki yavruyu da besleyemeyeceğini bilmektedir. Bu bilinçle hem gebe kadınların hem de doğduktan sonra çocuklarına süt verecek annelerin beslenme ve sağlıklarına, yetişen yeni kuşağın sağlıklı olması amacıyla itina göstermektedir. Bu yüzden çocuk beslenmesine ilişkin konular süreli yayınlarda, radyo konuşmalarında ve konferanslarda dile getirilir.³²⁶

Cemiyetin hizmet anlayışına göre; çocuk himayesi, çocuğun ana rahmine düşmesiyle fiilen başladığından öncelikle gebelerin düzenli olarak takip, kontrol ve muayene edilmesi ve gebelerin, çocuk bakımı ve korunması hakkında bilgilendirilmesi gereklidir. Cemiyet, gebe kadınların kendini de beslemeyi bilmesi gerektiğine ve gebelik ve doğumla ilgili eksik bilgilerini tamamlamasına katkıda bulunur.³²⁷ Yine sıhhi şartlarda doğum yapılmasının temin edilmesi ve doğuran kadınların takip edilerek ihtiyaçlarının sağlanması ve icabında çocuklarına düzenli süt verilmesi de gereklidir. Cemiyet, başka ülkelerde olduğu gibi doğum kontrolü derneklerinin faaliyetlerine benzer içeriklerde özellikle gebelik öncesi ve gebelik konusunda bilgilendirmelerin yararına inanır.³²⁸ Gerek gebelik döneminde gerekse doğum esnasında çeşitli nedenlerden dolayı ölen bebeklerin sayısı da önemli bir miktarda olduğundan, çocuk himayesinde gebenin de himayesi önemlidir.³²⁹ Cemiyetin merkez ve şubeleri bu amaçla, her yıl paralı ve parasız sıhhi süt verir, her birinin kendisine ait birer sağlık

³²⁵ LİBAL, "The Children's Protection Society, s.56-58,

³²⁶ Fahriye, "Çocuk Beslenmesi", Gürbüz Türk Çocuğu, VIXC, ikinci teşrin 1934, s. 13-14.

³²⁷ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, On Beşinci ve On Altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, Ankara, 1938, s. 10.

³²⁸ Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, s.134.

³²⁹ Besim Ömer-Refik Münir, "Doğumdan Evvel ve Doğum Esnasında Çocuk Zaiyatı", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.10.

belgesi olan bebekler her gün öğleye kadar, çocuk uzmanı tarafından muayene ve tedavi edilir.³³⁰

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin süreli yayını olan Gürbüz Türk çocuğu dergisinde gebe ve gebelikle ilgili çok sayıda yazıya yer verilir. Gebelikte yapılması gereken tahlil ve tetkiklerden aşermeye kadar bir çok konuda bilginin bulunduğu yazılarda okuyucuya konuyla ilgili tavsiyeler ve öneriler de sunulmaktadır. Dergide yer alan yazılarda; doktorun gebelere ve çocuk sahibi olmak isteyenlere tavsiyeleri, ayrıntılı olarak hatta bazen hikaye edilerek sunulur. "*Sosyal bünyemizin hücresi ailedir. Bunun da nüvesi çocuktur. Çocuğun ve ailenin sıhhat ve kuvveti milletin kuvvet ve kudretinin temelidir.*" fikriyle, iyi şartlarda çocuk yetiştirmenin vatani ve milli bir görev olduğunu vurgulayan Cemiyet, "*aile yükseldikçe çocuk yükselir, çocuğun yükselmesi vatani yükseltir.*"³³¹ inancıyla dünyadaki çalışmalarını yakından takip ederek; Haziran 1927 tarihinde Fransa'da düzenlenen Himaye-i Etfal Kongresi'nde, soyun ıslahı için annenin gebelik aşamasında sağlığının denetim altına alınmasının yararlı olacağı fikrine katılır.³³² Ayrıca dönemin doktorlarınca, çalışan gebelerin doğumdan üç ay önce ve doğumdan sonraki dört hafta izinli olması da hem bebek hem de anne için önemli görülmektedir.³³³ Cemiyet eğitim konusuna gösterdiği hassasiyetin bir sonucu olarak annelere fenni usullerde çocuk bakımını öğretmek için parasız broşürler dağıtmaktadır. Bunların sayısı bazen bir yılda yirmi bini geçmektedir.³³⁴

Cemiyetin; gebe kadın, anne ve yeni doğan çocuğuna ulaştırdığı hizmet oldukça geniş ve yüklü miktardadır. Örneğin sadece 1925 yılında 200 doğum içinde fakir olan 14 aileye yardım yapılır.³³⁵ 1927-1929 yılları arasındaki gebe kadınlar ve fakir hastalara muayene hizmeti verildiği, çocuk ve çocuk analarının istifadesi için sıhhi bir banyo meydana getirildiği görülür. Sayısal değerlere bakıldığında ise; gebe kadın

³³⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük bir Tarihçesi, s. 11; Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s. 30.

³³¹ Tarhan Tuğ, "Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir", Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım, 1926, s. 11.

³³² "Bir Himaye-i Etfal Kongresi", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.29.

³³³ Besim Ömer-Refik Münir, "Doğumdan Evvel ve Doğum Esnasında Çocuk Zaiyatı", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.30.

³³⁴ "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.9.

³³⁵ "Himaye-i Etfal Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.17.

muayenehanesinden yılda 302 kadın hizmet alırken genel muayenehanede 2480 kadın muayene ve tedavi edilir; banyolardan 5842 insan yararlandığı anlaşılır.³³⁶ İhtiyaç sahiplerine yardım ulaştırma gayretinde olan Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne gebe kadınlara hizmet ulaştırılmasında bölge insanı da destek verir. Örneğin Giresun Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1927 yılında doğumlar konusunda gebelere yardım ettiği anlatılırken, Giresunlu hanımlardan oluşturulan bir grubun başarılı bir çalışma programıyla cemiyete yardım ettikleri³³⁷ ifade edilir.

Belirtmek gerekir ki, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çalışmalarıyla halka sağlık hizmeti götürerek, ülkenin genel sağlık politikasına da yardımcı olur. Çünkü Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaleti, ülkenin sağlık hizmetiyle uğraşırken özellikle iyi bir neslin yetişmesi ve nüfusun sağlıklı olması için teşkilatlarını etkinleştirme gayretindedir. Anne ve çocuklara yönelik olarak Vekalet, anne ve yavrularını korumak amacıyla doğumevleri ve çocuk bakım evleri açmak; doktor, hemşire ve ebe yetiştirmek; hasta anne ve çocuklar için sanatoryumlar ve numune hastanelerinin sayısını arttırmak; halkı sıhhi konularda bilgilendirmek için çalışır.³³⁸

c- BEBEK ÖLÜMLERİYLE MÜCADELE

1920'li yılların Türkiye'si, bebek ve çocuk ölümleriyle dünya ortalamasının üzerinde bir orana yaklaşarak tehlike noktasındadır. Avrupa'da bebek ve çocuk ölüm oranının % 10 ile %25 oranında olduğu bir dönemde Türkiye'nin durumu oldukça vahimdir.³³⁹ Daha I. Dünya savaşı sırasında Türkiye'de 2 yaşına gelmeden ölen bebeklerin oranı %60 iken,³⁴⁰ dönemin süreli yayınlarında 1924 yılındaki bebek ve çocuk ölümlerine ilişkin veriler, Anadolu'da %90, İstanbul'da %80 oranında³⁴¹ ifade edilir ve bu verileri dönemin doktorları da onaylar.³⁴² Konu basında da çarpıcı

³³⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

³³⁷ "Cemiyetimizin Muhtelif Mahallerdeki Faaliyetleri", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.19.

³³⁸ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 334.

³³⁹ Sabiha Zekeriya, "İçin İçin Ölen Bir Millet", Resimli Ay, I, 1340/1924, s. 5-7.

³⁴⁰ CLARENCE, Ussher, GRACE. H. Knapp, An American Physician In Turkey A Narrative of Adventures in Peace and in War, New York, 1917, s. 13.

³⁴¹ Sabiha Zekeriya, "İçin İçin Ölen Bir Millet", Resimli Ay, I, 1340/1924, s. 5-7.

³⁴² Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.37; YALMAN, Turkey in The World War, s.81.

başlıklarla yer bulur.³⁴³ Yeni doğanların %50'sinin ilk yaşlarında ölmesinin³⁴⁴ yanında büyük çocuklarda (15-20 yaş arası çocuk ölümleri) yaklaşık %30 oranındadır.³⁴⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında bebek ölüm oranının %70 nispetinde olduğu, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ikinci sene kongresinde de Dr. Fuad Bey tarafından dile getirilen bir gerçektir.³⁴⁶ Bununla birlikte Cemiyetin reisi Dr. Fuad Bey'in mebuslar arasında yaptığı anket de bu gerçeği desteklemektedir. 1926 yılında 130 mebusun katıldığı ankete göre; mebusların, doğan 607 çocuğundan 199'unun öldüğü ve bunlardan ancak 408'inin sağ kaldığı sonucu elde edilir. Çocuk ölüm oranının münevver bir sınıfta bile %32 olması, köylerdeki nispetin çok daha yüksek olduğunun habercisidir.³⁴⁷ Öyle ki Cemiyetin 1925 yılında köylerdeki incelemelerinde çocuk ölümünü %70 oranında tespit ederek, ihmal edilmiş olan köylerde 1926 yılında daha etkin mücadeleye başlar.³⁴⁸ Ancak sonraki yıllarda oran pek değişmez ve Ankara'nın köylerinde yapılan 0-1 yaş bebek ölüm oranı

³⁴³ "Nüfus Mücadelesi" Cumhuriyet, 14 Ağustos 1924, s. 1; "Hepimizi Ürkütecek Korkunç bir Netice", Cumhuriyet, 14 Ağustos 1924, s.2. (Anket ve taramaları değerlendiren haberlerde, doğum yapan kadınların çocuklarının %80'nin öldüğü belirtiliyor.)

³⁴⁴ Besim Ömer-Refik Münir, "Doğumdan Evvel ve Doğum Esnasında Çocuk Zaiyatı", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.26.

³⁴⁵ Cemiyetin yayınlarında; insan hayatının saadetini tehdit eden iki afetin varlığından söz eder ve bu iki afetin birini emraz-ı tenasüliye (doğum hastalıkları) diğerini kallet-i nüfus (az nüfus) olarak ifade ederek yeni Türkiyenin nüfus problemi konusunda bazı hesaplar yapar, Türkiye'deki bebek ve çocuk ölümlerini yorumlayarak tahminlerde bulunulmaya çalışır. "Ülkemizde çocuk doğumu 1.000 nüfusta 45 olmakla birlikte bir yılda doğanların sayısı 500.000 olarak kabul edildiğinde ve ilk yaştaki ölüm nispeti %30 kabul edildiğinde, her yıl 150.000 yavrunun öldüğü görülmektedir." Bu hesaplamayı yapan yazar her yıl on beş yaşına gelmeden ölen çocukların sayısının yıllık 200.000 olduğunu belirtmektedir. Reşit Galip "Doğanları Ölümden Korumalı" Çocuk Haftası, II, s. 260; Kadri Raşid-İhsan Hilmi, "Büyük Çocukların Vefiyatı, Esbabı, Tevakkî Çareleri", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s. 117. Yine ülke genelinde çocuk vefatının yüksekliğini tahmin etme konusunda İstanbul istatistikleri önemli bilgiler verir. Buna göre; bir yaşına kadar çocuklardaki ölümün birden altmış yaşına kadar bütün vefiyatın %18.13'ünü teşkil etmektedir. İstanbul şehri 1927-1928 vefiyat istatistiğinden alınan bu bilgi, bir yaşına kadar olan çocuklardaki ölüm oranının yüksek olduğunu gösterir. Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.14.

³⁴⁶ Fuad, "Milli Facia", Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.3,

³⁴⁷ Fuad, "Milli Facia", Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s. 1-2.

³⁴⁸ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülâsa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

%56 olarak görülür.³⁴⁹ Yine 28 Nisan 1932 tarihli Cumhuriyet gazetesinde; Dr. Besim Ömer Paşa'nın beyanatından Türkiye'de yeni doğan her beş bebekten dördünün öldüğü ifade edilir.

Milli nüfus ile sınıksız bağlanmış olan çocuk himayesi için; evlenmeyi teşvik, aileyi himaye, gebe kadını himaye, çocuk düşürme ile mücadele,³⁵⁰ ölü doğumların sebeplerini araştırma, doğum sırasında yardım, doğumun ilk ayında ana ve bebeğe bakım, süt çocuğu bakımı ve süt kesiminden sonraki devrelerde çocuğa bakım ve himayesi önemli konulardır.³⁵¹ Cemiyetin reisi Dr. Fuad Bey'in; *"Türk kadınının doğum kudreti bize bir batında iki misli nüfus vaat ve tebşir etmektedir. Yeter ki onun bin bir güçlkle dünyaya getirdiği yavrusunu yaşatabilecek teşkilatı vücuda getirebilmek saadetini görelim."*³⁵² ifadesine uygun olarak; doğan çocuğun yaşaması ve bebek ölüm oranının düşürülerek nüfusun arttırılabilmesi için gerekli teşkilatları kurmak, anne ve bebeğe gerekli hizmeti ve eğitimi vermek son derece önemli olur. Çünkü Türkiye'de önemli olan çocuğun doğum oranı değil; süt çağındaki bebek ölümlerinin fazla olmasıdır. Beş-altı doğum yapan bir kadının sadece bir çocuğu hayatta kalmaktadır.³⁵³ Bu ölümler, Türkiye'de yıllık nüfus artış oranını da etkilediğinden Cumhuriyetin ilk on yılında hazırlanan doğum-ölüm kayıtlarına göre; 1922 başından 1932 yılı sonuna kadar on yıl içindeki doğumun yıllık artış oranı yaklaşık %1,³⁵⁴ bazı istatistiklere göre ise yaklaşık %2³⁵⁵ oranındadır. Bu durumu *"Türkiye'de doğum her sene artarken nüfus*

³⁴⁹ Neşet Halil, "Davamızın Bir Tahlili" Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.5.

³⁵⁰ "Çocuk yapmalı mı yapmamalı mı" Resimli Ay, VI, Temmuz 1340/1924, s.21. SAPMAZLI, Çocuk Himaye Hakları ve Müesseseleri, s.51; S. Şefik, "Türk Çocukları", Resimli Eytam Mecmuası, I, Temmuz 1341, s. 3.

³⁵¹ Çocuk Haftası, II, s. 256.

³⁵² U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.28; Fuat U MAY, "Çocuk Esirgeme Kurumu 25 Yılda Neler Yaptı?" Türk Kadını , III/4, istanbul, 1946, s. 6.

³⁵³ Fuad, "Milli Facia", Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.3,

³⁵⁴ İDARE, Dahiliye Vekaleti Aylık Mecmuası, s.172,187-188. Cumhuriyetin ilk on yılında hazırlanan doğum-ölüm kayıtlarına göre; 2.593.959 doğum, 1.496.919 ölüm, 1.093.882 evlenme kaydına rastlandığı belirtilerek ülkedeki yıllık artım oranı ölüm ve doğum oranını göz önüne alındığında 1922 başından 1932 yılı sonuna kadar on yıl içindeki yıllık doğum artımı toplamı 110.000 kişi olarak hesaplanmaktadır.

³⁵⁵ ÖZSARI, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları", s.7. bu oran bazen daha da yükseltilmektedir. Bkz. Neşet Halil, "Davamızın Bir Tahlili" Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.1; "Nüfus Artımı ve Tedbirler", Gürbüz Türk Çocuğu, CVIII, Birinci Kanun 1935, s.17.

azalmaktadır. Her köyde meydan dolusu çocuklar görülürken ülkemizde çocuk nadiren delikanlı olabilmektedir. Çünkü çocuk toprağa girmek için rahimden çıkar.”³⁵⁶ yazısındaki ifade de görülür.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi’nde açık bir şekilde; doğumlarda müracaat edeceklere yardım edileceği, iskati cenin (çocuk düşürme) fenalığının önünün alınması için gerekli çalışmaların yapılacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda çocuk düşürmeye neden olan sıtma, frengi, verem gibi hastalıkların tedavi edilebilmesi,³⁵⁷ istenmeyen gebeliklerin de sağlık kurumlarında ve hekim gözetiminde çözülmesi, ülkedeki çocuk düşürme vakalarının ölümcüllüğünü azaltacak ve halkın eksik ve yanlış bilgilerini düzeltici konferansların yapılması düşünülür.³⁵⁸ Çocuk ölümü aynı zamanda sosyal bir meseledir. Bu yüzden Cemiyet, ailenin önemli bireyi olan anneyi bilgilendirmeye ve vatandaşı aydınlatmaya uğraşırken “eğer doğan çocuklardan yüzde kaçının yaşadığını, kaçının öldüğünü sana bir rakam halinde verecek olursak tüyelerinin ürperceğinden asla şüphe etmiyoruz.”³⁵⁹ şeklindeki uyarı ile vatandaşın dikkati çekilmeye çalışılır. Doğanların ölümden korunması için, genel bilgisizlikle mücadele edilmesi, sıhhi ve içtimai yardım teşkilatlarının geliştirilip genişletilmesi ile bebek ölüm oranını düşürme yoluna gidilir.³⁶⁰ Çocuk ölümü meselesinde ailenin fikri ve ilmi tahsil derecesi önemlidir. Çünkü Türkiye’de 1920’li yıllarda çocuk ölümleri özellikle bakımsızlık yüzünden olup henüz iki yaşına gelmeden ölen çocukların oranı %80’dir.³⁶¹ Çocuk ölümlerini önlemek için, ölümün etkili olduğu bölgeyi tespit etmek, oradaki çocukların beslenme ve hastalık durumunu araştırmak, annelerin çocuk bakımı konusundaki bilgi düzeyini öğrenmek, eksiklikleri risalelerle, konferanslarla gidermek, düşünülen çareler arasında sayılabilir.³⁶² Bundan dolayı Cemiyet çocuk ölümünün önlenmesi için annenin bebek bakımı ve hıfzısıhhat

³⁵⁶ “Kan Ağlayan Masum Bir Hayırsız”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.2.

³⁵⁷ Reşit Galip “Çocuk Ölümü ile Mücadele” Çocuk Haftası, II, s. 262.

³⁵⁸ Türk Kadını, IV/ 8, 1 kasım 1947, s. 4.

³⁵⁹ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s. 13.

³⁶⁰ Reşit Galip “Doğanları Ölümden Korunmalı” Çocuk Haftası, II, s. 259. Çocuk Haftası, II, (23 Nisan Özel Sayısı), 1930, s. 57.

³⁶¹ Selim Sırrı, “Bakımsız Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.10.

³⁶² Çocuk Haftası,II, s. 171-172.

konularında bilgilendirilmesini gerekli görerek ilk hedef olarak validelerin irşadına yönelir. Cemiyetin Hıfzısıhhat şubesinde “Çocukluğun İctima-i Hıfzısıhhası” gibi eserler yayınlanır, köy ebelerinin köydeki anneleri eğitmesi sağlanır ve her yıl ailelerin durumlarını gösterir aile tetkikleri yapılır,³⁶³ dünyadan bazı ülke örnekleriyle çocuk ölümleri ve nüfus davası konusunda bilgilendirilir.³⁶⁴ Anne ve babaları eğitmek ve aydınlatmak amacıyla çocuk bakımı hakkında Cemiyetin Hıfzısıhha Şubesinde basılan kitaplar, broşür ve levhalar halka dağıtılır.³⁶⁵

Cemiyet, doğuran kadının ihtiyaçlarını karşılamak yönünde önemli bir sosyal dayanışma örneği olan Anneler Birliği gibi müesseseleriyle gebeye, bebeğe ve anneye ulaşmayı ve yardım etmeyi başarır. Örneğin dönüp dolaşan sepet* ile bebek ve annenin ihtiyacı karşılanmakla birlikte kadınlara bu müesseselerde fenni usullerle çocuk bakımı ve sağlık bilgileri verilerek yeni neslin sağlıklı yetiştirilmesine yani annelerin eğitimine de gayret edilir.³⁶⁶ Bu konuda Avustralya hükümetinin daha 1912’lerde uyguladığı bir kanun ile doğum yapan kadına maddi yardımda bulunarak nüfusu arttırmak ve çocuk ölümlerini azaltma çalışmasında kazandığı başarı³⁶⁷ buna bir örnektir. 1929 yılındaki Brüksel’de Beynelmilel Çocuk Kongresi’ne katılan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey buradaki izlenimlerine dair açıklamalarından Avrupa ülkelerinin çocuk ölümü ile mücadelede başarılı oldukları anlaşılır.³⁶⁸

Sosyal yapıyı tehdit eden ve Cemiyetin hassas olduğu bir konu olan Türkiye’deki bebek ölümleri meselesi, 1925 tarihli I. Milli Türk Tıp Kongresi’nin de önemli bir

³⁶³ Ali Vahid “Himaye-i Etfal Cemiyetinin Raporu” Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.178.

³⁶⁴ “İspanya’da Çocuk Ölümleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIII, İkinci Teşrin 1932, s.15-18. Ahmet Asım, “Çocuk Bakımı”, Gürbüz Türk Çocuğu, VIXC, İkinci teşrin 1934, s.20-22; Neşet Halil, “Davamızın Bir Tahlili” Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.13; Ferid, “Portekiz Çocukları Koruma Derneği”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXII, Temmuz 1928, s.10-11.

³⁶⁵ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

* Dönüp dolaşan Beşik-Sepet içinde, beşik, yastık, muşamba, fanila ve örme örtü, 4 patiska gömlek, 4 fanila, 2 yelek, 4 don, 4 pazen bez, 6 bez, 6 amerikan bez, patik, 4 Göğüslük, anne gömleği, 6 çengel iğne, sabun, iplik pudra, pamuk v.b bulunmaktadır.

³⁶⁶ Annelere ve Çocuklara Salname, s.92.

³⁶⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/ocak 1930, s.15.

³⁶⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.21.

gündemini oluşturur. Bu konuda doktorlar doğumdan önce ve doğum sırasında çocuk ölümlerinin önlenmesi için; gebelik, gebeler ve doğum ortamı konusuna değinerek bu aşamada çocuğun nasıl himaye edileceği;³⁶⁹ süt çocuklarındaki ölüm oranının nasıl düşürüleceği, süt çocuklarının nasıl besleneceği gibi konular ele alınır. Kongrede çocuk ölümünün önlenmesi için; nüfus tespiti, çocuk ölümü oranının ve nedenlerin araştırılması, detaylı istatistiklerin çıkarılması, hükümetin ve mahalli teşkilatların çocuk ölümünü önleme konusundaki çalışmalara bütçe ayırması, halkın konuya ilgisinin çekilmesi ve bilgilendirilmesi, yeni sosyal teşkilatlar ve cemiyetlerin kurulması, sağlık elemanı yetiştirilmesi, hastanelerde çocuk servislerinin oluşturulması, anne eğitimi, sıhhi süt imkanlarının geliştirilmesi gereklilikleri üzerinde durulur.³⁷⁰ Bu anlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında; çocuk ölümüne karşı düşünülen tedbirler ve bulunan çareler, hükümet tarafından teşkilat, nizamname ve kanunlar ile uygulamaya konulur. Çocuk bakım evleri ve kreşlerin açılması, çocuk doktorlarının yetiştirilmesi ve çocuk hakkında bazı kanunların çıkarılması devletin çocuk davasıyla yakından ilgilendiğini gösterdiği³⁷¹ gibi Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin devletin bu tutumunda etkili olduğunu da gösterir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk ölümlerine ilişkin olarak ve özellikle halka yönelik yayınlarında çocuk ölümlerinin nedenlerini ve yapılması gerekenleri kapsamlı olarak anlatır. Çocuk ölümlerindeki en yüksek oran bir yaşına kadar olan çocuklarda olup ilk yaş ölümlerinde %40 ölüm oranıyla barsak hastalıkları önemli bir nedendir.³⁷² Bu hastalığın önüne geçilmesi için annelere beslenme ve temizlik bilgisi verilmesini gerekli gören³⁷³ -muhtemelen 1928 öncesi yayınlanmış- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'ne bağlı Süt Damlası teşkilatının "Küçük Çocuk Ölüyor" başlıklı bir belgesinde;³⁷⁴ yaz aylarında özellikle sıcak Ağustos ayında çocukların öldüğü, ülkemizde doğan bebeklerin yarıdan fazlasının kaybedildiği,

³⁶⁹ Besim Ömer- Refik Münir, "Doğumdan Evvel ve Doğum Esnasında Çocuk Zaiyatı", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.9-31.

³⁷⁰ Asaf Derviş- Hamid Osman, "Süt Çocuklarında Vefiyat", Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.82-85; ÜNLÜOĞLU (Yönetmen), "Cumhuriyet Kanat Gerenler" Belgeseli.

³⁷¹ Çocuk Haftası, II, s. 80

³⁷² Reşit Galip "Çocuk Ölümü ile Mücadele" Çocuk Haftası, II, s. 261.

³⁷³ Zeki Mesud, "İnkılap ve Çocuk", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 33-34.

³⁷⁴ EK. I. "Küçük Çocuklar Ölüyor"

ölüm oranının hayvan sütüyle beslenen çocuklarda daha yüksek olduğu, anne sütüyle beslenen çocuklardaki ölüm nedeninin ise tamamen cehalet olduğu, bu cehalet ile çocukların çok emzirilerek onların mide ve bağırsak zehirlenmesi sonucu ishalden ölümüne neden olunduğu, hayvan sütünün geçirdiği aşamalardan dolayı yeterince sağlıklı olamayacağı ve çocuğa zarar verebileceği belirtilmekte; neler yapılması gerektiği ise şöyle sıralanmaktadır: çocuk ölümüyle mücadelede her anne çocuğunu emzirerek katkıda bulunmalı, çocuğunu uygun zaman ve uygun miktarda emzirmeli, hayvan sütüyle besliyorsa hijyene dikkat etmeli, çocuğun şikayetleri konusunda halk arasındaki uygulamalara değil doktora yönelmesi ve çocuğunu ishalden koruması gerektiği anlatılır.

Modern ulus devletlerin doğumu teşvik edici yada nüfus planlamasına yönelik politikalarının temelinde kadının doğurganlığı, rasyonel bir düzenlemeye tabi tutulduğundan³⁷⁵ Cemiyet: *“Ey analar! Ey müstakbel analar! Çocuk yalnız sizin değildir. Türk vatanının kendi malı Türk milletinin kendi varlığıdır. Size emanet ettiğimiz bu canlı cevherleri büyük emeklerle yetiştirmek vatani bir borçtur.”*³⁷⁶ bilinciyle anaların sağlıklı çocuk yetiştirmesini desteklemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’de çocuk nüfusunun büyük bir kısmı kimsesiz, yoksul, çaresiz ve bakımsız niteliktedir.³⁷⁷ Bu vatan evlatlarına koruyucu eli uzanmasa, yaşamamalarının büyük bir kayıp ve kötü yetişmelerinin büyük bir ıstırap olacağı düşüncesiyle Cemiyet, bir yandan yardıma ihtiyacı olan bakımsızları korurken bir yandan da bütün çocukların bu millet için, bu memleket için en iyi şartlarda, ilmin ve tekniğin bütün imkanlarını zorlayarak en mükemmel şekilde yetişmelerini sağlamayı amaçlar. Çünkü çocuk, milletin ve memleketin malıdır, istikbalidir,³⁷⁸ şeklinde bir politika takip edilir.

Cemiyet, çocuk vefatıyla mücadele konusunda konferanslar düzenlemek, sinema filmleri göstermek suretiyle köylüye ve köylere ulaşır ve taşıtlar ile gezici sağlık hizmeti verir.³⁷⁹ Günlerce süren taramalarda doktorların takip ettiği usul; köyün coğrafi vaziyeti,

³⁷⁵ 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, s. 36

³⁷⁶ Çocuk Haftası, II, s.95.

³⁷⁷ Çocuk Esirgeme Kurumunun ilk 25 Yılı, 1946, Ankara, s. 2

³⁷⁸ Çocuk Esirgeme Kurumunun ilk 25 Yılı, s. 2

³⁷⁹ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

köydeki çocukların bir bir muayenesi ve isimlerinin tespiti ve her birinin boy ve uzunluklarının tayini, her ailede doğan-ölen kız ve erkek çocukların tespiti, köyün su, süt, unlarının tahliline de bakıldığı noktasından hareketle cemiyetin 1925 Türkiye'sinin köylerinin sosyal ve sıhhi istatistiğini çıkarmak gayretinde olduğu; çocukların sıhhi koşul ve durumlarının nasıl olduğunu belirlemeye çalıştığı da görülür. Cemiyet bu köylerde tespit ettiği hastalıklarla mücadelede kararlı olup, hastaları tedavi ederek ihtiyacı olanlara çeşitli yardımlarda bulunur.³⁸⁰ Bu yönüyle halk sağlığına hizmet edildiği gibi halkın gönlü de kazanılmış olur ve cemiyet bu şekilde kendini tanıtabilecek bir propaganda imkanı da bulabilir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk davasında hem öncü hem de model olarak halkı aydınlatarak; *“Çocuğun cemiyetten istediği gıda, tahsil ve hayatı temin için halkı aydınlatmak içtimai bir teşkilat gerektirir. Hükümet, bu içtimai kuvvetler arasındadır ve özellikle hukuki düzenlemeler ile çocuğa sahip çıkması.”*³⁸¹ konusunda çocuğu ön planda tutan önlemler alır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yapmakta olduğu vazife, bir içtimai sorun olan çocuk meselesini; *“Yalnız bir sene değil, senelerce ve senelerce milyonlar sarfını icab ettiren bu büyük dava her yerde olduğu gibi ülkemizde de Hükümet işi devlet işidir. Milli programın başında yer alması icap eden en büyük ve en verimli iş...”*³⁸² olarak görmekle birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında çocuk meselesinde önemli bir konu olan çocuk ölümlerinin yüksekliği konusunda hem hükümetin hem halkın gerekli ehemmiyeti göstermesini bekler. Bu konuyla ilgili biraz da duygusal bir ifadeyle kaleme alınan bir yazıda: *“Hükümet pek mühim olan işleri hallederken, memlekette bir çocuk faciasının vücudundan bihaberdir. Memleketin her ihtiyacı için bütçesinde bir hane varken, çocuk hanesi boştur. Kadınlar, her gün mezara verdikleri çocukların mesuliyetini kader ve talihe havale ederler. Türkiye zaferini kazanmak için toprağa yüz binlerce çocuğunu verdi. Düşmanın geçtiği yerlerde terk ettiği harabelerin üstünde matemzede analar ölen çocuklarının matemini unuttu, elinde açlıktan ölenlere cemiyetimizden yardım istiyor. Topraklar altında daha kanları kurumayan mezarlardan şehid babaları, mezarları üstünde uyuyan yersiz yurtsuz çocuklarını seyrediyorlar. Dün başlayan facia bitmedi, bu gün daha kanlı ve acı bir*

³⁸⁰ “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

³⁸¹ Sabiha Zekeriya, “Cemiyetin Müşterek Eli ve Çocuk”, Çocuk Haftası, II, s.93

³⁸² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s.41

şekilde devam ediyor. Dün kurban ettiğimiz zafer ordusunda Mehmetçikler göğüslerini açtı, bu günkü sulh ordusunda ölmek hedefi çocuklarımızın göğsüdür. Biz senelerin getirdiği felaketler, acılar, matemler arasında beli eğrilmiş bir milletiz. Senelerden beri malımızı canımızı, şereften başka her şeyimizi verdik. Yapacağımız fedakarlıklar daha bitmedi, başladığımızı işi sonuna getirmekle, kendimizi biraz daha feda etmekle bitireceğiz.”³⁸³ denilmektedir. Ve yine Gürbüz Türk Çocuğu’nda yayınlanan yazıya konu olan Emine kadının örneği ile bebek ölümleri konusuna değinilmektedir.³⁸⁴ Emine’nin dilinden himayesizlik, teşkilatsızlık ve bakımsızlıktan ileri gelen hastalıkların bebekleri öldürmesi dolayısıyla anaların yavrusuz kaldığı anlatılır. Bebek ölümlerine çözüm bulunmasını ve yavrusunu yaşatacak garantiler verilmesini isteyen Emine örneği evlatsız kalan bir annenin her türlü çılgınlığı göze alabileceğini ortaya koyarken toplumdaki Emine’lerin bu evlatsızlık sorununa çözüm bulunması ve çocuklarımızı ölümden kurtarması için seferberlik çağrısında bulunur.

Dr. Fuad Bey’in ifadesiyle Cemiyet, “küçülen köyler büyüyen mezarlıklardan”³⁸⁵ dolayı kaygı içinde olmakla birlikte, sokaklarda bakımsızlıktan ölüme terk edilen çocukların da kurtarılması için de çözüm yolları arar.³⁸⁶

d- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ’NİN SAĞLIK YARDIM FAALİYETLERİ

Cemiyetin Ankara merkezi kurulduğundan beri yoğun bir faaliyet içindedir, özellikle sağlık hizmeti verme konusuna hassasiyet gösteren³⁸⁷ Cemiyet, sıhhi hizmet konusunda çeşitli kurumlar kurar; sıhhat şubesi müdürü, doktor, diş doktoru, hasta bakıcı, süt evi memuru ve banyo memurundan oluşan³⁸⁸ güçlü kadrosuyla hıfzısıhha şubesince neşriyat yapar ve ulaşılabilen her yerde çocuğa sıhhi hizmet ulaştırır.

Dönemin önemli bulaşıcı hastalıklarına karşı etkili önlemler almak ve bu hastalıklardan dolayı ortaya çıkan çocuk ölümlerinin önüne geçmek için gerekli çalışmaları yapmak üzere Türkiye Himaye-i Etfal cemiyeti bütün şubeleriyle seferber

³⁸³ Sabiha Zekeriya, “İçin İçin Ölen Bir Millet”, Resimli Ay, I, 1340/1924, s.8.

³⁸⁴ Gürbüz Türk Çocuğu,

³⁸⁵ Dr. Fuad, “Milli Facia”, Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.2,

³⁸⁶ Nahid Ali, “Ankara Sokaklarında Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.1.

³⁸⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.26.

³⁸⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s.25.

olur. Cemiyetin kuruluşunun ilk aylarındaki zor şartlara rağmen, bu ilk binasındaki hasta çocukları muayene ve tedavi etmeye başlaması³⁸⁹ çocuk sağlığına ne denli önem verildiğini gösterir. Bu dönemde çocukları etkileyen hastalıklara karşı açılan çocuk bakım evleri, muayenehane ve dispanserlerde çocuklara, annelere ücretsiz hizmetler verilir ve bu hastalıklara karşı büyük başarılar kazanılır. Örneğin İzmir'deki dispanserde doktorların büyük çabası ile yurttaki etkin çocuk ölümü nedeni olan çocuk ishalleri ortadan kaldırılır.³⁹⁰

Yine dönemin önemli hastalıklarından biri olan verem, özellikle çocuklar üzerinde son derece olumsuz etkilere sahip kızamık, dizanteri gibi yaygın hastalıklar çocuk ölüm oranını da arttıran başlıca etkindir. Çocuğun bünye ve karakter itibarıyla gürbüz olmasına vatanın şiddetle muhtaç olduğu bilincinde olan³⁹¹ Cemiyet'in bebeklerin ve büyüme yaşında olan çocukların temiz ve hijyenik süte olan ihtiyaçları konusunda, süt damlası kurumu başta olmak üzere ana bakım evleri ve diğer birimlerinde sağlıklı pastörize süt, süt tozu ve mama vermeye çalışır. Cemiyet ve şubeler, okul çocuklarının beslenmesine de önem vererek mektep çocuklarına süt ve yoğurt dağıtır ve öğle yemeği verir.³⁹²

Çocukların bünyeye bulaşıcı hastalıklara en dirençsiz kalabildikleri dönem olan 2-7 yaş arası çocukların hıfzısıhhasına da önem verilir. Bu yüzden ana mekteplerindeki öğreticilerin sağlık konusunda öğrenmeleri gereken önemli ve hayati bazı bilgileri alması gerekir.³⁹³ Cemiyet, kendi yayınlarında da vurguladığı gibi; memlekette fenni ve asri surette çocuk bakımı usullerini muhtelif numune müesseseleriyle neşr ve tamim etmek suretiyle özellikle bakımsızlıktan dolayı ölen süt çağındaki çocukları kurtarmaya çalışarak onları da himaye eder.³⁹⁴ Cemiyet yayınlarında; çocukların etkileneceği

³⁸⁹ U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.29; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük bir Tarihçesi, s. 4

³⁹⁰ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s. 3 Cumhuriyetin ilk yıllarında çocuk ölümlerinde ishallerin ve bağırsak hastalıklarının önemli etken olduğu ilk milli tıp kongresinde de belirtilir. Kamil Emin, "Edremit'te Çocuk Vefatı" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.175-176; Besim Ömer, Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefiyat, İstanbul, 1339.s. 60

³⁹¹ Dr. Fuad, "Amerika'da Çocuklar Saltanat Sürüyorlar", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.8.

³⁹² Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.34.

³⁹³ Kazım Nami, "Muhtelif Yaşta Çocuklar ve Tecrübi Ruhiyayat",Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 5.

³⁹⁴ "23 Nisan Türklerin Kurtuluş Günü ve Çocuk Günüdür", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 2.

bulaşıcı hastalıkların yanında çocuklarda görülen sinir hastalıklarına,³⁹⁵ dönemin önemli bulaşıcı hastalığı olan verem ve diğer hastalıkların çocuğa etkisi konusunda da yazılar yayınlar.³⁹⁶

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çocuğa yönelik olarak verdiği ve vermeyi hedeflediği bütün bu hizmetler; öncelikle çocuğu hedeflemekle birlikte büyük oranda çocuğun annesini, ailesini, akraba ve mahalle çevresini de kapsayacak niteliktedir. Bu yönüyle Cemiyet, bir bakıma halk sağlığı hizmeti de verir. Çünkü sunulan sağlık hizmeti, çocuğun yanı sıra ailesine, daha geniş bir ifadeyle söylemek gerekirse tüm topluma sunulur. Örneğin çocuğun bulaşıcı hastalıklardan korunmasına yönelik bir faaliyet, çocuğu ilgilendirdiği gibi onun ailesini ve çevresini de ilgilendirdiğinden, cemiyetin verdiği bu sağlık hizmeti böylece çocuk kanalıyla aileye ve halka ulaşır.

Cemiyetin kuruluş yıllarındaki faaliyetleri incelendiğinde halk sağlığına ilişkin gayreti, daha da rahat tespit edilebilir: örneğin 1925 yılında günlerce süren sağlık taramalarıyla doktorlarca bir yandan köydeki çocukların muayenesi ve isimlerinin tespiti yapılırken bir yandan da her ailede doğan, ölen kız ve erkek çocukların tespiti yapılır. Cemiyetin bu köylerde tespit ettiği hastalıklarla mücadele kararı ve hastaları tedavi etmesi muhtaç çocuklara yardımlarda bulunması,³⁹⁷ sosyal yönüyle bir dayanışma ve halk sağlığı hizmeti verdiğini de gösterir. Halka özellikle köylüye götürülen bu hizmet, Cemiyetin köylünün de gönlünü kazanmasına yardım eder.

Bütün zorluklara rağmen Cemiyetin, Ankara muayenehanesinde 1926 yılının Ekim ayı süresinde 133 çocuk muayene edilir ve bunlardan 35'inin ilacı parasız verilir.³⁹⁸ *“Sosyal bünyemizin hücresi ailedir. Bunun da nüvesi çocuktur. Çocuğun ve ailenin sıhhat ve kuvveti milletin kuvvet ve kudretinin temelidir.”*³⁹⁹ Sağlıklı ve eğitimli bir çocuğun yetişmesi için annenin, ailenin ve nihayet toplumun bu konuda

³⁹⁵ Şükrü Yusuf, “Çocuklarda Sinir Hastalıkları”, Çocuk Haftası, II, s. 312-316; Gürbüz Türk Çocuğu, IV, Aralık, 1926, s.39.

³⁹⁶ Çocuk Haftası, II, s. 201; “Veremle Mücadele bir Terbiye Meselesidir”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.15. Şemsi Mutver, “Çocuklarda Verem Hastalığı”, Gürbüz Türk Çocuğu, CVII, ikinci Teşrin 1935, s.17-25.

³⁹⁷ “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

³⁹⁸ “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.29

³⁹⁹ Tarhan Tuğ, “Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım, 1926, s. 11.

bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, anne ve babaları eğitmek ve aydınlatmak amacıyla çocuk bakımı hakkında yayınlar yapar, konferanslar düzenler, broşür ve levhalar dağıtır.⁴⁰⁰ Ve tek bir bakanlık veya cemiyetin böyle önemli bir görevi tam anlamıyla başarması söz konusu olmadığından Türk Ocağı, Halk Evleri gibi kuruluşlar ve diğer cemiyetlerle ortak projeler içerisine girer.

Cemiyetin yayınlarında sürekli olarak halka sunduğu sağlık konularındaki uyarı ve öğütler; temiz hava bol güneş alınması,⁴⁰¹ sık sık sağlık kontrolleri yaptırılması, dış temizliğine özen gösterilmesi, sigarasız ortamlar, yemek yeme şekli, yürüyüş ve oturma pozisyonlarında uygun ve doğru şekillerin benimsenmesi, düzenli jimnastik yapılması,⁴⁰² -daha Cumhuriyetin ilk yıllarında- aile doktoru edinilmesi⁴⁰³ ve cemiyetin genel merkezine başvurarak bilgi alması⁴⁰⁴ şeklindedir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından yayınlanan süreli yayınlarda; çocuklarda göz sağlığı, dış sağlığı, ruh sağlığı, çeşitli çocuk hastalıkları,⁴⁰⁵ süt çocuklarının beslenmesi,⁴⁰⁶ konularına ilişkin uzman doktorların yazıları ve bu yönde uluslararası literatürdeki gelişmeler de okuyucuya ulaştırılarak sıhhi hizmette bulunulur. Bu açıdan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin önemli yayın organı olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde "Sıhhi Bahisler", "Annelerle Çocuklar İçin Sıhhi Öğütler", "Sosyal Hıfzısıhha Araştırmaları"⁴⁰⁷ başlıkları altında birçok konuda halk bilgilendirilir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

⁴⁰¹ Fatma Reşide, "Çocuk Ölümüyle Mücadele", Gürbüz Türk Çocuğu, IV, Aralık, 1926, s.20; Gürbüz Türk Çocuğu, LXII, İkinci Teşrin 1931, s.20-25. (açık hava mektepleri 1923 yılından beri dünyada uygulanmaktadır.)

⁴⁰² Çocuk Haftası, II, s. 191.

⁴⁰³ "Her Türk Ailesi Mutlaka Bir Aile Hekimine muhtaçtır", Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s. 2.; "Bir Aile Doktoru, neler görür, Neler Öğrenir?" Resimli Ay,II, Nisan 1926, s.17-19.

⁴⁰⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII,Ekim 1929, s.36.

⁴⁰⁵ Fatma Reşide, "Mekteplerde Ameli Sıhhat Dersleri- Çocuklarda Gizli Hastalıklar", Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.34; Fatma Reşide; "Mekteplerde Ameli Sıhhat Dersleri", Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.6-8.

⁴⁰⁶ Fahriye "Süt Çocuklarında Bol Beslenme ve Arızalar", Gürbüz Türk Çocuğu, 107, ikinci Teşrin 1935, s. 26.

⁴⁰⁷ "Sosyal Hıfzısıhha Araştırmaları",Gürbüz Türk Çocuğu, IXC, Şubat 1935, s. 24-32

⁴⁰⁸ "Sıhhi Bahisler", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXVC-LXXXVIC, Birinci kanun - İkinci kanun 1934, s.26-32; Gürbüz Türk Çocuğu, LXI, Teşrinievvel 1931, s.7-15.

“Sihhi bilgileri arttırmak, müşkülleri halletmek ve bu suretle ailenin sıhhat ve afiyetini temin etmek için sorulacak her türlü suallere cevap verilir.” şeklindeki ifadeler yer verilerek hazırlanan yayınlarda anlatılan konular, halkın anlayacağı nitelikte kısa anlaşılır cümlelerle ifade edilir ve hastalık ve uygulamaların halk arasındaki kullanımlarına da yer verilir. Bu bağlamda okuyucuya tanıtıcı bilgilerin ne kadar anlaşılır şekilde sunulduğunu gösteren bir örneği “kuşpalazı hastalığı”^{*} nın anlatıldığı bir metin ortaya koyar. Bu tür yazılarda; hastalık nasıl başlar, nasıl gelişir, belirtileri nelerdir; hastalık tedavi edilmeyip ilerlerse neler yapılmalıdır, ilerleyen aşamalarda nasıl bir tedavi uygulanır gibi açıklamalarla birlikte hastalığın tarihçesine de yer verilen yazılarda son derece açık ifadelerin kullanıldığı ve daha çok kısa cümlelerin tercih edildiği dikkati çeker. Hastalık okuyucuya gerektiği kadarıyla tanıtılır ve okuyucuya iletilmek istenen uyarı mesajı da verilir. Bu önemli uyarı ve bilgilendirmeler derginin diğer sayılarında da devam eder.

Cemiyetin yayınlarında çocuk ve aile sağlığına ilişkin yazıları yazanların hemen hemen hepsi kendi branşında uzman doktor, diş hekimi ve psikologlardan oluşur. Bu uzmanların yazdıkları makalelerdeki ifade ve öneriler incelendiğinde büyük ölçüde okuyucuya ulaşılabildiği görülür.⁴¹⁰ Başvekil İsmet Paşa'nın 1927 yılında Çocuk Sarayı'nın açılış konuşmasında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden beklentilerini *“benim beklediğim evvela fikri bir inkılap vücuda getirmesidir... çocuk bakımı noktasında çok*

* “Kuşpalazı nedir?”

Difteri, bazı kuşpalazı dediğimiz hastalık bademcikler üzerinde olur. başlangıç hafiftir. Çocuk evvela iştahını ve neşesini kaybeder, biraz ateş gelir boğazının acıdığını söyler. Bademciklerin üzerinde beyaz bir nokta başlar, rahatsızlık süratle artar. Yüz sararır halsizlik gelir, bu hallere rağmen ateş o kadar çok değildir. Fakat çocuğun nefes alması zorlaşır. Eli ayakları üşümeye başlar. Bu hastalığın tedavisi (serum) ile mümkündür. Bu serumu doktor (Ru?) keşfetmiştir. Serumun keşfinden evvel kuşpalazı ölüm tehlikesi yüzde seksen idi. şimdi ise eğer vaktinde serum şırınga edilirse ölüm tehlikesi yok gibidir. Doktor (Ru) bu keşfiyle bütün alem-i insaniyetin minnettarlığını kazanmıştır. Eğer difterinin tedavisinde geç kalınmış ise ve hastalık nefes borusuna doğru ilerlemiş ise çocukta boğulma tehlikesi baş gösterir. Bu halde nefes borusuna ufak bir boru koyarak çocuğun nefes alması temin edilir. eğer vaziyet daha vahim ise boğazın üzerinden ameliyat ile harice bir delik açılarak nefes temin edilir. Görülüyor ki ebeveyn çocukların boğaz hastalıklarını katiyen ihmal etmeyerek hekime göstermedirler.” Gürbüz Türk Çocuğu, IV, Aralık, 1926, s.33.

⁴¹⁰ “Şayan-ı Dikkat Bir Mektup”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 40.

çalışmak ve çocuk bakımı hususundaki bilgilerimiz eksik olduğunu söylemek lazımdır. Çocuk bakımı hakkındaki bilgilendirme faydalı olacaktır... çocuk sahibi aileleri bilgilendirmek...⁴¹¹ gerekliliğini dile getirir. Çocuk sağlığı ve terbiyesine dair radyo konuşmaları, makale ve levhaların yanında çocuk bayramı ve çocuk haftası gibi önemli gün ve haftalarda çocuk meselesi ile ilgili bazı konferanslar düzenlenir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti radyo konferanslarından birçoğunu matbuu hale getirerek yayınladı. Örneğin 1929 yılında düzenlenen Çocuk Haftası'na ilişkin bir yayında geniş bir bölümü, "Radyo Konuşmaları ve Konferanslar" başlığı teşkil eder.⁴¹² Çocuk haftasında sıhhi sergiler açılır, annelerin bu sergiyi ziyaret ederek çocuk bakımı konusunda bilgi edinmeleri sağlanır.⁴¹³ Sinemalarda vatandaşlara yönelik Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne ait yazılar, öğütler ve çocuk filmlerine yer verilir.⁴¹⁴

Memleket meselelerine duyarlı davranarak, hastalıklarla ilgili bilgilerin yanı sıra, bulaşıcı hastalıkların bulaşma ve yayılmasına engel olacak tedbirler de alan⁴¹⁵ Cemiyet, 1920'li yıllarda vatandaşların bu konularda herhangi bir bilgiye sahip olmamasından⁴¹⁶ dolaydır ki, Sıhhiye vekaletinin, bazı hastalıklara karşı başlatılan savaşımına destek verir.⁴¹⁷ Dahası hastalık ve onun etkileri konusunda yapılan çalışmaları ve bölgelerdeki durumu yayınlarında da ele alır. Aynı şekilde trahomlu bir bölgede (Urfa) bir ay içinde büyük küçük 150 göz ameliyatı yaptığını anlatan bir göz doktorunun anlatımından sayının fazla olması ve ameliyat olan bu çocukların yüzde ellisinin on iki yaşına kadar olan çocukların oluşturması, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni bölgedeki bu salgını önlenmek için harekete geçirir.⁴¹⁸

⁴¹¹ "Çocuk Sarayı Parlak Merasimle Açıldı", *Gürbüz Türk Çocuğu*, VII, Nisan 1927, s.26.

⁴¹² *Çocuk Haftası*, II, "Konferanslar" İstanbul, 1930, s. 77.

⁴¹³ *Çocuk Haftası*, II, s. 140.

⁴¹⁴ *Çocuk Haftası*, II, s. 148.

⁴¹⁵ Vefik Hüsnü, "En Korkunç Hastalık Trahoma", *Çocuk Haftası*, II, s. 334-335.

⁴¹⁶ Şevket, "Bütün Efradı Kör Bir Aile Ve Bütün Sakinleri Kör Bir Köy", *Resimli Ay*, XI, Kanunievvel, 1340/1924, s. 25.

⁴¹⁷ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s.56.

⁴¹⁸ *Gürbüz Türk Çocuğu*, Ocak 1929, XXVIII, s. 4-5.

B TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN EĞİTİM VE YAYIN FAALİYETLERİ

1- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN EĞİTİM FAALİYETLERİ

Savaş sonrası bütün dünyada ulusal eğitim, devletlerin eğitim politikasında önemli bir yer tutar. Tam bir yurttaş yetiştirmek amacıyla olan, laik Türkiye Cumhuriyeti de, ülke çocukları üzerinde mutlak otorite olma anlayışıyla laik, parasız ve zorunlu eğitimi kurumlaştırma fırsatını yakalar.⁴¹⁹ Eğitim, iktidarı elinde tutanların bir görevi olduğundan daha cephede savaşlar devam ederken, Ankara'da Temmuz 1921'de toplanan Maarif Kongresi'nde, bağımsız bir ülke olmanın sadece silahla değil, fikri alanda kazanılacak mücadeleye bağlı olduğu inancıyla hareket edilir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa'nın; çocukların geçmişin boş inançlarından, yabancı fikirlerinden uzak, milli ve bilimsel metotlarla yetiştirilmesi⁴²⁰ gerektiği düşüncesiyle yeni kuşağın eğitimine gösterdiği hassasiyetle çalışmalar yürütülür. Çünkü Cumhuriyetin bu ilk yıllarında Türkiye'de okur-yazar oranı %10 iken⁴²¹ Avrupa'da %90'ın üzerindedir.⁴²² 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımında okur-yazar olmayanların sayısı %90 civarındadır.⁴²³ Yine ülkedeki ilk öğretim çağındaki 1.346.281 çocuktan 867.601'i,⁴²⁴ yani %64'ü mektepsiz olup, bunun yaklaşık %37'sini okula giden çocuklar oluşturmaktadır.⁴²⁵ Bu konuda Cumhuriyet maarifine bu büyük oranı okutmak zorunluluğu düşmekte olup, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yüksek okul ve öğrenci

⁴¹⁹ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 10-12

⁴²⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s.16.

⁴²¹ SAĞLAM, Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, s. 66. (Türkiye'de 1917 yılında bazı köylerde yapılan ankete göre %2 okuma yazma oranı vardır.)

⁴²² Çocuk Haftası, 23 Nisan Özel Sayısı, 1931, Ankara, s.16 (Almanya'da okur yazar nispeti % 98, Fransa'da % 96.50, İngiltere'de % 96.51, İsviçre'de %99.40, Danimarka'da %99.51 idi.)

⁴²³ F. Nöymark, "Nüfus", Gürbüz Türk Çocuğu, CVI, Birinci Teşrin 1935, s. 12.

⁴²⁴ 1927 yılı yapılan genel nüfus sayımına göre okur yazar durumu şu şekildedir: genel nüfus 13. 665.275, tahsil çağında 4.660.036 (7-12 yaş arasındakiler 1.346.281 ve 13-19 yaş arasındakiler 2.076.375 dir), okuyan 493.025 ile girilen 1927 yılı bitirildiğinde okuyan sayısı 1.111.496 olmuştur. Gürbüz Türk Çocuğu, XLVII, Ağustos 1930, s.9.

⁴²⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XLVII, Ağustos 1930, s. 36.

sayısının da artırılması zorunlu olur.* 1923 ile 1935 yılları arasında ise okul çocuklarının sayısında yüzde yüzün üzerinde bir artış olması⁴²⁶ aynı zamanda 23 Mart 1931 tarihinde ilk okulu okuma zorunluluğu,⁴²⁷ öğretmen ve okul ihtiyacını da artırır.

Okur yazar oranını artırma, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşabilme gayretleri içerisinde ülkede hızlı bir eğitim reformu çalışmaları kendini göstermeye başlar. İşte bu doğrultuda ülkedeki bütün çocuklar gibi himayeye muhtaç olan yetim ve kimsesiz çocukların eğitimine önem verilmesi ve onların da eğitim imkanından istifadesi gerekli olur. Cumhuriyet Türkiye'sinin Maarif Vekillerinden Mustafa Necati Bey'in, 1928 yılında "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin maarif programını hazırlarken öksüz ve yetim yavruları da unutmadığından söz eden beyanatında; "*öksüz yavruları, kimsesiz evlatları ihmal eden milletleri istikbalde mutlak ve muhakkak esaret bekler...*"⁴²⁸ diyerek ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin faaliyetlerini överek Cemiyete yardımında bulunacaklarından söz eder.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, gürbüz Türk çocuğu yetiştirmek niyetiyle çalışarak, çocuğa olduğu kadar onunla ilgili olarak genç kız, anne, aile ve halka yönelik sıhhi, eğitsel ve kültürel içerikli hizmetler sunar. Cemiyet'in eğitim alanında faaliyetleriyle çocuk, anne, aile ve topluma eğitim hizmetleri verilir.

a- ÇOCUĞA YÖNELİK EĞİTİM FAALİYETİ (ÇOCUK DAVASI)

Çocuk davası; hem ülke nüfusunu çoğaltmak hem de Cumhuriyet Türkiye'sinin istediği bireyleri yetiştirmek demektir. Çocuk davasındaki temel prensip; Cumhuriyet bireyini yada inkılap çocuğunu yetiştirmek, yani Gürbüz Türk Çocuğu'nu yaratmak idealidir. Savaş sonrası dünya çocuk meselesini, var olma çabasının başarılı meyvesi ve istikbal meselesi olarak gördüğünden, çocuklar için siyasi programlar geliştirerek

* 1923-24 yılında Yüksek okul sayısı 9, öğrenci sayısı 2.914, 1927-28 yılında yüksek okul sayısı 12 öğrenci sayısı 4.203, 1930-31 yıllarında ise Yüksek okul sayısı 11 olup öğrenci sayısı 4.331; 1935-36 yıllarında yüksek okul sayısı 18 ve öğrenci sayısı 7.277 idi. 1923-1991 İstatistik Göstergeler, Ankara, 1992, s. 80.

⁴²⁶ 1923 yılında ortaokula giden öğrenci sayısı 800 kadar iken 1935 yılında bu sayı 2.354, liselerde ise 1923 yılında 1.241 olan öğrenci sayısı 13.622 olmuştur. 1959 İstatistik Yıllığı Ankara, 1960, s. 163.

⁴²⁷ Cumhuriyet'in 10. Yılı, 1923-1933, s. 148.

⁴²⁸ Mehmet Şevki, "Son Bir Beyanat Münasebetiyle", Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Mayıs 1928, s. 1.

teşkilatlar kurar.⁴²⁹ Bu bağlamda Amerika Başkanı Hower'ın; “bir ırkın en büyük kazancı çocuklarıdır. Onların bedeni kuvvet ve inkişafı kendilerini her neslin müstakbel nesle bıraktığı veraseti almaya hazırlamalıdır.”⁴³⁰ Fikri kısa sürede çok taraftar bulur.

Dünyada özellikle Amerika'da çocuk meselesi, XIX. yüzyılın son çeyreğinde ülke gündemindeki önemli bir konu olarak ortaya çıkıp gerekli teşkilatlanmaları oluştururken⁴³¹ Avrupa ülkeleri I. Dünya savaşında kaybettikleri gençlikten dolayı yaşadığı nüfus problemi ve doğum oranındaki düşüş karşısında çocuk politikaları benimseme yoluna girer. Türkiye I. Dünya savaşının yanında Milli Mücadele'yi de yaşayarak Avrupa'daki ülkelere daha fazla nüfus kayıplarına uğradığından, çocuk meselesinde daha hassas olmak zorundadır.⁴³² Bu yüzden 1920'lerin Türkiye'si, çocuk meselesi veya çocuk davasını, nüfus arttırma politikası ve aynı zamanda yurt savunması ve geleceğin teminatı olarak değerlendirmektedir. Çocuklarını perişan, kimsesiz ve yoksul bırakan milletin medenilik iddiasında bulunmaya hakkı olmadığını düşünen⁴³³ Türkiye Devleti, yeni kurulduğu ilk yıllarda bir yandan bütün kurumlarıyla yeniden yapılanma sorunlarıyla uğraşırken bir yandan da çocuklarının sorunlarına eğilir. Yeni devletin çocuk davasındaki öncü müessesesi ise Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti olup; bu kapsamda çocuk meselesini bir toplum ve millet meselesi sayar ve ülkenin bütün çocuklarına himaye imkanı sunmak yoluna gider.⁴³⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk meselesini; çocuğun sıhhi, terbiyevi, içtimai, hukuki ihtiyaçlarına göre savunur. Müesseselerini bu maksatla kurar, neşriyatını bu maksatla yapar,⁴³⁵ vatana bilinçli ve iyi yetiştirilmiş bir çocuk ordusu yetiştirir. Şüphesiz çocuk her memleketin dahili ve harici siyasetinde önemli bir amildir.⁴³⁶ Devrim, kurmak istediği yeni rejim ile eski rejim

⁴²⁹ “Amerika'da Oyun Mektepleri”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XV, Kanunuevvel 1927, s. 17.

⁴³⁰ “Beyaz Ev Konferansı”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXIV, İkinci Kanun 1932, s. 4.

⁴³¹ Sabiha Zekeriya, “İçin İçin Ölen Bir Millet”, *Resimli Ay*, I, 1340/1924, s.6.

⁴³² Reşit Galip “Doğanları Ölümünden Korumalı” *Çocuk Haftası*, II, s. 260.

⁴³³ B.C.A. Fon kodu. 490.01. Kutu: 266. Doya No: 106. Evrak No:2. (sayfa: 4)

⁴³⁴ Sabiha Zekeriya, “Himaye-i Etfal'den Neler Bekliyoruz”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXI, Haziran 1928, s.8-10.

⁴³⁵ “Üç Konferans”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, LXXVI, Şubat 1933, s.18.

⁴³⁶ *Gürbüz Türk Çocuğu*, XLIII, Nisan 1930, s.14.

arasındaki ayırımı kaldırmada ve uyumu sağlamada eğitim ve öğretime güvenir. Bir ulus yaratılmasında yapılacak iş, iyi bir eğitim ile nitelikli bir yurttaşlar yetiştirmektir.⁴³⁷

Gelişen dünyada çocuğun eğitim ve şekillenmesine, ailenin yanında toplum ve yönetimin de el atmasıyla⁴³⁸ Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet bireyini yaratma gayretine girer. Daha 1915’li yıllarda başlayan Milli Talim ve Terbiye meselelerini⁴³⁹ de içine alan,- çocuğun sıhhat ve terbiyesini doğrudan doğruya umumi ve milli bir mesele olarak kabul eden yeni devlet, yeni bir kuşağın yetiştirilmesinde terbiye meselesini milli bir konu olarak gündeme almakta ve Cumhuriyet çocuğunun bir başka deyişle “İnkılap Çocuğu”nun hangi niteliklerde yetiştirileceğine dair esasları belirlemeye çalışır.

Savaş sonrası yeniden yapılanan Türkiye Cumhuriyeti için çocuğun gerek maddi ve gerekse manevi yönden milli teşekkülün temelini oluşturması, ebeveynin çocuklarına karşı olan vazifelerini sadece bir aile işi olmaktan çıkarır ve ona milli bir mahiyet kazandırır. Bu yönüyle çocuk aileden ziyade devletindir. Devlet içtimai siyasetinin ilk umdesini, bedenen ve ruhen sağlam vatandaşlar yetiştirme esasına dayandırır. Devlet bu görevi milli hayatın ilk ve önemli hücresi olan⁴⁴⁰ aileye verir. Çocuk milletin istikbali olduğundan çocuğun terbiyesi, neslin terbiyesi açısından önemli görülür.⁴⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türk milletinin girdiği yeni alemde yapması gerekenleri benimseyecek zihniyetlere, özellikle yeni yetişen kuşağa önemli görevler düşeceği açıktır. Yeni bir mefkure ile yetiştirilecek kuşak, değişimin lokomotifini olacaktır. İnkılapları muhafaza etmek için bilinçli bireyler gerekli⁴⁴² olacağından Cumhuriyet döneminde şekillenmekte olan çocuk, ulus-devlet ideolojisinde ve toplumsal projelerde önemli bir nokta olmaktadır.

⁴³⁷ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 57.

⁴³⁸ ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, s. 109,111.

⁴³⁹ Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Nizamnamesi, Dersaadet, 1331 (1915 yılında milli talim ve Terbiye Cemiyeti kuruldu, nizamname yayınladı ve milli terbiye ve neslin yetiştirilmesi konusunda birtakım faaliyetlerde bulundu.)

⁴⁴⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisani/Ocak 1930, s.24.

⁴⁴¹ Bilmeyerek Yapılan Hayat Hayırsızlıkları” Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 3.

⁴⁴² Mehmet Zekeriya “İnkılap Yapmak kolay, Muhafaza Etmek Güçtür” Resimli Ay, III, Nisan 1340/1924, s. 1; Sabiha Zekeriya, “Gençlik Bize Ne Vaad Ediyor?”, Resimli Ay, I, Şubat 1340/1924, s. 3-4; “Çocuk Hazretleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 29.

Bütün bu belirtilenler dahilinde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, inkılap yapan milletlerde çocuk meselesinin tabiatıyla daha önemli olduğu bilinciyle, inkılabın mefkuresini anlayacak bu günün çocuklarının, ancak inkılabın gelişmesine uygun zemini hazırlayacağına ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ilke ve esaslarını ise onu özümseyerek yetişen bir kuşağın yaşatacağına inanmaktadır. İnkılap kuşağının yetiştirilmesini Gürbüz Türk Çocuğu projesi ile hayata geçirmek isteyen Cemiyet, gürbüz çocuklardan kuvvetli ve sağlam bir millet vücuda getirmek, bu yolda da en yoksul Türk çocuğundan en varlıklı Türk çocuğuna kadar hepsiyle meşgul olmak emelindedir.⁴⁴³ Gürbüz bir nesli, çağın ve Moden Türkiye'nin istenilen normlarına göre yetiştirmenin önemini bilen cemiyet; *"Bütün inkılapçılar bilirler ki; çocuğa hakim olmak, istikbale hükmetmektir. Milli seciyenin varisi çocuk olduğu gibi, inkılap fikirlerinin yaşatacak ve hayata tatbik edecek olan da onlardır."*⁴⁴⁴ fikriyle hareket ederek, *"sağlam ve gürbüz nesil, Türkiye'nin mayasıdır prensibine inanan..."*⁴⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk'ün *"Ulusun, ulus gençlerinin, çocuklarının sağlıkları, sağlamlıkları, gürbüzlükleri üzerine düştüğümüz çok gerekli bir iştir."* ilkesine de hizmet ederek Cumhuriyetin istediği; fikren, ilmen, bedenlen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızları yetiştirmeye çalışır.

Çocuğu sadece anasız babasız, kimsesiz ve bakımsız olduğu için korumak bir merhamet işidir. Modern çocuk koruması ve bakımsız çocuğun milli tehlike⁴⁴⁶ olmaktan kurtarılması işini, bir milletin bir vatanın geleceği davası sayan ve ilk teşebbüslere girişen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti; gürbüz bir millet gayesiyle çocuk davasını gündeme taşıyan etkinlikler düzenler, kurumlar kurar, yayınlar yapar ve sadece yurt içinde değil aynı zamanda yurt dışındaki çocuk meselesine dair gelişmeleri yakından takip eder.⁴⁴⁷ Çocuk meselesini Türkiye gündemine ilk kez taşıyan Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye'nin temel direklerini sağlam kurmak, yeni medeniyeti kabullenecek bireylerin yetiştirilmesi konusunda çocuk meselesini Türk'ün ve Türkiye'nin davası

⁴⁴³ "Gürbüz Türk Çocuğu niçin İntişar Eder?", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s1.

⁴⁴⁴ Zeki Mesud, "İnkılap ve Çocuk", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 33-34.

⁴⁴⁵ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Ankara, 1973. s.9.

⁴⁴⁶ KARABEKİR, Çocuk Davamız, I, s. 13.

⁴⁴⁷ "Amerika'da Himaye-i Etfal ve Çocuk Haftası", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 44.

olarak görür.⁴⁴⁸ Çocuk davası olarak özetlenen bu başlık altında her şey çocuğa yöneliktir. Genel olarak yaratılmak istenen çocuğun başlıca niteliği, bedenen ve fikren gelişmiş sağlıklı bireyler olmasıdır. Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kalkınma, milli savunma ve milletin istikbali ile ilişkilendirilen çocuk davası; Cemiyetin reisi Dr. Fuad Bey’in “*etrafımızda tavşan kadar hızlı üreyen milletlerin nüfus taşkınlığı tehlikesi, mücadelemizi arttırmamızı gerekli...*”⁴⁴⁹ kılmasından dolayı nüfusun arttırılmasıyla da ilişkilendirilir. Bu yönüyle Dr. Fuad Bey haklı olarak; “*yurdumuzdaki en büyük davaları, nüfus davası, milli korunma davası, kalkınma ve yurt imar davası gibi vatan şumul davaların kökü çocuk davasının halline bağlıdır.*”⁴⁵⁰ gerçeğinden hareketle faaliyet gösteren Himaye-i Etfal, Türkiye’nin yeniden yapılanışında, Anadolu’nun ücra köylerindeki vatandaşını bilgilendirme, yurttaşların çocukla alakalarını artırma gayretindedir.⁴⁵¹ Cemiyetin Gürbüz Türk Çocuğu’nun ilk sayısında; “*Türk devletinin asil ve asil adı Türk çocuğudur. Sakarya ne ise Türk çocuğu odur. Vatanın ters talihini değiştiren bu nesil, Türk çocuğu için de himaye göstermekle mükelleftir...Çocuk aile, aile Türkiye demektir. Çocuğun bakımsız ölümü Türkiye’nin zerre zerre ölümüdür. Bu yüzden çocukların hayatını kurtaracak bir çocuk siyasetine ihtiyaç vardır.*”⁴⁵² denilerek İnkılap ve Cumhuriyet Türkiye’sinin bir çocuk siyasetine olan ihtiyacı, onun istiklali için önem verilmesi gereken mühim konu olarak değerlendirilir.

Cemiyetin sayesinde 1920-1930’lu yıllarda Türkiye çocuk sorununu gündeminde tutar ve çocuk sorunu hem basına hem de meclise taşınır ve bu konu üzerinde konuşulur.⁴⁵³ “*Nüfusu başlıca servet-i milliyemiz...*”⁴⁵⁴ olarak gören devletin yetkili ağızlarından Başvekil İsmet Paşa’nın, 1927 yılında Çocuk Sarayı’nın açılış konuşmasında; “*memleketimizde birçok felaketli ve sıkıntılı senelerin bize emanet ettiği*

⁴⁴⁸ Sabiha Zekeriya, “İstikbal Davası”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s.30-31. U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s. 16.

⁴⁴⁹ Fuad, “Milli Facia”, Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisanı 1927, s.3.

⁴⁵⁰ Türk Kadını, IV/9, 1 Aralık 1947, s. 3.

⁴⁵¹ “Üç Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.23.

⁴⁵² “Milli Siyasetlerinin En Mühimi Çocuk Siyasetidir”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.2.

⁴⁵³ LIBAL, “The Children’s Protection Society”, s. 54.

⁴⁵⁴ “Muhterem Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretleri Tahriri Nüfusun Ehemmiyet ve Şumulü Hakkında Milletimize ve Memurlarımıza Hitaben iki Beyanname Neşrettiler”, Gürbüz Türk Çocuğu, XIII, Teşrinievvel 1927, s.4.

çocuklar aklımızı, fikrimizi, daima işgal etmelidir. Zannımca cemiyete bütün vatandaşların, resmi ve hususi müesseselerin yardım etmelerini takdir ederim"⁴⁵⁵ sözlerinden hem çocuk meselesinin gündemde olduğu hem de bu işi Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin başardığı anlaşılır.

Belirtmek gerekir ki; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti için, çocuk meselesi gürbüz bir neslin baba ve annesi olacak nitelikte bireyler yetiştirmektir. Çocuk ekonomik alanda bir üretici, sosyal alanda yarının anne ve babası, askeri alanda bir asker olarak devlet için gelecek ve güç demektir. Bu anlamda yardımseverlerin yanı sıra devletin de öncülüğünde çocuk koruması ve çocuğa yönelik iyileştirmeler ve politikaların hayata geçirilmesinde⁴⁵⁶ Türkiye'de çocuk konusuyla ciddi anlamda ilgilenen en önemli cemiyet, Himaye-i Etfal Cemiyetidir. Türkiye'nin boş arazisini işleyecek, iktisadi hayatını yükseltecek tahsilli bir nüfusun fazlalığı ülke geleceği için önemli iken; çocukların sokaklarda aç ve sefil olması milli sermayenin kaybı olup, çocuk yapılmasının yanında dünyaya gelen çocukların iyi koşullarda yaşatılması ve çocuğun kaderin eline bırakılmaması düşüncesi, 1920li yılların dergilerinde "çocuklar hayvan gibi sokakta yaşayacaklarsa onları hiç dünyaya getirmemek daha iyi olacaktır."⁴⁵⁷ ifadesiyle dillendirilmekte ve toplumdaki bazı kaderci ve yanlış kanıların da değiştirilmesine uğraşılmaktadır.⁴⁵⁸

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuğun eğitiminde bireyin kimlik kazanması toplumun bir üyesi olarak hak ve sorumluluklarını öğrenmesi yoluyla⁴⁵⁹ onun toplumsallaşma süreci içinde siyasal, ekonomik ve kültürel ilişki pratiklerini edinerek⁴⁶⁰ bir toplumun değerlerini benimsemesini amaçlar. 1926 yılında düzenlenen Muallimler Kongresi'nde çocukların çalışmaya yöneltilmesi ve çocuğun terbiyesi konusunda "*Her*

⁴⁵⁵ "Çocuk Sarayı Parlak Merasimle Açıldı", Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.26.

⁴⁵⁶ HEYWOOD, Baba Bana Top At, s.178.

⁴⁵⁷ "Çocuk Yapmalı mı Yapmamalı mı" Resimli Ay, VI, Temmuz 1340/1924, s.21-22.

⁴⁵⁸ (Cumhuriyetin ilk yıllardaki bile "çocuk hayvandan daha değersizdir, çünkü hayvan parayla alıp satılabilir ama bebek parasızdır Allah verir istediğinde alır" fikrinin değiştirilmesi gerekir.) Fuad, "Milli Facia", Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.2; "Çocuklarınızı Tasarruf Ediniz", Gürbüz Türk Çocuğu, LXIII, Birinci Kanun, 1931, s. 7-9.

⁴⁵⁹ Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük, s. 189.

⁴⁶⁰ İsmail KAPLAN, Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi, İstanbul, 1999, s. 12.

çocuk ayrı bir alemdir.” düşüncesi ışığında her çocuğun ayrı bir tetkike tabii tutulması kabul edilir.⁴⁶¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında çocuğa verilecek her terbiyenin başlıca amaç ve görevi, çocuğu yeni zihniyetin gerektirdiği özelliklere sahip bireyler olmasını sağlamaktır.⁴⁶² Bundan dolayı cemiyet “*Çocuklarını terbiye maksadıyla dövenler terbiye usullerini baytar kitaplarında arayan beyinsizlerdir.*”⁴⁶³ Şeklinde sert bir bakış açısıyla eleştirerek, yayınlarında “Terbiye Bahisleri” başlıklı bölümlere yer vermekte ve cemiyetin terbiye konusunda hedeflerini vurgulamaktadır.⁴⁶⁴

Cemiyet çocuklara birtakım duygu ve düşünce tarzları ve alışkanlıklar kazandırmak niyetiyle yayın ve uygulamalarında bazı konuları gündeme getirir. Bunlar arasında; çocuklara sanat zevki kazandırmaktan cinsel terbiye vermeye, tasarrufa alıştırmaktan temizlik bilgileri benimsetmeye kadar birçok konu ele alınır. Daha geniş bir ifadeyle çocuklara güzel sanatlar hissinin verilmesi konusunda Avrupa’dan çeşitli örnekler verilerek bazı sanatlar ve eğitimi hakkında tanıtıcı bilgiler cemiyetin yayınladığı süreli yayınlarında yer bulur.⁴⁶⁵ Ayrıca, çocuğun cinsel konulara ilişkin eğitimi konusunda 1929’lu yıllarda ele alınması⁴⁶⁶ Cemiyetin çocuk için düşüncülen eğitim ve terbiyede yelpazenin ne kadar geniş olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Aynı şekilde ülkenin 1920’li ve 1930’lu yıllardaki ekonomik sıkıntılar karşısında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nce, Türk çocuğunu tasarrufa yöneltmek ve çocuklara tasarruf bilincinin kazandırılmak için çocuklara yönelik iktisadi terbiye konusuna ve yeni neslin tasarruf alışkanlığını kazanmasına yönelik yazılar yayınlanır.⁴⁶⁷ Ülkede ve özellikle

⁴⁶¹ Bilmeyerek Yapılan Hayat Hayırsızlıkları”Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 3.

⁴⁶² Çocuk Haftası,II, s.50.

⁴⁶³ Çocuk Haftası, II, s. 105.

⁴⁶⁴ “Nasıl Terbiye- Nasıl Adam?”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIII, İkinci Teşrin 1932, s.1-10, “Çocuk Terbiyesi Hakkında Bir Konferans”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXV, İkinci Kanun 1932, s. 16-18.

⁴⁶⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.4-5. Nurettin İbrahim, “Çocuklarda Sanat Zevki”, Çocuk Haftası, II, s. 317-319; “Çocuk Terbiyesi Hakkında”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.11; “Terbiye İhtiyacı”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.16.

⁴⁶⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXIX, Şubat 1929, s.5. Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIV, Temmuz 1929, s.3. Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.26-27; Hamit Osman, “Çocuklarda Cinsi Eğitim”, Gürbüz Türk Çocuğu, CII, Haziran 1935, s. 20-28.

⁴⁶⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s. 17; Yusuf AKÇURA, “Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi”, Çocuk Haftası, II, Ankara, 1930, s. 175-176; Çocuk Haftası, II, s. 201; Haki Baha, “Tasarruf ve

çocuklarda Tasarruf bilincinin oluşturulması konusunda; Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti reisi Dr. Fuad Bey'in, 1926 yılında Milli Tasarruf Cemiyeti'ni kurması⁴⁶⁸ ve 1923 Dr. Fuad Bey'in ilk Amerika seyahatinden sonra İşbankası Genel Müdürü Celal (Bayar) Bey'e teklifinin desteklenerek çocuk kumbaraları kurulması⁴⁶⁹ önemlidir.

b- ANNEYE YÖNELİK EĞİTİM FAALİYETİ

İktisadi gelişmeler ve şehirleşme XX. Yüzyılda ailede değişmelere yol açarak aileyi karı-koca ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye dönüştürür. Büyük ailelerin ortak kazan kaynattığı ve üç kuşağın birlikte yaşadığı eski aileden uzaklaştırır. Savaş koşullarının yarattığı iktisadi yokluk ve sosyal sıkıntılar büyük ailelerin çözülüp, savaş yıllarının getirdiği yeni şartlara uymaya zorlar. Türk ailesinin geçirdiği sosyolojik değişim, modern Türkiye'nin yeni bireyini ve yeni ailesini şekillendirmeye başlar.⁴⁷⁰ Dönemin kayıtlarında da görüldüğü gibi savaş neticesinde yaşam koşulları zorlaşan Türk ailesinde kadın, sokakların temizliğinden ticari hayata atılmaya varıncaya kadar birçok iş alanında çalışmak ve ailesini geçindirmek durumunda kalır.⁴⁷¹ savaş sonrası ortamın getirdiği ekonomik sıkıntılardan dolayı zor duruma düşen orta halli ailelerde kadının aileye ekonomik desteğine ihtiyaç duyulur, fakir ailelerde ise kadının çalışması artık mecburiyet olur.⁴⁷² Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında başlayan kültürel devrim ile amaçlanan yeni toplumda ister istemez yeni bir kadın tipi de ortaya çıkar. Bu yeni kadına, çağdaş ülkelerdeki modern aile içinde kadının üstlendiği role benzer bir rol verilerek kişiliği geliştirilmeye ve toplum içinde söz sahibi kılınmaya çalışılırken, biçimsel yönden de, eski geleneksel Türk toplum yaşamına çok uymayan yeni tip kadın; evin içinde kocasının en büyük yardımcısı ve hatta gündelik hayatta evin maddi yükünü de paylaşandır.⁴⁷³

Terbiyedeki Ehemmiyeti",Gürbüz Türk Çocuğu, XIII, Teşrinievvel 1927, s.28; Servet Rıfat."Çocuklar Para Biriktiriniz ", Gürbüz Türk Çocuğu, XXVII, Aralık 1928, s. 22.

⁴⁶⁸ U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.24.

⁴⁶⁹ U MAY, Seçmenlerimle Başbaşa, s.25; "Kumbara", Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 13.

⁴⁷⁰ ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, s.157-158.

⁴⁷¹ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez Heyeti Tarafından Tertip Edilen Takvim, 1335/1919, İstanbul, s. 44.

⁴⁷² M. Vechi "Kadın Ailenin en Pahalı Uzvudur", Resimli Ay, V, Haziran 1340/1924, s.10.

⁴⁷³ 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul, 1998, s. 16.

Savaş sonrası Avrupa'sında kadının konumundaki rahatlıklar ve serbestlikler Türkiye'de de etkisini gösterir ve kadın iş hayatında oynaması gereken etkin role hazırlanır ve ev ekonomisinden çocuk bakımına varıncaya kadar birçok konuda Avrupalı kadına benzemeye başlar. Bu yönüyle Mustafa Kemal Paşa'nın eşi Latife Hanım, kültürel reformlardaki modern kadın imajını sergileyen bir model olarak kabul edilebilir. Misyonuyla Latife Hanım, halkın içine girerek halkın çeşitli sorunlarıyla ilgilenir, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi derneklere de maddi yardım toplanması amacıyla düzenlenen sergi, balo, müsamere ve toplantı gibi organizasyonlarda yer alır.⁴⁷⁴ Aynı şekilde Atatürk'ün manevi çocukları, yeni Türkiye'nin çocuk modelleri olmakla birlikte, Atatürk'ün manevi kızları yarının Türk kadını ve Türk annesi için birer model niteliğindedirler. Atatürk sözlerinde, Türkiye'nin gelecek kuşağını yetiştirme görevinde olan Türk anasının bilgili ve çalışkan olması gerektiği düşüncesiyle Türk kadını şu şekilde tarif ediyor: *"Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlakta ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk'ü, zihniyeti ile, pazusu ile, azmi ile muhafaza ve müdafaya kudretli nesiller yetiştirmektir."*⁴⁷⁵

Çocuğa ilk eğitimi yalnız anneler verebilir, bundan dolayı onların eğitimi sağlıklı bireylerin ve sağlıklı bir toplumun oluşumunda elzemdir. Bu yüzden Türk annesi Atatürk'ün belirttiği gibi; *"Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin vukuatın şahadetliyle sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlatlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletinin bütün cihanda, yalnız Asya'da değil, Avrupa'da dahi azim satvetler göstermiş olması, mutantan hareket icra eylemiş bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlatlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vezaif-i umumiye uhdelerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkar bir vazifeleri de iyi valide olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü icabına göre evlat yetiştirmenin müşkülâtını biliyoruz. Anaların*

⁴⁷⁴ 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, s. 19.

⁴⁷⁵ 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler,, s. 78.

bugünkü evlatlarına vereceği terbiye, eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bu günün anaları için evsafi lazimeyi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bu günkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmaya mütevakıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hata erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli daha fazla bilgileri olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.”⁴⁷⁶ Arzu edilmesine rağmen yeni kurulan Türkiye için nitelikli eğitimi almış annelerin sayısı oldukça az olup, doğuda durum daha da vahimdir.⁴⁷⁷

Çocuğa ilk eğitim aile tarafından verildiğinden annenin bu rolü tam anlamıyla üstlenebilmesi için aile ve toplum içindeki rolünü gerçekleştirecek nitelikte bir anne olarak yetişmesi gereklidir. Yani genç kızlar eş, anne, öğretmen, ev hanımı ve işkadını olabilmelidir.⁴⁷⁸ Beden ve ruh eğitimi verecek nitelikte anneler yetiştirilmesi gelecek kuşağa yapılan etkili bir yatırımdır. Bilinçli annenin büyüteceği bilinçli çocuklar yarının hedeflenen Cumhuriyetinin aydın ve sağlıklı beşeri sermayesi olacaktır. Bu yönüyle Cumhuriyet Türkiye’sinin bilgili ve bilinçli annesini yetiştirmek, dolayısıyla yetişmekte olan Cumhuriyet kuşağını istenildiği gibi gürbüz ve sağlıklı kılabilmek amacıyla annelere yönelik bilgilendirme ve yayın çalışmaları Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından yoğunlaştırılır. Bütün yönleriyle iyi yetiştirilmesi hedeflenen geleceğin modern anne adayları o günün kızlarının, eğitim hayatı boyunca aldığı bilgilerin yanında çocuk bakımı ve beslenmesi gibi konularda da çağdaş ve fenne uygun dersleri de almaları amaçlanır.⁴⁷⁹ Bu amaçları gerçekleştirmek için annelere öğüt, çocuk nasıl yetiştirilir, sıhhi bilgiler gibi kitapları ve sağlık broşürleri yayınlanır. Bu kitaplarda dönemin çocuk eğitim anlayışı ve çocuğun sağlığını ilgilendiren konulara yer verilir ve her yaş çocuk için sağlık, eğitim ve terbiye önerilerinin yer aldığı bu kitaplar halka dağıtılır. 1930’larda da devam eden modern annelik üzerine yayınlanan broşürler ve çocuk haftasında uzmanların çocuk ve bakımına ilişkin konuşmalar ile halk bilgilendirilir. Halka ulaşmanın ve cemiyetin amaçlarını uygulamanın başka bir yolu

⁴⁷⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1959,II, s.151-152.; Gürbüz Türk Çocuğu, XLI, Şubat 1930, s.18.

⁴⁷⁷ Celal Nuri, Türk Devrimi, (çeviren: Özer Ozankaya), Ankara 2002,s.186.

⁴⁷⁸ “Genç Kızları İstikbal İçin Nasıl Terbiye Etmeliyiz?”, Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Mayıs 1928, s. 26-27; “Aile Kadın Çocuk”, Gürbüz Türk Çocuğu, LI, Birinci Kanun 1930, s.3-4.

⁴⁷⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi, s.6.

olan önemli gün ve bayramlardaki kutlamalarda da eğitim ve bilgilendirme fırsatı bulan Cemiyet, bu süre boyunca çocuk sorununu anlatmak ve sorun konusunda halkı bilgilendirmek gayretine girer. Cemiyetin çocuk bakım ve gelişimine ilişkin yayınlarını yurdun her köşesine ulaştırmaya gayret edilir.⁴⁸⁰ Cemiyet çocuk bakımı konusunda sadece kendi yayınlarıyla yetinmez ve günlük gazetelerde de çocuklar için özel sayfaların yayınlanmasına öncülük eder, anne ve çocuklara ait türlü yazıları başka mecmua ve günlük gazetelerde neşreder.⁴⁸¹

Çocuk himayesinin anne karnında başladığı inancıyla, annenin gebeliğinden çocuğun doğup büyümesine kadar bebek ve çocuk bakımı, sağlık ve eğitimini sağlayacak her türlü yararlı tedbirleri almak ve bu amaca yönelik hizmet veren kuruluşlar kurmak ve bu yönde faaliyet gösteren kuruluşlara da destek vermek cemiyetin amaçları arasındadır. Anne eğitimine yönelik faaliyet gösteren Avrupa ve Amerika'daki benzer örnekleri sürekli olarak halka ulaştırır. Örneğin Cemiyet, Viyana'da kurulan Anneler mektebinin kadınlara çocuk konusunda öğrettiklerinin önemini anlatan yazıyı detaylı olarak okuyucuya sunar.⁴⁸² 1920'li ve 1930'lu yılların Türkiye'sinde annelerin bebek bakımı ve çocuk büyütmek konusundaki bilgisizlikleri özellikle çocuk ölümü ve bakımsız çocukların sayısının artmasındaki önemli bir etkidir. 1920'li yılların gazetelerinde Türkiye'deki validelerin Avrupa'daki valideler gibi olmadıkları belirtilerek; büyük ölçüde ev kadını olan Türk annesinin çocuk bakımına dair eksikliklerinin giderilmesinin önemli olduğu ve böylece süt çocuğu ölümlerinin azaltılabileceği vurgulanır.⁴⁸³ 1926 yılında iki yaşına gelmeden ve büyük ölçüde annelerinin cehaletinden dolayı ölen çocukların oranının %80⁴⁸⁴ olması ve genç kızların Anadolu'da oldukça genç yaşta evlendirildikleri⁴⁸⁵ düşünüldüğünde öncelikle annelerin eğitimi gereklidir. Savaş sonrası Fransa'nın nüfus arttırma ve çocuk vefatının önlenmesine dair faaliyetlerini yakından takip eden Türkiye, Fransa'da tespit edilen

⁴⁸⁰ "Müzakerat" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.146.

⁴⁸¹ "Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kongresi 13 Haziranda Toplandı", Çocuk, VII, Temmuz 1936, s.10.

⁴⁸² "Anneler Mektebi" Gürbüz Türk Çocuğu, LVIII, Temmuz 1931, s. 8-10.

⁴⁸³ Hakimiyet-i Milliye, "Çocuk Nasihat Ocakları Nerelerdir?", 17 Mayıs 1921, no. 187, s.2. (Dr. İhsan Hilmi)

⁴⁸⁴ Selim Sırrı, "Bakımsız Çocuklar", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.10.

⁴⁸⁵ CLARENCE, GRACE., An American Physician In Turkey s.13.

anne eğitimini örnek almaktadır. Çocuk vefatını azaltmak ve nüfusu arttırmaktaki öncül çareyi iyi anne yetiştirmek olarak gören Cemiyet, iyi anne nasıl yetişir sorusunu önce mekteplerden kızlara “hakiki anne nasıl olmalıdır”ı öğretmek; çocuk bakımı ve anneliğin hususlarına yönelik eğitim sağlayan teşkilatlar kurmak; okul ve anneye ulaşılabilen yerlerde konferanslar ve sohbetler düzenlemek suretiyle kızları annelik mesleğine yetiştirmek gerektiği sonucuna ulaşır.⁴⁸⁶ “*Kadın eli, çocuğun maddiyetine ve maneviyatına hükmettiği için kadın isterse evini cennet, yavrusunu meleğe çevirebilir. Kadın terbiyesine ehemmiyet vermeyen milletlerin ilerlemesi ve kuvvetli bir millet olması çok zordur. Kadının şuurlu olması onun yetiştireceği kuşağın da şuurlu olması anlamına gelmektedir.*⁴⁸⁷ Bu yönüyle çocuğun temizlik alışkanlığı kazanmasından⁴⁸⁸ mesleğini seçmesine kadar birçok aşamada annenin etkisi önemlidir. Bu düşünceyle, annelerin bebek bakımı konusunda bilgilendirilmesi ve çocuklarının nasıl büyütüleceği⁴⁸⁹ Cemiyetin bütün yayın ve faaliyetlerinde önemli unsurlar olarak görülür.

Doğum evlerinde, süt damlasında ve ana kucaklarında ulaşılabilecek her yerde; sıhhat rehberleri, ebeler ve gezici sağlık görevlileri aracılığı ile annelere hem eğitim hem de yardım götürülür. Hatta mekteplerde bile ameli sıhhat dersleri verilmesi konusunda cemiyet girişimlerde bulunur.⁴⁹⁰ Cemiyet, çocuk vefatının önlenmesi için annenin bebek bakımı ve hıfzı sıhhat konularında bilgilendirilmesini gerekli gördüğünden ilk hedef olarak validelerin irşadına yönelir. Cemiyet için neşriyatta esas alınan kitle anneler (gebeler ve çocuklu anneler)dir. Annelere, gebelikten başlayıp çocuk büyütmeğe varıncaya kadar birçok konuda ahlaki, eğitsel ve sıhhi bilgiler sunulur. Anneler için kurulan doğumevlerinden ana bakımevlerine kadar birçok kurum da yine annelere yönelik hizmet vermek amacıyla çalışır. Gebelikte annenin göz önünde

⁴⁸⁶ Münir Hayri “Anne Mektebi-Hayat Mektebi”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XI, Ağustos 1927, s. 1-3.

⁴⁸⁷ Mustafa Şekip “İstikbal Karşısında Çocuk”, *Çocuk Haftası*, II, s. 320-322.

⁴⁸⁸ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, *Çocuk Davamız*, İzmir, 1946, s. 28; “Brüksel Cemiyetinin Tavsiyeleri”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXVI, Teşrinisani 1928, s.19; *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXX, Mart 1929, s.8.

⁴⁸⁹ “Çocuklarımızı Niçin Nazlı Büyütmeli Şımarık Yapmamalıyız?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXIII, Ağustos 1928, s. 2-4.

⁴⁹⁰ Fatma Reşide, “Mekteplerde Ameli Sıhhat Dersleri”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, VIII, Mayıs 1927, s. 18.

tutacağı sağlık kuralları, doğum, bebek kundaklanması, beslenmesi, bebeğin temizliği, bebeğin bedensel gelişimini sağlayacak küçük hareketler, cemiyetin yayınlarında resimlerle açıklanır. Örneğin Cemiyetin önemli yayınlarından biri olan “Annenin Kitabı” annenin çocuk bakımı konusunda sıhhi ve içtimai bilgileri bulabileceği ve onun anlayabileceği şekilde hazırlanmış resimli bir eserdir. Cemiyetin Hıfzısıhhat şubesinde çocukluğun içtima-i hıfzısıhhası, hasta çocuğa bakım, çocuklarda ishal, memedeki çocuk nasıl beslenir, annelere nasihat, büyük çocukları büyütme ilmihali gibi birçok eser yayınlanır ve köy ebelerinin köydeki anneleri eğitmesi sağlanır.⁴⁹¹

Türk kadınının, annelik vazifesini hakkıyla üstlenebilmesinde çocuğun hıfzısıhhası, bakımı, terbiyevi eğitimi için annenin gece derslerine, konferanslara katılmaları, konuyla ilgili neşriyatları takip etmeleri önemlidir.⁴⁹² Dönemin bütün gazete ve dergilerdeki makalelerde hatta romanlarda annenin eğitimi olması gereği üzerinde durulur.⁴⁹³ Bir çok açıdan anneliği bir meslek olarak gören Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne göre kadının önemli görevlerinden biri çocuğunu yetiştirmektir.⁴⁹⁴ Cemiyet'in anne eğitimindeki hedefleri; annelik ve görevlerine ilişkin Atatürk'ün; *“Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucığı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bu günün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımız da ilim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır.”*⁴⁹⁵ sözleri uyumaktadır.

Cumhuriyet Türkiye'sinin gülbüz çocuklarını yetiştirmek işini kaderin eline bırakmanın en büyük günah olacağına⁴⁹⁶ ve anne ve baba sevgisinin en büyük

⁴⁹¹ Ali Vahid “Himaye-i Etfal Cemiyetinin Raporu” Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.178.

⁴⁹² “Türk Kadını” Resimli Ay, III, Nisan 1340/1924, s. 41-42.

⁴⁹³ ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile s. 96.

⁴⁹⁴ “Annelik Sanatı-Bu Kudsi Sanatı tamimi Etmek Vazifesi”, Gülbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.21.

⁴⁹⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 86.

⁴⁹⁶ “Çocuk Yapmalı mı Yapmamalı mı” Resimli Ay, VI, Temmuz 1340/1924, s.21.

göstergesinin çocuğuna gösterdiği sevgi ile ölçüleceğine inanan⁴⁹⁷ Cemiyet, ilk yıllarından itibaren anne ve babaları eğitmek ve aydınlatmak amacıyla çocuk bakımı hakkında yayın ve eğitim hizmeti verir. Bu bağlamda Cemiyetin Hıfzısıhha şubesinde basılan kitaplardan 15.700 adet, Amerika'dan temin edilip tercümesi yapılan levhalardan 3000 adet dağıtılır.⁴⁹⁸ Cemiyetin yayınladığı süreli yayınlarda çocuk bakım ve beslenmesi konusuna her sayıda oldukça teferruatlı bilgilere yer verildiği görülür. Örneğin Gürbüz Türk Çocuğu'nun bir sayısı, emzirme üzerine konunun uzmanlarınca hazırlanmış makalelerden oluşmaktadır.⁴⁹⁹ Cemiyet süreli yayınlarında 1927 yılının sonlarından itibaren çocuk doktorlarının hazırladığı "Çocuk bakımına dair küçük öğütler" başlıklı bir köşesinde; ailelere ve annelere gebelik, çocuk bakımı ve beslenmesine dair bilgileri vermekle birlikte, ülkedeki bazı yanlış uygulamaları da ortaya koyarak bunların sakınca ve zararlarını halka anlatmak ve yerine fenni bilgileri benimsetmek gayretindedir.⁵⁰⁰ Anne olmaya karar veren bir Türk kızının ilk kaygısının çocuk bakımı olması gerektiğine inanan cemiyet, çocuk bakımına ait kitapların okunmasını, çocuk ile ilgili kurslara ve konferanslara katılmasını gerekli gördüğünden⁵⁰¹ Cemiyetin çok önemli bir bilgilendirme faaliyeti de bilgi isteyen kişilerin adreslerine ücretsiz broşür ve mektup göndermesidir. Çocuk ve onun bakımına ilişkin her türlü bilgiye ulaşmak isteyenlerin cemiyetin muayenehanelerine başvurmaları veya cemiyete mektup yazarak bilgi istemeleri önerilmekte ve bu şekilde cemiyete başvuran ailelerin adreslerine her ay ücretsiz bilgiler gönderilmektedir.⁵⁰² Sade bir dil ile her ay "Annelere Öğüt" adı altında annelere bir mektup gönderilerek, bebek bir yaşına gelinceye kadar toplam on iki mektup gönderilir. Anadolunun her köşesindeki

⁴⁹⁷ Kazım Nami "Çocuk Sevgisi", Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s. 6.

⁴⁹⁸ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

⁴⁹⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XI, Ağustos 1927.

⁵⁰⁰ Rıza Tahir, "Çocuk Bakımına Dair Küçük Öğütler", Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.18-19; "Çocuk Belemek", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.5-6; "Çocukların Bel Kemiği Nasıl Çarpılıyor?", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.7-8; "Çocuklarda Sıhhi Adetlerin Tesisi her Gün kontrol Edilmelidir", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.22-26.

⁵⁰¹ Çocuk Haftası, II, s. 80.

⁵⁰² "Üç Konferans", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.27; Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930.

anneye ulaşmayı ve onu eğitmeyi hedefleyen cemiyet, on yıl içinde on binden fazla ücretsiz dağıtılan mektubu bütün Anadolu'daki annelere gönderir.⁵⁰³

Cemiyetin asıl gayesi dahilinde bulunan süt çocuklarının korunmasına yönelik olarak yayınlarda, bebek bakımı konularında; çocuğun kıyafetlerinden mamasına, bebeğin emzirilmesinden diş çıkarmasına kadar beslenme, bakım ve çocuk hastalıklarını da içeren genel ve özel nitelikli bir çok konuda anneleri aydınlatan bilgilere yer verilir. Çocuk bakımına dair “Çocuk Bakımı Öğütleri” gibi başlıklarla halka anlatılan bilgileri ile çocuk bakımında fenni usul ve uygulamalar sunulur ve verilen bilgileri tam olarak alıp uygulayabilen anneler, büyük ölçüde kendi çocuklarının doktoru ve öğretmeni niteliği kazanır. Ayrıca Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Gürbüz Türk Çocuğu mecmuasının “Çocuğunuz Neler Bilmelidir?”⁵⁰⁴ başlıklı bölümünde sorulan sorular yaşlara göre tasnif edilir. Bebek bakımına dair eski ve yanlış uygulamaların olumsuzluklarından ve bebek ve çocuğa verilmesi gereken fenni ve sıhhi ihtiyaçların anne ve aile tarafından nasıl sağlanacağı konusunda,⁵⁰⁵ cemiyetin süreli yayınlarında teferruatlı bilgilere yer verilir. Örneğin “Çocuk Bakımına Ait Örnekler” başlığında anneye sütün, sağlık kontrollerinin, güneş ve temiz havanın ve sevginin önemi anlatılır.⁵⁰⁶ Geleceğin annelerinin eğitimi konusunda Amerika'da teşkil edilen “Küçük Anneler Kulübü”nün aydın anneler yetiştirmesi;⁵⁰⁷ Rusya'da kadın yardım cemiyetleri, eğitim faaliyetine başlaması gibi çalışmalar Türkiye'de İsmet Paşa Kız Eğitim

⁵⁰³ “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 37.

⁵⁰⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIX, Aralık 1929, s.23-24.

⁵⁰⁵ Ali Şükrü, “Doğacak Çocuklar için Sıhhi Ne Gibi Hazırlıklar Yapılmalıdır?” Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisani 1927, s.4; Reşit Galip “Çocukları Koruyunuz”, Çocuk Haftası, II, s. 284-286.

⁵⁰⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Mayıs 1928, s. 6; Çocuk Haftası, II, İstanbul,1930, s. 71; “Yarının Annelerini Yetiştiren Bir Müessese” Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 16. (Bilinçli ve bilgili anne yetiştirmek konusunda cemiyetin yayınladığı çocuk haftası eserinin önemli bir yekununu çocuk bakımı bölümü oluşturmakta olup bu bölüm içinde çocuk uzmanlarının bu konudaki makalelerine yer verilmektedir. Modern anne örneklerini oluşturması planlanan İsmet Paşa kız enstitüsü öğrencilerine Çocuk bakımı derslerinin yanında mesleki olarak, dikiş, nakış, yemek, resim gibi birçok alanda da kızların eğitimi yapılmakta ve tam anlamıyla bir anne yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Çünkü yeni çocuk yetiştirme telakkisinde, çocuğun bakımı, hıfzıssıhası, terbiyesi ve tahsili cemiyetin önem verdiği iştir.)

⁵⁰⁷ Fatma Arif “Sıhhat Evleri”, Çocuk Haftası, II, s. 198-199.

Enstitüsü'nün açtığı çocuk bakımı kurslarına benzer amaçlar doğrultusunda hizmet eder.⁵⁰⁸

Koca karı ilaçlarından medet ummanın yerine, yani “*Hatice ninenin dediklerini yapmak yerine ilmin icaplarına uygun şekilde çocuk beslenirse*” çocuk ölümlerinin azalacağına inanan cemiyet, kadınların bilgilendirildiği ülkelerde çocuk ölümlerinin %95'lerden %5'lere çekilebildiğinden hareketle çocuk ölümünü azaltmak fenni usullerle çocuk bakımını annelere de öğretmekle mümkün olabileceğinden cemiyet, analar için ve çocukların sağlık ve kültürel bilgilerini arttıracak dergi ve kitaplar yayınladı.⁵⁰⁹ “Genç Annelerle Hasbıhal” başlıklı yazılarla; ilmi şartlara uygun bebek ve çocuk bakımı detaylı olarak ve annelerce anlaşılır özellikte anlatılır.⁵¹⁰

Sonuç olarak kadının en önemli görevlerinden biri annelik olduğu gibi çocuğun zihinsel ve fiziksel gelişimi büyük ölçüde onun ilk bakımına bağlıdır.⁵¹¹ Tüm bu desteklerle sosyal hayatın kazanımlarını büyük ölçüde ailesiyle paylaşan modern Türk kadını, iyi kuşakların sigortası olma niteliğine bürünmeye başlar. Hem çocuk doğum oranını arttırmak hem topluma nitelikli bireyler yetiştirmek ve hem de sosyo-kültürel ve ekonomik hayatta Türk kadınının varlığını gösterebilmek zor; ama gayretli çalışmaları gerektirmektedir. Çocuğa nasıl bakılacağına öğretilmesi konusunda annelerin aydınlatılması, gelecek neslin kurtuluşu için halledilmesi gerekli bir eksikliklerdir. Aynı zamanda 1920 sonrası Türkiye’de çocukların birçoğunun uçuk benizli, fersiz hastalıklı bir görüntüye sahip olduğu ve ebeveynlerin bilgisiz olduğu hatta geleneksel yanlış adetleri sürdürdükleri bilinen bir gerçektir.⁵¹² Böyle bir toplumda bazı başarıların elde edilmesinde birçok rolü üstlenen kadının iyi yetiştirilmesi gerekli olur. Annelere yönelik olarak hizmet veren Cemiyetin ana bakım evleri, zayıf gebe kadınlara doğum zamanında ve doğum sonrasında yardım etmekle birlikte, aşevleri yoksul emzikli

⁵⁰⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.13.

⁵⁰⁹ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s. 9; Ali Şükrü, “Sağlam Çocuklarda Muhtelif Aylarda Ne Gibi Evsaf Olmalı?” Çocuk Haftası, II, s. 273-276; Ali, Şükrü, “Sihhi Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalı”, Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.8; Ali Şükrü, “Çocuk Çamaşırlar” Çocuk Haftası, II,1929, s. 281-283. Reşit Galip “Çocukları Koruyunuz”, Çocuk Haftası, II, s. 284-286.

⁵¹⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, Ocak 1929, XXVIII, s. 6.

⁵¹¹ Rousseau, Emile yada Çocuk Eğitimi Üzerine, s.46-47.

⁵¹² Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 72.

anneler ve çocuklarına ucuz veya parasız yiyecek ve giyecek sağlamak maksadıyla çalışır. Cemiyet yayınlarında, annenin istemeden de çocuğuna büyük zararlar verebileceğine dair uyarılarını örneklerle açıklayarak annelerin eğitimine katkıda bulunmayı amaçlar.⁵¹³ Öte yandan kadının iş hayatında etkinliğini desteklemek amacıyla, onların çocuklarıyla ilgilenecek paralı ve parasız hizmet verebilen kurumlar da kurulur. Gündüz bakım evleri bunun en iyi örnekleridir. Burada çocuklara sıhhi şartlara dikkat edilerek bakılır ve Türk kadını da çalışma hayatına dahil olarak; Cumhuriyet ile birlikte kazandırılmak istenen imajına ulaşmaya çalışır. Aynı zamanda Cemiyete bağlı kurulan birçok teşkilattan çocukların yanı sıra anneler de yararlanır. Çocukların ve çocuklu annelerin ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan Cemiyet'in; Çocuk Yuvası, Gündüz Bakımevi, Banyo, Dispanserler, Doğumevi, Kitapevi, Havuzlar, Süt Damlası, Muayenehaneler, Aşevleri vardır.⁵¹⁴ Aynı zamanda Cemiyet, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin anne ve çocuğa hizmet veren; çocuk bakım evleri, sıhhat merkezleri, ziyaretçi hemşire hizmetine de⁵¹⁵ yardımcı olur. Özellikle kız mekteplerinde çocuk bakımı derslerinin programa konulması bu önemin bir göstergesidir.⁵¹⁶ 1920'li yılların Avrupa'sında anneye bebek konusunda eğitim veren; kreşler, süt damlaları, bakımevleri ve doğumevlerinin benzerlerinin Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından Türkiye'de verilmesi de hizmetin çağdaşlığını gösterir.⁵¹⁷

c- AİLEYE YÖNELİK EĞİTİM FAALİYETİ

Her anne ve babanın en büyük amacı, sağlıklı ve mükemmel bir çocuk yetiştirmektir. Çocuklarının zihni ve bedeni gelişmesine bütün anne ve babalar ve öğretmenler dikkat göstermelidir.⁵¹⁸ *“Çocuk için en iyi beşik ana kucağı en iyi terbiye mektebi aile ocağıdır ve aile yükseldikçe çocuk yükselir, çocuğun yükselmesi vatani yükseltir.”*⁵¹⁹ Aile çekirdeğinin en önemli varlığı çocuktur. Bu yönüyle çocuk servet,

⁵¹³Sevim Yıldız, “Çocuklara Karşı Şefkatimizi Nasıl Göstermeliyiz?” Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisanı 1927, s.17.

⁵¹⁴ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s. 9.

⁵¹⁵ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 356.

⁵¹⁶ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s.6-7.

⁵¹⁷ Selim Sırrı, “Bakımsız Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.10.

⁵¹⁸ Fuad, “Amerika’da Çocuklar Saltanat Sürüyorlar”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.6.

⁵¹⁹ Tarhan Tuğ, “Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım 1926, s. 11.

devlet ve istikbaldir yani aile ve toplumun garantisidir. İctimai bünyenin hücresi olan aile ve onun devamını sağlayan çocuk aynı zamanda milli kalkınmanın da önemli şahsiyetidir.⁵²⁰ Bunun yanında Türk ailesi için çocuk yetiştirmek, sadece manevi bir şeref ve fazilet değil, mutlaka ifası zaruri, milli ve vatani bir vazife olarak görülür ve istikbal davasıyla ilişkilendirilir.⁵²¹

Öte yandan milli sıhhat açısından çocukların sağlıklı büyüebilmeleri için ailenin eğitimi mühimdir. Çocuk, ailesinden gördüklerini uyguladığından iyi bir aile, iyi bir çocuk yetiştirilmesinde en önemli unsurdur. Türkiye'nin geleceği için bu çocukların yetişmesinde bilinçli ebeveyne fazla ihtiyaç⁵²² duyulur, yetim ve öksüz olmadıkları, hatta ekonomik durumları iyi olduğu halde bakımsız ve sağlıksız çocukların yetişmesinde suç, bilinçsiz ebeveynin bilgisizliğidir. Çünkü ailesinden gördüklerini öğrenerek büyüyen çocuklar da yarının ebeveyni olduklarında aynı şekilde çocuk büyüteceklerdir. Çocuk, sadece ailesinin değil aynı zamanda cemiyetin ve vatanındır. Böyle bir durumda hiçbir devlet vatan evlatlarını bilinçsiz ve lakayt ailelerin ellerine terk etmemeli ve bilgisiz ebeveyni eğitmelidir. Yeni kuşağın yetiştirilmesinde misyonu olan aile ve çevrenin bilinçlenmesi zorunludur, yani ailelere çocuğun kıymetini anlatmak,⁵²³ çocuğun ihtiyaçlarını göstermek ve toplumdaki bazı yanlış kanıları değiştirmek konusunda çeşitli bilgilerin⁵²⁴ verilmesi gerekli olduğu gibi bu bilinçlenme çocuk ölümlüyle mücadele ve nitelikli nüfus arttırılmasının sağlanmasında da önemli olur. Bu bilinçle, ebeveynlere çocuk ihmali konusunda birtakım aydınlatıcı çalışmalar verilir ve konunun ehemmiyeti ile ilgili çok sayıda yazı, 1920li yılların başından itibaren dönemin yayınlarında göze çarpar.⁵²⁵

Bu doğrultuda Cemiyet ailelere yönelik eğitici ve öğretici bir dizi faaliyet içerisine girer. Bu bağlamda sadece anneye yönelik faaliyetlerde değil, aynı şekilde babanın da

⁵²⁰ U MAY, Hayatım, s. 4.

⁵²¹ Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 11.

⁵²² "Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynsizlik", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ankara, Ekim 1926, s. 1.

⁵²³ Fuad, "Milli Facia", Gürbüz Türk Çocuğu, V, Kanunisanı 1927, s.2.

⁵²⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVI, Eylül 1929, s. 18.

⁵²⁵ "Asri Hayatın Aile Hayatımızda, Çocuklarımız Üzerinde Yapacağı Tahribatın Farkında mısınız?" Resimli Ay, XI, Kanunievvel 1340/1924, s.12-13; "Bütün Dünyayı İstila Eden Yeni Bir Hastalık", Resimli Ay, Nisan 1341, no. III, s.2

eğitimine önem veren Cemiyetin yayınlarında ideal baba örneklerine de rastlanır. Cemiyetin yayınlarında; devlet büyüklerinin ocuk ve evlat sevgisi konusundaki fikir ve faaliyetleri örnek olarak sunulur.* rneğin başbakan İsmet Paşa'nın kendi çocuklarıyla olan diyaloglarındaki⁵²⁶ halka sunulan baba modeli gibi. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin baba eğitimine yönelik örnek ve tavsiyelerinde; ocuk ile dost ve arkadaş olunmasının faydaları, çocuklar yeni hayatlarında duyduğu yeni heyecanlarını ailesiyle paylaşarak güveninin kazanılması ve bu şekilde ocuk kendini önemli hissettirilmesi, çocuğa verilmek istenen uyarı, tavsiye ve kurallar da onu kırmadan ve anlayabileceği şekilde verilmesi istenir.⁵²⁷ Cemiyetin yayınları arasında "Annelere ve babalara ğtlerimiz" başlığı altında; çocuğa nasıl muamele edilmesi gerektiği, çocuğun bilgilendirilmesi, yönlendirilmesi ve terbiye edilmesinde nelerin dikkate alınması konularına yer verilir.⁵²⁸ Gürbüz Türk çocuğu'nda yer alan *Suallere cevap sütunu*'nda: "*mecmuamıza muhterem karilerimizin çocukları hakkında soracakları her türlü sıhhi ve terbiyevi suallere cevap verilir.*"⁵²⁹ ifadesi, halktan gelecek soruları bütün yönleriyle açıklamak amacıyla konulmuş, insanların neleri merak ettiklerini, eksiklerini ve ihtiyaçlarını karşılamak düşüncesini taşıyan doğrudan propaganda ve eğitim sütunu niteliğindedir. Gönderilen makalelere yayınlanma fırsatı da sunan dergi, ailelere direk irtibat kapısını açar. Dönemin diğer süreli yayınlarında da ebeveyn ve ocuk eğitimine ilişkin bilgilere yer verilir. Örneğin 1924 yılındaki Cemiyetin süreli yayınlarında aileleri çocuğa yönelik konularda uyarı yazılarının yayınlanması;⁵³⁰ ve "*analar babalar sualler*"⁵³¹ başlıklı bilgilerden ebeveyn eğitiminin hedeflemesi ile, ocuk davası bilincinin aile ve topluma kazandırılması amaçlanır. Ayrıca Türkiye Himaye-i Etfal

* ocuk yetiştirilmesine dair birçok öneri dönemin başka süreli yayınlarında da gündeme getirilen bir konudur. Örneğin, "ocukları Kurtaralım" Resimli Ay, Nisan 1341, no. III, s. 1; "Türkiye Cumhuriyeti Kadın ve ocuk Esaretini Lağvetmelidir" Resimli Ay, Kanun-i evvel 1341, no. XI, XXIII, s. 1.

⁵²⁶ Hikmet şevki, "Ktk mer", ocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s.6.

⁵²⁷ "ocuklarınızla Dost Olunuz". Gürbüz Türk ocuğu, II, Ekim 1926, s.5; İhsan Hilmi, "Yeni Doğmuş ocuk Karşısında Babanın Vazifesi" Gürbüz Türk ocuğu, LXXXI, Temmuz 1933, s. 19-21.

⁵²⁸ ocuk Haftası,II, s. 174,

⁵²⁹ Selim Sırrı, "Milletlerin En Büyük Derdi; ocuksuzluk", Gürbüz Türk ocuğu, II, Ekim 1926, s.16.

⁵³⁰ Resimli Ay, şubat 1924, s. 10.

⁵³¹ Resimli Ay, Mart 1929,İstanbul, s. 16.

Cemiyeti'nin yayınlarında çekirdek ailenin övüldüğü,⁵³² ailelere çocuklarını kardeşsiz bırakmanın tavsiyesinde bulunulduğu ve çocuk sayısının fazla olmasının aileyi ve çocukları olumlu yönlerde etkilediğine dair yayınlar da yapılır.⁵³³ Ayrıca Cumhuriyet gibi dönemin etkin gazetelerinde, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri “Çocuk Sütunu”, “Kadın Sütunu” ve “Gazetemizin Doktoru” sütunları kadını ve aileyi birçok konuda eğitmek ve bilgilendirmek isteğini gösterir.

Değişen ekonomik koşullar, ataerkil geniş aileyi de etkilediğinden geniş aileler çözülüp çekirdek aile şeklini alır. Bu çözülme, beraberinde geniş aile hayatının toplumsal ve kültürel temelini oluşturan normların değişmesine ve yeni şekillenmelere fırsat verir. Bütün yönleriyle şekillenen bir toplumda da “*toplumsal hayatın en muhafazakar kompartımanı*”⁵³⁴ olan aile, başladığı yeni şekillenmesini Cumhuriyet döneminde çekirdek aileye kadar ulaşıncaya kadar sürdürür ve yeniden şekillenen aile de roller ve görevler de yeniden yorumlanır. Kırk elli kişilik büyük ailenin sadece anne baba ve çocuklardan kurulu çekirdek aileye geçiş,⁵³⁵ ailelerin küçülerek daha çocuk merkezli hale gelmesi sonucunu doğurur. Çocuğu, zevç ve zevceyi birbirine bağlayan kuvvetli bir zincir olarak gören Cumhuriyet ailesi, ortak amaçla bir araya gelir, birbirini ve çocuklarını düşünen, sevgi duyan görece eşit eşler oluşturmayı düşünür. Kadın ve erkek, çocuklarının mutluluklarının yanı sıra, kendi mutlulukları için de çalışır. Cumhuriyet ailesinde anne ve baba, sorumluluklarında hiyerarşik bir sıradan ziyade, sevgi temeline dayalı bir birliktelikte ortak bir sorumluluk üstlenir niteliktedir. Bu sorumlulukları gözönüne alan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti anne ve çocuğa yönelik hizmetleriyle büyük ölçüde aileye hizmette de bulunur. Cemiyetin Nizamnamesi'nde adli, tıbbi ve terbiyevi bilgi için, kısacası çocuklarına yönelik her türlü konuda müracaat edenlere yardım edileceği belirtilir.⁵³⁶ Çekirdek ailenin önemli unsurları olan kadın ve çocuklar Cemiyetin hizmet yelpazesinden yararlandığından, cemiyetin aileyi de hizmet yelpazesine aldığını söylemek mümkündür. Cemiyet, Cumhuriyetin ilk yıllarında

⁵³² Fuad, “Amerika’da Çocuklar Saltanat Sürüyorlar”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, II, Ekim 1926, s.8.

⁵³³ Ailede Tek Çocuk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, L, İkinci Teşrin 1930, s. 2-4.

⁵³⁴ ORTAYLI, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 136.

⁵³⁵ *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXX, Mart 1929, s. 2-3.

⁵³⁶ *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi*, Ankara, 1925, s. 5.

ailedeki çocuğun durumunu daha net belirlemek niyetiyle 1923-1924 yılında kapsamlı bir aile anketi yaparak, aile ve çocuğa ilişkin bir aile bülteni hazırlar.⁵³⁷

Modernleşme ve yeniliklerin bütün halk tarafından kolayca kabullenilmesi konusunda halk eğitiminin önemi yadsınamaz. Savaş sonrası dünyada hemen hemen bütün ülkelerde hummalı bir halk eğitim seferberliği başlatılır. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti kurulup inkılap hareketlerine başladığından itibaren, halk eğitimine özel bir önem verir ve yönetim bütün gücüyle halk için lokomotif görevi üstlenmeye başlar. Bu amaçla, birlikler, ocaklar, cemiyet ve dernekler kurulur, millet mektepleri açılır. Avrupa'da bir çok ülkede başlatılan halka yönelik kapsamlı seferberlikler⁵³⁸ Türkiye'de de başlatılır. Türkiye'deki cemiyetler de benzer faaliyetlere girişir. Bugün bağlı kurumlarıyla; okuryazarlık oranının yükseltilmesinden, farklı alanlarda üretim becerilerinin geliştirilmesine kadar birçok toplumsal sorunu çözüme konusunda ailelere eğitim, sağlık, kültür ve hukuki alanda destek ve danışmanlık hizmeti sunabilen bu cemiyet,⁵³⁹ kuruluş yıllarında da ailelerin çeşitli ihtiyaçlarına cevap verme gayretindedir. Cemiyetin benimsediği çocuk davasında öncelikli hedef, çocuk konusunda halkta bilinç oluşturulması ve gerekli eğitimin verilmesidir. Hedef kitle gebelere, annelere ve okul çocuklarına ulaşmak ve onlara ulaşmak için eldeki vasıtalar ise öğretmenler, sağlık elemanları ve cemiyetin gönüllüleridir. Cemiyet, hizmetini halka vakfederek halkın sıhhat ve refahı için çalışmaktadır.⁵⁴⁰ Neşriyat da bu bağlamda önemli bir iletişim aracıdır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin birçok bakımdan halk eğitimi nitelikli olan aileye yönelik hizmetleri vardır. Öyle ki dönemin Maarif Vekili Necati Bey bir beyanatında; cemiyetin halk eğitimine gösterdiği katkı ve çalışmalarından övgüyle bahsederek halkı aydınlatma hareketinden dolayı cemiyete teşekkür eder.⁵⁴¹

⁵³⁷ "Aile Bültenleri Hülasası" Birinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1-3 Eylül 1925, s.179-183.

⁵³⁸ Pakize Ahmet, "Danimarka Halk Darülfünunları" Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIV, Birincikanun, 1932, s.6-11. 1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocağı, Muallimler Birliği, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve diğer cemiyetlerin ortak çalışmalarıyla 15 yerde Millet Mektebi açıldı. www.usak.gov.tr/eğitim.htm.

⁵³⁹ ÇENGELCİ, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 86.

⁵⁴⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXI, Nisan 1929, s.4.

⁵⁴¹ Mehmet Şevki, "Son Bir Beyanat Münasebetiyle", Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Mayıs 1928, s. 2.

Halk eğitiminde amaç; mevcut bilgisizlikle mücadele etmek olduğundan, Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda, 1 Mart 1922'de Meclis'in yeni çalışma devresini açarken konuşan Mustafa Kemal Paşa, milli terbiye programını açıklar. Bu programda, milletin o günkü haliyle yüzyılın gereklerine tamamen uygun olması isteği yer alır ve memleket evladının ekonomik ve toplumsal hayatta etkin kılınması fikri belirtilir. Mustafa Kemal Paşa'nın "*Memleket evladını ekonomik ve toplumsal hayata doğrudan etkili ve faydalı kılmak için gerekli olan ön bilgileri iş içinde vermelidir.*"⁵⁴² sözleri 1923 sonrası milli terbiye programının etkin fikri olur. Cehaleti tamamen ortadan kaldırmak fikriyle çalışan Türkiye, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi "*eğitimimizin temel taşı bilgisizliğin yok edilmesidir... gerçekten kurtuluş istiyorsak, her şeyden önce bütün kuvvetimiz, bütün hızımızla bu bilgisizliği yok etmek zorundayız.*"⁵⁴³ Anlayışıyla eğitim konusuna önem verir, "*Çocuk bize halef olacak yeni bir cemiyetin müstakbel uzvudur ve o yeni cemiyet bizden doğacaktır*"⁵⁴⁴ bilinç ve sorumluluğu ile hareket eden Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, okulda verilen terbiyenin aile ve toplumda da devamlılığının şart olduğunu düşünür ve çocuğun evde, okulda ve sokakta farklı eğitim ve terbiyeler almasını ve bundan dolayı gelgitler yaşamasını sakıncalı bulur. Cemiyet, bu devamlılığın sağlanması için çocuk psikolojisi ve çocuk terbiyesine vakıf ziyaretçi muallimlerden istifade eder. Ziyaretçi öğretmenler, ana-babalara konferanslar vermek onlarla evlatlarının hareketleri konusunda görüşmek ve aile ortamlarında incelemelerde bulunmak gibi zor, ama vatani bir meseleyle ilgilendirir.⁵⁴⁵ Cemiyet, çocukların fizyolojik ve psikolojik gelişmelerinde ve eğitimlerinde öğretmenlerin de önemli görevleri olduğu düşüncesiyle, yayınlarında "Hocalara Öğütlerimiz" başlığı ile bazı bilgilere "Muhterem, mefkureci muallimlerimizden soruyoruz:" sütunlarında⁵⁴⁶ ve çeşitli makalelere⁵⁴⁷ yer verir.

⁵⁴² Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle ilgili Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1946, s. 6.

⁵⁴³ Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle ilgili Söylev ve Demeçleri, s. 9.

⁵⁴⁴ Kazım Nami, "Terbiyevi Musahabe" Gürbüz Türk Çocuğu, XIII, Teşrinievvel 1927, s.18.

⁵⁴⁵ "Ziyaretçi Muallimler", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.3; Çocuk Haftası, II, s. 194.

⁵⁴⁶ "Terbiye ve İlmi Terbiye",Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s. 27.

⁵⁴⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXI, Nisan 1929, s.4; Çocuk Haftası, II, s. 194.

Cemiyet ana kucakları, doğum evleri, süt damları gibi müesseseler ile ülkenin her tarafında teşkilatlanarak içtimai bünyenin temeli olan çocuklara ulaşmak ve yardım etmek gayretindedir. Propaganda da sıhhi konular önemli yer tutar. Bu dönemde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti tarafından Avrupa ve Amerika'dan getirilen sağlık konulu birçok filmi halka, orduya ve öğrencilere parasız izletilerek köylere kadar görsel propaganda yapılır. Bulaşıcı hastalıklar, onlardan korunma, temizlik, çocuk bakımı konularını içeren filmlerin yanı sıra Vekalet; renkli afişler, broşürler, sıhhi müze, sergi ve konferanslar da halka sıhhi bilgiler ulaştırır.⁵⁴⁸ Devletin sağlık davasına olduğu gibi eğitim davasına da yardımcı olan Himaye-i Etfal Cemiyeti, yeni harfleri öğretmek konusunda Maarif Vekaletine yardımcı olarak harf seferberliğinde de görev alır.⁵⁴⁹ Böylece Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, mini mini çocukları himaye ettiği gibi ebeveynlerin de fikirlerini, dikkatlerini ve vicdanlarını eğitmek görevini üstlenir. Bu yönüyle Cemiyet tarafından himaye edilen çocuklar ebeveyni olduğu halde ilgisiz ve bakımsız kalan çocuklardan daha şanslıdır. Çünkü bu çocuklar ilmin ve fennin gerekleri ışığında yetiştirilirler.⁵⁵⁰

Kısaca özetlemek gerekirse, Cemiyet, ailelere yönelik faaliyetleri içerisinde; ailelere çocuğun kıymetini anlatmak ve çocuk vefatını önlemek için özellikle genç annelere uygulamalı bilgileri verme gayretiyle; süt damlası, doğum evleri gibi kurumlarını mektep gibi kullanır,⁵⁵¹ broşürler dağıtır, görsel ve yazınsal bir dizi etkinlikler yapar (filimler, sergiler, konferanslar ve radyo konuşmaları vb.).

⁵⁴⁸ Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, s. 357-359.

⁵⁴⁹ "Mudanya Şubemizin Bir Muvaffakiyeti", Gürbüz Türk Çocuğu, XXVII, Aralık 1928, s. 27.

⁵⁵⁰ "Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynsizlik", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s. 2.

⁵⁵¹ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.36.

2- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN YAYIN FAALİYETLERİ

Yayın ve eğitim konusuna önem verileceğine dair Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Nizamname-i Esasisi'nin ikinci maddesinde, cemiyetin amacını gerçekleştirmek için neşriyat yapılacağı belirtilir.⁵⁵² Cemiyet neşriyat işleri için bir şube müdürü, katip ve istatistik memurundan oluşan kadrosuyla neşriyat şubesine sahiptir.⁵⁵³ Cemiyet, amaçlarına ulaşmak ve kendini tanıtmak niyetiyle yazılı neşriyat, gorsel ve sözlü propaganda yapar. Neşriyatta esas alınan kitle anneler (gebeler, yeni doğum yapmış ve çocuk büyüten anneler) ve çocuklardır. Annelere, gebelikten başlayıp çocuk büyütme varıncaya kadar birçok konuda ahlaki, eğitsel ve sıhhi bilgiler sunulur. Cemiyet çocuğu ilgilendiren terbiyevi ve sıhhi romanlar hikayeler ve oyunlar neşrederek çocukların okuma ihtiyaçlarını temin eder.⁵⁵⁴

Daha öncede üzerinde ehemmiyetle durulduğu gibi, gelecekte ne oranda gelişme kaydedileceğini çocuklara verilen önem ve eğitim belirlediğinden⁵⁵⁵ çocuk eğitimi konusunda anne ve babalara yönelik olarak çocuk bakım ve eğitimine dair uyarıcı ve bilgilendirici faaliyetler yoğun bir biçimde kendini gösterir. “Annelere Öğütler”, “Babalara Öğütler”, “Anneler ile Hasbıhal” “Genç Annelerle Musahabe”⁵⁵⁶ v.b başlıklarla yayımlanan yüzlerce yazıda; çocuk nasıl beslenir, büyütülür, ona psikolojik destek nasıl verilir, çocukla nasıl doğru iletişim kurulur gibi aile-çocuk ilişkileri sağlıktan psikolojiye, eğitimden edebiyata bütün yönleriyle anlatılır. Annelere “çocuklarınızın sıhhatiyle alakadar olunuz” tavsiyesinde bulunan cemiyet, annelere öğütler sunar.

1923 yılında Amerika'da seyahati sırasında Dr. Fuad Bey'in etkili sözlerle eğitselliği güçlü olan resim ve yazılardan oluşan levhaların faydalarını görerek, bunlardan çok sayıda satın alması;⁵⁵⁷ Cemiyet tarafından yetiştirilen çocukların anılarını

⁵⁵² Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1925, s. 3.

⁵⁵³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s.25.

⁵⁵⁴ “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 36-37.

⁵⁵⁵ Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, s.186.

⁵⁵⁶ “Genç Annelerle Musahabe”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 3.

⁵⁵⁷ Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, s.154.

fotoğrafları eşliğinde Gülbüz Türk Çocuğu'nda yayınlarak canlı kanıtlar sunması;⁵⁵⁸ anne ve babaları eğitmek ve aydınlatmak amacıyla sadece çocuk bakımına dair 1925 tarihli Cemiyetin Hıfzısıhha şubesinde basılan kitaplardan 15.700 adet ve tercümesi yapılan levhalardan 3000 adet dağıtılması;⁵⁵⁹ çok sayıda kitap ve süreli yayınları hazırlaması; yapılan harf devrimine rağmen yeni harflerle yapılan neşriyatın⁵⁶⁰ yoğun olması önemli bir yekun ve başarıdır. Çünkü Cemiyet, ilk on yılı içinde Türkiye'de çocuğun içtimai ve hukuki haklarını dava eden, sıhhi terbiyevi gelişmesine yardım eden 97 kitaplık bir külliyat oluşturur.⁵⁶¹ Belirtmek gerekir ki, cemiyetin kendi yayını olmayan ama onun tanıtımına yönelik olup çocuklar için hazırlanan bazı kitaplar da tanıtım yönünden önemli etkiye sahiptir.⁵⁶²

Himaye-i Etfal Cemiyeti sürekli yaptığı konferans ve neşriyat ile çocuk bakımını anlatmayı başarırken bilgiye ihtiyacı olup da ulaşamayan kişilerin sorunlarına yönelik endişeler karşısında aydınlardan da yardım ister ve bilginin ihtiyaç duyanlara ulaştırılmasına çalışır.⁵⁶³ Cemiyetin yayınlarında, çocuğun terbiyesi konusunda⁵⁶⁴ aileleri bilgilendiren yazılar yer alır, çocukların bir birey olduğunun bilincinin benimsetilmesi hedeflenir.⁵⁶⁵

a- ÇOCUK İÇİN NEŞRİYAT VE TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

Çocuk eğitimi ve çocuğa yönelik edebiyat, bir tarih ve toplum bilincinin ürünüdür ve çocuğun eğitimi üzerinde konuşmak ve düşünmek çağlar boyu her toplumda rastlanan bir konudur. Okuma yazma bilmenin zamanımızda bir onur ve yaşam sorunu durumuna geldiği, hızla gelişen toplumdaki sosyo-kültürel, teknik ve iktisadi yeniliklerin insanları okuma-yazma bilmeye zorladığı ve öğrenim görenlerin iyi işlerde

⁵⁵⁸ "Cemiyetimizin Yetiştirdiği Çocuklar", Gülbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 5-6.

⁵⁵⁹ "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hülasa-i Mesaisi", Gülbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

⁵⁶⁰ Gülbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s.2. (Bu neşriyat yaklaşık bir yılda 74.000 nüsha kitap, 72.000 nüsha mecmua ve 764.000 muhtelit propaganda neşriyatıdır.)

⁵⁶¹ "Üç Konferans", Gülbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.19.

⁵⁶² örnek: Ali Rıza KUNUTKU, Haluk ve Çocuk Esirgeme Kurumu, İstanbul, 1935, (İstanbul 7. Mektep Baş muallimi)

⁵⁶³ Mahir Ali, "Çocuk katillerini Nasıl Tecziye Edebiliriz?", Gülbüz Türk Çocuğu, XXII, Temmuz 1928, s. 1; Neşet Halil, "Muhtaç Çocuk ve Himaye-i Etfal", Gülbüz Türk Çocuğu, LXV, Şubat 1932, s.2-3.

⁵⁶⁴ Hıfzı Tevfik, "Çocuklarımız Çocuk Terbiyesi" Çocuk Haftası, II, s. 310-311.

⁵⁶⁵ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s.19.

istihdam edilebildikleri⁵⁶⁶ bir dünyaya uyum için, ön planda çocuğun eğitimine eğilmek gereklidir. Avrupa'ya göre geçte olsa XIX. Yüzyıl da bu konu Osmanlı'nın gündemine, çocuğa yönelik risalelerin, çocuk dergisi ve gazetelerin yayınlanması ile girer ve bir çocuk edebiyatına ve eğitimine ancak son yüz elli yılda eğilir.⁵⁶⁷ Oyleki Tanzimat döneminde çocuk ve gençlere yönelik ilk eserlerden biri 1830 tarihli İbrahim Edhem Paşa'nın "Terbiye ve Talim-i Adab ve Nesayih'ül-etfal"⁵⁶⁸ adlı eseridir. Çocuklara adab-ı muaşeret ve davranış kuralları, sağlık bilgisi, çalışma ve okuma yöntemi öğreten bu eser, çocuk ve çocuğun eğitimine ilişkin birçok değerlendirmelere yer verir ve bölümler halinde Tanzimat insanın dünya görüşünü yansıtmakla birlikte nasıl bir çocuk istenildiği sorusuna da cevaplar araması bakımından hayli önemlidir. Yine 1880 tarihli "Etfal'in Terbiyesi ve Hıfzısıhhatleri Hakkında Validelere Yadigar"⁵⁶⁹ adlı eser, İngilizce'den tercüme edilerek annelerin çocuk bakım ve çocuk büyütmelerine dair bilgiler içerir. XIX. yüzyılda bazı çocuk hikayelerinin (örnek. Osman Hamdi: "Arı ile Sinek," "İki Tilki," "Aslan Yavruları" vb eserleri) yanında Ahmet Mithat Efendi'nin "Ana Babanın Evlat Üzerinde Hukuk ve Vezaifi" ve "Çocuk" adlı risaleleri de çocuk eğitiminde batı literatüründe kısmen etkilendiğini gösteren⁵⁷⁰ örneklerdendir.

Yine İttihad ve Terakki idaresinin, milli bir nesil yaratmak isteğiyle çocuğa yönelik eğitim ve neşriyata önem vermesinden, bütün kurumların etkilenmesinin yanında millileşme hareketinden çocuğu ilgilendiren kurumlar da nasibini alır. İttihat Terakki Cemiyeti döneminde milli nesli temsil ettiğinden çocuk hükümetin önemli yatırım konusu olur. Meşrutiyetten itibaren çocuk ve çocuğa yönelik eğitim ve neşriyat nitelik ve hacim olarak belirgin bir noktaya ulaşır. 1908-1918 yıllarında yayınlanan çocuk dergisinin on altı olması,⁵⁷¹ savaşın getirdiği olumsuzluklara rağmen yayınların devam etmesi, örneğin 1917'li yıllarda çocuklar için yazılan, "Esir Çocuklara Ahlak

⁵⁶⁶ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 68.

⁵⁶⁷ ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, s. 102; İbrahim Necmi, "Çocuk Edebiyatı", Gülbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 2.

⁵⁶⁸ Ethem İbrahim Paşa, Terbiye ve Talim-i Adab ve Nesayihü'l-Etfal, Davranış Kurallarının Eğitim ve Öğretimi ve Çocuklara Öğütler, (Hazırlayan; Hıfzırrahman Raşit Öymen), Ankara, 1979.

⁵⁶⁹ Etfal'in Terbiyesi ve Hıfzısıhhatleri Hakkında Validelere Yadigar, Tercüme eden: Binbaşı Abdurrahman, Cerde-i Askeriye matbaası, İstanbul, 1296.

⁵⁷⁰ ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, s. 107.

⁵⁷¹ Cüneyd OKAY, Eski Harfli Çocuk Dergileri, İstanbul, s. 216-217.

Aşısı” adlı manzumenin⁵⁷² yayınlanması yönetimin ve aydınların çocuk konusuna önem verdiklerinin bir göstergesidir.

Tanzimat ile garba yönelişle başlayan, çocuk konusundaki fikirler, Cumhuriyet ile birlikte çocuk davası Türkiye’nin önemli bir meselesi olarak gündeme oturur. Gürbüz yeni neslin yetiştirilmesinde, modern terbiye ve ileri tekniklere ulaşmaya çalışılır. Cumhuriyetçe öngörülen yeni bir çocuk tipi, çocukları rejimin teminatı olarak görür. Gürbüz Türk’ü yetiştirmekte önemli rol, büyük ölçüde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne verilir. Cemiyet, neşriyatında hedef kitle olarak, hem çocukları hem de çocuklu aileleri görmekle birlikte aynı zamanda ülkede çocuk davasını gerçekleştirmek için de çalışır. Bu kapsamda çocuğa yönelik olarak kaleme alınmış ve dünya çocuk edebiyatının baş yapıtları sayılan eserler Türkçeye çevrilir ve yeni çocuk kitapları yazılır. Cemiyet, kendi oluşturduğu çocuklara yönelik külliyatını tanıtırken okuyucularına “Çocuklarınız ne okuyor?” sorusuyla ailelere çocuklarının okuma ihtiyacı ve neler okuyacağı önerisini sunar.⁵⁷³ Cemiyet, ebeveyn ve öğretmenlere çocukların okuma meraklarının olduğu zamanlarda bilgi ve terbiye veren kitapların verilmesi gerektiği vurgusunu da yapar.⁵⁷⁴ Avrupa’da başlı başına bir çocuk edebiyatı var iken Türkiye’de bazen çocuğun ruhi gelişiminin ihmale uğradığını düşünen Cemiyet, çocuk koruma cemiyetlerinin bir an evvel Türkçe bir çocuk edebiyatı oluşturmasının, çocuklara yaş derecelerine göre roman ve dergilerin yayınlanmasının elzem olduğuna inanır.⁵⁷⁵ Küçükken büyüklerinden dinlediklerinin günlerce tesirinden kurtulamadıkları ilgi çekici ve eğitici konuları içeren ünlü masal ve hikayeleri herkes anımsayabilir. Çocukların ilgisini çeken onları cezbeden ve çocuklar için kaleme alınmış hikaye, masal, fıkra ve romanlar milli nitelikte oldukları gibi tüm dünya çocuklarını etkileyebilir bir evrenselliği de ihtiva edebilir. Örneğin “Keloğlan,” “Donkişot,” “Haydi” gibi örnek hikayeler cemiyetçe, ebeveyn ve öğretmenlere yaşlarına

⁵⁷² Esir Çocuklara Ahlak Aşısı, Sokullu Numune Mektebi Muallimi Abdurrahim Pertev, Necm-i İtiklal Matbaası, 1340, İstanbul.

⁵⁷³ Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.28; Türk Kadını, IV/10, 1 Ocak 1948, s. 17.

⁵⁷⁴ “İlk Kitaplar”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.12.

⁵⁷⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVI, Eylül 1929, s. 5.

göre küçük çocuklar için sunduğu kitap önerilerindedir.⁵⁷⁶ Cemiyet çocuğun eğitiminde doğumundan buluş çağına kadar ahlaki ve bedeni olarak gelişme aşamasına uygun yayınlar yapar. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuğa yönelik bir edebiyat için, şiirler, hikayeler, tiyatro piyesleri ve masallardan oluşan bir çocuk kütüphanesi oluştururken⁵⁷⁷ bir yandan da kendi süreli yayınlarında çocuklara yönelik şiir, roman, hikaye, masal ve tiyatro eserlerini yoğunlukla yayınlar. Cemiyete göre; ebeveynler, çocuğu eğlendiren aynı zamanda da onun zihinsel gelişimine yardım eden kitapları tercih etmeli, çocuklarına masal ve hikaye okuyabilecek eğitime sahip olmalıdır.⁵⁷⁸ Gerek ferdi gerekse milli gayelerin çocuklara benimsetilerek yetiştirilmesi için, onlara örnek nitelikte olan edebi eserlerin çocuklara sunulması önemlidir.

Türkiye’de yeni kurulan her teşekkül kuvvetli bir neşriyat ile kendi propagandasını yapma ihtiyacındadır. Bankalardan hayır cemiyetlerine ve büyük şirketlere kadar birçok teşekkül, mesailerine ve amaçlarına dair bilgileri halka duyurmak için neşriyata özel önem vermek durumundadırlar. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yediden yetmiş yediye geniş bir kitleye gayelerini tanıtım yönünde neşriyat ve propaganda yapar. Neşriyatta ilgi ve alaka uyandıran konulara, dünyada çocuk ve çocuğa ilişkin gelişmelere, bazı yayın ve tercümelere ve yeni yayınlara yer verilir. Böylece Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yayınlarında, dünya gençliğinin yetiştirilmesinde hizmeti olan etkin eserleri Türk çocuklarına sunar,⁵⁷⁹ aynı zamanda eserleri okuyan Türk aydını ana-babalar da çocuk karakteri ve ruhiyatı konusunda bilgilerini arttırlar.⁵⁸⁰ 1927-1929 yılları arasında 9137 çocuğa kitap vererek⁵⁸¹ onların okuma ihtiyaçlarını karşılama gayretinde olan Cemiyet, çocukların bu ihtiyaçlarına olumlu cevap vermek için, küçük çocukların maneviyatı üzerinde muzır tesir

⁵⁷⁶ “Küçük Çocuklara Kitaplar 1” Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.9; “Küçük Çocuklara Kitaplar 2”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 4.

⁵⁷⁷ İbrahim Necmi, “Çocuk Edebiyatı”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s. 2.

⁵⁷⁸ “Okuma Bilmeli”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 32.

⁵⁷⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLII, Mart 1930, s.31.

⁵⁸⁰ Çocuk Esirgeme Kurumunun İlk 25 Yılı, 1946, Ankara, s. 8; Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIII, Haziran 1929, s. 22.

⁵⁸¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

yaratabilecek kitap, mecmua ve risalelerin denetimi hakkında devletçe oluşturulan bir kurulda da görev alır.⁵⁸²

b- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN YAYINLADIĞI KİTAPLAR

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, memlekette ebeveyne ve çocuklara faydalı nitelikte bazı eserler yayınlar. Uluslararası kıymeti olan ve bütün medeni alem çocukları arasında başarı ve beğeni kazanmış eserleri Türkçeye kazandıran Cemiyet, çocuklara ilk yaşlarındaki manevi gıdalarını vermek gayretindedir.⁵⁸³ Türk çocuğunun fikri, ahlaki ve sanatsal terbiyesine yardım edecek kitaplardan oluşan bir çocuk kütüphanesinin oluşturulmasını amaçlayan Cemiyet, bütün dünyaca tanınmış bazı eserleri tercüme ederek çocukların istifadesine sunar. Çocukların okuyacağı kitaplar konusunda ailelere ve topluma bilgiler de verip, aile ve öğretmenlere çocukların hangi kitapları okuyacağına dikkat etmeleri konusunda yönlendiren⁵⁸⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk külliyyatının yanında annelere yönelik de önemli eserler yayınlar. Bu kitapların tanıtımı ve fiyatları cemiyetin yayınladığı Gülbüz Türk Çocuğu başta olmak üzere bazı eserlerinde yer alır.

İlk yıllardaki oluşum sürecinde çok sayıda Osmanlıca eser yayınlamayı başaran Cemiyet, Latin alfabesine geçilmesinden sonra da yeni harflerle çok sayıda eser vücuda getirir. Konun uzmanları tarafından hazırlanan çocuk ruhuna ve karakterine uygun, çocuğun bilgisini arttıracak nitelikteki eserler yeni harflerle de basılır.⁵⁸⁵

ba- EBEVEYNE YÖNELİK KİTAPLAR

ANNELERE ÖĞÜT; Annelere öğüt kitabı kapsamlı olup; çocuk her ayında nasıl beslenir, nelere ihtiyaç duyar, hangi hastalıklara yakalanabilir ve neler yapılabilir, nasıl terbiye edilir gibi konuları anne ve bebek ölçeğinde ele alır. Cemiyetin genel merkez neşriyatı arasında yer alan “Annelere Öğüt” yaklaşık on sayfa kadar olup⁵⁸⁶ Himaye-i Etfal Umum Merkezine çocuğunun doğum tarihi ve adreslerini bildirerek

⁵⁸² Çocuk Esirgeme Kurumunun ilk 25 Yılı, s.7.

⁵⁸³ Ali Süreyya, “Çocuklarımızın Manevi Gıdası”, Gülbüz Türk Çocuğu, XXVII, Aralık 1928, s. 10-11.

⁵⁸⁴ “Çocuğun Okuyacağı Kitaplar”, Gülbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.8.

⁵⁸⁵ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi, s. 21(Yeni harflerle basılan kitapların adedi, 1939 yılı itibariyle 149. 000 kadardır.)

⁵⁸⁶ Anneler Öğüt, Ankara, 1935. (Eser Osmanlıca olarak yayımlandığında “Annelere Nasihat” adını taşıyordu.)

ulaşabildikleri⁵⁸⁷ annelere armağan olarak sunulan bir eserdir. Tarif ve anlatımlar basit cümlelerle, her evde bulunabilir malzemelerden hazırlanabilen yemek ve mama tariflerinden çocuk beslenmesine ilişkin ölçülere ve detaylara kadar her şeyin sade bir dille anlatıldığı eser, ailelere ücretsiz olarak gönderilir.

ANNENİN KİTABI: Himaye-i Etfal Cemiyeti genel merkezinin neşriyatı içinde yer alan bu eser, bir çocuğun doğduğu günden on beşine gelinceye kadar gerek sıhhi ve gerek içtimai vaziyetini ele alır. Eserin başında “Nasıl doğdum” başlıklı bir sayfa annelere ayrılarak, çocuğun nasıl doğduğu annelerin kalemiiyle anlatılır. Devamında aile için sayfalar bulunmakta ve bunlar, çocuğun ilk adım attığı, ilk konuştuğu, ilk güldüğü, ilk mektebe başladığı anların kaydedilmesi için düşünülen yerlerdir. Annenin kitabı, her annenin evladına bırakacağı güzel bir vesika niteliğinde ve çocukların gelişiminde ailelere yardımcı olabilecek ölçüdedir.

ÇOCUK BÜYÜTME İLMİHALİ: Doktor Ali Vahid tarafından yazılan ve İstanbul 1924 tarihli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Hıfzısıhha şubesinin 5 nolu yayını olan eser, 13 sayfa olup analara hitaben yazılmıştır. Anadolu'nun evlatlarını doğurma bilinç ve görevini üstlenen analara, çocuk bakımına dair bilgiler verilir.

BÜYÜK ÇOCUKLARIN BESLENME USULLERİ: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Hıfzısıhha şubesinin 10 nolu yayını olan, Dr. Ali Vahid tarafından 1926 tarihinde yazılmış olan eser 16 sayfadır. 1927 yılındaki ikinci baskısında çeşitli resimlerle zenginleştirilerek 24 sayfa haline getirilen eserde, üç yaşından sonra çocukların nasıl besleneceği, hangi gıdaları alacağı, gıdasız kalan çocuklar için neler yapılacağı anlatılmakta olup, eserin sonuna “Gıdaların ihtiva ettikleri mevad-ı esasiye” başlıklı bir de tablo eklenmiştir.

ÇOCUKLARDA KEMİK HASTALIĞI: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yayınları arasındaki bu eser, çocuklardaki kemik hastalığını ele alan bir içeriğe sahip olup, çocuk büyüten annelere yönelik hazırlanmıştır.

MEMEDEKİ ÇOCUK NASIL BESLENİR? Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bebek büyüten anneler için, emzirme yaşındaki bebeklerin nasıl ve ne sıklıkta emzirilmesi gerektiği, emzirme usulleri ve ek gıdalara ait bilgiler eserin içeriğini oluşturur.

⁵⁸⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, L, İkinci Teşrin 1930, s.27.

HASTA ÇOCUĞA BAKIM VE BULAŞICI HASTALIKLAR: Cemiyetin anneler için hazırladığı ve hasta çocukların bakımına dair detaylı bilgilerin yer aldığı, bulaşıcı hastalıklar hakkında genel bilgiler, bulaşma yolları ve onların tedavi ve bakımına ilişkin bilgilerin olduğu bir eserdir.

DAVAMIZ: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından yayınlanan bu eser,⁵⁸⁸ Türkiye’de nüfusun durumu ve nüfus artışını temin edecek tedbirlere ve özellikle bebek ölümleri üzerine eğilir. Neşet Halil tarafından yazılan eser, 1932 yılında Ankara’da yayınlanır. Bütün araştırmalarımıza rağmen ulaşamadığımız eserin çeşitli yerlerdeki alıntılarındaki içeriğinden anlaşıldığına göre; Davamız’ın hedefi, nüfus meselesini devlet meselesi haline getirmektir. Esere göre; nüfusun arttırılması için kuraklığın ve salgınların önlenmesi, fuhşun azaltılarak evliliklerin arttırılması, çocuklara bakım evleri açılması, yeterli sağlık elamanı yetiştirilmesi gereklidir. Hedef, nüfus meselesini devlet meselesi haline getirmektir.⁵⁸⁹ Ancak Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 29 Nisan 1932 ve 2 Mayıs 1932 tarihli yayınlarında; Davamız adlı kitapta verilen rakamların asılsız ve abartılı olduğundan dolayı Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletince tekzip olunduğu belirtilirken,⁵⁹⁰ Şevket Süreyya’nın Kadro Mecmuası’nın Mayıs 1932 tarihli 5. sayısında Davamız’a ilişkin olumlu yorumları da mevcuttur. Bu olumlu yorumda; eserin amacının Türkiye nüfusunun nasıl çoğaltılacağı konusuna çözümler aramak ve nüfus meselesini milli bir mesele olarak ülke gündemine sokmak olduğu belirtilir.⁵⁹¹ Bu açıklamalardan eserin bilinç uyandırma ve nüfus konusunda insanların dikkatini çekme gayretinde olduğu düşünülebilir.

HAMİLE KADINLARA ÖĞÜTLER: Dr. Faruk Raif tarafından yazılan, Himaye-i Etfal Umumi merkezi tarafından neşredilen eser, hamile kadınların yapması gerekenleri anlatır.⁵⁹²

EVDE MEKTEP: Eser, okul çağına gelmemiş çocukların evde eğitimini sağlayacak bilgileri içerir niteliktedir. Pedagoji çocuk yuvasının tahsil hayatı için

⁵⁸⁸ Esere ulaşamamakla birlikte, Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin çeşitli sayılarında eserden çok sayıda alıntıya yer verilmektedir.

⁵⁸⁹ Neşet Halil, “Davamızın Bir Tahlili” Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.13.

⁵⁹⁰ Neşet Halil, “Davamızın Bir Tahlili” Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, s.13-18.

⁵⁹¹ Neşet Halil, “Davamızın Bir Tahlili” Gürbüz Türk Çocuğu, LXVII,-LXVIII, Haziran 1932, s.20-26.

⁵⁹² Gürbüz Türk Çocuğu, XLIII, Nisan 1930, s. 37.

önemli bir başlangıç olduğundan çocuk yuvası olmayan ülkelerde ev, okulun yardımcısı haline gelebilmektedir. Bu durumda anne, öğretmen olmakta ve anneler çocuklarına gerekli şeyler öğretmek durumunda kalmaktadır. Eserde, bir anneye çocuğunu daha yakından anlamak ve onu gerek kendisine gerek cemiyete faydalı yetiştirmek için nasıl bir yol takip edeceği anlatılır.

“Evde Mektep” eserinin “Annelere Hasbihal” isimli ilk cildi, ailelere bilgi veren bir içerikte hazırlanmış⁵⁹³ olup, 3-6 yaş arası çocukların evde annelerince nasıl eğitilebileceğini ele almaktadır. Evdeki çocuğun yaşına göre oyun hikaye ve masallardan oluşan, çocukların ilk mürebbisi olan annelere yardım maksadını güden eser, 220 sayfadan fazladır.⁵⁹⁴ Eseri okuyan anne, çocuğunu daha yakından tanıma ve ona faydalı olabilme imkanı bulur. İkinci ciltte; çocuk yuvasında çocuklara öğretilmesi gereken bilgilerin yanında burada söylenen şiir ve masallara da yer verilir. Üçüncü cilt; oyun ve oyuncaklar başlığını taşımakta ve çocuk yuvasında oynatılması gerekli oyunlar ve çocukların kabiliyetlerini geliştirecek oyuncaklar hakkında bilgileri içerir. Cemiyet, bir aile kütüphanesinde bulunması gereken bu önemli eseri, çocuk sahibi insanlara tavsiye eder.

ANNELERE VE ÇOCUKLARA SALNAME: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul merkezi tarafından hazırlanan ve 180 sayfadan oluşan salname, 1927 tarihinde yayınlanır. Salnamenin her yıl dönümünde çıkarılmasına karar verildiği belirtilmesine rağmen sonraki sayıları mevcut değildir. Salnameye ilişkin olarak “salnameye çocuklarla annelerine ve bütün ailelere faydalı, sıhhi ve içtimai bir çok malumat derç ve Himaye-i Etfal Cemiyetine dair senelik icraat müntasaran ilave edilmesiyle beraber bu hususta Avrupa ve Amerika'daki neşriyat derecesinde salnamemizin de mükemmeliyetine mümkün olduğu kadar itina kılındı.” denilerek ve salnamenin gayesi; “ümid-i istikbal olan çocuklarımızla annelerinin muhafaza-ı sıhhatlerine ve medeni ve içtimai malumatlarının tezyidine hizmet etmektedir. Bu yolda en küçük bir muvaffakiyet cemiyetimiz için büyük bir mutluluk olacaktır.”⁵⁹⁵ şeklinde ifade edilir. Salnamenin içeriğini; çocuk bakımı ve sağlığını ilgilendiren konular ile

⁵⁹³ Evde Mektep I, Annelerle Hasbihal, İstanbul, 1927. (Lisanımıza Nakledenler: Sabiha Zekeriya, Belkıs Halim, Mehmet Zekeriya).

⁵⁹⁴ Evde Mektep I, Annelerle Hasbihal, s. 3-5.

⁵⁹⁵ Annelere ve Çocuklara Salname, s. 5.

anneleri bilgilendiren kısa konular oluşturmakla birlikte cemiyete ilişkin bazı hedef ve faaliyetlere ait bilgilere de yer verilir.

ÇOCUĞUN İÇTİMAİ HIFZISIHASI: Doktor Ali Vahid tarafından kaleme alınan 49 sayfalık eser, 1924 tarihinde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hıfzısıhha şubesinin 3 nolu yayını olarak vücuda getirilmiş olup, çocuk hastalıkları, çocuk bakım ve nüfus konusundaki istatistik ve bilgileri içerir.

ÇOCUKLARDA İSHAL VE İNKIBAZ: Dr. Ali Vahid tarafından kaleme alınan 23 sayfalık eser, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Hıfzısıhha şubesinin 4 nolu yayını olup, İstanbul, 1926 tarihlidir. Eserde; çocuklarda görülen ishal ve kabızlık konusunda annelere bilgi verilir.

ÇOCUK RUHİ VE BEDENİ BÜYÜMESİ: Dr. Ali Vahid tarafından kaleme alınana eser, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Hıfzısıhha şubesinin 8 nolu eseri olup 62 sayfadır. Eserde; çocukta beden gelişimine dair bilgiler verilir.

İSITMA HASTALIĞI (SITMA), Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Hıfzısıhha şubesinin 6 nolu yayını olan 42 sayfalık eser, çeşitli resimleri ve ek olarak sunulan iki sayfalık "Kinin Kartı"nı içermektedir. Doktor Ali Vahid tarafından yazılıp, 1926 yılında yayınlanan eserde, sıtma hastalığının ne olduğu, nasıl bulaştığı, seyri, sebepleri ve tedavisi hakkında bilgiler bulunur.

ÇOCUK NASIL VE NE İLE OYNAMALIDIR?: Çocukların birçok yerde eğlenmesine, faydalı oyunlar öğrenmesine yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış, ebeveyn, öğretmen ve çocuklara sunulan bir kitaptır. Çocuklar için yüzlerce oyunun tarif edildiği eser, renkli resimlerle eğlenceli hale getirilmiştir.

OYUNCAKLAR, Renkli resimleri olan ve annelerin çocuklarına oyun önerileri sunan bir eserdir.

ÇOCUK ŞARKILARI KİTABI: çocuklara, öğretmenlere ve annelere yönelik şarkılı, notalı oyunlu bir eserdir. Nota ve güfteleriyle beraber gayet itina ile tab edilmiş, herkese yönelik olan eser, her aile babasının çocuğuna iyi bir hediyesi olabilecek niteliktedir.

ÇOCUK HAFTASI: Çocuk Haftası, çocuk bayramı için hazırlanmış bir eserdir. Çocuk haftası ile ilgili özel olarak yayınlanan eserin tanıtımına aylar önce

başlanmıştır.⁵⁹⁶ Eser, çocuk ve çocuk politikası ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile ilgili bir çok konuda çocuk ve sorunları eksenli, çok sayıda kişinin iki ile beş sayfa arasında değişen yazılarından oluşur. Çocuk Haftası adlı eser, Türk milletinin çocuğa verdiği ehemmiyet ve kıymeti göstermeye hizmet etmek amacını güder.

Cemiyetin ilk yıllarında yayınladığı annelere ve aileye yönelik diğer eserler ise; Memedeki Çocuk Nasıl Beslenir?, Çocuklarda Kemik Hastalığı, Hıfzısıhha isimli kitaplardır.

bb- ÇOCUKLARA YÖNELİK KİTAPLAR

Cemiyetin ilk yıllarından itibaren yayınlanan Çocuk külliyyatını oluşturan kitapları, 1928 tarihinde Latin alfabesinin kabulünden sonra yeni harfler ile tekrar basılır ve yenilerinin basılmasına da devam edilir. Kitaplar, çocuğa hikayeler ile dünyayı öğretirken onlara mizah, macera ve zevk de verir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti çocuk neşriyatı için seçilen eserler; dünya çocuklarına okutulan, çocukların ilgisini çeken ve onların eğitimine yardım eden ve çocukların terbiyesinde ihtiyacı karşılar niteliktedir. Bu kitapların bir kısmı “ikizler serisi” ismi altında yayınlanarak bütün dünyada yaşayan bazı milletlerin çocuklarının hayatlarını ele alır. Cemiyetin, çocukların fikri gelişmelerine yardım edecek, yeni harfleri öğrenen çocukların anlayabileceği nitelikte olan, yeni harflerle basılmış ikizler serisinin ilki “Japon İkizler”dir.⁵⁹⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara merkezinde satılan ve yaklaşık 80-120 sayfadan oluşan bu kitaplara ilişkin tanıtım ve satış bilgileri cemiyetin süreli yayımlarında yer aldığı gibi dönemin etkili dergilerinde de tanıtılır.

HAYDİ: Bir köylü çocuğun, fakir bir aile, ihtiyar ve bir zengin hasta kız üzerinde yaptığı iyi etkileri hikaye eden renkli resimlerin yer aldığı bir eserdir. Cemiyetin bir çocuk hıfzısıhha ve çocuk külliyyatı hazırladığı dönemdeki çocuk romanlarının ilki Haydi'dir.⁵⁹⁸ Bütün dünya dillerine tercüme edilerek, medeni dünyada çocukların hizmetine sunulan eser, ailelere tavsiye edilir. Saf ve temiz havada büyüyen bir çocuğun

⁵⁹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.13.

⁵⁹⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIV, Temmuz 1929, s. 33. (Milli Kütüphanenin katalogları incelendiğinde; cemiyetin yayımlandığı diğer kitaplar gibi ikizler serisinin de daha sonraki yıllarda da Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından tekrar yayımlandığı anlaşılmaktadır.)

⁵⁹⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XIV, Teşrinisani 1927, s.19.

hayatından bahseden kitap, çocuk diliyle yazılmış olup, çocuklara ahlaki terbiye vermeyi hedefler.

SARA: Yetim bir kızın okuldaki elemlerini anlatan hikayedir. İnsanların çocuklara karşı yaptığı insafsızlıklar romanda güçlü tasvirlerle anlatılırken Sara'nın sevgi ve merhametle mutlu olmaya çalışması öykülenir.

PERİ MASALLARI: Resimli ve merak uyandıran masallardan oluşan bir eserdir. Çocukların hayal güçlerini geliştirir niteliktedir.

POLİANNA: Zavallı bir kızın mutluluk oyunu üzerine yaptıklarının hikayesidir.

ÇOCUKLARA MASAL: Çocukları bilgilendiren ve eğlendiren çok sayıda masaldan oluşan resimli bir eserdir.

ALİ'NİN DÜĞMESİ: Çocuk uzmanları tarafından yazılmış ve İngilizce'den çevrilmiş olan bir çocuğun hikayesini anlatan eser hem eski hem de yeni Türk harfleri ile okuyucuya sunulur.

KEÇİ ÇOBANI: İngilizce'den Sabiha Zekerriya Hanım tarafından tercüme edilen eser, saf bir köylü çocuğunun hikayesini anlatır. Resimli olan, ahlaki bir gaye ile yazılmış eser, köylü masum bir çocuğun romanıdır.

BİR YARAMAZIN HİKAYESİ: Afacan ve haşarı bir çocuğun hayatının ibret verir şekilde hikaye edildiği bir eserdir.

JAPON İKİZLER: İkizler serisinin ilk kitabı olan eser, Şubat 1929 yılında yeni harflerle basılır ve yeni harfleri öğrenen çocukların okuyacağı düzeyde hazırlanır. Lucy Fitch Perkins'in yazdığı eserin Türkçe tercümesini Mehmet Zekerriya Bey yapmıştır.

ESKİMO İKİZLERİ: Lucy Fitch Perkins'in yazdığı ve kuzeyde buzlar arasında yaşayan Eskimo çocuklarının meraklı hayatını tasvir eden eser, Sabiha Zekerriya Hanım tarafından sade bir dil ile Türkçeye tercüme edilir.

FİLİPİNLİ İKİZLER: Dünya ikizler serisinin beşinci kitabı olan eser; Filipin adalarında yaşayan çocukların hayatını anlatır. Filipinli çocukların hayatlarını merak ve zevkle okuyacak çocuklar için eseri yine Sabiha Zekerriya hanım Türkçeye tercüme eder.

MAGARA İKİZLERİ: Dünya ikizler serisinin altıncı kitabı olan eser, mağara devrinde yaşayan çocukların hayatını anlatır. Tercümesi de Sabiha Zekerriya Hanım'a aittir.

İSVİÇRELİ İKİZLER: İsviçreli iki çocuğun dağlardaki hayatı ve sergüzeştlerini hikaye eden meraklı bir eserdir.

İSKOÇYALI İKİZLER: İngiltere'nin şimalindeki İskoçyalı iki çocuğun yaşayışını anlatan resimli bir eserdir.

MEKSİKA İKİZLERİ: Lucy Fitch Perkins'in yazdığı eser; Meksika'yı ve Meksikalı çocukların hayatını sade bir lisanla anlatır.

İRLANDALI İKİZLER, Lucy Fitch Perkins'in yazdığı eser ikizler serisinde yer almakta olup serinin diğer kitapları gibi yaklaşık 110 sayfadan oluşur

HOLLANDALI İKİZLER, İki kardeşin hayat ve maceralarını anlatan resimli bir eserdir.

TİLKİNİN BİN BİR MUZİPLİĞİ: Güzel resimlerle süslenmiş eğlenceli hikayelerden oluşur.

ÖZ CESARET: Güzin Nuri Hanım'ın İngilizce'den çevirisini yaptığı kitapta, kimsesiz bir kızın çektiklerini ve faziletini hikaye eden resimli bir eserdir.

KÜÇÜK ÇİFTÇİLER: Cemiyetin çocuklar için hazırladığı S. Faruk Nafiz Bey'in manzum piyesi olan bir eserdir.

AYDIN'IN RÜYASI: çocuklara faydalı ve eğlenceli resim öğretmek ve güzel sanatlar kabiliyetini geliştirmek için tertip edilmiş eser hem tarih öğretmekte hem de resim eğitimi verir.

EZOP HİKAYELERİ: La Fontaine'nin hikayeleri olarak bilinen Ezop hikayeleri, toplu bir hale getirilerek, okul çocuklarına edebi kıraat olarak okutulan resimli eseri, Sabiha Zekeriya Hanım tercüme eder.

MEŞHUR OLMUŞ FAKİR ÇOCUKLAR Dünyanın tanıdığı büyük adamların bir kısmı fakir aile çocuklarıdır. Eser, Ford, Edison, Mozart gibi ünlü kişilerin çocukluk hayatını ve çektikleri mahrumiyetleri anlatmak üzere hazırlanmış çocuklara örnek bir hayat rehberi olabilecek özelliktedir. 1929 yılı başlarında yayınlanan bu eser, çocuk ve gençlerin ibret ve cesaret alacakları bir niteliktedir.

DİŞLERİMİZİ NİÇİN TEMİZLERİZ, Türkiye Himaye-i Etfal cemiyeti hıfzısıhha ve neşriyat şubesinin 11 nolu eseri, çocuklara dişlerin nasıl çürüdüğünü ve dişlerin nasıl fırçalanması gerektiğini anlatır. 11 sayfalık eser çizgi resimlidir.

MEKTEP ÇOCUĞU Türkiye Himaye-i Etfal cemiyeti külliyyatına 1930 yılında katılan kitap Reşat Nuri Bey'in Fransızca'dan naklettiği hikayelerden oluşur.

ÇOCUK ŞARKILARI (HİMAYE-İ ETFAL NOTASI): Çocuklar için çeşitli şarkıların notalarıyla beraber sunulduğu Himaye-i Etfal çocuk marşı ve notalarından oluşan bir eserdir.

BAZI HAYATİ ÇARPIŞMALAR: Amerika'daki eserlerden tercüme edilerek hazırlanmış olan eser, çocuk mahkemeleri hakkında bilgi verir.

ÇOCUK ANSİKLOPEDİSİ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 17 Teşrinievvel (Ekim) 1926 yılında yaptığı merkezi umumi toplantısında Amerika'da yayınlanan çocuk ansiklopedisinin Türkçe'ye kazandırılmasını⁵⁹⁹ ister ve 1927 yılında Çocuk Ansiklopedisi Faik Sabri, Mehmet Zekeriya ve Sabiha Zekeriya'nın tercümeleriyle yayımlatılan⁶⁰⁰ eser, 6 cilt halinde düzenlenmiş olup her cilt yaklaşık olarak 380 sayfadan oluşur. Bu kadar kapsamlı bir eserin bir yıl gibi bir süre içinde okuyucuya ulaştırılması o günkü şartlar da göz önüne alındığında büyük bir başarı olarak değerlendirilebilir.

Çocuk Ansiklopedisi'nde yer alan konular çocukların anlayabileceği ve eğlenerek, görerek öğrenebileceği bir tarzda hazırlanır. Çocuğa yönelik bu tür bir eğitim ve yayın faaliyetinde çağdaş dünya çok yakından takip edilir. Çocuk Ansiklopedisi'ni tanıtan ve ansiklopedinin ilk cildinde yer alan bilgide ansiklopedinin amacı ve niteliği ile ilgili bilgilere yer verilir. Buna göre; *“çocuk ansiklopedisi ilk İngiltere'de insanların 20 asırda topladıkları bilgileri çocukların dahi anlayacağı bir hale koyma fikriyle vücuda getirilmiş ve kısa sürede eser Fransa, Amerika ve diğer ülkelerde tercüme edilmiştir. Bu eser Türkçe'ye nakledilerek Türk çocuklarını büyük bir ihtiyacı karşılanmış oldu. Çocuklar bu kitapla ihtiyacı olan her bilgiyi bulacaktır.”*⁶⁰¹ Sonraki yıllarda Çocuk ansiklopedisi yeni harflerle de neşredilir.⁶⁰² Bu eser, okul öğrencileri arasında da en çok okunan eser olur. 1929 yılında yayınlanan ve Şişli Terakki Lisesinde yapılan “Çocuklarımız ne Okuyorlar” anketine verilen cevaplar sonucunda Çocuk Ansiklopedisi, en çok okunan eser seçilir.⁶⁰³

⁵⁹⁹ “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Bir Aylık Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ankara, 1926, s.26.

⁶⁰⁰ Çocuk Ansiklopedisi, I. (Faik Sabri, Mehmet Zekeriya, Sabiha Zekeriya), İstanbul, 1927, s .4.

⁶⁰¹ Çocuk Ansiklopedisi, I, s. 4.

⁶⁰² Resimli Ay, Nisan 1929, s. 2.

⁶⁰³ Resimli Ay, Mayıs 1929, s 30.

Dünyadaki bir çok çocuk eğitimi uzmanının en iyi eser olarak tanımladığı bu ansiklopedi, kısa süre içinde hazırlanarak dünya ile aynı zamanda Türk çocuklarına sunulur. Çocukların iyi yetişmesini ve yetiştirilmesini sağlamak için, yayınlarında kapsam ve niteliğe dikkat eden Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, yayınlamayı düşündüğü eserlerin neşri için aylar öncesinden inceleme ve araştırma girişimlerine başlar.⁶⁰⁴

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Latin Alfabesi'nin kabulünden sonra, çocuk ve aileye yönelik bütün yayınlarını yeni alfabe ile neşretmeye başlar. Yeni harflerin özellikle çocuklar ve gençler tarafından öğrenilip benimsenmesi için, harflerin kabulünden sonra birkaç ay içinde yirmiye yakın çocuk kitabı çıkaran⁶⁰⁵ Himaye-i Etfal Cemiyeti, harf inkılabının çocuklara benimsetilmesinde bütün şubeleriyle seferber olur.⁶⁰⁶

Basılı eserlerin yanı sıra çocuk bakımı konusunda dönemin öne çıkan şahsiyetlerinin, “çocuğumu nasıl büyüttüm” örnekleriyle ailelere bilgi verilir⁶⁰⁷ ve çocuğu ilgilendiren hemen hemen her konuda dünyada yayınlanan eserler hemen Türkçeye çevrilerek okuyucuların istifadesine sunulur. Örneğin; Azime Reşit tarafından Türkçeye çevrilen “Çocukta Karakterin Tuluu” adlı bir kitabın tanıtım yazısı⁶⁰⁸ Cemiyetin bu yöndeki çalışmalarını gösterir. Himaye-i Etfal Cemiyeti Türk yayın hayatına şiir, roman, sinema filmi,⁶⁰⁹ hikaye, süreli yayınlar olmak üzere bir çok eser kazandırır. Örneğin, Şefkatli Köylülerimize adlı eser ile Mebuslar Albümü cemiyetçe hazırlanan diğer kayda değer eserlerdendir.

Balıkesirli C. Basri tarafından hazırlanan 1925 tarihli ve altmış sayfalık “Müslümanlıkta Himaye-i Etfal Cemiyeti” eseri, hem cemiyetin tanıtımını yapmakta hem de eserin geliri cemiyete bırakılmaktadır. Bunun gibi geliri Cemiyete bağışlanan bazı kitaplar da vardır. Örneğin, muallim Afet Hanım tarafından hazırlanan; “Askerlik

⁶⁰⁴ B.C.A. Fon kodu: 490. 01.. Kutu: 42. Doya No: 175 Evrak No:1 (Tarih: 5 Nisan 1933).

⁶⁰⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIV, Temmuz 1929, s. 33; Gürbüz Türk Çocuğu, LXII, İkinci Teşrin 1931, s.26-27.

⁶⁰⁶ “Yeni Harfler Şenliği”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXV, Teşrinievvel 1928, s.29.

⁶⁰⁷ Selim Sırrı, “Evlatlarımı Nasıl Büyüttüm?”, Çocuk Haftası, II, s. 301-302.

⁶⁰⁸ Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 17.

⁶⁰⁹ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s. 203, 212.

Vazifesi”, “Medeni Bilgiler”, “İntihap” ve “Vergi Bilgisi” gibi eserlerin geliri de cemiyete bırakılır.

c- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ’NİN SÜRELİ YAYINLARI

Cemiyet, maksat ve gayelerini gerçekleştirmek için dergiler yayınlar ve konferans ve dersler verir. Bu yayınlarda öncelikli konu çocuk ve onun bakımındır.

GÜRBÜZ TÜRK ÇOCUĞU

Gürbüz Türk Çocuğu, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından yayınlanan en önemli süreli yayındır. Gürbüz Türk Çocuğu ismi, gürbüz Türk milletine ulaşma hedefi için sloganize bir isimdir ve bu konu derginin ilk sayısında okuyucularına duyurulur. Bu tesadüfi olmayan seçimlerde gürbüz kelimesinin anlamı da kapsam olarak geniş kullanılmaktadır. Gürbüz çocuktan kasıt; akıl ve ruh sağlığı yerinde, iyi eğitim almış, bilgili, inançlı, vatan ve milleti için yılmadan çalışabilecek nitelikte bir Türk vatandaşıdır.

Yayın hayatına Eylül 1926 yılında başlayıp 1936 yılına kadar devam eden ve aylık olarak düzenli yayınlanan dergi, 30-40 sayfadan oluşur. Derginin ilk 27 sayısı Osmanlıca olup bundan sonraki sayıları Latin alfabesiyle (28. sayı 1 Ocak 1928) yayınlanır. Mesul müdürü: Dr. Ali Vahid, imtiyaz sahibi: Kırklareli Mebusu Dr. Fuad Beydir. Derginin yazar kadrosunu oluşturan önemli isimler; Selim Sırrı, Nazim Sami, Dr. Fuad, Tarhan Tunç, Aka Gündüz, Ahmed Rasim, Cahid Uçuk, Sabiha Zekeriya, Dr. Ali Şükrü, Dr. Fatma Reşide Hanım’dır. Cemiyet, mecmuanın birçok kişiye özellikle ailelere ulaşması konusundaki gayretini daha Gürbüz Türk Çocuğu’nun ilk sayfasında “Mecmuamızın aileler arasında intişarına yardım ediniz” ibaresiyle belirtir.

Gürbüz Türk Çocuğu isminin hemen altında yer alan “Çocuğun sıhhi, terbiyevi inkişafına yardım eder” ibaresi derginin amacını özetler niteliktedir. Bu dergi, çocuk, anne ve aileye yönelik sıhhi, ahlaki ve edebi yazılarıyla, çağdaş normlarla yeniden şekillendirilen birey, anne, aile ve topluma dair örnek modeller oluşturabilir nitelikte yazılar yayınlar. Uyarıcı, bilgilendirici ve teşvik edici yönleriyle dergi, geleceğin ideal “Gürbüz Türk Çocuğunu” yetiştirme gayretindedir. Dergi, sadece çocuğa değil aynı zamanda çocuk yetiştirenlere, çocuk yetiştirme işiyle ilgilenen kurumlara resmi ve özel konularda bilgi vermeyi hedeflemektedir. Derginin hemen hemen her nüshasında “Gürbüz Türk Çocuğu Müsabakası” bölümünde minik yavruların fotoğraflarına yer verilir. “Cemiyetimizin Merkez ve Şube Faaliyetlerine Bir Nazar” bölümüyle, derginin

son sayfaları, cemiyetin yurt içi ve yurt dışındaki şubelerine dair haberlere ve fotoğraflara ayrılır.

Çocuğun milli cemiyet içindeki mevkiini bulmaya ve göstermeye çalışan dergi, çocuk için mücadele kararında olan bir materyaldir.⁶¹⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından çıkarıldığı için Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin tanıtımını diğer bir deyişle cemiyetin yazılı propagandasını yapan önemli bir misyon üstlenir. Derginin her nüshasında bir takım çocuk manzumeleri, farklı yaşlardaki çocukların eğitimine katkı amacıyla yayınlanır.⁶¹¹ Dergide yer alan eğitsel nitelikli makale, hayat hikayeleri ve olay anlatımlarıyla okuyucuya öğüt ve tavsiyelerde bulunur. Aynı zamanda dergide Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne ve faaliyetlerine dair vurgulara da rastlanılır. Dergi bazı tarihlerde özel sayılar da çıkarmakta⁶¹² ve bu nüshalar da Cemiyetin Anadolu'daki şubelerine⁶¹³ ve yurt dışındaki Himaye-i Etfal cemiyeti şubelerine ve yardımseverlerden oluşan çok sayıdaki abonesine gönderilir.

Cemiyetin önemli bir propaganda yayını olan dergi, ilk iki yılında ağırlıklı olarak ebeveyn eğitime eğilirken üçüncü yılına başladığında artık çocuklara yönelik yayınlara ağırlık verir. İlk iki yılda dergide yayınlanan "Çocuk Sayfası" başlığı altında çocuk okuyucular için yayınlanan hikaye, şiir, masallar ve oyunlara devam edilirken, çocuklar için ayrılan köşelerin sayısı artırılır. Bundaki gerekçe; dönemin çocuklarına yönelik yeterince doyurucu ve eğitici yayınların yapılmaması ve okuyucuların bu yönde dergiden taleplerde bulunmaları gösterilir.⁶¹⁴

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin önemli yayın organı olan Gürbüz Türk Çocuğu'nun dördüncü senesine başlamasıyla ilgili olarak yayınlanan yazıda: "*Henüz çocuk mefhumunu layıkıyla kavramamış bir memlekette sırf çocuğun yükselmesi ve onun sıhhi, ruhi inkişafı için neşr olunan bir mecmuanın dört yaşına basması mühim bir hadisedir.*" denilerek çocuğa yönelik bir ihtiyacı karşıladıklarının haklı gururunu

⁶¹⁰ Neşet Halil "Gürbüz" Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, Ağustos 1934, s. 7.

⁶¹¹ "Terbiye ve İlmi Terbiye", Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım, 1926, s. 27.

⁶¹² Gürbüz Türk Çocuğu, XL, Kanunisanı/Ocak 1930, s.29.; Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.46; A. Nuri, "Osmaneli'nden İltifat ve Malumat", Gürbüz Türk Çocuğu, VI, Mart 1927, s.30.

⁶¹³ EK: IX, SHÇEK Arşivi, Himaye-i Etfal Cemiyeti Kastamonu Şubesi'ne ait bir belge; Türk Çocuğu'nun, çocuk gününe mahsus fevkalade nüshasından 45 adet gönderisiyle ilgidir.

⁶¹⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.1

önemli bir hadise olarak belirtilir. Gürbüz Türk çocuğu, ilk gününden itibaren; “*Büyük Gazi'nin kurduğu hür ve müstakil Türkiye'de, o hürriyet ve istiklali muhafaza edecek gürbüz bir nesil yetiştirmek...*”⁶¹⁵ hedefine büyük ölçüde ulaşır. Cemiyetin bu başarısı, Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey'in gönderdiği mektupla da desteklenir. Bu mektupta: “*Gürbüz Türk Çocuğu'nun dördüncü yılına basması inkılap maarifimiz için hususi bir ehemmiyeti haizdir. Çocuk, bu mecmua ve kitaplarda, muallimlerinin mektepte inkişafına çalıştıkları düşünce kabiliyetini fiilen kullanabilecek zemini bulur. Bunun içindir ki üç seneden beri çocuklarımıza kıymetli bilgiler veren düşünebilmek kuvvetlerini açmağa çalışan (Gürbüz Türk Çocuğu) mecmuası tahrir ve idare heyetinin mesaisinin maarifimiz namına takdire pek layık gördüm*”⁶¹⁶ denilir.

DERS VE KONFERANSLAR

Çocuk yetiştirmeyi bir sanat olarak değerlendiren Cemiyet, yayınlarında çocuk bakımı konusunda fenni esaslara bağlılığı sürekli vurgular. Bu suretle 1930'lu yıllarda kız okullarında oluşturulan sınıflarda öğrencilere fenni çocuk bakım usullerine ilişkin teorik ve pratik eğitim verilir.⁶¹⁷ Ayrıca çocuk sarayında zaman zaman annelere çocuk bakımı hakkında dersler de verilir.⁶¹⁸

Cemiyetin, çocuk meselesinin ülkede milli bir mesele olarak tanıtılması ve bu konuda halkın bilgilendirilmesinde, özellikle çocuk haftasında sayısı arttırılan konferanslarının içeriğini; çocuk koruma, çocuk sevgisi, çocuk hastalıkları ve cemiyetin faaliyetleri oluşturur. Bu kapsamda sadece 1933 yılında 800 kadar konferans verilir.⁶¹⁹ Çocuk mevzuunun ön plana geçirildiği konferanslar halka açık veya radyodan yapılır. Radyo konuşmaları özellikle çocuk günü ve haftasında yoğun olarak düzenlenir. Dönemin önemli kitle iletişim aracı olan radyolardan cemiyetin yararlandığı radyo konuşmaları ve radyo programları vardır. Çocuk konusunu ön plana alan radyo konuşmaları özellikle çocuk haftasında Ankara ve İstanbul'daki iki radyo istasyonundan yapılır. Bir haftada iki istasyondan 1933 yılında 19 konferans verilmesi büyük bir başarı

⁶¹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s. 2.

⁶¹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s. 2.

⁶¹⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 26.

⁶¹⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Küçük Bir Tarihçesi, s. 21.

⁶¹⁹ “Çocuk Müesseseleri”, Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 36.; Cumhuriyet'in 10. Yılı, 1923-1933, s.168.

sayılabilir.⁶²⁰ 1933 yılının Cumhuriyet'in onuncu yılı olması hasebiyle, 23 Nisan programları oldukça kapsamlı ve parlak kutlanır.⁶²¹

Bu dönemde çocuk bakımı konusunda Cemiyet, halkı aydınlatmak ve sıhhi yönden bilgilendirmek için bağlı birimlerindeki doktor ve sağlık personelinin de yardım alır. Cemiyetin okullarda öğretmenler tarafından verilen çocuk ve çocuklu ailelere yönelik sıhhi ve terbiyevi konferansları da önemlidir. Cemiyet sinema, tiyatro ve halka açık meydanlarda da çok sayıda konferans ve nutuklar düzenler. Örneğin 1933 yılında bu sayı bin beş yüzden fazladır.⁶²² Yine Cemiyetin çocuk bakımı konusunda önemli görseller olan levha ve broşürler hazırladığı ve bunları özellikle Çocuk Haftasında halka ücretsiz dağıtıldığı bilinmektedir. Cemiyet, bu çalışmalarıyla 1927'den beri üyesi bulunduğu Milletlerarası Çocukları Koruma Birliğinin de taktirini kazanır.⁶²³ Cemiyet özellikle köyde halka ve çocuklara ulaşmayı önemli görür ve sıhhat rehberleri ve doktorlar tarafından köylerde çocuğa dair birçok konuda telkin ve bilgilendirme çalışmalarını ilk yıllardaki gibi devam ettirir⁶²⁴ ve yayınlarında köy sağlığına değinir.⁶²⁵

⁶²⁰ "Çocuk Müesseseleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 36.

⁶²¹ Cumhuriyet, 23 Nisan 1933, s. 5.

⁶²² "Çocuk Müesseseleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin 1933, s. 36.

⁶²³ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 27.

⁶²⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 17.

⁶²⁵ Köylerde yapılan ilk mekteplerde amaçlanan iyi vatandaş, iyi insan, iyi müstahsil ve bulunduğu yere bağlı adamlar yetiştirme fikir ve çalışmalarına Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti de katkıda bulunur. Cemiyet, 1928'li yıllarda köy çocukları konusunda daha ağırlıklı yayınlarda bulunur, 1900'li yıllarda İsveç gibi köylerde kurulan çocuk teşkilatları ve çalışmaları konusunda ve Avrupa'da köy teşkilatlarını ve çocuklarını örnek alır. Köylü ve köy çocuğu konusunda çeşitli yazıları yayınlır. "Köy Sağlığı ve Tedbirler" Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIV, Birincikanun, 1932, s.12-13. Gürbüz Türk Çocuğu, XLVII, Ağustos 1930, s. 37; Emin Şükrü, "İsveç Köy Belediyelerinde Çocuk Teşkilatı", Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 13-14; Emin Şükrü, "Garpta Çocuklara Köy Hayatını Nasıl Sürdürüyorlar", Gürbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s. 25-26.

C- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

1- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULDUĞU YILLARDA ÜLKEDE SOSYO-KÜLTÜREL DURUM

Savaş sonrası yeniden şekillenen dünyada, savaşa neden olacak durumların ortadan kaldırılması hedeflendiğinden, bazı uluslararası kuruluşlar kurulmaya ve yeni sosyo-kültürel değerler toplumlara kazandırılmaya başlanır. Yeni sosyo-kültürel değişimler ve gelişen fikirlere uygun insanın yetiştirilmesi için ise çocukların eğitiminin yeniden düzenlenmesi gerekir.⁶²⁶ Yeni aile, yeni evlat, yeni eş imajının, yapılan inkılapları benimseyecek ve onları muhafaza edecek nitelikte⁶²⁷ olan bilinçli bireyler, Türkiye'de sosyal reformlarla⁶²⁸ kurulmak istenen yeni rejime ve uyumu sağlamada etkin olacaktı. Yapılacak iş, bir ulus yaratılmasında iyi bir eğitim ile nitelikli ve devrimi savunan yurttaşlar yetiştirmektir.⁶²⁹ Eğitilen çocuk, Türkiye için yeni bir medeniyetin uygulayıcısı olacağından ve "*Cumhuriyet mekteplerinde yetişen 923 çocuğu büyüdüğü zaman, 950 ve 960'da Türkiye, üzerinde hiçbir asyalılık özelliği olmayan bambaşka bir insanlığın vatanı olacaktır*"⁶³⁰ düşüncesiyle Cumhuriyet yıllarının Türk çocuğu, geçmişle gelecek arasında tam, keskin bir ara çizgiye yerleştirilir. Geleneksel düzenden uzaklaşma ve çağdaş bilgi ve normlar ile yeni kuşağı yaratmak konusunda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuğa yönelik bütün çalışmalarında çocuğu Türkiye'nin geleceğinde söz sahibi olacak kişi olarak görür ve bu kapsamda devletin ulus-devlet eğitim-öğretim politikasına destek olur.⁶³¹

Türkiye'de Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi hayır amaçlı faaliyet gösteren cemiyetler halk üzerinde büyük ölçüde terbiyevi tesirler oluşturmakta⁶³² olup onların aracılığı ile halkın devlete sevgi ve güveni arttığı gibi, ülkede içtimai bağlar da

⁶²⁶ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 43-44.

⁶²⁷ Mehmet Zekeriya "İnkılap Yapmak Kolay, Muhafaza Etmek Güçtür" Resimli Ay, III, Nisan 1340/1924, s.1; "İstikbal Bize Ne Vaad Ediyor", Resimli Ay, Mayıs 1341, IV/ XVI, s.39-40.

⁶²⁸ 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul, 1998, s. 18.

⁶²⁹ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 57.

⁶³⁰ Falih Rıfkı, "923 Çocuğu", Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s. 14.

⁶³¹ BUMİN, Batıda Devlet ve Çocuk, s. 34.

⁶³² Kazım Nami "Cemiyetlerin Terbiyevi Tesiri", Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 14.

güçlenir. Modern Türkiye'nin kurulduğu yıllarda toplumsal birçok sorun, halledilmesi gereken konular arasındadır. Savaşta Türkiye'de koşullardan en olumsuz şekilde etkilenen çocukların vahim durumuna bir örnek Trabzon sokaklarındaki çocuklardır. Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bir raporunda I. Dünya Savaşı sonrası Trabzon'daki bu çocuklar; *“sokaklarda metruk iskeletler bize deri ve kemikten ibaret kollarını uzatıyor ve her tarafı derin iniltileriyle dolduruyorlardı. Belediye reisi son zamanlarda açlıktan sokaklarda ölenlerin cesetlerini nakil ettirmeye belediye ve ordunun kafi gelmediğini ve her gün yüzlerce belediyece kaldırılabilen bu cesetlerin miktar-ı hakikisinin ancak mezarcılardan öğrenilebileceğini söyledi... tesis edilen darüleytam sokaklardan 350 kadar bises çocuğu himayesine almış... yine sokaklar çocuklardan boşaltılamamış”*⁶³³ durumdadırlar. Savaş ve sonrası yıllarda başta İstanbul olmak üzere şehir sokaklarını dolduran sayısız çocuk için endişelenen cemiyet, sokaklarımızı dolduran ve bin bir tehlikeye maruz kalan sokak çocuklarının kurtarılması çağrısını yayınlarında dile getirir.⁶³⁴ 1920li yılların başında Beyoğlu'nda dilenci çocukların durumunun vahametini mesleğinden dolayı öğrenen bir polis memurunun anlatımları, savaş sonrası sefaletin kucağına düşen hatta kötü niyetli insanların sermayesi olan sokaktaki çocukların durumunu gözler önüne serer. Memur, İstanbul'un önemli bir semtinde başkaları tarafından dilendirilen ve sokakta sefalet çekerek başkalarının sermayesi durumuna düşen bazı çocukların bir nevi dilencilik mektebine gittiklerini belirtir.⁶³⁵

Yeni toplumun dayanışma duygusuyla yapılacaklar hakkında Amerika'nın çocuk meselesine yönelik çalışmaları örnek olarak sunulur; *“1913 yılında bu cihada Amerika'da yedi milyon kadın iştirak etmiş ve çocukları üzerine kalpleri titreyen annelere has olan bir şefkatle gecelerini gündüzlerini bu hayırlı işe hasretmişler, fakir aileler arasında girip çocuklarını nasıl yürüteceklerini öğretmişler, eksiklerini tamamlamak için şefkat müesseseleri açmışlar, mektepler, hastaneler, çocuk büyütme mürebbiyelerini yetiştirecek mektepler, şefkat yuvaları, hülasa çocukların selameti için icap eden bütün teşkilatı yapmışlar, yapmak için çalışanlara can başla yardım etmişler,*

⁶³³ Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen 1335-1338 Dört Senelik Rapor, İstanbul, 1339. s. 39.

⁶³⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIII, Haziran 1929, s. 7-8.

⁶³⁵ Cevad Hüsni, “Beyoğlu'nda Dilenci Çocuklar Mektebi”, Resimli Ay, II, Mart 1340/1924, s. 10.

sokak sokak kürsü kurup bütün anneler bir ağızdan (Çocuklarımızın kurtarılması için Amerikalılar imdadımıza geliniz) diye bağırmışlardır.”⁶³⁶ denilen bu dayanışma örneği Türkiye’de de gündeme getirilerek, çocuk ve onun sorunlarını anlatma ve topluma benimsetme girişimleri ortaya konulur.

Uzun savaşların neden olduğu toplumsal çöküntü ve sorunlar karşısında Türk toplumu sosyal dayanışmaya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyar.⁶³⁷ Bu yüzden gerek Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin yayınlarında gerekse dönemin süreli yayınlarında kimsesiz ve yetim çocuklar konusuna yer verilerek halkın dikkati çocuk meselesine çekilmeye çalışılır. Örneğin 1924 yılına ait “Bu Çocuklardan Kim Mesuldür” başlığı ile kimsesiz Muazzez’in hikayesi yayınlanır ve hikayeye diğer sayılarda da devam edilir.⁶³⁸ Cemiyetin yayınlarında yer alan bir yazıda: “İçtimai saadetin ne demek olduğunu nasıl temin edilebileceğini hakiki refahın kişisel çalışmalarla yetersiz olduğunu anlamış kişiler maddi fedakarlıkları cana minnet bilir... Memleketi mi seviyorsun, nüfusun teksirine çalış, milletin bekasını mı istiyorsun? Çocukların hayat, sıhhat ve terbiyeleriyle alakadar ol. İstikbali münevver kılmak mı arzu ediyorsun? Türk yavrularının tahsillerine tahsisi edilen fedakarlıklar arasında sen de hisse-i mesaini karıştır. Yoksa maddeye istihale edemeyen hamiyetlere artık hayalden fazla bir ehemmiyet izafe edilemiyor.”⁶³⁹ denilerek halka milli dayanışma bilinci aşılanmaya çalışılır.

Çocuk meselesinde milli dayanışmanın önemine değinirken İstanbul’da açlıktan ölmek üzere olan kadın ve çocuğunun haberi değerlendirilirken, “insanların müşterek yaşadığı bir yerde ne çocuk, ne kadın, ne insan açlıktan ölemez. Cemiyetin müşterek eli bunlara yetişmezse içtimai teşkilatlar çok noksan demektir. Fert ile cemiyet ayrı demektir.”⁶⁴⁰ görüşüyle toplumun, çocuğun hakları ve çocuğa vermek zorunda oldukları konusunda sosyal bir bilince sahip olması gerektiği vurgulanır ve Azrail ile çocuk arasında girmiş bir kanat olarak görülen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne destek

⁶³⁶ Sabiha Zekeriya, “İçin İçin Ölen Bir Millet”, Resimli Ay, I, 1340/1924, s. 8.

⁶³⁷ Zafer TOPRAK, Milli İktisat-Milli Burjuvazi, İstanbul, 1995, s. 129.

⁶³⁸ Sabiha Zekeriya, “Bu Çocuklardan Kim Mestüldür”, Resimli Ay, I, Şubat, 1340/1924, s. 35-36; Sabiha Zekeriya “Muazzez Ailesine Kavuşuyor”, Resimli Ay, II, Mart 1340/1924, s. 30-41.

⁶³⁹ “Çocuk ve Terbiye”, Gülbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.19.

⁶⁴⁰ Sabiha Zekeriya, “Cemiyetin Müşterek Eli ve Çocuk”, Çocuk Haftası, II, s. 88.

olunması da istenir.⁶⁴¹ Sosyal dayanışma ile nelerin başarılabilirdiği Rusya’da metruk çocuklar için yapılan bir çalışma örnek verilerek anlatılan bir yazıda; dilenci, işsiz, eğitimsiz çocukların Rusya’da sayısının arttığı 1922 yılında yedi milyon çocuk sokakta yaşarken, bunları kurtarmak ve cemiyet için yararlı insanlar haline getirmek için bir mücadele başlatıldığı bu çocukları açlıktan kurtarmak, eğitmek ve iş sahibi etmek suretiyle Rusya’nın istikbali için hazırlanan yeni projeleri ve açılan sanat evleri ve atölyeleri hükümetin desteklediği⁶⁴² belirtilerek halk, hayır işlerine özellikle çocuklara yönelik hayır işlerine yönelmeye davet edilir. Milli dayanışmayı arttırmak yolunda özellikle varlıklı insanların hayır işlerindeki gayretlerinin önemli olduğu belirtilen makalelerde Amerika’da zengin insanların okullar, himaye teşkilatları ve kütüphaneler kurma konusunda birbirleriyle yarıştıkları, Avrupa’nın birçok yerlerinde halk tarafından meydana getirilen kimsesiz çocukların himayesini sağlamaya yönelik atölyeler, mektepler, kütüphanelerin en zengin hükümetlerin bile başaramayacağı derecede geliştiği anlatılır.⁶⁴³

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin yayınladığı Gürbüz Türk Çocuğu’nda yer alan ve halkı çocuk konusunda sosyal dayanışmaya davet eden başka bir yazıda; “*Ey millet ve memlekete büyük hizmet etmek emeliyle yanıp tutuşan muvafık, münasip fırsat bekliyor gibi görünen zevat! Ne duruyorsunuz? Sizi emellerinizin gayesine eriştirecek mevzular gözlerinizin önünde bekliyor. Boyunları bükük, yetim, fakir yavrular iddiayı hamiyelerinizin gösterilmesine en uygun zemindir. Milli mefkurelerin tahakkukunu temin edecek vesaiti uzak ufuklarda aramaya lüzum yoktur. Şu önümüzde toz-toprak arasında kimsesiz yaşayan daha doğrusu ölen çocuklar yok mu? İşte vatan, millet, saadet ve istikbal her şey evet her şey onlardır.*”⁶⁴⁴ “*İstikbalimizin açlıktan öldüğü, sefalet çektiği bir ortamda çocuklarımızın ne karınlarını ne de dimağlarını doyuramayan...*”⁶⁴⁵ bir ortamdan onları kurtarmak toplumun ortak vicdanına yönelen bir ödevdir.

⁶⁴¹ Sabiha Zekeriya, “Cemiyetin Müşterek Eli ve Çocuk”, Çocuk Haftası, II, s.91.

⁶⁴² Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIII, Haziran 1929, s. 4-5.

⁶⁴³ “Çocuk ve Terbiye”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.19.

⁶⁴⁴ “Çocuk ve Terbiye”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.18.

⁶⁴⁵ Mehmet Zekeriya “Maziye Değil İstikbale, Arkamıza Değil Önümüze Bakalım”, Resimli Ay, VI, Haziran 1340/1924, s. 1.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluş yıllarında cepheden toplanan şehit yetimlerini himayesinden dolayı halkın gönlünde manevi bir ulvilik elde ettiği gibi çocuğun himayesine yönelik faaliyetleri ile halkın güvenini kazanır. Cemiyet, vatan uğrunda canını veren şehitlerden yadigar kalanları bağrına basma misyonunu tam anlamıyla yerine getirmek için halkın yardım ve desteğine ihtiyaç duyar. Bu bağlamda Kazım Nami'nin 15 Nisan 1929 tarihinde İstanbul radyosunda verdiği bir konferansta; *“yarının neslini gürbüz, feyizli ve faal görmek isteyenlerin Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne maddi ve manevi yardımlarını esirgememesi”* vurgulanmakta, *“hayra tahsis için ayrılan paralarla her şeyden evvel kimsesiz çocukları sefaletten, cehaletten kurtarmaya gayret edilmesi”*⁶⁴⁶ istenmektedir. Cemiyetin yayınlarında; yardımda bulunan ilk mektep çocuklarının bile harçlıklarını Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağışlayarak kardeşlerine küçük bir katkıda bulunmanın mutluluğunu duyduklarına dair haberler ile halkın ilgi ve desteği daha da arttırılmaya çalışılır. Yine cemiyetin süreli yayınlarında sürekli gördüğümüz resimli ve büyük puntolarla yazılmış, *“Himaye-i Etfalin Kurutma Kağıtları yalnız yazıyı değil, yetimlerin göz yaşlarını da kurutur...”* şeklindeki yardıma çağrılar da halkın desteğini kazanmaya yöneliktir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Ceyhan Şubesi reisi Abbas Hilmi Bey'in halkı yardıma davet eden; *“...yetim Türk yavrularını, fakir Türk evlatlarını ağıuş-u şefkat ve himayesine alan, hayat ve sıhhatlerini düşünen, talim ve terbiyelerini, elbas ve işçelerini temin için uğraşan ve çok şümüllü programıyla memleketin en mühim içtimai ve hayırkar bir müessesesi olarak ortaya çıkan Himaye-i Etfale, bu şefkat ocağına Türk vatanında Türklüğüyle iftihar eden herkes yardıma borçludur. Tesis tarihi eski ve fakat inkişafı yeni olan bu cemiyete meclisi-i umumilerinin azami muavenette bulunmaları vatani bir borçtur sanırım.”*⁶⁴⁷ sözleri başka bir örnektir.

2- CEMİYETİN DÜZENLEDİĞİ ETKİNLİKLER

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile ilgili incelemelerimizde, cemiyetin çeşitli yarışma, sergi ve özel gün ve kutlamalarla; hem kendi propagandasını yaptığı hem de Cemiyet'e gelir sağlanmayı amaçladığı görülür. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti çeşitli etkinliklerle, halkı çocuk konusunda bilgilendirme, bilinç oluşturma, güven kazanmayı

⁶⁴⁶ “Çocuk ve Terbiye”, Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.19.

⁶⁴⁷ “Cebelibereket Meclis-i Umumisi” Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 35-36.

ve yardım sağlamayı amaçlar. Bu etkinlikler arasında; Gürbüz Çocuk Yarışmaları, çok çocuklu aileler yarışması, güzel yavrular yarışması, at yarışları, yurt içinde ve dışında güreş karşılaşmaları; “Çocuk Niçin Sevilir?” tarzında anketler⁶⁴⁸ ve sergi ve balolar sayılabilir. Dönemin sosyal hizmet cemiyetlerinin de benzer şekilde sergi, konferans, konser ve bazı günler düzenlemek suretiyle hem maddi kazanç hem de halkı aydınlatma ve cemiyeti tanıtım gayretinde oldukları görülür.⁶⁴⁹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin merkezince yapılan birçok etkinlik şubeler tarafından da gerçekleştirilmekte, hatta benzeri faaliyetler yurt dışı şubelerince de yapılmaktadır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin bütün etkinliklerine ilişkin planlamaları günler öncesinden ve bir program dahilinde yaptığını, yarışmalara katılanlara verilecek hediyeler ve yapılacak harcamalara ilişkin cemiyetin heyet-i idaresi tarafından toplantılarda kararlar alınmasından ve bu hazırlıklara günler öncesinden başlanması hassasiyetinden anlaşılır.⁶⁵⁰ Örnek olarak, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul merkezinin 1929 yılı çocuk bayramı ile ilgili düzenlediği bir müsamere programı incelendiğinde, oldukça kapsamlı bir içeriğe sahip olduğu görülür. Örnek programda; marşlar, şiirler okunmakta, çocuğu ilgilendiren konularda münakaşa yarışmaları, komediler, farklı ülkelerden dans örnekleri, müzik dinletileri yer almaktadır.⁶⁵¹

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin hem merkezi hem de şubelerince düzenlenen etkinliklerden; piyango, balo, müsamere, yarış ve sergilerin tertibinde, etkinliklerin mahalli adetlere ve halkın zihniyetine uygun olması, özellikle bölgenin yapısına uygunluğu, idare heyetince iyice düşünülmüş seçilmesi, fakat sık tekrardan kaçınılması gibi hususlara dikkat edildiği görülür. Zoraki olursa başarısız olacak etkinliklerden kaçınarak halkın beğeni ve ilgisini çekecek ve olumlu sonuçlar doğuracak her eğlence, müsabaka ve serginin terbiyevi mahiyete haiz olması istenir.⁶⁵²

⁶⁴⁸ “Müsabaka”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s.40.

⁶⁴⁹ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu, İstanbul, 1335. s.44-48; “Himaye-i Etfal Cemiyetinin muhtelif Mesaine dair Hülasa”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s.31.

⁶⁵⁰ Heyet-i İdare Karar Defteri, (8 Mayıs 1928).

⁶⁵¹ Çocuk Haftası, II, s. 140-142.

⁶⁵² Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Küçük Bir Tarihçesi, s .13.

a- GÜRBÜZ ÇOCUK MÜSABAKASI

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin sık sık düzenlediği ve Gürbüz Türk Çocuğu'nda geniş yer ayırdığı önemli yarışmalardan birisi Gürbüz Çocuk Yarışmasıdır. Cemiyet, Gürbüz Türk Çocuğu "*Bu tabir ile çocuğun bünye ve seciye itibariyle gürbüz olmasını ümit ediyoruz. Böyle çocukların çoğalmasına vatan şiddetle muhtaçtır. Çocuğun sıhhatli ve gürbüz olmasını temin edecek çalışmalar, sıhhi ve içtimai şartlar, zevc ve zevcenin (karı-koca) bünye, karakter ve yaş itibariyle uygun olmasından başlar.*"⁶⁵³ ile neyi anlatmak istediğini belirtir.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nce düzenlenen bütün etkinlikler de olduğu gibi yarışmalara ilişkin bilgiler de cemiyetin süreli yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu'nda aralıklarla ilan edilir. Yaş gruplarına göre yapılan yarışma, ülke çapında düzenlenip, yarışmalarda genellikle bölgenin ileri gelenlerinden ve cemiyet üyelerinden olan seçici bir hakem heyeti oluşturulur. Farklı kategorilerde yapılan⁶⁵⁴ yarışmalar sonrasında dereceye girenlere ödüller verilerek, fotoğrafları yayınlanır. Buradaki amaç sağlıklı kuşaklar yaratabilmek, gürbüz ve sağlıklı çocukları topluma tanıtarak, anne ve babaları teşvik etmek ve desteklemektir. Gürbüz çocuk yarışmasının ilanı ve bu yarışmaya katılım şartları incelendiğinde, yarışmada hangi hususlara dikkat edildiği de ortaya çıkar. Bu hususları ortaya koyan bir yarışma ilanı şu şekildedir: "***Gürbüz Çocuk Müsabakası**, Muhtelif dereceli mükafatlar verilecektir. Çocuklarını müsabakaya idhal edecekler birer fotoğraflarını göndermelidirler. Klişesi yapılabilme veya basılmak için bu fotoğrafların gayet net olması lazımdır. Her resmin altına veya arkasına çocuğun yaşı, adı, sıklığı, ne sütü ile emzirildiği ve mevzi-i adresi yazılacaktır. Müsabaka iki kısımdır. Birinci kısım sıfırdan iki yaş nihayetine kadar çocuklar için. Bunların resimleri behemehal çıplak çektilmelidir. İkinci kısım: ikiden beş yaş nihayetine kadar. Bunlar elbiseli olup olmamakta serbesttirler. Resimlerin bir an evvel Merkez-i Umumi'ye gönderilmesi ve zarfın üzerine çocuk müsabakası cümlesinin yazılması rica olunur.*"⁶⁵⁵

⁶⁵³ Fuad, "Amerika'da Çocuklar Saltanat Sürüyorlar", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.8.

⁶⁵⁴ "Bursa'da Çocuk Müsabakaları", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, nisan 1927, s.17-18.

⁶⁵⁵ Selim Sırrı, "Milletlerin En Büyük Derdi; Çocuksuzluk", Gürbüz Türk Çocuğu, II, Ekim 1926, s.16.

Kategoriler yaşa göre belirlenmiş olup, 1,5-2 yaş ile 2-3 yaş, 3-5 yaş ve 5-6 yaş arasındaki çocuklar, Gürbüz Çocuk Yarışması'na katılır.⁶⁵⁶ Yine yarışmada meme çocukları, mama çocukları ve oyun çocukları kategorilerinde de yarışmalar yapılmaktadır.⁶⁵⁷ Gürbüz çocuk müsabakasını kazanan çocukların özelliklerinde; anne sütü ile beslenmiş olmasına, hiç hastalık geçirmemiş olmasına, yaşına uygun boy ve kiloda olmasına dikkat edildiği görülür. Çocuklar yarışmadan önce muayene edilir ve kazananlara ödülleri verilir. Bu ödüller geniş katılımlı bir toplantı da önemli şahsiyetlerce bazen cemiyet reisi tarafından verilir.⁶⁵⁸ Yarışmanın duyurusu uzun bir süre önce yapılarak katılımın yüksek düzeyde olması hedeflenmekte olup, 1927 yılındaki örnekte olduğu gibi özellikle çocuk bayramında sonuçların açıklanmasının planlandığı görülür. Cemiyetin 1927 yılında düzenlediği ve Gürbüz ve iyi bakılmış çocukların katıldığı 23 Nisan Çocuk Bayramı'nda yapılan yarışma süt çocukları, oyun çocukları ve mektep çocukları olmak üzere üç kategoriden oluşur ve yapılan yarışmaya çok sayıda çocuk katılır.⁶⁵⁹ Daha sonraki yıllarda ise Gürbüz çocuk yarışmalarının, Himaye-i Etfal Cemiyeti şubesi bulunan birçok ilde düzenlendiği ve çok yaygınlık kazandığı, özellikle Çocuk Bayramlarında geleneksel hale getirildiği görülür.

b- GÜZELLİK (GÜZEL YAVRU) VE TEMİZLİK MÜSABAKASI

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Gürbüz çocuk yarışmasına benzer tarzda temiz çocuk, güzel yavru adı altında yarışmalar da düzenler. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nce yayınlanan Gürbüz Türk Çocuğu mecmuasının düzenlediği Güzel Yavrular Müsabakası, üç ay devam eden bir başvuru süresine sahiptir. Yarışmaya katılan yavruların fotoğraflarının altına isim ve adreslerinin yazılması ve derginin adresine gönderilmesi yeterli olur. Güzel yavru yarışmasına; iki yaşından üç yaşına kadar, üçten beş yaşına ve beşten altı yaşına kadar olan çocuklar katılır. En güzel yavru olarak seçilen çocuğun, anne sütü ile beslenmiş olması, hiç hastalık geçirmemiş olması ve uygun boy ve kiloya sahip olması aranan şartlar içindedir. Bu yarışmaya katılanlar arasında devlet memurunun çocuklarından kunduracının çocuğuna kadar toplumun her

⁶⁵⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, LXI, Teşrinievvel 1931, s.21.

⁶⁵⁷ ATSO, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, XVIII/195, Nisan, 2004, s. 31.

⁶⁵⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXII, Mayıs 1929, s.18.

⁶⁵⁹ "Bursa'da Çocuk Müsabakaları", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s.18.

kesimden birçok çocuk vardır.⁶⁶⁰ Yarışma sonucunda ise çocuklara uygun hediyeler verilir. Örneğin birinci olana güzel bir vazo, ikinci olana bir kitap ve üçüncü olan yavruya ise resim defteri hediye edilir.⁶⁶¹ Cemiyet tarafından çocuklar için düzenlenen başka bir yarışma olan Temizlik Müsabakasına ise; 1,5-2 yaş, 2-3 yaş, 3-5 yaş ve 5-6 yaş kategorilerinde çocuklar katılır.⁶⁶² Bu yarışmaya katılan çocuklarda aranılan kriterler Güzel Çocuk Yarışmasındakine benzerdir.

c- ÇOK EVLATLILAR MÜSABAKASI

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti için çok önemli bir dava olarak benimsenen çocuk davasının başarıya ulaşmasında ve ülke nüfusunun arttırılmasında ailelerin çok çocuğa sahip olması konusunda teşvik edildikleri görülür. Nüfusu azalmış bir ülkede genç nüfusun sayısını arttırmak için aileleri çocuk yapmaya teşvik etmek maksadı vardır. Bir anne ve bir babadan olan çok sayıda ve sağlıklı çocuklu aileleri örnek olarak topluma sunmak; tek eşlilik esasına dayalı aynı zamanda fazla çocuğa sahip aileleri cesaretlendirmek için cemiyet çok evlatlılar yarışması düzenler. Toplumun her kesiminden ailelerin katılabileceği bu yarışmanın şartlarında sağlıklı olmak ve sayıca fazla olmak esas göz önünde tutulur. Katılımcılardan bir fotoğraf ve bazı bilgiler istenir. Katılımcılardan istenen listede yer alan bilgiler; isim, doğum tarihi, doğum yeri, hastalık geçirip geçirilmediği ve meslek ve işlerine ilişkindir. 1926 tarihli “Çok Evlatlılar Müsabakası”nda nelere dikkat edildiğini değerlendirebileceğimiz bir örnekte şu bilgilere yer verilir: “Çok evlatlılar Müsabakasına iştirak etmek için yukarıdaki cetvel mucibince bir liste tertip etmek ve ailece büyük kıta bir fotoğraf göndermek kâfidir. Yalnız yanlışlığa mahal vermemek için her türlü izahatın okunaklı bir yazı ile yazılması ve fotoğraftaki resimlerin kimlere ait olduğunun bildirilmesi lazımdır.”

Yarışmaya başvuruda istenen ailenin grup halindeki fotoğrafı, yarışmanın sonucunda Gürbüz Türk Çocuğu’nda yayınlanır. Yarışmayı kazanan ailenin, bütün aile üyelerinin isimleri ve sağlık durumlarıyla ilgili bilgiler bulunur.⁶⁶³ Örnek olarak bir ailenin yarışma sonucu şu şekilde duyurulur: “Dokuz çocuklu Büyük Millet Meclisi Memurlarından Sıtkı efendi ailesi zeka ve faaliyetiyle maruf olan Türkiye Büyük Millet

⁶⁶⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, LXI, Teşrinievvel 1931, s.22.

⁶⁶¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s.17.

⁶⁶² Gürbüz Türk Çocuğu, LXI, Teşrinievvel 1931, s.22.

⁶⁶³ “Terbiye ve İlmi Terbiye”, Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım, 1926, s.24.

Meclisi salon memuru dilsiz Sıtkı Efendi bu nüshamızda Çok Evlatlılar Müsabakası'na ilk olarak iştirak ettiği, Sıtkı Efendinin bir ana ve bir babadan altı erkek, üç kız evlatları olup cümlesi hayatta olduğu belirtiliyor.

Bu arada Ankara'da bulunup da bu müsabakaya girmek isteyenlere kolaylıklar sağlandığı; beş ve beşten fazla çocuk sahibi olup Ankara'da bulunan ailelerden müsabakaya girmek isteyenler, adres, gün ve saat tayin edip bildirdikleri taktirde bir kolaylık olmak üzere katılımcılara, Cemiyetin kendi fotoğrafçıları göndermek ve parasız çekim yapmak imkanı da sunulur. Baba, anne ve bütün çocukların toplu olarak fotoğraflarının çekilmesi şartının⁶⁶⁴ arandığı yarışmada isterlerse aileler, kendileri için çekilen fotoğraflardan ücret karşılığında alabilmektedirler.

Çok Evlatlılar Yarışması ile çok çocuklu ailelerin teşviki sağlanmakla birlikte çok çocuklu ailenin desteklendiğine dair örnekleri Cemiyetin yayınlarında görmek mümkündür. Örneğin; "vatanın pek şerefli ve pek kıymetli bir ailesi" başlıklı bir yazıda;⁶⁶⁵ bir ana ve bir babadan vatana on bir gülbüz çocuk verilmesi takdir edilerek; açılan çok evlatlılar müsabakasını Mehmet Ağa-Habibe Hanım ailesinin kazandığı belirtilerek, sıhhatli ve gülbüz çocukların ve ana babasının fotoğraflarına yer verilir. Yine on bir çocuğun annesi Habibe Hanım'ın Türk ailesine önerilerini sunduğu mektubu da, çocuk yetiştirmek suretiyle milli nüfusun arttırılmasına katkıda bulunulmasına dair çağrı yapmakta ve bu kadar çocuğun ona verdiği ulvi mutluluktan ve faydalardan uzun uzun bahseder.⁶⁶⁶ Benzer örnekler cemiyet tarafından zaman zaman bir övgü unsuru olarak gündeme getirilir.⁶⁶⁷ Böylece çok çocuklu olan halkın içinden bir anne örneği sunulur ve çocuk davasına propagandacı bir yaklaşım sergilenir. Bu arada yarışmaya katılan ailelerin çok sayıda çocuğa sahip olmasına rağmen tek eşli bir kocanın olması dikkate değerdir. Bir örnek de "Bursa'nın en çok çocuğu olan aile hangisidir?" sorusu çok çocuklu aileleri teşviki şubelerin de kendi imkanlarıyla

⁶⁶⁴ "Terbiye ve İlmi Terbiye", Gülbüz Türk Çocuğu, III, Kasım,1926, s.26.

⁶⁶⁵ "Vatanın Pek Şerefli pek Kıymetli Bir Ailesi", Gülbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.30.

⁶⁶⁶ "Habibe Hanımın Mektubunu Fahr ve Memnuniyetle Derç Ediyoruz", Gülbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.31-32.

⁶⁶⁷ "Dokuz Çocuk babası bir Vatandaşımız", Gülbüz Türk Çocuğu, XIX, Nisan 1928, s.11.

çalışıklarını gösterir.⁶⁶⁸ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti çok çocuklu aileleri maddi yardımlarla da destekler.⁶⁶⁹

d- ÖDÜLLÜ SORU YARIŞMASI

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk konusunda halkın ilgisini çekmek ve onları bilinçlendirmek amacıyla, yayınlarında ödüllü sorularla yarışmalar düzenler. Cemiyetin süreli yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu'nda yer alan "her çocuk anne ve babasına mühim bir sual soruyoruz: Çocuk niçin sevilir? Bu suale en güzel cevabı verenler arasında kura çekerek..." yapılacak yarışmanın ilanı bunun bir örneğidir. Bu sorulara verilen cevaplar için bazı ödüller verileceğinin belirtildiği yarışmaya katılmak için Gürbüz Türk Çocuğu'nda verilen kuponla beraber cevabın iki ay içinde cemiyet merkezine gönderilmesi istenmektedir.⁶⁷⁰

Aynı zamanda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nce düzenlenen tanıtım ve propaganda amaçlı nitelendirilebilecek başka etkinliklerden Türkiye genelinde okullar arasında çocuk haftasında "Türkiye'de en güzel resim yapan talebe kimdir?" yarışması gibi yarışmalar da düzenlenir. Bu yarışmaya katılanların kendileri hakkında bilgi ve derece aldıkları eserleri yayınlanır.⁶⁷¹

e- GÜREŞ MÜSABAKALARI (YAĞLI GÜREŞ VE DEVE GÜREŞLERİ)

Özellikle sosyal dayanışma konusunda kendilerinden büyük destek beklenen annelere çocuklara yardım konusunda cemiyete yardımcı olmaları istekleri vurgulanır.⁶⁷² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti merkez ve şubelerince hem tanıtım hem de gelir amaçlı düzenlenen yarışmalardan biri de güreş müsabakalarıdır. Cemiyetin merkezi olduğu gibi şubelerinin de düzenlediği bu yarışmalardan önemli gelirler elde edilir. Örneğin, 1928 yılında Cemiyet adına Pazarcık şubesinde düzenlenen güreş müsabakası,⁶⁷³ yine 11-13 Kasım 1931 tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına Ankara'da Türk pehlivanları arasında yağlı güreş müsabakası düzenlenir,⁶⁷⁴ bu güreş

⁶⁶⁸ "Bursa'nın En Çok Çocuğu Olan Aile Hangisidir?", Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.16.

⁶⁶⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, Şubat 1929, XXIX, s. 25.

⁶⁷⁰ "Müsabaka", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 40.

⁶⁷¹ Çocuk Haftası, II, s.337-348.

⁶⁷² "Hanımlarımıza Döşen Mukaddes Bir Vazife", Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s. 24.

⁶⁷³ B.C.A. Fon kodu: 30.10.0. Kutu: 178. Doya No: 233 Evrak No:13, (Tarih: 14.8.1928).

⁶⁷⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, LXII, İkinci Teşrin 1931, s.10.

müsabakasını Mustafa Kemal Atatürk, TBMM başkanı Kazım Paşa gibi dönemin önemli devlet adamları da izler.⁶⁷⁵ Cemiyetin gayretli çalışmaları sonucunda gerçekleştirilen Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti Türkiye Başpehlivanlığı birinciliği müsabakaları yapılır ve bu yarışmalar sırasında halk saz şairleri de şiirler de okunur. Cemiyet bu şekilde cemiyet menfaatine bir şeyler yapmakla birlikte halk terbiyesine ve halk sporuna katkıda bulunulur⁶⁷⁶

Cemiyete mali yardım toplamak, eğlence ile hem propaganda yapmak hem de sosyal dayanışmayı arttırmak için bölgelerin eğlence anlayışına uygun olarak yapılan yarışmalardan birine örnek; cemiyetin Balıkesir merkezi tarafından Himaye-i Etfal menfaatine düzenlenen deve güreşleridir. Hem cemiyet şubesinin önde gelen kişilerinin hem de belediye reisinin desteğini alan güreşlerde epey yardım toplanır.⁶⁷⁷ Cemiyetin tanıtımını da yapılır. Örneğin Antalya Şubesi, 1929 yılı başında Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına düzenlediği güreş yarışmasından kazanç sağlar.⁶⁷⁸ Aynı zamanda Cemiyetin düzenlediği etkinliklerden biri olan at yarışlarında da cemiyet yararına gelir elde edilir. Örneğin 11 Kasım 1921'de Atatürk Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin düzenlediği müsabakadaki at yarışına ait resimde çocuğun göğsünde "*Hasılatı yetim çocuklar içindir diriğ etmeyin.*" yazılıdır.

f- SÜNNET DÜĞÜNLERİ

Bebeklikten çocukluğa geçiş birçok toplumda önemli bir aşama olarak görülür ve çocuklar için bazı törensel düzenlemeler yapılır. Müslüman Türk toplumunda erkek çocuklarını ilgilendiren sünnet düğünü önemli kutlanmalardan biridir. Her aile için erkek çocuklarının sünnet düğünü önemli olmakla birlikte Osmanlıdan Cumhuriyete özellikle devlet erkanının katıldığı açılışlarda ve bazen de çocukları ilgilendiren kurumların açılışlarında toplu sünnet törenlerinin yapıldığı görülür. Örneğin Hamidiye Etfal Hastanesi açılışında yüzlerce çocuk sünnet edilir.⁶⁷⁹ Aynı şekilde Savaş yıllarında

⁶⁷⁵ Özbay GÜVEN,"Atatürk ve Güreş", Erdem, VI/18, Ankara, Kasım 1992, s. 632.

⁶⁷⁶ "Saz Şairleri ve Pehlivan Güreşleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXII, İkinci Teşrin 1931,s.2-3. "Güreş Birincilik Müsabakaları", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXII, Birinci Teşrin 1932, s.24-27.

⁶⁷⁷ "Balıkesir Himaye-i Etfal Cemiyeti Menfaatine Yapılan Deve Güreşleri", Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s.9.

⁶⁷⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXX, Mart 1929, s.27.

⁶⁷⁹ İLKER, Şişli Çocuk Hastanesi Tarihi, s. 17.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti İstanbul'da birçok asker ve muhacirin çocuğunu sünnet ettirir.⁶⁸⁰ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti de çeşitli zamanlarda toplu sünnet düğünleri yaparak halkın hatta devlet büyüklerinin de takdirini ve desteğini kazanır. Örneğin; Atatürk'ün, Bolu'da yapılan sünnet töreni daveti ve kendisinin buna cevap olarak yazdığı telgraf metni önemlidir. Bolu Himaye-i Etfal Cemiyetince gönderilen telgrafa⁶⁸¹ Mustafa Kemal Paşa, B.M.M. Reisi ve Başkumandan imzası ile şu karşılığı verir:

"Bolu Mutasarrıflığına,

10 Eylül 1921 tarihli telgrafa cevap.

Bolu Himâye-i Etfal Cemiyeti tarafından şehitler ve mücahitler çocuklarından 186 kişinin sünnetlerinin yapılması ve kendilerine elbise ve hediyeler verilmesi, övünülecek şeylerdir. Teşekkür ederim. Bu gibi şeylerin devamı gereklidir. İlgililere bildirilmesini rica ederim."

Yine 1928 yılında Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, sünnet düğünü yapar, iktisat Vekili Rami Bey'in himayelerinde ve Malatya Mebusu Mahmut Nedim Bey başkanlığında düzenlenen bir sünnet düğünü Ankara'nın havadar ve en güzel bahçelerinden birinde yapılır ve 132 çocuk sünnet edilir.⁶⁸² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bir istatistiğinde ise; on yıl içinde 263 çocuğu sünnet ettirdiği belirtilir.⁶⁸³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bu faaliyetleriyle başka cemiyetlere de örnek olmayı başarır. 1928 yılında kimsesiz ve fakir çocukları sünnet ettirmek için müsamere

⁶⁸⁰ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1335=1919 Senesinde Münakid Hilal-i Ahmer Meclisi Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkezi Umumi raporu, İstanbul, 1335. s.10; AKGÜN-ULUĞTEKİN, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a,II, s.267-269.

⁶⁸¹ www.bolu-bld.gov.tr/ataturk.asp; Enver KONUKÇU "Atatürk Ve Bolu"

B.M.M Reisi Başkumandanlık Cânib-i Âlisine,

Bugün Bolu Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından vatan ve memleket yolunda hayatlarını fedâ eden şehitlerin bıraktıkları evlatlarımızla cephede bulunan sevgili askerlerimizin yavrularından 186 çocuğun Memleket Hastahanesinde sünnetleri yapılmıştır. Bu münâsebetle memleket donatılmış, mızıkâ ve davullarla, çocuklar arabalarla gezdirilmiş ve hepsine de bir kat elbise ve ayakkabıları ve muhtelif hediyeler verilerek, gerekli bakımları ve dinlenmeleri sağlanmıştır. Arz ederim.

⁶⁸² Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.24.

⁶⁸³ Gürbüz Türk Çocuğu, LXXIV, Birincikanun 1932, s. 3.

düzenlemek isteyen Emekli Askerler Cemiyeti'nin girişimleri, halkın ve başka cemiyetlerin fakir ve kimsesiz çocuklar için çalıştığının bir örneğini oluşturur.⁶⁸⁴

3 -BAYRAMLAR VE TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ

a- ÇOCUK BALOLARI

Cemiyete yardım sağlamak yolunda önemli bir yeri olan balolardan birini 23 Şubat 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi Reisi Fethi Bey'in de katılımıyla coşkulu bir şekilde gerçekleştirirken⁶⁸⁵ balodan önemli miktarda bir gelir sağlanır. Sonraki yıllarda geleneksel hale getirilmesi planlanan çocuk balosu için hazırlıklara yılın ilk ayından itibaren başlanır.⁶⁸⁶ Çocuklar için çok eğlenceli ve faydalı olan balolar cemiyetin merkez ve şubelerince tertip edilir.⁶⁸⁷ Genellikle çocuk balosuna öğretmenler gözetiminde çocuklar katılır, kendileri için hazırlanan açık büfeden ikram alır, onlar için düzenlenen eğlencelerde eğlenir ve gösterilere katılırlar.⁶⁸⁸

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin baloları yurt dışında da Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına düzenlenir. Buna bir örnek İtalya'da Tireste'deki Mart 1927 tarihli balodur.⁶⁸⁹ Çocuk haftasının dışında yine cemiyetin şubelerinin de farklı balolar düzenlediği de bilinir. Örneğin cemiyetin Aydın Şubesi 15 Aralık 1927 tarihinde ilk kez düzenlediği baloyu "muhtaç-ı muavenet çocuklar" namına yapar. Bu baloya yöre halkının büyük bağışları olur.⁶⁹⁰

Devlet büyüklerinin çocuklarla ilgili bu etkinliklere katılmaları onların çocuklara verdiği kıymetin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.⁶⁹¹ Dönemin devlet büyüklerinden Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de Himaye-i Etfal Cemiyetince

⁶⁸⁴ B.C.A. Fon kodu: 030. 10. 0.0. Kutu: 80. Doya No: 525 Evrak No:17, (Tarih: 22.5.928).

⁶⁸⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad eden Kongrede Kıraat ve Kabul edilen 1339 Kanunisani İbtidasından 1340 Nisan Nihayetine Kadar On Beş Aylık Mahsus Umumi Rapor Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre Mukarreratı, İstanbul, 1340, s.12.

⁶⁸⁶ Heyet-i İdare Karar Defteri, (19 Ocak 1931), Numara.1.

⁶⁸⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, II, Teşrin-i Sani 1926, s. 27; Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 23; Gürbüz Türk Çocuğu, XXIV, Eylül 1928, s.26; Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s. 29-30; Gürbüz Türk Çocuğu, XXIX, Şubat 1929, s. 25.

⁶⁸⁸ ATSO, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, XVIII/195, Nisan, 2004, s. 31.

⁶⁸⁹ "Tireste'de Himaye-i Etfal Balosu", Gürbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s. 41.

⁶⁹⁰ "Cemiyetimizin Muhtelif Mahallerdeki Faaliyetleri", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.17.

⁶⁹¹ Çocuk Haftası, II, İstanbul ,1930, s. 64.

düzenlenen çocuk balolarına birçok kez katılır.⁶⁹² Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı Himaye-i Etfal Baloları; 26 Temmuz 1928,⁶⁹³ 23 Nisan 1929 tarihli Ankara Palas'daki Çocuk Balosu, 7 Nisan 1932 tarihli Ankara Halkevinde tertiplenen Himaye-i Etfal Balosu,⁶⁹⁴ 6 Aralık 1934 yılındaki Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Ankara Palas'daki kostümlü balosudur.⁶⁹⁵

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 23 Nisan Haftasına rastlayan günlerde Çocuk Haftası boyunca Çocuk Balolarına ağırlık verir. Çocuk balosuna çocuklar ile birlikte birçok aile ve Himaye-i Etfal'in bakımı altında olan çocuklar katılırlar.⁶⁹⁶ Örneğin Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin devlet büyükleri Himaye-i Etfal Cemiyetince düzenlenen çocuk balolarına katılırlar. Mustafa Kemal Paşa, ilk defa kutlanan Çocuk Bayramı ve Haftası münasebetiyle Ankara Palasta Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından 15.00 -19.00 saatleri arasında verilen çay ziyafeti ve Çocuk Balosuna katılır. Çocuk Balosu'nda Başvekil İsmet Paşa ve Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa, bütün vekiller ve mebuslar, eşleri çocukları ile hazır bulunurlar.⁶⁹⁷ Çocuk Balosu, çocukların söylediği İstiklal Marşı ile açılıp, çocukların okuduğu Himaye-i Etfal Marşı gibi marşlar, şiirler ve dans gösterileriyle sürdürülür. Fakir ve kimsesiz çocuklara öksüzlüğünü unutturan ve müşfik bir baba olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne⁶⁹⁸ çocuk bayramı kutlamalarında Türk Ocağı, Tayyare Cemiyeti ve belediyelerin de yardımı olur.⁶⁹⁹

b- ÇOCUK BAYRAMI VE ÇOCUK HAFTASI - 23 NİSAN KUTLAMALARI

"23 Nisan" ilk defa 1921'de çıkarılan bir kanunla "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk Yevm-i Küşadı olan 23 Nisan Günü Milli Bayramdır" hükmüyle milli bayram ilan edilir.⁷⁰⁰ Bu bayram dolayısıyla ilan edilen tatil ile yurdun çeşitli yerlerinde, resmi ve özel kuruluşların, öğrenci ve halkın katıldığı törenler ve fener alayları

⁶⁹² Gürbüz Türk Çocuğu, XXXII, Mayıs 1929, s. 17; Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s.7.

⁶⁹³ Niyazi Ahmet BANOĞLU, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, I, 1973. s. 207.

⁶⁹⁴ Atatürk'ün Nöbet Defteri, (Toplayan: Özel Şahingiray), 1955, s. 51.

⁶⁹⁵ Atatürk'ün Nöbet Defteri, s.334.

⁶⁹⁶ "Himaye-i Etfal" Halk, 22 nisan 1929, I/11, s. 3-4.

⁶⁹⁷ SÖNMEZ, Atatürk'te Çocuk Sevgisi, s. 42.

⁶⁹⁸ Çocuk Haftası,II, s. 108.

⁶⁹⁹ Çocuk Haftası,II, s. 112.

⁷⁰⁰ DÜSTUR, (Tertip III),II s. 21; TBMM, Z.C, X, (Devre I.) (Tarih, 23.4.337) s. 69-74.

düzenlenir.⁷⁰¹ 1935'te 23 Nisan "Ulusal Egemenlik Bayramı" adıyla kutlanır, sonraki yıllarda Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak isimlendirilir.* Ancak 23 Nisan tarihinin "Çocuk Bayramı" olarak kutlanması 1927 tarihinde gerçekleşir.⁷⁰² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1927 tarihli nizamname-i esasisinde 23 Nisan ile ilgili 61. maddeye göre; "23 Nisan, cemiyetin çocuk günüdür. Çocuğa yönelik hususların tespiti, takriri ve neşri bu gün azami derecede icra ve çocuk bayramları tertip edilmek suretiyle muhitin nazarı dikkati çocuğa tevcih edilir. 23 Nisan ve 29 Ekim günlerinde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti menfaatine rozet tevzi olunur."⁷⁰³ denilir. Türkiye'nin çocuğa verdiği önemi gösterir bir vurgu olan⁷⁰⁴ 23 Nisan Çocuk Bayramı, 1928 yılında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti günün mana ve önemine katkıda bulunmak üzere, Fuad Bey'in teklifi ve yönetim kurulunda alınan bir karar ile milli hakimiyetin temsil günü olan 23 Nisan, Türk çocuklarınca çocuk günü ve çocuk bayramı olarak kutlanır.⁷⁰⁵

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 30 Haziran 1921 tarihli Nizamname-i Esasisi'nde olduğu gibi Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1925 tarihli Nizamname-i Esasisi'nde de 23 Nisan veya Çocuk Günü'ne ilişkin bir madde yoktur. Cemiyetin bu günün, Çocuk Günü olarak kutladığına dair esaslar, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1927 tarihli Nizamname-i Esasisi'nde yer almasına rağmen 1927'den önce de 23 Nisan kutlanır. Örneğin, 1927 tarihinden önce Cemiyetin İstanbul merkezinin 1923 yılındaki faaliyetlerini anlatan 1924 yılındaki raporunda 23 Nisan'ın "Çocuk günü" olarak kabul edilmesinden dolayı Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezi

⁷⁰¹ ATSO, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, XVIII/195, Nisan, 2004, s. 30.

* 27 Mayıs 1935'te kabul edilen "Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun"la Hâkimiyeti Millîye ve Çocuk Bayramı birleştirilerek, "Ulusal Egemenlik Bayramı" adı altında 22 Nisan öğleden sonra ve 23 Nisan günü olmak üzere törensel geleneklerimiz arasında yerini aldı. Bkz. DÜSTUR, XVI, (Tertip III) s. 1171 (Kanun no:207);1981'deki bir yasa değişikliğiyle de sadece ilkokullarda ve bir de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kutlanması öngörüldü. TBMM'nin 1986'da aldığı bir kararla da 23 Nisan'larda, diğer ülkelerden davet edilecek çocuklarla Türk çocuklarının karışık kaynaşmalarını sağlayıcı, ulusal egemenlik kavramının da işleneceği uluslararası boyutlu şenlikler, çocuk yarışmaları düzenlenmesi, bu organizasyonların Kültür Bakanlığı tarafından yapılması benimsendi.

⁷⁰² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1927, Ankara, s.24.

⁷⁰³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamnamesi, Ankara, 1927, s.24.

⁷⁰⁴ Mehmet Şevki, "Kıymetli Bir Tarih...", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 12.

⁷⁰⁵ UMay, Seçmenlerimle Başbaşa, s.34.

umumisine teşekkür edildiği ve çocuk günün faziletleriyle ilgili Dr. Safiye Ali Hanım'ın gazetelere makale verdiği görülür.⁷⁰⁶ Yine 1927 tarihli Cemiyet tarafından hazırlanan salnamede Çocuk Günleri olarak 23 Nisan ve 29 Ekim tarihleri gösterilir.⁷⁰⁷ Demek ki 1923 yılında 23 Nisan çocuk günü olarak benimsenir ve bu gün meclisin açılarak hakimiyetin kazanılması ile ilişkilendirilir. Ayrıca 23 Nisan 1924 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de "*Bugün yavruların rozet bayramıdır*" şeklinde bir yazı da çocuklara ilişkin bayramın ve günün varlığını gösterir, yazıda halkın göğüslerine takacakları rozetler ile Himaye-i Etfal'e yardım etmesi isteği ve Türk çocuklarından küçük kardeşlerine yardım beklentisi ve bayramlarda çocuklara yapılan yardımseverlik örnekleri yer alır.⁷⁰⁸ Aynı zamanda bu tarihlerde dünyada birçok ülkede Türkiye gibi çocuk günü ve çocuk bayramlarının ilan edildiği ve bu etkinliklerin ülke çapında kutlandığı görülür. Örneğin Türkiye ile hemen hemen aynı zamanda 1928 yılında İsveç'te "Çocuk Haftası" kutlandığı ve kutlama programının büyük ölçüde benzediği görülür.⁷⁰⁹ Bununla birlikte Türkiye ile yakın tarihlerde; Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadına Bulgaristan'ın sunduğu 1926-1927 tarihli raporundan Bulgaristan'da 8 Mayıs 1927 tarihinde "çocuk günü" ihdas edildiği ve bütün ülkede kutlandığı bilinir. Ülkelerde her yıl kutlanması planlanan çocuk bayramlarında, çocuğun öneminden söz edilecektir.⁷¹⁰ Yine bayramda yapılanlar ise hemen hemen Türkiye'dekinin aynıdır. Örneğin, Bulgaristan'da Çocuk Bayramında çocuklar için oyunlar hazırlanır, hediyeler verilir ve çocuklara tören hazırlanır ve onlar için ziyaret programları düzenlenir.

Bu arada yine değinilmesi gereken konulardan biri de, cemiyetin dini ve milli bayramlarda da çocuk konusundaki bayram programlarını günler öncesinde detaylı olarak planladığı⁷¹¹ faaliyetlerdir. Çocuk konusunda basının dikkatini çekmeyi başaran Cemiyet, daha Cumhuriyetin ilk yıllarında, çocuk konusunda günlük gazetelerde

⁷⁰⁶ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi 1340 Tarihinde İnikad eden Kongrede Kıraat ve kabul edilen 1339 Kanunisani İbtidasından 1340 Nisan Nihayetine Kadar On Beş Aylık Mahsus Umumi Rapor Bütçe ve Bilançolar ve Müfettiş Raporlarıyla Kongre Mukarreratı, İstanbul, 1340, s.13-14.

⁷⁰⁷ Annelere ve Çocuklara Salname, s. 137.

⁷⁰⁸ Çocuk, III, Mart 1936, s. 11; Cumhuriyet, "Himaye-i Etfal'de Bayram", 7 Mayıs 1340/1924, s. 3. no.3.

⁷⁰⁹ Fuad Refik, "İsveç'te Çocuklar Haftası", Gürbüz Türk Çocuğu, XVIII, Mart 1928, s. 17-18.

⁷¹⁰ "Dünya Himaye-i Etfal Cemiyetlerine Dair Malumat", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 28.

⁷¹¹ Heyet-i İdare Karar Defteri, (28 Mayıs 1928).

çocuklara ilişkin sayfaların artmasını, anne ve çocuklara ait birçok yazının yayınlanmasını, reklam, neşriyat, film, konferans ve müsamere gibi cemiyetin birçok faaliyetini halka duyurmasını gerçekleştirir.⁷¹² Cemiyet'in dini veya milli bayramlardaki etkinliklerine örnek olarak; Mayıs 1924 yılındaki Cumhuriyet gazetesinde kurtuluş savaşı yıllarında İzmir'den getirilen yetim çocuklardan biri olan "Kimsesiz Topal (Hüseyin) in Bayramı"⁷¹³ ve Cumhuriyet bayramının nasıl kutlandığına dair haberlerin yer aldığı "Himaye-i Etfal'de Bayram"⁷¹⁴ başlıklı haberler gösterilebilir.

Yeni bir milletin oluşturulması ve geleceğin neslinin yetiştirilmesi açısından bu etkinliklerin bilinç uyandırmada önemli bir yeri olduğunu düşünen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk bayramı ve haftasındaki etkinliklerini yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da icra etmek gayretindedir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin öncülüğünde Çocuk Bayramı bir hafta süren etkinliklerle kutlanır. Yurt içinde tam bir bayram havasında kutlanan ve 23 Nisanda başlayarak bir hafta süren çocuk haftasında çocuk konusunda gayretli faaliyetlerde bulunulur.⁷¹⁵ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin öncülüğünde düzenlenen ilk çocuk bayramı tören ve şenlikleri 23 Nisan 1927'de bütün yurttaki geniş bir katılım ve programlarla kutlanır ve bugüne özel yayınlar yapılır. Yurt genelinde yapılan çocuk bayramı kutlamalarına ilişkin katılım ve coşkuyu yansıtan çok sayıda telgraf cemiyete gönderilir.⁷¹⁶ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin İstanbul merkezi tarafından 1927 yılında bir salname hazırlanır,⁷¹⁷ hatta oyuncuların kullanımına dair talimatnameler bile düzenlenir.⁷¹⁸ 23 Nisan 1927 tarihli Gürbüz Türk Çocuğu'nun IX. sayısı "Çocuk Gününe Mahsus Fevkalade Nüsha" olarak yayınlanır ve elli sayfadan fazla olan bu sayıda; 23 Nisan, çocuk günü, çocuk ve Himaye-i Etfal, çocuk ve inkılabıa dair konular ve yurttaki çocuk bayramının nasıl kutlandığına dair geniş

⁷¹² Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi On Üçüncü ve On Dördüncü Yıllar İş Raporu, 1934-1935, s. 14.

⁷¹³ Cumhuriyet, 7 Mayıs 1340/1924, s. 3, no.3.

⁷¹⁴ Cumhuriyet, 7 Mayıs 1340/1924, s. 3, no.3.

⁷¹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.

⁷¹⁶ "23 Nisan Çocuk Gününü Bütün Millet Teyid Etti", Gürbüz Türk Çocuğu, VIII, Mayıs 1927, s. 33-34.

⁷¹⁷ Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 137.

⁷¹⁸ Cemiyet çocuk haftası içinde çocukların hizmetine sunulan atlı karıncanın işletilmesine ilişkin esasları belirleyen 10 maddelik bir tamim dahi hazırlanır. SHÇEK Arşivi, 23 Nisan Çocuk Bayramı ve Haftasının 1934 tarihli programı, (21.04.1934 tarihli 3 sayfa).

bilgiye ve fotoğraflara yer verilir. Bayramın nasıl kutlanacağı ve neler yapılacağı konusunda Cemiyet, dört kişilik bir heyet seçer⁷¹⁹ ve kapsamlı bir bayram programı hazırlar. 23 Nisan Çocuk Bayramı için Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından Ankara’da düzenlenen kapsamlı ve büyük ölçüde bir ilk olan program şu şekildedir: sabahtan kız ve erkek okul öğrencileri bayrama katılmak için tören alanında toplanır, çocuklar için bayraklarla süslenen otomobiller hazırlanır ve bando ile milli marşlar çalınır.⁷²⁰ Saat on bire doğru süslenen otomobillere bindirilen çocuklara bando eşliğinde şehir turu yaptırılır ve Çocuk Sarayı’na gelinir. Himaye-i Etfal Cemiyeti Çocuk Sarayı önünde yapılan tak, sarayın önünde çocuklar için şeker, pasta ve oyuncaklardan oluşan masalar çocukların hizmetine sunulur. Çocuk Sarayı’nın konferans salonunu dolduran ana babalar da törene katılır; çocuklar oyun bahçesinde ve tören alanında gönüllerince eğlenme imkanı bulabildikleri gibi, yakında meydana kurulan ip cambazlarının gösterilerini veya pehlivan güreşlerinin seyrine de imkan bulabilirler.⁷²¹ Benzer bir şekilde 1931 tarihli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından hazırlanan başka bir çocuk bayramı ve haftası programında ise; Çocuk Sarayı önünde 23 Nisan sabahı başlayan Programın ilk gününde, Ankara’nın tören için hazırlanan caddelerinde önde mızıkacı arkasında izciler, çocuklar ve mektepliler cumhurbaşkanını, meclis başkanı ve başbakanı ziyaret ederler, bir yetim çocuğun Belediye başkanına hitaben yaptığı konuşmaya karşılık olarak “Şehrin çocuk babası” sıfatıyla belediye başkanı bir konuşma yapar, aynı zamanda bir yetim çocuğun, Çocuk Sarayı’nda merkezi umumi reisine hitaben bir konuşma yaptığı, reisin de bu konuşmaya karşılık verdiği belirtilir. Çocuk marşı başta olmak üzere çeşitli marşlar okunarak Çocuk Sarayında son bulan bu merasim programının ardından fotoğraflar çekilir ve çocuklara çeşitli hediyeler verilir, sonunda da çocuk bahçesine indirilen çocukların eğlenmeleri sağlanır.⁷²² Bu ilk gün programının sonunda 23 Nisan gecesi öğrencilerce yapılan fener alayından başka, çocuk balosu, yarışmalar, sergi, müsamere ve çeşitli eğlenceler de düzenlenir. Gündüz coşkun geçen çocuk bayramı kutlamalarına gece de devam edilir ve geleneksel hale getirilen Çocuk Balosu düzenlenir. Çocuk Balosu’nda çocuklar için oyuncaklar ve yiyecekler

⁷¹⁹ Heyet-i İdare Karar Defteri, (31 Mart 1929), Numara.3.

⁷²⁰ Heyet-i İdare Karar Defteri, (12 Mart 1928).

⁷²¹ “Ankara’da Çocuk Bayramı”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 3.

⁷²² SHÇEK Arşivi, Çocuk Haftası, Ankara’da yapılacak Program, Ankara, 1931.

hazırlanır, çocuklar ise şiir ve marşlar okuyarak çeşitli dans gösterileri yaparak baloya katılanların takdirini toplarlar.⁷²³ 1927 yılında düzenlenen çocuk bayramında Ankara'daki programa benzer programlar diğer illerde de Himaye-i Etfal Cemiyeti şubeleri tarafından düzenlenir ve coşku dolu geçer. Bu coşku, Cemiyetin süreli yayını Gürbüz Türk Çocuğu'nun 23 Nisan özel sayısından da anlaşılır. 1927 yılının 23 Nisan Çocuk bayramında konuşan bir öğrencinin nutkundan, bu günkü gibi sınıfların bayram için süslendiğini, törende coşkun şiirler ve marşlar okunduğu, devlet büyüklerine ziyaretler yapıldığı görülür.

1927 yılında ilk kez kutlandığı belirtilen çocuk bayramı 23 Nisan 1928 tarihinde de Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bütün merkez ve şubelerinde çeşitli etkinliklerle kutlanır.⁷²⁴ Hatta 1928 yılındaki kutlamalara ilişkin yerel gazetelerde 23 Nisan ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne dair yazı ve şiirler yayınlanır.⁷²⁵ En kapsamlı kutlamaların yapıldığı yıllardan biri olan 1929 yılında ise 23-29 Nisan tarihleri arasındaki hafta, Çocuk Haftası olarak ilan edilir.⁷²⁶ Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey, Nisan 1929' da yazdığı yazıda bu günün haftaya dönüştürülmesinin amacını şu şekilde belirtir: *"Milletin dayanağı vatan yavrularının sağlık ve hayatlarını ve memlekete faydalı birer insan olabilmelerini temin maksadıyla Milli Mücadelenin en hareketli zamanlarında Ankara'da kurulmuş olan Himaye-i Etfal Cemiyeti büyük ve kutsi bir emelde muvaffak olabilmek için gayret sarf etmektedir. Bütün çalışmasını ulu himayeci Gazi Hazretleri'nden, muhterem hükümetten ve şefkatli halkımızdan gördüğü maddi ve manevi yardımlarına dayandırmakta olan Cemiyet, çalışmasında muvaffak olabilmek için halkımızın çocukla alakasını arttırmak amacıyla 23 Nisan Çocuk Bayramını ihdas etmiş ve üç dört seneden beri vatanın her tarafından pek güzel suretle kutlanan Çocuk Bayramı'ndan cesaret alarak bu bayramı "Çocuk Haftası" namıyla yedi*

⁷²³ "Ankara'da Çocuk Bayramı", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 3.

⁷²⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XX, Nisan 1928, s. 20-21; "23 Nisan Her Tarafıta Kutlanan İlk Çocuk Bayramı Olmuştur", Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 20. (fotoğraflar, 20-30)

⁷²⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXI, Haziran 1928, s. 30-31.

⁷²⁶ Utkan KOCATÜRK, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938, Ankara, 1988, s. 489; Çocuk Haftası, II, (23 Nisan özel sayısı), İstanbul, 1929 s. 349-360; Gürbüz Türk Çocuğu, XLIV, Mayıs 1930, s. 4.

güne yaymıştır."⁷²⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin öncülüğünde etkinliklerle kutlanan Çocuk haftası süresince çocuklar için çeşitli eğlenceler, balo ve müsamereler düzenlenir, yardımlar toplanır, cemiyetin çocuk davası halka tanıtılır ve çocuklara çeşitli hediyeler verilir.⁷²⁸

Çocuk haftasının açılışını çocuklar yapar ve çocuklardan kurulu bir komite bütün organizasyonları idare eder. Devlet büyükleri ziyaret edilir, cemiyetin reisi başta olmak üzere dönemin devlet adamlarının nutukları, öğrencilerin konuşmaları, konferans bildirimleri cemiyetin dergilerinde yayınlanır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne gönderilen kutlama telgrafları içerisinde yüzlercesi sadece çocuk heyetlerinin başkanlarından gelenlerden oluşur.⁷²⁹ Himaye-i Etfal Cemiyeti şubelerinde Heyet-i Merkeziyeler tarafından tertip edilen programlarda, cemiyet binalarında başlayan törenleri; ziyaretler, çocuklar için parasız sinemalar ve eğlenceler ve yarışmalar (hayvan koşu yarışmaları, futbol, bisiklet yarışması vb.) ve müsamerelerin tertibi takip eder. Çocuk bayramı dolayısıyla Gazi Orman Çiftliğinde ziyafetler verilir, çocuk meselesini anlatan piyes, temsil ve gösteriler hazırlanarak cemiyetin şubelerinde, halk evlerinde ve meydanlarda gösterilir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1927 yılındaki Çocuk Bayramı kutlamalarında bütün Türkiye matbuatının konuya geniş yer vermesinden memnuniyet duyduğunu belirtilirken, cemiyet tarafından hazırlanan Gürbüz Türk Çocuğu'nun fevkalade nüshanın çocuk bayramını ilk defa kutlanmasından ve yeterli zaman olmadığından istenilen niteliğe ulaşamadığı üzüntüsünü de duyar.⁷³⁰

⁷²⁷ Cemil SÖNMEZ, Atatürk'te Çocuk Sevgisi, Ankara, 1997, s. 39.

⁷²⁸ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s.12.

⁷²⁹ "Hafta İçinde Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezine Gelen Telgraflar" Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVII-LXXVIII (23 Nisan özel sayısı), Mayıs 1931, s. 49-67.

Örnek bir telgraf: "Büyük inkılabımızın bize bağışladığı 23 Nisan Gününü kutlarken yetim arkadaşlarımızı bağrına basan siz büyüklerimizi saygı ile anmayı borç bildik. Hürmetlerimizin kabulünü istirham eder ellerinizi öperiz. Silvan Çocukları namına Yetim Yuvasından Oğuzhan."

⁷³⁰ "Çocuk Günü Bu Sene", Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 22. Ancak dönemi yaşayan canlı bir tanık çocuk haftasındaki kutlamayı şu şekilde anlatıyor: "*İlk kuşak Cumhuriyet çocukları, bizler, bu kutlamaların coşkusu içinde büyüdük. Omuzlarımızda, okullarımızın sağladığı Çocuk Esirgeme Kurumu kumbaraları ile bir kız bir erkek, ikişer ikişer yollara çıktığımızda, ellerimizdeki rozetleri yakalarına takmak için yaklaştığımız yetişkinler önümüzde adeta kıyruk oluşturur, umut ve iftihar dolu bakışları ile bizleri sanki okşarlardı. Törenlere hakim olan sevgi idi, gurur idi. Şaşaa değildi. Çocuk Esirgeme*

Çocuk Haftası boyunca çocuklara yönelik yapılan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir: “Çocuk Haftası süresince; okulların katılımıyla alaylar tertip edilir, müsamere ve eğlenceler yapılır, bütün nakliye araçları, tramvaylar, vapurlarda ücretsiz çocuk taşınır, sinemalar ve eğlence yerleri çocuklar için açık tutulur, Türk Ocağı çocuk haftası eğlenceleri ve faaliyeti için açık tutulur, burada çocuk sergisi açılır, geceleri çocukların aileleri için konferanslar verilir, bütün çocuklara ait eşyalar vitrinlerde teşhir edilir, cemiyet kendi himayesindeki çocukları giydirerek alaylara iştirak ettirir, darülaceze’deki çocuklar ziyaret edilir, Kolordu, Bahriye ile Darüşsafakanın mızıkaları ve diğer mızıkalı gruplar gündüz ve geceleri eğlencelere katılırlar. Parklarda eğlenceler yapılır, “gürbüz çocuk müsabakası” başta olmak üzere birçok yarışmalar düzenlenir.⁷³¹ 23 Nisan gecesi programlı halk eğlenceleri düzenlenir,⁷³² bayram dolayısıyla çiçeklerle süslenmiş arabalarda renkli elbise giyen çocuklar “Çiçek Bayramı”nı da kutlar,⁷³³ ayrıca yine bu hafta içerisinde yapılan faaliyetler arasında; katılımcılara rozetler takılması, okullara ve muhtarlar aracılığı ile evlere zarf gönderilerek halkın gönlünden kopan bir miktar vererek maddi yardımlarının sağlanması ve halkın dikkatinin çocuğa çekilmesi sağlanır, sinema, tiyatro, otel, kahvehane ve lokanta gibi yerlerde çocuk haftasının ehemmiyeti, çocuğun değeri, cemiyetin çalışmaları sözlü ve yazılı olarak veya konferanslar düzenlenerek anlatılır. Yine reklam yapılarak veya afiş asılarak, toplu yerlerde cemiyetin propagandası yapılır.⁷³⁴ Cemiyet düzenlediği birçok etkinliğinde başarılı bir propaganda imkanı bulur. Cemiyetin tanıtım amacıyla yaptığı bütün çalışmalarında, hem eğitim ve bilgilendirme hizmeti hem de cemiyete kazanç sağlama amaçlanır. Cemiyet için propagandanın en yoğun yapıldığı dönem ise çocuk haftası ve çocuk bayramı zamanlarıdır. Bu kutlamalar esnasında ülkenin çocuk davası, cemiyetin gayret ve faaliyetleri ile tanıtılır. 1930 yılında yayınlanan “Çocuk Haftası II” eseri çocuk meselesini başlıca memleket meselesi yapma amacına yönelik bir örnek olup,

Kurumu, bu tören için sahiplerinin sunduğu her türlü araca doldurduğu çocukları, kentlerin sokaklarında gezdirirken, yol boylarına dizilen halkın gözlerindeki sevgiyi, gururu, ancak şimdi yorumlayabiliyorum.”

⁷³¹ “Himaye-i Etfal”, Halk, 22 Nisan 1929, I/11.s. 3-4; SHÇEK Arşivi, Çocuk Haftası, Ankara’da Yapılacak Program, Ankara, 1931.

⁷³² Heyet-i İdare Karar Defteri, (3 Nisan 1932), Numara.5.

⁷³³ ATSO, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, XVIII/195, Nisan, 2004, s. 31.

⁷³⁴ SHÇEK Arşivi, Çocuk Haftası, Ankara’da Yapılacak Program.

“Çocuk meselesinin bütün ehemmiyetiyle memlekete yaymak gibi vatani bir hizmete girişmiş olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bu mecmuası çok kapsamlı ve zengin içeriği ile faydalıdır.”⁷³⁵ denilen eser güzel bir propaganda aracıdır. Çocuk haftası süresince yapılan bazı etkinlikler incelendiğinde; cemiyetin özellikle bu hafta yoğun bir propaganda faaliyetine giriştiği görülür. Özellikle bayramdan en az bir hafta önce teşkil edilen programı hazırlanan ve çocuklardan oluşturulan propaganda heyeti, toplu yerlerde çocuk ile ilgili konuları ve çocuk haftasını tanıtır, vatandaşlara cemiyetin rozetlerini satarak maddi yardım elde eder ve çocuk konusunu ön plana çıkarır.⁷³⁶

Çocuk haftasıyla ilgili olarak ulusal basında bayramın önemini ve çocuğun değerini ele alan yazılar yayınlanır;⁷³⁷ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından çocuk bakımı ve yetiştirilmesine dair sıhhi ve fenni sohbetler de sunulur.⁷³⁸ Çocuk bayramında hemen hemen her ilde; eşya piyangoları, çocuklar için gece eğlenceleri, ikramiyeli çocuk balosu, müsamereler, güzel çocuk, gülbüz çocuk müsabakaları düzenlenir, bayram tebrik kabulleri, bedava sinemalar, çocuklara oyun alanlarındaki oyuncaklarla oynama imkanı, araba ve kayık turları, kır gezintileri düzenlenir, bisküvi şeker dağıtılır, giysi, kırtasiye ve gıda yardımları yapılır ve çocuğa ilişkin birçok hususta konferanslar ve gösteriler düzenlenir. Ebeveyn eğitimi ve çocuk meselesinin anlatılması bağlamında Anneleri hedef alan bir dizi konferans düzenlenir. Bu konferanslar için oluşturulan heyet, çocuk bayramı ve çocuk konusunda bilgi vermekle birlikte çocuğun milli ve içtimai önemini de vurgulamaya çalışır.⁷³⁹ Ayrıca çocuk haftası içerisinde Türk Ocağı sergi salonunda düzenlenen ve günler öncesinden duyurusu yapılan büyük bir çocuk sergisi⁷⁴⁰ de düzenlenir. Çocuk meselesinde yapılan önemli bir tanıtım faaliyeti olan bu sergide; çocuğun elbiseleri, yatağı, kundağı, çocuğun sağlığı, hastalıkları, beslenmesi, temizliği, banyosu ve büyütülmesi anlatılır. Sergiyi çok sayıda anne

⁷³⁵ Çocuk Haftası II, Ankara, 1930, s. 57.

⁷³⁶ SHÇEK Arşivi, Çocuk Haftası, Ankara'da Yapılacak Program.

⁷³⁷ SHÇEK Arşivi, Çocuk Haftası, Ankara'da Yapılacak Program.

⁷³⁸ SHÇEK Arşivi, Çocuk Haftası, Ankara'da Yapılacak Program.

⁷³⁹ Çocuk Haftası, II, s. 145-147.

⁷⁴⁰ Avrupa'da yapılan çocuk sergilerinde; metruk çocuklar evine bırakılan çocuklar sergilenmekte ve çocukların olmayan aileler tarafından evlat edinilmesi amaçlanmaktadır. Bkz. Selim Sırrı, “Bakımsız Çocuklar”, Gülbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel, 1926, s.11.

gezer.⁷⁴¹ Cemiyet, özellikle merkezdeki Çocuk Bayramı etkinliklerini filme çekerek bu kayıtları vilayetlere göndermek ve görsel malzeme arşivi oluşturmak girişimindedir.⁷⁴²

Çocuk Haftası'nda Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nce uygulanan ve günümüzde sürdürülen bir gelenek olan 23 Nisan'da çocuklarımızın bazı görevlere temsili olarak oturması, 1929 yılında uygulanmaya başlar.⁷⁴³ Yine 1929 yılında 4.000 çocuk adına kurulur. Oluşturulan komitenin genel katibi Sevim ve komite başkanı Burhanettin isimli çocuklar; Büyük Gaziye, Büyük Millet Vekilleri Reisliğine, Büyük Başvekile, Himaye-i Etfal Merkezi Reisliğine, Türk Ocakları Merkez Heyeti Reisliğine ve Şehreminine telgraf çekerek, isteklerini dile getirirler. İsteklerin belirtildiği Beyanname bütün Türk milletine ve gazetelere de gönderilir ve çocuk komitesinin çocuklarla ilgili dilekleri ve talepleri, çocuk haftası süresince yapılan yürüyüş ve törenlerde "isteriz levhaları" olarak çocukların ellerinde yer alır.⁷⁴⁴

Cemiyetin Çocuk Haftası etkinlikleri ileri yıllarda tüm ülke düzeyine yayılarak, etkinlikler en küçük mahalli birimlerde bile çocukların katılımıyla şenlik havasında

⁷⁴¹ Çocuk Haftası, II, s. 144.

⁷⁴² B.C.A. Fon kodu: 490. 0.0. Kutu: 15. Doya No: 79 Evrak No:9, (Tarih: 14.Nisan.1935)

⁷⁴³ Çocuk Haftası, II, s.132.

⁷⁴⁴ Çocuk Haftası, II, s. 132-144.

Çocuk komitesinin çocuklarla ilgili dilekleri şu başlıklar altında toplanır:

1. "Her çocuğa müsavi gıda, sıhhat ve hayat isteriz.
2. Çocukların dilenmesini men eden kanunlarınızı şiddetle tatbik etmenizi isteriz.
3. Çocukların evlerde, mekteplerde, sokaklarda, her yerde dövenlere karşı adil davranmanızı, çocuklara zulmü men edecek ve cezalandıracak bir kanun çıkarılmasını isteriz.
4. Çocukların hamallığını, yük taşımaya mani olmanızı isteriz.
5. Çocukların ağır işlerde çalıştırılmamasını isteriz.
6. Çocuk sinemaları isteriz.
7. Fakir, zengin çocuklar için izci teşkilatı isteriz
8. Her çocuğa mektep isteriz
9. Çocuk bahçesi isteriz.
10. Sokaklarda yatan çocuklara çatı isteriz.
11. Fakir çocukları himaye için Himaye-i Etfal'in her tarafa yayılmasını ve kuvvetlenmesini isteriz."

kutlanır. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1929 yılında yaptığı çocuk bayramı kutlamalarına ilişkin faaliyetleri, il il detaylı olarak anlatılır ve fotoğraflarla bu faaliyetleri görselleştirilir. illerin valileri, bu hafta içinde düzenlenen faaliyetler ve çocuk bayramı hakkındaki duygu ve düşünceleri hakkında bilgileri cemiyete gönderir.⁷⁴⁵

c- BASINDA ÇOCUK BAYRAMI

Çocuk bayramı ve çocuk haftası içerisinde yapılan etkinliklerin detaylarına inildiğinde; çocuk bayramı ve haftasını neşe ve şuur bayramı olarak değerlendiren milli basınında çok sayıda yazı yayınlanır. Çocuk haftası dolayısıyla, ülkenin şair, edip, doktor, devlet adamı, cemiyet üyesi, okul öğrencileri ve fikir adamlarının çocuk haftası ile ilgili düşüncelerini belirttikleri yazılar yayınlanır.⁷⁴⁶ Hatta 23 Nisan için "Ankara Çocuğu" gibi özel gazeteler de çıkarılır.⁷⁴⁷ Yayınlar ile genel anlamda çocuk konusuna dikkat çekilirken, cemiyete maddi ve manevi yardım ve destek sağlanması da öngörülür. Örneğin Resimli Ay dergisinde "Kaçırılmaz Fırsat" başlığı ile çocuk haftasında Himaye-i Etfal'e yardım etmenin memleketin refaha kavuşmasını teminde bir fırsat olduğu belirtilir.⁷⁴⁸

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından birçok özel sayı ve bazı eserler çıkarılır. "Çocuk Haftası" adlı eser bunların en önemlilerinden biridir. Cemiyet tarafından 1929 yılında yayınlanan "Çocuk Haftası" eserinde; Çocuk Haftası Nasıl Olacak, Çocuk Bayramı Nedir? Çocuk Haftasının İhdasının Sebepleri Nedir? konuları ele alınarak, 23 Nisan Çocuk Bayramı Programının yayınlandığı görülür. Bu programda kutlama töreni sırasında yapılacak çalışmalar ayrıntılarıyla belirtilir. Adı geçen yayında Çocuk Haftası kutlamalarında şu etkinliklerin yer alması istenilmektedir; Çocuk Bayramı günü gazetelerde çocukla ilgili makalelerin yayınlanması, mümkünse özel sayı

⁷⁴⁵ Çocuk Haftası,II, s. 98-128. Çocuk Haftasıyla ilgili olarak yazısı yayınlanan valilerin illeri şunlardır: İzmir, Edirne, Aksaray, Amasya, Sinop, Antalya, Muğla, Kayseri, Van, Kocaeli, Niğde, Mersin, Erzincan, Yozgat, Malatya, Bursa, Manisa, Mardin, denizli, Siirt, İçel, Bolu, Burdur, Kırklareli, Gaziantep, Sivas, Kırşehir ve Muş.

⁷⁴⁶ Çocuk Haftası,II, s. 167-204.

⁷⁴⁷ Heyet-i İdare Karar Defteri, (16 Şubat 1932), Numara2.; Heyet-i İdare Karar Defteri, (3 Mart 1932), Numara.3.

⁷⁴⁸ Resimli Ay, XII, Şubat 1930, s. 35.; Resimli Ay, Mayıs 1929, s 14- 15 ; Selim Sırrı, "Sahipsiz Çocuklar", Gülbüz Türk Çocuğu, VII, Nisan 1927, s.35.

şeklinde çocuğun hayatı, yaşayışı, eğlenceleri, okullardaki terbiye sistemi, çocuk masalları ve bir çok konunun resimlerle ve makalelerle işlenmesi, dükkanların ve evlerin Himaye-i Etfal bayraklarıyla süslenmesi, Himaye-i Etfal'in merkez ve şubelerinde bayramlaşmaların yapılması ve çocukların birbirlerine Himaye-i Etfal'in tebrik kartlarını göndermeleri, 23 Nisandan bir veya iki gün önce başlayarak bütün dükkanlarda çocuklara ait eşyaların vitrinlerde sergilenmesi, çocuk bakımı, hastalıkları, giyimi ve gıdasına ait levhaların teşhiri, bayram yerlerinde salıncak, atlı karınca, hokkabaz, kukla, karagöz gibi eğlenceler düzenlenmesi, çocukla ilgili önemli sözlerin yer aldığı levhaların çeşitli yerlere asılması, Himaye-i Etfal'e ait yazı ve öğütlerin sinemalarda gösterilmesi ve bayram süresince çocukların sinema tiyatro gibi eğlence yerlerine ücretsiz girmesi, çocuklara hediye edilmek üzere oyuncak, bisküvi, şeker vb uygun hediyelerin bağış olarak toplanması, uçaklarla çocuklara ilişkin bildirilerin atılması, yurt içi ve yurt dışı şubelerinde uygun yerlerde balo ve müsamerelerin düzenlenmesi, 12 yaşına kadar olan çocuklar ve ailelerin otobüs, tramvay, vapur ve tünelden ücretsiz yararlanması, resmi geçit müzikli geçitlerde çocukların çiçek, yaprak ve dallarla düzenlenmiş araçlarla geçidi, çok çocuk sahibi ailelerin desteklenerek mümkün olduğunca ailelere imtiyaz sağlanması, Genel Merkezce demeçlerin yayınlanması, şeklinde ana başlıklar çıkarılarak Çocuk Haftasının kutlanması planlanır.⁷⁴⁹

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çocuk haftası için hazırladığı eserde; "*Çocuk bakımı, içinde yaşadığımız asrın en mühim ve en ince bir bilgisi olmuştur. Avrupa'nın her köşesinde çocuk, başka başka şekillerde büyütülüyor. Biz çocuk mütehassıslarımızın fikrini aldık. Bu suretle faydalı bir anket yaparak, okuyucularımıza ve mühim mesele etrafında bir fikir verebileceğimizi zannediyoruz.*"⁷⁵⁰ şeklindeki bir anket bilgisiyle, çocuk büyütme biliminin anlatılması hedeflenir. Bir ölçüde propaganda amaçlı olan Mayıs 1929 tarihli bu ankete verilen cevaplar, 1930 yılında yayınlanan "Çocuk Haftası" adlı eserinde illerden gelen görüşlere yer verilerek değerlendirilir.⁷⁵¹ Çocuk haftasında

⁷⁴⁹ Çocuk Haftası, II, (23 Nisan özel sayısı), İstanbul, 1930, s. 131.

⁷⁵⁰ Çocuk haftası, II, İstanbul, 1930, s. 70. (Anket, 16 Mayıs 1929 tarihli 1708 numaralı tahrirat ile vücuda getirilir.)

⁷⁵¹ Çocuk Haftası, II, s. 98-128. Ankete katılan; İzmir, Edirne, Aksaray, Amasya, Sinop, Antalya, Muğla, Kayseri, Van, Kocaeli, Niğde, Mersin, Erzincan, Yozgat, Malatya, Bursa, Manisa, Mardin, Denizli, Siirt,

daha neler yapılması gerektiğine dair anket bünyesinde; çocuk bayramı ve çocuk haftasında şubelerde neler yapıldığı, bayrama katılımın nasıl olduğu, ne kadar yardım toplandığı, çocuk davasının nasıl anlatıldığı, yerel basında nasıl yankı bulduğu sorularına olumlu cevaplar bulunurken, ankette bazı önerilerin varlığı da görülür. Örneğin cemiyete maddi yardım anlamında kurban derileri, zekat, fitre ve yardımların toplanması; çocuk terbiyesi, sağlığı ve eğitimi konusunda ailelere bilgi verilmesinde bazı etkinlikler düzenlenebileceği fikirlerine yer verilir. Yine bayram kutlamalarına ilişkin elli sayfaya yaklaşan bir fotoğraf bölümünün de bulunduğu eser, illerdeki bayram coşkusunun görsel verilerini ortaya koyar niteliktedir.

Cemiyetin yanı sıra 1929 yılında oldukça kapsamlı kutlanan çocuk haftasına ilişkin ülkenin milli ve yerel basınında da konuyla ilgili yazılar yayınlanır. Çocuk haftasına dair yayın yapan dönemin basını ve değindikleri konuları şu şekilde özetleyebiliriz:

Cumhuriyet, Mümtaz Faik'in, Çocuk Hapishaneleri; Bir Simitçi Çocuğun Macerası; Sessizce Çalışan ve Muvaffak olan Kıymetli Bir Müessese; Üvey Anne Hastalık; Metruk Çocuklar; **Milliyet**, Abdülhak Hamit, Nisanın 23. Gününü Tesit; Etem İzzet, Türk Çocuğuna; Mekki Sait, Aç Çocuklar; Elif Naci, Sanat Aleminde Çocuk; Mahmut, Olum Sözüm Yardım İstiyoruz; A. Hidayet, Eski Çocuk Yeni Çocuk; Efyas Suat, Kadın Gözüyle Çocuk Hilal-i Ahmeri; **Yeni Asır**; Rebia Arif, Yavruların Sevinci, 23 Nisan; **Türk Sözü**, Ferit Celal, Yazık Onlara, **Türkdili**, Keman Emin, Çocuk Haftası İntibaları,⁷⁵² **Babalık**, M. Hamit, Çocuk Bayramı,⁷⁵³ **Kırşehir**, Cevat Hakkı, Çocuk Vatandır,⁷⁵⁴ **Kastamonu**, Çocuk ve Hayat,⁷⁵⁵ **Kayseri**, Seyfi Ekrem, Doğum,⁷⁵⁶ **Resimli Gazete**, Çocuk Meselesi,⁷⁵⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, Çocuk, Çocuk Siyaseti,⁷⁵⁸ **Resimli Ay**, Çocuk Özel Sayısı.⁷⁵⁹

İçel, Bolu, Burdur, Kırklareli, Gaziantep, Sivas, Kırşehir ve Muş valilerinin, illerindeki bayram kutlamaları ve yapılanlar hakkındaki yazıları, dilek ve temennileri yayınlanır.

⁷⁵² Türkdili, Balıkesir, 28 Nisan 1929, no: 902.

⁷⁵³ Babalık, 28 Nisan 1929, Konya, no: 2982.

⁷⁵⁴ Kırşehir, 23 Nisan 1929 (haftalık resmi gazete) Kırşehir.

⁷⁵⁵ Kastamonu, 17 Nisan 1929, no. 2798.

⁷⁵⁶ Kayseri, 19 Mayıs 1929, no: 351.

⁷⁵⁷ Resimli Gazete, 10 Ekim 1929, no: 316-317.

⁷⁵⁸ Hakimiyet-i Milliye, 5 Mart 1929, No:2751.

Konuya ilişkin basının değerlendirmelerinde Cumhuriyet'in, genelde olumsuz koşullar içerisinde yaşayan çocukların hikayelerini ve sorunlarını sütunlarına taşımakla birlikte Milliyet, 23 Nisan gününün önemini, çocukluk anlayışını, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yardım isteğini ve çocuk şiirlerini sütunlarına taşır. Yine yerel basının yanı sıra bazı ulusal dergiler özel sayılar çıkarır. Örneğin, Resimli Ay dergisinde yer alan çocukların isteklerine yönelik yazılarda da çocuk haftası süresince çocuk ve ailelerinin ihtiyaçlarına yönelik bilgilere yer verilir. Annelerin bilgilendirilmesi, çocukların hastalıktan korunması, köy çocuklarının eğitiminin sağlanması, çocukların cinsel istismarının engellenmesi istekleri dile getirilmekte, bu hafta ile Türkiye'de ilk kez çocuğa ehemmiyet verilmeye başlandığının gösterildiği değerlendirilmesine yer verilir, aynı zamanda başarılı çalışmalarıyla takdir toplayan Himaye-i Etfal Cemiyetine herkes yardıma çağrılır.⁷⁶⁰ Cemiyetin öncülüğünde düzenlenen 1930 yılındaki 23 Nisan Çocuk Haftasında bayram havasında kutlanan etkinlikler Avrupa'daki çocuk himaye kuruluşlarınca da örnek alınır.⁷⁶¹ Kendisine hizmet eden şahsiyetlere karşı vefa borcunu ödemek düşüncesinde olan Cemiyet, gazeteci-yazar Ahmet Rasim'i genç nesillere tanıtmaya ve onun Himaye-i Etfal için çalışmalarını hürmet ve saygıyla anma⁷⁶² amaçlı düzenlediği Ekim 1932 yılındaki gece örneğine benzer faaliyetleri de organize eder.

Cemiyetin yurt dışında birçok şubelerinde de, çocuk bayramı ve haftası çeşitli etkinliklerle kutlanır. Bu şubeler; sergi, yarışma, yayın ve konferans gibi etkinlikler düzenler. Örneğin Kanada'nın Toronto kentinde süt anneler teşkilatını idare eden çocuk yurdu merkezinde verilen çay ziyafetinden sonra, Zeki Nasır Bey tarafından verilen nutukta; Türkiye'de çocuk vefatı ve buna karşı yapılacak mücadeleden ve özellikle Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmalarından söz edilir.⁷⁶³ Cemiyet, aynı zamanda Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı gibi bazı uluslararası birlik ve kurumlara da üye olduğundan uluslar arası nitelikteki çocuk bayramı ve günlerine dair birçok yıllık toplantı, kongre ve sergilere de katılır.

⁷⁵⁹ Resimli Ay, Mayıs 1929, s. 3-8 (Resimli Ay'ın bu sayısı tamamen çocuk meselesine ayrılmıştır.)

⁷⁶⁰ Resimli Ay, Mayıs 1929.

⁷⁶¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 32-33.

⁷⁶² "Himaye-i Etfalin Bir Ayında İki Gün", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXII, Birinci Teşrin 1932, s.14.

⁷⁶³ Himaye-i Etfal Cemiyetinin Muhtelif Mesaine dair" Gürbüz Türk Çocuğu, III, Kasım, 1926, s.38.

Sonuç olarak; 23 Nisan’da düzenlenen çocuk haftasına ilişkin Ankara’da yapılan program incelendiğinde, bu kutlamanın kapsamlı olduğu ve büyük ölçüde yetim çocuklar ön plana alınmak üzere hazırlandığı görülür. Çocuk haftasında merasimlerin yapıldığı yerlerin Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne ait bina ve alanlar olması ve törenlerde konuşanların yetim çocuklardan seçilmesi ve bütün tanıtım ve propagandalarda temanın Himaye-i Etfal Cemiyeti ve çocuk davası üzerinde yoğunlaşması bu haftanın bir nevi Himaye-i Etfal haftası olarak kutlandığını da ortaya koyar. Yine Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti propaganda imkanı bulabildiği çocuk bayramı ve haftası ile cemiyetin hedeflerini gerçekleştirmede başarılı olduğu söylenebilir. Cemiyetin çocuk bayramını kutlama konusundaki önemli hedeflerinden biri olan çocuk meselesini, vatandaşlarına anlatarak çocuk davasına dikkat çekmeyi⁷⁶⁴ başarıp çocuk meselesini gündeme getirir. Harpten çıkan bir milletin aç çocuklarının, şehit çocuklarının ve muhtaç çocukların Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin emin ellerinde olduğu anlatılarak, Türk ulusunda “*Kuvvetli millet, kuvvetli Türkiye ancak vücudu ve dimağı zinde, fen aleminde, sanat aleminde, yaratıcı kabiliyetler gösteren Türk’ün meydana getireceği millettir. Bu gün omuz silkip, çocuk diye geçtiklerimiz bu milletin bu harsın mümessilidir.*”⁷⁶⁵ bilinci uyandırılır.

⁷⁶⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, On Birinci ve Onu İkinci Seneler Umumi Kongrasına Verilen 1932-1933 Mesai Raporu, Ankara, 1934, s.10.

⁷⁶⁵ Sabiha Zekeriya, “Çocuk Haftası’nın Gayesi Nedir?”, Çocuk Haftası, II, s. 265.

D- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN ULUSLARARASI ORGANİZASYONLARA KATILIMI

1- TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KATILDIĞI ULUSLAR ARASI TOPLANTI VE KONGRELER

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti uluslararası düzeyde yapılan birçok toplantı, kongre, sergi ve konferansa katılmakla birlikte, birçok uluslararası teşkilatın da aktif üyesidir. Örneğin 1927 yılından itibaren Cemiyet, Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı'nın faal üyesi olup İttihadın yıllık toplantı, kongre ve açılan sergilerine katılır.⁷⁶⁶

I. Dünya Savaşı sonuna kadar bütün dünyadaki Himaye-i Etfal teşkilatları daha çok milli nitelikte olup her ülkede çeşitli isimlerle ve programlarla çalışırlardı. Ancak genel savaşın sonunda ortaya çıkan ve sosyal alanlarda büyük sarsıntılar yaratan olumsuzluklara, özellikle çocuk mağduriyetine karşı uluslararası arayışlar artar. Beşeriyetin aldığı derin yarayı saracak evrensel çare arayışları sonucunda kurulan teşkilatlar, hem savaş çocuklarının hayatlarını kurtarmak hem de savaşta ölen binlerin yerini doldurmak gayesindedir. Nihayet insanlığın geleceğini kurtaracak yeniden canlandırma ve Dünya savaşının yıkımından sonra dünyayı tekrar inşa etme evrensel bir arayış olur. Artık bütün dünya sağlam bir "Nuh'un Gemisi" yapılması ihtiyacını duyar.

Savaş sonrası çocuğa, milli bir varlık olma niteliği verilmeyle birlikte evrensel bir nitelik de verilmesi çalışmaları, 1920'li yıllarda gündeme gelen "Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı" teşkilatı ile başlar. Bayan Jebb ve arkadaşlarının 1920'lerden itibaren Cenevre'de, yetim, yoksul ve himayesiz çocukları kurtaracak ve bütün dünya çocuklarını mesut kılacak esasları arama girişimleriyle ortaya konulan Çocuk Hukuku projesi;⁷⁶⁷ "Cenevre Beyannamesi" olarak 23 Şubat 1923 tarihinde Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı'nın genel kongresinde kabul edilir. Beşeriyetin çocuğa en yüksek ihtimamı göstermeye borçlu olduğunu kabul eden bütün milletlerin erkek ve kadınları bu vazifeyi ırk, milliyet ve din kayıtları gözetmeksizin ifa edeceklerini belirten "Hukuk-u Etfal Beyannamesi" veya "Cenevre Beyannamesi" şu şekildedir:

"Çocuk manen ve maddeten tabii inkişaf imkanlarına mazhar edilmelidir.

⁷⁶⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XLV, Haziran 1930, s. 2.; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, s. 10.

⁷⁶⁷ Reşit Galip, "Cenevre Beyannamesi Nedir?" Çocuk Haftası, II, İstanbul, 1930, s.8-10.

Çocuk, aç ise beslenmeli, hasta ise bakılmalı, geri kalmış ise gayrete getirilmeli, yoldan çıkmış ise yola konulmalı, yetim veya metruk ise korunmalı ve barındırılmalıdır.

Çocuk, umumi felaket ve darlık zamanlarında yardım edileceklerin başında bulunmalıdır.

Çocuk, hayatını kazanabilecek halde yetiştirilmeli ve onu istismar etmek, onun sırtından geçinmek isteyenlere karşı himaye olunmalıdır.

Çocuk, en güzel, en iyi meziyet ve kabiliyetlerinin insanlığın hayrına masruf olması lazım geleceği hisleriyle yetiştirilmelidir.”⁷⁶⁸

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin katıldığı, çocukları ve haklarını korumaya yönelik en önemli uluslararası beyannamelerden biri olan Cenevre Beyannamesi oldukça önemlidir. Cenevre Beyannamesi, çocuğu himaye fikrinin uluslararası bir amaç haline gelmesi yolunda atılan önemli bir adım olup; Cenevre Beyannamesi Türkiye'de de kabul edilir. Böylece Türklerin yetim çocuk konusunda tarihi duyarlılığı⁷⁶⁹ uluslararası bir girişimde de ortaya konulur.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, uluslararası bütün organizasyonlara katıldığı gibi başka ülkelerdeki çocuk himaye teşkilatlarıyla ve uzmanlarıyla devamlı surette ilişki içinde bulunur.⁷⁷⁰ Himaye-i Etfal Cemiyeti'ni ve çocuk davasını ele alan ve cemiyetin katıldığı uluslararası düzeydeki kongre, toplantı ve sergilerden başlıcaları şunlardır:

- New York Himaye-i Etfal Kongresi- 8 Nisan 1339/1923
- Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadi 6-8 Ekim 1924 Senesinde Viyana Ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi
- Amerika'da Açılacak İçtimai Sihhi Çocuk Kongresi - Mayıs 1925
- Cemiyeti Akvam Kadın Ticareti ve Himaye-i Etfal İstişari Komisyonu Beynelmillel Mesai İdarehanesinden Muhacirlerle İlgili Rapor - Haziran 1925
- Fransa'da Himaye-i Etfal Kongresi- 2-5 Haziran 1927
- Beynelmillel Himaye-i Etfal İttihadi'nın 8. İçtimai Umumisinin Raporu- 1927

⁷⁶⁸ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadi 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 23; Annelere ve Çocuklara Salname, 1927, İstanbul, s. 21.

⁷⁶⁹ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadi 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 23-24.

⁷⁷⁰ LIBAL, "The Children's Protection Society; s.56,

- Brüksel Çocuk Sergisi -30 Haziran 1928 ve 21 Eylül 1928
- Pedagoji Teşekkülleri Cihan Federasyonu Kongresi (27 Temmuz-4 Ağustos 1929)
- Danimarka'da Beynelmilel Çocuk Kongresi- Eylül 1929
- Amerika'da Toplanan Çocuk Himaye ve Yardım Konferansı -1931
- Paris'te Toplanan Milletler Arası Çocuk Himayesi Kongresi (13 Haziran 1933)
- Atina'da Toplanan Balkan Çocuk Esirgeme Kongresi -Mart 1936
- a- NEW YORK HİMAYE-İ ETFAL KONGRESİ- 8 NİSAN 1923

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin umumi katibi Dr. Fuad Bey'in Amerika'yı ziyareti sırasında; 8 Nisan 1339/1923 Pazar günü Türk Teavün Cemiyeti'nin desteği ile, New York Himaye-i Etfal Kongresi düzenlenir. Kongre sonucunda bir kitapçık yayınlanarak bazı kararlara varılır. Dr. Fuad Bey'in başkanlık ettiği kongrenin amacı; o tarihe kadar Amerika'nın çeşitli yerlerinde örgütsüz cemaatleri örgütleyerek Anavatanda yardım bekleyen yüz binlerce yetime yapılacak yardımı daha verimli bir biçime sokmaktır.⁷⁷¹ Kongrede alınan kararlar ile Amerika'daki cemiyetlerin birleştirilir ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetiyle ilişkilerine dair esasları tespit edilir, aynı zamanda o tarihlerde Amerika'da olan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetinin Umumi Katibi Dr. Fuad Bey'in gezi programı, toplantılar ve yardım kampanyalarına ilişkin program da tespit edilir. Çalışmalar sonrasında cemiyet daha organize çalışma imkanına ulaştığı gibi, cemiyet şubeleri vasıtasıyla yardımlar daha kolay ve hızlı bir biçimde anavatana yani Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezine ulaştırılır.

⁷⁷¹ Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341, s.22-23.

b- ETFALE MUAVENET BEYNELMİLEL İTTİHADİ 1924 SENESİNDE
VIYANA VE BUDAPEŞTE'DE İNİKAD EDEN ÇOCUK KONGRESİ

6-8 Ekim 1924 tarihlerinde Viyana'da ve Budapeşte'de açılan "Çocuklara Muavenet Beynelmilel İttihadı Kongresi"ne Türkiye Cumhuriyeti Himaye-i Etfal Cemiyeti Merkezi Umumisini temsilen Dr. Besim Ömer Paşa seçilerek gönderilir.⁷⁷² Bilindiği üzere savaş sonrası zamanda bütün dünyada çocuklara yardım fikri hızla gelişerek, dini liderler aracılığı ile kiliselerden ve zenginlerden toplanan yardımlarla Avrupa'da birçok ülkede çocuklar savaşın etkilerinden kurtarılmaya çalışılır. Bununla birlikte çocuklara yönelik himaye çalışmalarına bazı ittihat ve komiteler de katılır. Bu yönüyle I. Dünya savaşının hemen sonrasında teşkilatlanan Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı ve Salib-i Ahmer (Kızıllağ) teşkilatlarının çocukları himaye konusunda çalışmalara başladığı ve onların bu çalışmalarını Türkiye'nin de yakından takip ettiği görülür. Bu anlamda 1920 yılı Şubatında İsviçre'nin Cenevre kentinde yapılan harp dolayısıyla felaketzede memleket çocuklarına yardım etmek için toplanan Birinci Kongreye Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla katılan İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti, temsilci olarak Ahmet Cevdet Bey'i seçerek gönderir.⁷⁷³ Nihayet Ağustos 1920 tarihinde ise Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı'na bağlı Türk Komitesi adında bir cemiyet kurulur ve Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı Türk Komitesi, 17 maddeden oluşan bir Nizamname-i Esasisi hazırlar.⁷⁷⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti farklı tarihlerde İttihad'ın düzenlediği etkinliklere katılır.

8-9 Nisan 1921 tarihinde Cenevre'de toplanan Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadının ikinci kongresinde, Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin de katkısıyla açılan sergiye, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Etfale Muavenet Türk komitesi, Dr. Akil Muhtar

⁷⁷² Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnıkad Eden Çocuk Kongresi, İstanbul, 1340, s. 1. Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı, 6 Ocak 1920 yılında savaş dolayısıyla felaketzede memleketlerin çocuklarına yardım etmek üzere Londra'da Himaye-i Etfal Cemiyeti (Save The Children Fund) ve İsviçre'de Bern'de Etfale Muavenet İsviçre Komitesi ve Beynelmilel Salib-i Ahmer (kızıllağ) Komitesinden oluşmaktadır. Beynelmilel Heyet-i İttihadiye nizamnamesinde, heyet-i şerife, meclis-i umumi ve heyet-i faale bulunmaktadır.

⁷⁷³ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnıkad Eden Çocuk Kongresi, s. 6.

⁷⁷⁴ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnıkad Eden Çocuk Kongresi, s. 8-9.

ve Dr. Besim Ömer Paşa'nın temsilciliğinde iştirak eder ve Türk çocuklarının ihtiyaçlarını anlatma imkanı bulur.⁷⁷⁵

Türkiye Etfal Komitesi, 1923'de Cenevre'de toplanan Etfale Muavenet Beynelmillel Heyet-i İttihadiyesi Meclis-i umumisine ise Ahmet İhsan Bey gönderilir. Ahmet İhsan Bey konuşmasında; yetim ve kimsesiz çocuklara yardım edildiğini, ancak içinde bulunulan yıl içinde ülkedeki altı yüz binden fazla çocuğun varlığının yanında mübadele ile birlikte ülkede bakıma muhtaç çocuk sayısının artacağı endişesi belirtilir.⁷⁷⁶

6 Ekim 1924 tarihindeki Viyana ve Budapeşte'de açılan Çocuk Kongresi'ne Türkiye Himaye Etfal Merkezi Umumisini temsilen Dr. Besim Ömer Paşa ve Dr. Safiye Ali Hanım katılır. Kongreye katılan 340 kişi içinde yer alan temsilciler, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin gayret ve faaliyetine rağmen, bakes ve muhtaç etfalın fazla olduğu ve iktisadi sorunlardan dolayı halkın fakr-u zaruret içinde olduğu ve ihtiyaç sahibi olanlara acil yardım edilmesi gerektiğini anlatır.⁷⁷⁷ Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı kongresinin bitiminde, bu İttihad tarafından Viyana'da açılan hayır kurumları, Çocuk ve Valide Muayenehaneleri, Çocuk Yuvaları, Çocuk Bahçeleri, Bakım Yurtları, Çocuk Aşhaneleri, Anayurtları, Kız Valideler Melcei, Gündüz Yuvaları delegelere gezdirilir. Yine kongre sırasında açılan bir sergide ise çocuk işleri, çocuğa yönelik kitap ve çalışmalar sergilenir.⁷⁷⁸

9 Ekim 1924'de Budapeşte'de açılan kongreye Türkiye Himaye Etfal Cemiyeti adına, Dr. Safiye Ali Hanım ve Dr. Besim Ömer paşa katılır.⁷⁷⁹ Kongrede sunulan konuşmaları dinleme ve gezilere katılarak kurumları inceleme imkanı bulan Dr. Besim Ömer Paşa, Avusturya'da özellikle Viyana'da belediyenin çocuk ve aileye yönelik

⁷⁷⁵ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 10.

⁷⁷⁶ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.12.

⁷⁷⁷ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 20.

⁷⁷⁸ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.31.

⁷⁷⁹ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmillel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s.44.

hizmet ve uygulamaların, mevcut kanun ve nizamnamelerin çocukların durumunu çok olumlu yönde etkilediğine kanaat getirir.⁷⁸⁰

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1925 yılında Beynelmilel Etfal Cemiyeti teşkilatıyla temasta bulunarak Cenevre’de açılan kongreye de delege gönderir, kongrede Türk çocuklarının vaziyeti hakkında katılımcılara izahat verilir. Bu kongreye katılan Türk delegelere göre; Beynelmilel Himaye-i Etfal Cemiyeti teşkilatı, istisnasız bütün çocuklara yardım esası üzerine kurulmuş olarak kabul edilse de, Türk delegelerine sunulan Türk çocuklarına maddi yardım vaadi yerine getirilmemiştir.⁷⁸¹ Bu yönüyle bakıldığında, cemiyetin kongreye katılımında sadece manevi menfaat temini hedeflediği düşünülebilir.

c- AMERİKA’DA AÇILAN İÇTİMAİ SİHHİ ÇOCUK KONGRESİ – Mayıs 1925

Mayıs 1925 tarihinde Amerika’da açılan İctimai Sıhhi Çocuk Kongresi’ne Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey’in katılmasına karar verilir.⁷⁸²

d- CEMİYETİ AKVAM KADIN TİCARETİ VE HİMAYE-İ ETFAL İSTİŞARİ KOMİSYONU BEYNELMİLEL MESAI İDAREHANESİNDEN MUHACİRLERLE İLGİLİ RAPOR- Haziran 1925

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Haziran 1925 tarihli Cemiyeti Akvam Kadın Ticareti ve Himaye-i Etfal İstişari Komisyonu Beynelmilel Mesai İdarehanesinden Muhacirlerle İlgili Rapor⁷⁸³ örneğinde olduğu gibi uluslararası düzeyde çocuk himayesini ilgilendiren konulara da duyarlı davranır. Kadın Ticareti ve Himaye-i Etfal İstişari Komisyonu Beynelmilel Mesai İdarehanesinden Muhacirlerle İlgili Rapor; 1924 tarihli Roma Muhacirin Kongresi’nde tespit edilen esaslara bağlı olduğunu bildirmekle birlikte, uluslararası nitelikte muhacirin ailelerine özellikle muhacirin çocuklarının hak ve hukuklarına saygı gösterilmesi yönünde komisyonlar kurulması ve düzenlemeler yapılması tavsiye ve girişimlerini içerir. Raporda hükümetlerden daha önceki tarihlerdeki uluslararası antlaşmalara göre muhacirlere yardımcı olunması, muhacir

⁷⁸⁰ Besim Ömer, Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte’de İnikad Eden Çocuk Kongresi, s. 46-47.

⁷⁸¹ “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Hülasa-i Mesaisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, I, Teşrinievvel 1926, s. 18.

⁷⁸² B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.1. Kutu: 13. Doya No: 27 Evrak No:18 Sayı: 1885; (Tarih: 13.5.1925).

⁷⁸³ B.C.A. Fon kodu: 272.0. 0.12. Kutu:45. Doya No: 74 Evrak No:24 (Tarih: 24.6.925).

kadın ve çocukların himaye edilmesi istenir.⁷⁸⁴ Bu amaçlara hizmet etmek yönünde ve Hükümetin muhacir çocuklarına yönelik uygulamalarına Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti destek olur. Konuyla ilgili olarak kadın ve çocuk ticaretine dair istişari komisyonun çeşitli toplantı ve raporlarına ilişkin adli ve idari düzenleme ve faaliyetleri ülke gündeminde tutulur.⁷⁸⁵

e- BEYNELMİLEL HİMAYE-İ ETFAL İTTİHADİ'NİN 8. İÇTİMAİ UMUMİSİNİN RAPORU

Salib-i Ahmer Komitesi, savaş dolayısıyla dağılan aileleri birleştirme, ailelerin kaybettiği veya kaçarken bırakmak zorunda kaldığı çocuklarını bulup ailelerine teslim etme konusunda uluslararası bir çalışma yapar ve çalışmalar yıllık raporlar halinde hazırlanır. Beynelmilel Salib-i Ahmer komitelerinin Cenevre'deki 15 Ağustos 1927 tarihli raporu; ittifadın bir yıl içinde yaptıklarını içermekte olup, 1 Temmuz 1926'dan 30 Haziran 1927'ye kadar çocukların sosyal durumlarını gösterir.⁷⁸⁶ Komitenin bu girişimiyle bir yıl içinde doksan beşten fazla müracaat sonucu yirmiye yakın çocuk ailesine teslim edilir ve çocuklarını arayan ailelerin müracaatları da alınmaya devam edilir.⁷⁸⁷

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nce örnek alınan dünyadaki çeşitli himaye-i etfal birlik ve teşkilatlarının 1926-1927 yılına ait raporlarının sunulduğu bölümde ise, Avrupa'daki bir çok ülkeye yer verilerek bütün ülkelerin kendi çocukları için yaptıkları özetlenip, çocuklara ve kuruluşlara ilişkin çeşitli sayılar verilir. Bu bağlamda ülkelerde kurulan bu ittifadların faaliyetlerine bir örnek olarak seçebileceğimiz Bulgaristan; savaş ortamının yarattığı olumsuzluklara rağmen, Bulgar Himaye-i Etfal İttihadı birçok yerde şubeler açar, çocuk muayenehaneleri, çocuk bahçeleri vücuda getirir, sergiler düzenler, konferans ve neşriyat yapar. Hatta bu ittifad, Bulgaristan'da bir çocuk gününün tesisini

⁷⁸⁴ B.C.A. Fon kodu: 270. 0. 0.12. Kutu: 45. Doya No: 74 Evrak No:24 (Tarih: 18 Mayıs 1925).

⁷⁸⁵ "Çocukların ve Gençlerin Himayesi İçin İstişari Komisyon", Cerideyi Adliye, 50 (5.sene), 1 Eylül 1926, s. 1763.

⁷⁸⁶ "Dünya Himaye-i Etfal Cemiyetlerine Dair Malumat", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 27.

⁷⁸⁷ "Dünya Himaye-i Etfal Cemiyetlerine Dair Malumat", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 27.

de başarır.⁷⁸⁸ Bulgar İttihadı, oluşturduğu Çocuk Bayramı programını, Beynelmilel İttihadı Reisine sunarak onun bütün ülkelere örnek oluşturmasına da girişir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadına giren Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, düzenli olarak ittihadın yıllık toplantılarına katılır ve bütün çalışmalarına dahil olur. 1926 tarihinde, Cemiyet'in genel merkez toplantısında, Beynelmilel Etfale Muavenet Türk Komitesi'ne Himaye-i Etfal Cemiyeti reisi Dr. Fuad Bey, Reis vekilleri; İbrahim Süreyya ve Reşid Galip Beyler seçilir.⁷⁸⁹ Cemiyet, İttihadın amaçladığı hedeflere ulaşmak ve faaliyetlerde bulunmak yolunda diğer ülkelerdeki benzer çalışma ve yapılanmayı Türkiye'de gerçekleştirmeye çalışır. Türkiye, İttihad tarafından neşredilen Çocuk Hakları Beyannamesini 1931 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla kabul eder.⁷⁹⁰

f -FRANSA'DA HİMAYE-İ ETFAL KONGRESİ – Haziran 1927

2-5 Haziran 1927 tarihlerinde Fransa Lyon'da düzenlenen Himaye-i Etfal Cemiyetleri İlk Milli Kongresinde; çocuk bakımı, okul çocukları, anne eğitimi ve gebelik gibi konularda görüşmeler yapılır. Neslin ıslahı için; gebelere yönelik çalışmalardan açık hava ve güneşin çocuk için yararlarına değin birçok konu üzerinde durulur ve çocuk bakımına dair detaylı bilgi veren eserlerin ve hizmetlerin kız erkek herkese ulaştırılmasına karar verilir.⁷⁹¹

g- BRÜKSEL ÇOCUK SERGİLERİ - Haziran 1928 ve Eylül 1929

30 Haziran 1928 Belçika'da düzenlenen Brüksel sergisine Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bir heyet ile katılır, gösterdiği etkinlik ile büyük takdir toplayan Türkiye katılımcıları, çeşitli madalya ve takdimnameler de alırlar.⁷⁹² Brüksel sergisinde beş Türk çocuğu şeref diploması alırken, Himaye-i Etfal neşriyatı bazı eserler de gümüş ve şeref madalyalarıyla ödüllendirilir.⁷⁹³ Sergiye delege olarak katılanlardan biri olan Dr. Fuad Bey'in verdiği bilgiye göre; sergi iki kısımdan oluşup, birinci kısımda okul ve cemiyet,

⁷⁸⁸ "Dünya Himaye-i Etfal Cemiyetlerine Dair Malumat", Gürbüz Türk Çocuğu, XV, Kanunuevvel 1927, s. 28.

⁷⁸⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, II, Teşrin-i sani 1926, s. 26.

⁷⁹⁰ "Çocuk Müesseseleri", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII, I. Teşrin, 1933, s. 32.

⁷⁹¹ "Bir Himaye-i Etfal Kongresi", Gürbüz Türk Çocuğu, XVII, Şubat 1928, s.19-20.

⁷⁹² "Brüksel Sergisindeki Faaliyeti", Gürbüz Türk Çocuğu, XXVI, Teşrinisani 1928, s.18.

⁷⁹³ "Brüksel Çocuk Salonu", Gürbüz Türk Çocuğu, XXIII, Ağustos 1928, s.26.

ikinci kısımda fabrika üretimi çocuk eşyaları sergilenir. Sergide okul çocuklarınca yapılan el işleri, çocuklara ait resimler, cemiyetlerin kendi müesseselerindeki çocukların durumlarına ilişkin fotoğraflar da sergilenir. Sergide Türkiye, herkesin ilgisini çekecek nitelikte bir stand hazırlayarak burada fotoğraf, kitap, çocuklara ait birçok eşya ve oyuncaklara yer verir ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından hazırlanan bir broşür izleyicilerin hizmetine sunulur. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Gürbüz Türk Çocuğu, gösterdiği başarı ve takdir topladığı faaliyetlerini sonraki yıllarda katıldığı çocuk sergilerinde de gösterir. Örneğin, 21 Eylül cumartesi günü Brüksel’de Çocuk Salonu’nun resmi açılışının yapıldığına dair “Hakimiyet-i Milliye” gazetesinde yer alan bir haberde, 1928 yılındaki bu sergiye katılan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin 1929 yılında daha zengin içerikli bir programı olduğu belirtilir. Cinquantenaire sarayındaki sergide, sergilenen eşyalar hakkında verilen izahat ile Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin son beş yıl içindeki faaliyetleri anlatılır, Cemiyetin bayraklarla donattığı sergi standına gelen konuklar, Cemiyet’in Reisi ve Brüksel Maslahatgüzarı tarafından kabul edilirler. Sergide cemiyetin çocuk ile ilgili olarak yaptıklarına dair grafik, levha ve çocuk bakımına ilişkin eski ve yeni yöntemlere dair bilgilerin yanında, giysi ve eşyalar sergilenir ve konuyla ilgili kişiler, konuklara bilgi vererek Belçika Maarif Nazırı gibi önemli kişilerin takdirlerini de kazanır.⁷⁹⁴

Sergi için Brüksel’e giden Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Fuad Bey, sergiyle ilgili olarak İstanbul’da şu açıklamada bulunur. “*Brüksel’de açılan çocuk sergisine gittim. Cemiyetimiz de bu sergiye iştirak etmişti. Belçika Maarif Nazırı resmi açılışı yaptı. Türkiye Maslahatgüzarı Kamil Bey ile birlikte resmi açılışa katıldım. Maarif nazırı, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin pavyonunu gördüğü zaman takdiratını bildirdi ve cemiyetin mesaisi hakkındaki bilgileri dinledi. Brüksel’de eğitim gören genç kızlarımız da sergimizde görev aldılar. Çocuk salonunu ziyaret edenlerin hemen hepsi Himaye-i Etfal Cemiyetimizin levha ve resimleri görmeden gitmiyorlardı.*”⁷⁹⁵ Bu açıklamalardan da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin uluslararası faaliyetlerde başarıyla boy gösterdiği ve takdir topladığı anlaşılır.

⁷⁹⁴ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.22.

⁷⁹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.21.

h- DANİMARKA'DA BEYNELMİLEL ÇOCUK KONGRESİ – Eylül 1929

Danimarka'da Eylül 1929 yılında toplanan Beynelmilel Çocuk Kongresi'ne Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti adına Reis Dr. Fuad Bey ve Umumi merkez azalarından Dr. Reşit Galip Beyler katılır.⁷⁹⁶ Aynı tarihlerde Brüksel Çocuk Sergisine katılan Cemiyetin Reisi Dr. Fuad Bey Danimarka'da düzenlenen Çocuk Kongresi'ne de katılır. Dr. Fuad Bey İstanbul'a dönüşte kongreyle ilgili şu beyanatta bulunur: *"Danimarka'da terbiye kongresinde bulduktan sonra Kopenhag Stokholm ve Berlin'e gittim. Oralarda çocuk müessesatını ve Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin teşkilatını tetkik ettim. Çok uzun zamandan beri çocuk vefiyatı ile mücadelelerin neticesinde bu gün Danimarka ve Stokholm'da çocuk vefiyatı %5'e kadar indirmişlerdir. Bu hususta Avrupa'da en mesut memleket İsviçre ile Norveç ve Danimarka'dır. Almanya'da çocuk vefiyatı %9 nispetindedir. Berlin belediyesi çocuk hususatı için yirmi milyon mark yani 10 milyon Türk lirası yıllık sarf etmektedir. Berlin'de çok muazzam çocuk müessesatı gördüm. Himaye-i Etfal Cemiyeti hükümetten ve belediyeden ve halktan gördüğü yardımlar sayesinde bu kuruluşlar kurulmuştur. Berlin Himaye-i Etfal Cemiyeti azası 12 milyon kişidir..."*⁷⁹⁷

Anlaşıldığı kadarıyla uluslararası nitelikte düzenlenen bu çocuk kongresinde, çocuk vefatının önlenmesi, çocuklara hizmet götürecek kurumların faaliyetlerinin geliştirilmesi konuları görüşülmüş, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Reisi ve kongreye katılan delegeler, Avrupa'daki çocuğa hizmet götüren anlayış ve yapılanmayı daha yakından görme ve inceleme imkanı bulabilmişlerdir.

1- PEDAGOJİ TEŞEKKÜLLERİ CİHAN FEDERASYONU KONGRESİ – Temmuz/Ağustos 1929

Cenevre'de 27 Temmuz-4 Ağustos 1929 tarihinde yapılan Pedagoji Teşekkülleri Cihan Federasyonu Kongresi'ne, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nden de katılım olur. Kongreye, Trabzon Mebusu Hasan Bey ve Aydın Mebusu Dr. Raşit Galip Bey katılır. Umumi bir pedagoji federasyonu fikir ve teşebbüsü "Amerika Milli Terbiye Cemiyeti"nidir. Geniş teşkilatlı ve kuvvetli bir müessese olan bu cemiyet, dünya savaşının sonunda bütün dünya milletleri arasında muhabbet hislerini arttırmak, kanlı

⁷⁹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.21.

⁷⁹⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.21.

savaşlara son vermek arzularının kuvvetlendiğini görerek, bu arzu ve eğilimlerin geliştirilmesine hizmet edecek bir program hazırlayarak⁷⁹⁸ uluslararası bir teşkilat kurulmasına çalışır. Bu girişimlerle “Amerika Milli Terbiye Cemiyeti Harici Temaslar Komisyonu” bir yıl devam eden çalışmalarından sonra, 1923’de San Francisco’da Beynelmilel bir toplantı hazırlamayı başarır ve toplantıya altmış ülkeden altı yüz temsilci katılır. San Francisco toplantısında Federasyonun başlıca hedef ve gayeleri tespit edilir, hedefler bir tek formül içinde ifade edildiğinde; eğitim yolu ile genel ve kalıcı barışın sağlanması amaçlanır. İki yılda bir tekrarlanan bu kongrelerin birincisi 1925’de Edinburg’ta, ikincisi 1927’de Kanada’nın Toronto şehrinde ve üçüncüsü ise Cenevre’de 1929 yılında akdedilir.

1925 tarihinde toplanan Edinburg kongresinde, “Beynelmilel teşrik-i mesai” konusuna girilerek, bu mesaisinin ne suretle ve hangi esaslar dahilinde düzenlenip uygulanacağı konuşulur ancak belirli prensipler tespit edilemez. Nihayet Kongreden sonra teşkil edilen bir komite’nin çalışmalarıyla oluşturduğu rapor, 1927 yılındaki Toronto kongresinde katılımcılara sunulur ve bu kongrede; “*Çocuklara telkini lüzumlu ve zaruri olan vatanperverlikle bu Beynelmilel anlaşma arasında bir zıddiyet ve muhalefet olmaması*” hususu dikkat çeken netice olarak ortaya çıkar.⁷⁹⁹ Yani uluslararası anlaşma esasına uygun olarak, her ferde vatan sevgisinin verilmesi duygusunun lüzumu kabul edilmekle birlikte, vatanperverlik ve milletler arası muhabbet hislerinin de birlikte verilebileceğinin mümkün olabileceği sonucuna varılır.

Türkiye 1929 yılında yapılan bu kongrelerden üçüncüsüne katılır ve kongreye katılan 1.300 kişi içinde Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin de temsilcileri bulunur. Avrupa ülkelerinden başka, Mısır, Irak, Suriye, Hint, Japonya, Şili, Paraguay gibi ülkelerden de katılımcıların bulunduğu toplantıyı, İsviçre devleti adına M. Malche açar ve uzun bir nutuk verir.⁸⁰⁰ I. Dünya Savaşı sonrası dünyadaki sulh arayışlarından biri olan bu kongrede açılış nutkunu okuyan Malche, kongreye katılanlara hitaben şunları söyler: “*Sizin mesainiz sayesinde çocuğa verilen kıymet ve ehemmiyet artacak ve insanlık ruhu daha seri bir yürüyüşe taali edecektir. İsviçre sizin gaye ve gayretinize bütün kalbiyle iştirak eder. Dünya terbiyecileri daima daha fazla tesanütle yekdiğerine*

⁷⁹⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XLII, Mart 1930, s.24.

⁷⁹⁹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLII, Mart 1930, s.28.

⁸⁰⁰ Gürbüz Türk Çocuğu, XLII, Mart 1930, s.24-25.

*bağlanacak neşiller yetiştiriniz. Bu tesanüt/kardeşlik tabiriyle ifade edilecek mertebeye varсын!..”*⁸⁰¹

Dünya, tarihinde yaşadığı en büyük harbin yaralarını sarma yolunda giriştikleri uluslar arası girişimler ile barışı tesis etmek ve bu barış fikrini yetiştirecek kuşaklara aktarabilmek, benimsetebilmek niyetindedir. Barış dolu gelecek arayışıyla başlayan bu uluslar arası kongre içinde, çocuk ve aileye yönelik çok sayıda konuya yer verildiği görülmektedir. Aile ve mektep, mesleki terbiye, kır terbiyesi, ilk çocukluk devri terbiye ve çocuk psikolojisi, istisnai çocukların talim ve terbiyesi, mektep ve cemiyet, terbiye ve matbuat, kahilerin talim ve terbiyesi ele alınan önemli başlıklar arasındadır.

1929 tarihli kongre ile, sıhhat-terbiye konusu daha önce toplanan kongrelerde belirlenen esasların sonuçlandırıldığı maddelere ulaşılır. Bütün dünyada kabul görecek esaslar benimsenerek; hıfzısıhhat eğitimi için eleman yetiştirilmesine, sıhhi terbiye cemiyetlerinin kurulmasına, ortak programlar tespit edilmesine, hastabakıcılık eğitiminin verilmesine, bedeni terbiyenin verilmesinde mektep programlarının önemsenmesine karar verilir. Ortaya konulan on sekiz madde arasında; *“Analara doğumdan evvel ve doğumdan sonraki devrelerde nasıl bir beslenme usulü takip etmeleri lazım geldiğini öğretmek, hayatta ve bilhassa çocukluk devrelerinde hangi gıdaların tercih edilmeleri ve hangi şekilde ihzarları icap edeceğini telkin eylemek, yine analara ailenin en fazla gıda alabilmesini temin için gıda maddelerinin nevini, her birin ayrı ayrı gıda kıymetini ve vasati fiyatını gösterir cetveller dağıtmak”* (madde 5) ve *“her çocuğun her ay bedeni ağırlığı ölçülmeli ve hususi karnesine yazılmalıdır.”*(madde 14)⁸⁰² esasları önemlidir. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, bütün ilkelere uymakla birlikte bu uyum için büyük titizlik gösterdiği faaliyetlerinden de görülür.

Nihayet belirlenen birçok esaslar, Cemiyeti Akvamın hıfzısıhha komitesince kabul edilerek üç maddelik bir program tespit edilmesiyle sonuçlanır. Bu maddeler arasında; çocukların sıhhi gelişmelerine uygun okul ve yaşam ortamlarının oluşturulması, çocuk hastalıkları konusunda uzmanlaşılmasına yönelik mesleki eğitime önem verilmesi ve

⁸⁰¹ Gürbüz Türk Çocuğu, XLII, Mart 1930, s.26.

⁸⁰² Gürbüz Türk Çocuğu, XLIII, Nisan 1930, s.23.

her ülkede sıhhi kanun ve nizamnamelerin belirlenen hususlara ve ülkenin koşullarına göre tespit edilmesi programı belirlenir.⁸⁰³

j- AMERİKA'DA TOPLANAN ÇOCUK HİMAYE VE YARDIM KONGRESİ -1931

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bizzat katılmadığı, ama faaliyet ve sonuçlarını yakından takip ettiği bazı toplantı ve konferanslar da vardır. Bunlardan biri, Amerika'da Beyaz Ev (Saray)'de toplanan Çocuk Himaye ve Yardım Konferansı'nca Amerika'daki çocuk meselesinin ele alındığı ve Türkiye için önemli örnekleri içerebilecek yirmi maddelik kararlardır.⁸⁰⁴ Konferansın neticesinde; himaye faaliyetinde ailede çocuğun himayesi ve bakımına öncelik verilmesi önerilmekte ve çocuğun terbiyesinden toplum ve devletin sorumlu bulunduğu ifade edilmektedir. Konferans neticesinde yayınlanan yirmi maddelik kararlar arasında; çocuğa ve annesine sıhhi, ilmi ve fikri yardımların yapılması; çocuğun sıhhi durumun takip edilmesi, okutulması, terbiye almasının sağlanması; oyun hakkına sahip olması; özürli veya engelliye tedaviye ve ihtiyaçlarının karşılanmasına hakkı olması gerektiği; her çocuğa aile sıcaklığının tattırılması gerektiği belirtilir. Raporda çocukları yetiştirecek nitelikte muallim ve mürebbilerin de yetiştirilmesi ihtiyacı vurgulanır.⁸⁰⁵ Bu yirmi kararın Türkiye'de himayeye muhtaç çocuklar için örnek nitelikte olduğu kabul edilmekle birlikte, uygulanmada ortaya çıkacak en önemli problemin para olması geleceğin varislerini yetiştirmede devlet kadar halkın da desteğine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyar.⁸⁰⁶

k- PARİS'DE TOPLANAN MİLLETLERARASI ÇOCUK HİMAYESİ KONGRESİ -Haziran 1933

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 13 Haziran 1933 tarihli Paris'te toplanan milletlerarası Çocuk Himayesi kongresine Dr. Nebil temsilciliğinde katılır.⁸⁰⁷

⁸⁰³ Gürbüz Türk Çocuğu, XLIII, Nisan 1930, s.24

⁸⁰⁴ Neşet Halil, "Ya Memleketimizdeki Çocuk?", Gürbüz Türk Çocuğu, LXIV, ikinci Kanun, 1932, s .1.

⁸⁰⁵ Beyaz Ev Konferansı", Gürbüz Türk Çocuğu, LXIV, İkinci Kanun 1932, s.6.

⁸⁰⁶ Neşet Halil, "Ya Memleketimizdeki Çocuk?". Gürbüz Türk Çocuğu, LXIV, ikinci Kanun, 1932, s .2-3; S. Şefik, "Yetimlerimizi Nasıl Yetiştirmeliyiz?", Resimli Eytam Mecmuası, V-VI, Eylül 1341, s. 1-2.

⁸⁰⁷ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.2. Kutu: 37. Doya No: 44 Evrak No:19 (Tarih: 13.6.1933).

m- ATİNA'DA TOPLANAN BALKAN ÇOCUK ESİRGEME KONGRESİ- Mart 1936

Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından, Mart 1936 tarihinde Atina'da toplanacak Balkan Çocuk Esirgeme Kongresi'ne dört kişi görevlendirilir.⁸⁰⁸ Türk Çocuk Esirgeme Kurumu adına Dr. İhsan Saim ve eşi, Dr. Salim Ahmet, Mehmet Ali Bey katılır. Her iki yılda bir yapılması düşünülen Balkan Çocuk Esirgeme Kurumları Kongresi'nin Belgrat'ta düzenleneni için de hazırlık yapılmakla birlikte dördüncü kongrenin Türkiye'de yapılması için girişimlerde bulunulur.⁸⁰⁹ Daha sonraki tarihlerde de bu kongrelere Cemiyet adına temsilciler ve üst düzey yöneticiler katılır. Örneğin Haziran 1938 tarihli Frankfurt Sür-Mein'de toplanan Uluslararası Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi'ne katılmak üzere Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Dr. Fuad Umay ve Faik Kaltakkıran görevlendirilir.⁸¹⁰ Ekim 1938 tarihli Belgrat'ta toplanan Uluslararası Çocuk Esirgeme Kongresine Çocuk Esirgeme Kurumu adına Mehmet Ali Sancaktar ve Edirne Saylavı Dr. Fatma Memik⁸¹¹ katılırlar.

2- ULUSLARARASI ALANDAKİ DİĞER FAALİYETLERE KATILIM

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, dünyada çocuk ve onun himayesine yönelik hemen hemen her konuda yapılanları yakından takip eder. Bundan dolayı yurt dışındaki birçok uluslararası konferans, sergi ve yarışmalara katılarak, çocuk ile ilgili bir çok organizasyonda yer alır. Yukarıda belirtilenlerin dışında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti; 1930 yılında Liyej'de toplanan Beynelmilel Himaye-i Etfal Kongresi'ne ve Cenevre'de toplanan Beynelmilel Himaye-i Etfal İttihadı Umumi Meclisine iki delege göndererek katılır; 1931 yılında da Lahı'de toplanan Tebabet Vakiye-i Etfal İttihadı Meclisi-i Umumisine de iki delege gönderir.⁸¹² Hatta Cemiyet 1932 yılında hazırladığı

⁸⁰⁸ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.2. Kutu: 26. Doya No: 23 Evrak No:12 sayı; 2/4268, (Tarih: 26.3.1936).

⁸⁰⁹ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, On Beşinci ve On Altıncı Yıllar 1936-1937 İş Raporu, Ankara, 1938, s .13.

⁸¹⁰ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.2. Kutu: 83. Doya No: 54 Evrak No:14 Sayı: 2/9034, (Tarih: 21.6.1938)

⁸¹¹ B.C.A. Fon kodu: 030. 18. 1.2. Kutu: 84. Doya No: 89 Evrak No:10 sayı 2/9735; (Tarih: 8.10.1938)

⁸¹² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, Dokuzuncu ve Onuncu Seneler Umumi Kongrasına Takdim Edilen 1930-1931 Seneleri Mesai Raporu, s. 11.

bir karamameyi Milletler Cemiyetine kabul ettirmeyi başararak; işsizlerin çocuklarına yardım edilmesini temin eder ve uluslararası çocuk tarihine bir hizmette bulunur.⁸¹³

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, katılmadığı ama takip ettiği bir çok uluslararası organizasyon ve gelişmeleri, kendi yayınlarında yer vererek konuyla ilgili okuyucuları bilgilendirmeyi de ihmal etmez. Bunlardan birine örnek; 1928 yılında Fransa’da sadece çocuk resimlerinden oluşan “Çocuk Resimleri Sergisi”nin resimlerle birlikte cemiyetin yayınlarında yer alması⁸¹⁴ olduğu gibi diğer bir örnek ise; İngiltere’de yapılan, 42 ülkeden elli bin çocuğun katıldığı bir izcilik organizasyonudur. Bu organizasyon dünya barışının korunması yolunda yetiştirilen yeni nesile mesaj verecek nitelikte olup, izciliğin başlıca gayesi olan çocukların fikir ve ruh disiplini sağlamak, dolayısıyla izcilik ile çocuklara sıhhat ve neşe vermenin yanında onları hayatın zor koşullarına karşı da hazırlamak amaç edinilir.⁸¹⁵ II. Dünya savaşı arefesinde gerçekleşen bu izcilik organizasyonu, dünyanın savaş öncesi sancılı yıllarında sulha duyduğu özlemi de göstermekte olup siyasilere “sulh ordusu” söylemleri ile mesaj verilir.

Cemiyet, çocuk için çalışan dünyaca tanınmış kişilerle ilgili gelişmeleri de yayınlarında tanıtmakta ve bu şahsiyetlere ait bilgileri okuyucuya iletmektedir. Cemiyetin yayınlarında, beşeriyetin temelini teşkil ettiği düşünülen çocuk için savaş yıllarında harp sahasından çocukları toplayan ve onlar için yardım sağlayan Bayan Eglantyne Zebb ve kardeşi⁸¹⁶ ayrıca Clemens Pirguet, Beynelmilel Himaye-i Etfal için çalışan önemli şahsiyetler arasında gösterilmekte olup, Beynelmilel Çocuk Yardım

⁸¹³ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Umumi Merkezi, On Birinci ve Onu İkinci Seneler Umumi Kongrasına Verilen 1932-1933 Mesai Raporu, Ankara, 1934, s.10.

⁸¹⁴ “Çocuk Resimleri Sergisi”, Gürbüz Türk Çocuğu, XXII, Temmuz 1928, s.16.

⁸¹⁵ Gürbüz Türk Çocuğu, XIXL, Teşrinievvel 1930, s. 26. İngiltere’de 1929 yılında Arro Park’ta, on beş yıl önce birbirleriyle savaşan ülkenin çocuklarının katılımıyla, 1908’de Lord Baden-Povvell tarafından tesisi edilen izcilik teşkilatının yirmi birinci senesinin kutlandığı bu organizasyona dünya basınında sulh ordusu olarak değerlendirilen çocukların geçit resmine İngiltere’de bulunan üst düzey devlet yetkilileri de katılır. Dünyada çocuğa yönelik ilgi ve önemin arttığını gösteren uluslar arası bir organizasyonda dünyanın sulha ulaşmasında bütün ülke gençlerinin birbirini tanması ve muhabbet kurmasının faydalarından bahsedilir. Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVII, Ekim 1929, s.12-13.

⁸¹⁶ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s. 18-19.

Cemiyeti hizmetinde başarılar gösteren ve 1929 yılında ölen Clemens Pirguet'in ölümünden dolayı komiteye bir taziye telgrafı gönderildiği de belirtilir.⁸¹⁷

Yine uluslararası faaliyetler arasında değerlendirilebilecek yabancı devlet adamlarının cemiyeti ziyaretleri de önemlidir. Ankara'da cemiyeti ziyaret eden yurt dışından önemli şahsiyetlere ilişkin bilgilere de cemiyetin yayınlarında yer verildiği görülür. Örneğin 1929 yılında Ankara'yı ziyaret eden İtalya Maliye Nazırı Kont Volpi'nin cemiyete beş bin liralık bağışta bulunduğu haberi⁸¹⁸ gibi, o tarihlerde ülkeyi ziyaret eden dönemin yabancı devlet ve siyaset adamlarına da cemiyetin çeşitli kurumlarını ziyaretleri sırasında cemiyetin faaliyetleri hakkında bilgilendirildikleri görülür.⁸¹⁹

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin uluslararası faaliyetleri içerisinde yer alacak başka bir girişimi ise, Cemiyet yetkilileri veya görevlileri tarafından yapılan yardım ve tanıtım amaçlı yurt dışı gezileri ve yurt dışında düzenlenen organizasyonlara katılımlardır. Cemiyeti tanıtmakla birlikte Cemiyete gelir sağlamak amacıyla yapılan en önemli gezi, 1923 ilkbaharında Dr. Fuad Bey'in Amerika'ya yaptığı seyahattir. Fuad Bey'in 1923 de yaptığı Amerika seyahati neticesinde buradaki Türk ve Müslümanlardan Türkiye'deki çocuklar için toplanan yardımlar cemiyetin gelir getirir önemli bir kaynağı olur ve bu para ile cemiyet ilk binalarını kurar.⁸²⁰ Buradaki yardımseverlerin desteği ile uzun yıllar Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne maddi yardım imkanı yaratılır. Böylece Savaşın sonucunda yurtda sayıları yüz binleri aşan şehit çocuklarına yardım edilir.

1923 tarihinde Türk Teavün Cemiyeti'nin de gayretleriyle Amerika'ya davet edilen⁸²¹ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Katib-i Umumisi Dr. Fuad Bey beş ay süreyle Amerika'da çeşitli faaliyetlerde bulunur. Fuad Bey, seyahatine başlarken Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Teavün Cemiyeti'ne bir mektubunu da götürür,⁸²² 12 Mart 1923 tarihli mektupta; vatan mücadelesi uğruna şehit düşenlerin yetimlerine

⁸¹⁷ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXVIII, Kasım 1929, s.36.

⁸¹⁸ Gürbüz Türk Çocuğu, XXXIX, Aralık 1929, s.26.

⁸¹⁹ Esin Umay ile yapılan Haziran 2004 tarihli söyleşi.

⁸²⁰ Çocuk Esirgeme Kurumu XXV Yılda Neler Yaptı, Çocuk Davamız, İzmir, 1946, s.8

⁸²¹ SERTEL, Roman Gibi, s.55-56.

⁸²² Dr. Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341, s. 26.

yapılan yardımlardan duyulan memnuniyet ve şükran ifade edilir.⁸²³ Dr. Fuad Bey, Amerika'ya 1925 yılında tekrar bir ziyarette bulunur ve bu ziyareti sırasında da yine Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Teavün Cemiyeti'ne hitaben yazdığı 18 Mayıs 1341/1925 tarihli mektupta; şimdiye kadar bu cemiyetin, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetine yaptıkları yardımlara teşekkür edilerek, şehit yavrularına gösterilen bu sevgi ve şefkat de takdir edilir.⁸²⁴

Dr. Fuad Bey'in 6 Nisan 1923 tarihinde New York limanına varmasıyla başlayan seyahatinin yoğun programını;⁸²⁵ gazeteler demeç vermek, toplantılara ve konferanslara katılmak ve birçok müesseseyi ziyaret etmek oluşturur. Dr. Fuad Bey, hazırlanan gezi programında Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti adına çok sayıda toplantı yapar. Cemiyete gelir sağlamak amacıyla düzenlenen toplantılardan ilki 8 Nisan 1923 tarihinde

⁸²³ "Ankara, 12. 3. 1339

Türk Teavün Cemiyeti'ne

İstihlas ve istiklal-i vatan mücahedesinde şehit düşen kahramanların yavrularını müreffeh ve mesut etmeye çalışan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti vadi'atıyla evlad-ı şüheda hakkında Amerika'da bulunan dindaşlarımızın göstermiş ve göstermekte bulunmuş oldukları hissiyat-ı Alicenabane ve yüksek alaka-i insaniyetperverane, fevkalade memnuniyetimi mucip oldu. Uzak afaklardan Türkiye kahramanlarının evladlarına dest-i muavenet uzatan zevat-ı aliyeye suret-i mahsusada arz-ı teşekkürat eylerim. Bu gün adetleri yüzbinleri geçen bikes vatan yavrularının daima der-hatır buyurulacağından kuvvetle ümitvar bulunduğumu arz eylerim.

Türkiye Büyük Millet meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal."

⁸²⁴ "Ankara, 18.5.1341

Amerika'da Türk Teavün Cemiyeti Muhteremesine

Doktor Fuad Beyefendi'nin ikinci defa olarak, Amerika'ya seyahati münasbetiyle oradaki millet ve dindaşlarımıza beyanı hissiyata vesile bulduğumdan dolayı pek memnunum. Vatan ve istiklal yolunda fedayı can edeen kahraman şehitlerimizin bikes yavrularını büyük bir şefkat ve muvaffakiyetle yetiştirmeye ve mesut etmeye çalışan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne, aziz Millet ve dindaşlarımız tarafından, Fuad Beyefendinin ilk seyahatten avdetinden sonra da devam eden teberrüatı alicenabaneyi takdirle yad eyler, engin denizlerin ötesinden Türk kahramanlarının yetim evladına dest-i sefkat uzatan zevatı muhteremeye teşekkürat-ı mahsusamın tebliğine vesatet buyrulmasını rica ederim.

Yetimlerimizin daima tahattur buyurulacağına olan itimadım berdevamdır efendim.

Türkiye Reisi Cumhuriyet Gazi M. Kemal"

⁸²⁵ Dr. Fuad Mehmed, (UMAY), Amerika'da Türkler ve Gördüklerim, İstanbul, 1341.s. 14.

New York'ta yapılır. Bu programın benzerleri diğer şehirlerde de uygulanır ve yaklaşık iki ay içinde yapılan on dokuz toplantıda yaklaşık 100.000 dolar bağış elde edilir.*

Gezi kapsamında otuz üç şehir gezilir ve yirmi beş şehirde Himaye-i Etfal Cemiyeti Heyetleri kurulur.⁸²⁶

<u>* Toplantı Yapılan Şehir</u>	<u>Toplantı Tarihi</u>	<u>Katılan Kişi Sayısı</u>	<u>Bağış Miktarı (dolar)</u>
New York	8 Nisan 1923	200	7.000
Lavrence	23 Nisan 1923	120	3.598
Peabody	25 Nisan 1923	220	6.678
Providence	27 Nisan 1923	90	3.960
Wooster	29 Nisan 1923	170	17.500
Buffalo	1 Mayıs 1923	40-50	2.101
Pittsburg	3 Mayıs 1923	---	---
Petkiran	4 Mayıs 1923	40-50	3.764
Clerton	5 Mayıs 1923	50	3.522
Werton	6 Mayıs 1923	120	6.225
Youngstown	7 Mayıs 1923	50-60	1.800
Canton	8 Mayıs 1923	---	473
Akron	8 Mayıs 1923	40-50	850
Cleveland	10 Mayıs 1923	34	1.000
Detroit	13 Mayıs 1923	---	14.000
Washington	16-24 Mayıs 1923	---	---
Chicago	27 Mayıs 1923	200	9.000
Detroit	3 Haziran 1923	---	7.000
Philedelphia	9/10 Haziran 1923	60	2.000 ayrıca,

New York'lu Suriyeliler'den 19/20 Nisan 1923'de 1.500 Dolar ve Yahudiler ile 15-16 Nisan 1923'de toplantı yapılır. Bkz. Veysi AKIN, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler, (Editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç), 2003, İstanbul, s.135-138.

⁸²⁶ AKIN, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", s. 138.

SONUÇ

Savaşların, beraberinde getirdiği sosyal, sıhhi ve ekonomik problemlerle toplumun tüm yapı ve katmanlarını özellikle de çocukları etkiledikleri bilinen bir gerçektir. Bu yönüyle Dünya Savaşını müteakip 1920'li yıllarda birçok ülkeden daha önce başlayıp, kendi ulusal bağımsızlık savaşını kazanma mücadelesine giren Türkiye, savaşın getirdiği insan sefaletiyle -özellikle çocuk sefaleti- daha fazla uğraşmak durumunda kalır. Savaşlar sırasında kimsesiz, yetim ve öksüz kalan vatan evlatlarını korumak amacıyla 1917 yılında İstanbul'da Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmakla birlikte, haziran 1921'de Ankara merkezli Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yapılandırılması gerekli olur.

*"337 Türkiyesini tanıyanlar, kurtuluş harbi cephesinin saflarını dolduran aç, kimsesiz ve bakımsız harp çocuklarını hatırlayanlar, 337 senesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Ankara'da ne ağır ve aynı derecede ne büyük milli bir vazife hissiyle, teşkil edildiğini taktir ederler."*¹ diyen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin başkanı Dr. Fuad Bey'in ifadesi, Cemiyetin zor koşullar altında ve imkansızlıklar içinde kurulduğunu gösterir.

Savaş sonrasında; ekonomik, sosyal ve kültürel yetersizlikleri olan, nüfusu azalmış, ulaşım, eğitim ve tarım imkanları kıt; salgın hastalık ve çocuk ölümlerinin önüne geçilemeyen 1920'li yılların Türkiye'sinde bir sosyal hizmet kurumunu hayata geçirilmeye çalışılır. Elbette geleceğin büyük umutları olarak düşünülen çocuk da, batılı normlarda yeniden yapılandırılan bireylerden kurulacak bir toplum için temel başlangıç noktası olarak seçilir. Bu yönüyle Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti eldeki mevcut çocukları yaşatmak, eğitmek ve onları üretken hale getirmek üzere yeni nesli yetiştirmiştir. Böylece toplumu büyük bir okula dönüştürerek; yeni devletin normlarını benimseyen ve bu normları koruyacak bireylere sosyal hizmet sunmayı büyük bir ödev olarak bilir Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti. Bu bağlamda modernleşme sürecindeki 1920'lerin Türkiyesinde ilk sosyal hizmet kurumu olan Cemiyet, benimsediği "Çocuk Davası" ile; ülkesini seven, sağlıklı, zeki, zinde ve kültürlü; cumhuriyetin "Gürbüz Türk Çocuğu" nun yetiştirilmesini ve aynı zamanda bu çocuğu

¹ "Üç Konferans", Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI, Şubat 1933, s.17.

yetiştirecek ve cumhuriyetin modern kadın modeline uygun batılı ve aydın anne tipinin de oluşturulmasında etkin bir rol oynar. Bu açıdan bakıldığında; sinema filmi göstermek, broşürler dağıtmak, renkli afişler ve resimler hazırlamak, konferanslar ve radyo konuşmaları düzenlemek, bayram ve törenlerde cemiyete yönelik programlar hazırlamak, dönemin yaygın uygulamalarından biri olan balo, müsamere, piyango ve yarışlar düzenlemek, cemiyet adına posta, telgraf, kurutma kartları ve pullar hazırlamak, dergi ve kitap yayınlamak ve açtığı kurumlarda bilgilendirme, bakım ve tedavi hizmeti vermek Cemiyetin temel işlevleri arasında yer alır.

Öte yandan doğrudan çocuk korumanın yanında çocuk, aile ve topluma sağlık, eğitim ve kültür hizmeti de sunar; cemiyet ve çocuk için çeşitli kanun teklifleri hazırlar, bebek ölümleriyle ve salgın hastalıklarla mücadele ederek nüfus artışına yardımcı olur; çocuk davası bünyesinde çağdaş cumhuriyet bireyinin eğitim ve kültür hizmeti almasını sağlar, çeşitli yarışma, çekiliş, konferans, balo, film gösterimi ve konferanslar ile hem cemiyet hem de çocuk mevzuunu tanıtır; çocuk, anne ve ebeveynlere yönelik basın yayın faaliyeti yapar, yurt dışında sergi, kongre, ve konferanslara katılarak hem gelişmeleri takip eder hem de cemiyetin hedef ve hizmetlerinin güncellenmesini ve çağdaş normlarda tutulmasına çalışır.

1920'li yılların iktisadi zorluklarına rağmen kısa sürede şube sayısını ve üye sayısını arttıran cemiyet; üye aidatları, rozet, kart, şefkat fişi, eşya piyangoları ve neşriyat gelirleri, halkın yardım ve bağışlarıyla yaşar. Türkiye'de ilk defa çocuk siyasetinin kurulmasını sağlayan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, devlete çocuk davasında yardımcı olmakla birlikte, sağlık, eğitim ve kültür hizmetiyle sosyal hizmet ve sosyal dayanışma anlayış ve uygulamalarını hayat geçirme misyonunu da üstlenir. Bu bağlamda Cemiyet, çocuk dispanserlerinden çocuk bahçelerine; çocuk sarayından çocuk kütüphanelerine kadar birçok kurumu kurarak; yoksul ve hasta çocukların tedavilerinin yanı sıra; doğumlarda müracaat eden birçok ihtiyaç sahibine de çeşitli yardımlar yaparak ülkede gülbüz bir nesil yetiştirmek için çalışır.

Kabul etmek gerekir ki; hem gerilikten kurtulma savaşı hem de modernleşme davasını üstlenen ebeveyn durumundaki devlet, kendi hayatını kurma yönünde çocuk konusunda hassas olmak durumdadır. Bu yönüyle genç

Türkiye'nin geleceğine dönük hassasiyet ve yatırımı başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere dönemin bütün söz sahibi şahsiyetlerinde görmek mümkündür. Bu bağlamda Atatürk'ün, gerek Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yetim çocuklara gösterdiği yakın ilgi ve gerekse yurt gezileri sırasında korunmaya muhtaç çocukların barındırıldıkları yurtları ziyaret etmesi, bazı yetim ve kimsesiz çocukları manevi evlat edinmesi ve onlara tahsil imkanı sağlaması, manevi evlatları olan Zehra, Afet, Sabiha, Ülkü, Rukiye, Nebile'ye çeşitli maddi yardımları olması gerekse; kurulduğu günden itibaren cemiyetin hamiliğini kabul ederek çocuklarla ilgili etkinliklere katılması, onun çocuk konusundaki tavrını gösteren örneklerdendir. Yine çocuk davası için gayretle çalışan şahsiyetler arasında; doğudaki şehit yetimlerinin ve savaş çocuklarının himayesini üstlenmesi girişimiyle Kazım Karabekir Paşa ve Türkiye'de çocuk davası ve çocuk himayesi konusunda sayısız girişimlerde bulunan bir bakıma Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışma sistemini hayata geçiren ve Cemiyetin uzun yıllar reisi olan Dr. Fuad Bey de önemli örnek şahsiyetlerdendir. Sayısız vatanperverin gayretli çalışmalarıyla ki; istikbalin gürbüz Türk'ü; *“anaç bir güvercin gibi sıcak kanatlarını yoksul çocuklar üstüne açmış, analık gösteren mazlum, masumiyet besleyip memleket için kuvvet-i fedayi yapan...”*² Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyetince yetiştirilmektedir.

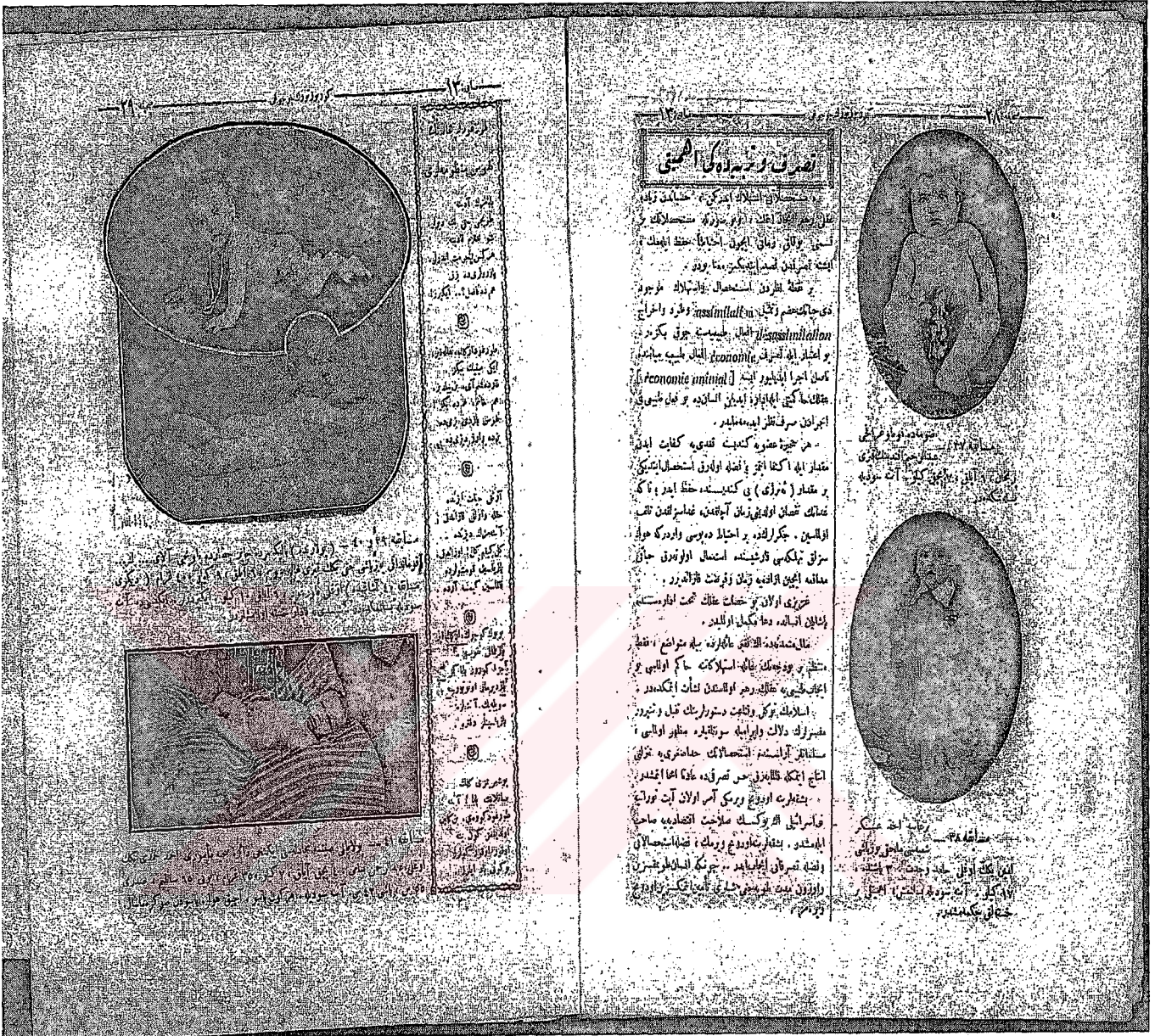
² Cenap Şehabettin, “Yoksul Çocuklar”, Gürbüz Türk Çocuğu, IX, Nisan 1927, s. 16.

EKLER

EKLERİN LİSTESİ

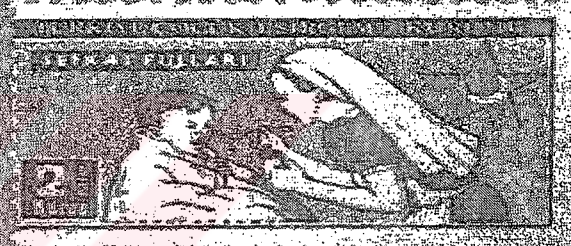
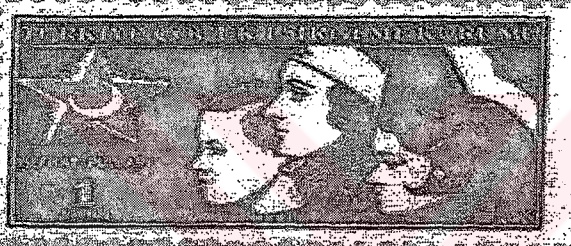
- EK. I: Küçük Çocuklar Ölüyor
- EK. II: Gürbüz Türk Çocuğu'nda yayınlanan "Gürbüz Çocuk" yarışmasına ilişkin sayfalar
- EK. III. "Çocukları açık havadan mahrum etmeyiniz"
- EK IV: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çeşitli tarihlerde yayınladığı şefkat pulları
- EK V: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tebrik kartları
- EK VI: İstiyoruz levhaları
- EK VII: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1922 den 1934 yılına kadar merkez ve şubelerinin yıllara göre artışını gösterir grafik
- EK VIII: BCA'den alınan Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti'ne ait bir yazı.
- EK IX: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Kastamonu Şubesi'nin Gürbüz Türk Çocuğu'nun fevkalade nüshasına dair sayısal bilgilerin olduğu liste
- EK X: Gürbüz Türk Çocuğu sayı: 1, Teşrin-i evvel 926
- EK XI: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tebrik kartları
- EK. XII: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına düzenlenen kıyafet baloları (Cemiyetin Reisi Dr. Fuad (UMAY), gençler ve arkadaşlar birlikte)

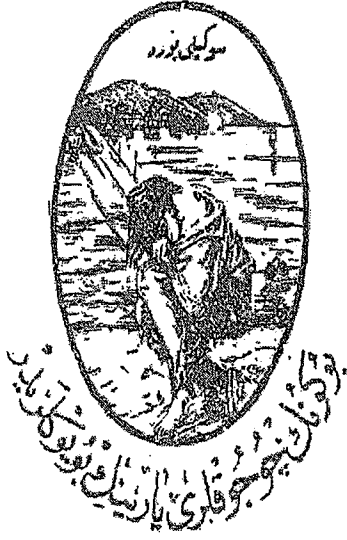
Gurbuz Türk Çocuğu'nda yayınlanan "Gurbuz Çocuk" yarışmasına ilişkin sayfalardır.

1949 - 23 Nisan Çocuk Bayramı
Şefkat Pulları

23 Nisan çocuk bayramı nedeniyle Alaaddin Kural Matbaasında basılmıştır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çeşitli tarihlerde yayınladığı şefkat pulları

تورکیه معارف و علمیات دایره سی
۲۳ نیسان
چوچوک گونئی

تورکیه

تورکیه معارف و علمیات دایره سی

حمایه اطفال جمعیتی ریاستنه

به شرف یار دیم اولدیسه سکا
بر کوچوک بوج اوده دم حر وطنه

یاوروجق آغلاه اوکسوزلککه :
ملکتدر سکا شفقتلی نینه

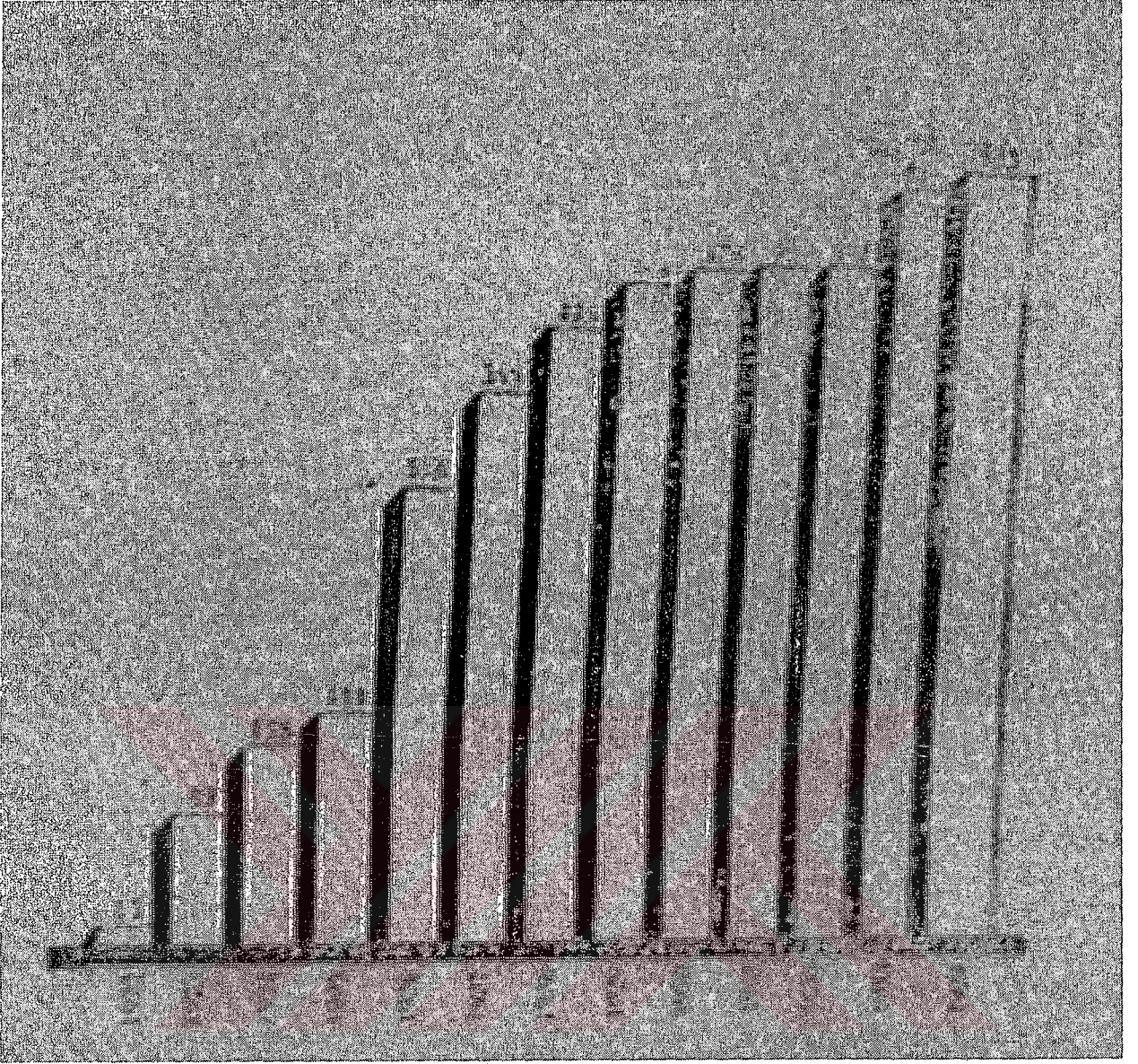
آدرسی :

23 Nisan'ın çocuk günü olduğuna dair Türkiye Himaye-i Etfal
Cemiyeti'nin kartı

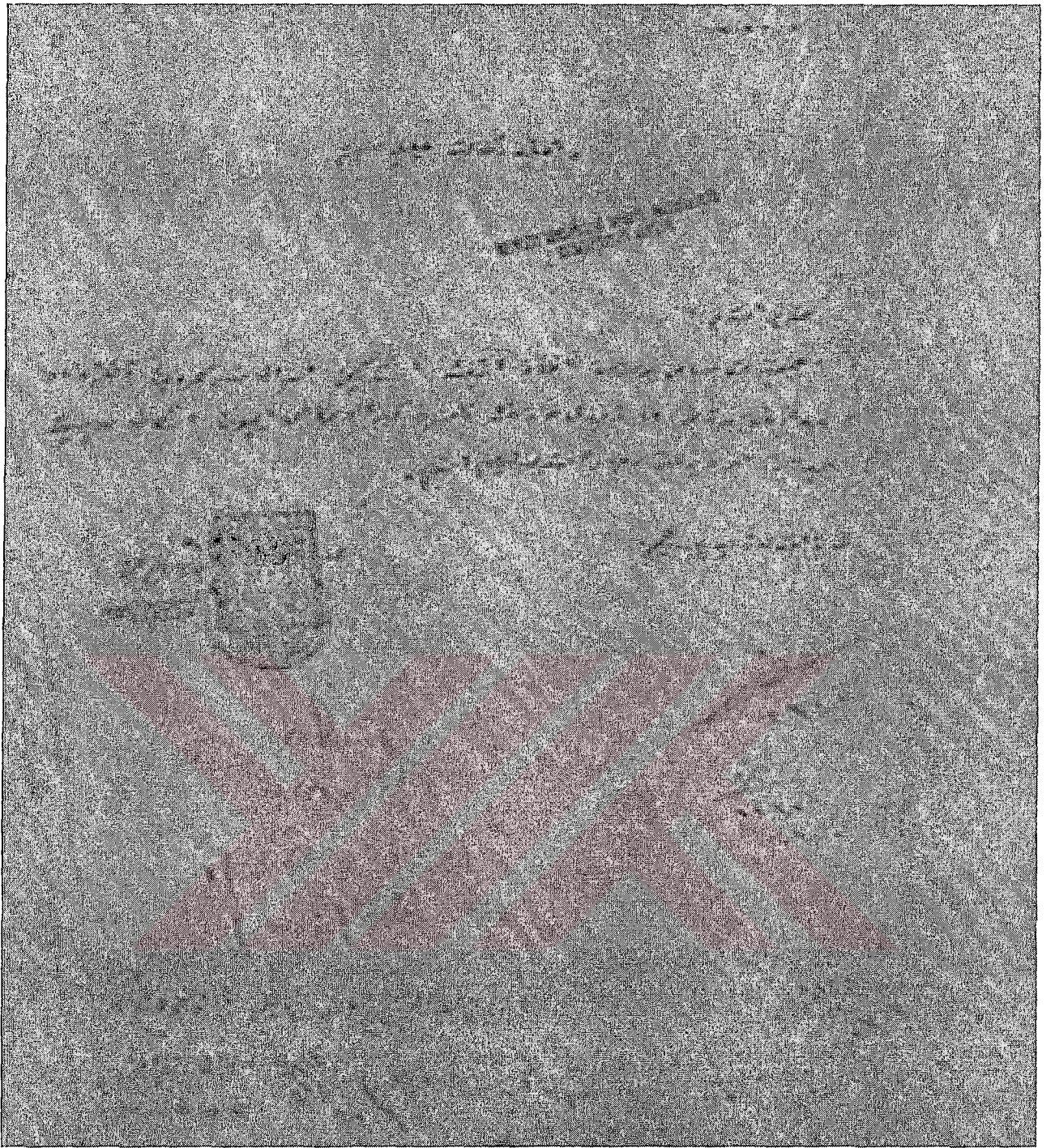

İstiyoruz levhaları

Resimde pankartlarla ailesine mesajlar veren çocuklar gösterilmiştir. “İstiyoruz”, “Ana sütü”, “Anne ihtimamı”, “Gürbüz olma”, “Temiz ve muntazım gıda”, “Azarlanmamak”, “Öpülmemek”, “Hürmet”, “Sağlam ana baba”, “Mütehassıs ebeler”, “Yalnız yatmak”, “Her gün banyo”, “Şiddetten korunmak” . Kartın alt kısmında ise “Bunların temini ölümü azaltacak, nüfusumuzu çoğaltacak, vatana kuvvetli bir nesil yetiştirecektir”

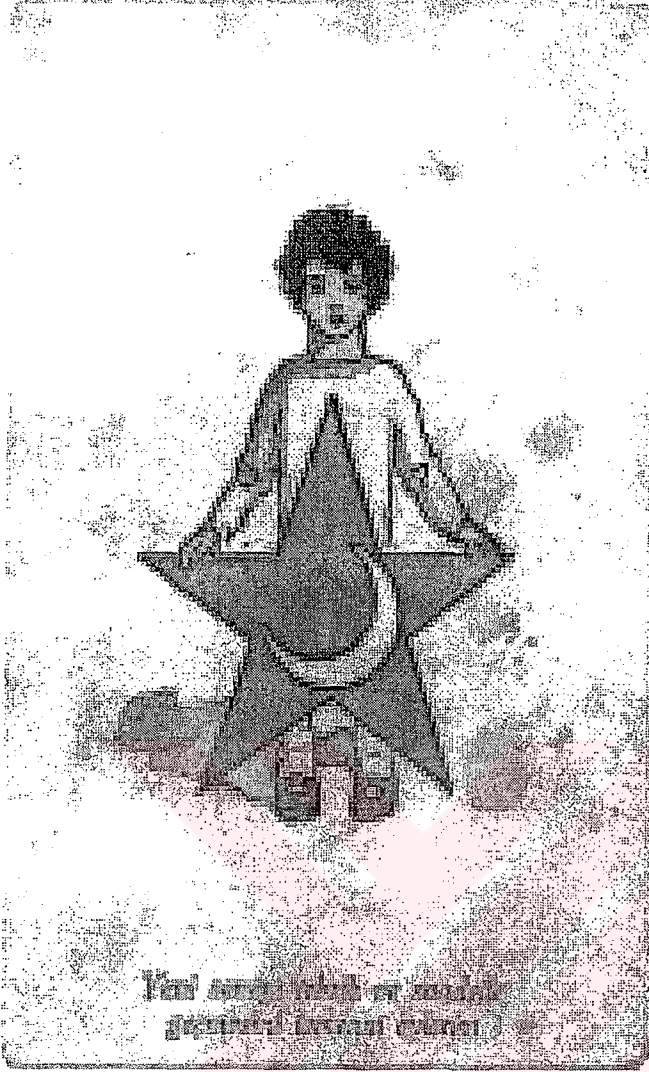
Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1922 den 1934 yılına kadar merkez ve şubelerinin yıllara göre artışını gösterir grafik

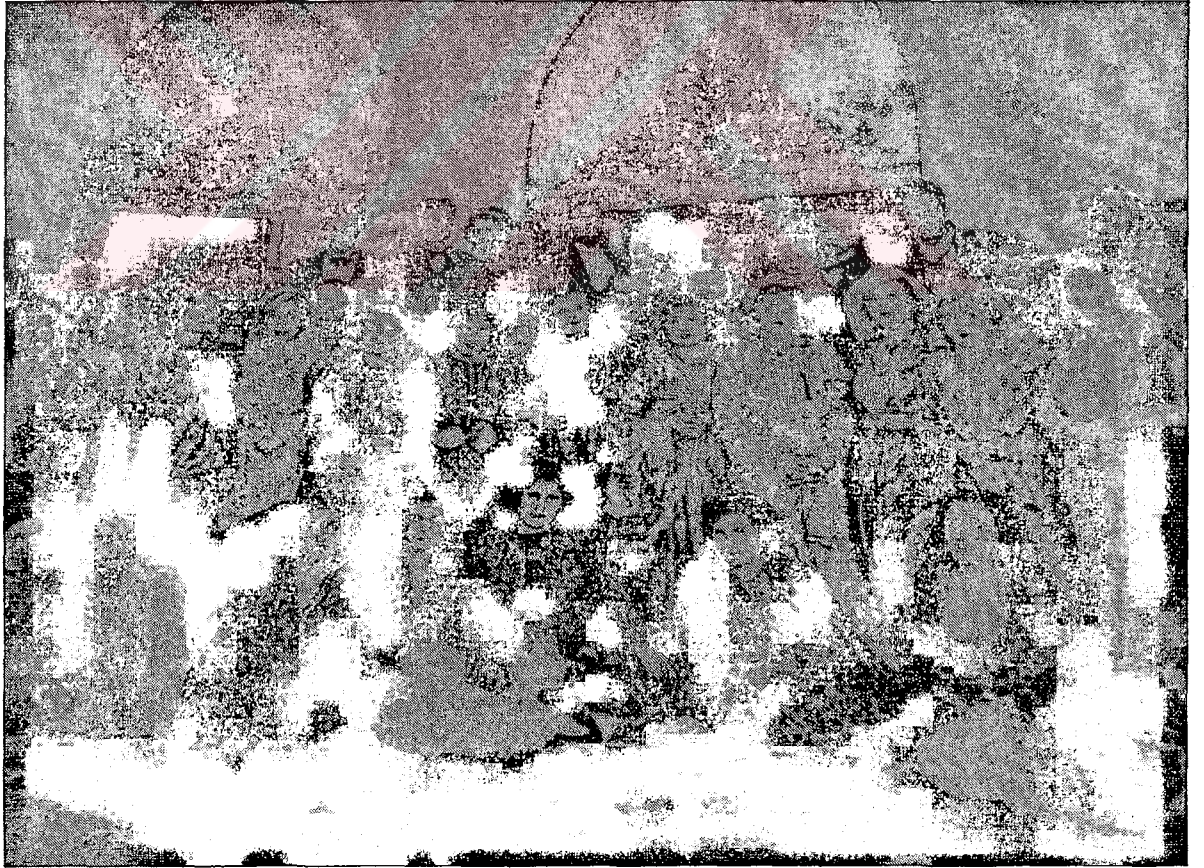
BCA'den alınan Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti'ne ait bir yazı.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Kastamonu Şubesi'nin Gürbüz Türk
Çocuğu'nun fevkalade nüshasına dair sayısal bilgilerin olduğu liste

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tebrik kartları

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına düzenlenen kıyafet baloları (Cemiyetin Reisi Dr. Fuad (UMAY), gençler ve arkadaşlarıyla birlikte)